ଅମରକୋଷ ।

ଅମରସିଂହକୃତାଭିଧାନ ।

ବାଳବୋଧିନୀ ଟୀକାସହିତ

—:o:—

ଇଦାନୀଂ

କଟକ ଅରୁଣୋଦୟ ଯନ୍ତ୍ରାଳୟରେ

ତୃତୀୟବାର ମୁଦ୍ରିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

କଟକ

ସନ ୧୮୯୯ ମସିହା ।

CUTTACK

PRINTED BY B. P. DAN

AT THE ARUNODOY PRESS

1899.

ମୂଲ୍ୟ ୫ । [illegible]

ଅମରକୋଷ ।

ଅମରସିଂହକୃତାଭିଧାନ ।

ବାଳବୋଧିନୀ ଟୀକାସହିତ

—:o:—

ଇଦାନୀଂ

କଟକ ଅରୁଣୋଦୟ ଯନ୍ତ୍ରାଳୟରେ

ତୃତୀୟବାର ମୁଦ୍ରିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

କଟକ

ସନ ୧୮୯୯ ମସିହା ।

CUTTACK

PRINTED BY B. P. DAN

AT THE ARUNODOY PRESS.

1899.

ମୂଲ୍ୟ [illegible]

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ଅମରସିଂହକୃତ ଅମରକୋଷ ଅଭିଧାନ ସାଧାରଣଙ୍କ ଆଦରଣୀୟ ପୁସ୍ତକ ଅଟଇ ଏଥିପୂର୍ବେ ଏଥିର ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥ ମାତ୍ର ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥର କେବଳ ଲିଙ୍ଗାଦିସଂଗ୍ରହ ବର୍ଗ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବର୍ଗ ବାଳବୋଧିନୀ ଟୀକା ସହିତ ମୁଦ୍ରିତ ହେଲା ଏଥିଦ୍ୱାରା ଜନସମାଜର ଉପକାର ହେଲେ ଚରିତାର୍ଥ ହେବୁଁ ।

ଶ୍ରୀ ପଣ୍ଡିତ କପିଳେଶ୍ୱର ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ
ଶ୍ରୀ ଭଗୀରଥୀ ସାଠିଆ
ଶ୍ରୀ ଭଗବତପ୍ରସାଦ ଦାଁ
ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ଦତ୍ତ

ସୂଚିପତ୍ର ।

— *○* —

[୧] ଅସୁରା ଦୈତ୍ୟଦୈତେୟଦନୁଜେନ୍ଦ୍ରାରିଦାନବାଃ ।
ଶୁକ୍ରଶିଷ୍ୟା ଦିତିସୁତାଃ ପୂର୍ବଦେବାଃ ସୁରଦ୍ୱିଷଃ ॥
[୨] ସର୍ବଜ୍ଞଃ ସୁଗତୋ ବୁଦ୍ଧୋ ଧର୍ମରାଜସ୍ତଥାଗତଃ ।
ସମନ୍ତଭଦ୍ରୋ ଭଗବାନ୍ମାରଜିଲ୍ଲୋକଜିଜ୍ଜିନଃ ॥
ଷଡ଼ଭିଜ୍ଞୋ ଦଶବଲୋଽଦ୍ୱୟବାଦୀ ବିନାୟକଃ ।
ମୁନୀନ୍ଦ୍ରଃ ଶ୍ରୀଘନଃ ଶାସ୍ତା ମୁନିଃ [୩] ଶାକ୍ୟମୁନିସ୍ତୁ ଯଃ ॥
ସ ଶାକ୍ୟସିଂହଃ ସର୍ବାର୍ଥସିଦ୍ଧଃ ଶୌଦ୍ଧୋଦନିଶ୍ଚ ସଃ ।
ଗୌତମଶ୍ଚାର୍କବନ୍ଧୁଶ୍ଚ ମାୟାଦେବୀସୁତଶ୍ଚ ସଃ ॥
[୪] ବ୍ରହ୍ମାତ୍ମଭୂଃ ସୁରଜ୍ୟେଷ୍ଠଃ ପରମେଷ୍ଠୀ ପିତାମହଃ ।
ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭୋ ଲୋକେଶଃ ସ୍ୱୟମ୍ଭୂଶ୍ଚତୁରାନନଃ ॥
ଧାତାବ୍ଜଯୋନିର୍ଦ୍ରୁହିଣୋ ବିରଞ୍ଚିଃ କମଲାସନଃ ।
ସ୍ରଷ୍ଟା ପ୍ରଜାପତିର୍ବେଧା ବିଧାତା ବିଶ୍ୱସୃଡ୍ ବିଧିଃ ॥

---

୧ । ଅସୁର । ଦୈତ୍ୟ । ଦୈତେୟ । ଦନୁଜ । ଇନ୍ଦ୍ରାରି । ଦାନବ । ଶୁକ୍ରଶିଷ୍ୟ । ଦିତିସୁତ । ପୂର୍ବଦେବ । ସୁରଦ୍ୱିଷ୍ ଏ ଦଶନାମ ଅସୁରଙ୍କର ।

୨ । ସର୍ବଜ୍ଞ । ସୁଗତ । ବୁଦ୍ଧ । ଧର୍ମରାଜ । ତଥାଗତ । ସମନ୍ତଭଦ୍ର । ଭଗବତ୍ । ମାରଜିତ୍ । ଲୋକଜିତ୍ । ଜିନ । ଷଡଭିଜ୍ଞ । ଦଶବଳ । ଅଦ୍ୱୟବାଦିନ୍ । ବିନାୟକ । ମୁନୀନ୍ଦ୍ର । ଶ୍ରୀଘନ । ଶାସ୍ତୃ । ମୁନି ଏ ଅଠରନାମ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ।

୩ । ଶାକ୍ୟମୁନି । ଶାକ୍ୟସିଂହ । ସର୍ବାର୍ଥସିଦ୍ଧ । ଶୌଦ୍ଧୋଦନି । ଗୌତମ । ଅର୍କବନ୍ଧୁ । ମାୟାଦେବୀସୁତ ଏ ସାତନାମ ଶାକ୍ୟମୁନିଙ୍କର ।

୪ । ବ୍ରହ୍ମନ୍ । ଆତ୍ମଭୂ । ସୁରଜ୍ୟେଷ୍ଠ । ପରମେଷ୍ଠିନ୍ । ପିତାମହ । ହିରଣ୍ୟଗର୍ଭ । ଲୋକେଶ । ସ୍ୱୟମ୍ଭୂ । ଚତୁରାନନ । ଧାତୃ । ଅବ୍ଜଯୋନି । ଦ୍ରୁହିଣ । ବିରଞ୍ଚି । କମଳାସନ । ସ୍ରଷ୍ଟୃ । ପ୍ରଜାପତି । ବେଧସ୍ । ବିଧାତୃ । ବିଶ୍ୱସୃଜ୍ । ବିଧି ଏ କୋଡିଏ ନାମ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ।

[୧] ବିଷ୍ଣୁର୍ନାରାୟଣଃ କୃଷ୍ଣୋ ବୈକୁଣ୍ଠୋ ବିଷ୍ଟରଶ୍ରବାଃ ।
ଦାମୋଦରୋ ହୃଷୀକେଶଃ କେଶବୋ ମାଧବଃ ସ୍ୱଭୂଃ ॥
ଦୈତ୍ୟାରିଃ ପୁଣ୍ଡରୀକାକ୍ଷୋ ଗୋବିନ୍ଦୋ ଗରୁଡ଼ଧ୍ୱଜଃ ।
ପୀତାମ୍ବରୋଽଚ୍ୟୁତଃ ଶାର୍ଙ୍ଗୀ ବିଷ୍ୱକ୍ସେନୋ ଜନାର୍ଦ୍ଦନଃ ॥
ଉପେନ୍ଦ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରାବରଜ ଶ୍ଚକ୍ରପାଣିଶ୍ଚତୁର୍ଭୁଜଃ ।
ପଦ୍ମନାଭୋ ମଧୁରିପୁର୍ବାସୁଦେବସ୍ତ୍ରିବିକ୍ରମଃ ॥
ଦେବକୀନନ୍ଦନଃ ଶୌରିଃ ଶ୍ରୀପତିଃ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଃ ।
ବନମାଳୀ ବଳଧ୍ୱଂସୀ କଂସାରାତିରଧୋକ୍ଷଜଃ ॥
ବିଶ୍ୱମ୍ଭରଃ କୈଟଭଜିଦ୍ବିଧୁଃ ଶ୍ରୀବତ୍ସଲାଞ୍ଛନଃ ।
[୨] ବସୁଦେବୋଽସ୍ୟ ଜନକଃ ସ ଏବାନକଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ॥
[୩] ବଳଭଦ୍ରଃ ପ୍ରଲମ୍ବଘ୍ନୋ ବଳଦେବୋଽଚ୍ୟୁତାଗ୍ରଜଃ ।
ରେବତୀରମଣୋ ରାମଃ କାମପାଳୋ ହଳାୟୁଧଃ ॥
ନୀଳାମ୍ବରୋ ରୌହିଣେୟସ୍ତାଳାଙ୍କୋ ମୂଷଳୀ ହଳୀ ।
ସଙ୍କର୍ଷଣଃ ସୀରପାଣିଃ କାଳିନ୍ଦୀଭେଦନୋ ବଳଃ ॥

---

୧ । ବିଷ୍ଣୁ । ନାରାୟଣ । କୃଷ୍ଣ । ବୈକୁଣ୍ଠ । ବିଷ୍ଟରଶ୍ରବସ୍ । ଦାମୋଦର । ହୃଷୀକେଶ । କେଶବ । ମାଧବ । ସ୍ୱଭୂ । ଦୈତ୍ୟାରି । ପୁଣ୍ଡରୀକାକ୍ଷ । ଗୋବିନ୍ଦ । ଗରୁଡଧ୍ୱଜ । ପୀତାମ୍ବର । ଅଚ୍ୟୁତ । ଶାର୍ଙ୍ଗିନ୍ । ବିଷ୍ୱକ୍ସେନ । ଜନାର୍ଦ୍ଦନ । ଉପେନ୍ଦ୍ର । ଇନ୍ଦ୍ରାବରଜ । ଚକ୍ରପାଣି । ଚତୁର୍ଭୁଜ । ପଦ୍ମନାଭ । ମଧୁରିପୁ । ବାସୁଦେବ । ତ୍ରିବିକ୍ରମ । ଦେବକୀନନ୍ଦନ । ଶୌରି । ଶ୍ରୀପତି । ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ବନମାଳିନ୍ । ବଳିଧ୍ୱଂସିନ୍ । କଂସାରାତି । ଅଧୋକ୍ଷଜ । ବିଶ୍ୱମ୍ଭର । କୈଟଭଜିତ୍ । ବିଧୁ । ଶ୍ରୀବତ୍ସଲାଞ୍ଛନ ଏ ଏକଚାଳିଶ ନାମ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ।

୨ । ବସୁଦେବ । ଆନକଦୁନ୍ଦୁଭି ଏ ଦୁଇନାମ ବସୁଦେବଙ୍କର ।

୩ । ବଳଭଦ୍ର । ପ୍ରଲମ୍ବଘ୍ନ । ବଳଦେବ । ଅଚ୍ୟୁତାଗ୍ରଜ । ରେବତୀରମଣ । ରାମ । କାମପାଳ । ହଳାୟୁଧ । ନୀଳାମ୍ବର । ରୌହିଣେୟ । ତାଳାଙ୍କ । ମୂଷଳିନ୍ । ହଳିନ୍ । ସଙ୍କର୍ଷଣ ସୀରପାଣି । କାଳିନ୍ଦୀଭେଦନ । ବଳ ଏ ସତରନାମ ବଳଦେବଙ୍କର ।

[୧] ମଦନୋ ମନ୍ମଥୋ ମାରଃ ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନୋ ମୀନକେତନଃ ।
କନ୍ଦର୍ପୋ ଦର୍ପକୋଽନଙ୍ଗଃ କାମଃ ପଞ୍ଚଶରଃ ସ୍ମରଃ ॥
ଶମ୍ବରାରିର୍ମନସିଜଃ କୁସୁମେଷୁରନନ୍ୟଜଃ ।
ପୁଷ୍ପଧନ୍ୱା ରତିପତିର୍ମକରଧ୍ୱଜ ଆତ୍ମଭୂଃ ॥
[୨] ବ୍ରହ୍ମସୂର୍ବିଶ୍ୱକେତୁଃ ସ୍ୟାଦନିରୁଦ୍ଧଃ ଊଷାପତିଃ ।
[୩] ଲକ୍ଷ୍ମୀଃ ପଦ୍ମାଳୟା ପଦ୍ମା କମଳା ଶ୍ରୀର୍ହରିପ୍ରିୟା ॥
ଇନ୍ଦିରା ଲୋକମାତା ମା କ୍ଷୀରାବ୍ଧିତନୟା ରମା ।
[୪] ଶଙ୍ଖୋ ଲକ୍ଷ୍ମୀପତେଃ ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ [୫] ଶ୍ଚକ୍ରଂ ସୁଦର୍ଶନଃ ॥
[୬] କୌମୋଦକୀ ଗଦା [୭] ଖଡ୍ଗୋ ନନ୍ଦକଃ [୮] କୌସ୍ତୁଭୋ ମଣିଃ ।
[୯] ଗରୁତ୍ମାନ୍ ଗରୁଡ଼ସ୍ତାର୍କ୍ଷ୍ୟୋ ବୈନତେୟଃ ଖଗେଶ୍ୱରଃ ॥
ନାଗାନ୍ତକୋ ବିଷ୍ଣୁରଥଃ ସୁପର୍ଣ୍ଣଃ ପନ୍ନଗାଶନଃ ।

---

୧ । ମଦନ । ମନ୍ମଥ । ମାର । ପ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ । ମୀନକେତନ । କନ୍ଦର୍ପ । ଦର୍ପକ । ଅନଙ୍ଗ । କାମ । ପଞ୍ଚଶର । ସ୍ମର । ଶମ୍ବର । ମନସିଜ । କୁସୁମେଷୁ । ଅନନ୍ୟଜ । ପୁଷ୍ପଧନ୍ୱନ୍ । ରତିପତି । ମକରଧ୍ୱଜ । ଆତ୍ମଭୂ ଏ ଊଣେଇଶ ନାମ କନ୍ଦର୍ପର ।

୨ । ବ୍ରହ୍ମସୂ । ବିଶ୍ୱକେତୁ । ଅନିରୁଦ୍ଧ । ଊଷାପତି ଏ ଚାରିନାମ ଅନିରୁଦ୍ଧର ।

୩ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ପଦ୍ମାଳୟା । ପଦ୍ମା । କମଳା । ଶ୍ରୀ । ହରିପ୍ରିୟା । ଇନ୍ଦିରା । ଲୋକମାତା । ମା । କ୍ଷୀରାବ୍ଧିତନୟା । ରମା ଏ ଏଗାରନାମ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କର ।

୪ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଶଙ୍ଖକୁ — ପାଞ୍ଚଜନ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।

୫ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଚକ୍ରକୁ — ସୁଦର୍ଶନ କୁହାଯାଏ ।

୬ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଗଦାକୁ — କୌମୋଦକୀ କହନ୍ତି ।

୭ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଖଡ୍ଗକୁ — ନନ୍ଦକ କହନ୍ତି ।

୮ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ମଣିକି — କୌସ୍ତୁଭ କହନ୍ତି ।

୯ । ଗରୁତ୍ମତ୍ । ଗରୁଡ଼ । ତାର୍କ୍ଷ୍ୟ । ବୈନତେୟ । ଖଗେଶ୍ୱର । ନାଗାନ୍ତକ । ବିଷ୍ଣୁରଥ । ସୁପର୍ଣ୍ଣ । ପନ୍ନଗାଶନ ଏ ନଅନାମ ଗରୁଡ଼ର ।

[୧] ଶମ୍ଭୁରୀଶଃ ପଶୁପତିଃ ଶିବଃ ଶୂଲୀ ମହେଶ୍ୱରଃ ।
ଈଶ୍ୱରଃ ସର୍ବ ଈଶାନଃ ଶଙ୍କରଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଃ ।
ଭୂତେଶଃ ଖଣ୍ଡପରଶୁର୍ଗିରୀଶୋ ଗିରିଶୋ ମୃଡଃ ।
ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟଃ କୃତ୍ତିବାସାଃ ପିନାକୀ ପ୍ରମଥାଧିପଃ ।
ଉଗ୍ରଃ କପର୍ଦ୍ଦୀ ଶ୍ରୀକଣ୍ଠଃ ଶିତିକଣ୍ଠଃ କପାଳଭୃତ୍ ।
ବାମଦେବୋ ମହାଦେବୋ ବିରୂପାକ୍ଷସ୍ତ୍ରିଲୋଚନଃ ।
କୃଶାନୁରେତାଃ ସର୍ବଜ୍ଞୋ ଧୂର୍ଜଟିର୍ନୀଲଲୋହିତଃ ।
ହରଃ ସ୍ମରହରୋ ଭର୍ଗସ୍ତ୍ର୍ୟମ୍ବକସ୍ତ୍ରିପୁରାନ୍ତକଃ ।
ଗଙ୍ଗାଧରୋଽନ୍ଧକରିପୁଃ କ୍ରତୁଧ୍ୱଂସୀ ବୃଷଧ୍ୱଜଃ ।
ବ୍ୟୋମକେଶୋ ଭବୋ ଭୀମଃ ସ୍ଥାଣୂ ରୁଦ୍ର ଉମାପତିଃ ।
[୨] କପର୍ଦ୍ଦୋଽସ୍ୟ ଜଟାଜୂଟଃ [୩] ପିନାକୋଽଜଗବନ୍ଧନୁଃ ।
[୪] ପ୍ରମଥାଃ ସ୍ୟୁଃ ପାରିଷଦା [୫] ବ୍ରାହ୍ମୀତ୍ୟାଦ୍ୟାସ୍ତୁ ମାତରଃ ।
[୬] ବିଭୂତିର୍ଭୂତିରୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟମଣିମାଦିକମଷ୍ଟଧା ।

---

୧ । ଶମ୍ଭୁ । ଈଶ । ପଶୁପତି । ଶିବ । ଶୂଳିନ୍ । ମହେଶ୍ୱର । ଈଶ୍ୱର । ସର୍ବ । ଈଶାନ । ଶଙ୍କର । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର । ଭୂତେଶ । ଖଣ୍ଡପରଶୁ । ଗିରୀଶ । ଗିରିଶ । ମୃଡ । ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ । କୃତ୍ତିବାସସ୍ । ପିନାକିନ୍ । ପ୍ରମଥାଧିପ । ଉଗ୍ର । କପର୍ଦ୍ଦିନ୍ । ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ । ଶିତିକଣ୍ଠ । କପାଳଭୃତ୍ । ବାମଦେବ । ମହାଦେବ । ବିରୂପାକ୍ଷ । ତ୍ରିଲୋଚନ । କୃଶାନୁରେତସ୍ । ସର୍ବଜ୍ଞ । ଧୂର୍ଜଟି । ନୀଲଲୋହିତ । ହର । ସ୍ମରହର । ଭର୍ଗ । ତ୍ର୍ୟମ୍ବକ । ତ୍ରିପୁରାନ୍ତକ । ଗଙ୍ଗାଧର । ଅନ୍ଧକରିପୁ । କ୍ରତୁଧ୍ୱଂସିନ୍ । ବୃଷଧ୍ୱଜ । ବ୍ୟୋମକେଶ । ଭବ । ଭୀମ । ସ୍ଥାଣୁ । ରୁଦ୍ର । ଉମାପତି ଏ ଅଠଚାଳିଶ ନାମ ମହାଦେବଙ୍କର ।

୨ । ମହାଦେବଙ୍କ ଜଟାସମୂହକୁ—କପର୍ଦ୍ଦ କୁହାଯାଏ ।

୩ । ପିନାକ । ଅଜଗବ ଏ ଦୁଇନାମ ମହାଦେବଙ୍କ ଧନୁର ।

୪ । ଶିବଙ୍କ ପାରିଷଦଙ୍କୁ ।—ପ୍ରମଥ କହି ।

୫ । ବ୍ରାହ୍ମୀ । ବୈଷ୍ଣବୀ । ଐନ୍ଦ୍ରୀ । ରୌଦ୍ରୀ । ବାରାହୀ । କୌବେରୀ । କୌମାରୀ ଇତ୍ୟାଦିଙ୍କି ମାତୃଗଣ କୁହାଯାଏ ।

୬ । ବିଭୂତି । ଭୂତି । ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଏ ତିନନାମ ଅଣିମାଦ ଅଷ୍ଟୈଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ।

[୧] ଉମା କାତ୍ୟାୟନୀ ଗୌରୀ କାଳୀ ହୈମବତୀଶ୍ୱରୀ ।
ଶିବା ଭବାନୀ ରୁଦ୍ରାଣୀ ଶର୍ବାଣୀ ସର୍ବମଙ୍ଗଳା ।
ଅପର୍ଣ୍ଣା ପାର୍ବତୀ ଦୁର୍ଗା ମୃଡାନୀ ଚଣ୍ଡିକାମ୍ବିକା ।

[୨] ବିନାୟକୋ ବିଘ୍ନରାଜ ଦ୍ୱୈମାତୁର ଗଣାଧିପାଃ ।
ଅପ୍ୟେକଦନ୍ତ ହେରମ୍ବ ଲମ୍ବୋଦର ଗଜାନନାଃ ।

[୩] କାର୍ତ୍ତିକେୟୋ ମହାସେନଃ ଶରଜନ୍ମା ଷଡାନନଃ ।
ପାର୍ବତୀନନ୍ଦନଃ ସ୍କନ୍ଦଃ ସେନାନୀରଗ୍ନିଭୂର୍ଗୁହଃ ।
ବାହୁଲେୟସ୍ତାରକଜିଦ୍ୱିଶାଖଃ ଶିଖିବାହନଃ ।
ଷାଣ୍ମାତୁରଃ ଶକ୍ତିଧରଃ କୁମାରଃ କ୍ରୌଞ୍ଚଦାରଣଃ ।

[୪] ଇନ୍ଦ୍ରୋ ମରୁତ୍ୱାନ୍ମଘବା ବିଡୌଜାଃ ପାକଶାସନଃ ।
ବୃଦ୍ଧଶ୍ରବାଃ ସୁନାସୀରଃ ପୁରୁହୂତଃ ପୁରନ୍ଦରଃ ।
ଜିଷ୍ଣୁର୍ଲେଖର୍ଷଭଃ ଶକ୍ରଃ ଶତମନ୍ୟୁର୍ଦିବସ୍ପତିଃ ।
ସୁତ୍ରାମା ଗୋତ୍ରଭିଦ୍ୱଜ୍ରୀ ବାସବୋ ବୃତ୍ରହା ବୃଷା ।
ବାସ୍ତୋଷ୍ପତିଃ ସୁରପତିର୍ବଲାରାତିଃ ଶଚୀପତିଃ ।

---

୧ । ଉମା । କାତ୍ୟାୟନୀ । ଗୌରୀ । କାଳୀ । ହୈମବତୀ । ଈଶ୍ୱରୀ । ଶିବା । ଭବାନୀ । ରୁଦ୍ରାଣୀ । ଶର୍ବାଣୀ । ସର୍ବମଙ୍ଗଳା । ଅପର୍ଣ୍ଣା । ପାର୍ବତୀ । ଦୁର୍ଗା । ମୃଡାନୀ । ଚଣ୍ଡିକା । ଅମ୍ବିକା ଏ ସତର ନାମ ଦୁର୍ଗାଙ୍କର ।

୨ । ବିନାୟକ । ବିଘ୍ନରାଜ । ଦ୍ୱୈମାତୁର । ଗଣାଧିପ । ଏକଦନ୍ତ । ହେରମ୍ବ । ଲମ୍ବୋଦର । ଗଜାନନ ଏ ଅଠନାମ ଗଣେଶଙ୍କର ।

୩ । କାର୍ତ୍ତିକେୟ । ମହାସେନ । ଶରଜନ୍ମନ୍ । ଷଡାନନ । ପାର୍ବତୀନନ୍ଦନ । ସ୍କନ୍ଦ । ସେନାନୀ । ଅଗ୍ନିଭୂ । ଗୁହ । ବାହୁଲେୟ । ତାରକଜିତ୍ । ବିଶାଖ । ଶିଖିବାହନ । ଷାଣ୍ମାତୁର । ଶକ୍ତିଧର । କୁମାର । କ୍ରୌଞ୍ଚଦାରଣ ଏ ସତର ନାମ କାର୍ତ୍ତିକେୟଙ୍କର ।

୪ । ଇନ୍ଦ୍ର । ମରୁତ୍ୱତ୍ । ମଘବତ୍ । ବିଡୌଜସ୍ । ପାକଶାସନ । ବୃଦ୍ଧଶ୍ରବସ୍ । ସୁନାସୀର । ପୁରୁହୂତ । ପୁରନ୍ଦର । ଜିଷ୍ଣୁ । ଲେଖର୍ଷଭ । ଶକ୍ର । ଶତମନ୍ୟୁ । ଦିବସ୍ପତି । ସୁତ୍ରାମନ୍ । ଗୋତ୍ରଭିଦ୍ । ବଜ୍ରିନ୍ । ବାସବ । ବୃତ୍ରହନ୍ । ବୃଷା । ବାସ୍ତୋଷ୍ପତି । ସୁରପତି ।

ଜମ୍ଭଭେଦୀ ହରିହୟଃ ସ୍ୱାରାଣ୍ନମୁଚିସୂଦନଃ ।
ସଂକ୍ରନ୍ଦନୋ ଦୁଶ୍ଚ୍ୟବନସ୍ତୁରାଷାଣ୍ମେଘବାହନଃ ॥
ଆଖଣ୍ଡଳଃ ସହସ୍ରାକ୍ଷ ଋଭୁକ୍ଷାସ୍ତସ୍ୟ ତୁ ପ୍ରିୟା ।
[୧] ପୁଲୋମଜା ଶଚୀନ୍ଦ୍ରାଣୀ [୨] ନଗରୀ ତ୍ୱମରାବତୀ ॥
[୩] ହୟ ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବାଃ [୪] ସୂତୋ ମାତଲି [୫] ର୍ନନ୍ଦନଂ ବନଂ
[୬] ସ୍ୟାତ୍ପ୍ରାସାଦୋ ବୈଜୟନ୍ତୋ [୭] ଜୟନ୍ତଃ ପାକଶାସନିଃ ।
[୮] ଐରାବତୋଽଭ୍ରମାତଙ୍ଗୈରାବଣାଭ୍ରମୁବଲ୍ଲଭାଃ ।
[୯] ହ୍ରାଦିନୀ ବଜ୍ରମସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୟାତ୍ କୁଳିଶଂ ଭିଦୁରଂ ପବିଃ ॥
ଶତକୋଟିଃ ସ୍ୱରୁଃ ଶମ୍ବୋ ଦମ୍ଭୋଳିରଶନିର୍ଦ୍ୱୟୋଃ ।
[୧୦] ବ୍ୟୋମଯାନଂ ବିମାନୋଽସ୍ତ୍ରୀ [୧୧] ନାରଦାଦ୍ୟାଃ ସୁରର୍ଷୟଃ ॥

ବଳାରାତି । ଶଚୀପତି । ଜମ୍ଭଭେଦିନ୍ । ହରିହୟ । ସ୍ୱାରାଟ୍ । ନମୁଚିସୂଦନ । ସଂକ୍ରନ୍ଦନ । ଦୁଶ୍ଚ୍ୟବନ । ତୁରାଷାହ୍ । ମେଘବାହନ । ଆଖଣ୍ଡଳ । ସହସ୍ରାକ୍ଷ । ଋଭୁକ୍ଷିନ୍ ଏ ପଞ୍ଚତ୍ରିଂଶ ନାମ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ।

୧ । ପୁଲୋମଜା । ଶଚୀ । ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ଏ ତିନିନାମ ଶଚୀଙ୍କର ।

୨ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନଗରକୁ—ଅମରାବତୀ କୁହାଯାଏ ।

୩ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଘୋଡ଼ାକୁ—ଉଚ୍ଚୈଃଶ୍ରବସ୍ କହି ।

୪ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସାରଥିକି—ମାତଲି କହି ।

୫ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବନକୁ—ନନ୍ଦନ କହି ।

୬ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରାସାଦକୁ—ବୈଜୟନ୍ତ କହି ।

୭ । ଜୟନ୍ତ । ପାକଶାସନି ଏ ଦୁଇନାମ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ରର ।

୮ । ଐରାବତ । ଅଭ୍ରମାତଙ୍ଗ । ଐରାବଣ । ଅଭ୍ରମୁବଲ୍ଲଭ ଏ ଚାରିନାମ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହସ୍ତିର ।

୯ । ହ୍ରାଦିନୀ । ବଜ୍ର । କୁଳିଶ । ଭିଦୁର । ପବି । ଶତକୋଟି । ସ୍ୱରୁ । ଶମ୍ବ । ଦମ୍ଭୋଳି । ଅଶନି ଏ ଦଶନାମ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ବଜ୍ରର ।

୧୦ । ବ୍ୟୋମଯାନ । ବିମାନ ଏ ଦୁଇନାମ ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରଥର ।

୧୧ । ନାରଦାଦି ଋଷିଙ୍କି—ସୁରର୍ଷି କୁହାଯାଏ ।

[୧] ସ୍ୟାତ୍ସୁଧର୍ମା ଦେବସଭା [୨] ପୀୟୂଷମମୃତଂ ସୁଧା ।
[୩] ମନ୍ଦାକିନୀ ବିୟଦ୍‌ଗଙ୍ଗା ସ୍ୱର୍ଣଦୀ ସୁରଦୀର୍ଘିକା ॥
[୪] ମେରୁଃ ସୁମେରୁର୍ହେମାଦ୍ରୀ ରତ୍ନସାନୁଃ ସୁରାଲୟଃ ।
[୫] ପଞ୍ଚୈତେ ଦେବତରବୋ ମନ୍ଦାରଃ ପାରିଜାତକଃ ॥
ସନ୍ତାନଃ କଳ୍ପବୃକ୍ଷଶ୍ଚ ପୁଂସି ବା ହରିଚନ୍ଦନଂ ।
[୬] ସନତ୍କୁମାରୋ ବୈଧାତ୍ରଃ [୭] ସ୍ୱର୍ବୈଦ୍ୟାବଶ୍ୱିନୀସୁତୌ ॥
ନାସତ୍ୟାବଶ୍ୱିନୌ ଦସ୍ରାବାଶ୍ୱିନେୟୌ ଚ ତା ଉଭୌ ।
[୮] ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ବହୁଷ୍ୱପ୍ସରସଃ ସ୍ୱର୍ବେଶ୍ୟା ଉର୍ବଶୀମୁଖାଃ ॥
[୯] ହାହା ହୂହୂଶ୍ଚୈବମାଦ୍ୟା ଗନ୍ଧର୍ବାସ୍ତ୍ରିଦିବୌକସାଂ ।
[୧୦] ଅଗ୍ନିର୍ବୈଶ୍ୱାନରୋ ବହ୍ନିର୍ବୀତିହୋତ୍ରୋ ଧନଞ୍ଜୟଃ ॥
କୃପୀଟଯୋନିର୍ଜ୍ୱଲନୋ ଜାତବେଦାସ୍ତନୂନପାତ୍ ।
ବର୍ହିଃ ଶୁଷ୍ମା କୃଷ୍ଣବର୍ତ୍ମା ଶୋଚିଷ୍କେଶ ଉଷର୍ବୁଧଃ ॥

---

୧ । ଦେବସଭା । ସୁଧର୍ମନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଦେବସଭାର ।

୨ । ପୀୟୂଷ । ଅମୃତ । ସୁଧା ଏ ତିନିନାମ ଅମୃତର ।

୩ । ମନ୍ଦାକିନୀ । ବିୟଦ୍‌ଗଙ୍ଗା । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଦୀ । ସୁରଦୀର୍ଘିକା ଏ ଚାରିନାମ ସ୍ୱର୍ଗଗଙ୍ଗାର ।

୪ । ମେରୁ । ସୁମେରୁ । ହେମାଦ୍ରି । ରତ୍ନସାନୁ । ସୁରାଳୟ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସୁମେରୁ ପର୍ବତର ।

୫ । ମନ୍ଦାର[୧] । ପାରିଜାତକ[୨] । ସନ୍ତାନ[୩] । କଳ୍ପବୃକ୍ଷ[୪] । ହରିଚନ୍ଦନ[୫] ଏ ପାଞ୍ଚଙ୍କୁ ଦେବତରୁ କୁହାଯାଏ ।

୬ । ସନତ୍କୁମାର । ବୈଧାତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ସନତ୍କୁମାରଙ୍କର ।

୭ । ସ୍ୱର୍ବୈଦ୍ୟ । ଅଶ୍ୱିନୀସୁତ । ନାସତ୍ୟ । ଅଶ୍ୱିନ । ଦସ୍ର । ଅଶ୍ୱିନେୟ ଏ ଛଅନାମ ସ୍ୱର୍ଗବୈଦ୍ୟଙ୍କର ।

୮ । ଅପ୍‌ସରସ୍ । ସ୍ୱର୍ବେଶ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ୱର୍ଗ ବେଶ୍ୟାଙ୍କର ।

୯ । ଗନ୍ଧର୍ବ । ହାହା । ହୂହୂ ଏ ତିନିନାମ ଗନ୍ଧର୍ବଙ୍କର ।

୧୦ । ଅଗ୍ନି । ବୈଶ୍ୱାନର । ବହ୍ନି । ବୀତିହୋତ୍ର । ଧନଞ୍ଜୟ । କୃପୀଟଯୋନି । ଜ୍ୱଳନ । ଜାତବେଦସ୍ । ତନୂନପାତ୍ । ବର୍ହିସ୍ । ଶୁଷ୍ମନ୍ । କୃଷ୍ଣବର୍ତ୍ମନ୍ । ଶୋଚିଷ୍କେଶ ଉଷର୍ବୁଧ ।

ଆଶ୍ରୟାଶୋ ବୃହଦ୍ଭାନୁଃ କୃଶାନୁଃ ପାବକୋଽନଲଃ ।
ରୋହିତାଶ୍ୱୋ ବାୟୁସଖା ଶିଖାବାନା ଶୁଶୁକ୍ଷଣିଃ ॥
ହିରଣ୍ୟରେତା ହୁତଭୁଗ୍ଦହନୋ ହବ୍ୟବାହନଃ ।
ସପ୍ତାର୍ଚ୍ଚିଦମୁନାଃ ଶୁକ୍ରଶ୍ଚିତ୍ରଭାନୁ ର୍ବିଭାବସୁଃ ॥
ଶୁଚିରପ୍ପିତ୍ତ [୧] ମୌର୍ବସ୍ତୁ ବାଡ଼ବୋ ବଡ଼ବାନଲଃ ।
[୨] ବହ୍ନେର୍ଦ୍ୱୟୋର୍ଜ୍ୱାଲ କୀଲାବର୍ଚ୍ଚି ର୍ହେତିଃ ଶିଖା ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୩] ତ୍ରିଷୁ ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗୋଽଗ୍ନି କଣଃ [୪] ସନ୍ତାପଃ ସଜ୍ୱରଃ ସମୌ ।
[୫] ଧର୍ମରାଜଃ ପିତୃପତି ସ୍ସମବର୍ତ୍ତୀ ପରେତରାଟ୍ ॥
କୃତାନ୍ତୋ ଯମୁନାଭ୍ରାତା ଶମନୋ ଯମରାଡ଼୍ ଯମଃ ।
କାଲୋ ଦଣ୍ଡଧରଃ ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବୋ ବୈବସ୍ୱତୋଽନ୍ତକଃ ॥
[୬] ରାକ୍ଷସଃ କୌଣପଃ କ୍ରବ୍ୟାତ୍ କ୍ରବ୍ୟାଦୋଽସ୍ରପ ଆଶରଃ ।

ଆଶ୍ରୟାଶ । ବୃହଦ୍ଭାନୁ । କୃଶାନୁ । ପାବକ । ଅନଲ । ରୋହିତାଶ୍ୱ । ବାୟୁସଖା । ଶିଖାବତ୍ । ଆଶୁଶୁକ୍ଷଣି । ହିରଣ୍ୟରେତସ୍ । ହୁତଭୁକ୍ । ଦହନ । ହବ୍ୟବାହନ । ସପ୍ତାର୍ଚ୍ଚିସ୍ । ଦମୁନସ୍ । ଶୁକ୍ର । ଚିତ୍ରଭାନୁ । ବିଭାବସୁ । ଶୁଚି । ଅପ୍ପିତ୍ତ ଏ ଚଉନିଶ ନାମ ଅଗ୍ନିଙ୍କର ।

୧ । ଔର୍ବ୍ବ । ବାଡବ । ବଡବାନଲ ଏ ତିନିନାମ ବଡବାଗ୍ନିର ।

୨ । ଜ୍ୱାଳା । କୀଲ । ଅର୍ଚ୍ଚିସ୍ । ହେତି । ଶିଖା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅଗ୍ନିଶିଖାର ।

୩ । ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ । ଅଗ୍ନିକଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଗ୍ନିକଣାର ।

୪ । ସନ୍ତାପ । ସଜ୍ୱର ଏ ଦୁଇନାମ ଅଗ୍ନିସନ୍ତାପର ।

୫ । ଧର୍ମରାଜ । ପିତୃପତି । ସମବର୍ତ୍ତିନ୍ ପରେତରାଟ୍ । କୃତାନ୍ତ । ଯମୁନାଭ୍ରାତୃ । ଶମନ । ଯମରାଜ୍ । ଯମ । କାଲ । ଦଣ୍ଡଧର । ଶ୍ରାଦ୍ଧଦେବ । ବୈବସ୍ୱତ । ଅନ୍ତକ ଏ ଚଉଦନାମ ଯମର ।

୬ । ରାକ୍ଷସ । କୌଣପ । କ୍ରବ୍ୟାତ୍ । କ୍ରବ୍ୟାଦ । ଅସ୍ରପ । ଆଶର । ରାତ୍ରିଞ୍ଚର । ରାତ୍ରିଚର । କର୍ବୁର । ନିକଷାତ୍ମଜ । ଯାତୁଧାନ । ପୁଣ୍ୟଜନ । ନୈର୍‌ଋତ । ଯାତୁ । ରକ୍ଷସ୍ । ଏ ପନ୍ଦରନାମ ରାକ୍ଷସଙ୍କର ।

ରାତ୍ରିଂଚରେ ରାତ୍ରିଚରଃ କର୍ବୁରୋ ନିକଷାତ୍ମଜଃ ।
ଯାତୁଧାନଃ ପୁଣ୍ୟଜନୋ ନୈର୍ଋତୋ ଯାତୁ ରକ୍ଷସୀ ।
[୧] ପ୍ରଚେତା ବରୁଣଃ ପାଶୀ ଯାଦସାଂପତିରପ୍ପତିଃ ॥
[୨] ଶ୍ୱସନଃ ସ୍ପର୍ଶନୋ ବାୟୁ ର୍ମାତରିଶ୍ୱା ସଦାଗତିଃ ।
ପୃଷଦଶ୍ୱୋ ଗନ୍ଧବହୋ ଗନ୍ଧବାହାନିଲାଶୁଗାଃ ॥
ସମୀର ମାରୁତ ମରୁଜ୍ଜଗତ୍ପ୍ରାଣ ସମୀରଣାଃ ।
ନଭସ୍ୱଦ୍ୱାତ ପବନ ପବମାନ ପ୍ରଭଞ୍ଜନାଃ ॥
[୩] ପ୍ରାଣୋଽପାନଃ ସମାନଶ୍ଚୋଦାନବ୍ୟାନୌ ଚ ବାୟବଃ ।
ଶରୀରସ୍ଥା ଇମେ [୪] ରଂହସ୍ତରସୀ ତୁ ରୟଃ ସ୍ୟଦଃ ॥
ଜବୋ [୫] ଽଥ ଶୀଘ୍ରଂ ତ୍ୱରିତଂ ଲଘୁ କ୍ଷିପ୍ରମରଂ ଦ୍ରୁତଂ ।
ସତ୍ୱରଂ ଚପଲଂ ତୂର୍ଣ୍ଣମବିଲମ୍ବିତମାଶୁ ଚ ॥
[୬] ସତତେ ଽନାରତାଶ୍ରାନ୍ତ ସନ୍ତତାବିରତାନିଶଂ ।
ନିତ୍ୟାନବରତାଜସ୍ର [୭] ମପ୍ୟଥାତିଶୟୋ ଭରଃ ॥
ଅତିବେଲ ଭୃଶାତ୍ୟର୍ଥାତିମାତ୍ରୋଦ୍ଗାଢ଼ ନିର୍ଭରଂ ।

---

୧ । ପ୍ରଚେତସ୍ । ବରୁଣ । ପାଶିନ୍ । ଯାଦସାଂପତି । ଅପ୍ପତି ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବରୁଣର ।

୨ । ଶ୍ୱସନ । ସ୍ପର୍ଶନ । ବାୟୁ । ମାତରିଶ୍ୱନ୍ । ସଦାଗତି । ପୃଷଦଶ୍ୱ । ଗନ୍ଧବହ । ଗନ୍ଧବାହ । ଅନିଲ । ଆଶୁଗ । ସମୀର । ମାରୁତ । ମରୁତ୍ । ଜଗତ୍ପ୍ରାଣ । ସମୀରଣ । ନଭସ୍ୱତ୍ । ବାତ । ପବନ । ପବମାନ । ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଏ କୋଡିଏନାମ ବାୟୁର ।

୩ । ପ୍ରାଣ । ଅପାନ । ସମାନ । ଉଦାନ । ବ୍ୟାନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଶରୀରସ୍ଥ ବାୟୁର ।

୪ । ରଂହସ୍ । ତରସ୍ । ରୟ । ସ୍ୟଦ । ଜବ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବେଗର ।

୫ । ଶୀଘ୍ର । ତ୍ୱରିତ । ଲଘୁ । କ୍ଷିପ୍ର । ଅର । ଦ୍ରୁତ । ସତ୍ୱର । ଚପଲ । ତୂର୍ଣ୍ଣ । ଅବିଲମ୍ବିତ । ଆଶୁ ଏ ଏଗାରନାମ ଶୀଘ୍ରର ।

୬ । ସତତ । ଅନାରତ । ଅଶ୍ରାନ୍ତ । ସନ୍ତତ । ଅବିରତ । ଅନିଶ । ନିତ୍ୟ । ଅନବରତ । ଅଜସ୍ର ଏ ନଅନାମ ନିରନ୍ତର ବା ନିତ୍ୟର ।

୭ । ଅତିଶୟ । ଭର । ଅତିବେଲ । ଭୃଶ । ଅତ୍ୟର୍ଥ । ଅତିମାତ୍ର । ଉଦ୍ଗାଢ । ନିର୍ଭର ।

ତ୍ରିଷ୍ୱେ କାନ୍ତନିତାନ୍ତାନି ଗାଢ଼ ବାଢ଼ ଦୃଢ଼ାନି ଚ ।
କ୍ଲୀବେ ଶୀଘ୍ରାଦ୍ୟସତ୍ତ୍ୱେ ସ୍ୟାତ୍ ତ୍ରିଷ୍ୱେଷାଂ ସତ୍ତ୍ୱଗାମି ଯତ୍ ।

[୧] କୁବେରସ୍ତ୍ର୍ୟମ୍ବକସଖୋ ଯକ୍ଷରାଡ୍ ଗୁହ୍ୟକେଶ୍ୱରଃ ।
ମନୁଷ୍ୟଧର୍ମା ଧନଦୋ ରାଜରାଜୋ ଧନାଧିପଃ ।
କିନ୍ନରେଶୋ ବୈଶ୍ରବଣଃ ପୌଲସ୍ତ୍ୟୋ ନରବାହନଃ ।
ଯକ୍ଷୈକପିଙ୍ଗୈଲବିଲ ଶ୍ରୀଦ ପୁଣ୍ୟଜନେଶ୍ୱରାଃ ।

[୨] ଅସ୍ୟୋଦ୍ୟାନଂ ଚୈତ୍ରରଥଂ [୩] ପୁତ୍ରସ୍ତୁ ନଳକୁବରଃ ।
[୪] କୈଳାସଃ ସ୍ଥାନ [୫] ମଳକା ପୂ [୬] ର୍ବିମାନନ୍ତୁ ପୁଷ୍ପକଂ
[୭] ସ୍ୟାତ୍ କିନ୍ନରଃ କିଂପୁରୁଷ ସ୍ତୁରଙ୍ଗବଦନୋ ମୟୁଃ ।
[୮] ନିଧି ର୍ନା ଶେବଧି [୯] ର୍ଭେଦାଃ ପଦ୍ମଶଙ୍ଖାଦୟୋ ନିଧେଃ
[୧୦] ଦ୍ୟୋ ଦିବୌ ଦ୍ୱେ ସ୍ତ୍ରିୟାମଭ୍ରଂ ବ୍ୟୋମ ପୁଷ୍କରମମ୍ବରଂ ।

ତ୍ରି । କାନ୍ତ । ନିତାନ୍ତ । ଗାଢ । ବାଢ । ଦୃଢ ଏ ଚଉଦନାମ ଅତିଶୟର । ଶୀଘ୍ରାଦି ପଦ ବିଶେଷଣ ହେଲେ ତିନିଲିଙ୍ଗ ହୁଏ ।

୧ । କୁବେର । ତ୍ର୍ୟମ୍ବକସଖ । ଯକ୍ଷରାଜ୍ । ଗୁହ୍ୟକେଶ୍ୱର । ମନୁଷ୍ୟଧର୍ମନ୍ । ଧନଦ । ରାଜରାଜ । ଧନାଧିପ । କିନ୍ନରେଶ । ବୈଶ୍ରବଣ । ପୌଲସ୍ତ୍ୟ । ନରବାହନ । ଯକ୍ଷ । ଏକପିଙ୍ଗ । ଏଲବିଲ । ଶ୍ରୀଦ । ପୁଣ୍ୟଜନେଶ୍ୱର ଏ ସତରନାମ କୁବେରଙ୍କର ।

୨ । କୁବେରର ଉଦ୍ୟାନକୁ ଚୈତ୍ରରଥ କହି ।

୩ । କୁବେରଙ୍କ ପୁତ୍ରକୁ ନଳକୁବର କହି ।

୪ । କୁବେରଙ୍କ ସ୍ଥାନକୁ କୈଳାସ କହି ।

୫ । କୁବେରଙ୍କ ପୁରକୁ ଅଳକା କହି ।

୬ । କୁବେରଙ୍କ ରଥକୁ ପୁଷ୍ପକ କହି ।

୭ । କିନ୍ନର । କିଂପୁରୁଷ । ତୁରଙ୍ଗବଦନ । ମୟୁ ଏ ଚାରିନାମ କିନ୍ନରଙ୍କର ।

୮ । ନିଧି । ଶେବଧି ଏ ଦୁଇନାମ ନିଧିର ।

୯ । ପଦ୍ମ । ମହାପଦ୍ମ । ଶଙ୍ଖ । ମକର । କଚ୍ଛପ । ମୁକୁନ୍ଦ । କୁନ୍ଦ । ନୀଳ । ଏ ଆଠନାମ ନିଧିପ୍ରଭେଦର ।

୧୦ । ଦ୍ୟୋ । ଦିବ୍ । ଅଭ୍ର । ବ୍ୟୋମନ୍ । ପୁଷ୍କର । ଅମ୍ବର । ନଭସ୍ । ଅନ୍ତରୀକ୍ଷ ।

ନଭୋଽନ୍ତରୀକ୍ଷଂ ଗଗନମନନ୍ତଂ ସୁରବର୍ତ୍ମ ଖଂ ।
ବିୟଦ୍ବିଷ୍ଣୁପଦଂ ବା ତୁ ପୁଂସ୍ୟାକାଶବିହାୟସୀ ॥

[୧] ଦିଶସ୍ତୁ କକୁଭଃ କାଷ୍ଠା ଆଶାଶ୍ଚ ହରିତଶ୍ଚ ତାଃ ।
[୨] ପ୍ରାଚ୍ୟବାଚୀ ପ୍ରତୀଚ୍ୟସ୍ତା ପୂର୍ବ ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମାଃ ॥
ଉତ୍ତରାଦିଗୁଦୀଚୀ [୩] ସ୍ୟାଦିଶ୍ୟନ୍ତୁ ତ୍ରିଷୁ ଦିଗ୍ଭବେ ।
[୪] ଇନ୍ଦ୍ରୋବହ୍ନିଃ ପିତୃପତି ର୍ନୈଋତୋ ବରୁଣୋ ମରୁତ୍ ॥
କୁବେର ଈଶଃ ପତୟଃ ପୂର୍ବାଦୀନାଂ ଦିଶାଂ କ୍ରମାତ୍ ।
[୫] ଐରାବତଃ ପୁଣ୍ଡରୀକୋ ବାମନଃ କୁମୁଦୋଽଞ୍ଜନଃ ॥
ପୁଷ୍ପଦନ୍ତଃ ସାର୍ବଭୌମଃ ସୁପ୍ରତୀକଶ୍ଚ ଦିଗ୍ଗଜାଃ ।
[୬] କରିଣ୍ୟୋଽଭ୍ରମୁ କପିଳା ପିଙ୍ଗଳାନୁପମାକ୍ରମାତ୍ ॥
ତାମ୍ରକର୍ଣ୍ଣୀ ଶୁଭ୍ରଦନ୍ତୀ ଚାଙ୍ଗନା ଚାଞ୍ଜନାବତୀ ।

ଗଗନ । ଅନନ୍ତ । ସୁରବର୍ତ୍ମନ୍ । ଖ । ବିୟତ୍ । ବିଷ୍ଣୁପଦ । ଆକାଶ । ବିହାୟସ୍ । ଏ ଷୋଳନାମ ଆକାଶର ।

୧ । ଦିଶ୍ । କକୁଭ । କାଷ୍ଠା । ଆଶା । ହରିତ୍ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସାମାନ୍ୟ ଦିଗର ।

୨ । ପୂର୍ବଦିଗକୁ—ପ୍ରାଚୀ । ଦକ୍ଷିଣଦିଗକୁ – ଅବାଚୀ । ପଶ୍ଚିମଦିଗକୁ—ପ୍ରତୀଚୀ । ଉତ୍ତରଦିଗକୁ—ଉଦୀଚୀ କୁହାଯାଏ ।

୩ । ଦିଗଭବବସ୍ତୁକୁ ଦିଶ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।

୪ । ଇନ୍ଦ୍ର-ପୂର୍ବାଧିପତି । ବହ୍ନି-ଅଗ୍ନିକୋଣାଧିପତି । ପିତୃପତି-ଦକ୍ଷିଣଦିଗାଧିପତି । ନୈର୍ଋତ-ନୈର୍ଋତକୋଣାଧିପତି । ବରୁଣ—ପଶ୍ଚିମାଧିପତି । ମରୁତ-ବାୟୁକୋଣାଧିପତି । କୁବେର-ଉତ୍ତରାଧିପତି । ଈଶ-ଈଶାନକୋଣାଧିପତି । ଏ ଆଠନାମ ଅଷ୍ଟଦିକ୍ପତିଙ୍କର ।

୫ । ଐରାବତ-ପୂର୍ବଦିଗ୍ଗଜ । ପୁଣ୍ଡରୀକ-ଅଗ୍ନିକୋଣସ୍ଥ ଦିଗ୍ଗଜ । ବାମନ-ଦକ୍ଷିଣଦିଗ୍ଗଜ । କୁମୁଦ-ନୈର୍ଋତକୋଣସ୍ଥଦିଗ୍ଗଜ । ଅଞ୍ଜନ-ପଶ୍ଚିମଦିଗ୍ଗଜ । ପୁଷ୍ପଦନ୍ତ-ବାୟୁକୋଣସ୍ଥ ଦିଗ୍ଗଜ । ସାର୍ବଭୌମ-ଉତ୍ତରଦିଗ୍ଗଜ । ସୁପ୍ରତୀକ-ଈଶାନକୋଣସ୍ଥ ଦିଗ୍ଗଜ । ଏ ଆଠନାମ ଅଷ୍ଟ ଦିଗ୍ଗଜଙ୍କର ।

୬ । ଅଭ୍ରମୁ ପୂର୍ବଦିକ୍ହସ୍ତିନୀ । କପିଳା ଅଗ୍ନିକୋଣସ୍ଥ ଦିକ୍ହସ୍ତିନୀ । ପିଙ୍ଗଳା-ଦକ୍ଷିଣଦିକ୍ହସ୍ତିନୀ । ଅନୁପମା ନୈର୍ଋତ କୋଣସ୍ଥ ଦିକ୍ହସ୍ତିନୀ । ତାମ୍ରକର୍ଣ୍ଣୀ ପଶ୍ଚିମଦିକ୍ହସ୍ତିନୀ ।

[୧] କ୍ଲୀବାବ୍ୟଯଂ ତ୍ୱପଦଶଂ ଦଶୋର୍ମଧ୍ୟେ ଵଦକ୍ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୨] ଅଭ୍ୟନ୍ତରଂ ତ୍ୱନ୍ତରାଳଂ [୩] ଚକ୍ରବାଳନ୍ତୁ ମଣ୍ଡଳଂ ।
[୪] ଅଭ୍ରଂ ମେଘୋ ବାରିବାହଃ ସ୍ତନୟିତ୍ନୁ ର୍ବଳାହକଃ ।
ଧାରାଧରୋ ଜଳଧର ସ୍ତଡ଼ିତ୍ୱାନ୍ ବାରିଦୋଽମ୍ବୁଭୃତ୍ ।
ଘନ ଜୀମୂତ ମୁଦିର ଜଳମୁଗ୍ ଧୂମଯୋନୟଃ ।
[୫] କାଦମ୍ବିନୀ ମେଘମାଳା [୬] ତ୍ରିଷୁ ମେଘଭବେଽଭ୍ରିୟଂ ।
[୭] ସ୍ତନିତଂ ଗର୍ଜ୍ଜିତଂ ମେଘନିର୍ଘୋଷେ ରସିତାଦି ଚ ।
[୮] ଶମ୍ପା ଶତହ୍ରଦା ହ୍ରାଦିନ୍ୟୈରାବତ୍ୟଃ କ୍ଷଣପ୍ରଭା ।
ତଡ଼ିତ୍ ସୌଦାମିନୀ ବିଦ୍ୟୁଚ୍ଚଞ୍ଚଳା ଚପଳାଽପିଚ ।
[୯] ସ୍ଫୂର୍ଜ୍ଜଥୁ ର୍ବଜ୍ରନିର୍ଘୋଷୋ [୧୦] ମେଘଜ୍ୟୋତିରିରମ୍ମଦଃ ।

ଶୁଭ୍ରଦନ୍ତୀ ବାୟୁକୋଣସ୍ଥ ଦିଗ୍‌ହସ୍ତିନୀ । ଅଞ୍ଜନା ଉତ୍ତରଦିଗ୍‌ହସ୍ତିନୀ । ଅଞ୍ଜନାବତୀ ଈଶାନ-କୋଣସ୍ଥ ଦିଗ୍‌ହସ୍ତିନୀ ଏ ଅଠନାମ ଅଷ୍ଟଦିଗ୍‌ହସ୍ତିଣୀଙ୍କର ।

୧ । ଅପଦିଶ । ବିଦିଶ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୁଇଦିଗ ମଧ୍ୟସ୍ଥଳର ।

୨ । ଅଭ୍ୟନ୍ତର । ଅନ୍ତରାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ମଧ୍ୟସ୍ଥଳର ।

୩ । ଚକ୍ରବାଳ । ମଣ୍ଡଳ ଏ ଦୁଇନାମ ମଣ୍ଡଳାକାର ଦିଗସମୂହର ।

୪ । ଅଭ୍ର । ମେଘ । ବାରିବାହ । ସ୍ତନୟିତ୍ନୁ । ବଳାହକ । ଧାରାଧର । ଜଳଧର । ତଡ଼ିତ୍ୱତ୍ । ବାରିଦ । ଅମ୍ବୁଭୃତ୍ । ଘନ । ଜୀମୂତ । ମୁଦିର । ଜଳମୁକ୍ । ଧୂମଯୋନି ଏ ପନ୍ଦରନାମ ମେଘର ।

୫ । କାଦମ୍ବିନୀ । ମେଘମାଳା ଏ ଦୁଇନାମ ମେଘଶ୍ରେଣୀର ।

୬ । ମେଘଭବ ବସ୍ତୁକୁ ଅଭ୍ରିୟ କୁହାଯାଏ

୭ । ସ୍ତନିତ । ଗର୍ଜ୍ଜିତ । ମେଘନିର୍ଘୋଷ । ରସିତ ଏ ଚାରିନାମ ମେଘଗର୍ଜ୍ଜନର ।

୮ । ଶମ୍ପା । ଶତହ୍ରଦା । ହ୍ରାଦିନୀ । ଐରାବତୀ । କ୍ଷଣପ୍ରଭା । ତଡ଼ିତ୍ । ସୌଦାମିନୀ । ବିଦ୍ୟୁତ୍ । ଚଞ୍ଚଳା ଚପଳା ଏ ଦଶନାମ ବିଦ୍ୟୁତର ।

୯ । ସ୍ଫୂର୍ଜ୍ଜଥୁ । ବଜ୍ରନିର୍ଘୋଷ ଏ ଦୁଇନାମ ବଜ୍ରର ।

୧୦ । ମେଘଜ୍ୟୋତିଃ । ଇରମ୍ମଦ ଏ ଦୁଇନାମ ବଜ୍ରାଗ୍ନିର ।

[୧] ଇନ୍ଦ୍ରାୟୁଧଂ ଶକ୍ରଧନୁ [୨] ସ୍ତଦେବ ଋଜୁ ରୋହିତଂ ।
[୩] ବୃଷ୍ଟିର୍ବର୍ଷଂ [୪] ତଦ୍‌ବିଘାତେଽବଗ୍ରାହାବଗ୍ରହୌ ସମୌ ।
[୫] ଧାରା ସମ୍ପାତ ଆସାରଃ [୬] ଶୀକରୋଽମ୍ବୁକଣାଃ ସ୍ମୃତାଃ ।
[୭] ବର୍ଷୋପଲସ୍ତୁ କରକା [୮] ମେଘଚ୍ଛନ୍ନେଽହ୍ନି ଦୁର୍ଦ୍ଦିନଂ ।
[୯] ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧା ବ୍ୟବଧା ପୁଂସି ତ୍ୱନ୍ତର୍ଦ୍ଧିରପବାରଣଂ ।
ଅପିଧାନ ତିରୋଧାନ ପିଧାନଚ୍ଛାଦନାନି ଚ ।
[୧୦] ହିମାଂଶୁଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରମାଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଇନ୍ଦୁଃ କୁମୁଦବାନ୍ଧବଃ ।
ବିଧୁଃ ସୁଧାଂଶୁଃ ଶୁଭ୍ରାଂଶୁରୋଷଧୀଶୋ ନିଶାପତିଃ ।
ଅବ୍‌ଜୋ ଜୈବାତୃକଃ ସୋମୋ ଗ୍ଲୌର୍ମୃଗାଙ୍କଃ କଳାନିଧିଃ ।
ଦ୍ୱିଜରାଜଃ ଶଶଧରୋ ନକ୍ଷତ୍ରେଶଃ କ୍ଷପାକରଃ ।
[୧୧]କଳା ତୁ ଷୋଡଶୋ ଭାଗୋ [୧୨] ବିମ୍ବୋଽସ୍ତ୍ରୀ ମଣ୍ଡଳଂ ତ୍ରିଷୁ ।

---

୧ । ଇନ୍ଦ୍ରାୟୁଧ । ଶକ୍ରଧନୁସ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁର ।
୨ । ଅବକ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁକୁ ରୋହିତ କୁହାଯାଏ ।
୩ । ବୃଷ୍ଟି । ବର୍ଷା ଏ ଦୁଇନାମ ବର୍ଷାର ।
୪ । ଅବଗ୍ରାହ । ଅବଗ୍ରହ ଏ ଦୁଇନାମ ବୃଷ୍ଟି ପ୍ରତିବନ୍ଧକର ।
୫ । ଧାରାସମ୍ପାତ । ଆସାର ଏ ଦୁଇନାମ କଠିନବୃଷ୍ଟିର ।
୬ । ଶୀକର । ଅମ୍ବୁକଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଜଳକଣାର ।
୭ । ବର୍ଷୋପଳ । କରକା ଏ ଦୁଇନାମ କୁଆପଥରର ।
୮ । ମେଘାଚ୍ଛନ୍ନଦିନକୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ କହୁ ।
୯ । ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧା । ବ୍ୟବଧା । ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧି । ଅପବାରଣ । ଅପିଧାନ । ତିରୋଧାନ । ପିଧାନ । ଛାଦନ ଏ ଅଠନାମ ଘୋଡାଇବାର ।
୧୦ । ହିମାଂଶୁ । ଚନ୍ଦ୍ରମସ୍ । ଚନ୍ଦ୍ର । ଇନ୍ଦୁ । କୁମୁଦବାନ୍ଧବ । ବିଧୁ । ସୁଧାଂଶୁ । ଶୁଭ୍ରାଂଶୁ ଓଷଧୀଶ । ନିଶାପତି । ଅବ୍‌ଜ । ଜୈବାତୃକ । ସୋମ । ଗ୍ଲୌ । ମୃଗାଙ୍କ । କଳାନିଧି । ଦ୍ୱିଜରାଜ । ଶଶଧର । ନକ୍ଷତ୍ରେଶ । କ୍ଷପାକର ଏ କୋଡିଏ ନାମ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ।
୧୧ । ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଷୋଡଶଭାଗକୁ କଳା କହୁ ।
୧୨ । ବିମ୍ବ । ମଣ୍ଡଳ ଏ ଦୁଇନାମ ସୂର୍ଯ୍ୟ ବା ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳର ।

[୧] ଭିତ୍ତଂ ଶକଳ-ଖଣ୍ଡେ ବା ପୁଂସ୍ୟର୍ଦ୍ଧୋ [୨] ଽର୍ଦ୍ଧଂ ସମେଽଂଶକେ ।
[୩] ଚନ୍ଦ୍ରିକା କୌମୁଦୀ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା [୪] ପ୍ରସାଦସ୍ତୁ ପ୍ରସନ୍ନତା ।
[୫] କଳଙ୍କାଙ୍କୌ ଲାଞ୍ଛନଞ୍ଚ ଚିହ୍ନଂ ଲକ୍ଷ୍ମ ଚ ଲକ୍ଷଣଂ ।
[୬] ସୁଷମା ପରମା ଶୋଭା [୭] ଶୋଭାକାନ୍ତି ର୍ଦ୍ୟୁତିଶ୍ଛବିଃ ।
[୮] ଅବଶ୍ୟାୟସ୍ତୁ ନୀହାରସ୍ତୁଷାର ସ୍ତୁହିନଂ ହିମଂ ।
ପ୍ରାଲେୟଂ ମିହିକା ଚାଥ [୯] ହିମାନୀ ହିମସଂହତିଃ ।
[୧୦] ଶୀତଂ ଗୁଣେ [୧୧] ତଦ୍ବଦର୍ଥାଃ ସୁଷୀମଃ ଶିଶିରୋ ଜଡ଼ଃ ।
ତୁଷାରଃ ଶୀତଳଃ ଶୀତୋ ହିମଃ ସପ୍ତାନ୍ୟଲିଙ୍ଗକାଃ ।
[୧୨] ଧ୍ରୁବ ଔତ୍ତାନପାଦିଃ [୧୩] ସ୍ୟାଦଗସ୍ତ୍ୟଃ କୁମ୍ଭସମ୍ଭବଃ ।
ମୈତ୍ରାବରୁଣି [୧୪] ରସ୍ୟୈବ ଲୋପାମୁଦ୍ରା ସଧର୍ମିଣୀ ।

---

୧ । ଭିତ୍ତ । ଶକଳ । ଖଣ୍ଡ । ଅର୍ଦ୍ଧ ଏ ଚାରିନାମ ଚନ୍ଦ୍ରଖଣ୍ଡର ।

୨ । ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସମାନ ଅଂଶକୁ ଅର୍ଦ୍ଧ କହି ।

୩ । ଚନ୍ଦ୍ରିକା । କୌମୁଦୀ । ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଏ ତିନିନାମ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାର ।

୪ । ପ୍ରସାଦ । ପ୍ରସନ୍ନତା ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରସନ୍ନତାର ।

୫ । କଳଙ୍କ । ଅଙ୍କ । ଲାଞ୍ଛନ । ଚିହ୍ନ । ଲକ୍ଷ୍ମ । ଲକ୍ଷଣ ଏ ଛନାମ ଚନ୍ଦ୍ରକଳଙ୍କର ।

୬ । ପରମା ଶୋଭାକୁ ସୁଷମା କହି ।

୭ । ଶୋଭା । କାନ୍ତି । ଦ୍ୟୁତି । ଛବି ଏ ଚାରିନାମ ଶୋଭାର ।

୮ । ଅବଶ୍ୟାୟ । ନୀହାର । ତୁଷାର । ତୁହିନ । ହିମ । ପ୍ରାଲେୟ ମିହିକା ଏ ସାତନାମ ହିମର ।

୯ । ହିମାନୀ । ହିମସଂହତି ଏ ଦୁଇନାମ ହିମସମୂହ ଅର୍ଥାତ୍ ବରଫର ।

୧୦ । ଶୀତ ଏ ନାମ ଶୀତର ।

୧୧ । ସୁଷୀମ । ଶିଶିର । ଜଡ଼ । ତୁଷାର । ଶୀତଳ । ଶୀତ । ହିମ ଏ ସାତନାମ ଶୀତଯୁକ୍ତ ବସ୍ତୁର ।

୧୨ । ଧ୍ରୁବ । ଔତ୍ତାନପାଦି ଏ ଦୁଇନାମ ଧ୍ରୁବନକ୍ଷତ୍ରର ।

୧୩ । ଅଗସ୍ତ୍ୟ କୁମ୍ଭସମ୍ଭବ । ମୈତ୍ରାବରୁଣି ଏ ତିନିନାମ ଅଗସ୍ତିଙ୍କର ।

୧୪ । ଅଗସ୍ତିଙ୍କ ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ଲୋପାମୁଦ୍ରା କହି ।

[୧] ନକ୍ଷତ୍ରମୃକ୍ଷଂ ଭଂ ତାରା ତାରକାପ୍ୟୁଡ଼ୁ ବା ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୨] ଦାକ୍ଷାୟିଣ୍ୟୋ ଽଶ୍ୱିନୀତ୍ୟାଦି ତାରା [୩] ଅଶ୍ୱୟୁଗଶ୍ୱିନୀ ।
[୪] ରାଧା ବିଶାଖା [୫] ପୁଷ୍ୟେ ତୁ ସିଧ୍ୟ ତିଷ୍ୟୌ [୬]
ଶ୍ରବିଷ୍ଠୟା ।
ସମା ଧନିଷ୍ଠା [୭] ସ୍ୟୁଃ ପ୍ରୌଷ୍ଠପଦା ଭାଦ୍ରପଦାଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
[୮] ମୃଗଶୀର୍ଷେ ମୃଗଶିର ସ୍ତସ୍ମିନ୍ନେବାଗ୍ରହାୟଣୀ ।
[୯] ଇଲ୍ୱଲାସ୍ତଚ୍ଛିରୋଦେଶେ ତାରକା ନିବସନ୍ତି ଯାଃ ।
[୧୦] ବୃହସ୍ପତିଃ ସୁରାଚାର୍ଯ୍ୟୋ ଗୀଷ୍ପତି ର୍ଧିଷଣୋ ଗୁରୁଃ ।
ଜୀବ ଅଙ୍ଗିରସୋ ବାଚସ୍ପତିଶ୍ଚିତ୍ରଶିଖଣ୍ଡିଜଃ ।
[୧୧] ଶୁକ୍ରୋ ଦୈତ୍ୟଗୁରୁଃ କାବ୍ୟ ଉଶନା ଭାର୍ଗବଃ କବିଃ ।
[୧୨] ଅଙ୍ଗାରକଃ କୁଜୋ ଭୌମୋ ଲୋହିତାଙ୍ଗୋ ମହୀସୁତଃ ॥

---

୧ । ନକ୍ଷତ୍ର । ଋକ୍ଷ । ଭ । ତାର । ତାରକା । ଉଡୁ ଏ ଛନାମ ନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କର ।
୨ । ଅଶ୍ୱିନୀଆଦି ସପ୍ତବିଂଶ ନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କୁ ଦାକ୍ଷାୟଣୀ କୁହାଯାଏ ।
୩ । ଅଶ୍ୱୟୁକ୍ ଅଶ୍ୱିନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶ୍ୱିନୀନକ୍ଷତ୍ରର ।
୪ । ରାଧା । ବିଶାଖା ଏ ଦୁଇନାମ ବିଶାଖାନକ୍ଷତ୍ରର ।
୫ । ପୁଷ୍ୟ । ସିଧ୍ୟ । ତିଷ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ପୁଷ୍ୟାନକ୍ଷତ୍ରର ।
୬ । ଶ୍ରବିଷ୍ଠା । ଧନିଷ୍ଠା ଏ ଦୁଇନାମ ଧନିଷ୍ଠା ନକ୍ଷତ୍ରର ।
୭ । ପ୍ରୋଷ୍ଠପଦା ଭାଦ୍ରପଦା ଏ ଦୁଇନାମ ପୂର୍ବଭାଦ୍ରପଦ ଓ ଉତ୍ତରଭାଦ୍ରପଦ ନକ୍ଷତ୍ରର ।
୮ । ମୃଗଶୀର୍ଷ । ମୃଗଶିରସ୍ । ଅଗ୍ରହାୟଣୀ ଏ ତିନିନାମ ମୃଗଶିରାନକ୍ଷତ୍ରର ।
୯ । ମୃଗଶିର ନକ୍ଷତ୍ରର ମଥା ଉପରେ ଯେଉଁ ନକ୍ଷତ୍ରର ଥାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଇଲ୍ୱଲା କହି ।
୧୦ । ବୃହସ୍ପତି । ସୁରାଚାର୍ଯ୍ୟ । ଗୀଷ୍ପତି । ଧୀଷଣ । ଗୁରୁ । ଜୀବ । ଅଙ୍ଗିରସ । ବାଚସ୍ପତି । ଚିତ୍ରଶିଖଣ୍ଡିଜ ଏ ନବନାମ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କର ।
୧୧ । ଶୁକ୍ର । ଦୈତ୍ୟଗୁରୁ । କାବ୍ୟ । ଉଶନସ୍ । ଭାର୍ଗବ । କବି ଏ ଛନାମ ଶୁକ୍ରଙ୍କର ।
୧୨ । ଅଙ୍ଗାରକ । କୁଜ । ଭୌମ । ଲୋହିତାଙ୍ଗ, ମହୀସୁତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ମଙ୍ଗଳଙ୍କର ।

[୧] ରୌହିଣେୟୋ ବୁଧଃ ସୌମ୍ୟଃ [୨] ସମୌ ସୌରି-
ଶନୈଶ୍ଚରୌ ।

[୩] ତମସ୍ତୁ ରାହୁଃ ସ୍ୱର୍ଭାନୁଃ ସୈଂହିକେୟୋ ବିଧୁନ୍ତୁଦଃ ॥
[୪] ସପ୍ତର୍ଷୟୋ ମରୀଚ୍ୟତ୍ରିମୁଖାଶ୍ଚିତ୍ରଶିଖଣ୍ଡିନଃ ।
[୫] ରାଶୀନାମୁଦୟୋ ଲଗ୍ନଂ [୬] ତେ ତୁ ମେଷବୃଷାଦୟଃ ॥
[୭] ସୂର ସୂର୍ଯ୍ୟାର୍ଯ୍ୟମାଦିତ୍ୟ ଦ୍ୱାଦଶାତ୍ମା ଦିବାକରଃ ।
ଭାସ୍କରାହସ୍କର ବ୍ରଧ୍ନ ପ୍ରଭାକର ବିଭାକରାଃ ॥
ଭାସ୍ୱଦ୍ ବିବସ୍ୱତ୍ ସପ୍ତାଶ୍ୱ ହରିଦଶ୍ୱୋଷ୍ଣରଶ୍ମୟଃ ।
ବିକର୍ତ୍ତନାର୍କ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ମିହିରାରୁଣପୂଷଣଃ ॥
ଦ୍ୟୁମଣିସ୍ତରଣିର୍ମିତ୍ରଶ୍ଚିତ୍ରଭାନୁର୍ବିରୋଚନଃ ।
ବିଭାବସୁର୍ଗ୍ରହପତିସ୍ତ୍ୱିଷାମ୍ପତିରହର୍ପତିଃ ॥
ଭାନୁର୍ହଂସଃ ସହସ୍ରାଂଶୁସ୍ତପନଃ ସବିତା ରବିଃ ।

---

୧ । ରୌହିଣେୟ । ବୁଧ । ସୌମ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ବୁଧଙ୍କର ।

୨ । ସୌରି । ଶନୈଶ୍ଚର ଏ ଦୁଇନାମ ଶନିଙ୍କର ।

୩ । ତମସ୍ । ରାହୁ । ସ୍ୱର୍ଭାନୁ । ସୈଂହିକେୟ । ବିଧୁନ୍ତୁଦ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ରାହୁର ।

୪ । ମରୀଚିଆଦି ସପ୍ତର୍ଷିଙ୍କି ଚିତ୍ରଶିଖଣ୍ଡିନ୍ କୁହାଯାଏ । (ତଦ୍ୟଥା—ମରୀଚି, ଅତ୍ରି । ଅଙ୍ଗିର । ପୁଲସ୍ତ୍ୟ । ପୁଲହ । କ୍ରତୁ । ବଶିଷ୍ଠ ।

୫ । ରାଶିମାନଙ୍କ ଉଦୟକୁ ଲଗ୍ନ କହି ।

୬ । ଦ୍ୱାଦଶ ରାଶିଙ୍କ ନାମ । ମେଷ । ବୃଷ । ମିଥୁନ । କର୍କଟ । ସିଂହ । କନ୍ୟା । ତୁଳା । ବିଛା । ଧନୁ । ମକର । କୁମ୍ଭ । ମୀନ ।

୭ । ସୂର । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ଅର୍ଯ୍ୟମନ୍ । ଆଦିତ୍ୟ । ଦ୍ୱାଦଶାତ୍ମନ୍ । ଦିବାକର । ଭାସ୍କର । ଅହସ୍କର । ବ୍ରଧ୍ନ । ପ୍ରଭାକର । ବିଭାକର । ଭାସ୍ୱତ୍ । ବିବସ୍ୱତ୍ । ସପ୍ତାଶ୍ୱ । ହରିଦଶ୍ୱ । ଉଷ୍ଣରଶ୍ମି । ବିକର୍ତ୍ତନ । ଅର୍କ । ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ । ମିହିର । ଅରୁଣ । ପୂଷନ୍ । ଦ୍ୟୁମଣି । ତରଣି । ମିତ୍ର । ଚିତ୍ରଭାନୁ । ବିରୋଚନ । ବିଭାବସୁ । ଗ୍ରହପତି । ତ୍ୱିଷାଂପତି । ଅହର୍ପତି । ଭାନୁ । ହଂସ । ସହସ୍ରାଂଶୁ । ତପନ । ସବିତୃ । ରବି ଏ ସପ୍ତତ୍ରିଂଶ ନାମ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ।

[୧] ନକ୍ଷତ୍ରମୃକ୍ଷଂ ଭଂ ତାରା ତାରକାପ୍ୟୁଡୁ ବା ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୨] ଦାକ୍ଷାୟିଣ୍ୟୋଽଶ୍ୱିନୀତ୍ୟାଦି ତାରା [୩] ଅଶ୍ୱୟୁଗଶ୍ୱିନୀ ।
[୪] ରାଧା ବିଶାଖା [୫] ପୁଷ୍ୟେ ତୁ ସିଧ୍ୟ ତିଷ୍ୟୌ [୬]
ଶ୍ରବିଷ୍ଠୟା ।
ସମା ଧନିଷ୍ଠା [୭] ସ୍ୟୁଃ ପ୍ରୋଷ୍ଠପଦା ଭାଦ୍ରପଦାଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
[୮] ମୃଗଶୀର୍ଷେ ମୃଗଶିରସ୍ତସ୍ମିନ୍ନେବାଗ୍ରହାୟଣୀ ।
[୯] ଇଲ୍ୱଲାସ୍ତଚ୍ଛିରୋଦେଶେ ତାରକା ନିବସନ୍ତି ଯାଃ ।
[୧୦] ବୃହସ୍ପତିଃ ସୁରାଚାର୍ଯ୍ୟୋ ଗୀଷ୍ପତିର୍ଧିଷଣୋ ଗୁରୁଃ ।
ଜୀବ ଆଙ୍ଗିରସୋ ବାଚସ୍ପତିଶ୍ଚିତ୍ରଶିଖଣ୍ଡିଜଃ ।
[୧୧] ଶୁକ୍ରୋ ଦୈତ୍ୟଗୁରୁଃ କାବ୍ୟ ଉଶନା ଭାର୍ଗବଃ କବିଃ ।
[୧୨] ଅଙ୍ଗାରକଃ କୁଜୋ ଭୌମୋ ଲୋହିତାଙ୍ଗୋ ମହୀସୁତଃ ॥

---

୧ । ନକ୍ଷତ୍ର । ଋକ୍ଷ । ଭ । ତାରା । ତାରକା । ଉଡୁ ଏ ଛନାମ ନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କର ।
୨ । ଅଶ୍ୱିନୀଆଦି ସପ୍ତବିଂଶ ନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କୁ ଦାକ୍ଷାୟଣୀ କୁହାଯାଏ ।
୩ । ଅଶ୍ୱୟୁକ୍ ଅଶ୍ୱିନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶ୍ୱିନୀନକ୍ଷତ୍ରର ।
୪ । ରାଧା । ବିଶାଖା ଏ ଦୁଇନାମ ବିଶାଖାନକ୍ଷତ୍ରର ।
୫ । ପୁଷ୍ୟ । ସିଧ୍ୟ । ତିଷ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ପୁଷ୍ୟାନକ୍ଷତ୍ରର ।
୬ । ଶ୍ରବିଷ୍ଠା । ଧନିଷ୍ଠା ଏ ଦୁଇନାମ ଧନିଷ୍ଠା ନକ୍ଷତ୍ରର ।
୭ । ପ୍ରୋଷ୍ଠପଦା ଭଦ୍ରପଦା ଏ ଦୁଇନାମ ପୂର୍ବଭାଦ୍ରପଦ ଓ ଉତ୍ତରଭାଦ୍ରପଦ ନକ୍ଷତ୍ରର ।
୮ । ମୃଗଶୀର୍ଷ । ମୃଗଶିରସ୍ । ଅଗ୍ରହାୟଣୀ ଏ ତିନିନାମ ମୃଗଶିରାନକ୍ଷତ୍ରର ।
୯ । ମୃଗଶିରା ନକ୍ଷତ୍ରର ମଥା ଉପରେ ଯେଉଁ ନକ୍ଷତ୍ରର ଥାନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଇଲ୍ୱଲା କହି ।
୧୦ । ବୃହସ୍ପତି । ସୁରାଚାର୍ଯ୍ୟ । ଗୀଷ୍ପତି । ଧିଷଣ । ଗୁରୁ । ଜୀବ । ଆଙ୍ଗିରସ । ବାଚସ୍ପତି । ଚିତ୍ରଶିଖଣ୍ଡିଜ ଏ ନବନାମ ବୃହସ୍ପତିଙ୍କର ।
୧୧ । ଶୁକ୍ର । ଦୈତ୍ୟଗୁରୁ । କାବ୍ୟ । ଉଶନସ୍ । ଭାର୍ଗବ । କବି ଏ ଛନାମ ଶୁକ୍ରଙ୍କର ।
୧୨ । ଅଙ୍ଗାରକ । କୁଜ । ଭୌମ । ଲୋହିତାଙ୍ଗ, ମହୀସୁତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ମଙ୍ଗଳଙ୍କର ।

[୧] ରୌହିଣେୟୋ ବୁଧଃ ସୌମ୍ୟଃ [୨] ସମୌ ସୌରି-
ଶନୈଶ୍ଚରୌ ।

[୩] ତମସ୍ତୁ ରାହୁଃ ସ୍ୱର୍ଭାନୁଃ ସୈଂହିକେୟୋ ବିଧୁନ୍ତୁଦଃ ॥

[୪] ସପ୍ତର୍ଷୟୋ ମରୀଚ୍ୟତ୍ରିମୁଖାଶ୍ଚିତ୍ରଶିଖଣ୍ଡିନଃ ।

[୫] ରାଶୀନାମୁଦୟୋ ଲଗ୍ନଂ [୬] ତେ ତୁ ମେଷବୃଷାଦୟଃ ॥

[୭] ସୂର ସୂର୍ଯ୍ୟାର୍ଯ୍ୟମାଦିତ୍ୟ ଦ୍ୱାଦଶାତ୍ମା ଦିବାକରଃ ।
ଭାସ୍କରାହସ୍କର ବ୍ରଧ୍ନ ପ୍ରଭାକର ବିଭାକରାଃ ।
ଭାସ୍ୱଦ୍ ବିବସ୍ୱତ୍ ସପ୍ତାଶ୍ୱ ହରିଦଶ୍ୱୋଷ୍ଣରଶ୍ମୟଃ ।
ବିକର୍ତ୍ତନାର୍କ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ମିହିରାରୁଣପୂଷଣଃ ॥
ଦ୍ୟୁମଣିସ୍ତରଣିର୍ମିତ୍ରଶ୍ଚିତ୍ରଭାନୁର୍ବିରୋଚନଃ ।
ବିଭାବସୁର୍ଗ୍ରହପତିସ୍ତ୍ୱିଷାମ୍ପତିରହର୍ପତିଃ ॥
ଭାନୁର୍ହଂସଃ ସହସ୍ରାଂଶୁସ୍ତପନଃ ସବିତା ରବିଃ ।

---

୧ । ରୌହିଣେୟ । ବୁଧ । ସୌମ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ବୁଧଙ୍କର ।

୨ । ସୌରି । ଶନୈଶ୍ଚର ଏ ଦୁଇନାମ ଶନିଙ୍କର ।

୩ । ତମସ୍ । ରାହୁ । ସ୍ୱର୍ଭାନୁ । ସୈଂହିକେୟ । ବିଧୁନ୍ତୁଦ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ରାହୁର ।

୪ । ମରୀଚିଆଦି ସପ୍ତଋଷିଙ୍କି ଚିତ୍ରଶିଖଣ୍ଡିନ୍ କୁହାଯାଏ । (ତତ୍‌ଯଥା—ମରୀଚି, ଅତ୍ରି । ଅଙ୍ଗିର । ପୁଲସ୍ତ୍ୟ । ପୁଲହ । କ୍ରତୁ । ବଶିଷ୍ଠ ।

୫ । ରାଶିମାନଙ୍କ ଉଦୟକୁ ଲଗ୍ନ କହି ।

୬ । ଦ୍ୱାଦଶ ରାଶିଙ୍କ ନାମ । ମେଷ । ବୃଷ । ମିଥୁନ । କର୍କଟ । ସିଂହ । କନ୍ୟା । ତୁଳା । ବସ୍ତ । ଧନୁ । ମକର । କୁମ୍ଭ । ମୀନ ।

୭ । ସୂର । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ଅର୍ଯ୍ୟମନ୍ । ଆଦିତ୍ୟ । ଦ୍ୱାଦଶାତ୍ମନ୍ । ଦିବାକର । ଭାସ୍କର । ଅହସ୍କର । ବ୍ରଧ୍ନ । ପ୍ରଭାକର । ବିଭାକର । ଭାସ୍ୱତ୍ । ବିବସ୍ୱତ୍ । ସପ୍ତାଶ୍ୱ । ହରିଦଶ୍ୱ । ଉଷ୍ଣରଶ୍ମି । ବିକର୍ତ୍ତନ । ଅର୍କ । ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ । ମିହିର । ଅରୁଣ । ପୂଷନ୍ । ଦ୍ୟୁମଣି । ତରଣି । ମିତ୍ର । ଚିତ୍ରଭାନୁ । ବିରୋଚନ । ବିଭାବସୁ । ଗ୍ରହପତି । ତ୍ୱିଷାମ୍ପତି । ଅହର୍ପତି । ଭାନୁ । ହଂସ । ସହସ୍ରାଂଶୁ । ତପନ । ସବିତୃ । ରବି ଏ ସପ୍ତତ୍ରିଂଶ ନାମ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ।

[୧] ମାଠରଃ ପିଙ୍ଗଲୋ ଦଣ୍ଡ ଶ୍ଚଣ୍ଡାଂଶୋଃ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକାଃ ॥
[୨] ସୂରସୂତୋଽରୁଣୋଽନୂରୁଃ କାଶ୍ୟପି ର୍ଗରୁଡ଼ାଗ୍ରଜଃ ।
[୩] ପରିବେଶସ୍ତୁ ପରିଧିରୁପସୂର୍ଯ୍ୟକମଣ୍ଡଲେ ॥
[୪] କିରଣୋଽସ୍ର ମୟୂଖାଂଶୁ ଗଭସ୍ତି ଘୃଣି ଧୃଷ୍ଣୟଃ ।
ଭାନୁଃ କରୋ ମରୀଚିଃ ସ୍ତ୍ରୀପୁଂସୟୋ ର୍ଦୀଧିତି ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୫] ସ୍ୟୁଃ ପ୍ରଭା ରୁଗ୍ରୁଚି ସ୍ତ୍ୱିଡ୍‌ଭା ଭାଶ୍ଛବି ଦ୍ୟୁତି ଦୀପ୍ତୟଃ ॥
ରୋଚିଃ ଶୋଚି ରୁଭେ କ୍ଲୀବେ [୬] ପ୍ରକାଶୋ ଦ୍ୟୋତ ଆତପଃ ।
[୭] କୋଷ୍ଣଂ କବୋଷ୍ଣଂ ମନ୍ଦୋଷ୍ଣଂ କଦୁଷ୍ଣଂ ତ୍ରିଷୁ ତଦ୍ୱତି ॥
[୮] ତିଗ୍ମଂ ତୀକ୍ଷ୍ଣଂ ଖରଂ ତଦ୍ୱତ୍ [୯] ମୃଗତୃଷ୍ଣା ମରୀଚିକା ।
[୧୦] କାଲୋ ଦିଷ୍ଟୋଽପ୍ୟନେହାପି ସମୟୋ ଽପ୍ୟଥ [୧୧] ପକ୍ଷତିଃ

୧ । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ତିନଗୋଟି ପାରିଷଦଙ୍କ ନାମ । ମାଠର । ପିଙ୍ଗଳ । ଦଣ୍ଡ ।

୨ । ସୂରସୂତ । ଅରୁଣ । ଅନୂରୁ । କାଶ୍ୟପି । ଗରୁଡ଼ାଗ୍ରଜ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସାରଥିର ।

୩ । ପରିବେଶ । ପରିଧି । ଉପସୂର୍ଯ୍ୟକ । ମଣ୍ଡଳ ଏ ଚାରିନାମ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣ୍ଡଳ ପରିଧିର ।

୪ । କିରଣ । ଅସ୍ର । ମୟୂଖ । ଅଂଶୁ । ଗଭସ୍ତି । ଘୃଣି । ଧୃଷ୍ଣି । ଭାନୁ । କର । ମରୀଚି । ଦୀଧିତି ଏ ଏଗାରନାମ କିରଣର ।

୫ । ପ୍ରଭା । ରୁକ୍ । ରୁଚି । ତ୍ୱିଟ୍ । ଭା । ଭାସ୍ । ଛବି । ଦ୍ୟୁତି । ଦୀପ୍ତି ରୋଚିସ୍ । ଶୋଚିସ୍ ଏ ଏଗାରନାମ ଦୀପ୍ତିର ।

୬ । ପ୍ରକାଶ । ଦ୍ୟୋତ । ଆତପ ଏ ତିନିନାମ ଖରାର ।

୭ । କୋଷ୍ଣ । କବୋଷ୍ଣ । ମନ୍ଦୋଷ୍ଣ । କଦୁଷ୍ଣ ଏ ଚାରିନାମ ଅଳ୍ପ ଉଷ୍ଣର ।

୮ । ତିଗ୍ମ । ତୀକ୍ଷ୍ଣ । ଖର । ଏ ତିନିନାମ ଅତିଶୟ ଗ୍ରୀଷ୍ମର ।

୯ । ମୃଗତୃଷ୍ଣା । ମରୀଚିକା ଏ ଦୁଇନାମ ମୃଗତୃଷ୍ଣାର ।

୧୦ । କାଳ । ଦିଷ୍ଟ । ଅନେହସ୍ । ସମୟ ଏ ଚାରିନାମ କାଳର ।

୧୧ । ପକ୍ଷତି । ପ୍ରତିପଦ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରତିପଦର ।

ପ୍ରତିପଦ୍ ଦ୍ୱେ ଇମେ ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱେ [୧] ତଦାଦ୍ୟାସ୍ତିଥୟୋ ଦ୍ୱୟୋଃ

[୨] ଘସ୍ରୋ ଦିନାହନୀ ବାତୁ କ୍ଲୀବେ ଦିବସ ବାସରୌ ॥

[୩] ପ୍ରତ୍ୟୁଷୋଽହର୍ମୁଖଂ କଲ୍ୟମୁଷଃ ପ୍ରତ୍ୟୁଷସୀ ଅପି ।

ପ୍ରଭାତଂ ଚ [୪] ଦିନାନ୍ତେ ତୁ ସାୟଂ [୫] ସନ୍ଧ୍ୟା ପିତୃପ୍ରସୂଃ ॥

[୬] ପ୍ରାହ୍ଣାପରାହ୍ଣ ମଧ୍ୟାହ୍ନା ସ୍ତ୍ରିସନ୍ଧ୍ୟମଥ [୭] ଶର୍ବରୀ ।

ନିଶା ନିଶୀଥିନୀ ରାତ୍ରି ସ୍ତ୍ରିୟାମା କ୍ଷଣଦା କ୍ଷପା ॥

ବିଭାବରୀ ତମସ୍ୱିନ୍ୟୌ ରଜନୀ ଯାମିନୀ ତମୀ ।

[୮] ତମିସ୍ରା ତାମସୀ ରାତ୍ରି [୯] ର୍ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନୀ ଚନ୍ଦ୍ରିକାନ୍ୱିତା ॥

[୧୦] ଆଗାମି ବର୍ତ୍ତମାନାହର୍ୟୁକ୍ତାୟାଂ ନିଶି ପକ୍ଷିଣୀ ।

[୧୧] ଗଣରାତ୍ରଂ ନିଶାବହ୍ୱଃ [୧୨] ପ୍ରଦୋଷୋ ରଜନୀମୁଖଂ ॥

[୧୩] ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ର ନିଶୀଥୌ ଦ୍ୱୌ [୧୪] ଦ୍ୱୌ ଯାମ ପ୍ରହରୌ ସମୌ ।

---

୧ । ପ୍ରତିପଦାଦିର ନାମ ତିଥି ।

୨ । ଘସ୍ର । ଦିନ । ଅହନ୍ । ଦିବସ । ବାସର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଦିବସର ।

୩ । ପ୍ରତ୍ୟୁଷ । ଅହର୍ମୁଖ । କଲ୍ୟ । ଉଷସ୍ । ପ୍ରତ୍ୟୁଷସ୍ । ପ୍ରଭାତ ଏ ଛନାମ ପ୍ରଭାତର

୪ । ଦିନଶେଷକୁ ସାୟଂ କୁହାଯାଏ ।

୫ । ସନ୍ଧ୍ୟା ପିତୃପ୍ରସୂ ଏ ଦୁଇନାମ ସନ୍ଧ୍ୟାର ।

୬ । ଦିବସର ପ୍ରଥମଭାଗକୁ ପ୍ରାହ୍ଣ, ଶେଷଭାଗକୁ ଅପରାହ୍ଣ ଓ ମଧ୍ୟଭାଗକୁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ କୁହାଯାଏ ।

୭ । ଶର୍ବରୀ । ନିଶା । ନିଶୀଥିନୀ । ରାତ୍ରି । ତ୍ରିଯାମା । କ୍ଷଣଦା । କ୍ଷପା । ବିଭାବରୀ । ତମସ୍ୱିନୀ । ରଜନୀ । ଯାମିନୀ । ତମୀ ଏ ବାରନାମ ରାତ୍ରିର ।

୮ । ତମିସ୍ରା । ତାମସୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନ୍ଧାରରାତ୍ରିର ।

୯ । ଚନ୍ଦ୍ରଯୁକ୍ତ ରାତ୍ରିକୁ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନୀ କହି ।

୧୦ । ପରଦିବସ ଓ ଅତୀତ ଦିବସର ମଧ୍ୟ ରାତ୍ରିକୁ ପକ୍ଷିଣୀ କହି ।

୧୧ । ବହୁରାତ୍ରିକି ଗଣରାତ୍ର କୁହାଯାଏ ।

୧୨ । ପ୍ରଦୋଷ । ରଜନୀମୁଖ ଏ ଦୁଇନାମ ସନ୍ଧ୍ୟାର ।

୧୩ । ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ର । ନିଶୀଥ ଏ ଦୁଇନାମ ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ରର ।

୧୪ । ଯାମ । ପ୍ରହର ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରହରର ।

[୧] ସ ପର୍ବସନ୍ଧିଃ ପ୍ରତିପତ୍ ପଞ୍ଚଦଶ୍ୟୋର୍ଯଦନ୍ତରଂ ।।
[୨] ପକ୍ଷାନ୍ତୌ ପଞ୍ଚଦଶ୍ୟୌ ଦ୍ୱେ [୩] ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ତୁ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ।।
[୪] କଳାହୀନେ ସାନୁମତିଃ [୫] ପୂର୍ଣ୍ଣେ ରାକା ନିଶାକରେ ।
[୬] ଅମାବାସ୍ୟା ତ୍ୱମାବସ୍ୟା ଦର୍ଶଃ ସୂର୍ଯ୍ୟେନ୍ଦୁସଙ୍ଗମଃ ।।
[୭] ସା ଦୃଷ୍ଟେନ୍ଦୁଃ ସିନୀବାଲୀ [୮] ସା ନଷ୍ଟେନ୍ଦୁକଳା କୁହୂଃ ।
[୯] ଉପରାଗୋ ଗ୍ରହୋ ରାହୁଗ୍ରସ୍ତେ ତ୍ୱିନ୍ଦୌ ଚ ପୂଷ୍ଣି ଚ ।।
[୧୦] ସୋପପ୍ଳବୋପରକ୍ତୌ [୧୧] ଦ୍ୱାବଗ୍ନ୍ୟୁତ୍ପାତ ଉପାହିତଃ ।
[୧୨] ଏକଯୋକ୍ତ୍ୟା ପୁଷ୍ପବନ୍ତୌ ଦିବାକର-ନିଶାକରୌ ।।
[୧୩] ଅଷ୍ଟାଦଶ ନିମେଷାସ୍ତୁ କାଷ୍ଠାଃ [୧୪] ତ୍ରିଂଶତ୍ତୁ ତାଃ କଳାଃ ।
[୧୫] ତାସ୍ତୁ ତ୍ରିଂଶତ୍ କ୍ଷଣଃ [୧୬] ତେ ତୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତୋ ଦ୍ୱାଦଶାସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।।

---

୧ । ପ୍ରତିପଦ୍ । ଅର୍ଥ ପଞ୍ଚଦଶୀ ଏ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟଭାଗକୁ ପର୍ବସନ୍ଧି କହି ।
୨ । ପକ୍ଷାନ୍ତ । ପଞ୍ଚଦଶୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୁଇପକ୍ଷ ଅନ୍ତଭାଗର ।
୩ । ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ । ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଏ ଦୁଇନାମ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ।
୪ । ଚନ୍ଦ୍ରଯୁକ୍ତ ପୌର୍ଣ୍ଣମୀ କଳାହୀନ ହେଲେ ତାକୁ ଅନୁମତି କହି ।
୫ । ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରବିଶିଷ୍ଟ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାକୁ ରାକା କହି ।
୬ । ଅମାବାସ୍ୟା । ଅମାବସ୍ୟା । ଦର୍ଶ । ସୂର୍ଯ୍ୟେନ୍ଦୁସଙ୍ଗମ ଏ ଚାରିନାମ ଅମାବାସ୍ୟାର ।
୭ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀଯୁକ୍ତ ଅମାବାସ୍ୟାକୁ ସିନୀବାଳୀ କୁହାଯାଏ ।
୮ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅମାବାସ୍ୟାକୁ କୁହୂ ବୋଲି ।
୯ । ଉପରାଗ । ଗ୍ରହ ଏ ଦୁଇନାମ ଚନ୍ଦ୍ର-ସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣର ।
୧୦ । ସୋପପ୍ଳବ । ଉପରକ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ ରାହୁଗ୍ରସ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ।
୧୧ । ଅଗ୍ନ୍ୟୁତ୍ପାତ । ଉପାହିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଲ୍କାପାତର ।
୧୨ । ଏକୋକ୍ତିରେ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ପୁଷ୍ପବନ୍ତୌ ବୋଲାଯାଏ ।
୧୩ । ଅଠର ନିମେଷରେ କାଷ୍ଠାଏ ହୁଏ ।
୧୪ । ତିରିଶକାଷ୍ଠାରେ କଳାଏ ହୁଏ ।
୧୫ । ତିରିଶକଳାରେ କ୍ଷଣ ହୁଏ ।
୧୬ । ବାରକ୍ଷଣରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ହୁଏ ।

[୧] ତେ ତୁ ତ୍ରିଂଶଦହୋରାତ୍ରଃ [୨] ପକ୍ଷସ୍ତେ ଦଶପଞ୍ଚ ଚ ।
[୩] ପକ୍ଷୌ ପୂର୍ବାପରୌ ଶୁକ୍ଳକୃଷ୍ଣୌ [୪] ମାସସ୍ତୁ ତାବୁଭୌ ॥
[୫] ଦ୍ୱୌ ଦ୍ୱୌ ମାଘାଦିମାସୌ ସ୍ୟାଦୃତୁ [୬] ସ୍ତୈରୟନନ୍ତ୍ରିଭିଃ ।
[୭] ଅୟନେ ଦ୍ୱେ ଗତିରୁଦଗ୍ଦକ୍ଷିଣାର୍କସ୍ୟ ବତ୍ସରଃ ॥
[୮] ସମରାତ୍ରିନ୍ଦିବେ କାଲେ ବିଷୁବଦ୍ୱିଷୁବଞ୍ଚ ତତ୍ ।
[୯] ପୁଷ୍ୟଯୁକ୍ତା ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ପୌଷୀ ମାସେ ତୁ ଯତ୍ର ସା ॥
[୧୦] ନାମ୍ନା ସପୌଷୋ ମାଘାଦ୍ୟା ଶ୍ଚୈବମେକାଦଶା ପରେ ।
[୧୧] ମାର୍ଗଶୀର୍ଷେ ସହା ମାର୍ଗ ଆଗ୍ରହାୟଣିକଶ୍ଚ ସଃ ॥
[୧୨] ପୌଷେ ତୈଷ ସହସ୍ୟୌ ଦ୍ୱୌ [୧୩] ତପା ମାଘେ[୧୪]ଽଥ ଫାଲ୍ଗୁନେ ।

---

୧ । ତିରିଶମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅହୋରାତ୍ର ହୁଏ ।
୨ । ପନ୍ଦର ଅହୋରାତ୍ରରେ ପକ୍ଷ ହୁଏ ।
୩ । ପ୍ରଥମପକ୍ଷକୁ କୃଷ୍ଣପକ୍ଷ । ଦ୍ୱିତୀୟ ପକ୍ଷକୁ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ କହି ।
୪ । କୃଷ୍ଣ ଶୁକ୍ଳ ଦୁଇପକ୍ଷରେ ମାସେ ହୁଏ ।
୫ । ମାଘ ଆଦି ଦୁଇ୨ ମାସରେ ଋତୁଏ ହୁଏ । ଯଥା, ମାଘ ଫଗୁଣ ଶିଶିର । ଚୈତ୍ର ବୈଶାଖ ବସନ୍ତ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ, ଆଷାଢ଼ ଗ୍ରୀଷ୍ମ । ଶ୍ରାବଣ, ଭାଦ୍ର ବର୍ଷା । ଆଶ୍ୱିନ, କାର୍ତ୍ତିକ ଶରତ୍ । ମାର୍ଗଶିର, ପୌଷ ହେମନ୍ତ ହୁଏ ।
୬ । ତିନିଋତୁରେ ଏକ ଅୟନ ହୁଏ ।
୭ । ଦୁଇ ଅୟନରେ ଏକ ବର୍ଷ ହୁଏ ।
୮ । ରାତ୍ରି ଦିବସ ସମାନ ହେଲେ ତାକୁ ବିଷୁବତ୍, ବିଷୁବ ବୋଲି ।
୯ । ପୁଷ୍ୟାନକ୍ଷତ୍ରଯୁକ୍ତ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀକି ପୌଷୀ ବୋଲିଯାଏ । ସେହି ପୂର୍ଣ୍ଣମାଯୁକ୍ତମାସକୁ ପୌଷମାସ ବୋଲିଯାଏ ।
୧୦ । ଏହି କ୍ରମରେ ମାଘଠାରୁ ମାର୍ଗଶିର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏଗାରମାସମାନଙ୍କୁ ଜାଣିବ ।
୧୧ । ମାର୍ଗଶୀର୍ଷ । ସହସ୍ । ମାର୍ଗ । ଆଗ୍ରହାୟଣିକ ଏ ଚାରିନାମ ମାର୍ଗଶିରମାସର ।
୧୨ । ପୌଷ । ତୈଷ । ସହସ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ପୌଷମାସର ।
୧୩ । ତପସ୍ । ମାଘ ଏ ଦୁଇନାମ ମାଘମାସର ।
୧୪ । ଫାଲ୍ଗୁନ । ତପସ୍ୟ । ଫାଲ୍ଗୁନିକ ଏ ତିନିନାମ ଫାଲ୍ଗୁନ ମାସର ।

ସ୍ୟାତ୍ ତପସ୍ୟଃ ଫାଲ୍ଗୁନିକଃ [୧] ସ୍ୟାଚ୍ଚୈତ୍ରେ ଚୈତ୍ରିକୋ ମଧୁଃ ॥
[୨] ବୈଶାଖେ ମାଧବୋ ରାଧୋ [୩] ଜ୍ୟୈଷ୍ଠେ ଶୁକ୍ରଃ [୪] ଶୁଚିସ୍ତ୍ୱୟଂ
ଆଷାଢ଼େ [୫] ଶ୍ରାବଣେ ତୁ ସ୍ୟାନ୍ନଭାଃ ଶ୍ରାବଣିକଶ୍ଚ ସଃ ।
[୬] ସ୍ୟୁର୍ନଭସ୍ୟ ପ୍ରୌଷ୍ଠପଦା ଭାଦ୍ର ଭାଦ୍ରପଦାଃ ସମାଃ ।
[୭] ସ୍ୟାଦାଶ୍ୱିନ ଇଷୋଽପ୍ୟାଶ୍ୱୟୁଜୋଽପି [୮] ସ୍ୟାତ୍ତୁ କାର୍ତ୍ତିକେ ।
ବାହୁଲୋର୍ଜ୍ଜୌ କାର୍ତ୍ତିକିକୋ [୯] ହେମନ୍ତଃ [୧୦] ଶିଶି-
ରୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୧] ବସନ୍ତେ ପୁଷ୍ପସମୟଃ ସୁରଭି [୧୨] ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଊଷ୍ମକଃ ।
ନିଦାଘ ଉଷ୍ଣୋପଗମ ଉଷ୍ଣ ଊଷ୍ମାଗମସ୍ତପଃ ।
[୧୩] ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ପ୍ରାବୃଟ୍ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ଭୂମ୍ନି ବର୍ଷା [୧୪] ଅଥ ଶରତ୍ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।

---

୧ । ଚୈତ୍ର । ଚୈତ୍ରିକ । ମଧୁ ଏ ତିନନାମ ଚୈତ୍ରମାସର ।

୨ । ବୈଶାଖ । ମାଧବ । ରାଧ ଏ ତିନନାମ ବୈଶାଖମାସର ।

୩ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ । ଶୁକ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ଜ୍ୟେଷ୍ଠମାସର ।

୪ । ଶୁଚି । ଆଷାଢ । ଏ ଦୁଇନାମ ଆଷାଢମାସର ।

୫ । ଶ୍ରାବଣ । ନଭସ୍ । ଶ୍ରାବଣିକ ଏ ତିନନାମ ଶ୍ରାବଣ ମାସର ।

୬ । ନଭସ୍ୟ । ପ୍ରୌଷ୍ଠପଦ । ଭାଦ୍ର । ଭାଦ୍ରପଦ ଏ ଚାରିନାମ ଭାଦ୍ରମାସର ।

୭ । ଆଶ୍ୱିନ । ଇଷ । ଆଶ୍ୱୟୁଜ ଏ ତିନନାମ ଆଶ୍ୱିନମାସର ।

୮ । କାର୍ତ୍ତିକ । ବାହୁଳ । ଊର୍ଜ୍ଜ । କାର୍ତ୍ତିକିକ ଏ ଚାରିନାମ କାର୍ତ୍ତିକମାସର ।

୯ । ହିମଋତୁକୁ ହେମନ୍ତ କହି ।

୧୦ । ଶିଶିରଋତୁକୁ ଶିଶିର କହି ।

୧୧ । ବସନ୍ତ । ପୁଷ୍ପସମୟ । ସୁରଭି ଏ ତିନିନାମ ବସନ୍ତଋତୁର ।

୧୨ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ । ଊଷ୍ମକ । ନିଦାଘ । ଉଷ୍ଣୋପଗମ । ଉଷ୍ଣ । ଊଷ୍ମାଗମ । ତପ ଏ ସାତନାମ ଗ୍ରୀଷ୍ମଋତୁର ।

୧୩ । ପ୍ରାବୃଷ୍ । ବର୍ଷା ଏ ଦୁଇନାମ ବର୍ଷାଋତୁର ।

୧୪ । ଶରତ୍‌ଋତୁର ନାମ ଶରତ୍ ।

ଷଡ଼ମୀ ଋତବଃ ପୁଂସି ମାର୍ଗାଦୀନାଂ ଯୁଗୈଃ କ୍ରମାତ୍ ।

[୧] ସମ୍ବତ୍ସରୋ ବତ୍ସରୋବ୍ଦୋ ହାୟନୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଶରତ୍ ସମାଃ ॥

[୨] ମାସେନ ସ୍ୟାଦହୋରାତ୍ରଃ ପୈତ୍ରୋ [୩] ବର୍ଷେଣ ଦୈବତଃ ।

[୪] ଦୈବେ ଯୁଗସହସ୍ରେ ଦ୍ୱେ ବ୍ରାହ୍ମଃ [୫] କଲ୍ପୌ ତୁ ତୌ ନୃଣାଂ ॥

[୬] ମନ୍ୱନ୍ତରନ୍ତୁ ଦିବ୍ୟାନାଂ ଯୁଗାନାମେକସପ୍ତତିଃ ।

[୭] ସମ୍ବର୍ତ୍ତଃ ପ୍ରଳୟଃ କଳ୍ପଃ କ୍ଷୟଃ କଳ୍ପାନ୍ତ ଇତ୍ୟପି ॥

[୮] ଅସ୍ତ୍ରୀ ପଙ୍କଂ ପୁମାନ୍ ପାପ୍ମା ପାପଂ କିଲ୍ୱିଷ କଳ୍ମଷଂ ।
କଲୁଷଂ ବୃଜିନୈନୋଽଘ ମଂହୋ ଦୁରିତ ଦୁଷ୍କୃତଂ ॥

[୯] ସ୍ୟାଦ୍ଧର୍ମମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ପୁଣ୍ୟ ଶ୍ରେୟସୀ ସୁକୃତଂ ବୃଷଃ ।

[୧୦] ମୁତ୍ ପ୍ରୀତିଃ ପ୍ରମଦୋ ହର୍ଷଃ ପ୍ରମୋଦାମୋଦ ସମ୍ମଦାଃ ॥
ସ୍ୟାଦାନନ୍ଦଥୁରାନନ୍ଦ ଶର୍ମ ଶାତ ସୁଖାନି ଚ ।

[୧୧] ଶ୍ୱଃଶ୍ରେୟସଂ ଶିବ ଭଦ୍ରଂ କଲ୍ୟାଣଂ ମଙ୍ଗଳଂ ଶୁଭଂ ॥

---

୧ । ସମ୍ବତ୍ସର । ବତ୍ସର । ଅବ୍ଦ । ହାୟନ । ଶରତ୍ । ସମା ଏ ଛଅ ନାମ ବର୍ଷର ।

୨ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଏକମାସରେ ପିତୃଙ୍କର ଦିନେ ହୁଏ ।

୩ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଏକବର୍ଷରେ ଦେବତାଙ୍କର ଦିନେ ହୁଏ ।

୪ । ଦେବତାଙ୍କର ଦୁଇସହସ୍ର ଯୁଗରେ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦିନେ ହୁଏ ।

୫ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦିନ ଗୋଟିଏ ରାତ୍ରିରେ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କର ଦୁଇ କଳ୍ପ ହୁଏ ।

୬ । ଦେବତାଙ୍କର ଏକସ୍ତରି ଯୁଗରେ ଏକ ମନ୍ୱନ୍ତର ହୁଏ ।

୭ । ସମ୍ବର୍ତ୍ତ । ପ୍ରଳୟ । କଳ୍ପ । କ୍ଷୟ । କଳ୍ପାନ୍ତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କଳ୍ପର ।

୮ । ପଙ୍କ । ପାପ୍ମନ୍ । ପାପ । କିଲ୍ୱିଷ । କଳ୍ମଷ । କଲୁଷ । ବୃଜିନ । ଏନସ୍ । ଅଘ ।
ଅଂହସ୍ । ଦୁରିତ । ଦୁଷ୍କୃତ ଏ ବାରନାମ ପାପର ।

୯ । ଧର୍ମ । ପୁଣ୍ୟ । ଶ୍ରେୟସ୍ । ସୁକୃତ । ବୃଷ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଧର୍ମର ।

୧୦ । ମୁଦ୍ । ପ୍ରୀତି । ପ୍ରମଦ । ହର୍ଷ । ପ୍ରମୋଦ । ଆମୋଦ । ସମ୍ମଦ । ଆନନ୍ଦଥୁ । ଆନନ୍ଦ ।
ଶର୍ମନ୍ । ଶାତ । ସୁଖ ଏ ବାରନାମ ଆନନ୍ଦର ।

୧୧ । ଶ୍ୱଃଶ୍ରେୟସ୍ । ଶିବ । ଭଦ୍ର । କଲ୍ୟାଣ । ମଙ୍ଗଳ । ଶୁଭ । ଭାବୁକ । ଭବିକ । ଭବ୍ୟ ।
କୁଶଳ । କ୍ଷେମ ଏ ଏଗାରନାମ କୁଶଳର ।

ଭାବୁକଂ ଭବିକଂ ଭବ୍ୟଂ କୁଶଳଂ କ୍ଷେମମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
ଶସ୍ତଂ ଚାଥ ତ୍ରିଷୁ ଦ୍ରବ୍ୟେ ପାପପୁଣ୍ୟ ସୁଖାଦି ଚ ॥

[୧] ମତଲ୍ଲିକା ମଚର୍ଚ୍ଚିକା ପ୍ରକାଣ୍ଡମୁଦ୍ଧତଲ୍ଲଜୌ ।
ପ୍ରଶସ୍ତ ବାଚକାନ୍ୟମୂନ୍ୟ [୨] ଽୟଃ ଶୁଭାବହୋ ବିଧିଃ ॥
[୩] ଦୈବଂ ଦିଷ୍ଟଂ ଭାଗଧେୟଂ ଭାଗ୍ୟଂ ସ୍ତ୍ରୀ ନିୟତିର୍ବିଧିଃ ।
[୪] ହେତୁର୍ନା କାରଣଂ ବୀଜଂ [୫] ନିଦାନଂ ତ୍ୱାଦିକାରଣଂ ॥
[୬] କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ ଆତ୍ମା ପୁରୁଷଃ [୭] ପ୍ରଧାନଂ ପ୍ରକୃତିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୮] ବିଶେଷଃ କାଳିକୋଽବସ୍ଥା [୯] ଗୁଣାଃ ସତ୍ତ୍ୱଂ ରଜସ୍ତମଃ ॥
[୧୦] ଜନୁର୍ଜନନ ଜନ୍ମାନି ଜନିରୁତ୍ପତ୍ତିରୁଦ୍ଭବଃ ।
[୧୧] ପ୍ରାଣୀ ତୁ ଚେତନୋ ଜନ୍ମୀ ଜନ୍ତୁ ର୍ଜନ୍ୟୁ ଶରୀରିଣଃ ॥
[୧୨] ଜାତିର୍ଜାତଞ୍ଚ ସାମାନ୍ୟଂ [୧୩] ବ୍ୟକ୍ତିସ୍ତୁ ପୃଥଗାତ୍ମିକା ।

---

୧ । ମତଲ୍ଲିକା । ମଚର୍ଚ୍ଚିକା । ପ୍ରକାଣ୍ଡ । ଉଦ୍ଧତଲ୍ଲଜ । ପ୍ରଶସ୍ତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପ୍ରଶସ୍ତ ବାଚକର ।

୨ । ଶୁଭକାରକ ବିଧିକୁ ଅୟ ବୋଲାଯାଏ ।

୩ । ଦୈବ । ଦିଷ୍ଟ । ଭାଗଧେୟ । ଭାଗ୍ୟ । ନିୟତି । ବିଧି ଏ ଛଅନାମ ଭାଗ୍ୟର ।

୪ । ହେତୁ । କାରଣ । ବୀଜ ଏ ତିନିନାମ କାରଣର ।

୫ । ନିଦାନ । ଆଦିକାରଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଆଦିକାରଣର ।

୬ । କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ । ଆତ୍ମା । ପୁରୁଷ ଏ ତିନିନାମ ଆତ୍ମାର ।

୭ ପ୍ରଧାନ । ପ୍ରକୃତି ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରକୃତିର ।

୮ । କାଳକୃତବିଶେଷକୁ ଅବସ୍ଥା ବୋଲାଯାଏ ।

୯ । ସତ୍ତ୍ୱ । ରଜସ୍ । ତମସ୍ ଏ ତିନିନାମ ଗୁଣତ୍ରୟର ।

୧୦ । ଜନୁ । ଜନନ । ଜନ୍ମନ୍ । ଜନି । ଉତ୍ପତ୍ତି । ଉଦ୍ଭବ ଏ ଛଅନାମ ଉତ୍ପତ୍ତିର ।

୧୧ । ପ୍ରାଣିନ୍ । ଚେତନ । ଜନ୍ମିନ୍ । ଜନ୍ତୁ । ଜନ୍ୟୁ । ଶରୀରିନ୍ ଏ ଛଅନାମ ପ୍ରାଣୀର ।

୧୨ । ଜାତି । ଜାତ । ସାମାନ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଜାତି ବା ପ୍ରକାରର ।

୧୩ । ବ୍ୟକ୍ତି । ପୃଥଗାତ୍ମିକା ଏ ଦୁଇନାମ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

[୧] ଚିତ୍ତଂ ତୁ ଚେତୋ ହୃଦୟଂ ସ୍ୱାନ୍ତଂ ହୃନ୍ମାନସ ମନଃ ।
[୨] ବୁଦ୍ଧିର୍ମନୀଷା ଧିଷଣା ଧୀଃ ପ୍ରଜ୍ଞା ଶେମୁଷୀ ମତିଃ ।
ପ୍ରେକ୍ଷୋପଲବ୍ଧିଶ୍ଚିତ୍ ସମ୍ବିତ୍ ପ୍ରତିପଜ୍ଜ୍ଞପ୍ତି ଚେତନାଃ ।
[୩] ଧୀର୍ଧାରଣାବତୀ ମେଧା [୪] ସଙ୍କଳ୍ପଃ କର୍ମ ମାନସଂ ।
[୫] ଚିତ୍ତାଭୋଗ ମନସ୍କାର [୬] ଶ୍ଚର୍ଚ୍ଚା ସଂଖ୍ୟା ବିଚାରଣା ।
[୭] ଅଧ୍ୟାହାରସ୍ତର୍କ ଊହୋ [୮] ବିଚିକିତ୍ସା ତୁ ସଂଶୟଃ ।
ସନ୍ଦେହ ଦ୍ୱାପରୌ ଚାଥ [୯] ସମୌ ନିର୍ଣ୍ଣୟନିଶ୍ଚୟୌ ।
[୧୦] ମିଥ୍ୟାଦୃଷ୍ଟି ର୍ନାସ୍ତିକତା [୧୧] ବ୍ୟାପାଦୋ ଦ୍ରୋହଚିନ୍ତନଂ ।
[୧୨] ସମୌ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ରାଦ୍ଧାନ୍ତୌ [୧୩] ଭ୍ରାନ୍ତିର୍ମିଥ୍ୟାମତିର୍ଭ୍ରମଃ ।
[୧୪] ସମ୍ବିଦାଗୂଃ ପ୍ରତିଜ୍ଞାନଂ ନିୟମାଶ୍ରବ ସଂଶ୍ରବାଃ ।

---

୧ । ଚିତ୍ତ । ଚେତସ୍ । ହୃଦୟ । ସ୍ୱାନ୍ତ । ହୃଦ୍ । ମାନସ । ମନସ୍ ଏ ସାତନାମ ମନର ।

୨ । ବୁଦ୍ଧି । ମନୀଷା । ଧିଷଣା । ଧୀ । ପ୍ରଜ୍ଞା । ଶେମୁଷୀ । ମତି । ପ୍ରେକ୍ଷା । ଉପଲବ୍ଧି । ଚିତ୍ । ସମ୍ବିଦ୍ । ପ୍ରତିପଦ୍ । ଜ୍ଞପ୍ତି । ଚେତନା ଏ ଚଉଦ ନାମ ବୁଦ୍ଧିର ।

୩ । ଧାରଣାବତୀ ବୁଦ୍ଧିକି ମେଧା କୁହାଯାଏ ।

୪ । ମାନସକର୍ମକୁ ସଙ୍କଳ୍ପ କହି ।

୫ । ଚିତ୍ତାଭୋଗ । ମନସ୍କାର ଏ ଦୁଇନାମ ମନସୁଖ ଓ ଦୁଃଖର ।

୬ । ଚର୍ଚ୍ଚା । ସଂଖ୍ୟା । ବିଚାରଣା ଏ ତିନନାମ ଚର୍ଚ୍ଚା ବା ବିବେଚନାର ।

୭ । ଅଧ୍ୟାହାର । ତର୍କ । ଊହ ଏ ତିନନାମ ତର୍କର ।

୮ । ବିଚିକିତ୍ସା । ସଂଶୟ । ସନ୍ଦେହ । ଦ୍ୱାପର ଏ ଚାରିନାମ ସନ୍ଦେହର ।

୯ । ନିର୍ଣ୍ଣୟ । ନିଶ୍ଚୟ ଏ ଦୁଇନାମ ନିଶ୍ଚୟର ।

୧୦ । ମିଥ୍ୟାଦୃଷ୍ଟି । ନାସ୍ତିକତା ଏ ଦୁଇନାମ ନାସ୍ତିକତାର ।

୧୧ । ବ୍ୟାପାଦ । ଦ୍ରୋହଚିନ୍ତନ ଏ ଦୁଇନାମ ପରହିଂସା ଚିନ୍ତାର ।

୧୨ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ । ରାଦ୍ଧାନ୍ତ । ଏ ଦୁଇନାମ ସିଦ୍ଧାନ୍ତର ।

୧୩ । ଭ୍ରାନ୍ତି । ମିଥ୍ୟାମତି । ଭ୍ରମ ଏ ତିନନାମ ଭ୍ରାନ୍ତିର ।

୧୪ । ସମ୍ବିଦ୍ । ଆଗୂ । ପ୍ରତିଜ୍ଞାନ । ନିୟମ । ଆଶ୍ରବ । ସଂଶ୍ରବ । ଅଙ୍ଗୀକାର । ଅଭ୍ୟୁପଗମ । ପ୍ରତିଶ୍ରବ । ସମାଧି ଏ ଦଶନାମ ଅଙ୍ଗୀକାରର ।

ଅଙ୍ଗୀକାରାଭ୍ୟୁପଗମ ପ୍ରତିଶ୍ରବ ସମାଧୟଃ ॥

[୧] ମୋକ୍ଷେ ଧୀର୍ଜ୍ଞାନ [୨] ମନ୍ୟତ୍ର ବିଜ୍ଞାନଂ ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ରୟୋଃ ।

[୩] ମୁକ୍ତିଃ କୈବଲ୍ୟ ନିର୍ବାଣଂ ଶ୍ରେୟୋ ନିଃଶ୍ରେୟସାମୃତଂ ॥

ମୋକ୍ଷୋଽପବର୍ଗୋ [୪] ଽଥାଜ୍ଞାନମବିଦ୍ୟାହମ୍ମତିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।

[୫] ରୂପଂ ଶବ୍ଦୋ ଗନ୍ଧରସ ସ୍ପର୍ଶାଶ୍ଚ ବିଷୟା ଅମୀ ॥

[୬] ଗୋଚରା ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥାଶ୍ଚ [୭] ହୃଷୀକଂ ବିଷୟୀନ୍ଦ୍ରିୟଂ ।

[୮] କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟନ୍ତୁ ପାୟ୍ୱାଦି [୯] ମନୋନେତ୍ରାଦି ଧୀନ୍ଦ୍ରିୟଂ ॥

[୧୦] ତୁବରସ୍ତୁ କଷାୟୋଽସ୍ତ୍ରୀ [୧୧] ମଧୁରୋ ଲବଣଃ କଟୁଃ ।

ତିକ୍ତୋଽମ୍ଳଶ୍ଚ ରସାଃ ପୁଂସି ତଦ୍ୱସ୍ତୁ ଷଡ଼ମୀ ତ୍ରିଷୁ ॥

[୧୨] ବିମର୍ଦ୍ଦୋତ୍ଥେ ପରିମଳୋ ଗନ୍ଧେ ଜନମନୋହରେ ।

[୧୩] ଆମୋଦଃ ସୋଽତିନିର୍ହାରୀ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗତ୍ୱମାଗୁଣାତ୍ ॥

---

୧ । ମୋକ୍ଷବିଷୟିକା ବୁଦ୍ଧିକୁ ଜ୍ଞାନ କହି ।

୨ । ଶିଳ୍ପଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟିକା ବୁଦ୍ଧିକୁ ବିଜ୍ଞାନ କହି ।

୩ । ମୁକ୍ତି । କୈବଲ୍ୟ । ନିର୍ବାଣ । ଶ୍ରେୟସ୍ । ନିଃଶ୍ରେୟସ୍ । ଅମୃତ । ମୋକ୍ଷ । ଅପବର୍ଗ ଏ ଆଠନାମ ମୁକ୍ତିର ।

୪ । ଅଜ୍ଞାନ । ଅବିଦ୍ୟା । ଅହମ୍ମତି ଏ ତିନିନାମ ଅଜ୍ଞାନର ।

୫ । ରୂପ । ଶବ୍ଦ । ଗନ୍ଧ । ରସ । ସ୍ପର୍ଶ ଏମାନଙ୍କୁ ପଞ୍ଚବିଷୟ କୁହାଯାଏ ।

୬ । ଗୋଚର । ଇନ୍ଦ୍ରିୟାର୍ଥ ଏ ଦୁଇନାମ ବିଷୟର ।

୭ । ହୃଷୀକ । ବିଷୟିନ୍ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଏ ତିନିନାମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ।

୮ । ପାୟୁ-ଉପସ୍ଥ-ପାଣି-ପାଦ ବାକ୍ୟ ଏ ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟକୁ କର୍ମେନ୍ଦ୍ରିୟ କୁହାଯାଏ ।

୯ । ମନ-ଚକ୍ଷୁ-କର୍ଣ୍ଣ-ଜିହ୍ୱା-ତ୍ୱକ୍-ନାସିକା ଏହି ଷଡେନ୍ଦ୍ରିୟକୁ ଧୀନ୍ଦ୍ରିୟ କହି ।

୧୦ । ତୁବର । କଷାୟ ଏ ଦୁଇନାମ କଷାୟରସର ।

୧୧ । କଷାୟ । ମଧୁର । ଲବଣ । କଟୁ । ତିକ୍ତ । ଅମ୍ଳ ଏମାନଙ୍କୁ ଷଡ୍ରସ କୁହାଯାଏ ।

୧୨ । ବିମର୍ଦ୍ଦନେ ଉତ୍ଥିତ ଜନମନୋହାରୀ ଗନ୍ଧକୁ ପରିମଳ କହି ।

୧୩ । ମତିବାହାରୀ ଗନ୍ଧକୁ ଆମୋଦ କହି ।

[୧] ସମାକର୍ଷୀ ତୁ ନିର୍ହାରୀ [୨] ସୁରଭିର୍ଘ୍ରାଣତର୍ପଣଃ ।
ଇଷ୍ଟଗନ୍ଧଃ ସୁଗନ୍ଧଃ ସ୍ୟା [୩] ଦାମୋଦୀ ମୁଖବାସନଃ ।
[୪] ପୂତିଗନ୍ଧସ୍ତୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧୋ [୫] ବିସ୍ରଂ ସ୍ୟାଦାମଗନ୍ଧି ଯତ୍ ।
[୬] ଶୁକ୍ଳ ଶୁଭ୍ର ଶୁଚି ଶ୍ୱେତ ବିଶଦ ଶ୍ୱେତପାଣ୍ଡରାଃ ।
ଅବଦାତଃ ସିତୋ ଗୌରୋ ବଳକ୍ଷୋ ଧବଳୋଽର୍ଜୁନଃ ।
[୭] ହରିଣଃ ପାଣ୍ଡୁରଃ ପାଣ୍ଡୁ [୮] ରୀଷତ୍ ପାଣ୍ଡୁସ୍ତୁ ଧୂସରଃ ।
[୯] କୃଷ୍ଣେ ନୀଳାସିତ ଶ୍ୟାମ କାଳ ଶ୍ୟାମଳ ମେଚକାଃ ।
[୧୦] ପୀତୋ ଗୌରୋ ହରିଦ୍ରାଭଃ [୧୧] ପାଲାଶୋ ହରିତୋ ହରିତ୍
[୧୨] ରୋହିତୋ ଲୋହିତୋ ରକ୍ତଃ [୧୩] ଶୋଣଃ କୋକନଦଚ୍ଛବିଃ
[୧୪] ଅବ୍ୟକ୍ତରାଗସ୍ତ୍ୱରୁଣଃ [୧୫] ଶ୍ୱେତରକ୍ତସ୍ତୁ ପାଟଳଃ ।

---

୧ । ସମାକର୍ଷିନ୍ । ନିର୍ହାରିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତିଦୂରଗାମୀ ଗନ୍ଧର ।
୨ । ସୁରଭି । ଘ୍ରାଣତର୍ପଣ । ଇଷ୍ଟଗନ୍ଧ । ସୁଗନ୍ଧ ଏ ଚାରିନାମ ସୁଗନ୍ଧର ।
୩ । ଆମୋଦିନ୍ । ମୁଖବାସନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ମୁଖବାସନକାରକ ଗନ୍ଧର ।
୪ । ପୂତିଗନ୍ଧ । ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୁର୍ଗନ୍ଧର ।
୫ । ବିସ୍ର । ଆମଗନ୍ଧି ଏ ଦୁଇନାମ ପଚାଧୂମଗନ୍ଧର ।
୬ । ଶୁକ୍ଳ । ଶୁଭ୍ର । ଶୁଚି । ଶ୍ୱେତ । ବିଶଦ । ଶ୍ୱେତପାଣ୍ଡର । ଅବଦାତ । ସିତ । ଗୌର । ବଳକ୍ଷ । ଧବଳ । ଅର୍ଜୁନ ଏ ତେରନାମ ଶୁକ୍ଳର ।
୭ । ହରିଣ । ପାଣ୍ଡୁର । ପାଣ୍ଡୁ ଏ ତିନିନାମ ପାଣ୍ଡୁରବର୍ଣ୍ଣର ।
୮ । ଈଷତ୍‌ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣକୁ ଧୂସର କହି ।
୯ । କୃଷ୍ଣ । ନୀଳ । ଅସିତ । ଶ୍ୟାମ । କାଳ । ଶ୍ୟାମଳ । ମେଚକ ଏ ସାତନାମ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣର ।
୧୦ । ପୀତ । ଗୌର । ହରିଦ୍ରାଭ ଏ ତିନିନାମ ପୀତବର୍ଣ୍ଣର ।
୧୧ । ପାଲାଶ । ହରିତ । ହରିତ୍ ଏ ତିନିନାମ ହରିତବର୍ଣ୍ଣର ।
୧୨ । ରୋହିତ । ଲୋହିତ । ରକ୍ତ ଏ ତିନିନାମ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣର ।
୧୩ । ଶୋଣ । କୋକନଦଚ୍ଛବି ଏ ଦୁଇନାମ ରକ୍ତୋତ୍ପଳ ତୁଲ୍ୟବର୍ଣ୍ଣର ।
୧୪ । କୃଷ୍ଣ ଲୋହିତ ମିଶ୍ରିତବର୍ଣ୍ଣକୁ ଅରୁଣ କହି ।
୧୫ । ଶ୍ୱେତ ରକ୍ତ ମିଶ୍ରିତବର୍ଣ୍ଣକୁ ପାଟଳ କହି ।

[୧] ଶ୍ୟାବଃ ସ୍ୟାତ୍କପିଶୋ [୨] ଧୂମ୍ର ଧୂମଳୌ କୃଷ୍ଣଲୋହିତେ ।
[୩] କଡ଼ାରଃ କପିଳଃ ପିଙ୍ଗ ପିଶଙ୍ଗୌ କଦ୍ରୁ ପିଙ୍ଗଳୌ ।
[୪] ଚିତ୍ରଂ କିର୍ମୀରକଲ୍ମାଷ ଶବଳୈତାଶ୍ଚ କର୍ବୁରେ ।
ଗୁଣେ ଶୁକ୍ଳାଦୟଃ ପୁଂସି ଗୁଣିଲିଙ୍ଗାସ୍ତୁ ତଦ୍ବତି ।
[୫] ବ୍ରାହ୍ମୀ ତୁ ଭାରତୀ ଭାଷା ଗୀର୍ବାଗ୍ବାଣୀ ସରସ୍ୱତୀ ।
[୬] ବ୍ୟାହାର ଉକ୍ତିର୍ଲପିତଂ ଭାଷିତଂ ବଚନଂ ବଚଃ ।
[୭] ଅପଭ୍ରଂଶୋଽପଶବ୍ଦଃ [୮] ସ୍ୟାଚ୍ଛାସ୍ତ୍ରେ ଶବ୍ଦସ୍ତୁ ବାଚକଃ ।
[୯] ତିଙ୍ ସୁବନ୍ତଚୟୋ ବାକ୍ୟଂ କ୍ରିୟା ବା କାରକାନ୍ୱିତା ।
[୧୦] ଶ୍ରୁତିଃ ସ୍ତ୍ରୀ ବେଦ ଆମ୍ନାୟ [୧୧] ସ୍ତ୍ରୟୀ ଧର୍ମସ୍ତୁ ତଦ୍ଧିଃ ।
[୧୨] ସ୍ତ୍ରିୟାମୃକ୍ ସାମଯଜୁଷୀ [୧୩] ଇତି ବେଦାସ୍ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରୟୀ ।

---

୧ । ଶ୍ୟାବ । କପିଶ ଏ ଦୁଇନାମ କୃଷ୍ଣପୀତ ମିଶ୍ରିତବର୍ଣ୍ଣର ।

୨ । ଧୂମ୍ର । ଧୂମଳ ଏ ଦୁଇନାମ କୃଷ୍ଣଲୋହିତ ମିଶ୍ରିତବର୍ଣ୍ଣର ।

୩ । କଡାର । କପିଳ । ପିଙ୍ଗ । ପିଶଙ୍ଗ । କଦ୍ରୁ । ପିଙ୍ଗଳ ଏ ଛନାମ ନୀଳପୀତ ମିଶ୍ରିତବର୍ଣ୍ଣର ।

୪ । ଚିତ୍ର । କିର୍ମୀର । କଲ୍ମାଷ । ଶବଳ । ଏତ । କର୍ବୁର ଏ ଛନାମ ନାନାପ୍ରକାରର ମିଶ୍ରିତବର୍ଣ୍ଣର ।

୫ । ବ୍ରାହ୍ମୀ । ଭାରତୀ । ଭାଷା । ଗୀର । ବାକ୍ । ବାଣୀ । ସରସ୍ୱତୀ ଏ ସାତନାମ । ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ।

୬ । ବ୍ୟାହାର । ଉକ୍ତି । ଲପିତ । ଭାଷିତ । ବଚନ । ବଚସ୍ ଏ ଛନାମ ବାକ୍ୟର ।

୭ । ଅପଭ୍ରଂଶ । ଅପଶବ୍ଦ ଏ ଦୁଇନାମ ଅସଂସ୍କୃତ ବାକ୍ୟର ।

୮ । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଶବ୍ଦକୁ ବାଚକ କହି ।

୯ । ତିଙ୍ନ୍ତ ସୁବନ୍ତ ପଦସମୂହର ଅଥବା କାରକାନ୍ୱିତ କ୍ରିୟାକୁ ବାକ୍ୟ କହି ।

୧୦ । ଶ୍ରୁତି । ବେଦ । ଆମ୍ନାୟ ଏ ତିନିନାମ ବେଦର ।

୧୧ । ବେଦବିଧିକ ତ୍ରୟୀଧର୍ମ କହି ।

୧୨ । ଋକ୍-ଯଜୁଃ-ସାମ ଏହି ତିନିବେଦକୁ ତ୍ରୟୀବେଦ କୁହାଯାଏ ।

୧୩ । ଋକ୍ । ସାମନ୍ । ଯଜୁଃ ଏ ତିନପ୍ରକାର ବେଦ ବୋଲନ୍ତି ।

[୧] ଶିକ୍ଷେତ୍ୟାଦି ଶ୍ରୁତେରଙ୍ଗ [୨] ମୋଙ୍କାର ପ୍ରଣବୌ ସମୌ ।
[୩] ଇତିହାସଃ ପୁରାବୃତ୍ତ [୪] ମୁଦାତ୍ତାଦ୍ୟାସ୍ତ୍ରୟଃ ସ୍ୱରାଃ ॥
[୫] ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀ [୬] ଦଣ୍ଡନୀତିସ୍ତର୍କବିଦ୍ୟାର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରୟୋଃ ।
[୭] ଆଖ୍ୟାୟିକୋପଲବ୍ଧାର୍ଥା [୮] ପୁରାଣଂ ପଞ୍ଚଲକ୍ଷଣଂ ॥
[୯] ପ୍ରବନ୍ଧକଳ୍ପନା କଥା [୧୦] ପ୍ରବହ୍ଲିକା ପ୍ରହେଳିକା ।
[୧୧] ସ୍ମୃତିସ୍ତୁ ଧର୍ମସଂହିତା [୧୨] ସମାହୃତିସ୍ତୁ ସଂଗ୍ରହଃ ॥
[୧୩] ସମସ୍ୟା ତୁ ସମାସାର୍ଥା [୧୪] କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଜନଶ୍ରୁତିଃ ।
[୧୫] ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରବୃତ୍ତିର୍ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଉଦନ୍ତଃ [୧୬] ସ୍ୟାଦଥାହ୍ୱୟଃ ॥
ଆଖ୍ୟାହ୍ୱେ ଅଭିଧାନଞ୍ଚ ନାମଧେୟଞ୍ଚ ନାମ ଚ ।

---

୧ । ଶିକ୍ଷା-କଳ୍ପ-ବ୍ୟାକରଣ-ନିରୁକ୍ତି-ଜ୍ୟୋତିଷ-ଛନ୍ଦସ୍ ଏ ଛଅଙ୍କୁ ବେଦାଙ୍ଗ ବୋଲନ୍ତି ।
୨ । ଓଁକାର । ପ୍ରଣବ ଏ ଦୁଇନାମ ଓଁକାରର ।
୩ । ଇତିହାସ । ପୁରାବୃତ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ ଇତିହାସର ।
୪ । ଉଦାତ୍ତ । ଅନୁଦାତ୍ତ ଏବଂ ସ୍ୱରିତ ଏହି ତିନିସ୍ୱରକୁ ସ୍ୱର କୁହାଯାଏ ।
୫ । ତର୍କବିଦ୍ୟାକୁ ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀ କହି ।
୬ । ଅର୍ଥଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଦଣ୍ଡନୀତି କହି ।
୭ । ଉପଲବ୍ଧାର୍ଥ କଥାପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଆଖ୍ୟାୟିକା କହି ।
୮ । ପୁରାଣ । ପଞ୍ଚଲକ୍ଷଣ ଏ ଦୁଇନାମ ପୁରାଣର ।
୯ । ପ୍ରବନ୍ଧ କଳ୍ପନାକୁ କଥା କୁହାଯାଏ ।
୧୦ । ପ୍ରବହ୍ଲିକା । ପ୍ରହେଳିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଢଗକଥାର ।
୧୧ । ସ୍ମୃତି । ଧର୍ମସଂହିତା ଏ ଦୁଇନାମ ମନ୍ୱାଦି ସ୍ମୃତିର ।
୧୨ । ସମାହୃତି । ସଂଗ୍ରହ ଏ ଦୁଇନାମ ସଂଗ୍ରହର ।
୧୩ । ସମସ୍ୟା । ସମାସାର୍ଥା ଏ ଦୁଇନାମ ସମସ୍ୟାର ।
୧୪ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀ । ଜନଶ୍ରୁତି ଏ ଦୁଇନାମ ଲୋକାପବାଦର ।
୧୫ । ବାର୍ତ୍ତା । ପ୍ରବୃତ୍ତି । ବୃତ୍ତାନ୍ତ । ଉଦନ୍ତ ଏ ଚାରିନାମ ବୃତ୍ତାନ୍ତର ।
୧୬ । ଆହ୍ୱୟ । ଆଖ୍ୟା । ଆହ୍ୱା । ଅଭିଧାନ । ନାମଧେୟ । ନାମନ୍ ଏ ଛଅନାମ ନାମର ।

[୧] ହୂତିରାକାରଣାହ୍ୱାନଂ [୨] ସଂହୂତିର୍ବହୁଭିଃ କୃତା ।
[୩] ବିବାଦୋ ବ୍ୟବହାରଃ [୪] ସ୍ୟାଦୁପନ୍ୟାସସ୍ତୁ ବାଙ୍ମୁଖଂ ।
[୫] ଉପୋଦ୍ଘାତ ଉଦାହାରଃ [୬] ଶପନଂ ଶପଥଃ ପୁମାନ୍ ॥
[୭] ପ୍ରଶ୍ନୋଽନୁଯୋଗଃ ପୃଚ୍ଛା ଚ [୮] ପ୍ରତିବାକ୍ୟୋତ୍ତରେ ସମେ ।
[୯] ମିଥ୍ୟାଭିଯୋଗୋଽଭ୍ୟାଖ୍ୟାନ [୧୦] ମଥ ମିଥ୍ୟାଭିଶଂସନଂ ।
ଅଭିଶାପଃ [୧୧] ପ୍ରଣାଦସ୍ତୁ ଶବ୍ଦଃ ସ୍ୟାଦନୁରାଗଜଃ ।
[୧୨] ଯଶଃ କୀର୍ତ୍ତିଃ ସମଜ୍ଞା ଚ [୧୩] ସ୍ତବଃ ସ୍ତୋତ୍ରଂ ସ୍ତୁତିର୍ନୁତିଃ ॥
[୧୪] ଆମ୍ରେଡିତଂ ଦ୍ୱିସ୍ତ୍ରିରୁକ୍ତ [୧୫] ମୁଚ୍ଚୈର୍ଘୁଷ୍ଟନ୍ତୁ ଘୋଷଣା ।
[୧୬] କାକୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ବିକାରୋ ଯଃ ଶୋକଭୀତ୍ୟାଦିଭିର୍ଧ୍ୱନେଃ ॥

---

୧ । ହୂତି । ଆକାରଣା । ଆହ୍ୱାନ ଏ ତିନିନାମ ଡାକିବାର ।
୨ । ବହୁତଲୋକ ଡାକିବାକୁ ସଂହୂତି କହି ।
୩ । ବିବାଦ । ବ୍ୟବହାର ଏ ଦୁଇନାମ କଳହର ।
୪ । ଉପନ୍ୟାସ । ବାଙ୍ମୁଖ ଏ ଦୁଇନାମ କଥାଆରମ୍ଭର ।
୫ । ଉପୋଦ୍ଘାତ । ଉଦାହାର ଏ ଦୁଇନାମ ବକ୍ତବ୍ୟ ଅର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତର ।
୬ । ଶପନ । ଶପଥ ଏ ଦୁଇନାମ ଶପଥର ।
୭ । ପ୍ରଶ୍ନ । ଅନୁଯୋଗ । ପୃଚ୍ଛା ଏ ତିନିନାମ ପ୍ରଶ୍ନର ।
୮ । ପ୍ରତିବାକ୍ୟ । ଉତ୍ତର ଏ ଦୁଇନାମ ଉତ୍ତରର ।
୯ । ମିଥ୍ୟାଭିଯୋଗ । ଅଭ୍ୟାଖ୍ୟାନ ଏ ଦୁଇନାମ ମିଥ୍ୟାବାଦର ।
୧୦ । ମିଥ୍ୟାଭିଶଂସନ । ଅଭିଶାପ ଏ ଦୁଇନାମ ମିଥ୍ୟାଅଭିଶାପର ।
୧୧ । ଅନୁରାଗଜନିତ ଶବ୍ଦକୁ ପ୍ରଣାଦ କୁହାଯାଏ ।
୧୨ । ଯଶସ୍ । କୀର୍ତ୍ତି । ସମଜ୍ଞା ଏ ତିନିନାମ ଯଶର ।
୧୩ । ସ୍ତବ । ସ୍ତୋତ୍ର । ନୁତି । ସ୍ତୁତି ଏ ଚାରିନାମ ସ୍ତବର ।
୧୪ । ଦୁଇ ତିନିଥର ଉକ୍ତିକି ଆମ୍ରେଡିତ କୁହାଯାଏ ।
୧୫ । ଉଚ୍ଚୈର୍ଘୁଷ୍ଟ । ଘୋଷଣା ଏ ଦୁଇନାମ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କହିବାର ।
୧୬ । ଶୋକ-ଭୟାଦିଦ୍ୱାରା କଣ୍ଠଧ୍ୱନିର ଯେ ବିକାର ତାହାକୁ କାକୁ କୁହାଯାଏ ।

[୧] ଅବର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷେପ ନିର୍ବାଦପରୀବାଦାପବାଦ ବତ୍ ।
ଉପକ୍ରୋଶୋ ଜୁଗୁପ୍ସା ଚ କୁତ୍ସା ନିନ୍ଦା ଚ ଗର୍ହଣେ ॥
[୨] ପାରୁଷ୍ୟମତିବାଦଂ [୩] ସ୍ୟାଦ୍ଭର୍ତ୍ସନଂ ତ୍ୱପକାରଗୀଃ ।
[୪] ଯଃ ସନିନ୍ଦ ଉପାଲମ୍ଭସ୍ତତ୍ର ସ୍ୟାତ୍ ପରିଭାଷଣଂ ॥
[୫] ତତ୍ର ତ୍ୱାକ୍ଷାରଣା ଯଃ ସ୍ୟାଦାକ୍ରୋଶୋ ମୈଥୁନଂ ପ୍ରତି ।
[୬] ସ୍ୟାଦାଭାଷଣମାଲାପଃ [୭] ପ୍ରଲାପୋଽନର୍ଥକଂ ବଚଃ ॥
[୮] ଅନୁଲାପୋ ମୁହୁର୍ଭାଷା [୯] ବିଲାପଃ ପରିଦେବନଂ ।
[୧୦] ବିପ୍ରଲାପୋ ବିରୋଧୋକ୍ତିଃ [୧୧] ସଂଲାପୋ ଭାଷଣଂ ମିଥଃ ॥
[୧୨] ସୁପ୍ରଲାପଃ ସୁବଚନ [୧୩] ମପଲାପସ୍ତୁ ନିହ୍ନବଃ ।
[୧୪] ସନ୍ଦେଶବାଗ୍ବାଚିକଂ ସ୍ୟାଦ୍ବାଗ୍ଭେଦାସ୍ତୁ ତ୍ରିଷୂତ୍ତରେ ।

---

୧ । ଅବର୍ଣ୍ଣ । ଆକ୍ଷେପ । ନିର୍ବାଦ । ପରୀବାଦ ଅପବାଦ । ଉପକ୍ରୋଶ । ଜୁଗୁପ୍ସା । କୁତ୍ସା । ନିନ୍ଦା । ଗର୍ହଣ ଏ ଦଶନାମ ନିନ୍ଦାର ।

୨ । ପାରୁଷ୍ୟ । ଅତିବାଦ ଏ ଦୁଇନାମ କଠୋର ବାକ୍ୟର ।

୩ । ଭର୍ତ୍ସନ । ଅପକାରଗିର ଏ ଦୁଇନାମ ତିରସ୍କାରର ।

୪ । ନିନ୍ଦାପୂର୍ବ୍ବ ଭର୍ତ୍ସନାକୁ ।—ପରିଭାଷଣ କୁହାଯାଏ ।

୫ । ମୈଥୁନପ୍ରତି ଆକ୍ରୋଶ ବାକ୍ୟକୁ ।—ଆକ୍ଷାରଣା କୁହାଯାଏ ।

୬ । ଆଭାଷଣ । ଆଲାପ ଏ ଦୁଇନାମ ଆଳାପର ।

୭ । ଅନର୍ଥକ ବାକ୍ୟକୁ ।—ପ୍ରଲାପ କୁହାଯାଏ ।

୮ । ଅନୁଲାପ । ମୁହୁର୍ଭାଷା ଏ ଦୁଇନାମ ମୁହୁର୍ମୁହୁର୍ବାକ୍ୟର ।

୯ । ବିଲାପ । ପରିଦେବନ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୋକାର୍ତ୍ତବଚନର ।

୧୦ । ବିପ୍ରଲାପ । ବିରୋଧୋକ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ବିରୁଦ୍ଧ ବାକ୍ୟର ।

୧୧ । ପରସ୍ପର କଥନକୁ ସଂଲାପ କୁହାଯାଏ ।

୧୨ । ସୁପ୍ରଲାପ । ସୁବଚନ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୋଭନ ବାକ୍ୟର ।

୧୩ । ଅପଲାପ । ନିହ୍ନବ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୋପନ ବାକ୍ୟର ।

୧୪ । ସନ୍ଦେଶବାଚ୍ । ବାଚିକ ଏ ଦୁଇନାମ ସନ୍ଦେଶ ବାକ୍ୟର ।

[୧] ରୁଶତୀ ବାଗକଲ୍ୟାଣୀ [୨] ସ୍ୟାତ୍ କଲ୍ୟା ତୁ ଶୁଭାତ୍ମିକା ।
[୩] ଅତ୍ୟର୍ଥମଧୁରଂ ସାନ୍ତ୍ୱଂ [୪] ସଙ୍ଗତଂ ହୃଦୟଙ୍ଗମଂ ॥
[୫] ନିଷ୍ଠୁରଂ ପରୁଷଂ [୬] ଗ୍ରାମ୍ୟମଶ୍ଳୀଳଂ [୭] ସୂନୃତଂ ପ୍ରିୟେ ।
ସତ୍ୟେ [୮] ଽଥ ସଙ୍କୁଳଃ କ୍ଲିଷ୍ଟେ ପରସ୍ପରପରାହତେ ॥
[୯] ଲୁପ୍ତବର୍ଣ୍ଣପଦଂ ଗ୍ରସ୍ତଂ [୧୦] ନିରସ୍ତଂ ତ୍ୱରିତୋଦିତଂ ।
[୧୧] ଅମ୍ବୂକୃତଂ ସନିଷ୍ଠୀବ [୧୨] ମବଦ୍ଧଂ ସ୍ୟାଦନର୍ଥକଂ ॥
[୧୩] ଅନକ୍ଷରମବାଚ୍ୟଂ [୧୪] ସ୍ୟାଦାହତନ୍ତୁ ମୃଷାର୍ଥକଂ ॥
[୧୫] ଅଥ ମ୍ଳିଷ୍ଟମବିସ୍ପଷ୍ଟଂ [୧୬] ବିତଥଂ ତ୍ୱନୃତଂ ବଚଃ ॥
[୧୭] ସତ୍ୟଂ ତଥ୍ୟମୃତଂ ସମ୍ୟଗମୂନି ତ୍ରିଷୁ ତଦ୍ୱତି ।

---

୧ । ଅକଲ୍ୟାଣଯୁକ୍ତ ବାକ୍ୟକୁ ।—ରୁଶତୀ କହି ।
୨ । ଶୁଭସ୍ୱରୂପ ବାକ୍ୟକୁ କଲ୍ୟା କହି ।
୩ । ଅତି ମଧୁରବାକ୍ୟକୁ । — ସାନ୍ତ୍ୱନା କହି ।
୪ । ସଙ୍ଗତ । ହୃଦୟଙ୍ଗମ ଏ ଦୁଇନାମ ଯୁକ୍ତିସହ ବାକ୍ୟର ।
୫ । ନିଷ୍ଠୁର । ପରୁଷ ଏ ଦୁଇନାମ ନିଷ୍ଠୁରବାକ୍ୟର ।
୬ । ଗ୍ରାମ୍ୟ । ଅଶ୍ଳୀଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଗ୍ରାମ୍ୟବଚନର ।
୭ । ସତ୍ୟ ଅଥଚ ପ୍ରିୟବାକ୍ୟକୁ ।—ସୂନୃତ କହି ।
୮ । ସଙ୍କୁଳ । କ୍ଲିଷ୍ଟ ଏ ଦୁଇନାମ ପୂର୍ବାପର ବିରୁଦ୍ଧବାକ୍ୟର ।
୯ । ଲୁପ୍ତବର୍ଣ୍ଣପଦ ବାକ୍ୟକୁ ।—ଗ୍ରସ୍ତ କହି ।
୧୦ । ନିରସ୍ତ । ତ୍ୱରିତୋଦିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୀଘ୍ର ଉଚ୍ଚାରିତ ବାକ୍ୟର ।
୧୧ । ଅମ୍ବୂକୃତ । ସନିଷ୍ଠୀବ ଏ ଦୁଇନାମ ମୁଖବାହିବିନ୍ଦୁ ସହିତ ଉଚ୍ଚାରିତ ବାକ୍ୟର ।
୧୨ । ଅବଦ୍ଧ । ଅନର୍ଥକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନର୍ଥକ ବାକ୍ୟର ।
୧୩ । ଅନକ୍ଷର । ଅବାଚ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ କଷ୍ଟୋଚ୍ଚାର୍ଯ୍ୟ ବାକ୍ୟର ।
୧୪ । ଆହତ । ମୃଷାର୍ଥକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ ବାକ୍ୟର ।
୧୫ । ମ୍ଳିଷ୍ଟ । ଅବିସ୍ପଷ୍ଟ ଏ ଦୁଇନାମ ଅବ୍ୟକ୍ତବାକ୍ୟର ।
୧୬ । ବିତଥ । ଅନୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ମିଥ୍ୟାବାକ୍ୟର ।
୧୭ । ସତ୍ୟ । ତଥ୍ୟ । ଋତ । ସମ୍ୟକ ଏ ଚାରିନାମ ସତ୍ୟବାକ୍ୟର ।

[୧] ଶବ୍ଦେ ନିନାଦ ନିନଦ ଧ୍ୱନି ଧ୍ୱାନ ରବ ସ୍ୱନାଃ ।
ସ୍ୱାନ ନିର୍ଘୋଷ ନିର୍ହ୍ରାଦ ନାଦ ନିସ୍ୱାନ ନିସ୍ୱନାଃ ।
ଆରବାରାବ ସଂରାବ ବିରାବା [୨] ଅଥ ମର୍ମ୍ମରଃ ।
ସ୍ୱନିତେ ବସ୍ତ୍ରପର୍ଣ୍ଣାନାଂ [୩] ଭୂଷଣାନାଂ ତୁ ଶିଞ୍ଜିତଂ ।
[୪] ନିକ୍ୱାଣୋ ନିକ୍ୱଣଃ କ୍ୱାଣଃ କ୍ୱଣଃ କ୍ୱଣନମିତ୍ୟପି ।
[୫] ବୀଣାୟାଃ କ୍ୱଣିତେ ପ୍ରାଦେଃ ପ୍ରକ୍ୱାଣଃ ପ୍ରକ୍ୱଣାଦୟଃ ।
[୬] କୋଲାହଲଃ କଳକଳଂ [୭] ତିରଶ୍ଚାଂ ବାଶିତଂ ରୁତଂ ।
[୮] ସ୍ତ୍ରୀପ୍ରତିଶ୍ରୁତ୍ ପ୍ରତିଧ୍ୱାନେ [୯] ଗୀତଂ ଗାନମିମେ ସମେ ।
[୧୦] ନିଷାଦର୍ଷଭ ଗାନ୍ଧାର ଷଡ୍ଜ ମଧ୍ୟମ ଧୈବତାଃ ।
ପଞ୍ଚମଶ୍ଚେତ୍ୟମୀ ସପ୍ତ ତନ୍ତ୍ରୀକଣ୍ଠୋତ୍ଥିତାଃ ସ୍ୱରାଃ ।
[୧୧] କାକଲୀ ତୁ କଳେ ସୂକ୍ଷ୍ମେ [୧୨] ଧ୍ୱନୌ ତୁ ମଧୁରାସ୍ଫୁଟେ ।

---

୧ । ଶବ୍ଦ । ନିନାଦ । ନିନଦ । ଧ୍ୱନି । ଧ୍ୱାନ । ରବ । ସ୍ୱନ । ସ୍ୱାନ । ନିର୍ଘୋଷ । ନିର୍ହ୍ରାଦ । ନାଦ । ନିସ୍ୱାନ । ନିସ୍ୱନ । ଆରବ । ଆରାବ । ସଂରାବ । ବିରାବ ଏ ସତର ନାମ ଯାବତୀୟ ଶବ୍ଦର ।

୨ । ବସ୍ତ୍ର ଓ ପତ୍ରାଦି ଶବ୍ଦକୁ ମର୍ମ୍ମର କହି ।

୩ । ଭୂଷଣଶବ୍ଦକୁ ଶିଞ୍ଜିତ କହି ।

୪ । ନିକ୍ୱାଣ । ନିକ୍ୱଣ । କ୍ୱାଣ । କ୍ୱଣ । କ୍ୱଣନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବାଦ୍ୟଜନ୍ୟ ଶବ୍ଦର ।

୫ । ପ୍ରକ୍ୱାଣ । ପ୍ରକ୍ୱଣ ଏ ଦୁଇନାମ ବୀଣାଶବ୍ଦର ।

୬ । କୋଲାହଲ । କଳକଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନେକକୃତ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଧ୍ୱନିର ।

୭ । ବାଶିତ । ରୁତ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନେକ ପକ୍ଷ୍ୟାଦିକୃତ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଶବ୍ଦର ।

୮ । ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ । ପ୍ରତିଧ୍ୱାନ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରତିଶବ୍ଦର ।

୯ । ଗୀତ । ଗାନ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୀତର ।

୧୦ । ନିଷାଦ । ଋଷଭ । ଗାନ୍ଧାର । ଷଡ଼ଜ । ମଧ୍ୟମ । ଧୈବତ । ପଞ୍ଚମ ଏ ସାତନାମ ବୀଣାତନ୍ତ୍ରୀରୁ ଏବଂ କଣ୍ଠରୁ ଉତ୍ଥିତ ସପ୍ତସ୍ୱରର ।

୧୧ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅଥଚ ମଧୁର ଅବ୍ୟକ୍ତ ଧ୍ୱନିକି କାକଳୀ କହି ।

୧୨ । ମଧୁର ଅସ୍ଫୁଟ ଧ୍ୱନିକି କଳ କହି ।

କଲୋ [୧] ମନ୍ଦ୍ରସ୍ତୁ ଗମ୍ଭୀରେ [୨] ତାରୋଽତ୍ୟୁଚ୍ଚୈସ୍ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରିଷୁ ।
[୩] ସମନ୍ୱିତଲୟସ୍ତ୍ୱେକତାଲୋ [୪] ବୀଣା ତୁ ବଲ୍ଲକୀ ।
ବିପଞ୍ଚୀ [୫] ସା ତୁ ତନ୍ତ୍ରୀଭିଃ ସପ୍ତଭିଃ ପରିବାଦିନୀ ।
[୬] ତତଂ ବୀଣାଦିକଂ ବାଦ୍ୟ [୭] ମାନଦ୍ଧଂ ମୁରଜାଦିକଂ ।
[୮] ବଂଶ୍ୟାଦିକନ୍ତୁ ଶୁଷିରଂ [୯] କାଂସ୍ୟତାଳାଦିକଂ ଘନଂ ।
[୧୦] ଚତୁର୍ବିଧମିଦଂ ବାଦ୍ୟଂ ବାଦିତ୍ରାତୋଦ୍ୟ ନାମକଂ ।
[୧୧] ମୃଦଙ୍ଗା ମୁରଜା [୧୨] ଭେଦାସ୍ତ୍ୱଙ୍କ୍ୟାଲିଙ୍ଗ୍ୟୋର୍ଦ୍ଧ୍ୱକାସ୍ତ୍ରୟଃ ।
[୧୩] ସ୍ୟାଦ୍ୟଶଃ ପଟହୋ ଢକ୍କା [୧୪] ଭେରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ପୁମାନ୍ ।
[୧୫] ଆନକଃ ପଟହୋଽସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୟାତ୍ [୧୬] କୋଣୋ ବୀଣାଦି ବାଦନଂ

---

୧ । ଗମ୍ଭୀରଶବ୍ଦକୁ ମନ୍ଦ୍ର କହି ।
୨ । ଉଚ୍ଚଶବ୍ଦକୁ ତାର କହି ।
୩ । ଏକକାଳରେ ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ବାଦ୍ୟକୁ ଏକତାଳ କହି ।
୪ । ବୀଣା । ବଲ୍ଲକୀ । ବିପଞ୍ଚୀ ଏ ତିନିନାମ ବୀଣାଯନ୍ତ୍ରର ।
୫ । ସପ୍ତତନ୍ତ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବୀଣାକୁ ପରିବାଦିନୀ କହି ।
୬ । ବୀଣାଦି ବାଦ୍ୟକୁ ତତ କହି ।
୭ । ମୃଦଙ୍ଗାଦି ବାଦ୍ୟକୁ ଆନଦ୍ଧ କହି ।
୮ । ବଂଶୀ ଆଦି ବାଦ୍ୟକୁ ଶୁଷିର କହି ।
୯ । କାଂସ୍ୟ କରତାଳାଦି ଶବ୍ଦକୁ ଘନ କହି ।
୧୦ । ବୀଣା-ମୃଦଙ୍ଗ-ବଂଶୀ କରତାଳ ଏହି ଚାରି ବାଦ୍ୟକୁ ବାଦିତ୍ର ଓ ଆତୋଦ୍ୟ କହି ।
୧୧ । ମୃଦଙ୍ଗ । ମୁରଜ ଏ ଦୁଇନାମ ମୃଦଙ୍ଗର ।
୧୨ । ଅଙ୍କ୍ୟ । ଆଲିଙ୍ଗ୍ୟ । ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକ ଏ ତିନିନାମ ମୃଦଙ୍ଗବିଶେଷର ।
୧୩ । ଯଶଃପଟହ । ଢକ୍କା ଏ ଦୁଇନାମ ଢକ୍କାବାଦ୍ୟର ।
୧୪ । ଭେରୀ । ଦୁନ୍ଦୁଭି ଏ ଦୁଇନାମ ବଡ ଢକ୍କାର ।
୧୫ । ଆନକ । ପଟହ ଏ ଦୁଇନାମ ପଟହବାଦ୍ୟର ।
୧୬ । ଯେଉଁ କାଷ୍ଠଦ୍ୱାରା ବୀଣାଦିର ବାଦ୍ୟ ହୁଏ ତାହାକୁ କୋଣ କହି ।

[୧] ବୀଣାଦଣ୍ଡଃ ପ୍ରବାଳଃ ସ୍ୟାତ୍ [୨] କକୁଭସ୍ତୁ ପ୍ରସେବକଃ ।
[୩] କୋଲମ୍ବକସ୍ତୁ କାୟଃ [୪] ସ୍ୟାଦୁପନାହୋ ନିବନ୍ଧନଂ ।
[୫] ବାଦ୍ୟପ୍ରଭେଦା ଡମରୁ ମଡ୍ଡୁ ଡିଣ୍ଡିମ ଝର୍ଝରାଃ ।
ମର୍ଦ୍ଦଳଃ ପଣବୋଽନ୍ୟେ ଚ [୬] ନର୍ତ୍ତକୀ ଲାସିକେ ସମେ ।
[୭] ବିଳମ୍ବିତଂ ଦ୍ରୁତଂ ମଧ୍ୟଂ ତତ୍ତ୍ୱ [୮] ମୋଘୋ [୯] ଘନଂ
କ୍ରମାତ୍ ।
[୧୦] ତାଳଃ କାଳକ୍ରିୟାମାନଂ [୧୧] ଲୟଃ ସାମ୍ୟମଥାସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୨] ତାଣ୍ଡବ ନଟନଂ ନାଟ୍ୟଂ ଲାସ୍ୟଂ ନୃତ୍ୟଞ୍ଚ ନର୍ତ୍ତନେ ।
[୧୩] ତୌର୍ଯ୍ୟତ୍ରିକଂ ନୃତ୍ୟଗୀତ ବାଦ୍ୟଂ ନାଟ୍ୟମିଦଂ ତ୍ରୟଂ ।
[୧୪] ଭ୍ରକୁଂସଶ୍ଚ ଭ୍ରୁକୁଂସଶ୍ଚ ଭ୍ରୂକୁଂସଶ୍ଚେତି ନର୍ତ୍ତକଃ ।

---

୧ । ବୀଣାଦଣ୍ଡ । ପ୍ରବାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ବୀଣାଦଣ୍ଡର ।
୨ । କକୁଭ । ପ୍ରସେବକ ଏ ଦୁଇନାମ ବୀଣାଅଗ୍ରସ୍ଥିତ ବକ୍ରକାଷ୍ଠର ।
୩ । ବୀଣାର ସମୁଦାୟ ଶରୀରକୁ କୋଲମ୍ବକ କହି ।
୪ । ଉପନାହ । ନିବନ୍ଧନ ଏ ଦୁଇନାମ ବୀଣା ତାରବନ୍ଧନ କାଷ୍ଠର ।
୫ । ଡମରୁ । ମଡ୍ଡୁ । ଡିଣ୍ଡିମ । ଝର୍ଝର । ମର୍ଦ୍ଦଳ । ପଣବ । ଗୋମୁଖ ଏ ସାତନାମ ବାଦ୍ୟବିଶେଷର ।
୬ । ନର୍ତ୍ତକୀ । ଲାସିକା ଏ ଦୁଇନାମ ନର୍ତ୍ତକୀର ।
୭ । ନୃତ୍ୟବିଷୟକ ବିଳମ୍ବଗମନକୁ ତତ୍ତ୍ୱ କହି ।
୮ । ନୃତ୍ୟବିଷୟକ ଶୀଘ୍ରଗମନକୁ ଓଘ କହି ।
୯ । ନୃତ୍ୟବିଷୟକ ମଧ୍ୟଗମନକୁ ଘନ କହି ।
୧୦ । ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ବାଦ୍ୟ ସମୁଦାୟର ବିଚ୍ଛେଦ କାଳକୁ ତାଳ କହି ।
୧୧ । ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ବାଦ୍ୟର ସମତାକୁ ଲୟ କହି ।
୧୨ । ତାଣ୍ଡବ । ନଟନ । ନାଟ୍ୟ । ଲାସ୍ୟ । ନୃତ୍ୟ । ନର୍ତ୍ତନ ଏ ଛନାମ ନୃତ୍ୟର ।
୧୩ । ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ବାଦ୍ୟ ଏ ତ୍ରୟକୁ ତୌର୍ଯ୍ୟତ୍ରିକ କହି ।
୧୪ । ଭ୍ରକୁଂସ । ଭ୍ରୁକୁଂସ । ଭ୍ରୂକୁଂସ ଏ ତିନିନାମ ସ୍ତ୍ରୀବେଶଧାରୀ ନର୍ତ୍ତକପୁରୁଷର ।

ସ୍ତ୍ରୀବେଶଧାରୀ ପୁରୁଷୋ [୧] ନାଟ୍ୟୋକ୍ତୌ ଗଣିକାଜ୍ଜୁକା ।
[୨] ଭଗିନୀପତିରାବୁତ୍ତୋ [୩] ଭାବୋ ବିଦ୍ୱାନ [୪] ଥାବୁକଃ ।
ଜନକୋ [୫] ଯୁବରାଜସ୍ତୁ କୁମାରୋ ଭର୍ତ୍ତୃଦାରକଃ ।
[୬] ରାଜା ଭଟ୍ଟାରକୋ ଦେବ [୭] ସ୍ତତ୍ସୁତା ଭର୍ତ୍ତୃଦାରିକା ॥
[୮] ଦେବୀ କୃତାଭିଷେକାୟା [୯] ମିତରାସୁ ତ ଭଟ୍ଟିନୀ ।
[୧୦] ଅବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟମବଧ୍ୟୋକ୍ତୌ [୧୧] ରାଜଶ୍ୟାଲସ୍ତୁ ରାଷ୍ଟ୍ରିୟଃ ।
[୧୨] ଅମ୍ବା ମାତା [୧୩] ଥ ବାଳା ସ୍ୟାଦ୍ବାସୁ [୧୪] ରାର୍ଯ୍ୟସ୍ତୁ ମାରିଷଃ
[୧୫] ଅତ୍ତିକା ଭଗିନୀ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା [୧୬] ନିଷ୍ଠା ନିର୍ବହଣେ ସମେ ।
[୧୭] ହଣ୍ଡେ [୧୮] ହଞ୍ଜେ [୧୯] ହଲାହ୍ୱାନଂ ନୀଚାଂ ଚେଟୀଂ ସଖୀଂ ପ୍ରତି

---

୧ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ବେଶ୍ୟାକୁ ଅଜ୍ଜୁକା କହି ।
୨ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ଭଗିନୀପତିକି ଆବୁତ୍ତ କହି ।
୩ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ପଣ୍ଡିତକୁ ଭାବ କହି ।
୪ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ଜନକକୁ ଆବୁକ କହି ।
୫ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ଯୁବରାଜକୁ କୁମାର କହି ଓ ଭର୍ତ୍ତୃଦାରକ କହି ।
୬ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ରାଜାକୁ ଭଟ୍ଟାରକ କହି ଓ ଦେବ କହି ।
୭ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ରାଜକନ୍ୟାକୁ ଭର୍ତ୍ତୃଦାରିକା କହି ;
୮ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ରାଜାସହିତ ଅଭିଷିକ୍ତା ମହିଷୀକି ଦେବୀ କହି ।
୯ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ରାଜାର ସାମାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀକି ଭଟ୍ଟିନୀ କହି ।
୧୦ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ଅବଧ୍ୟକୁ ଅବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟ କହି ।
୧୧ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ରାଜାଶାଳକକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରିୟ କହି ।
୧୨ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ମାତାକୁ ଅମ୍ବା କହି ।
୧୩ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ବାଳକାକୁ ବାସୂ କହି ।
୧୪ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ମାନ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିକି ମାରିଷ କହି ।
୧୫ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠାଭଗିନୀକି ଅତ୍ତିକା କହି ।
୧୬ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ପଞ୍ଚସନ୍ଧିକି ନିଷ୍ଠା ଓ ନିର୍ବହଣ କହି ।
୧୭ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ନୀଚବ୍ୟକ୍ତିକି ଡାକିବାକୁ ହଣ୍ଡେ କହି ।
୧୮ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ଦାସୀକି ଡାକିବାକୁ ହଞ୍ଜେ କହି ।
୧୯ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ସଖୀକି ଡାକିବାକୁ ହଲା କହି ।

[୧] ଅଙ୍ଗହାରୋଽଙ୍ଗବିକ୍ଷେପୋ [୨] ବ୍ୟଞ୍ଜକାଭିନୟୌ ସମୌ ।
ନିର୍ବୃତ୍ତେ ତ୍ୱଙ୍ଗସତ୍ତ୍ୱାଭ୍ୟାଂ ଦ୍ୱେଧୈ [୩] ଆଙ୍ଗିକ [୪] ସାତ୍ତ୍ୱିକେ ।
[୫] ଶୃଙ୍ଗାର ବୀର କରୁଣାଦ୍ଭୁତହାସ୍ୟ ଭୟାନକାଃ ।
ବୀଭତ୍ସରୌଦ୍ରେ ଚ ରସାଃ [୬] ଶୃଙ୍ଗାରଃ ଶୁଚିରୁଜ୍ଜ୍ୱଳଃ ।
[୭] ଉତ୍ସାହବର୍ଦ୍ଧନୋ ବୀରଃ [୮] କାରୁଣ୍ୟଂ କରୁଣା ଘୃଣା ।
କୃପା ଦୟାନୁକମ୍ପା ସ୍ୟାଦନୁକ୍ରୋଶୋଽପ୍ୟ [୯] ଽଥୋ ହସଃ ।
ହାସୋ ହାସ୍ୟଞ୍ଚ [୧୦] ବୀଭତ୍ସଂ ବିକୃତଂ ତ୍ରିଷ୍ୱିଦଂ ଦ୍ୱୟଂ ।
[୧୧] ବିସ୍ମୟୋଽଦ୍ଭୁତମାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଂ ଚିତ୍ରମପ୍ୟ [୧୨] ଽଥ ଭୈରବ ।
ଦାରୁଣଂ ଭୀଷଣଂ ଭୀଷ୍ମଂ ଘୋରଂ ଭୀମଂ ଭୟାନକଂ ।
ଭୟଙ୍କରଂ ପ୍ରତିଭୟଂ [୧୩] ରୌଦ୍ରଂ ତୂଗ୍ରମମୀ ତ୍ରିଷୁ ।

---

୧ । ଅଙ୍ଗହାର । ଅଙ୍ଗବିକ୍ଷେପ ଏ ଦୁଇନାମ ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ଅଙ୍ଗଭଙ୍ଗୀର ।

୨ । ବ୍ୟଞ୍ଜକ । ଅଭିନୟ ଏ ଦୁଇନାମ ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ହୃଦୟର ଭାବ ପ୍ରକାଶର ।

୩ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ଅଙ୍ଗଦ୍ୱାରା ନିଷ୍ପନ୍ନ କର୍ମକୁ ଆଙ୍ଗିକ କହି ।

୪ । ନାଟ୍ୟୋକ୍ତିରେ ସତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱାରା ନିଷ୍ପନ୍ନ କର୍ମକୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ କହି ।

୫ । ଶୃଙ୍ଗାର । ବୀର । କରୁଣ । ଅଦ୍ଭୁତ । ହାସ୍ୟ ଭୟାନକ । ବୀଭତ୍ସ । ରୌଦ୍ର ଏମାନଙ୍କୁ ଆଠପ୍ରକାର ରସ କୁହାଯାଏ ।

୬ । ଶୃଙ୍ଗାର । ଶୁଚି । ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଏ ତିନିନାମ ଶୃଙ୍ଗାରରସର ।

୭ । ଉତ୍ସାହବର୍ଦ୍ଧନ । ବୀର ଏ ଦୁଇନାମ ବୀରରସର ।

୮ । କାରୁଣ୍ୟ । କରୁଣା । ଘୃଣା । କୃପା । ଦୟା । ଅନୁକମ୍ପା । ଅନୁକ୍ରୋଶ ଏ ସାତ ନାମ କରୁଣରସର ।

୯ । ହସ । ହାସ । ହାସ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ହାସ୍ୟରସର ।

୧୦ । ବୀଭତ୍ସ । ବିକୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ବୀଭତ୍ସରସର ।

୧୧ । ବିସ୍ମୟ । ଅଦ୍ଭୁତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ଚିତ୍ର ଏ ଚାରିନାମ ଅଦ୍ଭୁତ ରସର ।

୧୨ । ଭୈରବ । ଦାରୁଣ । ଭୀଷଣ । ଭୀଷ୍ମ । ଘୋର । ଭୀମ । ଭୟାନକ । ଭୟଙ୍କର ପ୍ରତିଭୟ ଏ ନବନାମ ଭୟାନକ ରସର ।

୧୩ । ରୌଦ୍ର । ଉଗ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ରୌଦ୍ରରସର ।

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ [୧] ଦର ତ୍ରାସୌ ଭୀତିର୍ଭୀଃ ସାଧ୍ୱସଂ ଭୟଂ ।
[୨] ବିକାରୋ ମାନସୋ ଭାବୋ [୩] ଽନୁଭାବୋ ଭାବବୋଧକଃ ।
[୪] ଗର୍ବୋଽଭିମାନୋଽହଙ୍କାରୋ [୫] ମାନଶ୍ଚିତ୍ତସମୁନ୍ନତିଃ ।
[୬] ଅନାଦରଃ ପରିଭବଃ ପରୀଭାବସ୍ତିରସ୍କ୍ରିୟା ।
ରୀଢ଼ାବମାନନାବଜ୍ଞା ଅବହେଳନମସୂକ୍ଷଣଂ ।
[୭] ମନ୍ଦାକ୍ଷଂ ହ୍ରୀସ୍ତ୍ରପା ବ୍ରୀଡ଼ା ଲଜ୍ଜା [୮] ସାଽପତ୍ରପାଽନ୍ୟତଃ ॥
[୯] କ୍ଷାନ୍ତିସ୍ତିତିକ୍ଷା [୧୦] ଽଭିଧ୍ୟାତୁ ପରସ୍ୱବିଷୟେ ସ୍ପୃହା ।
[୧୧] ଅକ୍ଷାନ୍ତିରୀର୍ଷ୍ୟା [୧୨] ଽସୂୟାତୁ ଦୋଷାରୋପୋ ଗୁଣେଷ୍ୱପି ।
[୧୩] ବୈରଂ ବିରୋଧୋ ବିଦ୍ୱେଷୋ [୧୪] ମନ୍ୟୁ ଶୋକୌ ତୁ ଶୁକ୍ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୫] ପଶ୍ଚାତ୍ତାପୋଽନୁତାପଶ୍ଚ ବିପ୍ରତୀସାର ଇତ୍ୟପି ।

---

୧ । ଦର । ତ୍ରାସ । ଭୀତି । ଭୀ । ସାଧ୍ୱସ । ଭୟ ଏ ଛନାମ ଭୟର ।
୨ । ମନବିକାରକୁ ଭାବ କହି ।
୩ । ଭାବବୋଧକକୁ । ଅନୁଭାବ କହି ।
୪ । ଗର୍ବ । ଅଭିମାନ । ଅହଙ୍କାର ଏ ତିନନାମ ଅହଙ୍କାରର ।
୫ । ମାନ । ଚିତ୍ତସମୁନ୍ନତି ଏ ଦୁଇନାମ ମନ ଅଷ୍ଟୁଡ଼ିବାର ।
୬ । ଅନାଦର । ପରିଭବ । ପରୀଭାବ । ତିରସ୍କ୍ରିୟା । ରୀଢ଼ା । ଅବମାନନା । ଅବଜ୍ଞା । ଅବହେଳା । ଅସୂକ୍ଷଣ ଏ ନବନାମ ଅନାଦରର ।
୭ । ମନ୍ଦାକ୍ଷ । ହ୍ରୀ । ତ୍ରପା । ବ୍ରୀଡ଼ା । ଲଜ୍ଜା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଲଜ୍ଜାର ।
୮ । ଅନ୍ୟଠାରୁ ଜାତ ଲଜ୍ଜାକୁ ଅପତ୍ରପା କହି ।
୯ । କ୍ଷାନ୍ତି । ତିତିକ୍ଷା ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ଷମାର ।
୧୦ । ପରଧନସ୍ପୃହାକୁ । ଅଭିଧ୍ୟା କହି ।
୧୧ । ଅକ୍ଷାନ୍ତି । ଈର୍ଷ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ହିଂସାର ।
୧୨ । ଗୁଣରେ ଦୋଷାରୋପଣକୁ ଅସୂୟା କହି ।
୧୩ । ବୈର । ବିରୋଧ । ବିଦ୍ୱେଷ ଏ ତିନନାମ ବିରୋଧର ।
୧୪ । ମନ୍ୟୁ । ଶୋକ । ଶୁଚ୍ ଏ ତିନନାମ ଶୋକର ।
୧୫ । ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ । ଅନୁତାପ । ବିପ୍ରତୀସାର ଏ ତିନିନାମ ଅନୁତାପର ।

[୧] କୋପ କ୍ରୋଧାମର୍ଷ ରୋଷ ପ୍ରତଘା ରୁଟ୍ କୃଧୌ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୨] ଶୁଚୌ ତୁ ଚରତେ ଶୀଳ [୩] ମୁନ୍ମାଦଶ୍ଚିତ୍ତବିଭ୍ରମଃ ।
[୪] ପ୍ରେମା ନା ପ୍ରିୟତା ହାର୍ଦ୍ଦଂ ପ୍ରେମ ସ୍ନେହୋ [୫] ଽଥ ଦୋହଦଂ
ଇଚ୍ଛାକାଙ୍କ୍ଷା ସ୍ପୃହେହାତୃଡ୍‌ବାଞ୍ଛା ଲିପ୍ସା ମନୋରଥଃ ।
କାମୋଽଭିଳାଷସ୍ତର୍ଷଶ୍ଚ [୬] ସ ମହାଁଲ୍ଲାଳସାଦ୍ୱୟୋଃ ॥
[୭] ଉପାଧି ର୍ନା ଧର୍ମଚିନ୍ତା [୮] ପୁଂସ୍ୟାଧି ର୍ମାନସୀବ୍ୟଥା ।
[୯] ସ୍ୟାଚ୍ଚିନ୍ତା ସ୍ମୃତିରାଧ୍ୟାନଂ [୧୦] ମୁତ୍କଣ୍ଠୋତ୍କଳିକେ ସମେ ॥
[୧୧] ଉତ୍ସାହୋଽଧ୍ୟବସାୟଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୨] ସ ବୀର୍ଯ୍ୟମତିଶକ୍ତିଭାକ୍ ।
[୧୩] କପଟୋଽସ୍ତ୍ରୀ ବ୍ୟାଜଦମ୍ଭୋପଧୟଶ୍ଛଦ୍ମ କୈତବେ ॥
[୧୪] କୁସୃତିର୍ନିକୃତିଃ ଶାଠ୍ୟଂ [୧୫] ପ୍ରମାଦୋଽନବଧାନତା ।

---

୧ । କୋପ । କ୍ରୋଧ । ଅମର୍ଷ । ରୋଷ । ପ୍ରତିଘ । ରୁଷ୍ । କ୍ରୁଧ ଏ ସାତନାମ କ୍ରୋଧର ।

୨ । ଶୁଚିଚରିତକୁ ଶୀଳ କହି ।

୩ । ଉନ୍ମାଦ । ଚିତ୍ତବିଭ୍ରମ ଏ ଦୁଇନାମ ଉନ୍ମାଦର ।

୪ । ପ୍ରେମନ୍ । ପ୍ରିୟତା । ହାର୍ଦ୍ଦ । ସ୍ନେହ ଏ ଚାରିନାମ ସ୍ନେହର ।

୫ । ଦୋହଦ । ଇଚ୍ଛା । ଆକାଙ୍କ୍ଷା । ସ୍ପୃହା । ଇହା । ତୃଷ୍ । ବାଞ୍ଛା । ଲିପ୍ସା । ମନୋରଥ । କାମ । ଅଭିଳାଷ । ତର୍ଷ ଏ ବାରନାମ ଇଚ୍ଛାର ।

୬ । ଅତିଶୟ ଇଚ୍ଛାକୁ ଲାଳସା କହି ।

୭ । ଉପାଧି । ଧର୍ମଚିନ୍ତା ଏ ଦୁଇନାମ ଧର୍ମଚିନ୍ତାର ।

୮ । ମନବ୍ୟଥାକୁ ଆଧି କହି ।

୯ । ଚିନ୍ତା । ସ୍ମୃତି । ଆଧ୍ୟାନ ଏ ତିନିନାମ ସ୍ମରଣର ।

୧୦ । ଉତ୍କଣ୍ଠା । ଉତ୍କଳିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଉତ୍କଣ୍ଠାର ।

୧୧ । ଉତ୍ସାହ । ଅଧ୍ୟବସାୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଉତ୍ସାହର ।

୧୨ । ଅତିଶୟ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ ଅଧ୍ୟବସାୟକୁ ବୀର୍ଯ୍ୟ କହି ।

୧୩ । କପଟ । ବ୍ୟାଜ । ଦମ୍ଭ । ଉପଧି । ଛଦ୍ମନ୍ । କୈତବ ଏ ଛନାମ କପଟର ।

୧୪ । କୁସୃତି । ନିକୃତି । ଶାଠ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ହିଂସାପୂର୍ବକ ଠକିବାର ।

୧୫ । ପ୍ରମାଦ । ଅନବଧାନତା ଏ ଦୁଇନାମ ଅନବଧାନତାର ।

[୧] କୌତୂହଳଂ କୌତୁକଞ୍ଚ କୁତୁକଞ୍ଚ କୁତୂହଳଂ ॥

[୨] ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ବିଳାସ ବିବ୍ବୋକ ବିଭ୍ରମା ଲଳିତଂ ତଥା ।

ହେଳାଲୀଳେତ୍ୟମୀ [୩] ହାବାଃ କ୍ରିୟାଃ ଶୃଙ୍ଗାରଭାବଜାଃ ॥

[୪] ଦ୍ରବ କେଳି ପରୀହାସାଃ କ୍ରୀଡ଼ା ଲୀଳା ଚ ନର୍ମ୍ମ ଚ ।

[୫] ବ୍ୟାଜୋଽପଦେଶୋ ଲକ୍ଷ୍ୟଞ୍ଚ [୬] କ୍ରୀଡ଼ା ଖେଳା ଚ କୂର୍ଦ୍ଦନଂ ॥

[୭] ଘର୍ମ୍ମୋ ନିଦାଘଃ ସ୍ୱେଦଃ ସ୍ୟାତ୍ [୮] ପ୍ରଳୟୋ ନଷ୍ଟଚେଷ୍ଟତା ।

[୯] ଅବହିତ୍ଥାକାରଗୁପ୍ତିଃ [୧୦] ସମୌ ସମ୍ବେଗ-ସମ୍ଭ୍ରମୌ ॥

[୧୧] ସ୍ୟାଦାଚ୍ଛୁରିତକଂ ହାସଃ ସୋତ୍ପ୍ରାସଃ [୧୨] ସ ମନାକ୍ ସ୍ମିତମ୍ ।

[୧୩] ମଧ୍ୟମଃ ସ୍ୟାଦ୍ବିହସିତଂ [୧୪] ରୋମାଞ୍ଚୋ ରୋମହର୍ଷଣଂ ॥

---

୧ । କୌତୂହଳ । କୌତୁକ । କୁତୁକ । କୁତୂହଳ ଏ ଚାରିନାମ କୌତୁକର ।

୨ । ବିଳାସ । ବିବ୍ବୋକ । ବିଭ୍ରମ । ଲଳିତ । ହେଳା । ଲୀଳା ଏ ଛନାମ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଶୃଙ୍ଗାରଭାବଜ କ୍ରିୟାର ।

୩ । ଶୃଙ୍ଗାରଜ ରସବିଶେଷ କ୍ରିୟାକୁ ହାବ କହି ।

୪ । ଦ୍ରବ । କେଳି । ପରିହାସ । କ୍ରୀଡା । ଲୀଳା । ନର୍ମ୍ମନ୍ ଏ ଛନାମ ପରିହାସର ।

୫ । ବ୍ୟାଜ । ଅପଦେଶ । ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଛଦ୍ମବେଶର ।

୬ । କ୍ରୀଡା । ଖେଳା । କୂର୍ଦ୍ଦନ ଏ ତିନିନାମ କ୍ରୀଡାର ।

୭ । ଘର୍ମ । ନିଦାଘ । ସ୍ୱେଦ ଏ ତିନିନାମ ଝାଳର ।

୮ । ପ୍ରଳୟ । ନଷ୍ଟଚେଷ୍ଟତା ଏ ଦୁଇନାମ ନଷ୍ଟଚେଷ୍ଟାର ।

୯ । ଅବହିତ୍ଥା । ଆକାରଗୁପ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ଲଜ୍ଜାଦିଦ୍ୱାରା ଆକାରଗୋପନର ।

୧୦ । ସମ୍ବେଗ । ସମ୍ଭ୍ରମ ଏ ଦୁଇନାମ ଉତ୍ସାହଜନିତ ଶୀଘ୍ରର ।

୧୧ । ଉଚ୍ଚହାସ୍ୟକୁ ଆଚ୍ଛୁରିତକ କହି ।

୧୨ । ଈଷତ୍ହାସ୍ୟକୁ ସ୍ମିତ କହି ।

୧୩ । ମଧ୍ୟମହାସ୍ୟକୁ ବିହସିତ କହି ।

୧୪ । ରୋମାଞ୍ଚ । ରୋମହର୍ଷଣ ଏ ଦୁଇନାମ ରୋମହର୍ଷଣର ।

[୧] କ୍ରନ୍ଦିତଂ ରୁଦିତଂ କ୍ରୁଷ୍ଟଂ [୨] ଜୃମ୍ଭସ୍ତୁ ତ୍ରିଷୁ ଜୃମ୍ଭଣଂ ।
[୩] ବିପ୍ରଲମ୍ଭୋ ବିସମ୍ବାଦୋ [୪] ରିଙ୍ଗଣସ୍ଖଲନେ ସମେ ।
[୫] ସ୍ୟାନ୍ନିଦ୍ରା ଶୟନଂ ସ୍ୱାପଃ [୬] ସ୍ୱପ୍ନଃ ସମ୍ବେଶ ଇତ୍ୟପି ।
[୭] ତନ୍ଦ୍ରୀ ପ୍ରମୀଳା [୮] ଭ୍ରୁକୁଟି ର୍ଭ୍ରୂକୁଟୀ ଭୃକୁଟିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଃ ।
[୯] ଅଦୃଷ୍ଟିଃ ସ୍ୟାଦସୌମ୍ୟେଽକ୍ଷ୍ଣି [୧୦] ସଂସିଦ୍ଧି ପ୍ରକୃତୀ ତ୍ୱିମେ ।
[୧୧] ସ୍ୱରୂପଞ୍ଚ ସ୍ୱଭାବଶ୍ଚ ନିସର୍ଗଶ୍ଚା [୧୨] ଽଥ ବେପଥୁଃ ।
କମ୍ପୋ [୧୩] ଽଥ କ୍ଷଣ ଉଦ୍ଧର୍ଷୋ ମହ ଉଦ୍ଧବ ଉତ୍ସବଃ ।

ଇତି ସ୍ୱର୍ଗବର୍ଗଃ ।

---

୧ । କ୍ରନ୍ଦିତ । ରୁଦିତ । କ୍ରୁଷ୍ଟ ଏ ତିନିନାମ କ୍ରନ୍ଦନର ।
୨ । ଜୃମ୍ଭ । ଜୃମ୍ଭଣ ଏ ଦୁଇନାମ ହାଇର ।
୩ । ବିପ୍ରଲମ୍ଭ । ବିସମ୍ବାଦ ଏ ଦୁଇନାମ ବିସମ୍ବାଦର ।
୪ । ରିଙ୍ଗଣ । ସ୍ଖଳନ ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ଖଳନର ।
୫ । ନିଦ୍ରା । ଶୟନ । ସ୍ୱାପ ଏ ତିନିନାମ ନିଦ୍ରାର ।
୬ । ସ୍ୱପ୍ନ । ସମ୍ବେଶ ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ୱପ୍ନର ।
୭ । ତନ୍ଦ୍ରୀ । ପ୍ରମୀଳା ଏ ଦୁଇନାମ ଅଳ୍ପନିଦ୍ରାର ।
୮ । ଭ୍ରୁକୁଟୀ । ଭ୍ରୂକୁଟି । ଭୃକୁଟି ଏ ତିନିନାମ ଭ୍ରୂକୁଟିଲତାର ।
୯ । ଅସନ୍ତୋଷଜନକ ଦୃଷ୍ଟିକି ଅଦୃଷ୍ଟି କହି ।
୧୦ । ସଂସିଦ୍ଧି । ପ୍ରକୃତି ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ୱଭାବଅବସ୍ଥାର ।
୧୧ । ସ୍ୱରୂପ । ସ୍ୱଭାବ । ନିସର୍ଗ ଏ ତିନିନାମ ସ୍ୱରୂପର ।
୧୨ । ବେପଥୁ । କମ୍ପ ଏ ଦୁଇନାମ କମ୍ପର ।
୧୩ । କ୍ଷଣ । ଉଦ୍ଧର୍ଷ । ମହ । ଉଦ୍ଧବ । ଉତ୍ସବ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଉତ୍ସବର ।

ଇତି ସ୍ୱର୍ଗବର୍ଗର ନାମ ଟୀକା ।

ପାତାଳବର୍ଗଃ ।

[୧] ଅଧୋଭୁବନ ପାତାଳ ବଳସଦ୍ମ ରସାତଳଂ ।
ନାଗଲୋକୋ [୨] ଅଥ କୁହରଂ ଶୁଷିରଂ ବିବରଂ ବିଲଂ ॥
ଛିଦ୍ରଂ ନିର୍ବ୍ୟଥନଂ ରୋକଂ ରନ୍ଧ୍ରଂ ଶ୍ୱଭ୍ରଂ ବପା ଶୁଷିଃ ।
[୩] ଗର୍ତ୍ତାବଟୌ ଭୁବଶ୍ୱଭ୍ରେ [୪] ସରନ୍ଧ୍ରେ ଶୁଷିରଂ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୫] ଅନ୍ଧକାରୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ଧ୍ୱାନ୍ତଂ ତମିସ୍ରଂ ତିମିରଂ ତମଃ ।
[୬] ଧ୍ୱାନ୍ତେ ଗାଢେଽନ୍ଧତମସଂ [୭] କ୍ଷୀଣେବ ତମସଂ [୮] ତମଃ ॥
ବିଷ୍ୱକ୍ସନ୍ତମସଂ [୯] ନାଗାଃ କାଦ୍ରବେୟା [୧୦] ସ୍ତଦୀଶ୍ୱରଃ ।
ଶେଷୋଽନନ୍ତୋ [୧୧] ବାସୁକିସ୍ତୁ ସର୍ପରାଜୋ [୧୨] ଅଥ ଗୋନସେ ॥
ତିଲିତ୍ସଃ [୧୩] ସ୍ୟାଦଜଗରେ ଶୟୁର୍ବାହସ ଇତ୍ୟୁଭୌ ।

---

୧ । ଅଧୋଭୁବନ । ପାତାଳ । ବଳସଦ୍ମନ୍ । ରସାତଳ । ନାଗଲୋକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପାତାଳର ।

୨ । କୁହର । ଶୁଷିର । ବିବର । ବିଲ । ଛିଦ୍ର । ନିର୍ବ୍ୟଥନ । ରୋକ । ରନ୍ଧ୍ର । ଶ୍ୱଭ୍ର । ବପା । ଶୁଷି ଏ ଏଗାରନାମ ଛିଦ୍ରର ।

୩ । ଗର୍ତ୍ତ । ଅବଟ ଏ ଦୁଇନାମ ଭୂମିସ୍ଥିତ ଗର୍ତ୍ତର ।

୪ । ରନ୍ଧ୍ରଯୁକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଶୁଷିର କହି ।

୫ । ଅନ୍ଧକାର । ଧ୍ୱାନ୍ତ । ତମିସ୍ର । ତିମିର । ତମସ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅନ୍ଧକାରର ।

୬ । ଅତିଶୟ ଅନ୍ଧକାରକୁ ଅନ୍ଧତମସ କହି ।

୭ । ଅଳ୍ପ ଅନ୍ଧାରକୁ ଅବତମସ କହି ।

୮ । ସର୍ବବ୍ୟାପକ ଅନ୍ଧକାରକୁ ସନ୍ତମସ କହି ।

୯ । ନାଗ । କାଦ୍ରବେୟ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ନାଗର ।

୧୦ । ଶେଷ । ଅନନ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ ନାଗଈଶ୍ୱରଙ୍କର ।

୧୧ । ବାସୁକୀ । ସର୍ପରାଜ ଏ ଦୁଇନାମ ସର୍ପରାଜର ।

୧୨ । ଗୋନସ । ତିଲିତ୍ସ ଏ ଦୁଇନାମ ବୋଡାସାପର ।

୧୩ । ଅଜଗର । ଶୟୁ । ବାହସ ଏ ତିନିନାମ ଅଜଗର ସର୍ପର ।

[୧] ଅଲଗର୍ଦ୍ଦୋ ଜଲବ୍ୟାଲଃ [୨] ସମୌ ରାଜିଲ ଡୁଣ୍ଡୁଭୌ ॥
[୩] ମାଲୁଧାନୋ ମାତୁଲାଽହି [୪] ନିର୍ମ୍ମୁକ୍ତୋ ମୁକ୍ତକଞ୍ଚୁକଃ ।
[୫] ସର୍ପଃ ପୃଦାକୁର୍ଭୁଜଗୋ ଭୁଜଙ୍ଗୋଽହିର୍ଭୁଜଙ୍ଗମଃ ॥
ଆଶୀବିଷୋ ବିଷଧରଶ୍ଚକ୍ରୀ ବ୍ୟାଲଃ ସରୀସୃପଃ ।
କୁଣ୍ଡଲୀ ଗୂଢପାଚ୍ଚକ୍ଷୁଃଶ୍ରବା କାକୋଦରଃ ଫଣୀ ॥
ଦର୍ବ୍ବୀକରୋ ଦୀର୍ଘପୃଷ୍ଠୋ ଦନ୍ଦଶୂକୋ ବିଲେଶୟଃ ।
ଉରଗଃ ପନ୍ନଗୋ ଭୋଗୀ ଜିହ୍ମଗଃ ପବନାଶନଃ ॥
[୬] ତ୍ରିଷ୍ୱାହେୟଂ ବିଷାସ୍ଥ୍ୟାଦି [୭] ସ୍ଫଟାୟାଂ ତୁ ଫଣା ଦ୍ୱୟୋଃ ।
[୮] ସମୌ କଞ୍ଚୁକ ନିର୍ମ୍ମୋକୌ [୯] କ୍ଷ୍ୱେଡସ୍ତୁ ଗରଲଂ ବିଷଂ ॥
[୧୦] ପୁଂସି କ୍ଲୀବେ ଚ କାକୋଲ କାଲକୂଟ ହଲାହଲାଃ ।
ସୌରାଷ୍ଟ୍ରିକଃ ଶୌକ୍ଲିକେୟୋ ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ରଃ ପ୍ରଦୀପନଃ ॥
ଦାରଦୋ ବତ୍ସନାଭଶ୍ଚ ବିଷଭେଦା ଅମୀ ନବ ।

---

୧ । ଅଳଗର୍ଦ୍ଦ । ଜଳବ୍ୟାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଜଳଢ଼ୋଡ଼ାସର୍ପର ।

୨ । ରାଜିଲ । ଡୁଣ୍ଡୁଭ ଏ ଦୁଇନାମ ଧଣ୍ଡସାପର ।

୩ । ମାଲୁଧାନ । ମାତୁଲାହି ଏ ଦୁଇନାମ ମାଟିବେଙ୍ଗସର୍ପର ।

୪ । ନିର୍ମ୍ମୁକ୍ତ । ମୁକ୍ତକଞ୍ଚୁକ ଏ ଦୁଇନାମ କାତଛଡ଼ା ସର୍ପର ।

୫ । ସର୍ପ । ପୃଦାକୁ । ଭୁଜଗ । ଭୁଜଙ୍ଗ । ଅହି । ଭୁଜଙ୍ଗମ । ଆଶୀବିଷ । ବିଷଧର । ଚକ୍ରିନ୍ । ବ୍ୟାଳ । ସରୀସୃପ । କୁଣ୍ଡଳିନ୍ । ଗୂଢପାଦ୍ । ଚକ୍ଷୁଃଶ୍ରବସ୍ । କାକୋଦର । ଫଣିନ୍ । ଦର୍ବ୍ବୀକର । ଦୀର୍ଘପୃଷ୍ଠ । ଦନ୍ଦଶୂକ । ବିଲେଶୟ । ଉରଗ । ପନ୍ନଗ । ଭୋଗିନ୍ । ଜିହ୍ମଗ । ପବନାଶନ ଏ ପଚିଶନାମ ସାଧାରଣସର୍ପଙ୍କର ।

୬ । ସର୍ପବିଷ ଏବଂ ଅସ୍ଥିକି ଅହେୟ କହି ।

୭ । ସ୍ଫଟା । ଫଣା ଏ ଦୁଇନାମ ସାପଫଣାର ।

୮ । କଞ୍ଚୁକ । ନିର୍ମ୍ମୋକ ଏ ଦୁଇନାମ ସାପକାଞ୍ଚରର ।

୯ । କ୍ଷ୍ୱେଡ । ଗରଳ । ବିଷ ଏ ତିନିନାମ ସାପବିଷର ।

୧୦ । କାକୋଲ । କାଲକୂଟ । ହଳାହଳ । ସୌରାଷ୍ଟ୍ରିକ । ଶୌକ୍ଲିକେୟ । ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର । ପ୍ରଦୀପନ । ଦାରଦ । ବତ୍ସନାଭି ଏ ନବନାମ ବିଷଭେଦର ।

[୧] ବଷର୍ବୈଦ୍ୟୋ ଜାଙ୍ଗଳକୋ [୨] ବ୍ୟାଳଗ୍ରାହ୍ୟାହିତୁଣ୍ଡିକଃ ॥
[୩] ସାନ୍ତାରକସ୍ତୁ ନରକୋ ନରସ୍ତ୍ରୋ ଦୁର୍ଗତିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୪] ତଦ୍ଭେଦାସ୍ତପନାବୀଚି ମହାରୌରବ ରୌରବାଃ ॥
ସଂହାରଃ କାଳସୂତ୍ରଞ୍ଚେତ୍ୟାଦ୍ୟାଃ [୫] ସତ୍ତ୍ୱାସ୍ତୁ ନାରକାଃ ।
ପ୍ରେତା [୬] ବୈତରଣୀ ସିନ୍ଧୁ [୭] ସ୍ୟାଦଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ତୁ ନିର୍ଋତିଃ ॥
[୮] ବିଷ୍ଟିରାଜୂଃ [୯] କାରଣା ତୁ ଯାତନା ତୀବ୍ରବେଦନା ।
[୧୦] ପୀଡ଼ା ବାଧା ବ୍ୟଥା ଦୁଃଖମାମନସ୍ୟଂ ପ୍ରସୂତିଜଂ ।
[୧୧] ସ୍ୟାତ୍ କଷ୍ଟଂ କୃଚ୍ଛ୍ରମାଭୀଲଂ ତ୍ରିଷ୍ୱେଷାଂ ଭେଦ୍ୟଗାମି ଯତ୍ ॥
[୧୨] ସମୁଦ୍ରୋଽବ୍ଧିରକୂପାରଃ ପାରାବାରଃ ସରିତ୍ପତିଃ ।
ଉଦନ୍ୱାନୁଦଧିଃ ସିନ୍ଧୁଃ ସରସ୍ୱାନ୍ ସାଗରୋଽର୍ଣ୍ଣବଃ ॥
ରତ୍ନାକରୋ ଜଳନିଧିର୍ଯାଦଃପତିରପାଂପତିଃ ।

---

୧ । ବିଷବୈଦ୍ୟ । ଜାଙ୍ଗଳିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଗାରୁଡ଼ିଅର ।

୨ । ବ୍ୟାଳଗ୍ରାହୀନ୍ । ଅହିତୁଣ୍ଡିକ ଏ ଦୁଇନାମ ସାପୁଆକେଳାର ।

୩ । ନାରକ । ନରକ । ନରସ୍ତ୍ର । ଦୁର୍ଗତି ଏ ଚାରିନାମ ନରକର ।

୪ । ତପନ । ଅବୀଚି । ମହାରୌରବ । ରୌରବ । ସଂହାର । କାଳସୂତ୍ର ଏ ଛନାମ ନରକବିଶେଷର ।

୫ । ନାରକ । ପ୍ରେତ ଏ ଦୁଇନାମ ନରକସ୍ଥିତ ପ୍ରାଣିର ।

୬ । ବୈତରଣୀ ନଦୀର ବୈତରଣୀ ବୋଲି ନାମ ।

୭ । ଅଲକ୍ଷ୍ମୀ । ନିର୍ଋତି ଏ ଦୁଇନାମ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀର ।

୮ । ବିଷ୍ଟି । ଆଜୂ ଏ ଦୁଇନାମ ବର୍ତ୍ତିନସେବାର ।

୯ । କାରଣା । ଯାତନା । ତୀବ୍ରବେଦନା ଏ ତିନିନାମ କଠିନଯାତନାର ।

୧୦ । ପୀଡ଼ା । ବାଧା । ବ୍ୟଥା । ଦୁଃଖ । ଅମାନସ୍ୟ । ପ୍ରସୂତିଜ ଏ ଛନାମ ପୀଡ଼ାର ।

୧୧ । କଷ୍ଟ । କୃଚ୍ଛ୍ର । ଆଭୀଲ ଏ ତିନିନାମ ଶାରୀରିକ ପୀଡ଼ାର ।

୧୨ । ସମୁଦ୍ର । ଅବ୍ଧି । ଅକୂପାର । ପାରାବାର । ସରିତ୍ପତି । ଉଦନ୍ୱାନ୍ । ଉଦଧି । ସିନ୍ଧୁ । ସରସ୍ୱାନ୍ । ସାଗର । ଅର୍ଣ୍ଣବ । ରତ୍ନାକର । ଜଳନିଧି । ଯାଦଃପତି । ଅପାଂପତି ଏ ପନ୍ଦରନାମ ସମୁଦ୍ରର ।

[୧] ତସ୍ୟ ପ୍ରଭେଦାଃ କ୍ଷୀରୋଦୋ ଲବଣୋଦସ୍ତଥା ପରେ ॥
[୨] ଅପଃ ସ୍ତ୍ରୀ ଭୂମ୍ନି ବାର୍ବାରି ସଲିଲଂ କମଲଂ ଜଲଂ।
ପୟଃ କୀଲାଲମମୃତଂ ଜୀବନଂ ଭୁବନଂ ବନଂ ॥
କବନ୍ଧମୁଦକଂ ପାଥଃ ପୁଷ୍କରଂ ସର୍ବତୋମୁଖଂ।
ଅମ୍ଭୋଽର୍ଣ୍ଣସ୍ତୋୟ ପାନୀୟ ନୀର କ୍ଷୀରାମ୍ବୁଶମ୍ବରଂ ॥
ମେଘପୁଷ୍ପ ଘନରସ [୩] ସ୍ତ୍ରିଷୁ ଦ୍ୱେ ଅପ୍ୟ ମମ୍ମୟଂ।
[୪] ଭଙ୍ଗସ୍ତରଙ୍ଗ ଊର୍ମ୍ମିର୍ବା ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ବୀଚି [୫] ରଥୋର୍ମ୍ମିଷୁ ॥
ମହତ୍ସୂଲ୍ଲୋଲ କଲ୍ଲୋଲୌ [୬] ସ୍ୟାଦାବର୍ତ୍ତୋଽମ୍ଭସାଂ ଭ୍ରମଃ
[୭] ପୃଷନ୍ତି ବିନ୍ଦୁ ପୃଷତାଃ ପୁମାଂସୋ ବିପ୍ରୁଷଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥
[୮] ଚକ୍ରାଣି ପୁଟଭେଦାଃ ସ୍ୟୁ [୯] ର୍ଭ୍ରମାଶ୍ଚ ଜଲନିର୍ଗମାଃ।
[୧୦] କୂଲଂ ରୋଧଶ୍ଚ ତୀରଞ୍ଚ ପ୍ରତୀରଞ୍ଚ ତଟଂ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୧୧] ପାର [୧୨] ବାରେ ପରବାଚ[୧୩]ତୀରେ ପାତ୍ରଂ ତଦନ୍ତରଂ

୧। କ୍ଷୀରୋଦ। ଲବଣୋଦ ଏ ଦୁଇନାମ ସମୁଦ୍ର ବିଶେଷର।

୨। ଅପ୍। ବାର୍। ବାରି। ସଲିଲ। କମଲ। ଜଲ। ପୟସ୍। କୀଲାଲ। ଅମୃତ। ଜୀବନ। ଭୁବନ। ବନ। କବନ୍ଧ। ଉଦକ। ପାଥସ୍। ପୁଷ୍କର। ସର୍ବତୋମୁଖ। ଅମ୍ଭସ୍। ଅର୍ଣ୍ଣସ୍। ତୋୟ। ପାନୀୟ। ନୀର। କ୍ଷୀର। ଅମ୍ବୁ। ଶମ୍ବର। ମେଘପୁଷ୍ପ। ଘନରସ। ଏ ସତାଇଶ ନାମ ଜଳର।

୩। ଅପ୍ୟ। ଅମ୍ମୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଜଳଫେନର।
୪। ଭଙ୍ଗ। ତରଙ୍ଗ। ଊର୍ମ୍ମି। ବୀଚି ଏ ଚାରିନାମ ଲହରୀର।
୫। ଉଲ୍ଲୋଳ। କଲ୍ଲୋଳ ଏ ଦୁଇନାମ ମହାଲହରୀର।

୬। ଜଳଘୂର୍ଣ୍ଣିକି ଅବର୍ତ୍ତ କହି।
୭। ପୃଷନ୍ତି। ବିନ୍ଦୁ। ପୃଷତ। ବିପ୍ରୁଷ ଏ ଚାରିନାମ ଜଳବିନ୍ଦୁର।

୮। ଚକ୍ର। ପୁଟଭେଦ ଏ ଦୁଇନାମ ଜଳଚକ୍ରର।

୯। ଭ୍ରମ। ଜଲନିର୍ଗମ ଏ ଦୁଇନାମ ଝରଣାର।
୧୦। କୂଳ। ରୋଧସ୍। ତୀର। ପ୍ରତୀର। ତଟ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ନଈକୂଳର।
୧୧। ନଈ ଏପାରିସେପାରିକି ପାର କହି।

୧୨। ନଈ ପୂର୍ବପାରିକି ଅବାର କହି। ୧୩। ନଈକୂଳ ପଥରକୁ ପାତ୍ର କହି।

[୧] ଦ୍ୱୀପୋଽସ୍ତ୍ରିୟାମନ୍ତରୀପଂ ଯଦନ୍ତର୍ବାରିଣସ୍ତଟଂ ।
[୨] ତୋୟୋତ୍ଥିତଂ ତତ୍ପୁଳିନଂ [୩] ସୈକତଂ ସିକତାମୟଂ ।
[୪] ନିଷଦ୍ୱରସ୍ତୁ ଜମ୍ବାଲ ପଙ୍କୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଶାଦ କର୍ଦ୍ଦମୌ ॥
[୫] ଜଲୋଚ୍ଛ୍ୱାସା ପରୀବାହାଃ [୬] କୂପକାସ୍ତୁ ବିଦାରକାଃ ।
[୭] ନାବ୍ୟଂ ତ୍ରିଲିଙ୍ଗଂ ନୌତାର୍ଯ୍ୟେ [୮] ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ନୌସ୍ତରଣିସ୍ତରିଃ ॥
[୯] ଉଡୁପନ୍ତୁ ପ୍ଲବଃ କୋଲଃ [୧୦] ସ୍ରୋତୋଽମ୍ବୁସରଣଂ ସ୍ୱତଃ ।
[୧୧] ଆତରସ୍ତରପଣ୍ୟଂ ସ୍ୟାଦ୍ [୧୨] ଦ୍ରୋଣୀ କାଷ୍ଠାମ୍ବୁବାହିନୀ ॥
[୧୩] ସାଂଯାତ୍ରିକଃ ପୋତବଣିକ୍ [୧୪] କର୍ଣ୍ଣଧାରସ୍ତୁ ନାବିକଃ ।
[୧୫] ନିୟାମକାଃ ପୋତବାହାଃ [୧୬] କୂପକେ ଗୁଣବୃକ୍ଷକଃ ॥

---

୧ । ଦ୍ୱୀପ । ଅନ୍ତରୀପ ଏ ଦୁଇନାମ ଜଳମଧ୍ୟଦ୍ୱୀପର ।
୨ । ଜଳୋତ୍ଥିତ ତୀରକୁ ପୁଳିନ କହି ।
୩ । ସୈକତ । ସିକତାମୟ ଏ ଦୁଇନାମ ବାଲୁକାମୟ କୂଳର ।
୪ । ନିଷଦ୍ୱର । ଜମ୍ବାଳ । ପଙ୍କ । ଶାଦ । କର୍ଦ୍ଦମ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପଙ୍କର ।
୫ । ଜଳୋଚ୍ଛ୍ୱାସ । ପରୀବାହ ଏ ଦୁଇନାମ ଜଳଉଚ୍ଛୁଳିବାର ।
୬ । କୂପକ । ବିଦାରକ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମୟିକ ଜଳଥିବା କୂପର ।
୭ । ନୌକାଦ୍ୱାରା ଗନ୍ତବ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ନାବ୍ୟ କହି ।
୮ । ନୌ । ତରଣି । ତରି ଏ ତିନିନାମ ନୌକାର ।
୯ । ଉଡୁପ । ପ୍ଲବ । କୋଲ ଏ ତିନିନାମ ଭେଳାର ।
୧୦ । ସ୍ୱଭାବତଃ ଜଳଗମନକୁ ସ୍ରୋତସ କହି ।
୧୧ । ଆତର । ତରପଣ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ନୌକାପାରି ବେତନର ।
୧୨ । ଦ୍ରୋଣୀ । କାଷ୍ଠାମ୍ବୁବାହିନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ନାବରୁ ଜଳ ବୋହିବା ବେଣ୍ଟୁଅର ।
୧୩ । ସାଂଯାତ୍ରିକ । ପୋତବଣିକ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମୁଦ୍ରିକ ବାଣିଜ୍ୟକାରକର ।
୧୪ । କର୍ଣ୍ଣଧାର । ନାବିକ ଏ ଦୁଇନାମ ନାଉରିଆର ।
୧୫ । ନିୟାମକ । ପୋତବାହ ଏ ଦୁଇନାମ ଦଣ୍ଡବାହକ ନାବିକର ।
୧୬ । କୂପକ । ଗୁଣବୃକ୍ଷକ ଏ ଦୁଇନାମ ନୌକାର ଗୁଣବନ୍ଧ ସ୍ତମ୍ଭର ।

[୧] ନୌକାଦଣ୍ଡଃ କ୍ଷେପଣିଃ [୨] ସ୍ୟାଦରିତ୍ରଂ କେନିପାତକଂ ।
[୩] ଅଭ୍ରିଃ ସ୍ତ୍ରୀ କାଷ୍ଠକୁଦ୍ଦାଲଃ [୪] ସେକପାତ୍ରନ୍ତୁ ସେଚନଂ ।
[୫] କ୍ଲୀବେଽର୍ଦ୍ଧନାବଂ ନାବୋଽର୍ଦ୍ଧେ [୬] ଽତୀତନୌକେଽତିନୁ ତ୍ରିଷୁ ।
ତ୍ରିଷ୍ୱାଗାଧାତ୍ [୭] ପ୍ରସନ୍ନୋଽଚ୍ଛଃ [୮] କଲୁଷୋଽନଚ୍ଛ ଆବିଲଃ ।
[୯] ନିମ୍ନଂ ଗଭୀରଂ ଗମ୍ଭୀର [୧୦] ମୁତ୍ତାନଂ ତଦ୍ୱିପର୍ଯ୍ୟୟେ ।
[୧୧] ଅଗାଧମତଳସ୍ପର୍ଶଂ [୧୨] କୈବର୍ତ୍ତେ ଦାଶ ଧୀବରୌ ।
[୧୩] ଆନାୟଃ ପୁଂସି ଜାଲଂ [୧୪] ସ୍ୟାଚ୍ଛଣସୂତ୍ରଂ ପବିତ୍ରକଂ ।
[୧୫] ମତ୍ସ୍ୟାଧାନୀ କୁବେଣୀ [୧୬] ସ୍ୟାଦ୍‌ବଡ଼ିଶଂ ମତ୍ସ୍ୟବେଧନଂ ।
[୧୭] ପୃଥୁରୋମା ଝଷୋ ମତ୍ସ୍ୟୋ ମୀନୋ ବୈସାରିଣୋଽଣ୍ଡଜଃ ।

---

୧ । ନୌକାଦଣ୍ଡ । କ୍ଷେପଣି ଏ ଦୁଇନାମ ନାଆ ବାହର ।
୨ । ଅରିତ୍ର । କେନିପାତକ ଏ ଦୁଇନାମ ନାଆ କେଣ୍ଡୁଆଳର ।
୩ । ଅଭ୍ରି । କାଷ୍ଠକୁଦ୍ଦାଳ ଏ ଦୁଇନାମ କାଷ୍ଠକୁଦ୍ଦାଳର ।
୪ । ସେକପାତ୍ର । ସେଚନ ଏ ଦୁଇନାମ ନୌକାର ଜଳସେଚନପାତ୍ରର ।
୫ । ଅର୍ଦ୍ଧନୌକାକୁ ଅର୍ଦ୍ଧନାବ କହି ।
୬ । ଅତୀତ ନୌକାକୁ ଅତିନୁ କହି ।
୭ । ପ୍ରସନ୍ନ । ଅଚ୍ଛ ଏ ଦୁଇନାମ ନିର୍ମଳର ।
୮ । କଲୁଷ । ଅନଚ୍ଛ । ଆବିଳ ଏ ତିନିନାମ ଗୋଳିଆର ।
୯ । ନିମ୍ନ । ଗଭୀର । ଗମ୍ଭୀର ଏ ତିନିନାମ ନିମ୍ନର ।
୧୦ । ଉତ୍ତାନ ଏହିନାମ ଉପରର ।
୧୧ । ଅଗାଧ । ଅତଳସ୍ପର୍ଶ ଏ ଦୁଇନାମ ଗଭୀରର ।
୧୨ । କୈବର୍ତ୍ତ । ଦାଶ । ଧୀବର ଏ ତିନିନାମ କେଉଟର ।
୧୩ । ଆନାୟ । ଜାଲ ଏ ଦୁଇନାମ ଜାଲର ।
୧୪ । ଶଣସୂତ୍ର । ପବିତ୍ରକ ଏ ଦୁଇନାମ ଛଣପଟସୂତାର ।
୧୫ । ମତ୍ସ୍ୟଧାନୀ । କୁବେଣୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଖାଲୋଇର ।
୧୬ । ବଡିଶ । ମତ୍ସ୍ୟବେଧନ ଏ ଦୁଇନାମ ବଡିଶକଣ୍ଟାର ।
୧୭ । ପୃଥୁରୋମନ୍ । ଝଷ । ମତ୍ସ୍ୟ । ମୀନ । ବୈସାରିଣ । ଅଣ୍ଡଜ । ବିସାର । ଶକୁଳିନ୍ ଏ ସାତନାମ ମାଛର ।

ବସାରଃ ଶଲ୍କଲୀ ଗ୍ଧ [୧] ୧ଥ ଗଡ଼କଃ ଶଲ୍କଲାର୍ଭକଃ ॥
[୨] ସହସ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ରଃ ପାଠୀନ [୩] ଉଲୂପୀ ଶିଶୁକଃ ସମୌ ।
[୪] ନଳମୀନଶ୍ଚିଲଚମ [୫] ପ୍ରୋଷ୍ଠୀ ତୁ ସଫରୀ ଦ୍ୱୟୋଃ ॥
[୬] କ୍ଷୁଦ୍ରାଣ୍ଡମତ୍ସ୍ୟସଙ୍ଘାତଃ ପୋତାଧାନ [୭] ମଥୋ ଝଷାଃ ।
ରୋହିତୋ ମଦ୍ଗୁରଃ ଶାଲୋ ରାଜୀବଃ ଶକୁଲସ୍ତିମିଃ ॥
ତିମିଙ୍ଗିଳାଦୟଶ୍ଚା [୮] ଥ ଯାଦାଂସି ଜଳଜନ୍ତବଃ ।
[୯] ତଦ୍ଭେଦାଃ ଶିଶୁମାରୋଦ୍ରଃ ଶଙ୍କବୋ ମକରାଦୟଃ ॥
[୧୦] ସ୍ୟାତ୍କୁଲୀରଃ କର୍କଟକଃ [୧୧] କୂର୍ମ୍ମୋ କମଠକଚ୍ଛପୌ ।
[୧୨] ଗ୍ରାହୋଽବହାରୋ[୧୩] ନକ୍ରସ୍ତୁ କୁମ୍ଭୀରୋ [୧୪] ୧ଥ ମହୀଲତା
ଗଣ୍ଡୂପଦଃ କିଞ୍ଚୁଲୁକୋ। [୧୫] ନିହାକା ଗୋଧିକା ସମେ ।

---

୧ । ଗଡକ । ଶକୁଲାର୍ଭକ ଏ ଦୁଇନାମ ଗଡେଇମାଛର ।

୨ । ସହସ୍ରଦଂଷ୍ଟ୍ର । ପାଠୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ବାଲିଅମାଛର ।

୩ । ଉଲୂପିନ୍ । ଶିଶୁକ ଏ ଦୁଇନାମ ଚେଙ୍ଗମାଛର ।

୪ । ନଳମୀନ । ଚିଲଚିମ ଏ ଦୁଇନାମ ଏଣ୍ଡଲାମାଛର ।

୫ । ପ୍ରୋଷ୍ଠିନ । ଶଫରନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ କେରାଣ୍ଡିମାଛର ।

୬ । କ୍ଷୁଦ୍ରାଣ୍ଡମତ୍ସ୍ୟସଙ୍ଘାତ । ପୋତାଧାନ ଏ ଦୁଇନାମ ମାଛମଞ୍ଜାର ।

୭ । ରୋହିତ । ମଦ୍ଗୁର । ଶାଲ । ରାଜୀବ । ଶକୁଲ । ତିମି । ତିମିଙ୍ଗିଳ ଏ ସାତନାମ ମତ୍ସ୍ୟଭେଦର ।

୮ । ଯାଦସ୍ । ଜଳଜନ୍ତୁ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ଜଳଜନ୍ତୁର ।

୯ । ଶିଶୁମାର । ଉଦ୍ର । ଶଙ୍କୁ । ମକର ଏ ଚାରିନାମ ଜଳଜନ୍ତୁ ବିଶେଷର ।

୧୦ । କୁଳୀର । କର୍କଟକ ଏ ଦୁଇନାମ କଙ୍କଡାର ।

୧୧ । କୂର୍ମ୍ମ । କମଠ । କଚ୍ଛପ ଏ ତିନିନାମ କଚ୍ଛପର ।

୧୨ । ଗ୍ରାହ । ଅବହାର ଏ ଦୁଇନାମ ମଗରର ।

୧୩ । ନକ୍ର । କୁମ୍ଭୀର ଏ ଦୁଇନାମ କୁମ୍ଭୀରର ।

୧୪ । ମହୀଲତା । ଗଣ୍ଡୂପଦ । କିଞ୍ଚୁଲୁକ ଏ ତିନିନାମ ଜିଅନାଡର ।

୧୫ । ନିହାକା । ଗୋଧିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଗୋଧିସାପର ।

[୧] ରକ୍ତପା ତୁ ଜଳୌକାୟାଂ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ଭୂମ୍ନି ଜଳୌକସଃ ॥
[୨] ମୁକ୍ତାସ୍ଫୋଟଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ଶୁକ୍ତିଃ [୩] ଶଙ୍ଖଃ ସ୍ୟାତ୍ କମ୍ବୁରସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୪] କ୍ଷୁଦ୍ରଶଙ୍ଖାଃ ଶଙ୍ଖନଖାଃ [୫] ଶମ୍ବୂକା ଜଳଶୁକ୍ତୟଃ ॥
[୬] ଭେକେ ମଣ୍ଡୂକ ବର୍ଷାଭୂ ଶାଲୂର ପ୍ଲବ ଦର୍ଦ୍ଦୁରାଃ ।
[୭] ଶିଳୀ ଗଣ୍ଡୂପଦୀ [୮] ଭେକୀ ବର୍ଷାଭ୍ୱୀ [୯] କମଠୀ ଦୁଳିଃ ॥
[୧୦] ମଦ୍ଗୁରସ୍ୟ ପ୍ରିୟାଶୃଙ୍ଗୀ [୧୧] ଦୁର୍ନାମା ଦୀର୍ଘକୋଶିକା ।
[୧୨] ଜଳାଶୟା ଜଳାଧାରା [୧୩] ସ୍ତତ୍ରାଗାଧଜଳୋ ହ୍ରଦଃ ॥
[୧୪] ଆହାବସ୍ତୁ ନିପାନଂ ସ୍ୟାଦୁପକୂପଜଳାଶୟେ ।
[୧୫] ପୁଂସ୍ୟେବାନ୍ଧୁ ପ୍ରହି କୂପ ଉଦପାନନ୍ତୁ ପୁଂସି ବା ॥
[୧୬] ନେମିସ୍ତ୍ରିକାସ୍ୟ [୧୭] ବୀନାହୋ ମୁଖବନ୍ଧନ ମସ୍ୟ ଯତ୍ ।

---

୧ । ରକ୍ତପା । ଜଳୌକା ଏ ଦୁଇନାମ ଜୋକର ।
୨ । ମୁକ୍ତାସ୍ଫୋଟ । ଶୁକ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ମୁକ୍ତା ଶାମୁକାର ।
୩ । ଶଙ୍ଖ । କମ୍ବୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଶଙ୍ଖର ।
୪ । କ୍ଷୁଦ୍ରଶଙ୍ଖ । ଶଙ୍ଖନଖ ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ଷୁଦ୍ରଶଙ୍ଖର ।
୫ । ଶମ୍ବୂକ । ଜଳଶୁକ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ଶାମୁକାର ।
୬ । ଭେକ । ମଣ୍ଡୂକ । ବର୍ଷାଭୂ । ଶାଲୂର । ପ୍ଲବ । ଦର୍ଦ୍ଦୁର ଏ ଛଅନାମ ବେଙ୍ଗର ।
୭ । ଶିଳୀ । ଗଣ୍ଡୂପଦୀ ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ଷୁଦ୍ରପୋକର ।
୮ । ଭେକୀ । ବର୍ଷାଭ୍ୱୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଭେକସ୍ତ୍ରୀ ବେଙ୍ଗୁଲୀର ।
୯ । କମଠୀ । ଦୁଳି ଏ ଦୁଇନାମ କଚ୍ଛପ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୦ । ମାଗୁରମାଛ ସ୍ତ୍ରୀକି ଶୃଙ୍ଗୀ କହି ।
୧୧ । ଦୁର୍ନାମନ୍ । ଦୀର୍ଘକୋଶିକା ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ଚେଣ୍ଡାର ।
୧୨ । ଜଳାଶୟ । ଜଳାଧାର ଏ ଦୁଇନାମ ଜଳାଶୟର ।
୧୩ । ଅଥଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଳାଶୟକୁ ହ୍ରଦ କହି ।
୧୪ । ଆହାବ । ନିପାନ ଏ ଦୁଇନାମ କୂଅନିକଟ ପାଣିକୁଣ୍ଡର ।
୧୫ । ଅନ୍ଧୁ । ପ୍ରହି । କୂପ । ଉଦପାନ ଏ ଚାରିନାମ କୂଅର ।
୧୬ । ନେମି । ତ୍ରିକା ଏ ଦୁଇନାମ କୂଅ ପ୍ରାନ୍ତଭାଗର ।
୧୭ । କୂଅର ଘୋଡାଇବାକୁ ବୀନାହ କହି ।

[୧] ପୁଷ୍କରଣ୍ୟାଂ ତୁ ଖାତଂ ସ୍ୟା [୨] ଦାଖାତଂ ଦେବଖାତକେ ॥
[୩] ପଦ୍ମାକର ସ୍ତଡ଼ାଗୋଽସ୍ତ୍ରୀ [୪] କାସାରଃ ସରସୀ ସରଃ ।
[୫] ବେଶନ୍ତଃ ପଲ୍ୱଲଂ ଚାଽଲ୍ପ ସରୋ [୬] ବାପୀ ତୁ ଦୀର୍ଘିକା ॥
[୭] ଖେୟଂ ତୁ ପରିଖା [୮] ଧାର ସ୍ତ୍ୱମ୍ଭସାଂ ଯତ୍ର ଧାରଣଂ ।
[୯] ସ୍ୟାଦାଲବାଲମାବାଲମାବାପୋ [୧୦] ଽଥ ନଦୀ ସରିତ୍ ।
ତରଙ୍ଗିଣୀ ଶୈବଳିନୀ ତଟିନୀ ହ୍ରାଦିନୀ ଧୁନୀ ।
ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ଦ୍ୱୀପବତୀ ସ୍ରବନ୍ତୀ ନିମ୍ନଗାପଗା ॥
[୧୧] ଗଙ୍ଗା ବିଷ୍ଣୁପଦୀ ଜହ୍ନୁତନୟା ସୁରନିମ୍ନଗା ।
ଭାଗୀରଥୀ ତ୍ରିପଥଗା ତ୍ରିସ୍ରୋତା ଭୀଷ୍ମସୂରପି ॥
[୧୨] କାଳିନ୍ଦୀ ସୂର୍ଯ୍ୟତନୟା ଯମୁନା ଶମନସ୍ୱସା ।
[୧୩] ରେବା ତୁ ନର୍ମଦା ସୋମୋଦ୍ଭବା ମେକଲକନ୍ୟକା ॥

---

୧ । ପୁଷ୍କରିଣୀ । ଖାତ ଏ ଦୁଇନାମ ପୋଖରୀର ।
୨ । ଅଖାତ । ଦେବଖାତକ ଏ ଦୁଇନାମ ଦେବଖାତ ଜଳାଶୟର ।
୩ । ପଦ୍ମାକର । ତଡ଼ାଗ ଏ ଦୁଇନାମ ପଦ୍ମଯୁକ୍ତ ଜଳାଶୟର ।
୪ । କାସାର । ସରସୀ । ସରସ୍ ଏ ତିନିନାମ ସରୋବରର ।
୫ । ବେଶନ୍ତ । ପଲ୍ୱଲ । ଅଳ୍ପସରସ୍ ଏ ତିନିନାମ କ୍ଷୁଦ୍ରସରୋବରର ।
୬ । ବାପୀ । ଦୀର୍ଘିକା ଏ ଦୁଇନାମ ବାପୀର ।
୭ । ଖେୟ । ପରିଖା ଏ ଦୁଇନାମ ଗଡ଼ଖାଇର ।
୮ । ଧାନ୍ୟାଦି ସେଚନାର୍ଥ କୃତ୍ରିମ ଜଳାଶୟକୁ ଆଧାର କହି ।
୯ । ଆଲବାଲ । ଆବାଲ । ଆବାପ ଏ ତିନିନାମ ଗଛମୂଳ ନଦାର ।
୧୦ । ନଦୀ । ସରିତ୍ । ତରଙ୍ଗିଣୀ । ଶୈବଳିନୀ । ତଟିନୀ । ହ୍ରାଦିନୀ । ଧୁନୀ । ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ । ଦ୍ୱୀପବତୀ । ସ୍ରବନ୍ତୀ । ନିମ୍ନଗା । ଆପଗା ଏ ବାରନାମ ନଦୀର ।
୧୧ । ଗଙ୍ଗା । ବିଷ୍ଣୁପଦୀ । ଜହ୍ନୁତନୟା । ସୁରନିମ୍ନଗା । ଭାଗୀରଥୀ । ତ୍ରିପଥଗା । ତ୍ରିସ୍ରୋତସ୍ । ଭୀଷ୍ମସୂ ଏ ଆଠନାମ ଗଙ୍ଗାନଦୀର ।
୧୨ । କାଳିନ୍ଦୀ । ସୂର୍ଯ୍ୟତନୟା । ଯମୁନା । ଶମନସ୍ୱସୃ ଏ ଚାରିନାମ ଯମୁନାନଦୀର ।
୧୩ । ରେବା । ନର୍ମଦା । ସୋମୋଦ୍ଭବା । ମେକଲକନ୍ୟକା ଏ ଚାରିନାମ ନର୍ମଦାନଦୀର ।

[୧] କରତୋୟା ସଦାନୀରା [୨] ବାହୁଦା ସୈତବାହିନୀ ।
[୩] ଶିତଦ୍ରୁଃ ସ୍ତୁ ଶତଦ୍ରୁ ସ୍ୟାଦ୍ [୪] ବିପାଶା ତୁ ବିପାଟ୍ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୫] ଶୋଣୋ ହିରଣ୍ୟବାହୁଃ ସ୍ୟାତ୍ [୬] କୁଲ୍ୟାଽଲ୍ପା କୃତ୍ରିମା ସରିତ୍
[୭] ଶରାବତୀ ବେତ୍ରବତୀ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ସରସ୍ୱତୀ ॥
କାବେରୀ ସରିତୋଽନ୍ୟାଶ୍ଚ [୮] ସମ୍ଭେଦଃ ସିନ୍ଧୁସଙ୍ଗମଃ ।
[୯] ଦ୍ୱୟୋଃ ପ୍ରଣାଳୀ ପୟସଃ ପଦବ୍ୟାଂ ତ୍ରିଷୁ ତୂତ୍ତରେ ।
ଦେବିକାୟାଂ ସରଯ୍ୱାଂ ଚ ଭବେ [୧୦] ଦାବିକ [୧୧] ସାରବୌ
[୧୨] ସୌଗନ୍ଧିକଂ ତୁ କହ୍ଲାରଂ [୧୩] ହଲ୍ଲକଂ ରକ୍ତସନ୍ଧ୍ୟକଂ ।
[୧୪] ସ୍ୟାଦୁତ୍ପଲଂ କୁବଲୟ [୧୫] ମଥନୀଲାମ୍ବୁଜନ୍ମ ଚ ।
ଇନ୍ଦୀବରଂ ଚ ନୀଲେଽସ୍ମିନ୍ [୧୬] ସିତେ କୁମୁଦ କୈରବେ ॥

---

୧ । କରତୋୟା । ସଦାନୀରା ଏ ଦୁଇନାମ କରତୋୟାନଦୀର ।
୨ । ବାହୁଦା । ସୈତବାହିନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ବାହୁଦାନଦୀର ।
୩ । ଶିତଦ୍ରୁ । ଶତଦ୍ରୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଶତଦ୍ରୁନଦୀର ।
୪ । ବିପାଶା । ବିପାଶ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ବିପାଶାନଦୀର ।
୫ । ଶୋଣ । ହିରଣ୍ୟବାହୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୋଣନଦୀର ।
୬ । ଅଳ୍ପ ଅଥଚ କୃତ୍ରିମ ନଦୀକି କୁଲ୍ୟା କହି ।
୭ । ଶରାବତୀ । ବେତ୍ରବତୀ । ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା । ସରସ୍ୱତୀ । କାବେରୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ନଦୀ-ବିଶେଷର ।
୮ । ସମ୍ଭେଦ । ସିନ୍ଧୁସଙ୍ଗମ ଏ ଦୁଇନାମ ସିନ୍ଧୁସଙ୍ଗମର ।
୯ । ପ୍ରଣାଳୀ । ପୟଃପଦବୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଘର ପାଣିନାଳର ।
୧୦ । ଦେବିକାନଦୀରେ ଉଦ୍ଭୂତବସ୍ତୁକୁ ଦାବିକ କହି ।
୧୧ । ସରଯୂନଦୀରେ ଉଦ୍ଭୂତବସ୍ତୁକୁ ସାରବ କହି ।
୧୨ । ସୌଗନ୍ଧିକ । କହ୍ଲାର ଏ ଦୁଇନାମ ଶ୍ୱେତକଇଁର ।
୧୩ । ହଲ୍ଲକ । ରକ୍ତସନ୍ଧ୍ୟକ ଏ ଦୁଇନାମ ରକ୍ତକଇଁର ।
୧୪ । ଉତ୍ପଳ । କୁବଳୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଉତ୍ପଳର ।
୧୫ । ନୀଳାମ୍ବୁଜନ୍ମନ୍ । ଇନ୍ଦୀବର ଏ ଦୁଇନାମ ନୀଳୋତ୍ପଳର ।
୧୬ । କୁମୁଦ । କୈରବ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୁକ୍ଳୋତ୍ପଳର ।

[୧] ଶାଲୂକମେଷାଂ କନ୍ଦଃ ସ୍ୟାତ୍ [୨] ବାରିପର୍ଣ୍ଣୀ ତୁ କୁମ୍ଭିକା ।
[୩] ଜଳନୀଲୀ ତୁ ଶୈବାଳଂ ଶୈବଳୋ [୪] ଽଥ କୁମୁଦ୍ୱତୀ ॥
କୁମୁଦିନ୍ୟାଂ [୫] ନଳିନ୍ୟାଂ ତୁ ବିସିନୀ ପଦ୍ମିନୀମୁଖାଃ ।
[୬] ବା ପୁଂସି ପଦ୍ମଂ ନଳିନମରବିନ୍ଦଂ ମହୋତ୍ପଳଂ ॥
ସହସ୍ରପତ୍ରଂ କମଳଂ ଶତପତ୍ରଂ କୁଶେଶୟଂ ।
ପଙ୍କେରୁହଂ ତାମରସଂ ସାରସଂ ସରସୀରୁହଂ ॥
ବିସପ୍ରସୂନ ରାଜୀବ ପୁଷ୍କରାମ୍ଭୋରୁହାଣି ଚ ।
[୭] ପୁଣ୍ଡରୀକଂ ସିତାମ୍ଭୋଜ [୮] ମଥ ରକ୍ତସରୋରୁହେ ॥
ରକ୍ତୋତ୍ପଳଂ କୋକନଦଂ [୯] ନାଳୋ ନାଳ [୧୦] ମଥାସ୍ତ୍ରିୟାଂ
ମୃଣାଳଂ ବିସ [୧୧] ମବ୍ଜାଦିକଦମ୍ବେ ଷଣ୍ଡମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୧୨] କରହାଟଃ ଶିଫାକନ୍ଦଂ [୧୩] କିଞ୍ଜଳ୍କଃ କେଶରୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।

---

୧ । ଉତ୍ପଳମାନଙ୍କମୂଳକୁ ଶାଳୂକ କହି ।
୨ । ବାରିପର୍ଣ୍ଣୀ । କୁମ୍ଭିକା ଏ ଦୁଇନାମ ବୋଳଝାଞ୍ଜିର ।
୩ । ଜଳନୀଳୀ । ଶୈବାଳ । ଶୈବଳ ଏ ତିନିନାମ ଶିଉଳର ।
୪ । କୁମୁଦ୍ୱତୀ । କୁମୁଦିନୀ ଏ ଦୁଇନାମ କଇଁର ।
୫ । ନଳିନୀ । ବିସିନୀ । ପଦ୍ମିନୀ ଏ ତିନିନାମ ପଦ୍ମଲତାର ।
୬ । ପଦ୍ମ । ନଳିନ । ଅରବିନ୍ଦ । ମହୋତ୍ପଳ । ସହସ୍ରପତ୍ର । କମଳ । ଶତପତ୍ର । କୁଶେଶୟ । ପଙ୍କେରୁହ । ତାମରସ । ସାରସ । ସରସୀରୁହ । ବିସପ୍ରସୂନ । ରାଜୀବ । ପୁଷ୍କର । ଅମ୍ଭୋରୁହ ଏ ଷୋଳନାମ ପଦ୍ମର ।
୭ । ପୁଣ୍ଡରୀକ । ସିତାମ୍ଭୋଜ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୁକ୍ଳପଦ୍ମର ।
୮ । ରକ୍ତସରୋରୁହ । ରକ୍ତୋତ୍ପଳ । କୋକନଦ ଏ ତିନିନାମ ରକ୍ତପଦ୍ମର ।
୯ । ନାଳ । ନାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ପଦ୍ମଡେମ୍ଫର ।
୧୦ । ମୃଣାଳ । ବିସ ଏ ଦୁଇନାମ ପଦ୍ମମୃଣାଳର ।
୧୧ । ପଦ୍ମସମୂହକୁ ଷଣ୍ଡ କହି ।
୧୨ । କରହାଟ । ଶିଫାକନ୍ଦ ଏ ଦୁଇନାମ ଚେର ସହିତ ପଦ୍ମମୂଳର ।
୧୩ । କିଞ୍ଜଳ୍କ । କେଶର ଏ ଦୁଇନାମ ପଦ୍ମକେଶରର ।

[୧] ସମ୍ବର୍ତ୍ତିକା ନବଦଳଂ [୨] ବୀଜକୋଶୋ ବରାଟକଃ ॥
ଉକ୍ତଂ ସ୍ୱର୍ବ୍ୟୋମ ଦିକ୍କାଲ ଧୀ ଶବ୍ଦାଦି ସନାଟ୍ୟକଂ ।
ପାତାଳଭୋଗିନରକଂ ବାରି ଚୈଷାଂ ଚ ସଙ୍ଗତଂ ॥
ଇତ୍ୟମରସିଂହକୃତୌ ନାମଲିଙ୍ଗାନୁଶାସନେ ।
ସ୍ୱରାଦି ପ୍ରଥମଃ କାଣ୍ଡଃ ସାଙ୍ଗ ଏବ ସମନ୍ୱିତଃ ॥

ଇତି ପାତାଳବର୍ଗଃ ॥

—:*:—

ଭୂମିବର୍ଗଃ ।

ବର୍ଗାଃ ପୃଥ୍ୱୀ ପୁର କ୍ଷ୍ମାଭୃଦ୍‌ବନୌଷଧି ମୃଗାଦିଭିଃ ।
ନୃବ୍ରହ୍ମକ୍ଷତ୍ରବିଟ୍‌ଶୂଦ୍ରୈଃ ସାଙ୍ଗୋପାଙ୍ଗୈରିହୋଦିତାଃ ॥
[୧] ଭୂର୍ଭୂମିରଚଳାଽନନ୍ତା ରସା ବିଶ୍ୱମ୍ଭରା ସ୍ଥିରା ।
ଧରା ଧରିତ୍ରୀ ଧରଣୀଃ କ୍ଷୋଣୀ ଜ୍ୟା କାଶ୍ୟପୀ କ୍ଷିତିଃ ॥
ସର୍ବଂସହା ବସୁମତୀ ବସୁଧୋର୍ବୀ ବସୁନ୍ଧରା ।
ଗୋତ୍ରା କୁଃ ପୃଥିବୀ ପୃଥ୍ୱୀ କ୍ଷ୍ମାଽବନି ର୍ମେଦିନୀ ମହୀ ॥
[୨] ମୃନ୍ମୃତ୍ତିକା [୩] ପ୍ରଶସ୍ତା ତୁ ମୃତ୍ସା ମୃତ୍ସ୍ନା ଚ ମୃତ୍ତିକା ।

---

୧ । ସମ୍ବର୍ତ୍ତିକା । ନବଦଳ ଏ ଦୁଇନାମ ପଦ୍ମର ନୂଆ ପତ୍ରର ।
୨ । ବୀଜକୋଶ । ବରାଟକ ଏ ଦୁଇନାମ ପଦ୍ମ ବୀଜକୋଷର ।

ଇତି ପାତାଳବର୍ଗଃ ।

---

୧ । ଭୂ । ଭୂମି । ଅଚଳା । ଅନନ୍ତା । ରସା । ବିଶ୍ୱମ୍ଭରା । ସ୍ଥିରା । ଧରା । ଧରିତ୍ରୀ । ଧରଣୀ କ୍ଷୋଣୀ । ଜ୍ୟା । କାଶ୍ୟପୀ । କ୍ଷିତି । ସର୍ବଂସହା । ବସୁମତୀ । ବସୁଧା । ଉର୍ବୀ । ବସୁନ୍ଧରା । ଗୋତ୍ରା । କୁ । ପୃଥିବୀ । ପୃଥ୍ୱୀ । କ୍ଷ୍ମା । ଅବନୀ । ମେଦିନୀ । ମହୀ ଏ ସତାଇଶ ନାମ ଭୂମିର ।
୨ । ମୃତ୍ । ମୃତ୍ତିକା ଏ ଦୁଇନାମ ମାଟିର ।
୩ । ମୃତ୍ସା । ମୃତ୍ସ୍ନା ଏ ଦୁଇନାମ ଉତ୍ତମ ମାଟିର ।

[୧] ଉର୍ବରା ସର୍ବଶସ୍ୟାଢ଼୍ୟା [୨] ସ୍ୟାଦୂଷଃ କ୍ଷାରମୃତ୍ତିକା ॥
[୩] ଊଷବାନୂଷରୋ ଦ୍ୱାବପ୍ୟନ୍ୟଲିଙ୍ଗୌ [୪] ସ୍ଥଳଂ ସ୍ଥଳୀ ।
[୫] ସମାନୌ ମରୁ ଧନ୍ୱାନୌ [୬] ଦ୍ୱେ ଖିଲାଽପ୍ରହତେ ସମେ ॥
ତ୍ରିଷ୍ୱଥୋ [୭] ଜଗତୀ ଲୋକୋ ବିଷ୍ଟପଂ ଭୁବନଂ ଜଗତ୍ ।
[୮] ଲୋକୋଽୟଂ ଭାରତଂ ବର୍ଷଂ [୯] ଶରାବତ୍ୟାସ୍ତୁ ଯୋଽବଧେଃ ॥
ଦେଶଃ ପ୍ରାଗ୍ଦକ୍ଷିଣଃ ପ୍ରାଚ୍ୟ [୧୦] ଉଦୀଚ୍ୟଃ ପଶ୍ଚିମୋତ୍ତରଃ ।
[୧୧] ପ୍ରତ୍ୟନ୍ତୋ ମ୍ଳେଚ୍ଛଦେଶଃ [୧୨] ସ୍ୟାନ୍ମଧ୍ୟଦେଶସ୍ତୁ ମଧ୍ୟମଃ ॥
[୧୩] ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତଃ ପୁଣ୍ୟଭୂମିର୍ମଧ୍ୟଂ ବିନ୍ଧ୍ୟହିମାଲୟୋଃ ।
[୧୪] ନୀବୃଜ୍ଜନପଦୋ [୧୫] ଦେଶବିଷୟୌ ତୂପବର୍ତ୍ତନଂ ॥

---

୧ । ସର୍ବଶସ୍ୟୋତ୍ପତ୍ତିଯୋଗ୍ୟ ମୃତ୍ତିକାକୁ ଉର୍ବରା କହି ।
୨ । ଊଷ । କ୍ଷାରମୃତ୍ତିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଖାରମାଟିର ।
୩ । ଊଷବତ୍ । ଊଷର ଏ ଦୁଇନାମ ଲୁଣିଆମାଟିର ।
୪ । ସ୍ଥଳ । ସ୍ଥଳୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଟାଣଯାଗାର ।
୫ । ମରୁ । ଧନ୍ୱନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ନିର୍ଜ୍ଜଳଦେଶର ।
୬ । ଖିଲ । ଅପ୍ରହତା ଏ ଦୁଇନାମ ପତିତଭୂମିର ।
୭ । ଜଗତୀ । ଲୋକ । ବିଷ୍ଟପ । ଭୁବନ । ଜଗତ୍ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଜଗତର ।
୮ । ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପର ନବମଭାଗକୁ ଭାରତବର୍ଷ କହି ।
୯ । ଶରାବତୀ ନଦୀର ପୂର୍ବ ଦକ୍ଷିଣସ୍ଥ ଦେଶକୁ ପ୍ରାଚ୍ୟ କହି ।
୧୦ । ଶରାବତୀ ନଦୀର ପଶ୍ଚିମ ଉତ୍ତର ଦେଶକୁ ଉଦୀଚ୍ୟ କହି ।
୧୧ । ପ୍ରତ୍ୟନ୍ତ । ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଏ ଦୁଇନାମ ମ୍ଳେଚ୍ଛଦେଶର ।
୧୨ । ମଧ୍ୟଦେଶ । ମଧ୍ୟମ ଏ ଦୁଇନାମ ମଧ୍ୟଦେଶର ।
୧୩ । ବିନ୍ଧ୍ୟ ଏବଂ ହିମାଳୟ ପର୍ବତର ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଦେଶକୁ ଆର୍ଯ୍ୟାବର୍ତ୍ତ, ପୁଣ୍ୟଭୂମି କହି ।
୧୪ । ନୀବୃତ । ଜନପଦ ଏ ଦୁଇନାମ ଜନପଦର ।
୧୫ । ଦେଶ । ବିଷୟ । ଉପବର୍ତ୍ତନ ଏ ତିନନାମ ସମୁଦାୟ ଜନପଦର ।

ତ୍ରିଷ୍ୱାଗୋଷ୍ଠାନ୍ [୧] ନଡ଼ପ୍ରାୟେ ନଡ୍ୱାନ୍ନଡ୍ୱଲ ଇତ୍ୟପି ।
[୨] କୁମୁଦ୍ୱାନ୍ କୁମୁଦପ୍ରାୟେ [୩] ବେତସ୍ୱାନ୍ ବହୁବେତସେ ॥
[୪] ଶାଦ୍ୱଲଃ ଶାଦହରିତେ [୫] ସଜମ୍ବାଲେ ତୁ ପଙ୍କିଲଃ ।
[୬] ଜଳପ୍ରାୟମନୂପଂ ସ୍ୟାତ୍ ପୁଂସି କଚ୍ଛସ୍ତଥାବିଧଃ ॥
[୭] ସ୍ତ୍ରୀ ଶର୍କରା ଶର୍କରିଲଃ ଶାର୍କରଃ ଶର୍କରାବତୀ ।
ଦେଶ ଏବାଦିମାବେବ [୮] ମୁନ୍ନେୟାଃ ସିକତାବତୀ ॥
[୯] ଦେଶୋ ନଦ୍ୟମ୍ବୁ ବୃଷ୍ଟ୍ୟମ୍ବୁ ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ରୀହିପାଳିତଃ ।
ସ୍ୟାନ୍ନଦୀମାତୃକୋ [୧୦] ଦେବମାତୃକଶ୍ଚ ଯଥାକ୍ରମଂ ॥
[୧୧] ସୁରାଜ୍ଞି ଦେଶେ ରାଜନ୍ୱାନ୍ [୧୨] ସ୍ୟାତ୍ତତୋଽନ୍ୟତ୍ର ରାଜବାନ୍
[୧୩] ଗୋଷ୍ଠଂ ଗୋସ୍ଥାନକଂ [୧୪] ତତ୍ତୁ ଗୌଷ୍ଠୀନଂ ଭୂତପୂର୍ବକଂ ॥

---

୧ । ନଡ୍ୱତ୍ । ନଡ୍ୱଲ ଏ ଦୁଇନାମ ବହୁତ ତୃଣଯୁକ୍ତ ଦେଶର ।
୨ । ବହୁତ କୁମୁଦଯୁକ୍ତ ଦେଶକୁ କୁମୁଦ୍ୱତ୍ କହି ।
୩ । ବହୁତ ବେତଯୁକ୍ତ ଦେଶକୁ ବେତସ୍ୱତ୍ କହି ।
୪ । ବହୁତ ଘାସଯୁକ୍ତ ଦେଶକୁ ଶାଦ୍ୱଲ କହି ।
୫ । ଜମ୍ବାଳ । ପଙ୍କିଳ ଏ ଦୁଇନାମ ପଙ୍କଯୁକ୍ତ ଦେଶର ।
୬ । ଜଳପ୍ରାୟ । ଅନୂପ । କଚ୍ଛ ଏ ତିନିନାମ ଜଳଯୁକ୍ତ ଦେଶର ।
୭ । ଶର୍କରା । ଶର୍କରିଲ । ଶାର୍କର । ଶର୍କରାବତ୍ ଏ ଚାରିନାମ ପ୍ରସ୍ତର ବା ଖପରା ଯୁକ୍ତ ଦେଶର ।
୮ । ବାଲୁକାଯୁକ୍ତ ଦେଶକୁ ସିକତା କହି ।
୯ । ନଦୀଜଳରେ ଶସ୍ୟହେବା ଦେଶକୁ ନଦୀମାତୃକ ଦେଶ କହି ।
୧୦ । ବୃଷ୍ଟିଜଳରେ ଶସ୍ୟହେବା ଦେଶକୁ ଦେବମାତୃକ ଦେଶ କହି ।
୧୧ । ସୁଧର୍ମପରାୟଣ ରାଜାଯୁକ୍ତ ଦେଶକୁ ରାଜନ୍ୱତ୍ କହି ।
୧୨ । ସାମାନ୍ୟ ରାଜଯୁକ୍ତ ଦେଶକୁ ରାଜବତ୍ କହି ।
୧୩ । ଗୋଷ୍ଠ । ଗୋସ୍ଥାନକ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୋଷ୍ଠର ।
୧୪ । ପୂର୍ବଗୋଷ୍ଠକୁ ଗୋଷ୍ଠୀନ କହି ।

[୧] ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଭୂଃ ପରିସରଃ [୨] ସେତୁର୍ଆଲୌ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ପୁମାନ୍ ।
[୩] ବାମଲୂରଶ୍ଚ ନାକୁଶ୍ଚ ବଲ୍ମୀକଂ ପୁଂନପୁଂସକଂ ॥
[୪] ଅୟନଂ ବର୍ତ୍ମ ମାର୍ଗାଧ୍ୱ ପନ୍ଥାନଃ ପଦବୀ ସୃତିଃ ।
ସରଣିଃ ପଦ୍ଧତିଃ ପଦ୍ୟା ବର୍ତ୍ତନ୍ୟେକପଦୀତି ଚ ॥
[୫] ଅତିପନ୍ଥାଃ ସୁପନ୍ଥାଶ୍ଚ ସତ୍ପଥଶ୍ଚାର୍ଚ୍ଚିତେଽଧ୍ୱନି ।
[୬] ବ୍ୟଧ୍ୱୋ ଦୁରଧ୍ୱୋ ବିପଥଃ କଦଧ୍ୱା କାପଥଃ ସମାଃ ॥
[୭] ଅପନ୍ଥାସ୍ତ୍ୱପଥଂ ତୁଲ୍ୟେ [୮] ଶୃଙ୍ଗାଟକ ଚତୁଷ୍ପଥେ ।
[୯] ପ୍ରାନ୍ତରଂ ଦୂର ଶୂନ୍ୟୋଽଧ୍ୱା [୧୦] କାନ୍ତାରେ ବର୍ତ୍ମ ଦୁର୍ଗମଂ ॥
[୧୧] ଗବ୍ୟୂତିଃ ସ୍ତ୍ରୀ କ୍ରୋଶଯୁଗଂ [୧୨] ନଲ୍ୱଃ କିଷ୍କୁ ଚତୁଃଶତଂ ।
[୧୩] ଘଣ୍ଟାପଥଃ ସଂସରଣଂ [୧୪] ତତ୍ପୁରସ୍ୟୋପନିଷ୍କରଂ ॥

ଇତି ଭୂମିବର୍ଗଃ ।

---

୧ । ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତଭୂ । ପରିସର ଏ ଦୁଇ ନାମ ନଗରାଦି ନିକଟସ୍ଥ ଭୂମିର ।
୨ । ସେତୁ । ଆଳି ଏ ଦୁଇନାମ ଭୂମ୍ୟାଦି ବନ୍ଧର ।
୩ । ବାମଲୂର । ନାକୁ । ବଲ୍ମୀକ ଏ ତିନିନାମ ଉଇହୁଙ୍କାର ।
୪ । ଅୟନ । ବର୍ତ୍ମନ୍ । ମାର୍ଗ । ଅଧ୍ୱନ୍ । ପଥିନ୍ । ପଦବୀ । ସୃତି । ସରଣି । ପଦ୍ଧତି । ପଦ୍ୟା । ବର୍ତ୍ତନୀ । ଏକପଦୀ ଏ ବାରନାମ ବାଟର ।
୫ । ଅତିପଥିନ୍ । ସୁପଥିନ୍ । ସତ୍ପଥ ଏ ତିନିନାମ ସୁପଥର ।
୬ । ବ୍ୟଧ୍ୱ । ଦୁରଧ୍ୱ । ବିପଥ । କଦଧ୍ୱନ୍ । କାପଥ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କୁପଥର ।
୭ । ଅପଥିନ୍ । ଅପଥ ଏ ଦୁଇନାମ ଅବାଟର ।
୮ । ଶୃଙ୍ଗାଟକ । ଚତୁଷ୍ପଥ ଏ ଦୁଇନାମ ଚଉଛକିର ।
୯ । ଦୂର ଅଥଚ ଶୂନ୍ୟପଥକୁ ପ୍ରାନ୍ତର କହି ।
୧୦ । ଦୁର୍ଗମପଥକୁ କାନ୍ତାର କହି ।
୧୧ । ଗବ୍ୟୂତି । କ୍ରୋଶଯୁଗ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୁଇକୋଶର ।
୧୨ । ଚାରିଶତହସ୍ତ ପରିମିତ ଭୂମିକି ନଲ୍ୱ କହି ।
୧୩ । ଘଣ୍ଟାପଥ । ସଂସରଣ ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜପଥର ।
୧୪ । ପୁରମଧ୍ୟସ୍ଥ ବାଟକୁ ଉପନିଷ୍କର କହି ।

ପୁରବର୍ଗଃ ।

[୧] ପୂଃ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୀ ନଗର୍ଯ୍ୟୌ ବା ପତ୍ତନଂ ପୁଟଭେଦନଂ ।
ସ୍ଥାନୀୟଂ ନିଗମୋ [୨] ଽନ୍ୟତ୍ତୁ ଯନ୍ମୂଳଂ ନଗରାତ୍ପୁରଂ ॥
ତଚ୍ଛାଖାନଗରଂ [୩] ବେଶୋ ବେଶ୍ୟାଜନସମାଶ୍ରୟଃ ।
[୪] ଆପଣସ୍ତୁ ନିଷଦ୍ୟାୟାଂ [୫] ବିପଣିଃ ପଣ୍ୟବୀଥିକା ॥
[୬] ରଥ୍ୟା ପ୍ରତୋଳୀ ବିଶିଖା [୭] ସ୍ୟାଚ୍ଚୟୋ ବପ୍ରମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୮] ପ୍ରାକାରୋ ବରଣଃ ଶାଳଃ [୯] ପ୍ରାଚୀରଂ ପ୍ରାନ୍ତତୋବୃତିଃ ॥
[୧୦] ଭିତ୍ତିଃ ସ୍ତ୍ରୀ କୁଡ୍ୟ [୧୧] ମେଡୂକଂ ଯଦନ୍ତର୍ନ୍ୟସ୍ତକୀକସଂ ।
[୧୨] ଗୃହଂ ଗେହୋଦବସିତଂ ବେଶ୍ମ ସଦ୍ମ ନିକେତନଂ ॥
ନିଶାନ୍ତ ବସ୍ତ୍ୟ ସଦନଂ ଭବନାଗାର ମନ୍ଦିରଂ ।
ଗୃହାଃ ପୁଂସି ଚ ଭୂମ୍ନ୍ୟେବ ନିକାଯ୍ୟ ନିଳୟାଳୟାଃ ॥

---

୧ । ପୁର୍ । ପୁରୀ । ନଗରୀ । ପତ୍ତନ । ପୁଟଭେଦନ । ସ୍ଥାନୀୟ । ନିଗମ ଏ ସାତନାମ ପୁରର ।

୨ । ମୂଳନଗର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ନଗରକୁ ଶାଖାନଗର କହି ।

୩ । ବେଶ । ବେଶ୍ୟାଜନସମାଶ୍ରୟ ଏ ଦୁଇନାମ ବେଶ୍ୟାଘରର ।

୪ । ଆପଣ । ନିଷଦ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ରୟ ବିକ୍ରୟ ସ୍ଥାନର ।

୫ । ବିପଣି । ପଣ୍ୟବୀଥିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଦୋକାନର ।

୬ । ରଥ୍ୟା । ପ୍ରତୋଳୀ । ବିଶିଖା ଏ ତିନିନାମ ଉଚ୍ଛପଥର ।

୭ । ଚୟ । ବପ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ବନ୍ଧଅବୃତ ମୃତ୍ତିକା ବେଷ୍ଟନର ।

୮ । ପ୍ରାକାର । ବରଣ । ଶାଳ ଏ ତିନିନାମ ଇଷ୍ଟକାଦି ରଚିତ ସ୍ଥାନର ।

୯ । ପାଚେରିକି ପ୍ରାଚୀର କହି ।

୧୦ । ଭିତ୍ତି । କୁଡ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ କାନ୍ଥର ।

୧୧ । ଝାଟିବାଡ ମଧ୍ୟକୁ ଏଡୂକ କହି ।

୧୨ । ଗୃହ । ଗେହ । ଉଦବସିତ । ବେଶ୍ମନ୍ । ସଦ୍ମନ୍ । ନିକେତନ । ନିଶାନ୍ତ । ବସ୍ତ୍ୟ । ସଦନ । ଭବନ । ଅଗାର । ମନ୍ଦିର । ନିକାଯ୍ୟ । ନିଳୟ । ଆଳୟ । ବାସ । କୁଟ । ଶାଳା । ସଭା ଏ ଉଣେଇଶନାମ ଗୃହର ।

ବାସଃ କୂଟୋ ଦ୍ୱୟୋଃ ଶାଲା ସଭା [୧] ସଞ୍ଜବନଂ ତ୍ୱିଦଂ ।
ଚତୁଃଶାଲଂ [୨] ମୁନୀନାଂ ତୁ ପର୍ଣ୍ଣଶାଲୋଽଟଜୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୩] ଚୈତ୍ୟମାୟତନଂ ତୁଲ୍ୟେ [୪] ବାଜିଶାଲା ତୁ ମନ୍ଦୁରା ।
[୫] ଆବେଶନଂ ଶିଲ୍ପଶାଲା [୬] ପ୍ରପା ପାନୀୟଶାଲିକା ॥
[୭] ମଠଶ୍ଛାତ୍ରାଦିନିଲୟୋ [୮] ଗଞ୍ଜା ତୁ ମଦିରାଗୃହଂ ।
[୯] ଗର୍ଭାଗାରଂ ବାସଗୃହ [୧୦] ମରିଷ୍ଟଂ ସୂତିକାଗୃହଂ ॥
[୧୧] ବାତାୟନଂ ଗବାକ୍ଷଃ ସ୍ୟା [୧୨] ନ୍ମଣ୍ଡପୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଜନାଶ୍ରୟଃ ।
[୧୩] ହର୍ମ୍ମ୍ୟାଦି ଧନିନାଂ ବାସଃ [୧୪] ପ୍ରାସାଦୋ ଦେବଭୂଭୁଜାଂ ॥
[୧୫] ସୌଧୋଽସ୍ତ୍ରୀ ରାଜସଦନ [୧୬] ମୁପକାର୍ଯ୍ୟୋପକାରିକା ।
[୧୭] ସ୍ୱସ୍ତିକଃ ସର୍ବତୋଭଦ୍ରୋ ନନ୍ଦ୍ୟାବର୍ତ୍ତାଦୟୋଽପି ଚ ॥

---

୧ । ସଞ୍ଜବନ । ଚତୁଃଶାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଚଉବନ୍ଧ ଘରର ।
୨ । ପର୍ଣ୍ଣଶାଳ । ଉଟଜ ଏ ଦୁଇନାମ ମୁନିମାନଙ୍କ ପତ୍ରକୁଡ଼ିଆର ।
୩ । ଚୈତ୍ୟ । ଆୟତନ ଏ ଦୁଇନାମ ଯଜ୍ଞସ୍ଥାନର ।
୪ । ବାଜିଶାଳ । ମନ୍ଦୁରା ଏ ଦୁଇନାମ ଘୋଡାଶାଳର ।
୫ । ଆବେଶନ । ଶିଳ୍ପଶାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଶିଳ୍ପଘରର ।
୬ । ପ୍ରପା । ପାନୀୟଶାଳିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଜଳଛତ୍ର ଘରର ।
୭ । ମଠ । ଛାତ୍ରାଦିନିଳୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଚଉପାଢୀର ।
୮ । ଗଞ୍ଜା । ମଦିରାଗୃହ ଏ ଦୁଇନାମ ମଦଘରର ।
୯ । ଗର୍ଭାଗାର । ବାସଗୃହ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୟନଗୃହର ।
୧୦ । ଅରିଷ୍ଟ । ସୂତିକାଗୃହ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରସବଗୃହର ।
୧୧ । ବାତାୟନ । ଗବାକ୍ଷ ଏ ଦୁଇନାମ ଜଳାକବାଟିର ।
୧୨ । ମଣ୍ଡପ । ଜନାଶ୍ରୟ ଏ ଦୁଇନାମ ବିଶ୍ରାମଗୃହର ।
୧୩ । ଧନିମାନଙ୍କ ଘରକୁ ହର୍ମ୍ୟ କହି ।
୧୪ । ଦେବତା ଏବଂ ରାଜଗୃହକୁ ପ୍ରାସାଦ କହି ।
୧୫ । ସୌଧ । ରାଜସଦନ ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜାଙ୍କ ରହିବାଘରର ।
୧୬ । ଉପକାର୍ଯ୍ୟା । ଉପକାରିକା ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜାଙ୍କ ସାମାନ୍ୟ ଘରର ।
୧୭ । ସ୍ୱସ୍ତିକ । ସର୍ବତୋଭଦ୍ର । ନନ୍ଦ୍ୟାବର୍ତ୍ତ । ବହୁଦକ୍ଷ ଏ ଚାରିନାମ ଦେବଗୃହର ।

ବିଚ୍ଛନ୍ଦକଃ ପ୍ରଭେଦାହି ଭବନ୍ତୀଶ୍ୱରସଦ୍ମନାଂ ।
[୧] ସ୍ତ୍ର୍ୟଗାରଂ ଭୂଭୁଜାମନ୍ତଃପୁରଂ ସ୍ୟାଦବରୋଧନଂ ॥
ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତଶ୍ଚାବରୋଧଶ୍ଚ [୨] ସ୍ୟାଦଟ୍ଟଃ କ୍ଷୌମମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୩] ପ୍ରଘାଣ ପ୍ରଘଣାଳିନ୍ଦା ବହିର୍ଦ୍ୱାର ପ୍ରକୋଷ୍ଠକେ ।
[୪] ଗୃହାବଗ୍ରହଣୀ ଦେହଲ୍ୟ [୫] ଙ୍ଗଣଂ ଚତ୍ୱରାଜିରେ ।
[୬] ଅଧସ୍ତାଦ୍ଦାରୁଣି ଶିଳା [୭] ନାସା ଦାରୂପରିସ୍ଥିତଂ ।
[୮] ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନମନ୍ତର୍ଦ୍ୱାରଂ ସ୍ୟାତ୍ [୯] ପକ୍ଷଦ୍ୱାରଂ ତୁ ପକ୍ଷକଃ ।
[୧୦] ବଲୀକ ନୀଧ୍ରେ ପଟଲପ୍ରାନ୍ତେ [୧୧] ଽଥ ପଟଲଂ ଛଦିଃ ॥
[୧୨] ଗୋପାନସୀ ତୁ ବଳଭୀ ଛାଦନେ ବକ୍ରଦାରୁଣି ।
[୧୩] କପୋତପାଳିକାୟାଂ ତୁ ବିଟଙ୍କଂ ପୁଂନପୁଂସକଂ ।
[୧୪] ସ୍ତ୍ରୀ ଦ୍ୱାର୍ଦ୍ୱାରଂ ପ୍ରତୀହାରଃ [୧୫] ସ୍ୟାଦ୍ୱିତର୍ଦ୍ଦିସ୍ତୁ ବେଦିକା ।

---

୧ । ଅନ୍ତଃପୁର । ଅବରୋଧନ । ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ । ଅବରୋଧ ଏ ଚାରିନାମ ରାଜାଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରର

୨ । ଅଟ୍ଟ । କ୍ଷୌମ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଟ୍ଟାଳିକାର ।

୩ । ପ୍ରଘାଣ । ପ୍ରଘଣ । ଅଳିନ୍ଦ ଏ ତିନିନାମ ଗୃହର ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ଦ୍ୱାରର ।

୪ । ଗୃହାବଗ୍ରହଣୀ । ଦେହଳି ଏ ଦୁଇନାମ ଦ୍ୱାରବନ୍ଧ ଅଗ୍ରଭାଗର ।

୫ । ଅଙ୍ଗଣ । ଚତ୍ୱର । ଅଜିର ଏ ତିନିନାମ ଅଗଣାର ।

୬ । ଦ୍ୱାର ଏରଣ୍ଡିବନ୍ଧକୁ ଶିଳା କହି ।

୭ । ଦ୍ୱାର ଜାଗବନ୍ଧକୁ ନାସା କହି ।

୮ । ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ । ଅନ୍ତର୍ଦ୍ୱାର ଏ ଦୁଇନାମ ଗୃହଗୁପ୍ତଦ୍ୱାରର ।

୯ । ପକ୍ଷଦ୍ୱାର । ପକ୍ଷକ ଏ ଦୁଇନାମ ପିଣ୍ଡଦ୍ୱାରର ।

୧୦ । ବଲୀକ । ନୀଧ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ଘର ଓଳିର ।

୧୧ । ପଟଳ । ଛଦି ଏ ଦୁଇନାମ ଚାଳର ।

୧୨ । ଗୋପାନସୀ । ବଳଭୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଘର ମଥାଭୁଜାର ।

୧୩ । କପୋତପାଳିକା । ବିଟଙ୍କ ଏ ଦୁଇନାମ ପାରାଘରର ।

୧୪ । ଦ୍ୱାର୍ । ଦ୍ୱାର । ପ୍ରତୀହାର ଏ ତିନିନାମ ଘରଦ୍ୱାରର ।

୧୫ । ବିତର୍ଦ୍ଦି । ବେଦିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଅଗଣାବେଦୀର ।

[୧] ତୋରଣୋଽସ୍ତ୍ରୀ ବହିର୍ଦ୍ୱାରଂ [୨] ପୁରଦ୍ୱାରଂ ତୁ ଗୋପୁରଂ ॥
[୩] କୂଟଂ ପୂର୍ଦ୍ୱାରି ଯଦ୍ଧସ୍ତିନଖସ୍ତସ୍ମିନ୍ନ [୪] ଥ ତ୍ରିଷୁ ।
କପାଟମରରଂ ତୁଲ୍ୟେ [୫] ତଦ୍ୱିଷ୍କମ୍ଭୋଽର୍ଗଳଂ ନ ନା ॥
[୬] ଆରୋହଣଂ ସ୍ୟାତ୍ ସୋପାନଂ [୭] ନିଃଶ୍ରେଣିସ୍ତ୍ୱଧିରୋହଣୀ ।
[୮] ସମ୍ମାର୍ଜନୀ ଶୋଧନୀ ସ୍ୟାତ୍ [୯] ସଙ୍କରୋଽବକରସ୍ତଥା ॥
କ୍ଷିପ୍ତେ [୧୦] ମୁଖଂ ନିଃସରଣଂ [୧୧] ସନ୍ନିବେଶୋ ନିକର୍ଷଣଂ
[୧୨] ସମୌ ସଂବସଥ ଗ୍ରାମୌ [୧୩] ବେଶ୍ମଭୂର୍ବାସ୍ତୁରସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୧୪] ଗ୍ରାମାନ୍ତ ଉପଶଲ୍ୟଂ ସ୍ୟାତ୍ [୧୫] ସୀମସୀମେ ସ୍ତ୍ରିୟାମୁଭେ ।
[୧୬] ଘୋଷ ଆଭୀରପଲ୍ଲୀ ସ୍ୟାତ୍ [୧୭] ପକ୍କଣଃ ଶବରାଳୟଃ ॥

ଇତି ପୁରବର୍ଗଃ ।

---

୧ । ତୋରଣ । ବହିର୍ଦ୍ୱାର ଏ ଦୁଇନାମ ବାହାରଦ୍ୱାରର ।
୨ । ପୁରଦ୍ୱାର । ଗୋପୁର ଏ ଦୁଇନାମ ପୁରର ପ୍ରଧାନ ଦ୍ୱାରର ।
୩ । ପୁରଦ୍ୱାରନିକଟସ୍ଥ ଗୃହକୁ ହସ୍ତିନଖ କହି ।
୪ । କପାଟ । ଅରର ଏ ଦୁଇନାମ କପାଟର ।
୫ । କପାଟ ଡାଙ୍ଗଣୀକି ଅର୍ଗଳ କହି ।
୬ । ଆରୋହଣ । ସୋପାନ ଏ ଦୁଇନାମ ପାହାଚର ।
୭ । ନିଃଶ୍ରେଣୀ । ଅଧିରୋହଣୀ ଏ ଦୁଇନାମ ନିଶୁଣି ବା ସିଡ଼ିର ।
୮ । ସମ୍ମାର୍ଜନୀ । ଶୋଧନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଓଳ୍ପଣୀର ।
୯ । ସଙ୍କର । ଅବକର ଏ ଦୁଇନାମ ଝାଟୁଅର ।
୧୦ । ମୁଖ । ନିଃସରଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୃହପ୍ରବେଶ ଏବଂ ନିର୍ଗମନ ପଥର ।
୧୧ । ସନ୍ନିବେଶ । ନିକର୍ଷଣ ଏ ଦୁଇନାମ ପରସ୍ଥାର ଘାଗାର ।
୧୨ । ସମ୍ବସଥ । ଗ୍ରାମ ଏ ଦୁଇନାମ ଗ୍ରାମର ।
୧୩ । ବେଶ୍ମଭୂ । ବାସ୍ତୁ ଏ ଦୁଇନାମ ବାସ୍ତୁଭୂମିର ।
୧୪ । ଗ୍ରାମାନ୍ତ । ଉପଶଲ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଗ୍ରାମ-ପ୍ରାନ୍ତଭାଗର ।
୧୫ । ସୀମନ୍ । ସୀମା ଏ ଦୁଇନାମ ସୀମାର ।
୧୬ । ଘୋଷ । ଆଭୀରପଲ୍ଲୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୋପାଳଗୃହସମୂହର ।
୧୭ । ପକ୍କଣ । ଶବରାଳୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଶବରାଳୟର ।

ଶୈଳବର୍ଗଃ ।

[୧] ମହୀଧ୍ରେ ଶିଖର କ୍ଷ୍ମାଭୃଦହାର୍ଯ୍ୟ ଧର ପର୍ବତାଃ ।
ଅଦ୍ରି ଗୋତ୍ର ଗିରି ଗ୍ରାବାଚଲ ଶୈଲ ଶିଲୋଚ୍ଚୟାଃ ॥
[୨] ଲୋକାଲୋକଶ୍ଚକ୍ରବାଲ [୩] ସ୍ତ୍ରିକୂଟସ୍ତ୍ରିକକୁତ୍ ସମୌ ।
[୪] ଅସ୍ତସ୍ତୁ ଚରମକ୍ଷ୍ମାଭୃତ୍ [୫] ଉଦୟଃ ପୂର୍ବପର୍ବତଃ ॥
[୬] ହିମବାନ୍ନିଷଧୋ ବିନ୍ଧ୍ୟୋ ମାଲ୍ୟବାନ୍ ପାରିପାତ୍ରକଃ ।
ଗନ୍ଧମାଦନମନ୍ୟେ ଚ ହେମକୂଟାଦୟୋ ନଗାଃ ॥
[୭] ପାଷାଣ ପ୍ରସ୍ତର ଗ୍ରାବୋପଲାଶ୍ମାନଃ ଶିଳା ଦୃଷତ୍ ।
[୮] କୂଟୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଶିଖରଂ ଶୃଙ୍ଗଂ [୯] ପ୍ରପାତସ୍ତ୍ୱତଟୋ ଭୃଗୁଃ ॥
[୧୦] କଟକୋଽସ୍ତ୍ରୀ ନିତମ୍ବୋଽଦ୍ରେଃ [୧୧] ସ୍ନୁଃ ପ୍ରସ୍ଥଃ ସାନୁରସ୍ତ୍ରିୟୌ

---

୧ । ମହୀଧ୍ର । ଶିଖରିନ୍ । କ୍ଷ୍ମାଭୃତ୍ । ଅହାର୍ଯ୍ୟ । ଧର । ପର୍ବତ । ଅଦ୍ରି । ଗୋତ୍ର । ଗିରି । ଗ୍ରାବନ୍ । ଅଚଳ । ଶୈଳ । ଶିଲୋଚ୍ଚୟ ଏ ଷୋଳନାମ ପର୍ବତର ।

୨ । ଲୋକାଲୋକ । ଚକ୍ରବାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଲୋକାଲୋକ ପର୍ବତର ।

୩ । ତ୍ରିକୂଟ । ତ୍ରିକକୁଭ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ତ୍ରିକୂଟପର୍ବତର ।

୪ । ଅସ୍ତ । ଚରମକ୍ଷ୍ମାଭୃତ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅସ୍ତପର୍ବତର ।

୫ । ଉଦୟ । ପୂର୍ବପର୍ବତ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଦୟପର୍ବତର ।

୬ । ହିମବତ୍ । ନିଷଧ । ବିନ୍ଧ୍ୟ । ମାଲ୍ୟବତ୍ । ପାରିପାତ୍ରକ । ଗନ୍ଧମାଦନ । ହେମକୂଟ । ଏହି ସାତନାମ ପର୍ବତବିଶେଷର ।

୭ । ପାଷାଣ । ପ୍ରସ୍ତର । ଗ୍ରାବନ୍ । ଉପଲ । ଅଶ୍ମନ୍ । ଶିଳା । ଦୃଷଦ୍ ଏ ସାତନାମ ପଥରର ।

୮ । କୂଟ । ଶିଖର । ଶୃଙ୍ଗ ଏ ତିନିନାମ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗର ।

୯ । ପ୍ରପାତ । ଅତଟ । ଭୃଗୁ ଏ ତିନିନାମ ପାର୍ବତୀୟ ଅତଟର ।

୧୦ । ପର୍ବତମଧ୍ୟଭାଗରୁ କଟକ କହି ।

୧୧ । ସ୍ନୁ । ପ୍ରସ୍ଥ । ସାନୁ ଏ ତିନିନାମ ପର୍ବତ ଏକଦେଶର ।

[୧] ଉତ୍ସଃ ପ୍ରସ୍ରବଣଂ [୨] ବାରିପ୍ରବାହୋ ନିର୍ଝରୋ ଝରଃ ॥
[୩] ଦରୀ ତୁ କନ୍ଦରୋ ବା ସ୍ତ୍ରୀ [୪] ଦେବଖାତ ବିଲେ ଗୁହା ।
ଗହ୍ୱରଂ [୫] ଗଣ୍ଡଶୈଳାସ୍ତୁ ଚ୍ୟୁତାଃ ସ୍ଥୂଲୋପଲା ଗିରେଃ ॥
[୬] ଖନିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାମାକରଃ ସ୍ୟାତ୍ [୭] ପାଦାଃ ପ୍ରତ୍ୟନ୍ତପର୍ବତାଃ ।
[୮] ଉପତ୍ୟକାଦ୍ରେରାସନ୍ନା ଭୂମି [୯] ରୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ମଧିତ୍ୟକା ॥
[୧୦] ଧାତୁର୍ମନଃଶିଳାଦ୍ୟଦ୍ରେ [୧୧] ର୍ଗୈରିକନ୍ତୁ ବିଶେଷତଃ ।
[୧୨] ନିକୁଞ୍ଜ କୁଞ୍ଜୌ ବା କ୍ଲୀବେ ଲତାଦିପିହିତୋଦରେ ।

ଇତି ଶୈଳବର୍ଗଃ ॥

---

୧ । ଉତ୍ସ । ପ୍ରସ୍ରବଣ ଏ ଦୁଇନାମ ପର୍ବତଝରଣାର ।
୨ । ନିର୍ଝର । ଝର ଏ ଦୁଇନାମ ବାରିପ୍ରବାହର ।
୩ । ଦରୀ । କନ୍ଦର ଏ ଦୁଇନାମ ପର୍ବତମଧ୍ୟସ୍ଥିତ କୃତ୍ରିମଗହ୍ୱରର ।
୪ । ଗୁହା । ଗହ୍ୱର ଏ ଦୁଇନାମ ପାର୍ବତୀୟ ଦେବଖାତ ଗହ୍ୱରର ।
୫ । ପର୍ବତରୁ ଚ୍ୟୁତ ସ୍ଥୂଳ ପ୍ରସ୍ତରକୁ ଗଣ୍ଡଶୈଳ କହି ।
୬ । ଖନି । ଆକର ଏ ଦୁଇନାମ ଧାତୁ ରତ୍ନାଦି ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନର ।
୭ । ପାଦ । ପ୍ରତ୍ୟନ୍ତପର୍ବତ ଏ ଦୁଇନାମ ବୃହତ୍ ପର୍ବତସମୀପସ୍ଥ କ୍ଷୁଦ୍ରପର୍ବତର ।
୮ । ପର୍ବତନିକଟସ୍ଥ ଭୂମିକି ଉପତ୍ୟକା କହି ।
୯ । ପର୍ବତର ଉପରିସ୍ଥ ଭୂମିକି ଅଧିତ୍ୟକା କହି ।
୧୦ । ମନଃଶିଳାଦିକି ଧାତୁ କୁହାଯାଏ ।
୧୧ । ପାର୍ବତୀୟ ଗେରୁକୁ ଗୈରିକ କହି ।
୧୨ । ନିକୁଞ୍ଜ । କୁଞ୍ଜ ଏ ଦୁଇନାମ ପର୍ବତସ୍ଥିତ ଲତାପତ୍ରାଦି ଦ୍ୱାରା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଆଚ୍ଛାଦିତ ସ୍ଥାନର ।

ବନୌଷଧିବର୍ଗଃ ।

[୧] ଅଟବ୍ୟରଣ୍ୟଂ ବିପିନଂ ଗହନଂ କାନନଂ ବନଂ ।
[୨] ମହାରଣ୍ୟମରଣ୍ୟାନୀ [୩] ଗୃହାରାମାସ୍ତୁ ନିଷ୍କୁଟାଃ ॥
[୪] ଆରାମ ସ୍ୟାଦୁପବନଂ କୃତ୍ରିମଂ ବନମେବ ଯତ୍ ।
[୫] ଅମାତ୍ୟ-ଗଣିକାଗେହୋପବନେ ବୃକ୍ଷବାଟିକା ॥
[୬] ପୁମାନାକ୍ରୀଡ଼ ଉଦ୍ୟାନଂ ରାଜ୍ଞଃ ସାଧାରଣଂ ବନଂ ।
[୭] ସ୍ୟାଦେତଦେବ ପ୍ରମଦବନମନ୍ତଃପୁରୋଚିତଂ ॥
[୮] ବୀଥ୍ୟାଳିରାବଳିଃ ପଂକ୍ତି ଶ୍ରେଣୀ [୯] ଲେଖାସ୍ତୁ ରାଜୟଃ ।
[୧୦] ବନ୍ୟା ବନସମୂହେ ସ୍ୟା [୧୧] ଦଙ୍କୁରୋଽଭିନବୋଦ୍ଭିଦ ।
[୧୨] ବୃକ୍ଷୋ ମହୀରୁହଃ ଶାଖୀ ବିଟପୀ ପାଦପସ୍ତରୁଃ ।
ଅନୋକହଃ କୁଠଃ ଶାଳଃ ପଳାଶୀ ଦ୍ରୁ ଦ୍ରୁମାଗମାଃ ॥

---

୧ । ଅଟବୀ । ଅରଣ୍ୟ । ବିପିନ । ଗହନ କାନନ । ବନ ଏ ଛନାମ ବନର ।
୨ । ମହାରଣ୍ୟ । ଅରଣ୍ୟାନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ମହାବନର ।
୩ । ଗୃହାରାମ । ନିଷ୍କୁଟ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୃହସମୀପ କୃତ୍ରିମ ଉପବନର ।
୪ । ଆରାମ । ଉପବନ ଏ ଦୁଇନାମ କୃତ୍ରିମ ଉପବନର ।
୫ । ମନ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ବେଶ୍ୟାଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଉପବନକୁ ବୃକ୍ଷବାଟିକା କହି ।
୬ । ଆକ୍ରୀଡ଼ । ଉଦ୍ୟାନ ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜାଙ୍କ ସାଧାରଣ ଉପବନର ।
୭ । ରାଜାଙ୍କ ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ଥିତ ବଦ୍ୱାରବନକୁ ପ୍ରମଦବନ କହି ।
୮ । ବୀଥି । ଅଳି । ଆବଳି । ପଂକ୍ତି । ଶ୍ରେଣୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଶ୍ରେଣୀର ।
୯ । ଲେଖା । ରାଜି ଏ ଦୁଇନାମ ନିରନ୍ତର ପଂକ୍ତିର ।
୧୦ । ବନସମୂହକୁ ବନ୍ୟା କହି ।
୧୧ । ଅଙ୍କୁର । ଅଭିନବୋଦ୍ଭିଦ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଙ୍କୁରର ।
୧୨ । ବୃକ୍ଷ । ମହୀରୁହ । ଶାଖିନ୍ । ବିଟପିନ୍ । ପାଦପ । ତରୁ । ଅନୋକହ । କୁଠ । ଶାଳ । ପଳାଶିନ୍ । ଦ୍ରୁ । ଦ୍ରୁମ । ଅଗମ ଏ ତେରନାମ ବୃକ୍ଷର ।

[୧] ବାନସ୍ପତ୍ୟଃ ଫଳୈଃ ପୁଷ୍ପାତ୍ [୨] ତୈରପୁଷ୍ପାଦ୍ବନସ୍ପତିଃ ।
[୩] ଓଷଧ୍ୟଃ ଫଳପାକାନ୍ତାଃ [୪] ସ୍ୟାଦବନ୍ଧ୍ୟଃ ଫଳେଗ୍ରହିଃ ।
[୫] ବନ୍ଧ୍ୟୋଽଫଳୋଽବକେଶୀ ଚ [୬] ଫଳବାନ୍ ଫଳିନଃ ଫଳୀ ॥
[୭] ପ୍ରଫୁଲ୍ଲୋତ୍ଫୁଲ୍ଲ ସଂଫୁଲ୍ଲ ବ୍ୟାକୋଶ ବିକଚସ୍ଫୁଟାଃ ।
ଫୁଲ୍ଲଶ୍ଚୈତେ ବିକଶିତେ ସ୍ୟୁରବନ୍ଧ୍ୟାଦୟସ୍ତ୍ରିଷୁ ।
[୮] ସ୍ଥାଣୁ ର୍ବା ନା ଧ୍ରୁବଃ ଶଙ୍କୁ [୯] ର୍ହ୍ରସ୍ୱଶାଖାଶିଫଃ କ୍ଷୁପଃ ॥
[୧୦] ଅପ୍ରକାଣ୍ଡେ ସ୍ତମ୍ବ ଗୁଲ୍ମୌ [୧୧] ବଲ୍ଲୀ ତୁ ବ୍ରତତିର୍ଲତା ॥
[୧୨] ଲତା ପ୍ରତାନିନୀ ବୀରୁଦ୍ ଗୁଲ୍ମିନ୍ୟୁଲପ ଇତ୍ୟପି ।
[୧୩] ନଗାଦ୍ୟାରୋହ ଉଚ୍ଛ୍ରାୟ ଉତ୍ସେଧଶ୍ଚୋଚ୍ଛ୍ରୟଶ୍ଚ ସଃ ।
[୧୪] ଅସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରକାଣ୍ଡଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ସ୍ୟାନ୍ମୂଳାଚ୍ଛାଖାବଧେସ୍ତରୋଃ ।

---

୧ । ଫୁଲରୁ ଫଳୋତ୍ପତ୍ତିଶୀଳ ବୃକ୍ଷକୁ ବାନସ୍ପତ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।
୨ । ପୁଷ୍ପବ୍ୟତିରେକେ ଫଳୋତ୍ପତ୍ତିଶୀଳ ବୃକ୍ଷକୁ ବନସ୍ପତି କୁହାଯାଏ ।
୩ । ଫଳ ପାକରେ ବିନାଶ ହେବା ବୃକ୍ଷକୁ ଓଷଧି କୁହାଯାଏ ।
୪ । ଅବନ୍ଧ୍ୟ । ଫଳେଗ୍ରହି ଏ ଦୁଇନାମ ଅବନ୍ଧ୍ୟ ବୃକ୍ଷର ।
୫ । ବନ୍ଧ୍ୟ । ଅଫଳ । ଅବକେଶିନ୍ ଏ ତିନିନାମ ବନ୍ଧ୍ୟା ବୃକ୍ଷର ।
୬ । ଫଳବତ୍ । ଫଳିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଫଳବାନ୍ ବୃକ୍ଷର ।
୭ । ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ । ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ । ସଂଫୁଲ୍ଲ । ବ୍ୟାକୋଶ । ବିକଚ । ସ୍ଫୁଟ । ଫୁଲ୍ଲ । ବିକଶିତ ଏ ଅଠନାମ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ଫୁଲର ।
୮ । ସ୍ଥାଣୁ । ଧ୍ରୁବ । ଶଙ୍କୁ ଏ ତିନିନାମ ଲଣ୍ଡାଗଛର ।
୯ । ହ୍ରସ୍ୱଶାଖା ଏବଂ ହ୍ରସ୍ୱମୂଳ ବୃକ୍ଷକୁ କ୍ଷୁପ କୁହାଯାଏ ।
୧୦ । ଅପ୍ରକାଣ୍ଡ । ସ୍ତମ୍ବ । ଗୁଲ୍ମ ଏ ତିନିନାମ ଶାଖାବିହୀନ ବୃକ୍ଷର ।
୧୧ । ବଲ୍ଲୀ । ବ୍ରତତି । ଲତା ଏ ତିନିନାମ ସାମାନ୍ୟ ଲତାର ।
୧୨ । ବୀରୁଧ । ଗୁଲ୍ମିନୀ । ଉଲପ ଏ ତିନିନାମ ବହୁ ଶାଖାପ୍ରବୃତ୍ତ ଲତାର ।
୧୩ । ଉଚ୍ଛ୍ରୟ । ଉତ୍ସେଧ । ଉଚ୍ଛ୍ରାୟ ଏ ତିନିନାମ ବୃକ୍ଷାଦି ଉଚ୍ଚତାର ।
୧୪ । ପ୍ରକାଣ୍ଡ, ସ୍କନ୍ଧ ଏ ଦୁଇନାମ ବୃକ୍ଷର ସ୍କନ୍ଧ ବା କାଣ୍ଡର ।

[୧] ସମେ ଶାଖାଲତେ [୨] ସ୍କନ୍ଧଶାଖାଶାଲେ [୩] ଶିଫାଜଟେ ।
[୪] ଶାଖାଶିଫାବରୋହଃସ୍ୟା [୫] ନ୍ମୂଲାଚ୍ଚାଗ୍ରଂ ଗତା ଲତା ॥
[୬] ଶିରୋଽଗ୍ରଂ ଶିଖରଂ ବାନା [୭] ମୂଲଂ ବୁଧ୍ନୋଽଙ୍ଘ୍ରି ନାମକଃ ।
[୮] ସାରୋ ମଜ୍ଜା ସଠମୌ [୯] ତ୍ୱକ୍ ସ୍ତ୍ରୀ ବଲ୍କଂ ବଲ୍କଲମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୧୦] କାଷ୍ଠଂ ଦାର୍ବି [୧୧] ନ୍ଧନଂ ତ୍ୱେଧ ଇଧ୍ମମେଧଃ ସମିତ୍ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୨] ନିଷ୍କୁହଃ କୋଟରଂ ବା ନା [୧୩] ବଲ୍ଲରୀ ମଞ୍ଜରୀ ସ୍ତ୍ରିୟୌ ॥
[୧୪] ପତ୍ରଂ ପଲାଶଂ ଛଦନଂ ଦଲଂ ପର୍ଣ୍ଣଂ ଛଦଃ ପୁମାନ୍ ।
[୧୫] ପଲ୍ଲବୋଽସ୍ତ୍ରୀ କିସଲୟଂ [୧୬] ବିସ୍ତାରୋ ବିଟପୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥

---

୧ । ଶାଖା । ଲ[illegible] ଦୁଇନାମ ବୃକ୍ଷଡାଳର ।
୨ । ସ୍କନ୍ଧଶାଖା । ଶାଲ ଏ ଦୁଇନାମ ବୃକ୍ଷ ବଡ ଡାଳର ।
୩ । ଶିଫା । ଜଟା ଏ ଦୁଇନାମ ବୃକ୍ଷ ଚେରର ।
୪ । ବୃକ୍ଷଡାଳର ଚେରକୁ ଅବରୋହ ଅର୍ଥାତ୍ ଓହଳ କହି ।
୫ । ବୃକ୍ଷର ମୂଳଠାରୁ ଅଗ୍ରଗାମି ଶାଖାକୁ ଲତା କହି ।
୬ । ଶିରସ୍ । ଅଗ୍ର । ଶିଖର ଏ ତିନିନାମ ଗଛ ଅଗର ।
୭ । ମୂଳ । ବୁଧ୍ନ । ଅଂଘ୍ରି ଏ ତିନିନାମ ଗଛ ମୂଳର ।
୮ । ସାର । ମଜ୍ଜନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଗଛ ମଞ୍ଜର ।
୯ । ତ୍ୱକ୍ । ବଲ୍କ । ବଲ୍କଲ ଏ ତିନିନାମ ଗଛ ବକଳର ।
୧୦ । କାଠ । ଦାରୁ ଏ ଦୁଇନାମ କାଠର ।
୧୧ । ଇନ୍ଧନ । ଏଧସ୍ । ଇଧ୍ମ । ଏଧ । ସମିଧ୍ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଜାଳିବା କାଠର ।
୧୨ । ନିଷ୍କୁହ । କୋଟର ଏ ଦୁଇନାମ ବୃକ୍ଷ କୋରଡର ।
୧୩ । ବଲ୍ଲରୀ । ମଞ୍ଜରୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଲତାର ।
୧୪ । ପତ୍ର । ପଲାଶ । ଛଦନ । ଦଳ । ପର୍ଣ୍ଣ । ଛଦ ଏ ଛଅନାମ ପତ୍ରର ।
୧୫ । ପଲ୍ଲବ । କିସଲୟ ଏ ଦୁଇନାମ ନୂତନପତ୍ରଯୁକ୍ତ ଡାଳ ଅଗ୍ରଭାଗର ।
୧୬ । ବିସ୍ତାର । ବିଟପ ଏ ଦୁଇନାମ ସନୂତନ ଶାଖା ପଲ୍ଲବର ।

[୧] ବୃକ୍ଷାଦୀନାଂ ଫଲଂ ଶସ୍ୟ [୨] ବୃନ୍ତଂ ପ୍ରସବବନ୍ଧନଂ ।
[୩] ଆମେ ଫଲେ ଶଲାଟୁଃ ସ୍ୟା [୪] ଚ୍ଛୁଷ୍କେ ବାନମୁଭେ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୫] କ୍ଷାରକୋ ଜାଲକଂ କ୍ଲୀବେ [୬] କଳିକା କୋରକଃ ପୁମାନ୍ ।
[୭] ସ୍ୟାଦ୍ଗୁଚ୍ଛକସ୍ତୁ ସ୍ତବକଃ [୮] କୁଡ୍ମଲୋ ମୁକୁଲୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୯] ସ୍ତ୍ରିୟଃ ସୁମନସଃ ପୁଷ୍ପଂ ପ୍ରସୂନଂ କୁସୁମଂ ସୁମଂ ।
[୧୦] ମକରନ୍ଦଃ ପୁଷ୍ପରସଃ [୧୧] ପରାଗଃ ସୁମନୋରଜଃ ॥
ଦ୍ୱିହୀନଂ ପ୍ରସବେ ସର୍ବଂ ହରୀତକ୍ୟାଦୟଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୨] ଅଶ୍ୱତ୍ଥ [୧୩] ବୈଣବ [୧୪] ପ୍ଲାକ୍ଷ [୧୫] ନୈୟଗ୍ରୋଧୈ-
[୧୬] ଙ୍ଗୁଦଂ ଫଲେ ॥

---

୧ । ବୃକ୍ଷାଦିର ଫଳକୁ ଶସ୍ୟ କହି ।
୨ । ବୃନ୍ତ । ପ୍ରସବବନ୍ଧନ ଏ ଦୁଇନାମ ଡେମ୍ଫର ।
୩ । କଞ୍ଚା ଫଳକୁ ଶଳାଟୁ କହି ।
୪ । ଶୁଷ୍କ ଫଳକୁ ବାନ କହି ।
୫ । କ୍ଷାରକ । ଜାଲକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଫୁଟ କଳିକାର ।
୬ । କଳିକା କୋରକ ଏ ଦୁଇନାମ ଫୁଲକଢର ।
୭ । ଗୁଚ୍ଛକ । ସ୍ତବକ ଏ ଦୁଇନାମ ଫୁଲ ଥୋପାର ।
୮ । କୁଡ୍ମଲ । ମୁକୁଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଫୁଟିଲାକଢର ।
୯ । ସୁମନସ୍ । ପୁଷ୍ପ । ପ୍ରସୂନ । କୁସୁମ । ସୁମ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଫୁଲର ।
୧୦ । ମକରନ୍ଦ । ପୁଷ୍ପରସ ଏ ଦୁଇନାମ ପୁଷ୍ପମଧୁର ।
୧୧ । ପରାଗ । ସୁମନୋରଜସ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ପୁଷ୍ପଧୂଳିର ।
୧୨ । ଅଶ୍ୱତ୍ଥଫଳକୁ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ କହି ।
୧୩ । ବେଣୁଫଳକୁ ବୈଣବ କହି ।
୧୪ । ପ୍ଲକ୍ଷଫଳକୁ ପ୍ଲାକ୍ଷ କହି ।
୧୫ । ବଟଫଳକୁ ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ କହି ।
୧୬ । ଇଙ୍ଗୁଦିଫଳକୁ ଐଙ୍ଗୁଦ କହି ।

[୧] ବାର୍ହତଂ ଚ [୨] ଫଲେ ଜମ୍ବାଃ ଜମ୍ବୂ ସ୍ତ୍ରୀ ଜମ୍ବୁ ଜାମ୍ବବ ।
ପୁଷ୍ପେ ଜାତପ୍ରବୃଭଯ୍ୟଃ ସ୍ୱଲିଙ୍ଗା ବ୍ରୀହଯଃ ଫଲେ ॥
ବଦାର୍ଯ୍ୟାଦ୍ୟାସ୍ତୁ ମୂଲେଽପି [୩] ପୁଷ୍ପେ କ୍ଲୀବେ ଽପି ପାଟଲା ।
[୪] ବୋଧିଦ୍ରୁମଶ୍ଚଳଦଲଃ ପିପ୍ପଲଃ କୁଞ୍ଜରାଶନଃ ॥
ଅଶ୍ୱତ୍ଥୋ [୫] ଽଥ କପିତ୍ଥେ ସ୍ୟୁର୍ଦଧିତ୍ଥଗ୍ରାହିମନ୍ମଥାଃ ।
ତସ୍ମିନ୍ ଦଧିଫଲଃ ପୁଷ୍ପଫଲ ଦନ୍ତଶଠାବପି ॥
[୬] ଉଦୁମ୍ବରେ ଜନ୍ତୁଫଲୋ ଯଜ୍ଞାଙ୍ଗୋ ହେମଦୁଗ୍ଧକଃ ।
[୭] କୋବିଦାରେ ଚମରକଃ କୁଦାଲୋ ଯୁଗପତ୍ରକଃ ॥
[୮] ସପ୍ତପର୍ଣ୍ଣୋ ବିଶାଲତ୍ୱକ୍ ଶାରଦୀ ବିଷମଚ୍ଛଦଃ ।
[୯] ଆରଗ୍ୱଧେ ରାଜବୃକ୍ଷ ସମ୍ପାକ ଚତୁରଙ୍ଗୁଲାଃ ॥
ଆରେବତ୍ତ ବ୍ୟାଧିଘାତ କୃତମାଲ ସୁବର୍ଣ୍ଣକାଃ ।
[୧୦] ସ୍ୟୁର୍ଜମ୍ଭୀରେ ଦନ୍ତଶଠ ଜମ୍ଭ ଜମ୍ଭୀର ଜମ୍ଭଳାଃ ॥

---

୧ । ଯତ୍ର ବାଇଗଣଫଳକୁ ବାର୍ହତ କହି ।

୨ । ଜମ୍ବୁ । ଜାମ୍ବବ ଏ ଦୁଇନାମ ଜାମୁଫଳର ।

୩ । ପାଟଳୀ ବୃକ୍ଷର ନାମକୁ ପାଟଳା କହି ।

୪ । ବୋଧିଦ୍ରୁମ । ଚଳଦଳ । ପିପ୍ପଳ । କୁଞ୍ଜରାଶନ । ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅଶ୍ୱତ୍ଥ ଗଛର ।

୫ । କପିତ୍ଥ । ଦଧିତ୍ଥ । ଗ୍ରାହିନ୍ । ମନ୍ମଥ । ଦଧିଫଳ । ପୁଷ୍ପଫଳ । ଦନ୍ତଶଠ ଏ ସାତ ନାମ କଇଥ ଗଛର ।

୬ । ଉଦୁମ୍ବର । ଜନ୍ତୁଫଳ । ଯଜ୍ଞାଙ୍ଗ । ହେମଦୁଗ୍ଧକ ଏ ଚାରିନାମ ଯଜ୍ଞଡୁମ୍ବୁରର ।

୭ । କୋବିଦାର । ଚମରକ । କୁଦାଳ । ଯୁଗପତ୍ରକ ଏ ଚାରିନାମ କାଞ୍ଚନଗଛର ।

୮ । ସପ୍ତପର୍ଣ୍ଣ । ବିଶାଳତ୍ୱକ୍ । ଶାରଦୀ । ବିଷମଚ୍ଛଦ ଏ ଚାରିନାମ ଛତିଆନାଗଛର ।

୯ । ଆରଗ୍ୱଧ । ରାଜବୃକ୍ଷ । ସମ୍ପାକ । ଚତୁରଙ୍ଗୁଳ । ଆରେବତ । ବ୍ୟାଧିଘାତ । କୃତମାଳ । ସୁବର୍ଣ୍ଣକ ଏ ଅଠନାମ ସୁନାରିଗଛର ।

୧୦ । ଦନ୍ତଶଠ । ଜମ୍ଭ । ଜମ୍ଭୀର । ଜମ୍ଭଳ ଏ ଚାରିନାମ ଜମ୍ଭିଲଗଛର ।

[୧] ବରୁଣୋ ବରଣଃ ସେତୁସ୍ତିକ୍ତଶାକଃ କୁମାରକଃ ।
[୨] ପୁନ୍ନାଗେ ପୁରୁଷସ୍ତୁଙ୍ଗଃ କେସରୋ ଦେବବଲ୍ଲଭଃ ॥
[୩] ପାରଭଦ୍ରେ ନମ୍ବତରୁର୍ମନ୍ଦାରଃ ପାରଜାତକଃ ।
[୪] ତିନିଶେ ସ୍ୟନ୍ଦନୋ ନେମୀ ରଥଦ୍ରୁରତିମୁକ୍ତକଃ ॥
ବଞ୍ଜୁଲଶ୍ଚିତ୍ରକୃଚ୍ଚା [୫] ଥ ଦ୍ୱୌ ପୀତନକପୀତନୌ ।
ଆମ୍ରାତକେ [୬] ମଧୂକେ ତୁ ଗୁଡ଼ପୁଷ୍ପମଧୁଦ୍ରୁମୌ ॥
ବାନପ୍ରସ୍ଥମଧୁଷ୍ଠୀଲୌ [୭] ଜଲଜେଽତ୍ର ମଧୂଲକଃ ।
[୮] ପୀଲୌ ଗୁଡ଼ଫଲଃ ସ୍ରଂସୀ [୯] ତସ୍ମିଂସ୍ତୁ ଗିରିସମ୍ଭବେ ॥
ଅକ୍ଷୋଟ଼କନ୍ଦରାଲୌ ଦ୍ୱା [୧୦]ବଙ୍କୋଟେ ତୁ ନିକୋଚକଃ ।
[୧୧] ପଲାଶେ କିଂଶୁକଃ ପର୍ଣ୍ଣୋ ବାତପୋଥୋ [୧୨]ଽଥ ବେତସେ ॥
ରଥାଭ୍ରପୁଷ୍ପବିଦୁଲଶୀତବାନୀରବଞ୍ଜୁଲାଃ
[୧୩] ଦ୍ୱୌ ପରିବ୍ୟାଧବିଦୁଲୌ ନାଦେୟୀ ଚାମ୍ବୁବେତସେ ॥

---

୧ । ବରୁଣ । ବରଣ । ସେତୁ । ତିକ୍ତଶାକ । କୁମାରକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବରୁଣବୃକ୍ଷର ।
୨ । ପୁନ୍ନାଗ । ପୁରୁଷ । ତୁଙ୍ଗ । କେସର । ଦେବବଲ୍ଲଭ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପୁନ୍ନାଗବୃକ୍ଷର ।
୩ । ପାରିଭଦ୍ର । ନିମ୍ବତରୁ । ମନ୍ଦାର । ପାରିଜାତକ ଏ ଚାରିନାମ ମନ୍ଦାରଗଛର ।
୪ । ତିନିଶ । ସ୍ୟନ୍ଦନ । ନେମୀ । ରଥଦ୍ରୁ । ଅତିମୁକ୍ତକ । ବଞ୍ଜୁଲ । ଚିତ୍ରକୃତ୍ ଏ ସାତନାମ ଶଟାଙ୍ଗ ବୃକ୍ଷର ।
୫ । ପୀତନ । କପୀତନ । ଆମ୍ରାତକ ଏ ତିନିନାମ ଅମ୍ବଡ଼ାଗଛର ।
୬ । ମଧୂକ । ଗୁଡ଼ପୁଷ୍ପ । ମଧୁଦ୍ରୁମ । ବାନପ୍ରସ୍ଥ । ମଧୁଷ୍ଠୀଲ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ମହୁଲ ଗଛର
୭ । ଜଳଜାତ ମହୁଲ ବୃକ୍ଷକୁ ମଧୂଲକ କହି ।
୮ । ପୀଲୁ । ଗୁଡ଼ଫଳ । ସ୍ରଂସିନ୍ ଏ ତିନିନାମ ପିଲୁବୃକ୍ଷର ।
୯ । ଅକ୍ଷୋଟ । କନ୍ଦରାଲ ଏ ଦୁଇନାମ ପର୍ବତଜାତ ପିଲୁବୃକ୍ଷର ।
୧୦ । ଅଙ୍କୋଟ । ନିକୋଚକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଙ୍କୁଟଗଛର ।
୧୧ । ପଲାଶ । କିଂଶୁକ । ପର୍ଣ୍ଣ । ବାତପୋଥ ଏ ଚାରିନାମ ପଲାଶବୃକ୍ଷର ।
୧୨ । ବେତସ । ରଥ । ଅଭ୍ରପୁଷ୍ପ । ବିଦୁଲ । ଶୀତବାନୀର । ବଞ୍ଜୁଲ ଏ ସାତନାମ ବେତବୃକ୍ଷର ।
୧୩ । ପରିବ୍ୟାଧ । ବିଦୁଲ । ନାଦେୟୀ । ଅମ୍ବୁବେତସ ଏ ଚାରିନାମ ପାଣିବେତର ।

[୧] ଶୋଭାଞ୍ଜନେ ଶିଗ୍ରୁତୀକ୍ଷ୍ଣଗନ୍ଧକାକ୍ଷୀବ ମୋଚକାଃ ।
[୨] ରକ୍ତୋଽସୌ ମଧୁଶିଗ୍ରୁଃ [୩] ସ୍ୟାଦରିଷ୍ଟଃ ଫେନିଲଃ ସମୌ ॥
[୪] ବିଲ୍ୱେ ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ ଶୈଲୂଷୌ ମାଲୂର ଶ୍ରୀଫଳାବପି ।
[୫] ପ୍ଳକ୍ଷୋ ଜଟୀ ପର୍କଟୀ [୬] ସ୍ୟାନ୍ନ୍ୟଗ୍ରୋଧୋ ବହୁପାଦ୍ୱଟଃ ॥
[୭] ଗାଲବଃ ଶାବରେ ଲୋଧ୍ର ସ୍ତିରୀଟସ୍ତିଲ୍ୱମାର୍ଜନୌ ।
[୮] ଆମ୍ରଶ୍ଚୂତୋ ରସାଳୋ [୯] ଽସୌ ସହକାରୋଽତି ସୌରଭଃ ॥
[୧୦] କୁମ୍ଭୋଲୂଖଲକେ କ୍ଲୀବେ କୌଶିକୋ ଗୁଗ୍ଗୁଲୁଃ ପୁରଃ ।
[୧୧] ଶେଲୁଃ ଶ୍ଳେଷ୍ମାତକଃ ଶୀତ ଉଦ୍ଦାଲୋ ବହୁବାରକଃ ॥
[୧୨] ରାଜାଦନଂ ପିୟାଲସ୍ତୁ ସନ୍ନକଦ୍ରୁର୍ଧନୁଷ୍ପଟଃ ।
[୧୩] ଗମ୍ଭାରୀ ସର୍ବତୋଭଦ୍ରା କାଶ୍ମରୀ ମଧୁପର୍ଣ୍ଣିକା ॥

---

୧ । ଶୋଭାଞ୍ଜନ । ଶିଗ୍ରୁ । ତୀକ୍ଷ୍ଣଗନ୍ଧକ । ଅକ୍ଷୀବ । ମୋଚକ ଏ ପଞ୍ଚନାମ ସଜନା ବୃକ୍ଷର ।

୨ । ରକ୍ତସଜନାଗଛକୁ ମଧୁଶିଗ୍ରୁ କହି ।

୩ । ଅରିଷ୍ଟ । ଫେନିଲ ଏ ଦୁଇନାମ ଫେନିଲବୃକ୍ଷ ବିଶେଷର ।

୪ । ବିଲ୍ୱ । ଶାଣ୍ଡିଲ୍ୟ । ଶୈଲୂଷ । ମାଲୂର । ଶ୍ରୀଫଳ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବେଲଗଛର ।

୫ । ପ୍ଳକ୍ଷ । ଜଟିନ୍ । ପର୍କଟିନ୍ ଏ ତିନିନାମ ଜଟିଗଛର ଅର୍ଥାତ୍ ଗୟାଅଶ୍ୱଥର ।

୬ । ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ । ବହୁପାଦ । ବଟ ଏ ତିନିନାମ ବରଗଛର ।

୭ । ଗାଲବ । ଶାବର । ଲୋଧ୍ର । ତିରୀଟ । ତିଲ୍ୱ । ମାର୍ଜନ ଏ ଛନାମ ଲୋଧ୍ର ବୃକ୍ଷର

୮ । ଆମ୍ର । ଚୂତ । ରସାଳ ଏ ତିନିନାମ ଅମ୍ବଗଛର ।

୯ । ଅତି ସୁଗନ୍ଧ ଅମ୍ବଗଛକୁ ସହକାର କହି ।

୧୦ । କୁମ୍ଭ । ଉଲୂଖଲକ । କୌଶିକ । ଗୁଗ୍ଗୁଲୁ ଏ ଚାରିନାମ ଗୁଗ୍ଗୁଲୁଗଛର ।

୧୧ । ଶେଲୁ । ଶ୍ଳେଷ୍ମାତକ । ଶୀତ । ଉଦ୍ଦାଳ । ବହୁବାରକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବହୁ-ବାର ଗଛର ।

୧୨ । ରାଜାଦନ । ପିୟାଳ । ସନ୍ନକଦ୍ରୁକ । ଧନୁଷ୍ପଟ ଏ ଚାରିନାମ ପିୟାଳବୃକ୍ଷର ।

୧୩ । ଗମ୍ଭାରୀ । ସର୍ବତୋଭଦ୍ରା । କାଶ୍ମରୀ । ମଧୁପର୍ଣ୍ଣିକା । ଶ୍ରୀପର୍ଣ୍ଣୀ । ଭଦ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀ । କାଶ୍ମରୀ ଏ ସାତନାମ ଗମ୍ଭାରିଗଛର ।

ଶ୍ରୀପର୍ଣୀ ଭଦ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀ ଚ କାଶ୍ମର୍ଯ୍ୟଶ୍ଚାପ୍ୟ [୧] ଥ ଦ୍ୱୟୋଃ ।
କର୍କନ୍ଧୂ ବଦରୀକୋଲଃ [୨] କୋଲଂ କୁବଲ ଫେନଲେ ॥
ସୌବୀରଂ ବଦରଂ ଘୋଣ୍ଟାପ୍ୟ [୩] ଥ ସ୍ୟାତ୍ ସ୍ୱାଦୁକଣ୍ଟକଃ ।
ବିକଙ୍କତଃ ସ୍ରୁବାବୃକ୍ଷୋ ଗ୍ରନ୍ଥିଲୋ ବ୍ୟାଘ୍ରପାଦପି ॥
[୪] ଐରାବତୋ ନାଗରଙ୍ଗୋ ନାଦେୟୀ ଭୂମିଜମ୍ବୁକା ।
[୫] ତିନ୍ଦୁକଃ ସ୍ଫୂର୍ଜକଃ କାଲସ୍କନ୍ଧଶ୍ଚ ଶିତସାରକେ ॥
[୬] କାକେନ୍ଦୁଃ କୁଲକଃ କାକତିନ୍ଦୁକଃ କାକପୀଲୁକେ ।
[୭] ଗୋଲୀଢୋ ଝାଟଲୋ ଘଣ୍ଟାପାଟଲିର୍ମୋକ୍ଷ ମୁଷ୍କକୌ ॥
[୮] ତିଲକଃ କ୍ଷୁରକଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ [୯] ସମୌ ପିଚୁଲଝାବୁକୌ ।
[୧୦] ଶ୍ରୀପର୍ଣିକା କୁମୁଦକା କୁମ୍ଭି କୈଟର୍ଯ୍ୟ କଟ୍ଫଲୌ ॥
[୧୧] କ୍ରମୁକଃ ପଟ୍ଟିକାଖ୍ୟଃ ସ୍ୟାତ୍ ପଟ୍ଟୀ ଲାକ୍ଷାପ୍ରସାଦନଃ ।
[୧୨] ନୂଦସ୍ତୁ ପୂଷଃ କ୍ରମୁକୋ ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟୋ ବ୍ରହ୍ମଦାରୁ ଚ ॥
ତୂଳଂ ଚ [୧୩] ନୀପପ୍ରିୟକକଦମ୍ବାସ୍ତୁ ହଳିପ୍ରିୟେ ।

---

୧ । କର୍କନ୍ଧୂ । ବଦରୀ । କୋଳ ଏ ତିନିନାମ ବରକୋଳିଗଛର ।
୨ । କୋଳ । କୁବଳ । ଫେନିଳ । ସୌବୀର । ବଦର । ଘୋଣ୍ଟା ଏ ଛନାମ ବଡକୋଳିର ।
୩ । ସ୍ୱାଦୁକଣ୍ଟକ । ବିକଙ୍କତ । ସ୍ରୁବାବୃକ୍ଷ । ଗ୍ରନ୍ଥିଳ । ବ୍ୟାଘ୍ରପାଦ୍ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବଇଁଚଗଛର ।
୪ । ଐରାବତ । ନାଗରଙ୍ଗ । ନ । ଦେୟୀ । ଭୂମିଜମ୍ବୁକା ଏ ଚାରିନାମ ନାରଙ୍ଗଲେମ୍ବୁର
୫ । ତିନ୍ଦୁକ । ସ୍ଫୂର୍ଜକ । କାଳସ୍କନ୍ଧ । ଶିତସାରକ ଏ ଚାରିନାମ କେନ୍ଦୁଗଛର ।
୬ । କାକେନ୍ଦୁ । କୁଳକ । କାକତିନ୍ଦୁକ । କାକପୀଲୁକ ଏ ଚାରିନାମ ମାକଡକେନ୍ଦୁଗଛର
୭ । ଗୋଲୀଢ । ଝାଟଳ । ଘଣ୍ଟାପାଟଳି । ମୋକ୍ଷ । ମୁଷ୍କକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଘଣ୍ଟାପାଟଳିର
୮ । ତିଳକ । କ୍ଷୁରକ । ଶ୍ରୀମାନ୍ ଏ ତିନିନାମ ତିଳକ ବୃକ୍ଷର । (ଚଳୁଅ) ।
୯ । ପିଚୁଲ । ଝାବୁକ ଏ ଦୁଇନାମ ଝାଉଁଗଛର ।
୧୦ । ଶ୍ରୀପର୍ଣ୍ଣିକା । କୁମୁଦିକା । କୁମ୍ଭୀ । କୈଟର୍ଯ୍ୟ । କଟ୍ଫଳ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କଟ୍ଫଳର
୧୧ । କ୍ରମୁକ । ପଟ୍ଟିକା । ପଟ୍ଟିନ୍ । ଲାକ୍ଷାପ୍ରସାଦନ ଏ ଚାରିନାମ ରକ୍ତଲୋଧ ବୃକ୍ଷର
୧୨ । ନୂଦ । ପୂଷ । କ୍ରମୁକ । ବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟ । ବ୍ରହ୍ମଦାରୁ । ତୂଳ ଏ ଛନାମ ଯୋପଦ୍ୱୀପବୃକ୍ଷର
୧୩ । ନୀପ । ପ୍ରିୟକ । କଦମ୍ବ । ହଳିପ୍ରିୟ ଏ ଚାରିନାମ କଦମ୍ବବୃକ୍ଷର ।

[୧] ଖାରବୃଷୋ ଽଗ୍ନିଷ୍ଟୁରେ ଽଗ୍ନି ମୁଖୀ ଭସ୍ମାଚକା ସ୍ତ୍ରିୟାମ୍ ॥

[୨] ଗର୍ଦ୍ଦଭାଣ୍ଡେ କନ୍ଦରାଳ କପୀତନ ସୁପାର୍ଶ୍ୱକାଃ ।
ପ୍ଲକ୍ଷଶ୍ଚ [୩] ତିନ୍ତିଡୀ ଚିଞ୍ଚାମ୍ଳିକା [୪] ଥ ପୀତସାଲକେ ॥
ସର୍ଜ୍ଜକାସନ ବନ୍ଧୂକ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରିୟକ ଜୀବକାଃ ।

[୫] ସାଲେ ତୁ ସର୍ଜ୍ଜ କାର୍ଯ୍ୟାଶ୍ୱକର୍ଣ୍ଣକାଃ ଶସ୍ୟସମ୍ବର ॥

[୬] ନଦୀସର୍ଜ୍ଜୋ ବୀରତରୁ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ରୁଃ କକୁଭୋଽର୍ଜ୍ଜୁନଃ ।

[୭] ରାଜାଦନଃ ଫଲାଧ୍ୟକ୍ଷେ କ୍ଷୀରିକାୟାମ୍ [୮] ମଥ ଦ୍ୱୟୋଃ ॥
ଇଙ୍ଗୁଦୀ ତାପସତରୁ [୯] ଭୂର୍ଜ୍ଜେ ଚର୍ମୀମୃଦୁତ୍ୱଚୌ ।

[୧୦] ପିଚ୍ଛିଳା ପୂରଣୀମୋଚାସ୍ଥିରାୟୁଃ ଶାଲ୍ମଳିର୍ଦ୍ୱୟୋଃ ॥

[୧୧] ପିଚ୍ଛାତୁ ଶାଲ୍ମଳୀବେଷ୍ଟେ [୧୨] ରୋଚନଃ କୂଟଶାଲ୍ମଳିଃ ।

[୧୩] ଚିରବିଲ୍ୱୋ ନକ୍ତମାଳଃ କରଜଶ୍ଚ କରଞ୍ଜକେ ॥

[୧୪] ପ୍ରକୀର୍ଯ୍ୟଃ ପୂତିକରଜଃ ପୂତିକଃ କଳିକାରକଃ ।

---

୧ । ଖାରବୃଷ । ଅଗ୍ନିଷ୍ଟୁର । ଅଗ୍ନିମୁଖୀ । ଭସ୍ମାଚକା ଏ ଚାରିନାମ ଭଲ୍ଲାତକଗଛର ।

୨ । ଗର୍ଦ୍ଦଭାଣ୍ଡ । କନ୍ଦରାଳ । କପୀତନ । ସୁପାର୍ଶ୍ୱକ । ପ୍ଲକ୍ଷ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଚଉପିତୁଳୀର ।

୩ । ତିନ୍ତିଡୀ । ଚିଞ୍ଚା । ଅମ୍ଳିକ ଏ ତିନିନାମ ତେନ୍ତୁଳିଗଛର ।

୪ । ପୀତସାଲ । ସର୍ଜ୍ଜକ । ଅସନ । ବନ୍ଧୂକପୁଷ୍ପ । ପ୍ରିୟକ । ଜୀବକ ଏ ଛନାମ ପିଅଶାଳ ଗଛର ।

୫ । ଶାଲ । ସର୍ଜ୍ଜ । କାର୍ଯ୍ୟ । ଅଶ୍ୱକର୍ଣ୍ଣକ । ଶସ୍ୟସମ୍ବର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଶାଳୁଅଗଛର ।

୬ । ନଦୀସର୍ଜ୍ଜ । ବୀରତରୁ । ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ରୁ । କକୁଭ । ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅର୍ଜ୍ଜୁନଗଛର ।

୭ । ରାଜାଦନ । ଫଲାଧ୍ୟକ୍ଷ । କ୍ଷୀରିକା ଏ ତିନିନାମ କ୍ଷୀରକୋଳି ଗଛର ।

୮ । ଇଙ୍ଗୁଦୀ । ତାପସତରୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଇଙ୍ଗୁଦୀ ଗଛର ।

୯ । ଭୂର୍ଜ୍ଜ । ଚର୍ମୀନ୍ । ମୃଦୁତ୍ୱକ୍ ଏ ତିନିନାମ ଭୂର୍ଜ୍ଜ ଗଛର ।

୧୦ । ପିଚ୍ଛିଳା । ପୂରଣୀ । ମୋଚା । ସ୍ଥିରାୟୁ । ଶାଲ୍ମଳି ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଶିମିଳିଗଛର ।

୧୧ । ପିଚ୍ଛା । ଶାଲ୍ମଳୀବେଷ୍ଟ ଏ ଦୁଇନାମ ଶିମିଳି ଅଠାର ।

୧୨ । ରୋଚନ । କୂଟଶାଲ୍ମଳୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଶିମିଳି ଭେଦର ।

୧୩ । ଚିରବିଲ୍ୱ । ନକ୍ତମାଳ । କରଜ । କରଞ୍ଜକ ଏ ଚାରିନାମ କରଞ୍ଜଗଛର ।

୧୪ । ପ୍ରକୀର୍ଯ୍ୟ । ପୂତିକରଜ । ପୂତିକ । କଳିକାରକ ଏ ଚାରିନାମ ଲଟାକରଞ୍ଜର ।

କରଞ୍ଜଭେଦାଃ [୧] ଷଡ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥୋ [୨] ମର୍କଟ୍ୟ [୩] ଙ୍ଗାରବଲ୍ଲରୀ ॥
[୪] ରୋହୀ ରୋହିତକଃ ପ୍ଳୀହଶତ୍ରୁର୍ଦାଡ଼ିମପୁଷ୍ପକଃ ।
[୫] ଗାୟତ୍ରୀ ବାଲତନୟଃ ଖଦିରୋ ଦନ୍ତଧାବନଃ ॥
[୬] ଅରିମେଦୋ ବିଟ୍‌ଖଦିରେ [୭] କଦରଃ ଖଦିରେ ସିତେ ।
ସୋମବଲ୍କୋଽପ୍ୟ [୮] ଥ ବ୍ୟାଘ୍ରପୁଚ୍ଛଗନ୍ଧର୍ବହସ୍ତକୌ ॥
ଏରଣ୍ଡ ଉରୁବୂକଶ୍ଚ ରୁଚକଶ୍ଚିତ୍ରକଶ୍ଚ ସଃ ।
ଚଞ୍ଚୁଃ ପଞ୍ଚାଙ୍ଗୁଲୋ ମଣ୍ଡ ବର୍ଦ୍ଧମାନ ବ୍ୟଡମ୍ବକାଃ ॥
[୯] ଅଳ୍ପାଶମୀ ଶମୀରଃ ସ୍ୟା [୧୦] ଚ୍ଛମୀ ସକ୍ତୁଫଳା ଶିବା ।
[୧୧] ପିଣ୍ଡୀତକୋ ମରୁବକଃ ଶ୍ୱସନଃ କରହାଟକଃ ॥
ଶଲ୍ୟଶ୍ଚ ମଦନେ [୧୨] ଶକ୍ରପାଦପଃ ପାରିଭଦ୍ରକଃ ।
ଭଦ୍ରଦାରୁ ଦ୍ରୁକିଲିମଂ ପୀତଦାରୁ ଚ ଦାରୁ ଚ ॥

---

୧ । ଜାଲକରଞ୍ଜକୁ ଷଡଗ୍ରନ୍ଥି କହି ।
୨ । ବଣକରଞ୍ଜ ବୃକ୍ଷକୁ ମର୍କଟୀ କହି ।
୩ । କଣ୍ଟାକରଞ୍ଜକୁ ଅଙ୍ଗାରବଲ୍ଲରୀ କହି ।
୪ । ରୋହୀ । ରୋହିତକ । ପ୍ଳୀହଶତ୍ରୁ । ଦାଡିମପୁଷ୍ପକ ଏ ଚାରିନାମ ରୋହିତକ ବୃକ୍ଷର ।
୫ । ଗାୟତ୍ରୀ । ବାଳତନୟ । ଖଦିର । ଦନ୍ତଧାବନ ଏ ଚାରିନାମ ଖଇରବୃକ୍ଷର ।
୬ । ଅରିମେଦ । ବିଟ୍‌ଖଦିର ଏ ଦୁଇନାମ ବିଟଖଇରର ।
୭ । କଦର । ସୋମବଲ୍କ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୁକ୍ଳ ଖଇରର ।
୮ । ବ୍ୟାଘ୍ରପୁଚ୍ଛ । ଗନ୍ଧର୍ବହସ୍ତକ । ଏରଣ୍ଡ । ଉରୁବୂକ । ରୁଚକ । ଚିତ୍ରକ । ଚଞ୍ଚୁ । ପଞ୍ଚାଙ୍ଗୁଳ । ମଣ୍ଡ । ବର୍ଦ୍ଧମାନ । ବ୍ୟଡମ୍ବକ ଏ ଏଗାରନାମ ଜଡଗଛର ।
୯ । କ୍ଷୁଦ୍ରଶମୀ ବୃକ୍ଷକୁ ଶମୀର କହି ।
୧୦ । ଶମୀ । ସକ୍ତୁଫଳ । ଶିବା ଏ ତିନିନାମ ଶମୀବୃକ୍ଷର ।
୧୧ । ପିଣ୍ଡୀତକ । ମରୁବକ । ଶ୍ୱସନ । କରହାଟକ । ଶଲ୍ୟ । ମଦନ ଏ ଛଅନାମ ମହାପିଣ୍ଡୀତକ ବୃକ୍ଷର ।
୧୨ । ଶକ୍ରପାଦପ । ପାରିଭଦ୍ରକ । ଭଦ୍ରଦାରୁ । ଦ୍ରୁକିଲିମ । ପୀତଦାରୁ । ଦାରୁ । ପୂତିକାଷ୍ଠ । ଦେବଦାରୁ ଏ ଆଠନାମ ଦେବଦାରୁ ବୃକ୍ଷର ।

ପୂତକାଷ୍ଠଂ ଚ ସପ୍ତସ୍ୟର୍ଦ୍ଦେବଦାରୁଣ୍ୟ [୧] ଥ ଦ୍ୱୟୋଃ ।
ପାଟଲଃ ପାଟଲାମୋଘା କାଚସ୍ଥାଲୀ ଫଲେରୁହା ॥
କୃଷ୍ଣବୃନ୍ତା କୁବେରାକ୍ଷୀ [୨] ଶ୍ୟାମା ତୁ ମହିଳାହ୍ୱୟା ।
ଲତା ଗୋବନ୍ଦନୀ ଗୁନ୍ଦ୍ରା ପ୍ରିୟଙ୍ଗୁଃ ଫଲିନୀ ଫଲୀ ॥
ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନା ଗନ୍ଧଫଲୀ କାରମ୍ଭା ପ୍ରିୟକଶ୍ଚ ସା ।
[୩] ମଣ୍ଡୂକପର୍ଣ୍ଣ ପତ୍ରୋର୍ଣ୍ଣ ନଟ କଟ୍ୱଙ୍ଗ ଟୁଣ୍ଟୁକାଃ ॥
ଶ୍ୟୋନାକ ଶୁକନାସର୍କ୍ଷ ଦୀର୍ଘ ବୃନ୍ତ କୁଟନ୍ନଟାଃ ।
ଶୋଣକଶ୍ଚାରଲୋ [୪] ତିଷ୍ୟଫଲା ତ୍ୱାମଲକୀ ତ୍ରିଷୁ ॥
ଅମୃତା ଚ ବୟସ୍ଥା ଚ [୫] ତ୍ରିଲିଙ୍ଗସ୍ତୁ ବିଭୀତକଃ ।
ଅକ୍ଷସ୍ତୁଷଃ କର୍ଷଫଲୋ ଭୂତବାସଃ କଲିଦ୍ରୁମଃ ॥
[୬] ଅଭୟା ତ୍ୱବ୍ୟଥା ପଥ୍ୟା ବୟସ୍ଥା ପୂତନାମୃତା ।
ହରୀତକୀ ହୈମବତୀ ଚେତକୀ ଶ୍ରେୟସୀ ଶିବା ॥

---

୧ । ପାଟଳ । ପାଟଲା । ଅମୋଘା । କାଚସ୍ଥାଳ । ଫଳେରୁହା । କୃଷ୍ଣବୃନ୍ତା । କୁବେରାକ୍ଷୀ ଏ ସାତନାମ ପାଟଳ ବୃକ୍ଷର ।

୨ । ଶ୍ୟାମା ମହିଲା । ଲତା । ଗୋବନ୍ଦନୀ । ଗୁନ୍ଦ୍ରା । ପ୍ରିୟଙ୍ଗୁ । ଫଳିନୀ । ଫଳୀ । ବିଷ୍ୱକ୍‌ସେନା । ଗନ୍ଧଫଳୀ । କାରମ୍ଭା । ପ୍ରିୟକ ଏ ବାରନାମ ପ୍ରିୟଙ୍ଗୁ ବୃକ୍ଷର ।

୩ । ମଣ୍ଡୂକପର୍ଣ୍ଣ । ପତ୍ରୋର୍ଣ୍ଣ । ନଟ । କଟ୍ୱଙ୍ଗ । ଟୁଣ୍ଟୁକ । ଶ୍ୟୋନାକ । ଶୁକନାସ । ଋକ୍ଷ । ଦୀର୍ଘବୃନ୍ତ । କୁଟନ୍ନଟ । ଶୋଣକ । ଅରଲୁ ଏ ବାରନାମ ଶୋଣକ ବୃକ୍ଷର ।

୪ । ତିଷ୍ୟଫଲା । ଅମଲକୀ । ଅମୃତା । ବୟସ୍ଥା ଏ ଚାରିନାମ ଅଁଳା ଗଛର ।

୫ । ବିଭୀତକ । ଅକ୍ଷ । ତୁଷ । କର୍ଷଫଲ । ଭୂତବାସ । କଳିଦ୍ରୁମ ଏ ଛନାମ ବାହାଡ଼ା ବୃକ୍ଷର ।

୬ । ଅଭୟା । ଅବ୍ୟଥା । ପଥ୍ୟା । ବୟସ୍ଥା । ପୂତନା । ଅମୃତା । ହରୀତକୀ । ହୈମବତୀ । ଚେତକୀ । ଶ୍ରେୟସୀ । ଶିବା ଏ ଏଗାରନାମ ହରିଡ଼ାଗଛର ।

[୧] ପୀତଦ୍ରୁଃ ସରଳଃ ପୂତିକାଷ୍ଠଞ୍ଚା [୨] ଥ ଦ୍ରୁମୋତ୍ପଳଃ ।
କର୍ଣ୍ଣିକାରଃ ପରିବ୍ୟାଧୋ [୩] ଲକୁଚୋ ଲିକୁଚୋ ଡହୁଃ ॥
[୪] ପନସଃ କଣ୍ଟକିଫଳୋ [୫] ନିଚୁଲୋଽମ୍ବୁଜ ହିଜ୍ଜଳଃ ।
[୬] କାକୋଦୁମ୍ବରିକା ଫଲ୍ଗୁର୍ମଲୟୂର୍ଜ୍ଜଘନେଫଳା ॥
[୭] ଅରିଷ୍ଟଃ ସର୍ବତୋଭଦ୍ର ହିଙ୍ଗୁନିର୍ଯ୍ୟାସ ମାଲକାଃ ।
ପିଚୁମର୍ଦ୍ଦଶ୍ଚ ନିମ୍ବୋ [୮] ଽଥ ପିଚ୍ଛିଳାଗୁରୁ ଶିଂଶପାଃ ॥
[୯] କପିଳା ଭସ୍ମଗର୍ଭା ସା [୧୦] ଶିରୀଷସ୍ତୁ କପୀତନଃ ।
ଭଣ୍ଡିଲୋଽପ୍ୟ [୧୧] ଥ ଚାମ୍ପେୟ ଶ୍ଚମ୍ପକୋ ହେମପୁଷ୍ପକଃ ॥
[୧୨] ଏତସ୍ୟ କଳିକା ଗନ୍ଧଫଳୀ ସ୍ୟା [୧୩] ଦଥ କେସରେ ।
ବକୁଲୋ [୧୪] ବଞ୍ଜୁଲୋଽଶୋକେ [୧୫] ସମୌ କରକଦାଡ଼ିମୌ ॥

---

୧ । ପୀତଦ୍ରୁ । ସରଳ । ପୂତିକାଷ୍ଠ ଏ ତିନିନାମ ସରଳ ବୃକ୍ଷର ।
୨ । ଦ୍ରୁମୋତ୍ପଳ । କର୍ଣ୍ଣିକାର ପରିବ୍ୟାଧ ଏ ତିନିନାମ ସ୍ଥଳପଦ୍ମ ଗଛର ।
୩ । ଲକୁଚ । ଲିକୁଚ । ଡହୁ ଏ ତିନିନାମ ଜେଉଃ ଗଛର ।
୪ । ପନସ । କଣ୍ଟକିଫଳ ଏ ଦୁଇନାମ ପଣସ ଗଛର ।
୫ । ନିଚୁଳ । ଅମ୍ବୁଜ । ହିଜ୍ଜଳ ଏ ତିନିନାମ ହିଜ୍ଜଳ ଗଛର ।
୬ । କାକୋଦୁମ୍ବରିକା । ଫଲ୍ଗୁ । ମଲୟୂ । ଜଘନେଫଳା ଏ ଚାରିନାମ ଡୁଅମଉଡାଗଛର ।
୭ । ଅରିଷ୍ଟ । ସର୍ବତୋଭଦ୍ର । ହିଙ୍ଗୁନିର୍ଯ୍ୟାସ । ମାଲକ । ପିଚୁମର୍ଦ୍ଦ । ନିମ୍ବ ଏ ଛନାମ ନିମ୍ବଗଛର ।
୮ । ପିଚ୍ଛିଳା । ଅଗୁରୁ । ଶିଂଶପା ଏ ତିନିନାମ ଶିଂଶପା ଗଛର ।
୯ । କପିଳବର୍ଣ୍ଣ ଶିଂଶପା ବୃକ୍ଷକୁ ଭସ୍ମଗର୍ଭା କହି ।
୧୦ । ଶିରୀଷ । କପିତନ । ଭଣ୍ଡିଲ ଏ ତିନିନାମ ଶିରୀଷବୃକ୍ଷର ।
୧୧ । ଚାମ୍ପେୟ । ଚମ୍ପକ । ହେମପୁଷ୍ପକ ଏ ତିନିନାମ ଚମ୍ପାଗଛର ।
୧୨ । ଚମ୍ପାଫୁଲର କଳିକୁ ଗନ୍ଧଫଳୀ କହି ।
୧୩ । କେସର ବକୁଳ ଏ ଦୁଇନାମ ବକୁଳ ବୃକ୍ଷର ।
୧୪ । ବଞ୍ଜୁଳ । ଅଶୋକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶୋକବୃକ୍ଷର ।
୧୫ । କରକ । ଦାଡିମ୍ବ ଏ ଦୁଇନାମ ଡାଳିମ୍ବ ଗଛର ।

[୧] ଚାମ୍ପେୟଃ କେଶରୋ ନାଗକେଶରଃ କାଞ୍ଚନାହ୍ୱୟଃ ।
[୨] ଜୟା ଜୟନ୍ତୀ ତର୍କାରୀ ନାଦେୟୀ ବୈଜୟନ୍ତିକା ॥
[୩] ଶ୍ରୀପର୍ଣ୍ଣ ମଗ୍ନି ମନ୍ଥଃ ସ୍ୟାତ୍ କଣିକା ଗଣିକାରିକା ।
[୪] ଜୟୋଽଥ କୁଟଜଃ ଶକ୍ରୋ ବତ୍ସକୋ ଗିରିମଲ୍ଲିକା ॥
[୫] ଏତସ୍ୟୈବ କଳିଙ୍ଗେନ୍ଦ୍ରଯବ ଭଦ୍ରଯବଂ ଫଳେ ।
[୬] କୃଷ୍ଣପାକଫଳାଽବିଗ୍ନ ସୁଷେଣାଃ କରମର୍ଦ୍ଦକେ ॥
[୭] କାଳସ୍କନ୍ଧ ସ୍ତମାଳଃ ସ୍ୟାତ୍ ତାପିଞ୍ଛୋଽପ୍ୟ [୮] ଥ ସିନ୍ଦୁକଃ ।
ସିନ୍ଦୁବାରେନ୍ଦ୍ରସୁରସୌ ନିର୍ଗୁଣ୍ଡୀନ୍ଦ୍ରାଣିକେତ୍ୟପି ॥
[୯] ବେଣୀ ଖରା ଗରୀ ଦେବତାଡୋ ଜୀମୂତ ଇତ୍ୟପି ।
[୧୦] ଶ୍ରୀହସ୍ତିନୀ ତୁ ଭୂରୁଣ୍ଡୀ [୧୧] ତୃଣଶୂନ୍ୟଂ ତୁ ମଲ୍ଲିକା ।
ଭୂପଦୀ ଶୀତଭୀରୁଶ୍ଚ [୧୨] ସୈବାସ୍ଫୋଟା ବନୋଦ୍ଭବା ॥
[୧୩] ଶେଫାଳିକା ତୁ ସୁବହା [୧୪] ନିର୍ଗୁଣ୍ଡୀ ନୀଳିକା ଚ ସା ॥

---

୧ । ଚାମ୍ପେୟ । କେଶର । ନାଗକେଶର । କାଞ୍ଚନ ଏ ଚାରିନାମ ନାଗେଶ୍ୱର ଗଛର
୨ । ଜୟା । ଜୟନ୍ତୀ । ତର୍କାରୀ । ନାଦେୟୀ । ବୈଜୟନ୍ତିକା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଜୟନ୍ତୀଗଛର
୩ । ଶ୍ରୀପର୍ଣ୍ଣ । ଅଗ୍ନିମନ୍ଥ । କଣିକା । ଗଣିକାରିକା । ଜୟା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅଗବଥୁଆ ।
୪ । କୁଟଜ । ଶକ୍ର । ବତ୍ସକ । ଗିରିମଲ୍ଲିକା ଏ ଚାରିନାମ ପିତାକୋରୁଆ ଗଛର ।
୫ । କଳିଙ୍ଗ । ଇନ୍ଦ୍ରଯବ । ଭଦ୍ରଯବ ଏ ତିନିନାମ ପିତାକୋରୁଆଁ ମଞ୍ଜିର ।
୬ । କୃଷ୍ଣପାକଫଳ । ଅବିଗ୍ନ । ସୁଷେଣ । କରମର୍ଦ୍ଦକ ଏ ଚାରିନାମ ପାଣିଅଁଳା
୭ । କାଳସ୍କନ୍ଧ । ତମାଳ । ତାପିଞ୍ଛ ଏ ତିନିନାମ ତମାଳ ଗଛର । [ଗଛର ।
୮ । ସିନ୍ଦୁକ । ସିନ୍ଦୁବାର । ଇନ୍ଦ୍ରସୁରସ । ନିର୍ଗୁଣ୍ଡି । ଇନ୍ଦ୍ରାଣିକା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବେଗୁନିଆ ବୃକ୍ଷର ।
୯ । ବେଣୀ । ଖରା । ଗରୀ । ଦେବତାଡ । ଜୀମୂତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଦେବତାଡବୃକ୍ଷର ।
୧୦ । ଶ୍ରୀହସ୍ତିନୀ । ଭୂରୁଣ୍ଡୀ ଏ ଦୁଇନାମ ହାତୀଶୁଣ୍ଢୀ ଗଛର ।
୧୧ । ତୃଣଶୂନ୍ୟ । ମଲ୍ଲିକା । ଭୂପଦୀ । ଶୀତଭୀରୁ ଏ ଚାରିନାମ ମଲ୍ଲୀଗଛର ।
୧୨ । ବନମଲ୍ଲିକାକୁ ଆସ୍ଫୋଟା କହି ।
୧୩ । ଶେଫାଳିକା । ସୁବହା ଏ ଦୁଇନାମ ଗଙ୍ଗଶିଉଳୀ ଗଛର ।
୧୪ । ନିର୍ଗୁଣ୍ଡୀ । ନୀଳିକା ଏ ଦୁଇନାମ ନୀଳସେଫାଳିକାର ।

[୧] ସିତାସୌ ଶ୍ୱେତସୁରସା ଭୂତବେଶ୍ୟ [୨] ଽଥ ମାଗଧୀ ।
ଗଣିକା ଯୂଥିକାଽମ୍ବଷ୍ଠା [୩] ସା ପୀତା ହେମପୁଷ୍ପିକା ॥

[୪] ଅତିମୁକ୍ତଃ ପୁଣ୍ଡ୍ରକଃ ସ୍ୟାଦ୍ବାସନ୍ତୀ ମାଧବୀଲତା ।

[୫] ସୁମନା ମାଲତୀ ଜାତିଃ [୬] ସପ୍ତଲା ନବମାଲିକା ॥

[୭] ମାଘ୍ୟଂ କୁନ୍ଦଂ [୮] ରକ୍ତକସ୍ତୁ ବନ୍ଧୂକୋ ବନ୍ଧୁଜୀବକଃ ।

[୯] ସହା କୁମାରୀ ତରଣି [୧୦] ରମ୍ଲାନସ୍ତୁ ମହାସହା ॥

[୧୧] ତତ୍ର ଶୋଣେ କୁରୁବକ [୧୨] ସ୍ତତ୍ର ପୀତେ କୁରୁଣ୍ଟକଃ ।

[୧୩] ନୀଲା ଝିଣ୍ଟୀ ଦ୍ୱୟୋର୍ବାଣା ଦାସୀ ଚାର୍ତ୍ତଗଳଶ୍ଚ ସା ॥

[୧୪] ସୈରେୟକସ୍ତୁ ଝିଣ୍ଟିସ୍ୟାତ୍ତ୍ [୧୫] ସ୍ମିନ୍ କୁରବକୋଽରୁଣେ ।

[୧୬] ପୀତା କୁରୁଣ୍ଟକୋ ଝିଣ୍ଟୀ ତସ୍ମିନ୍ ସହଚରୀ ଦ୍ୱୟୋଃ ॥

---

୧ । ଶ୍ୱେତସୁରସା । ଭୂତବେଶୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୁକସେଫାଳିକାର ଅର୍ଥାତ୍ ଶ୍ୱେତ ଗଙ୍ଗଶିଉଳୀ ଗଛର ।

୨ । ମାଗଧୀ । ଗଣିକା ଯୂଥିକା । ଅମ୍ବଷ୍ଠା ଏ ଚାରିନାମ ଯୂଇଫୁଲ ଗଛର ।

୩ । ପୀତବର୍ଣ୍ଣ ଯୂଇଫୁଲଗଛକୁ ହେମପୁଷ୍ପିକା କହି ।

୪ । ଅତିମୁକ୍ତ । ପୁଣ୍ଡ୍ରକ । ବାସନ୍ତୀ । ମାଧବୀଲତା ଏ ଚାରିନାମ ମାଧବୀଲତାର ।

୫ । ସୁମନା । ମାଳତୀ । ଜାତି ଏତିନିନାମ ମାଳତୀ ଲତାର ।

୬ । ସପ୍ତଲା । ନବମାଳିକା ଏ ଦୁଇନାମ ନଅମାଳୀଗଛର ।

୭ ମାଘ୍ୟ । କୁନ୍ଦ ଏ ଦୁଇନାମ କୁନ୍ଦଫୁଲଗଛର ।

୮ । ରକ୍ତକ । ବନ୍ଧୂକ । ବନ୍ଧୁଜୀବକ ଏ ତିନିନାମ ବନ୍ଧୁଲିଫୁଲଗଛର ।

୯ । ସହା । କୁମାରୀ । ତରଣୀ ଏ ତିନିନାମ ଘିଅକୁଆଁରୀ ଗଛର ।

୧୦ । ଅମ୍ଲାନ । ମହାସହା ଏ ଦୁଇନାମ ଅମଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଝାଁଟିପୁଷ୍ପ ଗଛର ।

୧୧ । ଶୋଣବର୍ଣ୍ଣ । ଅମଳପୁଷ୍ପ ଗଛକୁ କୁରୁବକ କହି ।

୧୨ । ପୀତବର୍ଣ୍ଣ ଅମଳପୁଷ୍ପ ଗଛକୁ କୁରୁଣ୍ଟକ କହି ।

୧୩ । ବାଣା । ଦାସୀ । ଆର୍ତ୍ତଗଳ ଏ ତିନିନାମ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ଦାସକେରଣ୍ଡା ଗଛର ।

୧୪ । ସୈରେୟକ । ଝିଣ୍ଟି ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ଦାସକେରଣ୍ଡା ଗଛର ।

୧୫ । ଅରୁଣବର୍ଣ୍ଣ ଝିଣ୍ଟିଗଛକୁ କୁରବକ କହି ।

୧୬ । କୁରୁଣ୍ଟକ ସହଚରୀ ଏ ଦୁଇନାମ ପୀତବର୍ଣ୍ଣ ଦାସକେରଣ୍ଡା ଫୁଲଗଛର ।

[୧] ଓଡ୍ରପୁଷ୍ପ ଜବା [୨] ବଜ୍ରପୁଷ୍ପଂ ପୁଷ୍ପଂ ତିଲସ୍ୟ ଯତ୍ ।
[୩] ପ୍ରତିହାସ ଶତପ୍ରାସ ଚଣ୍ଡାତ୍ତ ହୟମାରକାଃ ।
କରବୀରେ [୪] କରୀରେ ତୁ କ୍ରକର ଗ୍ରନ୍ଥିଲାବୁଭୌ ।
[୫] ଉନ୍ମତ୍ତଃ କିତବୋ ଧୂର୍ତ୍ତୋ ଧୁସ୍ତୂରଃ କନକାହ୍ୱୟଃ ॥
ମାତୁଲୋ ମଦନଶ୍ଚା [୬] ସ୍ୟ ଫଲେ ମାତୁଲପୁତ୍ରକଃ ।
[୭] ଫଲପୂରୋ ବୀଜପୂରୋ ରୁଚକୋ ମାତୁଲୁଙ୍ଗକେ ॥
[୮] ସମୀରଣୋ ମରୁବକଃ ପ୍ରସ୍ଥପୁଷ୍ପଃ ଫଣିଜ୍ଜକଃ ।
ଜମ୍ବୀରୋଽପ୍ୟ [୯] ଥ ପର୍ଣ୍ଣାସେ କଠିଞ୍ଜର କୁଠେରକୌ ।
[୧୦] ସିତେଽର୍ଜ୍ଜକୋଽ [୧୧] ପାଠୀ ତୁ ଚିତ୍ରକୋ ବହ୍ନିସଞ୍ଜ୍ଞକଃ ।
[୧୨] ଅର୍କାହ୍ୱ ବସୁକାସ୍ଫୋଟ ଗଣରୂପ ବିକୀରଣାଃ ।
ମନ୍ଦାରଶ୍ଚାର୍କପର୍ଣ୍ଣୋ [୧୩] ଽତ୍ର ଶୁକ୍ଳେଽଲର୍କ ପ୍ରତାପସୌ ।
[୧୪] ଶିବମଲ୍ଲୀ ପାଶୁପତ ଏକାଷ୍ଠୀଲୋ ବକୋ ବସୁଃ ॥

---

୧ । ଓଡ୍ରପୁଷ୍ପ । ଜବା ଏ ଦୁଇନାମ ମନ୍ଦାର ଗଛର । ୨ । ତିଳପୁଷ୍ପକୁ ବଜ୍ରପୁଷ୍ପ କହ ।
୩ । ପ୍ରତିହାସ । ଶତପ୍ରାସ । ଚଣ୍ଡାତ । ହୟମାରକ । କରବୀର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କଣିଅରଗଛର ।
୪ । କରୀର । କ୍ରକର । ଗ୍ରନ୍ଥିଲ ଏ ତିନିନାମ ଉଷ୍ଟ୍ରପ୍ରିୟକଣ୍ଟକଗଛର ।
୫ । ଉନ୍ମତ୍ତ । କିତବ । ଧୂର୍ତ୍ତ । ଧୁସ୍ତୂର । କନକ । ମାତୁଲ, ମଦନ ଏ ସାତନାମ ଧତୁରଗଛର ।
୬ । ଧତୁରଫଳକୁ ମାତୁଳପୁତ୍ରକ କହ ।
୭ । ଫଳପୂର । ବୀଜପୂର । ରୁଚକ ମାତୁଲୁଙ୍ଗକ ଏ ଚାରିନାମ ଟାବଲେମ୍ବୁର ।
୮ । ସମୀରଣ । ମରୁବକ । ପ୍ରସ୍ଥପୁଷ୍ପ । ଫଣିଜ୍ଜକ । ଜମ୍ବୀର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ମରୁଆଗଛର
୯ । ପର୍ଣ୍ଣାସ । କଠିଞ୍ଜର । କୁଠେରକ ଏ ତିନିନାମ ଧଳାତୁଳସୀଗଛର ।
୧୦ । ଶୁକ୍ଳପର୍ଣ୍ଣାସଗଛକୁ ଅର୍ଜକ କହ ।
୧୧ । ପାଠିନ୍ । ଚିତ୍ରକ । ବହ୍ନି । ଏ ତିନିନାମ ରକ୍ତଚିତାମୂଳର ।
୧୨ । ଅର୍କ । ବସୁକ ଅସ୍ଫୋଟ । ଗଣରୂପ । ବିକୀରକ । ମନ୍ଦାର ଅର୍କପର୍ଣ୍ଣ ଏ ସାତ- ନାମ ଅର୍କଗଛର ।
୧୩ । ଅଲର୍କ । ପ୍ରତାପସ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୁକ୍ଳ ଅର୍କଗଛର ।
୧୪ । ଶିବମଲ୍ଲୀ । ପଶୁପତ । ଏକାଷ୍ଠୀଲ । ବକ । ବସୁ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବକପୁଷ୍ପଗଛର ।

[୧] ବନ୍ଦା ବୃକ୍ଷାଦନୀ ବୃକ୍ଷରୁହା ଜୀବନ୍ତିକେତ୍ୟପି ।
[୨] ବତ୍ସାଦନୀ ଛିନ୍ନରୁହା ଗୁଡୂଚୀ ତନ୍ତ୍ରିକାଽମୃତା ॥
ଜୀବନ୍ତିକା ସୋମବଲ୍ଲୀ ବିଶଲ୍ୟା ମଧୁପର୍ଣ୍ଣ୍ୟପି ।
[୩] ମୂର୍ବା ଦେବୀ ମଧୁରସା ମୋରଟା ତେଜନୀ ସ୍ରୁବା ॥
ମଧୂଳିକା ମଧୁଶ୍ରେଣୀ ଗୋକର୍ଣ୍ଣୀ ପୀଲୁପର୍ଣ୍ଣ୍ୟପି ।
[୪] ପାଠାମ୍ବଷ୍ଠା ବିଦ୍ଧକର୍ଣ୍ଣୀ ସ୍ଥାପନୀ ଶ୍ରେୟସୀ ରସା ॥
ଏକାଷ୍ଠୀଲା ପାପଚେଲୀ ପ୍ରାଚୀନା ବନତିକ୍ତିକା ।
[୫] କଟୁଃ କଟମ୍ଭରାଶୋକରୋହିଣୀ କଟୁରୋହିଣୀ ॥
ମତ୍ସ୍ୟପିତ୍ତା କୃଷ୍ଣଭେଦୀ ଚକ୍ରାଙ୍ଗୀ ଶକୁଲାଦନୀ ।
[୬] ଆତ୍ମଗୁପ୍ତା ଜଡାଽବ୍ୟଣ୍ଡା କଣ୍ଡୂରା ପ୍ରାବୃଷାୟଣୀ ॥
ଋଷ୍ୟପ୍ରୋକ୍ତା ଶୂକଶିମ୍ବିଃ କପିକଚ୍ଛୁଶ୍ଚ ମର୍କଟୀ ।

---

୧ । ବନ୍ଦା । ବୃକ୍ଷାଦନୀ । ବୃକ୍ଷରୁହା । ଜୀବନ୍ତିକା ଏ ଚାରିନାମ ବୃକ୍ଷଉପର ଗୁବଗଛର
୨ । ବତ୍ସାଦନୀ । ଛିନ୍ନରୁହା । ଗୁଡୂଚୀ । ତନ୍ତ୍ରିକା । ଅମୃତା । ଜୀବନ୍ତିକା । ସୋମବଲ୍ଲୀ । ବିଶଲ୍ୟା । ମଧୁପର୍ଣ୍ଣୀ ଏ ନବନାମ ଗୁଳୁଚି ଲତାର ।
୩ । ମୂର୍ବା । ଦେବୀ । ମଧୁରସା । ମୋରଟା । ତେଜନୀ । ସ୍ରୁବା । ମଧୂଳିକା । ମଧୁଶ୍ରେଣୀ । ଗୋକର୍ଣ୍ଣୀ । ପୀଲୁପର୍ଣ୍ଣୀ ଏ ଦଶନାମ ମୂର୍ବାଲତାର ।
୪ । ପାଠା । ଅମ୍ବଷ୍ଠା । ବିଦ୍ଧକର୍ଣ୍ଣୀ । ସ୍ଥାପନୀ । ଶ୍ରେୟସୀ । ରସା । ଏକାଷ୍ଠୀଲା । ପାପଚେଲୀ । ପ୍ରାଚୀନା । ବନତିକ୍ତିକା ଏ ଦଶନାମ ଅକାନବନ୍ଧ ଗଛର ।
୫ । କଟୁ । କଟମ୍ଭରା । ଅଶୋକରୋହିଣୀ । କଟୁରୋହିଣୀ । ମତ୍ସ୍ୟପିତ୍ତା । କୃଷ୍ଣଭେଦୀ । ଚକ୍ରାଙ୍ଗୀ । ଶକୁଳାଦନୀ ଏ ଅଠନାମ କଟୁକିଲତାର ।
୬ । ଆତ୍ମଗୁପ୍ତା । ଜଡା । ଅବ୍ୟଣ୍ଡା । କଣ୍ଡୂରା । ପ୍ରାବୃଷାୟଣୀ । ଋଷ୍ୟପ୍ରୋକ୍ତା । ଶୂକଶିମ୍ବି । କପିକଚ୍ଛୁ । ମର୍କଟୀ ଏ ନବନାମ ବାଇଡଙ୍କ ଗଛର ।

[୧] ଚନ୍ଦ୍ରୋପଚନ୍ଦ୍ରା ନ୍ୟଗ୍ରୋଧୀ ଦ୍ରବନ୍ତୀ ଶମ୍ବରୀ ବୃଷା ॥
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଶ୍ରେଣୀ ସୁତଶ୍ରେଣୀ ରଣ୍ଡା ମୂଷିକପର୍ଣ୍ଣ୍ୟପି ।
[୨] ଅପାମାର୍ଗଃ ଶୈଖରିକୋ ଧାମାର୍ଗବ ମୟୂରକୌ ॥
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ପର୍ଣ୍ଣୀ କୀଶପର୍ଣ୍ଣୀ କିଣିହୀ ଖରମଞ୍ଜରୀ ।
[୩] ପଞ୍ଜିକା ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ପଦ୍ମା ଭାର୍ଗୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଯଷ୍ଟିକାଃ ॥
ଅଙ୍ଗାରବଲ୍ଲୀ ବାଲେୟଶାକ ବର୍ବରବର୍ଦ୍ଧକାଃ ।
[୪] ମଞ୍ଜିଷ୍ଠା ବିକସା ଜିଙ୍ଗୀ ସମଙ୍ଗା କାଲମେଷିକା ॥
ମଣ୍ଡୂକପର୍ଣ୍ଣୀ ଭଣ୍ଡୀରୀ ଭଣ୍ଡୀ ଯୋଜନବଲ୍ଲ୍ୟପି ।
[୫] ଯସୋ ଯବାସୋ ଦୁଃସ୍ପର୍ଶୋ ଧନ୍ୱୟାସଃ କୁନାଶକଃ ॥
ରୋଦନୀ କଚ୍ଛୁରାଽନନ୍ତା ସମୁଦ୍ରାନ୍ତା ଦୁରାଲଭା ।
[୬] ପୃଶ୍ନିପର୍ଣ୍ଣୀ ପୃଥକ୍ପର୍ଣ୍ଣୀ ଚିତ୍ରପର୍ଣ୍ଣ୍ୟଂଘ୍ରିବଲ୍ଲିକା ॥
କ୍ରୋଷ୍ଟୁବିନ୍ନା ସିଂହପୁଚ୍ଛୀ କଲଶିର୍ଧାବନିର୍ଗୁହା ।

---

୧ । ଚନ୍ଦ୍ରା । ଉପଚନ୍ଦ୍ରା । ନ୍ୟଗ୍ରୋଧୀ । ଦ୍ରବନ୍ତୀ । ଶମ୍ବରୀ । ବୃଷା । ପ୍ରତ୍ୟେକଶ୍ରେଣୀ । ସୁତଶ୍ରେଣୀ । ରଣ୍ଡା । ମୂଷିକପର୍ଣ୍ଣୀ ଏ ଦଶନାମ ମୂଷାକାନୀଗଛର ।

୨ । ଅପାମାର୍ଗ । ଶୈଖରିକ । ଧାମର୍ଗବ । ମୟୂରକ । ପ୍ରତ୍ୟକପର୍ଣ୍ଣୀ । କୀଶପର୍ଣ୍ଣୀ । କିଣିହୀ । ଖରମଞ୍ଜରୀ ଏ ଆଠନାମ ଅପାମାର୍ଗଗଛର ।

୩ । ପଞ୍ଜିକା । ବ୍ରାହ୍ମଣୀ । ପଦ୍ମା । ଭାର୍ଗୀ । ବ୍ରାହ୍ମଣଯଷ୍ଟିକା । ଅଙ୍ଗାରବଲ୍ଲୀ । ବାଲେୟଶାକ । ବର୍ବରବର୍ଦ୍ଧକ ଏ ଆଠନାମ ବ୍ରାହ୍ମଣଯଷ୍ଟିଗଛର ।

୪ । ମଞ୍ଜିଷ୍ଠା । ବିକସା । ଜିଙ୍ଗୀ । ସମଙ୍ଗା । କାଲମେଷିକା । ମଣ୍ଡୂକପର୍ଣ୍ଣୀ । ଭଣ୍ଡୀରୀ । ଭଣ୍ଡୀ । ଯୋଜନବଲ୍ଲୀ ଏ ନବନାମ ମଞ୍ଜୁଆଡିଗଛର ।

୫ । ଯାସ । ଯବାସ । ଦୁଃସ୍ପର୍ଶ । ଧନ୍ୱୟାସ । କୁନାଶକ । ରୋଦନୀ । କଚ୍ଛୁରା । ଅନନ୍ତା । ସମୁଦ୍ରାନ୍ତା । ଦୁରାଲଭା ଏ ଦଶନାମ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭଗଛର ।

୬ । ପୃଶ୍ନିପର୍ଣ୍ଣୀ । ଚିତ୍ରପର୍ଣ୍ଣୀ । ଅଙ୍ଘ୍ରିବଲ୍ଲିକା ଏ ତିନନାମ ମଞ୍ଜିଷ୍ଠାଗଛର ।

୭ । କ୍ରୋଷ୍ଟୁବିନ୍ନା । ସିଂହପୁଚ୍ଛୀ । କଲଶି । ଧାବନୀ । ଗୁହା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ମଞ୍ଜିଷ୍ଠା ବିଶେଷର ।

[୧] ନଦଗ୍ଧିକା ସ୍ପୃଶୀ ବ୍ୟାଘ୍ରୀ ବୃହତୀ କଣ୍ଟକାରିକା ॥
ପ୍ରଚୋଦନୀ କୁଲୀ କ୍ଷୁଦ୍ରା ଦୁଃସ୍ପର୍ଶା ରାଷ୍ଟ୍ରିକେତ୍ୟପି ।
[୨] ନୀଲୀ କାଲା କ୍ଲୀତକିକା ଗ୍ରାମୀଣା ମଧୁପର୍ଣ୍ଣିକା ।
ରଞ୍ଜନୀ ଶ୍ରୀଫଲୀ ତୁତ୍ଥା ଦ୍ରୋଣୀ ଦୋଲା ଚ ନୀଳିନୀ ।
[୩] ଅବଲ୍ଗୁଜଃ ସୋମରାଜୀ ସୁବଲ୍ଲିଃ ସୋମବଲ୍ଲିକା ॥
କାଲମେଷୀ କୃଷ୍ଣଫଲା ବାକୁଚୀ ପୂତିଫଲ୍ୟପି ।
[୪] କୃଷ୍ଣୋପକୁଲ୍ୟା ବୈଦେହୀ ମାଗଧୀ ଚପଲା କଣା ॥
ଉଷଣା ପିପ୍ପଲୀ ଶୌଣ୍ଡୀ କୋଲା [୫] ଅଥ କରିପିପ୍ପଲୀ ।
କପିବଲ୍ଲୀ କୋଲବଲ୍ଲୀ ଶ୍ରେୟସୀ ବଶିରଃ ପୁମାନ୍ ॥
[୬] ଚବ୍ୟଂ ତୁ ଚବିକା [୭] କାକଚିଞ୍ଚୀ ଗୁଞ୍ଜେ ତୁ କୃଷ୍ଣଲା ।
[୮] ପଲଙ୍କଷା ତ୍ୱିକ୍ଷୁଗନ୍ଧା ଶ୍ୱଦଂଷ୍ଟ୍ରା ସ୍ୱାଦୁକଣ୍ଟକଃ ॥
ଗୋକଣ୍ଟକୋ ଗୋକ୍ଷୁରକୋ ବନଶୃଙ୍ଗାଟ ଇତ୍ୟପି ।

---

୧ । ନଦଗ୍ଧିକା । ସ୍ପୃଶୀ । ବ୍ୟାଘ୍ରୀ । ବୃହତୀ । କଣ୍ଟକାରିକା । ପ୍ରଚୋଦନୀ । କୁଲୀ । କ୍ଷୁଦ୍ରା । ଦୁଃସ୍ପର୍ଶା । ରାଷ୍ଟ୍ରିକା ଏ ଦଶନାମ ଅଙ୍କରାନ୍ତ୍ରଗଛର ।

୨ । ନୀଲୀ କାଲା । କ୍ଲୀତକିକା । ଗ୍ରାମୀଣା । ମଧୁପର୍ଣ୍ଣିକା । ରଞ୍ଜନୀ । ଶ୍ରୀଫଲୀ । ତୁତ୍ଥା । ଦ୍ରୋଣୀ । ଦୋଲା । ନୀଳିନୀ ଏ ଏଗାରନାମ ନୀଳୀଗଛର ।

୩ । ଅବଲ୍ଗୁଜ । ସୋମରାଜୀନ୍ । ସୁବଲ୍ଲି । ସୋମବଲ୍ଲିକା । କାଲମେଷୀ । କୃଷ୍ଣଫଲା । ବାକୁଚୀ । ପୂତିଫଲୀ ଏ ଅଠନାମ ବାକୁଚୀଗଛର ।

୪ । କୃଷ୍ଣା । ଉପକୁଲ୍ୟା । ବୈଦେହୀ । ମାଗଧୀ । ଚପଲା । କଣା । ଉଷଣା । ପିପ୍ପଲୀ । ଶୌଣ୍ଡୀ । କୋଲା ଏ ଦଶନାମ ପିପ୍ପଳୀଗଛର ।

୫ । କରିପିପ୍ପଲୀ । କପିବଲ୍ଲୀ । କୋଲବଲ୍ଲୀ । ଶ୍ରେୟସୀ । ବଶିର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଗଜ-ପିପ୍ପଲୀ ଗଛର ।

୬ । ଚବ୍ୟ । ଚବିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଚୁଇଁକାଠବୃକ୍ଷର ।

୭ । କାକଚିଞ୍ଚି । ଗୁଞ୍ଜା । କୃଷ୍ଣଲା ଏ ତିନିନାମ କାଇଞ୍ଚଗଛର ।

୮ । ପଲଙ୍କଷା । ଇକ୍ଷୁଗନ୍ଧା । ଶ୍ୱଦଂଷ୍ଟ୍ରା । ସ୍ୱାଦୁକଣ୍ଟକ । ଗୋକଣ୍ଟକ । ଗୋକ୍ଷୁରକ । ବନଶୃଙ୍ଗାଟ ଏ ସାତନାମ ଗୋକ୍ଷୁରଗଛର ।

[୧] ବିଶ୍ବା ବିଷା ପ୍ରତିବିଷାଽତିବିଷୋପବିଷାଽରୁଣା ॥
ଶୃଙ୍ଗୀ ମହୌଷଧଞ୍ଚ [୨] ଅଥ କ୍ଷୀରାବୀ ଦୁଗ୍ଧିକା ସମେ ।
[୩] ଶତମୂଲୀ ବହୁସୁତା ଭୀରୁରିନ୍ଦୀବରୀ ବରୀ ॥
ଋଷ୍ୟପ୍ରୋକ୍ତା ଭୀରୁପତ୍ରୀ ନାରାୟଣ୍ୟଃ ଶତାବରୀ ।
ଅହେରୁ [୪] ରଥ ପୀତଦ୍ରୁ କାଲେୟକ ହରିଦ୍ରବଃ ॥
ଦାର୍ବୀ ପଚଂପଚା ଦାରୁହରିଦ୍ରା ପର୍ଜ୍ଜନୀତ୍ୟପି ।
[୫] ବଚୋଗ୍ରଗନ୍ଧା ଷଡ୍ଗ୍ରନ୍ଥା ଗୋଲୋମୀ ଶତପର୍ବିକା ॥
[୬] ଶୁକ୍ଲା ହୈମବତୀ [୭] ବୈଦ୍ୟମାତୃ ସିଂହ୍ୟୌ ତୁ ବାସିକା ।
ବୃଷୋଽଟରୂଷଃ ସିଂହାସ୍ୟୋ ବାସକୋ ବାଜିଦନ୍ତକଃ ॥
[୮] ଆସ୍ଫୋଟା ଗିରିକର୍ଣ୍ଣୀ ସ୍ୟାଦ୍ବିଷ୍ଣୁକ୍ରାନ୍ତାଽପରାଜିତା ।
[୯] ଇକ୍ଷୁଗନ୍ଧା ତୁ କାଣ୍ଡେକ୍ଷୁ କୋକିଲାକ୍ଷେକ୍ଷୁର କ୍ଷୁରାଃ ॥

---

୧ । ବିଶ୍ବା । ବିଷା । ପ୍ରତିବିଷା । ଅତିବିଷା । ଉପବିଷା । ଅରୁଣା । ଶୃଙ୍ଗୀ । ମହୌଷଧ ଏ ଆଠନାମ ଅତୁଟି ଗଛର ।

୨ । କ୍ଷୀରାବୀ । ଦୁଗ୍ଧିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଚେଙ୍କେଡ଼ଙ୍ଗିଅର (କ୍ଷୀରଲ) ଗଛର ।

୩ । ଶତମୂଲୀ । ବହୁସୁତା । ଅଭୀରୁ । ଇନ୍ଦୀବରୀ । ବରୀ । ଋଷ୍ୟପ୍ରୋକ୍ତା । ଭୀରୁପତ୍ରୀ । ନାରାୟଣୀ । ଶତାବରୀ । ଅହେରୁ ଏ ଦଶନାମ ଶତାବରୀ ଗଛର ।

୪ । ପୀତଦ୍ରୁ । କାଲେୟକ । ହରିଦ୍ରବ । ଦାର୍ବୀ । ପଚମ୍ପଚା । ଦାରୁହରିଦ୍ରା । ପର୍ଜ୍ଜନୀ ଏ ସାତନାମ ଦାରୁହଳଦୀର । [ବଡ଼ ଗଛର ।

୫ । ବଚ । ଉଗ୍ରଗନ୍ଧା । ଷଡ୍ଗ୍ରନ୍ଥା । ଗୋଲୋମୀ । ଶତପର୍ବିକା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ

୬ । ଶୁକ୍ଲ ବଚକୁ ହୈମବତୀ କହି ।

୭ । ବୈଦ୍ୟମାତୃ । ସିଂହୀ । ବାସିକା । ବୃଷ । ଅଟରୂଷ । ସିଂହାସ୍ୟ । ବାସକ । ବାଜିଦନ୍ତକ ଏ ଆଠନାମ ବାସଙ୍ଗ ଗଛର ।

୮ । ଆସ୍ଫୋଟା । ଗିରିକର୍ଣ୍ଣୀ । ବିଷ୍ଣୁକ୍ରାନ୍ତା । ଅପରାଜିତା ଏ ଚାରିନାମ ଅପରାଜିତା ଲତାର ।

୯ । ଇକ୍ଷୁଗନ୍ଧା । କାଣ୍ଡେକ୍ଷୁ । କୋକିଲାକ୍ଷ । ଇକ୍ଷୁର । କ୍ଷୁର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କୋଇଲେଖା [illegible] ଗଛର ।

[୧] ଶାଲେୟଃ ସ୍ୟାଚ୍ଛୀତଶିବଶ୍ଛତ୍ରା ମଧୁରିକା ମିଶୀ ।
ମିଶ୍ରେୟୋଽପ୍ୟ [୨] ଥ ସୀହୁଣ୍ଡୋ ବଜ୍ରଦ୍ରୁଃ ସ୍ନୁକ୍ ସ୍ନୁହୀ ଗୁଡ଼ା ॥
ସମନ୍ତଦୁଗ୍ଧା [୩] ଥ ବେଲ୍ଲମମୋଘା ଚିତ୍ରତଣ୍ଡୁଲା ।
ତଣ୍ଡୁଲଶ୍ଚ କୃମିଘ୍ନଶ୍ଚ ବିଡ଼ଙ୍ଗଂ ପୁଂ-ନପୁଂସକଂ ॥
[୪] ବଲା ବାଟ୍ୟାଲକୋ [୫] ଘଣ୍ଟାରବା ତୁ ଶଣପୁଷ୍ପିକା ।
[୬] ମୃଦ୍ୱୀକା ଗୋସ୍ତନୀ ଦ୍ରାକ୍ଷା ସ୍ୱାଦ୍ୱୀ ମଧୁରସେତି ଚ ॥
[୭] ସର୍ବାନୁଭୂତିଃ ସରଳା ତ୍ରିପୁଟା ତ୍ରିବୃତା ତ୍ରିବୃତ୍ ।
ତ୍ରିଭଣ୍ଡୀ ରେଚନୀ [୮] ଶ୍ୟାମା ପାଲିନ୍ଦୀ ତୁ ସୁଷେଣିକା ॥
କାଲା ମସୂରବିଦଲାର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରା କାଲମେଷିକା ।
[୯] ମଧୁକଂ କ୍ଲୀତକଂ ଯଷ୍ଟିମଧୁକା ମଧୁୟଷ୍ଟିକା ॥

---

୧ । ଶାଲେୟ । ଶୀତଶିବ । ଛତ୍ରା । ମଧୁରିକା । ମିଶୀ । ମିଶ୍ରେୟା ଏ ଛନାମ ମହୁରି ଗଛର ।

୨ । ସୀହୁଣ୍ଡ । ବଜ୍ରଦ୍ରୁ । ସ୍ନୁକ୍ । ସ୍ନୁହୀ । ଗୁଡ଼ା । ସମନ୍ତଦୁଗ୍ଧା ଏ ଛନାମ ପତ୍ରସିଜୁ ଗଛର ।

୩ । ବେଲ୍ଲ । ଅମୋଘା । ଚିତ୍ରତଣ୍ଡୁଲା । ତଣ୍ଡୁଲ । କୃମିଘ୍ନ । ବିଡ଼ଙ୍ଗ ଏ ଛନାମ ବିଡ଼ଙ୍ଗର ।

୪ । ବଲା । ବାଟ୍ୟାଲକ ଏ ଦୁଇନାମ ବାଡ଼ିଅଁଳାର ।

୫ । ଘଣ୍ଟାରବା । ଶଣପୁଷ୍ପିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଛଣପଟର ।

୬ । ମୃଦ୍ୱୀକା । ଗୋସ୍ତନୀ । ଦ୍ରାକ୍ଷା । ସ୍ୱାଦ୍ୱୀ । ମଧୁରସା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଦ୍ରାକ୍ଷାଗଛର ।

୭ । ସର୍ବାନୁଭୂତି । ସରଳା । ତ୍ରିପୁଟା । ତ୍ରିବୃତା । ତ୍ରିବୃତ୍ । ତ୍ରିଭଣ୍ଡୀ । ରେଚନୀ ଏ ସାତନାମ ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ ତିହୁଡ଼ି ବୃକ୍ଷର ।

୮ । ଶ୍ୟାମା । ପାଲିନ୍ଦୀ । ସୁଷେଣିକା । କାଲା । ମସୂରବିଦଲା । ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ରା । କାଲମେଷିକା ଏ ସାତନାମ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ତିହୁଡ଼ି ବୃକ୍ଷର ।

୯ । ମଧୁକ । କ୍ଲୀତକ । ଯଷ୍ଟିମଧୁକା । ମଧୁୟଷ୍ଟିକା ଏ ଚାରିନାମ ଯଷ୍ଟିମଧୁ ବୃକ୍ଷର ।

[୧] ବିଦାରୀ କ୍ଷୀରଶୁକ୍ଳେକ୍ଷୁଗନ୍ଧା କ୍ରୋଷ୍ଟ୍ରୀ ଚ ଯା ସିତା ।
[୨] ଅନ୍ୟା କ୍ଷୀରବିଦାରୀ ସ୍ୟାତ୍ ମହାଶ୍ୱେତର୍କ୍ଷଗନ୍ଧିକା ॥
[୩] ଲାଙ୍ଗଲୀ ଶାରଦୀ ତୋୟପିପ୍ପଲୀ ଶକୁଲାଦନୀ ।
[୪] ଖରାଶ୍ୱା କାରବୀ ଦୀପ୍ୟୋ ମୟୂରୋ ଲୋଚମସ୍ତକଃ ॥
[୫] ଗୋପୀ ଶ୍ୟାମା ଶାରିବା ସ୍ୟାଦନନ୍ତୋତ୍ପଲଶାରିବା ।
[୬] ଯୋଗ୍ୟମୃଦ୍ଧିଃ ସିଦ୍ଧିଲକ୍ଷ୍ମ୍ୟୌ ବୃଦ୍ଧେରପ୍ୟାହ୍ୱୟା ଇମେ ॥
[୭] କଦଳୀ ବାରଣବୁଷା ରମ୍ଭା ମୋଚାଂଶୁମତ୍ଫଳା ।
କାଷ୍ଠୀଳା [୮] ମୁଦ୍ଗପର୍ଣୀ ତୁ କାକମୁଦ୍ଗା ସହେତ୍ୟପି ॥
[୯] ବାର୍ତ୍ତାକୀ ହିଙ୍ଗୁଳୀ ସିଂହୀ ଭଣ୍ଟାକୀ ଦୁଷ୍ପ୍ରଧର୍ଷଣୀ ।
[୧୦] ନାକୁଳୀ ସୁରସା ରାସ୍ନା ସୁଗନ୍ଧା ଗନ୍ଧନାକୁଳୀ ॥
ନକୁଳେଷ୍ଟା ଭୁଜଙ୍ଗାକ୍ଷୀ ଛତ୍ରାକୀ ସୁବହା ଚ ସା ।

---

୧ । ବିଦାରୀ । କ୍ଷୀରଶୁକ୍ଳା । ଇକ୍ଷୁଗନ୍ଧା । କ୍ରୋଷ୍ଟ୍ରୀ ଏ ଚାରିନାମ ଶୁକ୍ଳ ଭୂଇଁକଖାରୁଗଛର
୨ । କ୍ଷୀରବିଦାରୀ । ମହାଶ୍ୱେତା । ଋକ୍ଷଗନ୍ଧିକା ଏ ତିନିନାମ ଅନ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ ଭୂଇଁକଖାରୁ ଗଛର ।
୩ । ଲାଙ୍ଗଲୀ । ଶାରଦୀ । ତୋୟପିପ୍ପଳୀ । ଶକୁଲାଦନୀ ଏ ଚାରିନାମ କଚରଙ୍ଗଶାକର
୪ । ଖରାଶ୍ୱା । କାରବୀ । ଦୀପ୍ୟ । ମୟୂର । ଲୋଚମସ୍ତକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଓଶ୍ୱରକଣ୍ଠାବୃକ୍ଷର
୫ । ଗୋପୀ । ଶ୍ୟାମା । ଶାରିବା । ଅନନ୍ତା । ଉତ୍ପଳଶାରିବା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଶ୍ୟାମାଲତାର । [ଶୁଅଁଳିଗଛର]
୬ । ଯୋଗ୍ୟ । ଋଦ୍ଧି । ସିଦ୍ଧି । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏ ଚାରିନାମ ଅଗବଥ୍ ଗଛର ।
୭ । କଦଳୀ । ବାରଣବୁଷା । ରମ୍ଭା । ମୋଚ । ଅଂଶୁମତ୍ଫଳା । କାଷ୍ଠୀଳା ଏ ଛନାମ କଦଳୀ ଗଛର ।
୮ । ମୁଦ୍ଗପର୍ଣ୍ଣୀ । କାକମୁଦ୍ଗା । ସହା ଏ ତିନିନାମ ମୁଦ୍ଗପର୍ଣ୍ଣୀ ଗଛର ।
୯ । ବାର୍ତ୍ତାକୀ । ହିଙ୍ଗୁଳୀ । ସିଂହୀ । ଭଣ୍ଟାକୀ । ଦୁଷ୍ପ୍ରଧର୍ଷଣୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବାଇଗଣଗଛର
୧୦ । ନାକୁଳୀ । ସୁରସା । ରାସ୍ନା । ସୁଗନ୍ଧା । ଗନ୍ଧନାକୁଳୀ । ନକୁଳେଷ୍ଟା । ଭୁଜଙ୍ଗାକ୍ଷୀ । ଛତ୍ରାକୀ । ସୁବହା ଏ ନଅନାମ ରାସ୍ନାଲତାର ।

[୧] ବିଦାରି ଗନ୍ଧାଂଶୁମତୀ ଶାଲପର୍ଣ୍ଣୀ ସ୍ଥିରା ଧ୍ରୁବା ॥
[୨] ତୁଣ୍ଡିକେରୀ ସମୁଦ୍ରାନ୍ତା କାର୍ପାସୀ ବଦରେତି ଚ ।
[୩] ଭାରଦ୍ୱାଜୀ ତୁ ସା ବନ୍ୟା [୪] ଶୃଙ୍ଗୀ ତୁ ଋଷଭୋ ବୃଷଃ ॥
[୫] ଗାଙ୍ଗେରୁକୀ ନାଗବଲା ଝଷା ହ୍ରସ୍ୱଗବେଧୁକା ।
[୬] ଧାମାର୍ଗବୋ ଘୋଷକଃ ସ୍ୟାତ୍ [୭] ମହାଜାଲୀ ସ ପୀତକଃ ॥
[୮] ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନୀ ପଟୋଲିକା ଜାଲୀ [୯] ନାଦେୟୀ ଭୂମିଜମ୍ବୁକା ।
[୧୦] ସ୍ୟାଲ୍ଲାଙ୍ଗଲିକ୍ୟଗ୍ନିଶିଖା [୧୧] କାକାଙ୍ଗୀ କାକନାସିକା ॥
[୧୨] ଗୋଧାପଦୀ ତୁ ସୁବହା [୧୩] ମୂଷଳୀ ତାଳମୂଳିକା ।
[୧୪] ଅଜଶୃଙ୍ଗୀ ବିଷାଣୀ ସ୍ୟାତ୍ [୧୫] ଗୋଜିହ୍ୱା ଦାର୍ବିକେ ସମେ ॥

---

୧ । ବିଦାରି । ଗନ୍ଧାଂଶୁମତୀ । ଶାଲପର୍ଣ୍ଣୀ । ସ୍ଥିର । ଧ୍ରୁବା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଶାଲପର୍ଣ୍ଣୀ ଗଛର ।
୨ । ତୁଣ୍ଡିକେରୀ । ସମୁଦ୍ରାନ୍ତା । କାର୍ପାସୀ । ବଦର ଏ ଚାରିନାମ କପାଗଛର ।
୩ । ବନ୍ୟକାର୍ପାସ ବୃକ୍ଷକୁ ଭରଦ୍ୱାଜୀ କହି ।
୪ । ଶୃଙ୍ଗୀ । ଋଷଭ । ବୃଷ ଏ ତିନିନାମ କଙ୍କଡାଶୃଙ୍ଗୀ ଗଛର ।
୫ । ଗାଙ୍ଗେରୁକୀ । ନାଗବଲା । ଝଷା । ହ୍ରସ୍ୱଗବେଧୁକା ଏ ଚାରିନାମ ଗୋରଖ ଚାଉଳିଆର ।
୬ । ଧାମାର୍ଗବ । ଘୋଷକ ଏ ଦୁଇନାମ କଡ଼ିଗଛର ।
୭ । ପୀତବର୍ଣ୍ଣ କଡ଼ିଗଛକୁ ମହାଜାଲୀ କହି ।
୮ । ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନୀ । ପଟୋଲିକା । ଜାଲୀ ଏ ତିନିନାମ ପଟୋଳଯାତିପ୍ର ଗଛର ।
୯ । ନାଦେୟୀ । ଭୂମିଜମ୍ବୁକା ଏ ଦୁଇନାମ ଭୂଇଁଜାମୁର ।
୧୦ । ଲାଙ୍ଗଲୀ । ଅଗ୍ନିଶିଖା ଏ ଦୁଇନାମ ଲହଲଙ୍ଗଳିଆ ଗଛର ।
୧୧ । କାକାଙ୍ଗୀ । କାକନାସିକା ଏ ଦୁଇନାମ କଜଶିରଗଛର ।
୧୨ । ଗୋଧାପଦୀ । ସୁବହା ଏ ଦୁଇନାମ ଗୁଅଳୀଲତାର ।
୧୩ । ମୂଷଳୀ । ତାଳମୂଳୀ ଏ ଦୁଇନାମ ତାଳମୂଳୀ ବୃକ୍ଷର ।
୧୪ । ଅଜଶୃଙ୍ଗୀ । ବିଷାଣୀ ଏ ଦୁଇନାମ ମେଣ୍ଢାଶିଙ୍ଘା ଗଛର ।
୧୫ । ଗୋଜିହ୍ୱା । ଦାର୍ବିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଦନ୍ତଅଁଶାକର ।

[୧] ତାମ୍ବୂଳବଲ୍ଲୀ ତାମ୍ବୂଲୀ ନାଗବଲ୍ଲ୍ୟପ୍ୟ [୨] ଥ ଦ୍ୱିଜା ।
ହରେଣୂ ରେଣୁକା କୌନ୍ତୀ କପିଳା ଭସ୍ମଗନ୍ଧିନୀ ॥
[୩] ଏଲବାଲୁକମୈଲେୟଂ ସୁଗନ୍ଧି ହରିବାଲୁକଂ ।
ବଲୁକଞ୍ଚ [୪] ଥ ପାଲଙ୍କ୍ୟା ମୁକୁନ୍ଦଃ କୁନ୍ଦ କୁନ୍ଦୁରୁ ॥
[୫] ବାଲଂ ହ୍ରୀବେର ବର୍ହିଷ୍ଠୋ ଦବ୍ୟଂ କେଶାମ୍ବୁନାମ ଚ ।
[୬] କାଲାନୁସାର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧାଶ୍ମପୁଷ୍ପଶୀତଶିବାନି ତୁ ॥
ଶୈଳେୟଂ [୭] ତାଲପର୍ଣ୍ଣୀ ତୁ ଦୈତ୍ୟା ଗନ୍ଧକୁଟୀ ମୁରା ।
ଗନ୍ଧିନୀ [୮] ଗଜଭକ୍ଷ୍ୟା ତୁ ସୁବହା ସୁରଭୀ ରସା ॥
ମହେରଣା କୁନ୍ଦୁରୁକୀ ଶଲ୍ଲକୀ ହ୍ଲାଦିନୀତି ଚ ।
[୯] ଅଗ୍ନିଜ୍ୱାଳା ସୁଭିକ୍ଷେ ତୁ ଧାତକୀ ଧାତୁପୁଷ୍ପିକା ॥

---

୧ । ତାମ୍ବୂଳବଲ୍ଲୀ । ତାମ୍ବୂଳୀ । ନାଗବଲ୍ଲୀ ଏ ତିନିନାମ ପାନଲତାର ।

୨ । ଦ୍ୱିଜା । ହରେଣୁ । ରେଣୁକା । କୌନ୍ତୀ । କପିଳା । ଭସ୍ମଗନ୍ଧିନୀ ଏ ଛଅନାମ ରେଣୁକାଗନ୍ଧ ଦ୍ରବ୍ୟର ।

୩ । ଏଲବାଲୁକ । ଐଲେୟ । ସୁଗନ୍ଧି । ହରିବାଲୁକ । ବାଲୁକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଏଲବାଲୁକ ଗଛର ।

୪ । ପାଲଙ୍କୀ । ମୁକୁନ୍ଦ । କୁନ୍ଦ । କୁନ୍ଦୁରୁ ଏ ଚାରିନାମ କୁନ୍ଦୁରୁଗଛର ।

୫ । ବାଲ । ହ୍ରୀବେର । ବର୍ହିଷ୍ଠ । ଦବ୍ୟ ଏବଂ ବାଲର ଯେତେ ନାମ ଓ ଜଳର ଯେତେ ନାମ ସେତେ ନାମ ବାଲାର ।

୬ । କାଲାନୁସାର୍ଯ୍ୟ । ବୃଦ୍ଧ । ଅଶ୍ମପୁଷ୍ପ । ଶୀତଶିବ । ଶୈଳେୟ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଶିଳାବୃକ୍ଷର ।

୭ । ତାଲପର୍ଣ୍ଣୀ । ଦୈତ୍ୟା । ଗନ୍ଧକୁଟୀ । ମୁରା । ଗନ୍ଧିନୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ମୁରାବୃକ୍ଷର ।

୮ । ଗଜଭକ୍ଷ୍ୟା । ସୁବହା । ସୁରଭୀ । ରସା । ମହେରଣା । କୁନ୍ଦୁରୁକୀ । ଶଲ୍ଲକୀ । ହ୍ଲାଦିନୀ ଏ ଅଠନାମ ଶଲ୍ଲକୀ ଗଛର ।

୯ । ଅଗ୍ନିଜ୍ୱାଳା । ସୁଭିକ୍ଷା । ଧାତକୀ । ଧାତୁପୁଷ୍ପିକା ଏ ଚାରିନାମ ଧାତୁକୀ ଗଛର ।

[୧] ପୃଥ୍ୱୀକା ଚନ୍ଦ୍ରବାଲୈଲା ନିଷ୍କୁଟିର୍ବହୁଳା [୨] ଽଥ ସା ।
ସୂକ୍ଷ୍ମୋପକୁଞ୍ଚିକା ତୁତ୍ଥା କୋରଙ୍ଗୀ ତ୍ରିପୁଟା ତ୍ରୁଟିଃ ॥
[୩] ବ୍ୟାଧିଃ କୁଷ୍ଠଂ ପାରିଭାବ୍ୟଂ ବ୍ୟାପ୍ୟଂ ପାକଲମୁତ୍ପଲଂ ।
[୪] ଶଙ୍ଖିନୀ ଚୈରପୁଷ୍ପୀସ୍ୟାତ୍ କେଶିନ୍ୟ [୫] ଥ ବିତୁନ୍ନକଃ ॥
ଝାଟା ଽମଲା ଽଜ୍ଝଟା ତାଲୀ ଶିବା ତାମଲକୀତି ଚ ।
[୬] ପ୍ରପୌଣ୍ଡରୀକଂ ପୌଣ୍ଡର୍ଯ୍ୟ [୭] ମଥ ତୁନ୍ନଃ କୁବେରକଃ ॥
କୁଣିଃ କଚ୍ଛଃ କାନ୍ତଲକୋ ନନ୍ଦୀବୃକ୍ଷୋ [୮] ଽଥ ରାକ୍ଷସୀ ।
ଚଣ୍ଡା ଧନହରୀ କ୍ଷେମ ଦୁଷ୍ପତ୍ର ଗଣହାସକାଃ ॥
[୯] ବ୍ୟାଡ଼ାୟୁଧଂ ବ୍ୟାଘ୍ରନଖଂ କରଜଂ ଚକ୍ରକାରକଂ ।
[୧୦] ଶୁଷିରା ବିଦ୍ରୁମଲତା କପୋତାଙ୍ଘ୍ରିର୍ନଟୀ ନଲୀ ॥

---

୧ । ପୃଥ୍ୱୀକା । ଚନ୍ଦ୍ରବାଳା । ଏଳା । ନିଷ୍କୁଟି । ବହୁଳା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବଡ଼ଅଳାଇଚ ଗଛର ।

୨ । ସୂକ୍ଷ୍ମୈଳା । ଉପକୁଞ୍ଚିକା । ତୁତ୍ଥା । କୋରଙ୍ଗୀ । ତ୍ରିପୁଟା । ତ୍ରୁଟି ଏ ଛନାମ ଗୁଜୁରାଟି ଅଳାଇଚ ଗଛର ।

୩ । ବ୍ୟାଧି । କୁଷ୍ଠ । ପରିଭବ୍ୟ । ବ୍ୟାପ୍ୟ । ପାକଳ । ଉତ୍ପଳ ଏ ଛନାମ କୁଡ଼ବୃକ୍ଷର

୪ । ଶଙ୍ଖିନୀ । ଚୈରପୁଷ୍ପୀ । କେଶିନୀ ଏ ତିନିନାମ ଶ୍ୱେତପୁଙ୍ଖନାଟର ।

୫ । ବିତୁନ୍ନକ । ଝଟା । ଅମଲା । ଅଜ୍ଝଟା । ତାଲୀ । ଶିବା । ତାମଲକୀ ଏ ସାତନାମ ଭୂଇଁଅଁଳାର ।

୬ । ପ୍ରପୌଣ୍ଡରୀକ । ପୌଣ୍ଡର୍ଯ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ପୁଣ୍ଡରୀକ ବୃକ୍ଷର ।

୭ । ତୁନ୍ନ । କୁବେରକ । କୁଣି । କଚ୍ଛ । କାନ୍ତଲକ । ନନ୍ଦୀବୃକ୍ଷ ଏ ଛନାମ ନନ୍ଦୀବୃକ୍ଷର

୮ । ରାକ୍ଷସୀ । ଚଣ୍ଡା । ଧନହରୀ । କ୍ଷେମ । ଦୁଷ୍ପତ୍ର । ଗଣହାସକ ଏ ଛନାମ କଣ୍ଟିକ-ପାଳ ଗଛର ।

୯ । ବ୍ୟାଡାୟୁଧ । ବ୍ୟାଘ୍ରନଖ । କରଜ । ଚକ୍ରକାରକ ଏ ଚାରିନାମ ନଖୀନାମକ ଗନ୍ଧଦ୍ରବ୍ୟର ।

୧୦ । ସୁଷିର । ବିଦ୍ରୁମଲତା । କପୋତାଙ୍ଘ୍ରି । ନଟୀ । ନଳୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଗନ୍ଧନଳିକାର ।

[୧] ଧମନ୍ୟଞ୍ଜନକେଶୀ ଚ ହନୂର୍ହଟ୍ଟବିଲାସିନୀ ।
[୨] ଶୁକ୍ତିଃ ଶଙ୍ଖଃ ଖୁରଃ କୋଲଦଲଂ ନଖ [୩] ମଥାଢ଼କୀ ॥
କାକ୍ଷୀ ମୃତ୍ସ୍ନା ତୁବରିକା ମୃତ୍ତାଲକ ସୁରାଷ୍ଟ୍ରଜେ ।
[୪] କୁଟନ୍ନଟଂ ଦାଶପୁରଂ ବାନେୟଂ ପରିପେଲବଂ ॥
ପ୍ଳବ ଗୋପୁର ଗୋନର୍ଦ୍ଦ କୈବର୍ତ୍ତୀମୁସ୍ତକାନି ଚ ।
[୫] ଗ୍ରନ୍ଥିପର୍ଣ୍ଣଂ ଶୁକଂ ବର୍ହିପୁଷ୍ପଂ ସ୍ଥୌଣେୟ କୁକ୍କୁରେ ॥
[୬] ମରୁନ୍ମାଳା ତୁ ପିଶୁନା ସ୍ପୃକ୍କାଦେବୀ ଲତା ଲଘୁଃ ।
ସମୁଦ୍ରାନ୍ତା ବଧୂଃ କୋଟିବର୍ଷା ଲଙ୍କୋଽପିକେତ୍ୟପି ॥
[୭] ତପସ୍ୱିନୀ ଜଟାମାଂସୀ ଜଟିଲା ଲୋମଶା ମିସୀ ॥
[୮] ତ୍ୱକ୍ପତ୍ରମୁତ୍କଟଂ ଭୃଙ୍ଗଂ ତ୍ୱଚଂ ଚୋଚଂ ବରାଙ୍ଗକଂ ॥
[୯] କର୍ଚ୍ଚୂରକୋ ଦ୍ରାବିଡକଃ କାଲ୍ପକୋ ବେଧମୁଖ୍ୟକଃ ।
[୧୦] ଓଷଧ୍ୟୋ ଜାତିମାତ୍ରେ ସ୍ୟୁ [୧୧] ରଜାତୌ ସର୍ବମୌଷଧଂ ॥

---

୧ । ଧମନୀ । ଅଞ୍ଜନକେଶୀ । ହନୂ । ହଟ୍ଟବିଳାସିନୀ ଏ ଚାରିନାମ ହଟ୍ଟବିଳାସିନୀଗଛର ।

୨ । ଶୁକ୍ତି । ଶଙ୍ଖ । ଖୁର । କୋଳଦଳ । ନଖ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ନଖୀଭେଦର ।

୩ । ଅଢକୀ । କାକ୍ଷୀ । ମୃତ୍ସ୍ନା । ତୁବରିକା । ମୃତ୍ତାଳକ । ସୁରାଷ୍ଟ୍ରଜ ଏ ଛନାମ [illegible] ବିଶେଷର ।

୪ । କୁଟନ୍ନଟ । ଦାଶପୁର । ବାନେୟ । ପରିପେଲବ । ପ୍ଳବ । ଗୋପୁର । ଗୋନର୍ଦ୍ଦ । କୈବର୍ତ୍ତୀମୁସ୍ତକ ଏ ଅଠନାମ କେଉଟିଆ ମୁଥା ଗଛର ।

୫ । ଗ୍ରନ୍ଥିପର୍ଣ୍ଣ । ଶୁକ । ବର୍ହିପୁଷ୍ପ । ସ୍ଥୌଣେୟ । କୁକ୍କୁର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଗଣ୍ଠିଅଳା ବୃକ୍ଷର ।

୬ । ମରୁନ୍ମାଳା । ପିଶୁନା । ସ୍ପୃକ୍କା । ଦେବୀ । ଲତା । ଲଘୁ । ସମୁଦ୍ରାନ୍ତା । ବଧୂ । କୋଟିବର୍ଷା । ଲଙ୍କୋପିକା ଏ ଦଶନାମ ପିଡଙ୍ଗଶାକର ।

୭ । ତପସ୍ୱିନୀ । ଜଟାମାଂସୀ । ଜଟିଳା । ଲୋମଶା । ମିସୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଜଟାମାଂସୀ ଗଛର ।

୮ । ତ୍ୱକ୍ପତ୍ର । ଉତ୍କଟ । ଭୃଙ୍ଗ । ତ୍ୱଚ । ଚୋଚ । ବରାଙ୍ଗକ ଏ ଛନାମ ତେଜପତ୍ରର ।

୯ । କର୍ଚ୍ଚୂରକ । ଦ୍ରାବିଡକ । କାଲ୍ପକ । ବେଧମୁଖ୍ୟକ ଏ ଚାରିନାମ କର୍ପୂରହଳଦୀଗଛର ।

୧୦ । ସର୍ବଜାତୀୟ ଗଛକୁ ଔଷଧ କହି । ୧୧ । ବିଶେଷ ଓଷଧିଗଛକୁ ଔଷଧ କହି ।

[୧] ଶାକାଖ୍ୟଂ ପତ୍ର ପୁଷ୍ପାଦି [୨] ତଣ୍ଡୁଲୀୟୋଽଲ୍ପମାରିଷଃ ।
[୩] ବିଶଲ୍ୟାଗ୍ନିଶିଖାନନ୍ତା ଫଳିନୀ ଶକ୍ରପୁଷ୍ପ୍ୟପି ॥
[୪] ସ୍ୟାଦୃକ୍ଷଗନ୍ଧା ଛଗଳାନ୍ତ୍ର୍ୟାବେଗୀ ବୃଦ୍ଧଦାରକଃ ।
ଜୁଙ୍ଗୋ [୫] ବ୍ରାହ୍ମୀ ତୁ ମତ୍ସ୍ୟାକ୍ଷୀ ବୟସ୍ଥା ସୋମବଲ୍ଲରୀ ॥
[୬] ପଟୁପର୍ଣୀ ହୈମବତୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକ୍ଷୀରୀ ହିମାବତୀ ।
[୭] ହୟପୁଚ୍ଛୀ ତୁ କାମ୍ବୋଜୀ ମାଷପର୍ଣ୍ଣୀ ମହାସହା ॥
[୮] ତୁଣ୍ଡିକେରୀ ରକ୍ତଫଳା ବିମ୍ବିକା ପୀଲୁପର୍ଣ୍ୟପି ।
[୯] ବର୍ବରା କବରୀ ତୁଙ୍ଗୀ ଖରପୁଷ୍ପାଜଗନ୍ଧିକା ॥
[୧୦] ଏଳାପର୍ଣ୍ଣୀ ତୁ ସୁବହା ରାସ୍ନା ଯୁକ୍ତରସା ଚ ସା ।
[୧୧] ଚାଙ୍ଗେରୀ ଚୁକ୍ରିକା ଦନ୍ତଶଠାମ୍ବଷ୍ଠାମ୍ଳଲୋଣିକା ॥
[୧୨] ସହସ୍ରବେଧୀ ଚୁକ୍ରୋଽମ୍ଳବେତସଃ ଶତବେଧ୍ୟପି ।

---

୧ । ପତ୍ର ପୁଷ୍ପାଦିକ ଶାକ କହି ।

୨ । ତଣ୍ଡୁଲୀୟ । ଅଳ୍ପମାରିଷ ଏ ଦୁଇନାମ ଲେଉଟିଆଶାକର ।

୩ । ବିଶଲ୍ୟା । ଅଗ୍ନିଶିଖା । ଅନନ୍ତା । ଫଳିନୀ । ଶକ୍ରପୁଷ୍ପୀ ଏ ପାଞ୍ଚ ନାମ ଅଗ୍ନିଶିଖା ଗଛର ।

୪ । ଋକ୍ଷଗନ୍ଧା । ଛଗଳାନ୍ତ୍ରୀ । ଆବେଗୀ । ବୃଦ୍ଧଦାରକ । ଜୁଙ୍ଗ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବୃଦ୍ଧଦାରକ ଗଛର ।

୫ । ବ୍ରାହ୍ମୀ । ମତ୍ସ୍ୟାକ୍ଷୀ । ବୟସ୍ଥା । ସୋମବଲ୍ଲରୀ ଏ ଚାରିନାମ ପେନଲତାର ।

୬ । ପଟୁପର୍ଣ୍ଣୀ । ହୈମବତୀ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକ୍ଷୀରୀ । ହିମାବତୀ ଏ ଚାରିନାମ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକ୍ଷୀରୀ ଗଛର ।

୭ । ହୟପୁଚ୍ଛୀ । କାମ୍ବୋଜୀ । ମାଷପର୍ଣ୍ଣୀ । ମହାସହା ଏ ଚାରିନାମ ବନମୁଗ ଗଛର ।

୮ । ତୁଣ୍ଡିକେରୀ । ରକ୍ତଫଳା । ବିମ୍ବିକା । ପୀଲୁପର୍ଣ୍ଣୀ ଏ ଚାରିନାମ କଇଁଣିକାକୁଡିଗଛର

୯ । ବର୍ବରା । କବରୀ । ତୁଙ୍ଗୀ । ଖରପୁଷ୍ପା । ଅଜଗନ୍ଧା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବଣତୁଳସୀଗଛର ।

୧୦ । ଏଳାପର୍ଣ୍ଣୀ । ସୁବହା । ରାସ୍ନା । ଯୁକ୍ତରସା ଏ ଚାରିନାମ ରାସ୍ନା ଗଛର ।

୧୧ । ଚାଙ୍ଗେରୀ । ଚୁକ୍ରିକା । ଦନ୍ତଶଠା । ଅମ୍ବଷ୍ଠା । ଅମ୍ଳଲୋଣିକା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅମ୍ବିଳ ଲୁଣି ଶାଗର ।

୧୨ । ସହସ୍ରବେଧୀନ୍ । ଚୁକ୍ର । ଅମ୍ଳବେତସ । ଶତବେଧିନ୍ ଏ ଚାରିନାମ ଅମ୍ଳବେତସ ଗଛର । [ଅମ୍ଳବେତସ]

[୧] ନମସ୍କାରୀ ଗଣ୍ଡକାଲୀ ସମଙ୍ଗା ଖଦିରୀତ୍ୟପି ॥
[୨] ଜୀବନ୍ତୀ ଜୀବନୀ ଜୀବା ଜୀବନୀୟା ମଧୁସ୍ରବା ।
[୩] କୂର୍ଚ୍ଚଶୀର୍ଷୋ ମଧୁରକଃ ଶୃଙ୍ଗ ହ୍ରସ୍ୱାଙ୍ଗ ଜୀବକାଃ ॥
[୪] କିରାତତିକ୍ତୋ ଭୂନିମ୍ବୋଽନାର୍ଯ୍ୟତିକ୍ତୋ [୫] ଽଥ ସପ୍ତଲା ।
ବିମଲା ସାତଲା ଭୂରିଫେଣା ଚର୍ମକଷେତ୍ୟପି ॥
[୬] ବାୟସୋଲୀ ସ୍ୱାଦୁରସା ବୟସ୍ଥା [୭] ଽଥ ମକୂଲକଃ ।
ନିକୁମ୍ଭୋ ଦନ୍ତିକା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଶ୍ରେଣ୍ୟୁଦୁମ୍ବରପର୍ଣ୍ଣ୍ୟପି ॥
[୮] ଅଜମୋଦା ତୂଗ୍ରଗନ୍ଧା [୯] ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଭା ଯବାନିକା ।
[୧୦] ମୂଲେ ପୁଷ୍କର କାଶ୍ମୀର ପଦ୍ମପତ୍ରାଣି ପୌଷ୍କରେ ॥
[୧୧] ଅବ୍ୟଥାଽତିଚରା ପଦ୍ମା ଚାରଟୀ ପଦ୍ମଚାରିଣୀ ।
[୧୨] କାମ୍ପିଲ୍ଲଃ କର୍କଶଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରୋ ରକ୍ତାଙ୍ଗୋ ରୋଚନୀତ୍ୟପି ।

---

୧ । ନମସ୍କାରୀ । ଗଣ୍ଡକାଳୀ । ସମଙ୍ଗା । ଖଦିରୀ ଏ ଚାରିନାମ ଲଜକୋଳିକର ।
୨ । ଜୀବନ୍ତୀ । ଜୀବନୀ । ଜୀବା । ଜୀବନୀୟା । ମଧୁସ୍ରବା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଜୀବନ୍ତୀ ଗଛର ।
୩ । କୂର୍ଚ୍ଚଶୀର୍ଷ । ମଧୁରକ । ଶୃଙ୍ଗ । ହ୍ରସ୍ୱାଙ୍ଗ । ଜୀବକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଜୀବକ ଗଛର ।
୪ । କିରାତତିକ୍ତ । ଭୂନିମ୍ବ । ଅନାର୍ଯ୍ୟତିକ୍ତ ଏ ତିନିନାମ ଚିରାଇତର ।
୫ । ସପ୍ତଲା । ବିମଲା । ସାତଲା । ଭୂରିଫେନା । ଚର୍ମକଷା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଚର୍ମକଷା ବୃକ୍ଷର ।
୬ । ବାୟସୋଲୀ । ସ୍ୱାଦୁରସା । ବୟସ୍ଥା ଏ ତିନିନାମ କାକୋଲିବୃକ୍ଷର ।
୭ । ମକୂଲକ । ନିକୁମ୍ଭ । ଦନ୍ତିକା । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଶ୍ରେଣୀ । ଉଦୁମ୍ବରପର୍ଣ୍ଣୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଦନ୍ତିବୃକ୍ଷର ।
୮ । ଅଜମୋଦା । ଉଗ୍ରଗନ୍ଧା ଏ ଦୁଇନାମ ଅଜମୋଦାର ।
୯ । ବ୍ରହ୍ମଦର୍ଭା । ଯବାନିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଯୁଆଣୀ ଗଛର ।
୧୦ । ପୁଷ୍କର । କାଶ୍ମୀର । ପଦ୍ମପତ୍ର ଏ ତିନିନାମ ପଦ୍ମମୂଳର ।
୧୧ । ଅବ୍ୟଥା । ଅତିଚରା । ପଦ୍ମା । ଚାରଟୀ । ପଦ୍ମଚାରିଣୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପଦ୍ମଚାରିଣୀ ଗଛର ।
୧୨ । କାମ୍ପିଲ୍ୟ । କର୍କଶ । ଚନ୍ଦ୍ର । ରକ୍ତାଙ୍ଗ । ରୋଚନୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କମଲାଗୁଣ୍ଡି ବୃକ୍ଷର ।

[୧] ପ୍ରପୁନ୍ନାଡ଼ ସ୍ତ୍ରେଡଗଜୋ ଦଦ୍ରୁଘ୍ନଶ୍ଚକ୍ରମର୍ଦ୍ଦକଃ ।
ପଦ୍ମାଟ ଉରଣାଖ୍ୟଶ୍ଚ [୨] ପଲାଣ୍ଡୁସ୍ତୁ ସୁକନ୍ଦକଃ ॥
[୩] ଲତାର୍କ ଦୁଦ୍ରୁମୌ ତତ୍ର ହରିତେ [୪] ଽଥ ମହୌଷଧଂ ।
ଲଶୁନଂ ଗୃଞ୍ଜନାରିଷ୍ଟ ମହାକନ୍ଦର ସୋନକାଃ ॥
[୫] ପୁନର୍ନବା ତୁ ଶୋଥଘ୍ନୀ [୬] ବତୁନ୍ନଂ ସୁନିଷଣ୍ଣକଂ ।
[୭] ସ୍ୟାଦ୍ବାତକଃ ଶୀତଳୋ ଽପରାଜିତା ଽଶନପର୍ଣ୍ୟପି ॥
[୮] ପାରାବତାଙ୍ଘ୍ରିଃ କଟଭୀ ପଣ୍ୟା ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତୀ ଲତା ।
[୯] ବାର୍ଷିକଂ ତ୍ରାୟମାଣା ସ୍ୟାତ୍ତ୍ରାୟନ୍ତୀ ବଲଭଦ୍ରିକା ॥
[୧୦] ବିଷ୍ୱକ୍ସେନପ୍ରିୟା ଗୃଷ୍ଟିର୍ବାରାହୀ ବଦରେତ୍ୟପି ।
[୧୧] ମାର୍କବୋ ଭୃଙ୍ଗରାଜଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୨] କାକମାଚୀ ତୁ ବାୟସୀ ॥

---

୧ । ପ୍ରପୁନ୍ନାଡ । ଏଡଗଜ । ଦଦ୍ରୁଘ୍ନ । ଚକ୍ରମର୍ଦ୍ଦକ । ପଦ୍ମାଟ । ଉରଣାଖ୍ୟ ଏ ଛନାମ ଚାକୁଣ୍ଡା ଗଛର ।

୨ । ପଲାଣ୍ଡୁ । ସୁକନ୍ଦକ ଏ ଦୁଇ ନାମ ପିଆଜର ।

୩ । ଲତାର୍କ । ଦୁଦ୍ରୁମ ଏ ଦୁଇନାମ ହରିଦ୍ବର୍ଣ୍ଣ ପିଆଜର ।

୪ । ଲଶୁନ । ଗୃଞ୍ଜନ । ଅରିଷ୍ଟ । ମହାକନ୍ଦର । ସୋନକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ରଶୁଣର ।

୫ । ପୁନର୍ଣ୍ଣବା । ଶୋଥଘ୍ନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ପୁରୁଣୀ ଶାକର ।

୬ । ବତୁନ୍ନ । ସୁନିଷଣ୍ଣକ ଏ ଦୁଇନାମ ସୁନସୁନିଆ ଶାକର ।

୭ । ବାତକ । ଶୀତଳ । ଅପରାଜିତା । ଅଶନପର୍ଣ୍ଣୀ ଏ ଚାରିନାମ ଅପରାଜିତା ଗଛର ।

୮ । ପାରାବତାଙ୍ଘ୍ରି । କଟଭୀ । ପଣ୍ୟା । ଜ୍ୟୋତିଷ୍ମତୀ । ଲତା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଫୁଟଫୁଟିଆ ଗଛର ।

୯ । ବାର୍ଷିକ । ତ୍ରାୟମାଣା । ତ୍ରାୟନ୍ତୀ । ବଲଭଦ୍ରିକା ଏ ଚାରିନାମ ଦେବବଳା ଗଛର ।

୧୦ । ବିଷ୍ୱକ୍ସେନପ୍ରିୟା । ଗୃଷ୍ଟି । ବାରାହୀ । ବଦରା ଏ ଚାରିନାମ ବରାହକନ୍ଦ ଗଛର ।

୧୧ । ମାର୍କବ । ଭୃଙ୍ଗରାଜ ଏ ଦୁଇନାମ ଭୃଙ୍ଗରାଜ ଗଛର ।

୧୨ । କାକମାଚୀ । ବାୟସୀ ଏ ଦୁଇନାମ କୁଆମଇଚା ଗଛର ।

[୧] ଶତପୁଷ୍ପା ସିତଚ୍ଛତ୍ରାଽତିଚ୍ଛତ୍ରା ମଧୁରା ମିସିଃ ।
ଅବାକ୍ପୁଷ୍ପୀ କାରବୀ ଚ [୨] ସରଣା ତୁ ପ୍ରସାରଣୀ ॥
ତସ୍ୟାଂ କଟମ୍ଭରା ରାଜବଲା ଭଦ୍ରବଲେତ୍ୟପି ।
[୩] ଜନୀ ଜତୂକା ରଜନୀ ଜତୁକୃଚ୍ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତିନୀ ॥
ସଂସ୍ପର୍ଶା [୪] ଽଥ ଶଟୀ ଗନ୍ଧମୂଲୀ ଷଡ୍ଗ୍ରନ୍ଥିକେତ୍ୟପି ।
କର୍ଚ୍ଚୂରୋଽପି ପଲାଶୋ [୫] ଽଥ କାରବେଲ୍ଲଃ କଟିଲ୍ଲକଃ ॥
ସୁଷବୀ ଚ [୬] ଽଥ କୁଲକଂ ପଟୋଲସ୍ତିକ୍ତକଃ ପଟୁଃ ।
[୭] କୂଷ୍ମାଣ୍ଡକସ୍ତୁ କର୍କାରୁ [୮] ରୁର୍ବାରୁଃ କର୍କଟୀ ସ୍ତ୍ରିୟୌ ॥
[୯] ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁଃ କଟୁତୁମ୍ବୀ ସ୍ୟାତ୍ [୧୦] ତୁମ୍ବ୍ୟଲାବୂରୁଭେ ସମେ ।
[୧୧] ଚିତ୍ରା ଗବାକ୍ଷୀ ଗୋଡୁମ୍ବା [୧୨] ବିଶାଲା ତ୍ୱିନ୍ଦ୍ରବାରୁଣୀ ॥

---

୧ । ଶତପୁଷ୍ପା । ଶିତଛତ୍ରା । ଅତଛତ୍ରା । ମଧୁରା । ମିସି । ଅବାକ୍ପୁଷ୍ପୀ । କାରବୀ ଏ ସାତନାମ ଶତାବରୀ ଗଛର ।

୨ । ସରଣା । ପ୍ରସାରଣୀ । କଟମ୍ଭରା । ରାଜବଳା । ଭଦ୍ରବଳା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପସାରଣୀ ଗଛର ।

୩ । ଜନୀ । ଜତୂକା । ରଜନୀ । ଜତୁକୃତ୍ । ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତିନୀ । ସଂସ୍ପର୍ଶା ଏ ଛନାମ ରଜନୀଗନ୍ଧାର ।

୪ । ଶଟୀ । ଗନ୍ଧମୂଳୀ । ଷଡ୍ଗ୍ରନ୍ଥିକା । କର୍ଚ୍ଚୂର । ପଲାଶ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପଲାଶଚେଛର

୫ । କାରବେଲ୍ଲ । କଟିଲ୍ଲକ । ସୁଷବୀ । ଏ ତିନିନାମ କଲରାଗଛର ।

୬ । କୁଲକ । ପଟୋଲ । ତିକ୍ତକ । ପଟୁ ଏ ଚାରିନାମ ପଟୋଳଚେଛର ।

୭ । କୂଷ୍ମାଣ୍ଡକ । କର୍କାରୁ ଏ ଦୁଇନାମ କଖାରୁଲତାର ।

୮ । ଉର୍ବାରୁ । କର୍କଟୀ ଏ ଦୁଇନାମ କାକୁଡ଼ିଲତାର ।

୯ । ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ । କଟୁତୁମ୍ବୀ ଏ ଦୁଇନାମ ପିତାଲାଉର ।

୧୦ । ତୁମ୍ବୀ । ଅଲାବୂ ଏ ଦୁଇନାମ ଲାଉଗଛର ।

୧୧ । ଚିତ୍ରା । ଗବାକ୍ଷୀ । ଗୋଡୁମ୍ବା ଏ ତିନିନାମ ଫଟିଁଶିକାକୁଡ଼ିର ।

୧୨ । ବିଶାଳା । ଇନ୍ଦ୍ରବାରୁଣୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୁଳୁଚଲତାର ।

[୧] ଅର୍ଶୋଘ୍ନଃ ଶୂରଣଃ କନ୍ଦୋ [୨] ଗଣ୍ଡୀରସ୍ତୁ ସମଷ୍ଠିଲା ।
[୩] କଲମ୍ବ୍ୟୁପୋଦିକା ସ୍ତ୍ରୀ [୪] ତୁ ମୂଳକଂ ହିଲମୋଚିକା ॥
[୫] ବାସ୍ତୁକଂ ଶାକଭେଦାଃ ସ୍ୟୁ [୬] ର୍ଦ୍ଦୂର୍ବାତୁ ଶତପର୍ବିକା ।
ସହସ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟା ଭାର୍ଗବ୍ୟୌରୁହାନନ୍ତା [୭] ଥ ସା ସିତା ॥
ଗୋଲୋମୀ ଶତବୀର୍ଯ୍ୟା ଚ ଗଣ୍ଡାଲୀ ଶକୁଲାକ୍ଷକଃ ।
[୮] କୁରୁବିନ୍ଦୋ ମେଘନାମା ମୁସ୍ତା ମୁସ୍ତକମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୯] ସ୍ୟାଦ୍ଭଦ୍ରମୁସ୍ତକୋ ଗୁନ୍ଦ୍ରା [୧୦] ଚୂଡ଼ାଲା ଚକ୍ରଲୋଚ୍ଚଟା ॥
[୧୧] ବଂଶେ ତ୍ୱକ୍‌ସାର କର୍ମାର ତ୍ୱଚିସାର ତୃଣଧ୍ୱଜାଃ ।
ଶତପର୍ବା ଯବଫଲୋ ବେଣୁ ମସ୍କର ତେଜନାଃ ।
[୧୨] ବେଣବଃ କୀଚକାସ୍ତେ ସ୍ୟୁର୍ଯ୍ୟେ ସ୍ୱନନ୍ତ୍ୟନିଲୋଦ୍ଧତାଃ ।

---

୧ । ଅର୍ଶୋଘ୍ନ । ଶୂରଣ । କନ୍ଦ ଏ ତିନିନାମ ଓଲ୍‌ଅର୍କନ୍ଦର ।
୨ । ଗଣ୍ଡୀର । ସମଷ୍ଠିଲା ଏ ଦୁଇନାମ ଫୁଟିକାକୁଣ୍ଡର ।
୩ । କଲମ୍ବୀ । ଉପୋଦିକା ଏ ଦୁଇନାମ କଲମ୍ବଲତାର ।
୪ । ମୂଳକ । ହିଲମୋଚିକା ଏ ଦୁଇନାମ ହିଡ଼ିମିଚା ଶାକର ।
୫ । ବଥୁଆଶାକକୁ ବାସ୍ତୁକ କହ ।
୬ । ଦୂର୍ବା । ଶତପର୍ବିକା । ସହସ୍ରବୀର୍ଯ୍ୟା । ଭାର୍ଗବୀ । ରୁହା । ଅନନ୍ତା ଏ ଛନାମ ଦୁବର ।
୭ । ଗୋଲୋମୀ । ଶତବୀର୍ଯ୍ୟା । ଗଣ୍ଡାଲୀ । ଶକୁଲାକ୍ଷକ ଏ ଚାରିନାମ ଶ୍ୱେତଦୁବର ।
୮ । କୁରୁବିନ୍ଦ । ମେଘ । ମୁସ୍ତା । ମୁସ୍ତକ ଏ ଚାରିନାମ ମୁଥାର । ମେଘର ଯେତେ
ନାମ ମୁଥାର ମଧ୍ୟ ସେତେକ ନାମ ।
୯ । ଭଦ୍ରମୁସ୍ତକ । ଗୁନ୍ଦ୍ରା ଏ ଦୁଇନାମ ବଡ଼ ମୁଥାର ।
୧୦ । ଚୂଡ଼ାଲା । ଚକ୍ରଲା । ଉଚ୍ଚଟା ଏ ତିନିନାମ ଗୁଣ୍ଠିମୁଥାର ।
୧୧ । ବଂଶ । ତ୍ୱକ୍‌ସାର । କର୍ମାର । ତ୍ୱଚିସାର । ତୃଣଧ୍ୱଜ । ଶତପର୍ବନ୍ । ଯବଫଳ ।
ବେଣୁ । ମସ୍କର । ତେଜନ୍ ଏ ଦଶନାମ ବାଉଁଶର ।
୧୨ । ବାୟୁବାତେ ଯେ ବାଉଁଶ ଶବ୍ଦ କରେ ତାକୁ କୀଚକ କହି ।

[୧] ଗ୍ରନ୍ଥିର୍ନା ପର୍ବପରୁଷୀ [୨] ଗୁନ୍ଦ୍ରସ୍ତେଜନକଃ ଶରଃ ।
[୩] ନଡସ୍ତୁ ଧମନଃ ପୋଟଗଲୋ [୪] ଽଥ କାଶମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
ଇକ୍ଷୁଗନ୍ଧା ପୋଟଗଲଃ [୫] ପୁଂସି ଭୂମ୍ନି ତୁ ବଲ୍ୱଜାଃ ।
[୬] ରସାଲ ଇକ୍ଷୁ [୭] ସ୍ତଦ୍ଭେଦାଃ ପୁଣ୍ଡ୍ର [୮] କାନ୍ତାରକାଦୟଃ ॥
[୯] ସ୍ୟାଦ୍ବୀରଣଂ ବୀରତରଂ [୧୦] ମୂଲେ ଽସ୍ୟୋଶୀରମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
ଅଭୟଂ ନଲଦଂ ସେବ୍ୟମମୃଣାଲଂ ଜଲାଶୟଂ ॥
ଲାମଜ୍ଜକଂ ଲଘୁଲୟମବଦାହେଷ୍ଟକାପଥେ ।
ନଡାଦୟସ୍ତୃଣଂ [୧୧] ଗର୍ମୁତ୍ [୧୨] ଚ୍ଛ୍ୟାମାକ ପ୍ରମୁଖା ଅପି ॥
[୧୩] ଅସ୍ତ୍ରୀ କୁଶଂ କୁଥୋ ଦର୍ଭଃ ପବିତ୍ର [୧୪] ମଥ କତ୍ତୃଣଂ ।
ପୌର ସୌଗନ୍ଧିକ ଧ୍ୟାମ ଦେବଜଗ୍ଧକ ରୌହିଷଂ ॥

---

୧ । ଗ୍ରନ୍ଥି । ପର୍ବନ୍ । ପରୁଷ ଏ ତିନିନାମ ଗଣ୍ଠିର ।

୨ । ଗୁନ୍ଦ୍ର । ତେଜନକ । ଶର ଏ ତିନିନାମ ଶରବୃକ୍ଷର ।

୩ । ନଡ । ଧମନ । ପୋଟଗଳ ଏ ତିନିନାମ ନଳବୃକ୍ଷର ।

୪ । କାଶ । ଇକ୍ଷୁଗନ୍ଧା । ପୋଟଗଳ ଏ ତିନିନାମ କାଶିଆର ।

୫ । ଡନ୍ନୁଆରଢ଼ଣକୁ ବଲ୍ୱଜ କହନ୍ତି ।

୬ । ରସାଳ । ଇକ୍ଷୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଆଖୁର ।

୭ । କନ୍ତାରିଆଖୁକୁ ପୁଣ୍ଡ୍ର କହନ୍ତି ।

୮ । କଳା ଆଖୁକୁ କାନ୍ତାରକ କହନ୍ତି ।

୯ । ବୀରଣ । ବୀରତର ଏ ଦୁଇନାମ ବେଣାବୃକ୍ଷର ।

୧୦ । ଉଶୀର । ଅଭୟ । ନଳଦ । ସେବ୍ୟ । ଅମୃଣାଳ । ଜଳାଶୟ । ଲାମଜ୍ଜକ । ଲଘୁଲୟ । ଅବଦାହ । ଇଷ୍ଟକାପଥ ଏ ଦଶନାମ ବେଣାଚେରର ।

୧୧ । ଗରଗଡଚେଞ୍ଚକୁ ଗର୍ମୁତ୍ କହନ୍ତି ।

୧୨ । ଶ୍ୟାମଦାଗକୁ ଶ୍ୟାମାକ କହନ୍ତି ।

୧୩ । କୁଶ । କୁଥ । ଦର୍ଭ । ପବିତ୍ର ଏ ଚାରିନାମ କୁଶର ।

୧୪ । କତ୍ତୃଣ । ପୌର । ସୌଗନ୍ଧିକ । ଧ୍ୟାମ । ଦେବଜଗ୍ଧକ । ରୌହିଷ ଏ ଛନାମ ଗନ୍ଧତୃଣର ।

[୧] ଛତ୍ରାଽତିଛତ୍ରପାଲଘ୍ନୌ [୨] ମାଲାତୃଣକ ଭୂସ୍ତୃଣେ ।
[୩] ଶଷ୍ପଂ. ବାଲତୃଣଂ [୪] ଘାସୋ ଯବସଂ [୫] ତୃଣମର୍ଜ୍ଜୁନଂ ॥
[୬] ତୃଣାନାଂ ସଂହତିସ୍ତୃଣ୍ୟା [୭] ନଡ୍ୟା ତୁ ନଡ଼ସଂହତିଃ ।
[୮] ତୃଣରାଜାହ୍ୱୟସ୍ତାଲୋ [୯] ନାରକେଲସ୍ତୁ ଲାଙ୍ଗଲୀ ॥
[୧୦] ଘୋଣ୍ଟା ତୁ ପୂଗଃ କ୍ରମୁକୋ ଗୁବାକଃ ଖପୁରୋ [୧୧] ଽସ୍ୟ ତୁ ।
ଫଲମୁଦ୍ବେଗ [୧୨] ମେତେ ଚ ହିନ୍ତାଲ ସହିତାସ୍ତ୍ରୟଃ ॥
[୧୩] ଖର୍ଜ୍ଜୂର [୧୪] କେତକୀ [୧୫] ତାଲୀ [୧୬] ଖର୍ଜ୍ଜୂରୀ ଚ
[୧୭] ତୃଣଦ୍ରୁମାଃ ॥

ଇତି ବନୌଷଧିବର୍ଗଃ ।

---

୧ । ଛତ୍ର । ଅତିଛତ୍ର । ପାଲଘ୍ନ ଏ ତିନିନାମ ଛତ୍ରାଘାସର ।

୨ । ମାଲାତୃଣକ । ଭୂତୃଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଲଙ୍କଡଗଛର ।

୩ । ଶଷ୍ପ । ବାଲତୃଣ ଏ ଦୁଇନାମ ନୂଆଘାସର ।

୪ । ଘାସ । ଯବସ ଏ ଦୁଇନାମ ଘାସର ।

୫ । ତୃଣ । ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ତୃଣର ।

୬ । ତୃଣସମୂହକୁ ତୃଣ୍ୟା କହି ।   ୭ । ନଳସମୂହକୁ ନଡ୍ୟା କହି ।

୮ । ତୃଣରାଜ । ତାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ତାଳଗଛର ।

୯ । ନାରିକେଳ । ଲଙ୍ଗଳୀ ଏ ଦୁଇନାମ ନଡିଆ ଗଛର ।

୧୦ । ଘୋଣ୍ଟା । ପୂଗ । କ୍ରମୁକ । ଗୁବାକ । ଖପୁର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଗୁଆଗଛର ।

୧୧ । ଗୁଆଫଳକୁ ଉଦ୍‌ବେଗ କହି ।

୧୨ । ହିନ୍ତାଳବୃକ୍ଷକୁ ହିନ୍ତାଳ କହି ।

୧୩ । ଖର୍ଜ୍ଜୁର ବୃକ୍ଷକୁ ଖର୍ଜ୍ଜୁର କହି ।

୧୪ । କିଆଗଛକୁ କେତକ କହି ।

୧୫ । ତାଳବୃକ୍ଷକୁ ତାଳୀ କହି ।

୧୬ । ବଣ୍ୟ ଖର୍ଜ୍ଜୁରକୁ ଖର୍ଜ୍ଜୁରୀ କହି ।

୧୭ । ବଣ୍ୟତାଳକୁ ତୃଣଦ୍ରୁମ କହି ।

ସିଂହାଦିବର୍ଗଃ ।

[୧] ସିଂହୋ ମୃଗେନ୍ଦ୍ରଃ ପଞ୍ଚାସ୍ୟୋ ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷଃ କେଶରୀ ହରିଃ ।
[୨] ଶାର୍ଦ୍ଦୂଲ ଦ୍ୱୀପିନୌ ବ୍ୟାଘ୍ରେ [୩] ତରକ୍ଷୁସ୍ତୁ ମୃଗାଦନଃ ।
[୪] ବରାହଃ ଶୂକରୋ ଘୃଷ୍ଟିଃ କୋଲଃ ପୋତ୍ରୀ କିରଃ କିଟିଃ ।
ଦଂଷ୍ଟ୍ରୀ ଘୋଣୀ ସ୍ତବ୍ଧରୋମା କ୍ରୋଡ଼ୋ ଭୂଦାର ଇତ୍ୟପି ॥
[୫] କପି ପ୍ଲବଙ୍ଗ ପ୍ଲବଗ ଶାଖାମୃଗ ବଲୀମୁଖାଃ ।
ମର୍କଟୋ ବାନରଃ କୀଶୋ ବନୌକା [୬] ଅଥ ଭଲ୍ଲୁକେ ।
ଋକ୍ଷାଚ୍ଛଭଲ୍ଲଭଲ୍ଲୂକା [୭] ଗଣ୍ଡକେ ଖଡ଼୍ଗ ଖଡ଼୍ଗିନୌ ।
[୮] ଲୁଲାପୋ ମହିଷୋ ବାହଦ୍ୱିଷତ୍ କାସର ସୈରିଭାଃ ।
[୯] ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ଶିବା ଭୂରିମାୟୁ ଗୋମାୟୁ ମୃଗଧୂର୍ତ୍ତକାଃ ।
ଶୃଗାଲ ବଞ୍ଚକ କ୍ରୋଷ୍ଟୁ ଫେରୁ ଫେରବ ଜମ୍ବୁକାଃ ।
[୧୦] ଓତୁର୍ବିଡ଼ାଲେ ମାର୍ଜାରୋ ବୃଷଦଂଶକ ଆଖୁଭୁକ୍ ॥

---

୧ । ସିଂହ । ମୃଗେନ୍ଦ୍ର । ପଞ୍ଚାସ୍ୟ । ହର୍ଯ୍ୟକ୍ଷ । କେଶରିନ୍ । ହରି ଏ ଛଅନାମ ସିଂହର
୨ । ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ । ଦ୍ୱୀପିନ୍ । ବ୍ୟାଘ୍ର । ଏ ତିନନାମ ବ୍ୟାଘ୍ରର ।
୩ । ତରକ୍ଷୁ । ମୃଗାଦନ ଏ ଦୁଇନାମ ହେଣ୍ଟାବାଘର ।
୪ । ବରାହ । ଶୂକର । ଘୃଷ୍ଟି । କୋଲ । ପୋତ୍ରିନ୍ । କିର । କିଟି । ଦଂଷ୍ଟ୍ରିନ୍ । ଘୋଣିନ୍ । ସ୍ତବ୍ଧରୋମନ୍ । କ୍ରୋଡ । ଭୂଦାର ଏ ବାରନାମ ଘୁଷୁରିର ।
୫ । କପି । ପ୍ଲବଙ୍ଗ । ପ୍ଲବଗ । ଶାଖାମୃଗ । ବଲୀମୁଖ । ମର୍କଟ । ବାନର । କୀଶ । ବନୌକସ୍ ଏ ନଅନାମ ବାନରର ।
୬ । ଭଲ୍ଲୂକ । ଋକ୍ଷ । ଅଚ୍ଛଭଲ୍ଲ । ଭଲ୍ଲ ଏ ଚାରିନାମ ଭାଲୁର ।
୭ । ଗଣ୍ଡକ । ଖଡ୍ଗ । ଖଡ୍ଗିନ୍ ଏ ତିନନାମ ଗଣ୍ଡାର ।
୮ । ଲୁଲାପ । ମହିଷ । ବାହ । ଦ୍ୱିଷତ୍ । କାସର । ସୈରିଭ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ମହିଷର ।
୯ । ଶିବା । ଭୂରିମାୟୁ । ଗୋମାୟୁ । ମୃଗଧୂର୍ତ୍ତକ । ଶୃଗାଲ । ବଞ୍ଚକ । କ୍ରୋଷ୍ଟୁ । ଫେରୁ । ଫେରବ । ଜମ୍ବୁକ ଏ ଦଶନାମ ଶୃଗାଲର ।
୧୦ । ଓତୁ । ବିଡାଳ । ମାର୍ଜ୍ଜାର । ବୃଷଦଂଶକ । ଆଖୁଭୁକ୍ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବିରାଡିର ।

[୧] ବଧ୍ୱେ ଗୌଧେର ଗୌଧାର ଗୌଧେୟା ଗୌଧିକାତ୍ମଜେ ॥
[୨] ଶ୍ୱାବିତ୍ତୁ ଶଲ୍ୟ [୩] ସ୍ତୁ ଲ୍ଲୋମ୍ନି ଶଲଲୀ ଶଲଲଂ ଶଲଂ ।
[୪] ବାତପ୍ରମୀର୍ବାତମୃଗଃ [୫] କୋକ ଈହାମୃଗୋ ବୃକଃ ॥
[୬] ମୃଗେ କୁରଙ୍ଗ ବାତାୟୁ ର୍ହରିଣାଜିନଯୋନୟଃ ।
[୭] ଐଣେୟମେନ୍ୟାଶ୍ଚର୍ମ୍ମାଦ୍ୟ [୮] ମେଣସ୍ୟୈଣମୁଭେ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୯] କଦଲୀ କନ୍ଦଲୀ ଚୀନଶ୍ଚମୂରୁ ପ୍ରିୟକାବପି ।
ସମୂରୁଶ୍ଚେତି ହରିଣା ଅମୀ ଅଜିନଯୋନୟଃ ॥
[୧୦] କୃଷ୍ଣସାର ରୁରୁ ନ୍ୟଙ୍କୁ ରଙ୍କୁ ଶମ୍ବର ରୌହିଷାଃ ।
ଗୋକର୍ଣ୍ଣ ପୃଷତୈଣର୍ଶ୍ୟ ରୋହିତାଶ୍ଚମରୋ ମୃଗାଃ ॥
[୧୧] ଗନ୍ଧର୍ବଃ ଶରଭୋ ରାମ ସ୍ସୃମରୋ ଗବୟଃ ଶଶଃ ।
[୧୨] ଇତ୍ୟାଦୟୋ ମୃଗେନ୍ଦ୍ରାଦ୍ୟା ଗବାଦ୍ୟାଃ ପଶୁଜାତୟଃ ॥

---

୧ । ଗୌଧେର । ଗୌଧାର । ଗୌଧେୟ । ଗୋଧିକାତ୍ମଜ ଏ ତିନିନାମ ଗୋଧି-ପୁଅର ।
୨ । ଶ୍ୱାବିତ୍ । ଶଲ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଝିଙ୍କର ।
୩ । ଶଲଲୀ । ଶଲଲ । ଶଲ ଏ ତିନିନାମ ଝିଙ୍କକାଣ୍ଟିର ।
୪ । ବାତପ୍ରମୀ । ବାତମୃଗ ଏ ଦୁଇନାମ ବାତୁଡିଆ ହରିଣର ।
୫ । କୋକ । ଈହାମୃଗ । ବୃକ ଏ ତିନିନାମ ବଣଅକୁକୁରର ।
୬ । ମୃଗ । କୁରଙ୍ଗ । ବାତାୟୁ । ହରିଣ । ଅଜିନଯୋନି ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସାମାନ୍ୟମୃଗର
୭ । ହରିଣୀ ଚର୍ମାଦିକ ଐଣେୟ କହି । ୮ । ହରିଣ ଚର୍ମାଦିକ ଐଣ କହି ।
୯ । କଦଲୀ । କନ୍ଦଲୀ । ଚୀନ । ଚମୂରୁ । ପ୍ରିୟକ । ସମୂରୁ ଏ ଛନାମ ମୃଗ-ଜାତିର ।
୧୦ । କୃଷ୍ଣସାର । ରୁରୁ । ନ୍ୟଙ୍କୁ । ରଙ୍କୁ । ଶମ୍ବର । ରୌହିଷ । ଗୋକର୍ଣ୍ଣ । ପୃଷତ୍ । ଏଣ । ଋଶ୍ୟ । ରୋହିତ । ଚମର ଏ ବାରନାମ ବିଶେଷ ବିଶେଷ ମୃଗର ।
୧୧ । ଗନ୍ଧର୍ବ । ଶରଭ । ରାମ । ସୃମର । ଗବୟ । ଶଶ ଏ ଛନାମ ବିଶେଷ ମୃଗଭେଦମାନଙ୍କର ।
୧୨ । ସିଂହାଦି ଓ ଗବାଦିଙ୍କୁ ପଶୁ କହାଯାଏ ।

[୧] ଉନ୍ଦୁରୁର୍ମୂଷିକୋ ଽପ୍ୟାଖୁ [୨] ର୍ଗିରିକା ବାଲମୂଷିକା ।
[୩] ସରଟଃ କୃକଲାସଃ ସ୍ୟାତ୍ [୪] ମୁଷଲୀ ଗୃହଗୋଧିକା ॥
[୫] ଲୂତା ସ୍ତ୍ରୀ ତନ୍ତୁବାୟୋର୍ଣ୍ଣନାଭ ମର୍କଟକାଃ ସମାଃ ।
[୬] ନୀଲଙ୍ଗୁସ୍ତୁ କୃମିଃ [୭] କର୍ଣ୍ଣଜଳୌକା ଶତପଦ୍ୟୁଭେ ॥
[୮] ବୃଶ୍ଚିକଃ ଶୂକକୀଟଃ ସ୍ୟା [୯] ଦଳି ଦ୍ରୁଣୌ ତୁ ବୃଶ୍ଚିକେ ।
[୧୦] ପାରାବତଃ କଳରବଃ କପୋତୋ [୧୧] ଽଥ ଶଶାଦନଃ ॥
ପତ୍ରୀ ଶ୍ୟେନଃ [୧୨] ଉଲୂକେ ତୁ ବାୟସାରାତିପେଚକୌ ।
[୧୩] ବ୍ୟାଘ୍ରାଟଃ ସ୍ୟାଦ୍ଭରଦ୍ୱାଜଃ [୧୪] ଖଞ୍ଜରୀଟସ୍ତୁ ଖଞ୍ଜନଃ ॥
[୧୫] ଲୋହପୃଷ୍ଠସ୍ତୁ କଙ୍କଃ ସ୍ୟା [୧୬] ଦଥ ଚାଷଃ କିକୀଦିବିଃ ।

---

୧ । ଉନ୍ଦୁରୁ । ମୂଷିକ । ଆଖୁ ଏ ତିନିନାମ ମୂଷିକର ।
୨ । ଗିରିକା । ବାଲମୂଷିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଚୂଟିଅମୂଷାର ।
୩ । ସରଟ । କୃକଲାସ ଏ ଦୁଇନାମ ଏଣ୍ଡୁଅର ।
୪ । ମୁଷଲୀ । ଗୃହଗୋଧିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଝିଟିପିଟିର ।
୫ । ଲୂତା । ତନ୍ତୁବାୟ । ଊର୍ଣ୍ଣନାଭ । ମର୍କଟକ ଏ ଚାରିନାମ ମାକଡ଼ସାର ।
୬ । ନୀଲଙ୍ଗୁ । କୃମି ଏ ଦୁଇନାମ ସୂତ୍ର ତନ୍ତୁବାୟ ବା ବୁଢିଆଣିର ।
୭ । କର୍ଣ୍ଣଜଳୌକସ୍ । ଶତପଦୀ ଏ ଦୁଇନାମ କାନବଣ୍ଡର ।
୮ । ବୃଶ୍ଚିକ । ଶୂକକୀଟ ଏ ଦୁଇନାମ ଫବାଳୁଅର ।
୯ । ଅଳି । ଦ୍ରୁଣ । ବୃଶ୍ଚିକ ଏ ତିନିନାମ ବିଛାର ।
୧୦ । ପାରାବତ । କଳରବ । କପୋତ ଏ ତିନିନାମ ପାରାର ।
୧୧ । ଶଶାଦନ । ପତ୍ରିନ୍ । ଶ୍ୟେନ ଏ ତିନିନାମ ସଞ୍ଚାଣପକ୍ଷୀର ।
୧୨ । ଉଲୂକ । ବାୟସାରାତି । ପେଚକ ଏ ତିନିନାମ ପେଚାର ।
୧୩ । ବ୍ୟାଘ୍ରାଟ । ଭରଦ୍ୱାଜ ଏ ଦୁଇନାମ ଭଦଭଦଳିଆ ପକ୍ଷୀର ।
୧୪ । ଖଞ୍ଜରୀଟ । ଖଞ୍ଜନ ଏ ଦୁଇନାମ ଖଞ୍ଜନପକ୍ଷୀର ।
୧୫ । ଲୋହପୃଷ୍ଠ । କଙ୍କ ଏ ଦୁଇନାମ ହାଡ଼ଗିଲା ପକ୍ଷୀର ।
୧୬ । ଚାଷ । କିକୀଦିବ ଏ ଦୁଇନାମ ନୀଳକଣ୍ଠ ପକ୍ଷୀର ।

[୧] କଳଙ୍ଗ ଭୃଙ୍ଗଧୂମ୍ୟାଟା [୨] ଅଥ ସ୍ୟାଚ୍ଛତପତ୍ରକଃ ॥
ଦାର୍ବାଘାଟୋ [୩] ଽଥ ସାରଙ୍ଗସ୍ତୋକକଶ୍ଚାତକାଃ ସମାଃ ।
[୪] କୃକବାକୁସ୍ତାମ୍ରଚୂଡ଼ଃ କୁକ୍କୁଟଶ୍ଚରଣାୟୁଧଃ ॥
[୫] ଚଟକଃ କଲବିଙ୍କଃ ସ୍ୟାତ୍ତସ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ଚଟକା [୬] ତୟୋଃ ।
[୭] ପୁମପତ୍ୟେ ଚାଟକୈରଃ ସ୍ତ୍ର୍ୟପତ୍ୟେ ଚଟକୈବ ହି ॥
[୮] କର୍କରେଟୁଃ କରେଟୁଃ ସ୍ୟାତ୍ [୯] କୃକଣ କ୍ରକରୌ ସମୌ ।
[୧୦] ବନପ୍ରିୟଃ ପରଭୃତଃ କୋକିଳଃ ପିକ ଇତ୍ୟପି ॥
[୧୧] କାକେ ତୁ କରଟାରିଷ୍ଟ ବଳିପୁଷ୍ଟ ସକୃତ୍ପ୍ରଜାଃ ।
ଧ୍ୱାଙ୍କ୍ଷାତ୍ମଘୋଷ ପରଭୃଦ୍ବଳିଭୁଗ୍ବାୟସା ଅପି ॥
[୧୨] ଦ୍ରୋଣକାକସ୍ତୁ କାକୋଳୋ [୧୩] ଦାତ୍ୟୂହଃ କାଳକଣ୍ଠକଃ ।
[୧୪] ଆତାପି ଚିଲ୍ଲୌ [୧୫] ଦାକ୍ଷାୟ୍ୟ ଗୃଧ୍ରୌ [୧୬] କୀର ଶୁକୌ ସମୌ ॥

---

୧ । କଳଙ୍ଗ । ଭୃଙ୍ଗ । ଧୂମ୍ୟାଟ ଏ ତିନିନାମ କଜଳପାତି ପକ୍ଷିର ।
୨ । ଶତପତ୍ରକ । ଦାର୍ବାଘାଟ ଏ ଦୁଇନାମ କାଠହଣା ପକ୍ଷିର ।
୩ । ଶାରଙ୍ଗ । ସ୍ତୋକକ । ଚାତକ ଏ ତିନିନାମ ଚାତକପକ୍ଷିର ।
୪ । କୃକବାକୁ । ତାମ୍ରଚୂଡ଼ । କୁକ୍କୁଟ । ଚରଣାୟୁଧ ଏ ଚାରିନାମ କୁକୁଡ଼ାର ।
୫ । ଚଟକ । କଳବିଙ୍କ ଏ ଦୁଇନାମ ଘରଚଟିଆର ।
୬ । ଘରଚଟିଆ ସ୍ତ୍ରୀକି ଚଟକା କହି ।
୭ । ଚାଟକୈର । ଚଟକା ଏ ଦୁଇନାମ ଘରଚଟିଆ ପକ୍ଷିର । ପୁଅ ଓ କନ୍ୟାର ।
୮ । କର୍କରେଟୁ । କରେଟୁ ଏ ଦୁଇନାମ କର୍କଟ ପକ୍ଷିର ।
୯ । କୃକଣ । କ୍ରକର ଏ ଦୁଇନାମ ଖେଣ୍ଟପକ୍ଷିର ।
୧୦ । ବନପ୍ରିୟ । ପରଭୃତ । କୋକିଳ । ପିକ ଏ ଚାରିନାମ କୋକିଳର ।
୧୧ । କାକ । କରଟ । ଅରିଷ୍ଟ । ବଳିପୁଷ୍ଟ । ସକୃତ୍ପ୍ରଜ । ଧ୍ୱାଂକ୍ଷ । ଆତ୍ମଘୋଷ । ପରଭୃତ । ବଳିଭୁକ୍ । ବାୟସ ଏ ଦଶନାମ କୁଆର ।
୧୨ । ଦ୍ରୋଣକାକ । କାକୋଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଡାମରକୁଆର ।
୧୩ । ଦାତ୍ୟୂହ । କାଳକଣ୍ଠକ ଏ ଦୁଇନାମ ଡାହୁକର ।
୧୪ । ଆତାପି । ଚିଲ୍ଲ ଏ ଦୁଇନାମ ଚିଲ୍ଲପକ୍ଷୀର ।
୧୫ । ଦାକ୍ଷାୟ୍ୟ । ଗୃଧ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ସକୁନ । (ଶାଗୁଣା) ପକ୍ଷିର ।
୧୬ । କୀର । ଶୁକ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୁଆର ।

[୧] କ୍ରୁଙ୍‌କ୍ରୌଞ୍ଚୋ [୨] ଽଥ ବକଃ କହ୍ୱଃ [୩] ପୁଷ୍କରାହ୍ୱସ୍ତୁ ସାରସଃ
[୪] କୋକଶ୍ଚକ୍ରଶ୍ଚକ୍ରବାକୋ ରଥାଙ୍ଗାହ୍ୱୟନାମକଃ ॥
[୫] କାଦମ୍ବଃ କଲହଂସଃ ସ୍ୟା [୬] ଦୁତ୍କ୍ରୋଶ କୁରରୌ ସମୌ ।
[୭] ହଂସାସ୍ତୁ ଶ୍ୱେତଗରୁତଶ୍ଚକ୍ରାଙ୍ଗା ମାନସୌକସଃ ।
[୮] ରାଜହଂସାସ୍ତୁ ତେ ଚଞ୍ଚୁଚରଣୈର୍ଲୋହିତୈଃ ସିତାଃ ।
[୯] ମଲିନୈର୍ମ୍ମଲ୍ଲିକାଖ୍ୟାସ୍ତେ ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ରାଃ ସିତେତରୈଃ ॥
[୧୦] ଶରାରିରାଟିରାଡ଼ିଶ୍ଚ [୧୧] ବଲାକା ବିସକଣ୍ଠିକା ।
ହଂସସ୍ୟ ଯୋଷି [୧୨] ଦ୍ୱରଟା [୧୩] ସାରସସ୍ୟ ତୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣା ॥
[୧୪] ଜତୁକାଜିନପତ୍ରା ସ୍ୟାତ୍ [୧୫] ପରୋଷ୍ଣୀ ତୈଲପାୟିକା ।

---

୧ । କ୍ରୁଙ୍ । କ୍ରୌଞ୍ଚ ଏ ଦୁଇନାମ କାଣ୍ଡିଅବଗର ।
୨ । ବକ । କହ୍ୱ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟବକର ।
୩ । ସାରସ । ପୁଷ୍କର ଏ ଦୁଇନାମ ପଦ୍ମର ଓ ସବୁନାମ ସାରସପକ୍ଷିର ।
୪ । କୋକ । ଚକ୍ର । ଚକ୍ରବାକ । ରଥାଙ୍ଗ ଏ ଚାରିନାମ ଚକ୍ରର ଓ ସମସ୍ତନାମ (ଚକ୍ରବାକ ପକ୍ଷିର)
୫ । କାଦମ୍ବ । କଲହଂସ ଏ ଦୁଇନାମ କାମପକ୍ଷିର ।
୬ । ଉତ୍କ୍ରୋଶ । କୁରର ଏ ଦୁଇନାମ କାପଢାପକ୍ଷିର ।
୭ । ହଂସ । ଶ୍ୱେତଗରୁତ୍ । ଚକ୍ରାଙ୍ଗ । ମାନସୌକସ୍ ଏ ଚାରିନାମ ସାମାନ୍ୟ ହଂସର ।
୮ । ଚଞ୍ଚୁ ଚରଣ । ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଓ ସର୍ବାଙ୍ଗଶୁକ୍ଳ ହଂସକୁ ରାଜହଂସ ବୋଲି ।
୯ । ମଲ୍ଲିକ । ଧାର୍ତ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜହଂସବିଶେଷର ।
୧୦ । ଶରାରି । ଆଟି । ଆଡି ଏ ତିନିନାମ ଶରାଳିପକ୍ଷିର ।
୧୧ । ବଲାକା । ବିସକଣ୍ଠିକା ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ଷୁଦ୍ରବକର ।
୧୨ । ହଂସର ସ୍ତ୍ରୀକି ବରଟା କହି ।
୧୩ । ସାରସପକ୍ଷୀର ସ୍ତ୍ରୀକି ଲକ୍ଷ୍ମଣା କହି ।
୧୪ । ଜତୁକା । ଅଜିନପତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ବାଦୁଡିର ।
୧୫ । ପରୋଷ୍ଣୀ । ତୈଲପାୟିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଅସର୍ପାର ।

[୧] ବର୍ବଣା [୨] ମକ୍ଷିକା ନୀଲା [୩] ସରଘା ମଧୁମକ୍ଷିକା ॥
[୪] ପତଙ୍ଗିକା ପୁତ୍ତିକା ସ୍ୟା [୫] ଦଂଶସ୍ତୁ ବନମକ୍ଷିକା ।
[୬] ଦଂଶୀ ତଜ୍ଜାତିରଳ୍ପା ସ୍ୟା [୭] ଦ୍ଗନ୍ଧୋଲୀ ବରଟା ଦ୍ୱୟୋଃ ॥
[୮] ଭୃଙ୍ଗାରୀ ଝୀରୁକା ଚୀରୀ ଝିଲ୍ଲିକା ଚ ସମା ଇମାଃ ।
[୯] ସମୌ ପତଙ୍ଗଶଲଭୌ [୧୦] ଖଦ୍ୟୋତୋ ଜ୍ୟୋତିରିଙ୍ଗଣଃ ॥
[୧୧] ମଧୁବ୍ରତୋ ମଧୁକରୋ ମଧୁଲିଣ୍ମଧୁପାଳିନଃ ।
ଦ୍ୱିରେଫ ପୁଷ୍ପଲିଟ୍ଭୃଙ୍ଗ ଷଟ୍ପଦ୍ଭ୍ରମରାଳୟଃ ॥
[୧୨] ମୟୂରୋ ବର୍ହିଣୋ ବର୍ହୀ ନୀଳକଣ୍ଠୋ ଭୁଜଙ୍ଗଭୁକ୍ ।
ଶିଖାବଳଃ ଶିଖୀ କେକୀ ମେଘନାଦାନୁଲାସ୍ୟପି ॥
[୧୩] କେକା ବାଣୀ ମୟୂରସ୍ୟ [୧୪] ସମୌ ଚନ୍ଦ୍ରକ ମେଚକୌ ।

---

୧ । ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ମାଛିକି ବର୍ବଣା କହି ।
୨ । ସାମାନ୍ୟ ମାଛିର ନାମ ମକ୍ଷିକା ।
୩ । ସରଘା । ମଧୁମକ୍ଷିକା ଏ ଦୁଇନାମ ମହୁମାଛିର । •
୪ । ପତଙ୍ଗିକା । ପୁତ୍ତିକା ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ଷୁଦ୍ର ମହୁମାଛିର ।
୫ । ଦଂଶୀ । ବନମକ୍ଷିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଡାଂଶର ।
୬ । କ୍ଷୁଦ୍ର ଡାଂଶକୁ ଦଂଶ କହି ।
୭ । ଗନ୍ଧୋଲୀ । ବରଟା ଏ ଦୁଇନାମ ବରଡ଼ର ।
୮ । ଭୃଙ୍ଗାରୀ । ଝିରୁକା । ଚୀରୀ । ଝିଲ୍ଲିକା ଏ ଚାରିନାମ ଝିଙ୍କାରିର ।
୯ । ପତଙ୍ଗ । ଶଲଭ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ପତଙ୍ଗର ।
୧୦ । ଖଦ୍ୟୋତ । ଜ୍ୟୋତିରିଙ୍ଗଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଜୁଳୁଜୁଳିଆପୋକର ।
୧୧ । ମଧୁବ୍ରତ । ମଧୁକର । ମଧୁଲିହ । ମଧୁପ । ଅଳିନ୍ । ଦ୍ୱିରେଫ । ପୁଷ୍ପଲିହ । ଭୃଙ୍ଗ । ଷଟ୍ପଦ । ଭ୍ରମର । ଅଳି ଏ ଏଗାରନାମ ଭ୍ରମରର ।
୧୨ । ମୟୂର । ବର୍ହିଣ । ବର୍ହିନ୍ । ନୀଳକଣ୍ଠ । ଭୁଜଙ୍ଗଭୁକ୍ । ଶିଖାବଳ । ଶିଖିନ୍ । କେକିନ୍ । ମେଘନାଦାନୁଲାସିନ୍ ଏ ନବନାମ ମୟୂରର ।
୧୩ । ମୟୂର ଧ୍ୱନିକି କେକା କହି ।
୧୪ । ଚନ୍ଦ୍ରକ । ମେଚକ ଏ ଦୁଇନାମ ମୟୂରପୁଚ୍ଛ ଚନ୍ଦ୍ରକାର ।

[୧] ଶିଖା ଚୂଡ଼ା [୨] ଶିଖଣ୍ଡସ୍ତୁ ପିଚ୍ଛବର୍ହେ ନପୁଂସକେ ।
[୩] ଖଗେ ବିହଙ୍ଗ ବିହଗ ବିହଙ୍ଗମ ବିହାୟସଃ ।
ଶକୁନ୍ତି ପକ୍ଷି ଶକୁନି ଶକୁନ୍ତ ଶକୁନ ଦ୍ୱିଜାଃ ॥
ପତତ୍ରି ପତ୍ରୀ ପତଗ ପତତ୍ପତ୍ରରଥାଣ୍ଡଜାଃ ।
ନଗୌକୋ ବାଜି ବିକିର ବି ବିଷ୍କିର ପତତ୍ରୟଃ ॥
ନୀଡୋଦ୍ଭବା ଗରୁତ୍ମନ୍ତଃ ପିତ୍ସନ୍ତୋ ନଭସଙ୍ଗମାଃ ।
ତେଷାଂ ବିଶେଷା [୪]ହାରୀତୋ [୫]ମଦ୍ଗୁଃ [୬]କାରଣ୍ଡବଃ [୭]ପ୍ଲବଃ ॥
[୮] ତିତ୍ତିରିଃ [୯]କୁକ୍କୁଭୋ [୧୦]ଲାବୋ [୧୧]ଜୀବଞ୍ଜୀବଶ୍ଚକୋରକଃ
[୧୨] କୋୟଷ୍ଟିକ ଷ୍ଟିଟ୍ଟିଭକୋ [୧୩] ବର୍ତ୍ତକୋ ବର୍ତ୍ତିକାଦୟଃ ।
[୧୪] ଗରୁତ୍ପକ୍ଷଚ୍ଛଦାଃ ପତ୍ରଂ ପତତ୍ରଞ୍ଚ ତନୂରୁହଂ ।

---

୧ । ଶିଖା । ଚୂଡ଼ା ଏ ଦୁଇନାମ ମୟୂରଚୂଳର ।
୨ । ଶିଖଣ୍ଡ । ପିଚ୍ଛ । ବର୍ହ ଏ ତିନିନାମ ମୟୂରପୁଚ୍ଛର ।
୩ । ଖଗ । ବିହଙ୍ଗ । ବିହଗ । ବିହଙ୍ଗମ । ବିହାୟସ୍ । ଶକୁନ୍ତି । ପକ୍ଷିନ୍ । ଶକୁନି । ଶକୁନ୍ତ । ଶକୁନ । ଦ୍ୱିଜ । ପତତ୍ରି । ପତ୍ରିନ୍ । ପତଗ । ପତତ୍ । ପତ୍ରରଥ । ଅଣ୍ଡଜ । ନଗୌକସ୍ । ବାଜିନ୍ । ବିକିର । ବି । ବିଷ୍କିର । ପତତ୍ରିନ୍ । ନୀଡୋ-ଦ୍ଭବ । ଗରୁତ୍ମତ୍ । ପିତ୍ସତ୍ । ନଭସଙ୍ଗମ ଏ ସପ୍ତବିଂଶ ନାମ ସାମାନ୍ୟ ପକ୍ଷିଙ୍କର ।
୪ । ପକ୍ଷିବିଶେଷକୁ ହାରୀତ କହନ୍ତି ।
୫ । ଜଳଚରପକ୍ଷି ବିଶେଷକୁ ମଦ୍‌ଗୁ କହନ୍ତି ।
୬ । ହଂସଜାତି ପକ୍ଷିକି କାରଣ୍ଡବ କହନ୍ତି ।
୭ । ଗୁଣ୍ଡ୍ରୁ ପକ୍ଷିକି ପ୍ଲବ କହନ୍ତି ।
୮ । ବିସନ୍ତଗୌର ପକ୍ଷିକି ତିତ୍ତିରି କହନ୍ତି ।
୯ । ପାଣିକୋ ପକ୍ଷିକି କୁକ୍କୁଭ କହନ୍ତି ।
୧୦ । ଘଘାର ପକ୍ଷିର ନାମ ଲାବ ।
୧୧ । ଜୀବଞ୍ଜୀବ । ଚକୋରକ ଏ ଦୁଇନାମ ଚକୋର ପକ୍ଷିର ।
୧୨ । କୋୟଷ୍ଟିକ । ଟିଟ୍ଟିଭକ ଏ ଦୁଇନାମ ଟେଣ୍ଟେଇପକ୍ଷିର ।
୧୩ । ବର୍ତ୍ତକ । ବର୍ତ୍ତିକା ଏ ଦୁଇନାମ ବାଘାଚଡ଼ାଇର ।
୧୪ । ଗରୁତ୍ । ପକ୍ଷ । ଛଦ । ପତ୍ର । ତନୂରୁହ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପକ୍ଷି ପକ୍ଷର ।

[୧] ସ୍ତ୍ରୀ ପକ୍ଷତିଃ ପକ୍ଷମୂଳଂ [୨] ଚଞ୍ଚୁସ୍ତ୍ରୋଟିରୁଭେ ସ୍ତ୍ରିୟୌ ।
[୩] ପ୍ରଡ଼ୀନୋ [୪] ଡ଼୍ଡୀନ [୫] ସଡୀନାନ୍ୟେତଃ ଖଗଗତିକ୍ରିୟାଃ ।
[୬] ପେଶୀ କୋଷା ଦ୍ୱି ହୀନେଽଣ୍ଡଂ [୭] କୁଲାୟୋନୀଡ଼ମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୮] ପୋତଃ ପାକୋ ଽର୍ଭକୋ ଡ଼ିମ୍ଭଃ ପୃଥୁକଃ ଶାବକଃ ଶିଶୁଃ ।
[୯] ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଂସୌ ମିଥୁନଂ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଂ [୧୦] ଯୁଗ୍ମଂ ତୁ ଯୁଗଳଂ ଯୁଗଂ ।
[୧୧] ସମୂହ ନିବହ ବ୍ୟୂହ ସନ୍ଦୋହ ବିସର ବ୍ରଜାଃ ।
ସ୍ତୋମୌଘ ନିକର ବ୍ରାତ ବାର ସଙ୍ଘାତ ସଞ୍ଚୟାଃ ।
ସମୁଦାୟଃ ସମୁଦୟଃ ସମବାୟସ୍ତୟୋ ଗଣଃ ।
ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ତୁ ସଂହତିର୍ବୃନ୍ଦଂ ନିକୁରମ୍ବଂ କଦମ୍ବକଂ ।
ବୃନ୍ଦଭେଦାଃସମୈ [୧୨]ବର୍ଗଃ [୧୩]ସଙ୍ଘ ସାର୍ଥୌ ତୁ ଜନ୍ତୁଭିଃ

---

୧ । ପକ୍ଷତି । ପକ୍ଷମୂଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଡେଣାମୂଳର ।
୨ । ଚଞ୍ଚୁ । ତ୍ରୋଟି ଏ ଦୁଇନାମ ପକ୍ଷିଥଣ୍ଟର ।
୩ । ପକ୍ଷିଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଗତିକି ପ୍ରଡ଼ୀନ କହି ।
୪ । ପକ୍ଷିଙ୍କର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗତିକି ଉଡ଼୍ଡୀନ କହି ।
୫ । ପକ୍ଷିଙ୍କର ବୃକ୍ଷାଦିରେ ଉପକାର୍ଥ ଗତିକି ସଡୀନ କହି ।
୬ । ପେଶୀ । କୋଷ । ଅଣ୍ଡ ଏ ତିନିନାମ ପକ୍ଷି ଅଣ୍ଡାର ।
୭ । କୁଳାୟ । ନୀଡ ଏ ଦୁଇନାମ ପକ୍ଷି ବସାର ।
୮ । ପୋତ । ପାକ । ଅର୍ଭକ । ଡିମ୍ଭ । ପୃଥୁକ । ଶାବକ । ଶିଶୁ ଏ ସାତନାମ ପକ୍ଷି ସାମାନ୍ୟ ଛୁଆର ।
୯ । ମିଥୁନ । ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ।
୧୦ । ଯୁଗ୍ମ । ଯୁଗଳ । ଯୁଗ ଏ ତିନିନାମ ସାମାନ୍ୟ ଯୋଡ଼ାର ।
୧୧ । ସମୂହ । ନିବହ । ବ୍ୟୂହ । ସନ୍ଦୋହ । ବିସର । ବ୍ରଜ । ସ୍ତୋମ । ଓଘ । ନିକର । ବ୍ରାତ । ବାର । ସଙ୍ଘାତ । ସଞ୍ଚୟ । ସମୁଦାୟ । ସମୁଦୟ । ସମବାୟ । ଚୟ । ଗଣ । ସଂହତି । ବୃନ୍ଦ । ନିକୁରମ୍ବ । କଦମ୍ବ ଏ ବାଇଶନାମ ସମୂହର ।
୧୨ । ସଜାତି ସମୂହକୁ ବର୍ଗ କହି ।
୧୩ । ସଙ୍ଘ । ସାର୍ଥ ଏ ଦୁଇନାମ ଜନ୍ତୁସମୂହର ।

[୧] ସଜାତୀୟୈଃ କୁଳଂ [୨] ଯୂଥଂ ତିରଶ୍ଚାଂ ପୁଂନପୁଂସକଂ ॥
[୩] ପଶୂନାଂ ସମଜୋ [୪] ଽନ୍ୟେଷାଂ ସମାଜୋ [୫] ଽଥ ସଧର୍ମ୍ମିଣାଂ ।
ସ୍ୟାନ୍ନିକାୟଃ [୬] ପୁଞ୍ଜ ରାଶୀ ତୂତ୍କରଃ କୂଟମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୭] କାପୋତ[୮] ଶୌକ [୯]ମାୟୂର [୧୦]ତୈତ୍ତିରାଦୀନି ତଦ୍ଗଣେ
ଗୃହାସକ୍ତାଃ ପକ୍ଷିମୃଗା [୧୧] ଛେକାସ୍ତେ ଗୃହ୍ୟକାଶ୍ଚତେ ॥

ମନୁଷ୍ୟବର୍ଗଃ ।

[୧] ମନୁଷ୍ୟା ମାନୁଷା ମର୍ତ୍ତ୍ୟା ମନୁଜା ମାନବା ନରାଃ ।
[୨] ସ୍ୟୁଃ ପୁମାଂସଃ ପଞ୍ଚଜନାଃ ପୁରୁଷାଃ ପୂରୁଷା ନରାଃ ॥
[୩] ସ୍ତ୍ରୀ ଯୋଷିଦବଲା ଯୋଷା ନାରୀ ସୀମନ୍ତିନୀ ବଧୂଃ ।
ପ୍ରତୀପଦର୍ଶିନୀ ବାମା ବନିତା ମହିଳା ତଥା ॥

---

୧ । ସଜାତୀୟ ସମୂହକୁ କୁଳ କହି ।   ୨ । ପକ୍ଷି ସମୂହକୁ ଯୂଥ କହି ।
୩ । ପଶୁ ସମୂହକୁ ସମଜ କହି ।   ୪ । ମନୁଷ୍ୟାଦି ସମୂହକୁ ସମାଜ କହି ।
୫ । ସମାନଧର୍ମି ସମୂହର ନାମକୁ ନିକାୟ କହି ।
୬ । ପୁଞ୍ଜ । ରାଶି । ଉତ୍କର । କୂଟ ଏ ଚାରିନାମ ଧାନ୍ୟାଦି ରାଶିର ।
୭ । ପାରା ସମୂହକୁ କାପୋତ କହି ।
୮ । ଶୁକପକ୍ଷି ସମୂହକୁ ଶୌକ କହି ।
୯ । ମୟୂର ସମୂହକୁ ମାୟୂର କହି ।
୧୦ । ତିତିରପକ୍ଷି ସମୂହକୁ ତୈତ୍ତିର କହି ।
୧୧ । ଛେକ । ଗୃହ୍ୟକ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୃହପାଳିତ ପକ୍ଷି ଓ ମୃଗାଦିକର ।
ଇତି ସିଂହାଦିବର୍ଗଃ ।

---

୧ । ମନୁଷ୍ୟ । ମାନୁଷ । ମର୍ତ୍ତ୍ୟ । ମନୁଜ । ମାନବ । ନର ଏ ଛଅନାମ ମନୁଷ୍ୟର ।
୨ । ପୁମନ୍ । ପଞ୍ଚଜନ । ପୁରୁଷ । ପୂରୁଷ । ନୃ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପୁରୁଷର ।
୩ । ସ୍ତ୍ରୀ । ଯୋଷିତ୍ । ଅବଳା । ଯୋଷା । ନାରୀ । ସୀମନ୍ତିନୀ । ବଧୂ । ପ୍ରତୀପଦର୍ଶିନୀ । ବାମା । ବନିତା । ମହିଳା ଏ ଏଗାରନାମ ସାମାନ୍ୟସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ।

[୧] ବିଶେଷାସ୍ତ୍ୱଙ୍ଗନା ଭୀରୁଃ କାମିନୀ ବାମଲୋଚନା ।
ପ୍ରମଦା ଭାବନୀ କାନ୍ତା ଲଲନା ଚ ନିତମ୍ବିନୀ ॥
ସୁନ୍ଦରୀ ରମଣୀ ରାମା [୨] କୋପନା ସୈବ ଭାମିନୀ ।
[୩] ବରାରୋହା ମତ୍ତକାଶିନ୍ୟୁତ୍ତମା ବରବର୍ଣ୍ଣିନୀ ॥
[୪] କୃତାଭିଷେକା ମହିଷୀ [୫] ଭୋଗିନ୍ୟୋଽନ୍ୟା ନୃପସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
[୬] ପତ୍ନୀ ପାଣିଗୃହୀତୀ ଚ ଦ୍ୱିତୀୟା ସହଧର୍ମିଣୀ ॥
ଭାର୍ଯ୍ୟା ଜାୟାଽଥ ପୁଂଭୂମ୍ନି ଦାରାଃ [୭] ସ୍ୟାତ୍ତୁ କୁଟୁମ୍ବିନୀ ।
ପୁରନ୍ଧ୍ରୀ [୮] ସୁଚରିତ୍ରା ତୁ ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ପତିବ୍ରତା ॥
[୯] କୃତସାପତ୍ନିକାଧ୍ୟୂଢାଧିବିନ୍ନା [୧୦] ଽଥ ସ୍ୱୟମ୍ବରା ।
ପତିମ୍ବରା ଚ ବର୍ଯ୍ୟା [୧୧] ଽଥ କୁଲସ୍ତ୍ରୀ କୁଲପାଳିକା ॥
[୧୨] କନ୍ୟା କୁମାରୀ [୧୩] ଗୌରୀ ତୁ ନଗ୍ନିକାନାଗତାର୍ତ୍ତବା ।

---

୧ । ଅଙ୍ଗନା । ଭୀରୁ । କାମିନୀ । ବାମଲୋଚନା । ପ୍ରମଦା । ଭାବନୀ । କାନ୍ତା । ଲଲନା । ନିତମ୍ବିନୀ । ସୁନ୍ଦରୀ । ରମଣୀ । ରାମା ଏ ବାରନାମ ସ୍ତ୍ରୀ ବିଶେଷର ।

୨ । କୋପନା । ଭାମିନୀ ଏ ଦୁଇନାମ କୋପଯୁକ୍ତା ସ୍ତ୍ରୀର ।

୩ । ବରାରୋହା । ମତ୍ତକାଶିନୀ । ଉତ୍ତମା । ବରବର୍ଣ୍ଣିନୀ ଏ ଚାରିନାମ ଉତ୍ତମା ସ୍ତ୍ରୀର ।

୪ । ରାଜାର ଅଭିଷିକ୍ତା ସ୍ତ୍ରୀକି ମହିଷୀ କହି ।

୫ । ରାଜାର ସାମାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀକି ଭୋଗିନୀ କହି ।

୬ । ପତ୍ନୀ । ପାଣିଗୃହୀତୀ । ଦ୍ୱିତୀୟା । ସହଧର୍ମିଣୀ । ଭାର୍ଯ୍ୟା । ଜାୟା । ଦାରା । ଏ ସାତ ନାମ ବିବାହିତା ସ୍ତ୍ରୀର ।

୭ । କୁଟୁମ୍ବିନୀ । ପୁରନ୍ଧ୍ରୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୃହିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀର ।

୮ । ସୁଚରିତ୍ରା । ସତୀ । ସାଧ୍ୱୀ । ପତିବ୍ରତା ଏ ଚାରିନାମ ସାଧ୍ୱୀ ସ୍ତ୍ରୀର ।

୯ । କୃତସାପତ୍ନିକା । ଅଧ୍ୟୂଢା । ଅଧିବିନ୍ନା ଏ ତିନିନାମ ବଡ ସଉତୁଣୀର ।

୧୦ । ସ୍ୱୟମ୍ବରା । ପତିମ୍ବରା । ବର୍ଯ୍ୟା ଏ ତିନିନାମ ସ୍ୱୟମ୍ବରା ସ୍ତ୍ରୀର ।

୧୧ । କୁଲସ୍ତ୍ରୀ । କୁଲପାଳିକା ଏ ଦୁଇନାମ ବ୍ୟଭିଚାର ଦୋଷରହିତ କୁଳସ୍ତ୍ରୀର ।

୧୨ । କନ୍ୟା । କୁମାରୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଅବିବାହିତା କନ୍ୟାର ।

୧୩ । ଗୌରୀ । ନଗ୍ନିକା । ଅନାଗତାର୍ତ୍ତବା ଏ ତିନିନାମ ଅଷ୍ଟବର୍ଷୀୟା କନ୍ୟାର ।

[୧] ସ୍ୟାଦଧମା ଦୃଷ୍ଟରଜା [୨] ସ୍ତରୁଣୀ ଯୁବତୀ ସମେ ॥
[୩] ସମାଃ ସ୍ନୁଷା ଜନୀ ବଧ୍ୱ [୪] ଶ୍ଚିରିଣ୍ଟୀ ତୁ ସୁବାସିନୀ ।
[୫] ଇଚ୍ଛାବତୀ କାମୁକା ସ୍ୟା [୬] ଦ୍ୱୃଷସ୍ୟନ୍ତୀ ତୁ କାମୁକୀ ॥
[୭] କାନ୍ତାର୍ଥିନୀ ତୁ ଯା ଯାତି ସଙ୍କେତଂ ସାଽଭିସାରିକା ।
[୮] ପୁଂଶ୍ଚଳୀ ଧର୍ଷିଣୀ ବନ୍ଧକ୍ୟସତୀ କୁଳଟେତ୍ୱରୀ ॥
ସ୍ୱୈରିଣୀ ପାଂଶୁଳା [୯] ଚ ସ୍ୟାଦଶିଶ୍ୱୀ ଶିଶୁନା ବିନା ।
[୧୦] ଅବୀରା ନିଷ୍ପତିସୁତା [୧୧] ବିଶ୍ୱସ୍ତା ବିଧବେ ସମେ ।
[୧୨] ଆଳିଃ ସଖୀ ବୟସ୍ୟା ଚ [୧୩] ପତିବତ୍ନୀ ସଭର୍ତୃକା ।
[୧୪] ବୃଦ୍ଧା ପଳିକ୍ନୀ [୧୫] ପ୍ରାଜ୍ଞୀ ତୁ ପ୍ରାଜ୍ଞା [୧୬] ପ୍ରଜ୍ଞା ତୁ ଧୀମତୀ ॥

---

୧ । ଅଧମା । ଦୃଷ୍ଟରଜସ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରଥମ ରଜସ୍ୱଳା ସ୍ତ୍ରୀର ।
୨ । ତରୁଣୀ । ଯୁବତୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୩ । ସ୍ନୁଷା । ଜନୀ । ବଧୂ ଏ ତିନିନାମ ପୁତ୍ରବଧୂର ।
୪ । ଚିରଣ୍ଟୀ । ସୁବାସିନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ପିତୃଗୃହସ୍ଥିତା ବାଳିକାର ।
୫ । ଇଚ୍ଛାବତୀ । କାମୁକା ଏ ଦୁଇନାମ ଇଚ୍ଛାଯୁକ୍ତା ସ୍ତ୍ରୀର ।
୬ । ବୃଷସ୍ୟନ୍ତୀ । କାମୁକୀ ଏ ଦୁଇନାମ ମୈଥୁନେଚ୍ଛୁ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୭ । ନାୟକ ନିମିତ୍ତ ସଙ୍କେତଗତା ସ୍ତ୍ରୀକି ଅଭିସାରିକା କହି ।
୮ । ପୁଂଶ୍ଚଳୀ । ଧର୍ଷିଣୀ । ବନ୍ଧକୀ । ଅସତୀ । କୁଳଟା । ଇତ୍ୱରୀ । ସ୍ୱୈରିଣୀ । ପାଂଶୁଳା ଏ ଆଠନାମ ଅସତୀ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୯ । ଅନପତ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀକି ଅଶିଶ୍ୱୀ କହି ।
୧୦ । ଅବୀରା । ନିଷ୍ପତିସୁତା ଏ ଦୁଇନାମ ପତିପୁତ୍ରବର୍ଜିତା ସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୧ । ବିଶ୍ୱସ୍ତା । ବିଧବା ଏ ଦୁଇନାମ ବିଧବା ସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୨ । ଆଳି । ସଖୀ । ବୟସ୍ୟା ଏ ତିନିନାମ ସଖୀର ।
୧୩ । ପତିବତ୍ନୀ । ସଭର୍ତୃକା ଏ ଦୁଇନାମ ସଧବା ସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୪ । ବୃଦ୍ଧା । ପଳିକ୍ନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ବୃଦ୍ଧା ସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୫ । ପ୍ରାଜ୍ଞୀ । ପ୍ରାଜ୍ଞା ଏ ଦୁଇନାମ ଶାସ୍ତ୍ରାଦି ଜ୍ଞାନଯୁକ୍ତା ସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୬ । ପ୍ରଜ୍ଞା । ଧୀମତୀ ଏ ଦୁଇନାମ ବୁଦ୍ଧିମତୀ ସ୍ତ୍ରୀର ।

[୧] ଶୂଦ୍ରୀ ଶୂଦ୍ରସ୍ୟ ଭାର୍ଯ୍ୟା ସ୍ୟା [୨] ଶୂଦ୍ରା ତଜ୍ଜାତିରଙ୍ଗନା ।
[୩] ଆଭୀରୀ ତୁ ମହାଶୂଦ୍ରୀ ଜାତିପୁଂଯୋଗୟୋଃ ସମା ॥
[୪] ଅର୍ଯ୍ୟାଣୀ ସ୍ୱୟମର୍ଯ୍ୟା ସ୍ୟାତ୍ [୫] କ୍ଷତ୍ରିୟା କ୍ଷତ୍ରିୟାଣ୍ୟପି ।
[୬] ଉପାଧ୍ୟାୟାପ୍ୟୁପାଧ୍ୟାୟୀ [୭] ସ୍ୟାଦାଚାର୍ଯ୍ୟା ଽପି ଚ ସ୍ୱତଃ ॥
[୮] ଆଚାର୍ଯ୍ୟାଣୀ ତୁ ପୁଂ ଯୋଗେ [୯] ସ୍ୟାଦର୍ଯ୍ୟୀ [୧୦] କ୍ଷତ୍ରିୟୀ ତଥା
[୧୧] ଉପାଧ୍ୟାୟାନ୍ୟୁପାଧ୍ୟାୟୀ [୧୨] ପୋଟା ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଂସଲକ୍ଷଣା ॥
[୧୩] ବୀରପତ୍ନୀ ବୀରଭାର୍ଯ୍ୟା [୧୪] ବୀରମାତା ତୁ ବୀରସୂଃ ।
[୧୫] ଜାତାପତ୍ୟା ପ୍ରଜାତା ଚ ପ୍ରସୂତା ଚ ପ୍ରସୂତିକା ॥
[୧୬] ସ୍ତ୍ରୀ ନଗ୍ନିକା କୋଟବୀ ସ୍ୟା [୧୭] ଦୂତୀସଞ୍ଚାରିକେ ସମେ ।

---

୧ । ଶୂଦ୍ର ସ୍ତ୍ରୀକି ଶୂଦ୍ରୀ କହି ।
୨ । ଶୂଦ୍ରଜାତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀର ନାମ ଶୂଦ୍ରା ।
୩ । ଆଭୀରୀ । ମହାଶୂଦ୍ରୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୋପଜାତୀୟ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୪ । ଅର୍ଯ୍ୟାଣୀ । ଅର୍ଯ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ବୈଶ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୫ । କ୍ଷତ୍ରିୟା । କ୍ଷତ୍ରିୟାଣୀ ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ଷତ୍ରିୟ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୬ । ଉପାଧ୍ୟାୟା । ଉପାଧ୍ୟାୟୀ ଏ ଦୁଇନାମ ବେଦୋପଦେଶକାରକ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୭ । ସ୍ୱୟଂ ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟାଖ୍ୟାକାରୀ ସ୍ତ୍ରୀକି ଆଚାର୍ଯ୍ୟା କହି ।
୮ । ମନ୍ତ୍ରଦାତା ଗୁରୁପତ୍ନୀକି ଆଚାର୍ଯ୍ୟାଣୀ କହି ।
୯ । ବୈଶ୍ୟଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ଅର୍ଯ୍ୟୀ କହି ।
୧୦ । କ୍ଷତ୍ରିୟଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ କ୍ଷତ୍ରିୟୀ କହି ।
୧୧ । ଉପାଧ୍ୟାୟାନୀ । ଉପାଧ୍ୟାୟୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଶିକ୍ଷକସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୨ । ପୁରୁଷଲକ୍ଷଣଯୁକ୍ତା ସ୍ତ୍ରୀକି ପୋଟା ଅର୍ଥାତ୍ ଅଣ୍ଡିରଚଣ୍ଡୀ କହି ।
୧୩ । ବୀରପତ୍ନୀ । ବୀରଭାର୍ଯ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ବୀରଭାର୍ଯ୍ୟାର ।
୧୪ । ବୀରମାତା । ବୀରସୂ ଏ ଦୁଇନାମ ବୀରମାତାର ।
୧୫ । ଜାତାପତ୍ୟା । ପ୍ରଜାତା । ପ୍ରସୂତା । ପ୍ରସୂତିକା ଏ ଚାରିନାମ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାବତୀସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୬ । ନଗ୍ନିକା । କୋଟବୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଲଙ୍ଗଳୀ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୭ । ଦୂତୀ । ସଞ୍ଚାରିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଦୂତୀର ।

[୧] କାତ୍ୟାୟନ୍ୟର୍ଦ୍ଧବୃଦ୍ଧା ଯା କାଷାୟବସନାଽଧବା ॥
[୨] ସୈରନ୍ଧ୍ରୀ ପରବେଶ୍ମସ୍ଥା ସ୍ୱବଶା ଶିଳ୍ପକାରିକା ।
[୩] ଅସିକ୍ନୀ ସ୍ୟାଦବୃଦ୍ଧା ଯା ପ୍ରେଷ୍ୟାନ୍ତଃପୁରଚାରିଣୀ ॥
[୪] ବାରସ୍ତ୍ରୀ ଗଣିକା ବେଶ୍ୟା ରୂପାଜୀବା [୫] ଽଥ ସା ଜନୈଃ ।
ସତ୍କୃତା ବାରମୁଖ୍ୟା ସ୍ୟାତ୍ [୬] କୁଟ୍ଟନୀ ଶମ୍ଭଳୀ ସମେ ॥
[୭] ବିପ୍ରଶ୍ନିକା ତ୍ୱୀକ୍ଷଣିକା ଦୈବଜ୍ଞା [୮] ଽଥ ରଜସ୍ୱଳା ।
ସ୍ତ୍ରୀ ଧର୍ମିଣ୍ୟବିରାତ୍ରେୟୀ ମଳିନୀ ପୁଷ୍ପବତ୍ୟପି ॥
ଋତୁମତ୍ୟପ୍ୟୁଦକ୍ୟାପି [୯] ସ୍ୟାଦ୍ରଜଃ ପୁଷ୍ପମାର୍ତ୍ତବଂ ।
[୧୦] ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁର୍ଦୋହଦବତୀ [୧୧] ନିଷ୍କଲା ବିଗତାର୍ତ୍ତବା ॥
[୧୨] ଆପନ୍ନସତ୍ତ୍ୱା ସ୍ୟାଦ୍ ଗୁର୍ବ୍ବିଣ୍ୟନ୍ତର୍ବତ୍ନୀ ଚ ଗର୍ଭିଣୀ ।
[୧୩] ଗଣିକାଦେସ୍ତୁ ଗାଣିକ୍ୟଂ [୧୪] ଗାର୍ଭିଣ୍ୟଂ [୧୫] ଯୌବତଂ ଗଣେ

---

୧ । କାଷାୟବସନଧାରିଣୀ ବିଧବା ଅର୍ଦ୍ଧବୃଦ୍ଧା ସ୍ତ୍ରୀକି କାତ୍ୟାୟନୀ କହି ।
୨ । ପରଗୃହସ୍ଥିତା ସ୍ୱବଶା ଶିଳ୍ପକାରିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀକି ସୈରନ୍ଧ୍ରୀ କହି ।
୩ । ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ଥିତା ଅବୃଦ୍ଧା ପ୍ରେଷ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀକି ଅସିକ୍ନୀ କହି ।
୪ । ବାରସ୍ତ୍ରୀ । ଗଣିକା । ବେଶ୍ୟା । ରୂପାଜୀବା ଏ ଚାରିନାମ ବେଶ୍ୟାର ।
୫ । ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରଶଂସାଯୋଗ୍ୟା ବେଶ୍ୟାକୁ ବାରମୁଖ୍ୟା କହି ।
୬ । କୁଟ୍ଟନୀ । ଶମ୍ଭଳୀ ଏ ଦୁଇନାମ କୁଟ୍ଟନୀସ୍ତ୍ରୀର ।
୭ । ବିପ୍ରଶ୍ନିକା । ଈକ୍ଷଣିକା । ଦୈବଜ୍ଞା ଏ ତିନନାମ ଶୁଭାଶୁଭ ନିରୂପିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୮ । ରଜସ୍ୱଳା । ସ୍ତ୍ରୀଧର୍ମିଣୀ । ଅବି । ଆତ୍ରେୟୀ । ମଳିନୀ । ପୁଷ୍ପବତୀ । ଋତୁମତୀ । ଉଦକ୍ୟା ଏ ଆଠନାମ ରଜସ୍ୱଳା ସ୍ତ୍ରୀର ।
୯ । ରଜସ୍ । ପୁଷ୍ପ । ଆର୍ତ୍ତବ ଏ ତିନନାମ ସ୍ତ୍ରୀ-ରକ୍ତର ।
୧୦ । ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ । ଦୋହଦବତୀ ଏ ଦୁଇନାମ ସଗର୍ଭା ଅଭିଳାଷିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୧ । ନିଷ୍କଲା । ବିଗତାର୍ତ୍ତବା ଏ ଦୁଇନାମ ଗତରଜସ୍କା ସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୨ । ଆପନ୍ନସତ୍ତ୍ୱା । ଗୁର୍ବ୍ବିଣୀ । ଅନ୍ତର୍ବତ୍ନୀ । ଗର୍ଭିଣୀ ଏ ଚାରିନାମ ଗର୍ଭବତୀ ସ୍ତ୍ରୀର ।
୧୩ । ବେଶ୍ୟା ସମୂହକୁ ଗାଣିକ୍ୟ କହି ।   ୧୪ । ଗର୍ଭିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଗାର୍ଭିଣ୍ୟ କହି ।
୧୫ । ଯୁବତୀ ସ୍ତ୍ରୀସମୂହକୁ ଯୌବତ କହି ।

[୧] ପୁନର୍ଭୂର୍ଦିଧିଷୂରୂଢାଦ୍ୱି [୨] ସ୍ତସ୍ୟା ଦିଧିଷୁଃ ପତିଃ ।
[୩] ସ ତୁ ଦ୍ୱିଜୋଽଗ୍ରେ ଦିଧିଷୂଃ ସୈବ ଯସ୍ୟ କୁଟୁମ୍ବିନୀ ॥
[୪] କାନୀନଃ କନ୍ୟକାଜାତଃ ସୁତୋ [୫] ଽଥ ଶୁଭଗାସୁତଃ ।
ସୌଭାଗିନେୟଃ ସ୍ୟାତ୍ [୬] ପାରସ୍ତ୍ରୈଣେୟସ୍ତୁ ପରସ୍ତ୍ରିୟାଃ ॥
[୭] ପୈତୃଷ୍ୱସେୟଃ ସ୍ୟାତ୍ ପୈତୃଷ୍ୱସ୍ରୀୟଶ୍ଚ ପିତୃଷ୍ୱସୁଃ ।
ସୁତୋ [୮] ମାତୃଷ୍ୱସୁଶ୍ଚୈବ [୯] ବୈମାତ୍ରେୟୋ ବିମାତୃଜଃ ॥
[୧୦] ଅଥ ବାନ୍ଧକିନେୟଃ ସ୍ୟାଦ୍ବନ୍ଧୁଲଶ୍ଚାଽସତୀସୁତଃ ।
କୌଲଟେୟଃ କୌଲଟେରେ [୧୧] ଭିକ୍ଷୁକୀ ତୁ ସତୀ ଯଦି ॥
ତଦା କୌଲଟିନେୟୋଽସ୍ୟାଃ କୌଲଟେୟୋଽପି ଚାତ୍ମଜଃ ।
[୧୨] ଆତ୍ମଜସ୍ତନୟଃ ସୂନୁଃ ସୁତଃ ପୁତ୍ରଃ [୧୩] ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ତ୍ୱମୀ ॥
ଆହୁର୍ଦୁହିତରଂ ସର୍ବେ [୧୪] ଽପତ୍ୟଂ ତୋକଂ ତୟୋଃ ସମେ ।

---

୧ । ପୁନର୍ଭୂ । ଦିଧିଷୂ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୁଇଥର ବିବାହିତା ସ୍ତ୍ରୀର ।
୨ । ଦୁଇଥର ବିବାହିତା ସ୍ତ୍ରୀର ସ୍ୱାମିକି ଦିଧିଷୁ କହି ।
୩ । ଦ୍ୱିଜବିବାହିତା ସ୍ତ୍ରୀ ଯାହାର ଗୃହିଣୀ ତାହାକୁ ଅଗ୍ରେଦିଧିଷୁ କହି ।
୪ । କାନୀନ । କନ୍ୟକାଜାତ ଏ ଦୁଇନାମ ଅବିବାହିତା କନ୍ୟାଗର୍ଭଜାତ ପୁତ୍ରର ।
୫ । ଶୁଭଗାସୁତ । ସୌଭାଗିନେୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୁଭଗାସ୍ତ୍ରୀପୁତ୍ରର ।
୬ । ପରସ୍ତ୍ରୀଜାତ ପୁତ୍ରକୁ ପାରସ୍ତ୍ରୈଣେୟ କହି ।
୭ । ପୈତୃଷ୍ୱସେୟ । ପୈତୃଷ୍ୱସ୍ରୀୟ ଏ ଦୁଇ ନାମ ପିତାଭଗିନୀ ପୁତ୍ରର ।
୮ । ମାତୃଷ୍ୱସେୟ । ମାତୃଷ୍ୱସ୍ରୀୟ ଏ ଦୁଇନାମ ମାତାଭଗିନୀପୁତ୍ରର ।
୯ । ବୈମାତ୍ରେୟ । ବୈମାତୃଜ ଏ ଦୁଇନାମ ବୈମାତ୍ରେୟ ଭାଇର ।
୧୦ । ବାନ୍ଧକିନେୟ । ବନ୍ଧୁଳ । ଅସତୀସୁତ । କୌଲଟେୟ । କୌଲଟେର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅସତୀପୁତ୍ରର ।
୧୧ । କୌଲଟିନେୟ । କୌଲଟେୟ ଏ ଦୁଇନାମ ସତୀଭିକ୍ଷୁକୀ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ରର ।
୧୨ । ଆତ୍ମଜ । ତନୟ । ସୂନୁ । ସୁତ । ପୁତ୍ର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପୁତ୍ରର ।
୧୩ । ଦୁହିତୃ । ତନୟା । ସୂନୁ । ସୂନୁ । ସୁତା । ପୁତ୍ରୀ । ପୁତ୍ରିକା ଏ ସାତନାମ କନ୍ୟାର ।
୧୪ । ଅପତ୍ୟ । ତୋକ ଏ ଦୁଇନାମ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଙ୍କୁ କହି ।

[୧] ସ୍ୱଜାତେ ତ୍ୱୌରସୌରସ୍ୟୌ [୨] ତାତସ୍ତୁ ଜନକଃ ପିତା ॥
[୩] ଜନୟିତ୍ରୀ ପ୍ରସୂର୍ମାତା ଜନନୀ [୪] ଭଗିନୀ ସ୍ୱସା ।
[୫] ନନାନ୍ଦା ତୁ ସ୍ୱସା ପତ୍ୟୁଃ [୬] ନପ୍ତ୍ରୀ ପୌତ୍ରୀ ସୁତାତ୍ମଜା ॥
[୭] ଭାର୍ଯ୍ୟାସ୍ତୁ ଭ୍ରାତୃବର୍ଗସ୍ୟ ଯାତରଃ ସ୍ୟୁଃ ପରସ୍ପରଂ ।
[୮] ପ୍ରଜାବତୀ ଭ୍ରାତୃଜାୟା [୯] ମାତୁଲାନୀ ତୁ ମାତୁଲୀ ॥
[୧୦] ପତିପତ୍ନ୍ୟୋଃ ପ୍ରସୂଃ ଶ୍ୱଶ୍ରୂଃ [୧୧] ଶ୍ୱଶୁରସ୍ତୁ ପିତା ତୟୋଃ ।
[୧୨] ପିତୁର୍ଭ୍ରାତା ପିତୃବ୍ୟଃ ସ୍ୟା [୧୩] ମାତୁର୍ଭ୍ରାତା ତୁ ମାତୁଲଃ ॥
[୧୪] ଶ୍ୟାଲାଃ ସ୍ୟୁର୍ଭ୍ରାତରଃ ପତ୍ନ୍ୟାଃ [୧୫] ସ୍ୱାମିନୋ ଦେବୃଦେବରୌ
[୧୬] ସ୍ୱସ୍ରୀୟୋ ଭାଗିନେୟଃ ସ୍ୟା [୧୭] ଜାମାତା ଦୁହିତୁଃ ପତିଃ ॥

---

୧ । ଔରସ । ଔରସ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଔରସ ପୁତ୍ରର ।
୨ । ତାତ । ଜନକ । ପିତୃ ଏ ତିନିନାମ ପିତାର ।
୩ । ଜନୟିତ୍ରୀ । ପ୍ରସୂ । ମାତୃ । ଜନନୀ ଏ ଚାରିନାମ ମାତାର ।
୪ । ଭଗିନୀ । ସ୍ୱସୃ ଏ ଦୁଇନାମ ଭଉଣୀର ।
୫ । ପତିର ଭଗିନୀକି ନନାନ୍ଦୃ (ନଣନ୍ଦ) କହି ।
୬ । ନପ୍ତ୍ରୀ । ପୌତ୍ରୀ । ସୁତାତ୍ମଜା ଏ ତିନିନାମ ପୁତ୍ରର କନ୍ୟାକୁ କହି ।
୭ । ସମସ୍ତ ଭାଇଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ନାମରୁ ଯାତୃ (ଯା) କହି ।
୮ । ପ୍ରଜାବତୀ । ଭ୍ରାତୃଜାୟା ଏ ଦୁଇନାମ ଭ୍ରାତାର ସ୍ତ୍ରୀର ।
୯ । ମାତୁଲାନୀ । ମାତୁଲୀ ଏ ଦୁଇନାମ ମାଇଁର ।
୧୦ । ପତି ପତ୍ନୀର ମାତାଙ୍କନାମ ଶ୍ୱଶ୍ରୂ କହି ।
୧୧ । ପତି ପତ୍ନୀ ପିତାଙ୍କୁ ଶ୍ୱଶୁର କହି ।
୧୨ । ପିତାର ଭ୍ରାତାଙ୍କୁ ପିତୃବ୍ୟ କହି ।
୧୩ । ମାତାର ଭ୍ରାତାଙ୍କୁ ମାତୁଳ କହିଁ ।
୧୪ । ପତ୍ନୀର ଭ୍ରାତାକୁ ଶାଳକ କହି ।
୧୫ । ଦେବୃ । ଦେବର ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ୱାମୀ ଭ୍ରାତାର । (ଦିଅରର)
୧୬ । ସ୍ୱସ୍ରୀୟ । ଭାଗିନେୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଭଣଜାର ।
୧୭ । କନ୍ୟାର ପତିକି ଜାମାତୃ (ଜୋଇଁ) କହି ।

[୧] ପିତାମହଃ ପିତୃପିତା [୨] ତତ୍ପିତା ପ୍ରପିତାମହଃ ।
[୩।୪] ମାତୁର୍ମାତାମହାଦ୍ୟେବଂ [୫] ସପିଣ୍ଡାସ୍ତୁ ସନାଭୟଃ ॥
[୬] ସମାନୋଦର୍ଯ୍ୟ ସୋଦର୍ଯ୍ୟ ସଗର୍ଭ୍ୟ ସହଜାଃ ସମାଃ ।
[୭] ସଗୋତ୍ର ବାନ୍ଧବ ଜ୍ଞାତି ବନ୍ଧୁ ସ୍ୱସ୍ୱଜନାଃ ସମାଃ ॥
[୮] ଜ୍ଞାତେୟଂ [୯] ବନ୍ଧୁତା ତେଷାଂ କ୍ରମାଦ୍ଭାବସମୂହୟୋଃ ।
[୧୦] ଧବଃ ପ୍ରିୟଃ ପତିର୍ଭର୍ତ୍ତା [୧୧] ଜାରସ୍ତୂପପତିଃ ସମୌ ॥
[୧୨] ଅମୃତେ ଜାରଜଃ କୁଣ୍ଡୋ [୧୩] ମୃତେ ଭର୍ତ୍ତରି ଗୋଲକଃ ।
[୧୪] ଭ୍ରାତ୍ରୀୟୋ ଭ୍ରାତୃଜୋ [୧୫] ଭ୍ରାତୃ ଭଗିନ୍ୟୌ ଭ୍ରାତରାବୁଭୌ ॥

---

୧ । ପିତାମହ । ପିତୃପିତୃ ଏ ଦୁଇନାମ ପିତାଙ୍କ ପିତାର ।
୨ । ପିତାମହର ପିତାଙ୍କ ନାମକୁ ପ୍ରପିତାମହ କହି ।
୩ । ମାତାର ପିତାଙ୍କ ନାମକୁ ମାତାମହ କହି ।
୪ । ମାତାମହଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ନାମକୁ ପ୍ରମାତାମହ କହି ।
୫ । ସପିଣ୍ଡ । ସନାଭି ଏ ଦୁଇନାମ ସପ୍ତମ ପୁରୁଷାବଧି ଜ୍ଞାତିମାନଙ୍କର ।
୬ । ସମାନୋଦର୍ଯ୍ୟ । ସୋଦର୍ଯ୍ୟ । ସଗର୍ଭ୍ୟ । ସହଜ ଏ ଚାରିନାମ ସହୋଦରର ।
୭ । ସଗୋତ୍ର । ବାନ୍ଧବ । ଜ୍ଞାତି । ବନ୍ଧୁ । ସ୍ୱ । ସ୍ୱଜନ ଏ ଛନାମ ଜ୍ଞାତିର ।
୮ । ଜ୍ଞାତିଭାବର ନାମକୁ ଜ୍ଞାତେୟ କହି ।
୯ । ଜ୍ଞାତିଭାବ ଓ ଜ୍ଞାତି ସମୂହର ନାମକୁ ବନ୍ଧୁତା କହି ।
୧୦ । ଧବ । ପ୍ରିୟ । ପତି । ଭର୍ତ୍ତା ଏ ଚାରିନାମ ପତିର ।
୧୧ । ଜାର । ଉପପତି ଏ ଦୁଇନାମ ଉପପତିର ।
୧୨ । ସ୍ୱାମୀଥାଇ ଉପପତି ଦ୍ୱାରା ଜାତ ପୁତ୍ରକୁ କୁଣ୍ଡ କହି ।
୧୩ । ସ୍ୱାମି ନ ଥାଇ ଉପପତି ଜାତପୁତ୍ରକୁ ଗୋଲକ କହି ।
୧୪ । ଭ୍ରାତ୍ରୀୟ । ଭ୍ରାତୃଜ ଏ ଦୁଇନାମ ଭ୍ରାତୃପୁତ୍ରର [ପୁତୁରାର]
୧୫ । ଭ୍ରାତୃଭଗିନୀ । ଭ୍ରାତରୌ ଏ ଦୁଇନାମ ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀ ଦୁହିଙ୍କର ।

[୧] ମାତାପିତରୌ ପିତରୌ ମାତର ପିତରୌ ଚ ତୌ ।
[୨] ଶ୍ୱଶ୍ରୂ ଶ୍ୱଶୁରୌ ଶ୍ୱଶୁରୌ [୩] ପୁତ୍ରୌ ପୁତ୍ରଶ୍ଚଦୁହିତା ॥
[୪] ଦମ୍ପତୀ ଜମ୍ପତୀ ଜାୟାପତୀ ଭାର୍ଯ୍ୟାପତୀ ଚ ତୌ ।
[୫] ଗର୍ଭାଶୟୋ ଜରାୟୁଃ ସ୍ୟାଦୁଲ୍ବଞ୍ଚ କଲଲୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୬] ସୂତିମାସୋ ବୈଜନନୋ [୭] ଗର୍ଭୋ ଭ୍ରୂଣ ଇମୌ ସମୌ ।
[୮] ତୃତୀୟା ପ୍ରକୃତିଃ ଷଣ୍ଢଃ କ୍ଲୀବ ଷଣ୍ଢୋ ନପୁଂସକଂ ॥
[୯] ଶିଶୁତ୍ୱଂ ଶୈଶବଂ ବାଲ୍ୟଂ [୧୦] ତାରୁଣ୍ୟଂ ଯୌବନଂ ସମେ ।
[୧୧] ସ୍ୟାତ୍ ସ୍ଥାବିରଂ ତୁ ବୃଦ୍ଧତ୍ୱଂ [୧୨] ବୃଦ୍ଧସଂଘେଽପି ବାର୍ଦ୍ଧକଂ ॥
[୧୩] ପଳିତଂ ଜରସା ଶୌକ୍ଲ୍ୟଂ କେଶାଦୌ [୧୪] ବିସ୍ରସା ଜରା ।
[୧୫] ସ୍ୟାଦୁତ୍ତାନଶୟା ଡିମ୍ଭା ସ୍ତନପା ଚ ସ୍ତନନ୍ଧୟୀ ॥

---

୧ । ପିତରୌ । ମାତରପିତରୌ । ମାତାପିତରୌ ଏ ତିନିନାମ ମାତା ପିତା ଦୁହିଙ୍କର
୨ । ଶ୍ୱଶ୍ରୂଶ୍ୱଶୁରୌ । ଶ୍ୱଶୁରୌ ଏ ଦୁଇନାମ ଶାଶୁ ଶଶୁର ଦୁହିଙ୍କର ।
୩ । ପୁତ୍ର ଦୁହିତା ଦୁହିଙ୍କି ପୁତ୍ରୌ କହି ।
୪ । ଦମ୍ପତୀ । ଜମ୍ପତୀ । ଭାର୍ଯ୍ୟାପତୀ । ଜାୟାପତୀ ଏ ଚାରିନାମ ଭାର୍ଯ୍ୟାସ୍ୱାମୀ ଦୁହିଙ୍କର
୫ । ଗର୍ଭାଶୟ । ଜରାୟୁ । ଉଲ୍ବ । କଲଲ ଏ ଚାରିନାମ ଜରାୟୁ ନାଡୀର ।
୬ । ସୂତିମାସ । ବୈଜନନ ଏ ଦୁଇନାମ ଜନ୍ମମାସର ।
୭ । ଗର୍ଭ । ଭ୍ରୂଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଗର୍ଭର ।
୮ । ତୃତୀୟାପ୍ରକୃତି । ଷଣ୍ଢ । କ୍ଲୀବ । ଷଣ୍ଢ । ନପୁଂସକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ନପୁଂସକର ।
୯ । ଶିଶୁତ୍ୱ । ଶୈଶବ । ବାଲ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାର ।
୧୦ । ତାରୁଣ୍ୟ । ଯୌବନ ଏ ଦୁଇନାମ ଯୌବନାବସ୍ଥାର ।
୧୧ । ସ୍ଥାବିର । ବୃଦ୍ଧତ୍ୱ ଏ ଦୁଇନାମ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥାର ।
୧୨ । ବୃଦ୍ଧସମୂହକୁ ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ କହି ।
୧୩ । ଜରାବସ୍ଥାଦ୍ୱାରା କେଶାଦିର ଶୁକ୍ଳତ୍ୱର ନାମକୁ ପଳିତ କହି ।
୧୪ । ବିସ୍ରସା । ଜରା ଏ ଦୁଇନାମ ଜରାର ।
୧୫ । ଉତ୍ତାନଶୟା । ଡିମ୍ଭା । ସ୍ତନପା । ସ୍ତନନ୍ଧୟୀ ଏ ଚାରିନାମ ଶୁଦ୍ରବାଳକର ।

[୧] ବାଲସ୍ତୁ ସ୍ୟାନ୍ମାଣବକଃ [୨] ବୟସ୍ଥସ୍ତରୁଣୋ ଯୁବା ।
[୩] ପ୍ରବୟାଃ ସ୍ଥବିରୋ ବୃଦ୍ଧୋ ଜୀନୋ ଜୀର୍ଣ୍ଣୋ ଜରନ୍ନପି ॥
[୪] ବର୍ଷୀୟାନ୍ ଦଶମୀ ଜ୍ୟାୟାନ୍ [୫] ପୂର୍ବଜସ୍ତ୍ୱଗ୍ରିୟୋଽଗ୍ରଜଃ ।
[୬] ଜଘନ୍ୟଜେ ସ୍ୟୁଃ କନିଷ୍ଠ ଯବୀୟୋଽବରଜାନୁଜାଃ ।
[୭] ଅମାଂସୋ ଦୁର୍ବଲଶ୍ଛାତୋ [୮] ବଲବାନ୍ମାଂସଲୋଽଂସଲଃ ।
[୯] ତୁନ୍ଦିଲସ୍ତୁନ୍ଦିବସ୍ତୁନ୍ଦୀ ବୃହତ୍କୁକ୍ଷିଃ ପିଚଣ୍ଡିଲଃ ॥
[୧୦] ଅବଟୀଟୋଽବନାଟଶ୍ଚାଽବଭ୍ରଟୋ ନତନାସିକେ ।
[୧୧] କେଶବଃ କେଶିକଃ କେଶୀ [୧୨] ବଲିନୋ ବଲିଭଃ ସମୌ
[୧୩] ବିକଲାଙ୍ଗସ୍ତୁ ପୋଗଣ୍ଡଃ [୧୪] ଖର୍ବୋ ହ୍ରସ୍ୱଶ୍ଚ ବାମନଃ ।
[୧୫] ଖରଣାଃ ସ୍ୟାତ୍ ଖରଣସୋ [୧୬] ବିଗ୍ରସ୍ତୁ ଗତନାସିକଃ ।

---

୧ । ବାଲ । ମାଣବକ ଏ ଦୁଇନାମ ଷୋଡ଼ଶବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାଳକର ।
୨ । ବୟସ୍ଥ । ତରୁଣ । ଯୁବନ୍ ଏ ତିନିନାମ ଯୁବାର ।
୩ । ପ୍ରବୟସ୍ । ସ୍ଥବିର । ବୃଦ୍ଧ । ଜୀନ । ଜୀର୍ଣ୍ଣ । ଜରତ୍ ଏ ଛନାମ ବୃଦ୍ଧର ।
୪ । ବର୍ଷୀୟସ୍ । ଦଶମିନ୍ । ଜ୍ୟାୟସ୍ ଏତିନନାମ ଅତିଶୟ ବୃଦ୍ଧର ।
୫ । ପୂର୍ବଜ । ଅଗ୍ରିୟ । ଅଗ୍ରଜ ଏ ତିନିନାମ ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତାର ।
୬ । ଜଘନ୍ୟଜ । କନିଷ୍ଠ । ଯବୀୟସ୍ । ଅବରଜ । ଅନୁଜ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କନିଷ୍ଠଭ୍ରାତାର
୭ । ଅମାଂସ । ଦୁର୍ବଳ । ଛାତ ଏ ତିନିନାମ ଦୁର୍ବଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ବଳବତ୍ । ମାଂସଳ । ଅଂସଳ ଏ ତିନିନାମ ବଳବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର । (ବ୍ୟକ୍ତିର
୯ । ତୁନ୍ଦିଳ । ତୁନ୍ଦିଭ । ତୁନ୍ଦିନ୍ । ବୃହତ୍କୁକ୍ଷି । ପିଚଣ୍ଡିଳ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବଡ଼ଉଦରଯୁକ୍ତ
୧୦ । ଅବଟୀଟ । ଅବନାଟ । ଅବଭ୍ରଟ । ନତନାସିକ ଏ ଚାରିନାମ ନିମ୍ନନାସିକ ବ୍ୟକ୍ତିର
୧୧ । କେଶବ । କେଶିକ । କେଶିନ୍ ଏ ତିନିନାମ ପ୍ରଶସ୍ତ କେଶଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୨ । ବଲିନ । ବଲିଭ ଏ ଦୁଇନାମ ତ୍ରିବଳିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୩ । ବିକଲାଙ୍ଗ । ପୋଗଣ୍ଡ ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ୱଭାବତଃ ଅଙ୍ଗହୀନ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୪ । ଖର୍ବ । ହ୍ରସ୍ୱ । ବାମନ ଏ ତିନିନାମ ବାମନ ପୁରୁଷର ।
୧୫ । ଖରଣସ୍ । ଖରଣସ ଏ ଦୁଇନାମ ଗଦାପରି ନାସିକାଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୬ । ବିଗ୍ର । ଗତନାସିକ ଏ ଦୁଇନାମ ନାକକଟା ପୁରୁଷର ।

[୧] ଖୁରଣାଃ ସ୍ୟାତ୍ ଖୁରଣସଃ [୨] ପ୍ରଜ୍ଞୁ ପ୍ରଗତଜାନୁକଃ ।
[୩] ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଜ୍ଞୁରୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱଜାନୁଃ ସ୍ୟାତ୍ [୪] ସଂଜ୍ଞୁଃ ସଂହତଜାନୁକଃ ॥
[୫] ସ୍ୟାଦେଡ଼େ ବଧିରଃ [୬] କୁବ୍ଜେ ଗଡୁଲଃ [୭] କୁକରେ କୁଣିଃ
[୮] ପୃଶ୍ନିରଳ୍ପତନୌ [୯] ଶ୍ରୋଣଃ ପଙ୍ଗୌ [୧୦] ମୁଣ୍ଡସ୍ତୁ ମୁଣ୍ଡିତେ
[୧୧] ବଳିରଃ କେକରେ [୧୨] ଖୋଡ଼େ ଖଞ୍ଜସ୍ତ୍ରିଷୁ ଜରାବସ୍ଥଃ ।
[୧୩] ଜଡୁଲଃ କାଳକଃ ପିପ୍ଳୁ [୧୪] ସ୍ତିଲକସ୍ତିଲକାଳକଃ ॥
[୧୫] ଅନାମୟଂ ସ୍ୟାଦାରୋଗ୍ୟଂ [୧୬] ଚିକିତ୍ସା ରୁକ୍ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ।
[୧୭] ଭେଷଜୌଷଧଭୈଷଜ୍ୟାନ୍ୟଗଦୋ ଜାୟୁରିତ୍ୟପି ॥
[୧୮] ସ୍ତ୍ରୀ ରୁଗ୍ରୁଜା ଚୋପତାପ ରୋଗ ବ୍ୟାଧି ଗଦାମୟାଃ ।

---

୧ । ଖୁରଣସ୍ । ଖୁରଣସ ଏ ଦୁଇନାମ ଛେପଟା ନାସାଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୨ । ପ୍ରଜ୍ଞୁ । ପ୍ରଗତଜାନୁକ ଏ ଦୁଇନାମ ଭଗ୍ନଜାନୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୩ । ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଜ୍ଞୁ । ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଜାନୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଜାନୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୪ । ସଂଜ୍ଞୁ । ସଂହତଜାନୁକ ଏ ଦୁଇନାମ ଲଗ୍ନଜାନୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୫ । ଏଡ଼ । ବଧିର ଏ ଦୁଇନାମ କାଲବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । କୁବ୍ଜ । ଗଡୁଲ ଏ ଦୁଇନାମ କୁଜାବ୍ୟକ୍ତିର ।
୭ । କୁକର । କୁଣି ଏ ଦୁଇନାମ କୋମ୍ପାବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ପୃଶ୍ନି । ଅଳ୍ପତନୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଳ୍ପଶରୀରବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ଶ୍ରୋଣ । ପଙ୍ଗୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଛଟାରହିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୦ । ମୁଣ୍ଡ । ମୁଣ୍ଡିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଡାଙ୍ଗର ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୧ । ବଳିର । କେକର ଏ ଦୁଇନାମ ଟେରା ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୨ । ଖୋଡ଼ । ଖଞ୍ଜ ଏ ଦୁଇନାମ ଛୋଟା ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୩ । ଜଡୁଲ । କାଳକ । ପିପ୍ଳୁ ଏ ତିନିନାମ ଜାଇମଦାଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୪ । ତିଳକ । ତିଳକାଳକ ଏ ଦୁଇନାମ ଦେହରେଥିବା ତିଳଚିହ୍ନର ।
୧୫ । ଅନାମୟ । ଆରୋଗ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଆରୋଗ୍ୟର ।
୧୬ । ଚିକିତ୍ସା । ରୁକ୍ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଏ ଦୁଇନାମ ଚିକିତ୍ସାର ।
୧୭ । ଭେଷଜ । ଔଷଧ । ଭୈଷଜ୍ୟ । ଅଗଦ । ଜାୟୁ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଔଷଧର ।
୧୮ । ରୁକ୍ । ରୁଜା । ଉପତାପ । ରୋଗ । ବ୍ୟାଧି । ଗଦ । ଆମୟ ଏ ସାତନାମ ସାଧାରଣ-
ରୋଗର ।

[୧] ପୁମାନ୍ ଯକ୍ଷ୍ମା କ୍ଷୟଃ ଶୋଷଃ [୨] ପ୍ରତିଶ୍ୟାୟସ୍ତୁ ପୀନସଃ ॥
[୩] ସ୍ତ୍ରୀ କ୍ଷୁତ୍ କ୍ଷୁତଂ କ୍ଷବଃ ପୁଂସି [୪] କାସସ୍ତୁ କ୍ଷବଥୁଃ ପୁମାନ୍ ।
[୫] ଶୋଫସ୍ତୁ ଶ୍ୱୟଥୁଃ ଶୋଥଃ [୬] ପାଦସ୍ଫୋଟୋ ବିପାଦିକା ॥
[୭] କିଲାସଂ ସିଧ୍ମ [୮] କଚ୍ଛ୍ୱାନ୍ତୁ ପାମ ପାମା ବିଚର୍ଚ୍ଚିକା ।
[୯] କଣ୍ଡୂଃ ଖର୍ଜ୍ଜୂଶ୍ଚ କଣ୍ଡୂୟା [୧୦] ବିସ୍ଫୋଟଃ ପିଟକସ୍ତ୍ରିଷୁ ॥
[୧୧] ବ୍ରଣୋଽସ୍ତ୍ରିୟାମୀର୍ମମରୁଃ କ୍ଲୀବେ [୧୨] ନାଡ଼ୀବ୍ରଣଃ ପୁମାନ୍ ।
[୧୩] କୋଠୋମଣ୍ଡଳକଂ [୧୪] କୁଷ୍ଠଂ ଶ୍ୱିତ୍ରେ [୧୫] ଦୁର୍ନାମକାର୍ଶସୀ
[୧୬] ଅନାହସ୍ତୁ ବିବନ୍ଧଃ ସ୍ୟାଦ୍ [୧୭] ଗ୍ରହଣୀ ରୁକ୍ ପ୍ରବାହିକା ।
[୧୮] ପ୍ରଚ୍ଛର୍ଦ୍ଦିକା ବମିଶ୍ଚ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁମାଂସ୍ତୁ ବମଥୁଃ ସମଃ ॥

---

୧ । କ୍ଷୟ । ଶୋଷ । ଯକ୍ଷ୍ମନ୍ ଏ ତିନିନାମ ଯକ୍ଷ୍ମାକାଶ ରୋଗର ।
୨ । ପ୍ରତିଶ୍ୟାୟ । ପୀନସ ଏ ଦୁଇନାମ ପୀନସରୋଗର ।
୩ । କ୍ଷୁତ୍ । କ୍ଷୁତ । କ୍ଷବ ଏ ତିନିନାମ ଛିଙ୍କର ।
୪ । କାସ । କ୍ଷବଥୁ ଏ ଦୁଇନାମ କାଶରୋଗର ।
୫ । ଶୋଫ । ଶ୍ୱୟଥୁ । ଶୋଥ ଏ ତିନିନାମ ଶୋଥର ।
୬ । ପାଦସ୍ଫୋଟ । ବିପାଦିକା ଏ ଦୁଇନାମ ପାଦସ୍ଫୋଟ ରୋଗର ।
୭ । କିଲାସ । ସିଧ୍ମନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଛଉରୋଗର ।
୮ । କଚ୍ଛୂ । ପାମନ୍ । ପାମା । ବିଚର୍ଚ୍ଚିକା ଏ ଚାରିନାମ କାଛୁରୋଗର ।
୯ । କଣ୍ଡୂ । ଖର୍ଜ୍ଜୂ । କଣ୍ଡୂୟା ଏ ତିନିନାମ ଚୂଳକା କୁଣ୍ଡିଅ ରୋଗର ।
୧୦ । ବିସ୍ଫୋଟ । ପିଟକ ଏ ଦୁଇନାମ ବିସ୍ଫୋଟକ ରୋଗର ।
୧୧ । ବ୍ରଣ । ଈର୍ମ୍ମ । ଅରୁସ୍ ଏ ତିନିନାମ ଘାଅର ।
୧୨ । ନାଡ଼ୀଘାଊ ନାଡ଼ୀବ୍ରଣ କହି ।
୧୩ । କୋଠ । ମଣ୍ଡଳକ ଏ ଦୁଇନାମ ମଣ୍ଡଳକାର କୁଷ୍ଠରୋଗର ।
୧୪ । କୁଷ୍ଠ । ଶ୍ୱିତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ଶ୍ୱେତକୁଷ୍ଠର ।
୧୫ । ଦୁର୍ନାମକ । ଅର୍ଶସ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅର୍ଶରୋଗର ।
୧୬ । ଆନାହ । ବିବନ୍ଧ ଏ ଦୁଇନାମ ବନ୍ଧାମୂତ୍ରବନ୍ଧ ରୋଗର ।
୧୭ । ଗ୍ରହଣୀରୁକ୍ । ପ୍ରବାହିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଗ୍ରହଣୀ ରୋଗର ।
୧୮ । ପ୍ରଚ୍ଛର୍ଦ୍ଦିକା । ବମି । ବମଥୁ ଏ ତିନିନାମ ବାନ୍ତିରୋଗର ।

[୧] ବ୍ୟାଧିଭେଦା ବିଦ୍ରଧିଃ ସ୍ତ୍ରୀ [୨] ଜ୍ୱର [୩] ମେହ [୪] ଭଗନ୍ଦରାଃ
[୫] ଅଶ୍ମରୀ ମୂତ୍ରକୃଚ୍ଛ୍ରଂ ସ୍ୟାତ୍ ପୂର୍ବେ ଶୁକ୍ରାବଧେ ସ୍ତ୍ରିଷୁ ॥
[୬] ରୋଗହାର୍ଯ୍ୟଗଦଂକାରୋ ଭିଷଗ୍ବୈଦ୍ୟୌ ଚିକିତ୍ସକେ ।
[୭] ବାର୍ତ୍ତୋ ନିରାମୟଃ କଲ୍ୟ ଉଲ୍ଲାଘୋ ନିର୍ଗତୋ ଗଦାତ୍ ॥
[୮] ଗ୍ଲାନ ଗ୍ଲାସ୍ନୂ [୯] ଆମୟାବୀ ବିକୃତୋ ବ୍ୟାଧିତୋ ଽପଟୁଃ ।
ଆତୁରୋ ଽଭ୍ୟମିତୋ ଽଭ୍ୟାନ୍ତଃ [୧୦] ସମୌ ପାମନକଚ୍ଛୁରୌ
[୧୧] ଦଦ୍ରୁଣୋ ଦଦ୍ରୁରୋଗୀ ସ୍ୟା [୧୨] ଦର୍ଶରୋଗଯୁତୋ ଽର୍ଶସଃ ।
[୧୩] ବାତକୀ ବାତରୋଗୀ ସ୍ୟାତ୍ [୧୪] ସାତିସାରୋ ଽତିସାରକୀ ॥
[୧୫] ସ୍ୟୁଃ କ୍ଲିନ୍ନାକ୍ଷେ ଚୁଲ୍ଲ ଚିଲ୍ଲ ପିଲ୍ଲାଃ କ୍ଲିନ୍ନେ ଽକ୍ଷ୍ଣି ଚାପ୍ୟମୀ ।
[୧୬] ଉନ୍ମତ୍ତ ଉନ୍ମାଦବତି [୧୭] ଶ୍ଲେଷ୍ମଳଃ ଶ୍ଲେଷ୍ମଣଃ କଫୀ ॥

---

୧ । ବାତରୋଗବିଶେଷକୁ ବିଦ୍ରଧି କହନ୍ତି ।   ୨ । ଜ୍ୱରରୋଗକୁ ଜ୍ୱର କହନ୍ତି ।
୩ । ବହୁମୂତ୍ର ରୋଗକୁ ମେହ କହନ୍ତି ।   ୪ । ଗୁହ୍ୟାନ୍ତ ରୋଗକୁ ଭଗନ୍ଦର କହନ୍ତି ।
୫ । ଅଶ୍ମରୀ । ମୂତ୍ରକୃଚ୍ଛ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ମୂତ୍ରକୃଚ୍ଛ୍ର ରୋଗର ।   (ବୈଦ୍ୟର
୬ । ରୋଗହାରିନ୍ । ଅଗଦଂକାର । ଭିଷକ୍ । ବୈଦ୍ୟ । ଚିକିତ୍ସକ । ଏ ପାଞ୍ଚନାମ
୭ । ବାର୍ତ୍ତ । ନିରାମୟ । କଲ୍ୟ । ଉଲ୍ଲାଘ ଏ ଚାରିନାମ ଅରୋଗପ୍ରାପ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ଗ୍ଲାନ । ଗ୍ଲାସ୍ନୁ ଏ ଦୁଇନାମ ରୋଗାଦିଦ୍ୱାରା କ୍ଷୀଣ ହେବାର ।
୯ । ଆମୟାବିନ୍ । ବିକୃତ । ବ୍ୟାଧିତ । ଅପଟୁ । ଆତୁର । ଅଭ୍ୟମିତ । ଅଭ୍ୟାନ୍ତ ଏ ସାତନାମ ରୋଗଯୁକ୍ତବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୦ । ପାମନ । କଚ୍ଛୁର ଏ ଦୁଇନାମ କଚ୍ଛୁରୋଗଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୧ । ଦଦ୍ରୁଣ । ଦଦ୍ରୁରୋଗିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଦାଦୁରୋଗଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୨ । ଅର୍ଶରୋଗଯୁତ । ଅର୍ଶସ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅର୍ଶରୋଗଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୩ । ବାତକିନ୍ । ବାତରୋଗିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ବାତରୋଗଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୪ । ସାତିସାର । ଅତିସାରକିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତିସାରରୋଗଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୫ । କ୍ଲିନ୍ନାକ୍ଷ । ଚୁଲ୍ଲ । ପିଲ୍ଲ ଏ ଚାରିନାମ ସଜଳଚକ୍ଷୁ ବା ଚକ୍ଷୁଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୬ । ଉନ୍ମତ୍ତ । ଉନ୍ମାଦବାନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଉନ୍ମାଦରୋଗଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୭ । ଶ୍ଲେଷ୍ମଳ । ଶ୍ଲେଷ୍ମଣ । କଫିନ୍ ଏ ତିନିନାମ କଫରୋଗଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

[୧] ନ୍ୟୁବ୍ଜୋ ଭୁଗ୍ନେ ରୁଜା [୨] ବୃଦ୍ଧନାଭୌ ତୁଣ୍ଡିଲ ତୁଣ୍ଡିଭୌ ।
[୩] କିଲାସୀ ସିଧ୍ମଳୋ [୪] ଽନ୍ଧୋ ଦୃକ୍ [୫] ମୂର୍ଚ୍ଛାଲୋ ମୂର୍ତ୍ତ ମୂର୍ଚ୍ଛିତୌ
[୬] ଶୁକ୍ରଂ ତେଜୋ ରେତସୀ ଚ ବୀଜବୀର୍ଯ୍ୟେନ୍ଦ୍ରିୟାଣି ଚ ।
[୭] ମାୟୁଃ ପିତ୍ତଂ [୮] କଫଃ ଶ୍ଳେଷ୍ମା [୯] ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ତୁ ତ୍ୱଗସୃଗ୍ଧରା ।
[୧୦] ପିଶିତଂ ତରସଂ ମାଂସଂ ପଲଲଂ କ୍ରବ୍ୟମାମିଷଂ ।
[୧୧] ଉତ୍ତପ୍ତଂ ଶୁଷ୍କମାଂସଂ ସ୍ୟାଦ୍ବଲ୍ଲୂରଂ ତତ୍ତ୍ରିଲିଙ୍ଗକଂ ।
[୧୨] ରୁଧିରେ ଽସୃଗ୍ଲୋହିତାସ୍ର ରକ୍ତ କ୍ଷତଜ ଶୋଣିତଂ ।
[୧୩] ବୁକ୍କା ଽଗ୍ରମାଂସଂ ହୃଦୟଂ ହୃତ୍ [୧୪] ମେଦସ୍ତୁ ବପା ବସା ।
[୧୫] ପଶ୍ଚାଦ୍ଗ୍ରୀବା ଶିରା ମନ୍ୟା [୧୬] ନାଡ଼ୀ ତୁ ଧମନୀ ଶିରା ।

---

୧ । ରୋଗଦ୍ୱାରା ବକ୍ରବ୍ୟକ୍ତିକି ନ୍ୟୁବ୍ଜ କହି ।
୨ । ତୁଣ୍ଡିଲ । ତୁଣ୍ଡିଭ ଏ ଦୁଇନାମ ବଡ଼ନାଭିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୩ । କିଲାସିନ୍ । ସିଧ୍ମଲ ଏ ଦୁଇନାମ ଛଉରୋଗଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୪ । ଅନ୍ଧ । ଅଦୃଶ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନ୍ଧର ।
୫ । ମୂର୍ଚ୍ଛାଲ । ମୂର୍ତ୍ତ । ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ଏ ତିନିନାମ ମୂର୍ଚ୍ଛାରୋଗଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । ଶୁକ୍ର । ତେଜସ୍ । ରେତସ୍ । ବୀଜ । ବୀର୍ଯ୍ୟ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଏ ଛ ନାମ ବୀର୍ଯ୍ୟର ।
୭ । ମାୟୁ । ପିତ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ ପିତ୍ତର ।
୮ । କଫ । ଶ୍ଳେଷ୍ମନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ କଫର ।
୯ । ତ୍ୱଚ୍ । ଅସୃଗ୍ଧରା ଏ ଦୁଇନାମ ଚମର ।
୧୦ । ପିଶିତ । ତରସ । ମାଂସ । ପଲଲ । କ୍ରବ୍ୟ । ଆମିଷ ଏ ଛନାମ ମାଂସର ।
୧୧ । ଉତ୍ତପ୍ତ । ଶୁଷ୍କମାଂସ । ବଲ୍ଲୂର ଏ ତିନିନାମ ଶୁଷ୍କମାଂସର ।
୧୨ । ରୁଧିର । ଅସୃକ୍ । ଲୋହିତ । ଅସ୍ର । ରକ୍ତ । କ୍ଷତଜ । ଶୋଣିତ ଏ ସାତନାମ ରକ୍ତର ।
୧୩ । ବୁକ୍କନ୍ । ଅଗ୍ରମାଂସ । ହୃଦୟ । ହୃଦ୍ ଏ ଚାରିନାମ ଅଗ୍ରମାଂସର ।
୧୪ । ମେଦସ୍ । ବପା । ବସା ଏ ତିନିନାମ ଅସ୍ଥିସ୍ଥିତମଜ୍ଜାର ।
୧୫ । ବେକର ପଶ୍ଚାତ୍ ଶିରର ନାମକୁ ମନ୍ୟା କହି ।
୧୬ । ନାଡ଼ୀ । ଧମନି । ଶିରା ଏ ତିନିନାମ ନାଡ଼ୀର ।

[୧] ତିଳକଂ କ୍ଲୋମ [୨] ମସ୍ତିଷ୍କଂ ଗୋର୍ଦ୍ଦଂ [୩] କିଟ୍ଟଂ ମଲୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ
[୪] ଅନ୍ତ୍ରଂ ପୁରୀତଦ୍ [୫] ଗୁଲ୍ମସ୍ତୁ ପ୍ଲୀହା ପୁଂସ୍ୟ [୬] ଽଥ ବସ୍ନସା
ସ୍ନାୟୁଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ [୭] କାଲଖଣ୍ଡ ଯକୃତୀ ତୁ ସମେ ଇମେ ॥
[୮] ସୃଣିକା ସ୍ୟନ୍ଦନୀ ଲାଲା [୯] ଦୂଷିକା ନେତ୍ରଯୋର୍ମଲଂ ।
[୧୦] ମୂତ୍ରଂ ପ୍ରସ୍ରାବ [୧୧] ଉଚ୍ଚାରାବସ୍କରୌ ଶମଲଂ ଶକୃତ୍ ।
ଗୂଥଂ ପୁରୀଷଂ ବର୍ଚ୍ଚସ୍କମସ୍ତ୍ରୀ ବିଷ୍ଠା ବିଶୌ ସ୍ତ୍ରିୟୌ ।
[୧୨] ସ୍ୟାତ୍ କର୍ପରଃ କପାଲୋଽସ୍ତ୍ରୀ [୧୩] କୀକସଂ କୁଲ୍ୟମସ୍ଥି ଚ ॥
[୧୪] ସ୍ୟାଚ୍ଛରୀରାସ୍ଥ୍ନି କଙ୍କାଲଃ [୧୫] ପୃଷ୍ଠାସ୍ଥ୍ନି ତୁ କଶେରୁକା ।
[୧୬] ଶିରୋଽସ୍ଥ୍ନି ତୁ କରୋଟିଃ ସ୍ତ୍ରୀ [୧୭] ପାର୍ଶ୍ୱାସ୍ଥ୍ନି ତୁ ପର୍ଶୁକା

---

୧ । ତିଳକ । କ୍ଲୋମ ଏ ଦୁଇନାମ ଦକ୍ଷିଣପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଯକୃତର ।
୨ । ମସ୍ତିଷ୍କ । ଗୋର୍ଦ୍ଦ ଏ ଦୁଇନାମ ମସ୍ତକ ଘୃତର ।
୩ । କିଟ୍ଟ । ମଳ ଏ ଦୁଇନାମ ସାଧାରଣ ମଳର ।
୪ । ଅନ୍ତ୍ର । ପୁରୀତତ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନ୍ତ୍ରର ।
୫ । ଗୁଲ୍ମ । ପ୍ଲୀହନ୍ । ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ଲୀହାର ।
୬ । ବସ୍ନସା । ସ୍ନାୟୁ ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ନାୟୁନାଡର ।
୭ । କାଲଖଣ୍ଡ । ଯକୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ଯକୃତର ।
୮ । ସୃଣିକା । ସ୍ୟନ୍ଦନୀ । ଲାଳା ଏ ତିନିନାମ ଲାଳର ।
୯ । ନେତ୍ରମଳକୁ ଦୂଷିକା କହି ।
୧୦ । ମୂତ୍ର । ପ୍ରସ୍ରାବ ଏ ଦୁଇନାମ ମୂତ୍ରର । (ଏ ନବନାମ ବିଷ୍ଠାର
୧୧ । ଉଚ୍ଚାର । ଅବସ୍କର । ଶମଳ । ଶକୃତ୍ । ପୁରୀଷ । ଗୂଥ । ବର୍ଚ୍ଚସ୍କ । ବିଷ୍ଠା । ବିଟ୍
୧୨ । କର୍ପର । କପାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ମସ୍ତକ ଅସ୍ଥିଖଣ୍ଡର ।
୧୩ । କୀକସ । କୁଲ୍ୟ । ଅସ୍ଥି ଏ ତିନିନାମ ସାଧାରଣ ଅସ୍ଥିର ।
୧୪ । ଶରୀରର ହାଡ଼କୁ କଙ୍କାଳ କହି ।
୧୫ । ପୃଷ୍ଠଦେଶର ହାଡ଼କୁ କଶେରୁକା କହି ।
୧୬ । ମସ୍ତକର ହାଡ଼କୁ କରୋଟି କହି ।
୧୭ । ପାର୍ଶ୍ୱଦେଶର ହାଡ଼କୁ ପର୍ଶୁକା କହି ।

[୧] ଅଙ୍ଗଂ ପ୍ରତୀକୋଽବୟବୋଽପଘନୋ [୨] ଽଥ କଳେବରଂ
ଗାତ୍ରଂ ବପୁଃ ସଂହନନଂ ଶରୀରଂ ବର୍ଷ୍ମ ବିଗ୍ରହଃ ॥
କାୟୋ ଦେହଃ କ୍ଲୀବପୁଂସୋଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ମୂର୍ତ୍ତିସ୍ତନୁସ୍ତନୂଃ ।
[୩] ପାଦାଗ୍ରଂ ପ୍ରପଦଂ [୪] ପାଦଃ ପଦଙ୍ଘ୍ରିଶ୍ଚରଣୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୫] ତଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥୀ ଘୁଟିକେ ଗୁଲ୍ଫୌ [୬] ପୁମାନ୍ ପାର୍ଷ୍ଣିରଧସ୍ତୟୋଃ ।
[୭] ଜଙ୍ଘା ତୁ ପ୍ରସୃତା [୮] ଜାନୂରୁପର୍ବାଷ୍ଠୀବଦୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୯] ସକ୍ଥି କ୍ଲୀବେ ପୁମାନୂରୁ [୧୦] ସ୍ତତ୍ସନ୍ଧିଃ ପୁଂସି ବଙ୍କ୍ଷଣଃ ।
[୧୧] ଗୁଦଂ ତ୍ୱପାନଂ ପାୟୁର୍ନା [୧୨] ବସ୍ତିର୍ନାଭେରଧୋ ଦ୍ୱୟୋଃ
[୧୩] କଟୋ ନା ଶ୍ରୋଣିଫଳକଂ କଟିଃ ଶ୍ରୋଣୀ କକୁଦ୍ମତୀ ।
[୧୪] ପଶ୍ଚାନ୍ନିତମ୍ବଃ ସ୍ତ୍ରୀକଟ୍ୟାଃ [୧୫] କ୍ଲୀବେ ତୁ ଜଘନଂ ପୁରଃ ॥

---

୧ । ଅଙ୍ଗ । ପ୍ରତୀକ । ଅବୟବ ଅପଘନ ଏ ଚାରିନାମ ହସ୍ତାଦି ଅବୟବର ।

୨ । କଳେବର । ଗାତ୍ର । ବପୁସ୍ । ସଂହନନ । ଶରୀର । ବର୍ଷ୍ମନ୍ । ବିଗ୍ରହ । କାୟ । ଦେହ । ମୂର୍ତ୍ତି । ତନୁ । ତନୂ ଏ ବାରନାମ ଶରୀରର ।

୩ । ପାଦାଗ୍ର । ପ୍ରପଦ ଏ ଦୁଇନାମ ପାଦର ଅଗ୍ରଭାଗର ।

୪ । ପାଦ । ପଦ୍ । ଅଙ୍ଘ୍ରି । ଚରଣ ଏ ଚାରିନାମ ଗୋଡ଼ର ।

୫ । ଘୁଟିକା । ଗୁଲ୍ଫ ଏ ଦୁଇନାମ ପାଦ ଗଣ୍ଠିର ।

୬ । ଗୋଡ଼ଗଣ୍ଠିର ଅଧୋଭାଗକୁ ପାର୍ଷ୍ଣି କହି ।

୭ । ଜଙ୍ଘା । ପ୍ରସୃତା ଏ ଦୁଇନାମ ଆଣ୍ଠୁର ଅଧୋଭାଗର ।

୮ । ଜାନୁ । ଊରୁପର୍ବନ୍ । ଅଷ୍ଠୀବତ୍ ଏ ତିନିନାମ ଆଣ୍ଠୁର ।

୯ । ସକ୍ଥି । ଊରୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଊରୁଦେଶର ।

୧୦ । ଊରୁଦେଶର ସନ୍ଧିକି ବଙ୍କ୍ଷଣ କହି ।

୧୧ । ଗୁଦ । ଅପାନ । ପାୟୁ ଏ ତିନିନାମ ମଳଦ୍ୱାରର ।

୧୨ । ନାଭିର ଅଧୋଭାଗକୁ ବସ୍ତି କହି ।

୧୩ । କଟ । ଶ୍ରୋଣିଫଳକ । କଟି । ଶ୍ରୋଣୀ । କକୁଦ୍ମତୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କଙ୍କାଳର ।

୧୪ । ସ୍ତ୍ରୀର କଟିଦେଶର ପଶ୍ଚାଦ୍ଭାଗକୁ ନିତମ୍ବ କହି ।

୧୫ । ସ୍ତ୍ରୀ କଟିର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ଜଘନ କହି ।

[୧] କୂପକୌ ତୁ ନିତମ୍ବସ୍ଥୌ ଦ୍ୱୟହୀନେ କୁକୁନ୍ଦରେ ।
[୨] ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ସ୍ଫିଚୌ କଟିପ୍ରୋଥା [୩] ଉପସ୍ଥୋ ବକ୍ଷ୍ୟମାଣୟୋଃ ॥
[୪] ଭଗଂ ଯୋନି ର୍ଦ୍ୱୟୋଃ [୫] ଶିଶ୍ନୋ ମେଢ୍ରୋ ମେହନ ଶେଫସି
[୬] ମୁଷ୍କୋ ଽଣ୍ଡକୋଷୋ ବୃଷଣଃ [୭] ପୃଷ୍ଠବଂଶାଧରେ ତ୍ରିକଂ ॥
[୮] ପିଚଣ୍ଡ କୁକ୍ଷୀ ଜଠରୋଦରଂ ତୁନ୍ଦଂ [୯] ସ୍ତନୌ କୁଚୌ ।
[୧୦] ଚୂଚୁକଂ ତୁ କୁଚାଗ୍ରଂ ସ୍ୟା [୧୧] ନ୍ନ ନା କ୍ରୋଡ଼ଂ ଭୁଜାନ୍ତରଂ
[୧୨] ଉରୋ ବତ୍ସଂ ଚ ବକ୍ଷଶ୍ଚ [୧୩] ପୃଷ୍ଠଂ ତୁ ଚରମଂ ତନୋଃ ।
[୧୪] ସ୍କନ୍ଧୋ ଭୁଜଶିରୋ ଽଂଶୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ [୧୫] ସନ୍ଧୀ ତସ୍ୟୈବ ଜତ୍ରୁଣୀ ॥
[୧୬] ବାହୁମୂଲେ ଉଭୌ କକ୍ଷୌ [୧୭] ପାର୍ଶ୍ୱମସ୍ତ୍ରୀ ତୟୋରଧଃ ।

---

୧ । ନିତମ୍ବସ୍ଥିତ ଗର୍ତ୍ତର ନାମକୁ କୁକୁନ୍ଦର କହନ୍ତି ।
୨ । ସ୍ଫିଚ୍ । କଟିପ୍ରୋଥ ଏ ଦୁଇନାମ ପିଚାର ।
୩ । ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥାନ ଶେଷକୁ ଉପସ୍ଥ କହନ୍ତି ।
୪ । ଭଗ । ଯୋନି ଏ ଦୁଇନାମ ଯୋନିର ।
୫ । ଶିଶ୍ନ । ମେଢ୍ର । ମେହନ । ଶେଫ ଏ ଚାରିନାମ ଉପସ୍ଥର ।
୬ । ମୁଷ୍କ । ଅଣ୍ଡକୋଷ । ବୃଷଣ ଏ ତିନିନାମ ଅଣ୍ଡକୋଷର ।
୭ । ପୃଷ୍ଠମେରୁଦଣ୍ଡର ଅଧୋଭାଗକୁ ତ୍ରିକ କହନ୍ତି ।
୮ । ପିଚଣ୍ଡ । କୁକ୍ଷୀ । ଜଠର । ଉଦର । ତୁନ୍ଦ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଉଦରର ।
୯ । ସ୍ତନ । କୁଚ ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ତନର ।
୧୦ । ଚୂଚୁକ । କୁଚାଗ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ତନ ଅଗ୍ରଭାଗର ।
୧୧ । କ୍ରୋଡ଼ । ଭୁଜାନ୍ତର ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ରୋଡ଼ର ।
୧୨ । ଉରସ୍ । ବତ୍ସ । ବକ୍ଷସ୍ ଏ ତିନିନାମ ବକ୍ଷସ୍ଥଳର ।
୧୩ । ପୃଷ୍ଠ । ଚରମ ଏ ଦୁଇନାମ ଶରୀର ପଶ୍ଚାଦ୍ଭାଗର ଅର୍ଥାତ୍ ପିଠିର ।
୧୪ । ସ୍କନ୍ଧ । ଭୁଜଶିରସ୍ । ଅଂଶ ଏ ତିନିନାମ ସ୍କନ୍ଧର ।
୧୫ । ସ୍କନ୍ଧ ଓ ବକ୍ଷସ୍ଥଳର ସନ୍ଧିସ୍ଥାନକୁ ଜତ୍ରୁଣୀ କହନ୍ତି ।
୧୬ । ବାହୁମୂଳ । କକ୍ଷ ଏ ଦୁଇନାମ କକ୍ଷଦେଶର ଅର୍ଥାତ୍ କାଖର ।
୧୭ । ବାହୁମୂଳର ଅଧୋଭାଗକୁ ପାର୍ଶ୍ୱ କହନ୍ତି ।

[୧] ମଧ୍ୟମଂ ଚାବଲଗ୍ନଂ ଚ ମଧ୍ୟୋ଼ ଽସ୍ତ୍ରୀ ଦ୍ୱୌ ପରୌ ଦ୍ୱୟୋଃ ॥
[୨] ଭୁଜ ବାହୂ ପ୍ରବେଷ୍ଟୋ ଦୋଃ [୩] ସ୍ୟାତ୍ କଫୋଣିସ୍ତୁ କୂର୍ପରଃ
[୪] ଅସ୍ୟୋପରି ପ୍ରଗଣ୍ଡଃ ସ୍ୟାତ୍ [୫] ପ୍ରକୋଷ୍ଠସ୍ତସ୍ୟ ଚାପ୍ୟଧଃ ॥
[୬] ମଣିବନ୍ଧାଦାକନିଷ୍ଠଂ କରସ୍ୟ କରଭୋ ବହିଃ ।
[୭] ପଞ୍ଚଶାଖଃ ଶୟଃ ପାଣି [୮] ସ୍ତର୍ଜନୀ ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରଦେଶନୀ ॥
[୯] ଅଙ୍ଗୁଲ୍ୟଃ କରଶାଖାଃ ସ୍ୟୁଃ [୧୦] ପୁଂସ୍ୟଙ୍ଗୁଷ୍ଠଃ [୧୧] ପ୍ରଦେଶିନୀ
[୧୨] ମଧ୍ୟମା [୧୩] ନାମିକା ଚାପି [୧୪] କନିଷ୍ଠା ଚେତି ତାଃ କ୍ରମାତ୍ ॥
[୧୫] ପୁନର୍ଭବଃ କରରୁହୋ ନଖୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ ନଖରୋ ଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୬] ପ୍ରାଦେଶ [୧୭] ତାଲ [୧୮] ଗୋକର୍ଣ୍ଣାସ୍ତର୍ଜନ୍ୟାଦିଯୁତେ ତତେ
ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠେ ସକନିଷ୍ଠେ ସ୍ୟା [୧୯] ଦ୍ୱିତସ୍ତିର୍ଦ୍ୱାଦଶାଙ୍ଗୁଳଃ ॥

---

୧ । ମଧ୍ୟମ । ଅବଲଗ୍ନ । ମଧ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଶରୀର ମଧ୍ୟଭାଗର ।
୨ । ଭୁଜ । ବାହୁ । ପ୍ରବେଷ୍ଟ । ଦୋସ୍ ଏ ଚାରିନାମ ହସ୍ତର ।
୩ । କଫୋଣି । କୂର୍ପର ଏ ଦୁଇନାମ କହୁଣିର ।
୪ । କହୁଣିର ଉପରଭାଗକୁ ପ୍ରଗଣ୍ଡ କହି ।
୫ । କହୁଣିର ଅଧୋଭାଗକୁ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ କହି ।
୬ । ମଣିବନ୍ଧ ଅବଧି କନିଷ୍ଠାଙ୍ଗୁଳି ମୂଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହସ୍ତର ବହିର୍ଭାଗକୁ କରଭ କହି ।
୭ । ପଞ୍ଚଶାଖ । ଶୟ । ପାଣି ଏ ତିନିନାମ ହସ୍ତର ।
୮ । ତର୍ଜନୀ । ପ୍ରଦେଶନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ତର୍ଜନୀ ଅଙ୍ଗୁଳିର ।
୯ । ଅଙ୍ଗୁଳି । କରଶାଖା ଏ ଦୁଇନାମ ସାଧାରଣ ଅଙ୍ଗୁଳିର ।
୧୦ । ପ୍ରଥମ ଅଙ୍ଗୁଳିକି ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ କହି । ୧୧ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍ଗୁଳିକି ପ୍ରଦେଶିନୀ କହି ।
୧୨ । ତୃତୀୟ ଅଙ୍ଗୁଳିକି ମଧ୍ୟମା କହି । ୧୩ । ଚତୁର୍ଥ ଅଙ୍ଗୁଳିକି ଅନାମିକା କହି ।
୧୪ । ପଞ୍ଚମ ଅଙ୍ଗୁଳିକି କନିଷ୍ଠା କହି ।
୧୫ । ପୁନର୍ଭବ । କରରୁହ । ନଖ । ନଖର ଏ ଚାରିନାମ ନଖର ।
୧୬ । ତର୍ଜନୀ ଓ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ଦୁଇଙ୍କ ବିସ୍ତାରକୁ ପ୍ରାଦେଶ କହି ।
୧୭ । ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ଓ ମଧ୍ୟମାଙ୍ଗୁଳି ଏ ଦୁହିଙ୍କ ବିସ୍ତାରକୁ ତାଲ କହି ।
୧୮ । ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ଓ ଅନାମିକାଙ୍ଗୁଳି ଦୁହିଙ୍କ ବିସ୍ତାରକୁ ଗୋକର୍ଣ୍ଣ କହି ।
୧୯ । ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ଓ କନିଷ୍ଠାଙ୍ଗୁଳି ଏ ଦୁହିଙ୍କ ବିସ୍ତାରକୁ ବିତସ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ବିଘତ କହି ।

[୧] ପାଣୌ ଚପେଟ ପ୍ରତଲ ପ୍ରହସ୍ତା ବିସ୍ତୃତାଙ୍ଗୁଳୌ ।
[୨] ଦ୍ୱୌ ସଂହତୌ ସଂହତଲଃ ପ୍ରତଲୌ ବାମଦକ୍ଷିଣୌ ॥
[୩] ପାଣିର୍ନିକୁବ୍ଜଃ ପ୍ରସୃତ [୪] ସ୍ତୌ ଯୁତାବଞ୍ଜଳିଃ ପୁମାନ୍ ।
[୫] ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ବିସ୍ତୃତକରେ ହସ୍ତୋ [୬] ମୁଷ୍ଟ୍ୟା ତୁ ବଦ୍ଧୟା ।
ସରତ୍ନିଃ ସ୍ୟା [୭] ଦରତ୍ନିସ୍ତୁ ନିଷ୍କନିଷ୍ଠେନ ମୁଷ୍ଟିନା ।
[୮] ବ୍ୟାମୋ ବାହ୍ୱୋଃ ସକରୟୋସ୍ତତୟୋସ୍ତିର୍ଯ୍ୟଗନ୍ତରଂ ।
[୯] ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବିସ୍ତୃତଦୋଃ ପାଣିନୃମାନେ ପୌରୁଷଂ ତ୍ରିଷୁ ।
[୧୦] କଣ୍ଠୋ ଗଳୋ [୧୧] ଽଥ ଗ୍ରୀବାୟାଂ ଶିରୋଧିଃ କନ୍ଧରେତ୍ୟପି ।
[୧୨] କମ୍ବୁଗ୍ରୀବା ତ୍ରିରେଖା ସା [୧୩] ଵଟୁର୍ଘାଟା କୃକାଟିକା ।
[୧୪] ବକ୍ତ୍ରାସ୍ୟେ ବଦନଂ ତୁଣ୍ଡମାନନଂ ଲପନଂ ମୁଖଂ ॥

---

୧ । ଚପେଟ । ପ୍ରତଲ । ପ୍ରହସ୍ତ ଏ ତିନିନାମ ଚାପୁଡ଼ାର ।
୨ । ବାମ ଦକ୍ଷିଣ ଏକଠେ ଦୁଇଚାପୁଡ଼ାକୁ ସଂହତଳ କହି ।
୩ । କୁବ୍ଜପାଣିକି ପ୍ରସୃତ କହି ।
୪ । ଦୁଇପ୍ରସୃତି ଏକତ୍ରଯୋଗକୁ ଅଞ୍ଜଳି କହି ।
୫ । କହୁଣି ଠାରୁ ଅଙ୍ଗୁଳିର ଅଗ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାମର ହସ୍ତ କହି ।
୬ । ମୁଷ୍ଟିବନ୍ଧ ହାତକୁ [ମୁଠିଣିକୁ] ସରତ୍ନି କହି ।
୭ । କନିଷ୍ଠାଙ୍ଗୁଳି ଭିନ୍ନ ମୁଷ୍ଟିବନ୍ଧ ହାତକୁ ଅରତ୍ନି କହି ।
୮ । ଦୁଇବାହୁ ପ୍ରସାରିତ ସ୍ଥାନକୁ ବ୍ୟାମ ଅର୍ଥାତ୍ ବେଁ କହି ।
୯ । ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ମନୁଷ୍ୟର ପରିମାଣକୁ ପୁରୁଷ କହି ।
୧୦ । କଣ୍ଠ । ଗଳ, ଏ ଦୁଇନାମ କଣ୍ଠଦେଶର ।
୧୧ । ଗ୍ରୀବା । ଶିରୋଧି । କନ୍ଧର ଏ ତିନିନାମ ଗ୍ରୀବାର ।
୧୨ । ତ୍ରିରେଖାଯୁକ୍ତ ଗ୍ରୀବାକୁ କମ୍ବୁଗ୍ରୀବା କହି ।
୧୩ । ଅବଟୁ । ଘାଟା । କୃକାଟିକା ଏ ତିନିନାମ ବେକର ।
୧୪ । ବକ୍ତ୍ର । ଆସ୍ୟ । ବଦନ । ତୁଣ୍ଡ । ଆନନ । ଲପନ । ମୁଖ ଏ ସାତନାମ ମୁହଁର ।

[୧] କ୍ଳୀବେ ଘ୍ରାଣଂ ଗନ୍ଧବହା ଘୋଣା ନାସା ଚ ନାସିକା ।
[୨।୩।୪] ଓଷ୍ଠାଧରୌ ତୁ ରଦନଚ୍ଛଦୌ ଦଶନବାସସୀ ॥
[୫] ଅଧଃ ସ୍ତାଚ୍ଚିବୁକଂ [୬] ଗଣ୍ଡୌ କପୋଲୌ [୭] ତତ୍ପରୋ ହନୁଃ
[୮] ରଦନା ଦଶନା ଦନ୍ତା ରଦା [୯] ସ୍ତାଳୁ ତୁ କାକୁଦଂ ॥
[୧୦] ରସଜ୍ଞା ରସନା ଜିହ୍ୱା [୧୧] ପ୍ରାନ୍ତାବୋଷ୍ଠସ୍ୟ ସୃକ୍କଣୀ ।
[୧୨] ଲଲାଟମଳିକଂ ଗୋଧି [୧୩] ରୂର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଦୃଗ୍ଭ୍ୟାଂ ଭ୍ରୂବୌ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୧୪] କୂର୍ଚ୍ଚମସ୍ତ୍ରୀ ଭ୍ରୂବୋର୍ମ୍ମଧ୍ୟଂ [୧୫] ତାରକାକ୍ଷ୍ଣଃ କନୀନିକା ।
[୧୬] ଲୋଚନଂ ନୟନଂ ନେତ୍ରମୀକ୍ଷଣଂ ଚକ୍ଷୁରକ୍ଷିଣୀ ॥
ଦୃଗ୍‌ଦୃଷ୍ଟୀ ଚ [୧୭] ସ୍ରୁ ନେତ୍ରାମ୍ବୁ ରୋଦନଂ ଚାସ୍ରମଶ୍ରୁ ଚ ।

---

୧ । ଘ୍ରାଣ । ଗନ୍ଧବହା । ଘୋଣା । ନାସା । ନାସିକା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ନାସିକାର ।
୨ । ଓଷ୍ଠାଧର । ରଦନଚ୍ଛଦ । ଦଶନବାସସ୍ ଏ ତିନିନାମ ଦୁଇଓଷ୍ଠର ।
୩ । ଉପର ଓଷ୍ଠର ନାମକୁ ଓଷ୍ଠ କହି ।
୪ । ତଳ ଓଷ୍ଠକୁ ଅଧର କହନ୍ତି ।
୫ । ଓଷ୍ଠର ଅଧୋଭାଗକୁ ଚିବୁକ କହି ।
୬ । ଗଣ୍ଡ । କପୋଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଗାଲର ।
୭ । ଗାଲର ପରଭାଗକୁ ହନୁ କହି ।
୮ । ରଦନ । ଦଶନ । ଦନ୍ତ । ରଦ ଏ ଚାରିନାମ ଦନ୍ତର ।
୯ । ତାଳୁ । କାକୁଦ ଏ ଦୁଇନାମ ତାଳୁର ।
୧୦ । ରସଜ୍ଞା । ରସନା । ଜିହ୍ୱା ଏ ତିନିନାମ ଜିହ୍ୱାର ।
୧୧ । ଓଷ୍ଠର ପ୍ରାନ୍ତଭାଗକୁ ସୃକ୍କଣୀ କହି ।
୧୨ । ଲଲାଟ । ଅଳିକ । ଗୋଧି ଏ ତିନିନାମ କପାଳର ।
୧୩ । ଚକ୍ଷୁ ଉପରକୁ ଭ୍ରୂ କହି ।
୧୪ । ଦୁଇ ଭ୍ରୂର ମଧ୍ୟଭାଗକୁ କୂର୍ଚ୍ଚ କହି ।
୧୫ । ତାରକା । କନୀନିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଆଖିତାରାର ।
୧୬ । ଲୋଚନ । ନୟନ । ନେତ୍ର । ଈକ୍ଷଣ । ଚକ୍ଷୁ । ଅକ୍ଷି ଏ ଛଅନାମ ଚକ୍ଷୁର ।
୧୭ । ଅସ୍ରୁ । ନେତ୍ରାମ୍ବୁ । ରୋଦନ । ଅସ୍ର । ଅଶ୍ରୁ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଲୁହର ।

[୧] ଅପାଙ୍ଗୌ ନେତ୍ରୟୋ ରନ୍ତୌ [୨] କଟାକ୍ଷୋ ଽପାଙ୍ଗଦର୍ଶନେ ।
[୩] କର୍ଣ୍ଣ ଶବ୍ଦଗ୍ରହୌ ଶ୍ରୋତ୍ରଂ ଶ୍ରୁତିଃ ସ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ରବଣଂ ଶ୍ରବଃ ।
[୪] ଉତ୍ତମାଙ୍ଗଂ ଶିରଃ ଶୀର୍ଷଂ ମୂର୍ଦ୍ଧା ନା ମସ୍ତକୋ ଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୫] ଚିକୁରଃ କୁନ୍ତଳୋ ବାଳଃ କଚଃ କେଶଃ ଶିରୋରୁହଃ ।
[୬] ତଦ୍ବୃନ୍ଦେ କୈଶିକଂ କୈଶ୍ୟ [୭] ମଳକା ଶ୍ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳାଃ ।
[୮] ତେ ଲଲାଟେ ଭ୍ରମରକାଃ [୯] କାକପକ୍ଷଃ ଶିଖଣ୍ଡକଃ ।
[୧୦] କବରୀ କେଶବେଶୋ [୧୧] ଽଥ ଧମ୍ମିଲ୍ଲାଃ ସଂୟତାଃ କଚାଃ ॥
[୧୨] ଶିଖା ଚୂଡ଼ା କେଶପାଶୀ [୧୩] ବ୍ରତିନସ୍ତୁ ଜଟା ସଟା ।
[୧୪] ବେଣିଃ ପ୍ରବେଣିଃ [୧୫] ଶୀର୍ଷଣ୍ୟ ଶିରସ୍ୟୌ ବିଶଦେ କଚେ ।
[୧୬] ପାଶଃ ପକ୍ଷଶ୍ଚ ହସ୍ତଶ୍ଚ କଲାପାର୍ଥାଃ କଚାତ୍ପରେ ।

---

୧ ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱୟର ଅନ୍ତଭାଗକୁ ଅପାଙ୍ଗ କହି ।

୨ । ଚକ୍ଷୁର ଅନ୍ତଭାଗରେ ଚାହିଁବାର ନାମକୁ କଟାକ୍ଷ କହି ।

୩ । କର୍ଣ୍ଣ । ଶବ୍ଦଗ୍ରହ । ଶ୍ରୋତ୍ର । ଶ୍ରୁତି । ଶ୍ରବଣ । ଶ୍ରବସ୍ ଏ ଛଅନାମ କାନର ।

୪ । ଉତ୍ତମାଙ୍ଗ । ଶିରସ୍ । ଶୀର୍ଷ । ମୂର୍ଦ୍ଧନ୍ । ମସ୍ତକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ମସ୍ତକର ।

୫ । ଚିକୁର । କୁନ୍ତଳ । ବାଳ । କଚ । କେଶ । ଶିରୋରୁହ ଏ ଛଅନାମ କେଶର ।

୬ । କୈଶିକ । କୈଶ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ କେଶସମୂହର ।

୭ । ଅଳକା । ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁନ୍ତଳା ଏ ଦୁଇନାମ ବାଙ୍କକେଶର ।

୮ । ଲଲାଟଉପର ବକ୍ରକେଶକୁ ଭ୍ରମରକ କହି ।

୯ । କାକପକ୍ଷ । ଶିଖଣ୍ଡକ ଏ ଦୁଇନାମ ବାଳକଙ୍କ ଚୂଳିର ।

୧୦ । କବରୀ । କେଶବେଶ ଏ ଦୁଇନାମ କେଶଖୋସାର ।

୧୧ । ଏକତ୍ର ବନ୍ଧା କେଶର ନାମକୁ ଧମ୍ମିଲ୍ଲ କହି ।

୧୨ । ଶିଖା । ଚୂଡ଼ା । କେଶପାଶୀ ଏ ତିନିନାମ ଶିଖାର ।

୧୩ । ଜଟା । ସଟା ଏ ଦୁଇନାମ ଜଟାର ।

୧୪ । ବେଣି । ପ୍ରବେଣି ଏ ଦୁଇନାମ ବେଣୀର ।

୧୫ । ଶୀର୍ଷଣ୍ୟ । ଶିରସ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ନିର୍ମଳକେଶର ।

୧୬ । କେଶପାଶ । କେଶପକ୍ଷ । କେଶହସ୍ତ ଏ ତିନିନାମ କେଶସମୂହର ।

[୧] ତନୂରୁହଂ ରୋମ ଲୋମ [୨] ତଦ୍‌ବୃଦ୍ଧୌ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ପୁଂ ମୁଖେ ॥
[୩] ଆକଳ୍ପ ବେଶୌ ନେପଥ୍ୟଂ ପ୍ରତିକର୍ମ ପ୍ରସାଧନଂ ।
ଦଶୈତେ ତ୍ରିଷୁ [୪] ଲଂ କର୍ତ୍ତାଲଙ୍କରିଷ୍ଣୁଶ୍ଚ ମଣ୍ଡିତଃ ॥
ପ୍ରସାଧିତୋଽଲଙ୍କୃତଶ୍ଚ ଭୂଷିତଶ୍ଚ ପରିଷ୍କୃତଃ ।
[୫] ବିଭ୍ରାଡ୍ ଭ୍ରାଜିଷ୍ଣୁ ରୋଚିଷ୍ଣୁ [୬] ଭୂଷା ତୁ ସ୍ୟାଦଲଂକ୍ରିୟା ॥
[୭] ଅଲଙ୍କାର ସ୍ତ୍ୱାଭରଣଂ ପରିଷ୍କାରୋ ବିଭୂଷଣଂ ।
ମଣ୍ଡନଂ ଚ [୮] ଥ ମୁକୁଟଂ କିରୀଟଂ ପୁଂ, ନପୁଂସକଂ ॥
[୯] ଚୂଡ଼ାମଣିଃ ଶିରୋରତ୍ନେ [୧୦] ତରଲୋ ହାରମଧ୍ୟଗଃ ।
[୧୧] ବାଳପାଶ୍ୟା ପାରିତଥ୍ୟା [୧୨] ପତ୍ରପାଶ୍ୟା ଲଲାଟିକା ॥
[୧୩] କର୍ଣ୍ଣିକା ତାଳପତ୍ରଂ ସ୍ୟାତ୍ [୧୪] କୁଣ୍ଡଳଂ କର୍ଣବେଷ୍ଟନଂ ।

---

୧ । ତନୂରୁହ । ରୋମନ୍ । ଲୋମନ୍ ଏ ତିନିନାମ ଲୋମର ।
୨ । ପୁରୁଷର ମୁଖସ୍ଥିତ ବଢ଼ିଲୋମରନାମ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଶ ଦାଢ଼ୀ ।
୩ । ଆକଳ୍ପ । ବେଶ । ନେପଥ୍ୟ । ପ୍ରତିକର୍ମ, । ପ୍ରସାଧନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସାଧାରଣ ବେଶର ।
୪ । ଅଲଂକର୍ତ୍ତୃ । ଅଲଂକରିଷ୍ଣୁ । ମଣ୍ଡିତ । ପ୍ରସାଧିତ । ଅଲଂକୃତ । ଭୂଷିତ । ପରିଷ୍କୃତ ଏ ସାତନାମ ଅଳଂକାରଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୫ । ବିଭ୍ରାଜ୍ । ଭ୍ରାଜିଷ୍ଣୁ । ରୋଚିଷ୍ଣୁ ଏ ତିନିନାମ ପ୍ରକାଶଶୀଳର ।
୬ । ଭୂଷା । ଅଲଂକ୍ରିୟା ଏ ଦୁଇନାମ ଭୂଷଣକ୍ରିୟାର ।
୭ । ଅଲଙ୍କାର । ଆଭରଣ । ପରିଷ୍କାର । ବିଭୂଷଣ । ମଣ୍ଡନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସାଧାରଣ ଅଳଂକାରର ।
୮ । ମୁକୁଟ । କିରୀଟ ଏ ଦୁଇନାମ ମୁଣ୍ଡ ମୁକୁଟର ।
୯ । ଚୂଡ଼ାମଣି । ଶିରୋରତ୍ନ ଏ ଦୁଇନାମ ମସ୍ତକଚୂଡ଼ାମଣିର ।
୧୦ । ହାରର ମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ମଣିର ତରଳ କହି ।
୧୧ । ବାଳପାଶ୍ୟା । ପାରିତଥ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ମସ୍ତକଆଭରଣ ବିନ୍ଦିର ।
୧୨ । ପତ୍ରପାଶ୍ୟା । ଲଲାଟିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଲଲାଟଭୂଷାର ।
୧୩ । କର୍ଣ୍ଣିକା । ତାଳପତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ତଡ଼କା କର୍ଣ୍ଣଭୂଷଣର
୧୪ । କୁଣ୍ଡଳ । କର୍ଣ୍ଣବେଷ୍ଟନ ଏ ଦୁଇନାମ କୁଣ୍ଡଳର ।

[୧] ଗ୍ରୈବେୟକଂ କଣ୍ଠଭୂଷା [୨] ଲମ୍ବନଂ ସ୍ୟାଲ୍ଲଲନ୍ତିକା ।
[୩] ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣୈଃ ପ୍ରାଲମ୍ବିକା [୪] ଥୋରଃସୂତ୍ରିକା ମୌକ୍ତିକୈଃ କୃତା ॥
[୫] ହାରୋ ମୁକ୍ତାବଳୀ [୬] ଦେବଚ୍ଛନ୍ଦୋ ୧ସୌ ଶତଯଷ୍ଟିକଃ ।
[୭] ହାରଭେଦା ଯଷ୍ଟିଭେଦା ଗୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛାର୍ଦ୍ଧ ଗୋସ୍ତନାଃ ॥
ଅର୍ଦ୍ଧହାରୋ ମାଣବକ [୮] ଏକାବଲ୍ୟେକ ଯଷ୍ଟିକା ।
[୯] ସୈବ ନକ୍ଷତ୍ରମାଳା ସ୍ୟାତ୍ ସପ୍ତବିଂଶତି ମୌକ୍ତିକୈଃ ॥
[୧୦] ଆବାପକଃ ପାରିହାର୍ଯ୍ୟଃ କଟକୋ ବଲୟୋ ୧ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୧] କେୟୂରମଙ୍ଗଦଂ ତୁଲ୍ୟେ [୧୨] ଅଙ୍ଗୁଳୀୟକମୂର୍ମ୍ମିକା ॥
[୧୩] ସାକ୍ଷରାଙ୍ଗୁଳି ମୁଦ୍ରା ସ୍ୟାତ୍ [୧୪] କଙ୍କଣଂ କରଭୂଷଣଂ ।

---

୧ । ଗ୍ରୈବେୟକ । କଣ୍ଠଭୂଷା ଏ ଦୁଇନାମ କଣ୍ଠଭୂଷଣର ।
୨ । ଲମ୍ବନ । ଲଲନ୍ତିକା ଏ ଦୁଇନାମ କଣ୍ଠମାଳାର ।
୩ । ସୁବର୍ଣ୍ଣମାଳାକୁ ପ୍ରାଲମ୍ବିକା କହି ।
୪ । ମୁକ୍ତାମାଳାକୁ ଉରଃସୂତ୍ରିକା କହି ।
୫ । ହାର । ମୁକ୍ତାବଳୀ ଏ ଦୁଇନାମ ହାରର ।
୬ । ଦେବଚ୍ଛନ୍ଦ । ଶତଯଷ୍ଟିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଶତନଳହାରର ।
୭ । ଗୁଚ୍ଛ । ଗୁଚ୍ଛାର୍ଦ୍ଧ । ଗୋସ୍ତନ । ଅର୍ଦ୍ଧହାର । ମାଣବକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ହାରବିଶେଷର
୮ । ଏକନଳୀ ହାରକୁ ଏକାବଳୀ କହି ।
୯ । ସତାଇଶ ମୁକ୍ତାଯୁକ୍ତ ହାରକୁ ନକ୍ଷତ୍ରମାଳା କହି ।
୧୦ । ଆବାପକ । ପାରିହାର୍ଯ୍ୟ । କଟକ । ବଳୟ ଏ ଚାରିନାମ ଖଡୁର ।
୧୧ । କେୟୂର । ଅଙ୍ଗଦ ଏ ଦୁଇନାମ ତାଡ଼ର ।
୧୨ । ଅଙ୍ଗୁଳୀୟକ ଊର୍ମ୍ମିକା ଏ ଦୁଇନାମ ମୁଦିର ।
୧୩ । ଅକ୍ଷରଯୁକ୍ତ ମୁଦିକି ଅଙ୍ଗୁଳମୁଦ୍ରା କହି ।
୧୪ । କରଭୂଷଣକୁ କଙ୍କଣ କହି ।

[୧] ସ୍ତ୍ରୀକଟ୍ୟାଂ ମେଖଲା କାଞ୍ଚୀ ସପ୍ତକୀ ରସନା ତଥା ।
କ୍ଲୀବେ ସାରସନଂ ଚ [୨] ଥ ପୁଂସ୍କଟ୍ୟାଂ ଶୃଙ୍ଖଲଂ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୩] ପାଦାଙ୍ଗଦଂ ତୁଲାକୋଟି ର୍ମଞ୍ଜୀରେ ନୂପୁରୋ ଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
ହଂସକଃ ପାଦକଟକଃ [୪] କିଙ୍କିଣୀ କ୍ଷୁଦ୍ରଘଣ୍ଟିକା ॥
[୫] ତ୍ୱକ୍‌ଫଲଂ କୃମିରୋମାଣି ବସ୍ତ୍ରଯୋର୍ନିର୍ଦ୍ଦଶ ତ୍ରିଷୁ ।
[୬] ବାଲ୍କଂ କ୍ଷୌମାଦ [୭] ଫାଲଂ ତୁ କାର୍ପାସଂ ବାଦରଂ ଚ ତତ୍ ।
[୮] କୌଷେୟଂ କୃମିକୋଷୋତ୍ଥଂ [୯] ରାଙ୍କବ ମୃଗରୋମଜଂ ।
[୧୦] ଅନାହତଂ ନିଷ୍ପ୍ରବାଣି ତନ୍ତ୍ରକଂ ଚ ନବାମ୍ବରେ ॥
[୧୧] ତସ୍ୟାଦୁଦ୍ଗମନୀୟଂ ଯଦ୍ଧୌତଯୋର୍ବସ୍ତ୍ରଯୋର୍ଯୁଗଂ ।
[୧୨] ପତ୍ରୋର୍ଣ୍ଣଂ ଧୌତକୌଶେୟଂ [୧୩] ବହୁମୂଲ୍ୟଂ ମହାଧନଂ ॥
[୧୪] କ୍ଷୌମଂ ଦୁକୂଲଂ ସ୍ୟା [୧୫] ଦ୍ୱେତୁ ନିବୀତଂ ପ୍ରାବୃତଂ ତ୍ରିଷୁ ।

---

୧ । ମେଖଳା । କାଞ୍ଚୀ । ସପ୍ତକୀ । ରଶନା ଏ ଗ୍ରଣନାମ ସ୍ତ୍ରୀ କଟିଅଭରଣବଶେଷର
୨ । ପୁରୁଷ କଟିଅଭରଣକୁ ଶୃଙ୍ଖଳ କହି ।
୩ । ପାଦାଙ୍ଗଦ । ତୁଳାକୋଟି । ମଞ୍ଜୀର । ନୂପୁର । ହଂସକ । ପାଦକଟକ ଏ ଛନାମ ନୂପୁରର ।
୪ । କିଙ୍କିଣୀ । କ୍ଷୁଦ୍ରଘଣ୍ଟିକା ଏ ଦୁଇନାମ କିଙ୍କିଣୀର ।
୫ । ବଲ୍କୋତ୍ପାଦକ ବସ୍ତ୍ରର ନାମକୁ ବସ୍ତ୍ରଯୋନି କହି ।
୬ । ବାଲ୍କ । କ୍ଷୌମ ଏ ଦୁଇନାମ ବଲ୍କଳନିର୍ମିତ ବସ୍ତ୍ରର ।
୭ । ଫାଲ । କାର୍ପାସ । ବାଦର ଏ ତେନିନାମ କାର୍ପାସଜାତ ବସ୍ତ୍ରର ।
୮ । କୌଷେୟ । କୃମିକୋଷୋତ୍ଥ ଏ ଦୁଇନାମ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ରର ।
୯ । ରାଙ୍କବ । ମୃଗରୋମଜ ଏ ଦୁଇନାମ ମୃଗରୋମଜାତ ବସ୍ତ୍ରର ।
୧୦ । ଅନାହତ । ନିଷ୍ପ୍ରବାଣି । ତନ୍ତ୍ରକ । ନବାମ୍ବର ଏ ଚାରିନାମ ନୂତନ ବସ୍ତ୍ରର ।
୧୧ । ଧୌତବସ୍ତ୍ର ଯୁଗ୍ମକୁ ଉଦ୍ଗମନୀୟ କହି ।
୧୨ । ପତ୍ରୋର୍ଣ୍ଣ । ଧୌତକୌଶେୟ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରକ୍ଷାଳିତ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ରର ।
୧୩ । ବହୁମୂଲ୍ୟ । ମହାଧନ ଏ ଦୁଇନାମ ବହୁମୂଲ୍ୟ ବସ୍ତ୍ରାଦିର ।
୧୪ । କ୍ଷୌମ । ଦୁକୂଳ ଏ ଦୁଇନାମ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପଟ୍ଟବସ୍ତ୍ରର ।
୧୫ । ନିବୀତ । ପ୍ରାବୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ଓଢ଼ଣିବସ୍ତ୍ରର ।

[୧] ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ବହୁତ୍ୱେ ବସ୍ତ୍ରସ୍ୟ ଦଶାଃ ସ୍ୟୁର୍ବସ୍ତ୍ରୟୋର୍ଦ୍ୱୟୋଃ ॥
[୨] ଦୈର୍ଘ୍ୟମାୟାମ ଆରୋହ [୩] ପରିଣାହୋ ବିଶାଳତା ।
[୪] ପଟ୍ଟଚ୍ଚରଂ ଜୀର୍ଣ୍ଣବସ୍ତ୍ରଂ [୫] ସମୌ ନକ୍ତକ କର୍ପଟୌ ॥
[୬] ବସ୍ତ୍ରମାଚ୍ଛାଦନଂ ବାସଶ୍ଚେଲଂ ବସନମଂଶୁକଂ ।
[୭] ସୁଚେଲକଃ ପଟୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୟା [୮] ଦ୍ୱରଶିଃ ସ୍ଥୂଳଶାଟକଃ ॥
[୯] ନିଚୋଳଃ ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟଃ [୧୦] ସମୌ ରଲ୍ଲକ କମ୍ବଳୌ ।
[୧୧] ଅନ୍ତରୀୟୋପସଂବ୍ୟାନ ପରିଧାନାନ୍ୟଧୋ ଽଂଶୁକେ ॥
[୧୨] ଦ୍ୱୌ ପ୍ରାବାରୋତ୍ତରାସଙ୍ଗୌ ସମୌ ବୃହତିକା ତଥା ।
ସଂବ୍ୟାନମୁତ୍ତରୀୟଂ ଚ [୧୩] ଚୋଳଃ କୂର୍ପାସକଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୪] ନୀଶାରଃ ସ୍ୟାତ୍ପ୍ରାବରଣେ ହିମାନିଳନିବାରଣେ ।
[୧୫] ଅର୍ଦ୍ଧୋରୁକଂ ବରସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ସ୍ୟାଚ୍ଚଣ୍ଡାତକମଂଶୁକଂ ॥

---

୧ । ଦଶା । ବର୍ତ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ବସ୍ତ୍ରଦଶୀର ।
୨ । ଦୈର୍ଘ୍ୟ । ଆୟାମ । ଆରୋହ ଏ ତିନିନାମ ଦୀର୍ଘତାର ।
୩ । ପରିଣାହ । ବିଶାଳତା ଏ ଦୁଇନାମ ଓସାରର ।
୪ । ପଟ୍ଟଚ୍ଚର । ଜୀର୍ଣ୍ଣବସ୍ତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ପୁରୁଣାଲୁଗାର ।
୫ । ନକ୍ତକ । କର୍ପଟ । ଏ ଦୁଇନାମ ଖଣ୍ଡାକନାର (କୌପୀନ କନାର) ।
୬ । ବସ୍ତ୍ର ଆଚ୍ଛାଦନ । ବାସସ୍ । ଚେଲ । ବସନ । ଅଂଶୁକ ଏ ଛଅନାମ ସାଧାରଣବସ୍ତ୍ରର ।
୭ । ସୁଚେଲକ । ପଟ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୋଭନ ବସ୍ତ୍ରର ।
୮ । ବରାଶି । ସ୍ଥୂଳଶାଟକ ଏ ଦୁଇନାମ ମୋଟବସ୍ତ୍ରର ।
୯ । ନିଚୋଳ । ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟ ଏ ଦୁଇନାମ ପାଛୋଡ଼ା ବସ୍ତ୍ରର ।
୧୦ । ରଲ୍ଲକ । କମ୍ବଳ ଏ ଦୁଇନାମ କମ୍ବଳର ।
୧୧ । ଅନ୍ତରୀୟ । ଉପସଂବ୍ୟାନ । ପରିଧାନ । ଅଧୋଽଂଶୁକ ଏ ଚାରିନାମ ପରିଧେୟବସ୍ତ୍ରର
୧୨ । ପ୍ରାବାର । ଉତ୍ତରାସଙ୍ଗ । ବୃହତିକା । ସଂବ୍ୟାନ । ଉତ୍ତରୀୟ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଉତ୍ତରୀର
୧୩ । ଚୋଳ । କୂର୍ପାସକ ଏ ଦୁଇନାମ କାଞ୍ଚଲାର ।
୧୪ । ଶୀତବାରଣବସ୍ତ୍ରକୁ ନୀଶାର କହି ।
୧୫ । ଶ୍ରେଷ୍ଠାସ୍ତ୍ରୀର ବସ୍ତ୍ରକୁ ଚଣ୍ଡାତକ କହି ।

[୧] ସ୍ୟାତ୍ତ୍ରିଷ୍ୱାପ୍ରପଦୀନଂ ତତ୍ ପ୍ରାପ୍ନୋତ୍ୟାପ୍ରପଦଂ ହି ଯତ୍ ।
[୨] ଅସ୍ତ୍ରୀ ବିତାନମୁଲ୍ଲୋଚେ [୩] ଦୂଷ୍ୟାଦ୍ୟଂ ବସ୍ତ୍ରବେଶ୍ମନି ॥
[୪] ପ୍ରତିସୀରା ଜବନିକା ସ୍ୟାତ୍ତିରସ୍କରିଣୀ ଚ ସା ।
[୫] ପରିକର୍ମ୍ମାଙ୍ଗ ସଂସ୍କାରଃ [୬] ସ୍ୟାନ୍ମାର୍ଷ୍ଟିର୍ମାର୍ଜ୍ଜନା ମୃଜା ॥
[୭] ଉଦ୍ୱର୍ତ୍ତନୋତ୍ସାଦନେ ଦ୍ୱେ ସମେ [୮] ଆପ୍ଲାବ ଆପ୍ଲବଃ ।
ସ୍ନାନଂ [୯] ଚର୍ଚ୍ଚା ତୁ ଚାର୍ଚ୍ଚିକ୍ୟଂ ସ୍ଥାସକୋ [୧୦] ଽଥ ପ୍ରବୋଧନଂ
ଅନୁବୋଧଃ [୧୧] ପତ୍ରଲେଖା ପତ୍ରାଙ୍ଗୁଳିରିମେ ସମେ ।
[୧୨] ତମାଲପତ୍ର ତିଲକ ଚିତ୍ରକାଣି ବିଶେଷକଂ ॥
ଦ୍ୱିତୀୟଂ ଚ ତୁରୀୟଂ ଚ ନ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ [୧୩] ମଥ କୁଙ୍କୁମଂ ।
କାଶ୍ମୀରଜନ୍ମାଗ୍ନିଶିଖଂ ବରଂ ବାହ୍ଲୀକପୀତନେ ॥
ରକ୍ତସଙ୍କୋଚ ପିଶୁନଂ ଧୀରଲ୍ଲୋହିତ ଚନ୍ଦନଂ ।

---

୧ । ମସ୍ତକାବଧି ପାଦାଗ୍ରପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଚ୍ଛାଦିତ ବସ୍ତ୍ରକୁ ଆପ୍ରପଦୀନ କହି ।
୨ । ବିତାନ । ଉଲ୍ଲୋଚ ଏ ଦୁଇନାମ ଚାନ୍ଦୁଅର ।
୩ । ବସ୍ତ୍ରନିର୍ମିତ ଗୃହକୁ ଦୂଷ୍ୟ କହି ।
୪ । ପ୍ରତିସୀରା । ଜବନିକା । ତିରସ୍କରିଣୀ । ଏ ତିନିନାମ ପର୍ଦ୍ଦା ଅର୍ଥାତ୍ କନାତିବାଡ଼ର ।
୫ । ପରିକର୍ମ । ଅଙ୍ଗସଂସ୍କାର ଏ ଦୁଇନାମ ଅଙ୍ଗ ନିର୍ମଳ କରିବାର ।
୬ । ମାର୍ଷ୍ଟି । ମାର୍ଜ୍ଜନା । ମୃଜା ଏ ତିନିନାମ ନିର୍ମଳ କରଣର ।
୭ । ଉଦ୍ୱର୍ତ୍ତନ । ଉତ୍ସାଦନ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଳକଲ୍ଦ୍ୱାରା ଶରୀର ନିର୍ମଳକରିବାର ।
୮ । ଆପ୍ଲାବ । ଆପ୍ଲବ । ସ୍ନାନ ଏ ତିନିନାମ ସ୍ନାନର ।
୯ । ଚର୍ଚ୍ଚା । ଚାର୍ଚ୍ଚିକ୍ୟ । ସ୍ଥାସକ ଏ ତିନିନାମ ବସ୍ତ୍ରାଦିରେ କୁଙ୍କୁମାଦି ଛିଟାର ।
୧୦ । ପ୍ରବୋଧନ । ଅନୁବୋଧ ଏ ଦୁଇନାମ ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗର ।
୧୧ । ପତ୍ରଲେଖା । ପତ୍ରାଙ୍ଗୁଳି ଏ ଦୁଇନାମ ଗାଲଚିତ୍ରିତ ଲେଖାର ।
୧୨ । ତମାଳପତ୍ର । ତିଳକ । ଚିତ୍ରକ । ବିଶେଷକ ଏ ଚାରିନାମ କପାଳଚନ୍ଦନବଟନର ।
୧୩ । କୁଙ୍କୁମ । କାଶ୍ମୀରଜନ୍ମନ୍ । ଅଗ୍ନିଶିଖ । ବର । ବାହ୍ଲୀକ । ପୀତନ ।
ରକ୍ତ । ସଙ୍କୋଚ । ପିଶୁନ । ଧୀର । ଲୋହିତଚନ୍ଦନ ଏ ଏଗାରନାମ କୁଙ୍କୁମର ।

[୧] ଲାକ୍ଷା ରାକ୍ଷା ଜତୁ କ୍ଲୀବେ ଯାବୋ ଽଲକ୍ତୋ ଦ୍ରୁମାମୟଃ ॥
[୨] ଲବଙ୍ଗଂ ଦେବକୁସୁମଂ ଶ୍ରୀସଂଜ୍ଞ- [୩] ମଥ ଯାୟକଂ ।
କାଲୀୟକଂ ଚ କାଲାନୁସାର୍ଯ୍ୟଂ ଚ [୪] ଽଥ ସମାର୍ଥକଂ ॥
ବଂଶିକାଗୁରୁ ରାଜାର୍ହଂ ଲୋହଂ କ୍ରିମିଜ ଜୋଙ୍ଗକଂ ।
[୫] କାଳାଗୁର୍ବଗୁରୁଃ [୬] ସ୍ୟାତ୍ତୁ ମଙ୍ଗଲ୍ୟା ମଲ୍ଲିଗନ୍ଧି ଯତ୍ ॥
[୭] ଯକ୍ଷଧୂପଃ ସର୍ଜ୍ଜରସୋ ଽରାଳ ସର୍ବରସାବପି ।
ବହୁରୂପୋ ଽପ୍ୟ [୮] ଽଥ ବୃକଧୂପ କୃତ୍ରିମଧୂପକୌ ॥
[୯] ତୁରୁଷ୍କଃ ପିଣ୍ଡକଃ ସିହ୍ଲୋ ଯାବନୋ ଽପ୍ୟ [୧୦] ଽଥ ପାୟସଃ
ଶ୍ରୀବାସୋ ବୃକଧୂପୋ ଽପି ଶ୍ରୀବେଷ୍ଟ ସରଳଦ୍ରବୌ ॥
[୧୧] ମୃଗନାଭିର୍ମୃଗମଦଃ କସ୍ତୂରୀ ଚ [୧୨] ଥ କୋଲକଂ ।
କକ୍କୋଲକଂ କୋଶଫଲ [୧୩] ମଥ କର୍ପୂର ମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
ଘନସାରଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରସଂଜ୍ଞଃ ସିତାଭ୍ରୋ ହିମବାଲୁକା ।

---

୧ । ଲକ୍ଷା । ରକ୍ଷା । ଜତୁ । ଯାବ । ଅଲକ୍ତ । ଦ୍ରୁମାମୟ ଏ ଛନାମ ଅଳତାର ।
୨ । ଲବଙ୍ଗ । ଦେବକୁସୁମ ଏ ଦୁଇନାମ ଲବଙ୍ଗର ।
୩ । ଯାୟକ । କାଳୀୟକ । କାଲାନୁସାର୍ଯ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ପୀତକାଠର ।
୪ । ବଂଶିକ । ଅଗୁରୁ । ରାଜାର୍ହ । ଲୋହ । କ୍ରିମିଜ । ଜୋଙ୍ଗକ ଏ ଛନାମ ଅଗୁରୁଚନ୍ଦନର ।
୫ । କାଳାଗୁରୁ । ଅଗୁରୁ ଏ ଦୁଇନାମ କାଳାଗୁରୁର ।
୬ । ମଲ୍ଲୀକାଗନ୍ଧଯୁକ୍ତ କାଳାଗୁରୁର୍ ମଙ୍ଗଲ୍ୟା କହି ।
୭ । ଯକ୍ଷଧୂପ । ସର୍ଜ୍ଜରସ । ଅରାଳ । ସର୍ବରସ । ବହୁରୂପ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଝୁଣାର ।
୮ । ବୃକଧୂପ । କୃତ୍ରିମଧୂପକ ଏ ଦୁଇନାମ ଷୋଡଶ ଅଙ୍ଗଧୂପର ।
୯ । ତୁରୁଷ୍କ । ପିଣ୍ଡକ । ସିହ୍ଲ । ଯାବନ ଏ ଚାରିନାମ ଶିଲାରସର ।
୧୦ । ପାୟସ । ଶ୍ରୀବାସ । ବୃକଧୂପ । ଶ୍ରୀବେଷ୍ଟ । ସରଳଦ୍ରବ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଟାର୍ପିନ ତେଲର ।
୧୧ । ମୃଗନାଭି । ମୃଗମଦ । କସ୍ତୂରୀ ଏ ତିନିନାମ ମୃଗନାଭି କସ୍ତୂରୀର ।
୧୨ । କୋଲକ । କକ୍କୋଲକ । କୋଷଫଳ ଏ ତିନିନାମ କଙ୍କୋଲ ଫଳର ।
୧୩ । କର୍ପୂର । ଘନସାର । ସିତାଭ୍ର । ଚନ୍ଦ୍ର । ହିମବାଲୁକା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କର୍ପୂରର ।

[୧] ଗନ୍ଧସାରୋ ମଲୟଜୋ ଭଦ୍ରଶ୍ରୀଚନ୍ଦନୋ ଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୨] ତୈଲପର୍ଣ୍ଣିକ ଗୋଶୀର୍ଷେ ହରିଚନ୍ଦନ ମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୩] ତିଲପର୍ଣ୍ଣୀ ତୁ ପତ୍ରାଙ୍ଗଂ ରଞ୍ଜନଂ ରକ୍ତଚନ୍ଦନଂ ॥
କୁଚନ୍ଦନଂ ଚ [୪] ଥ ଜାତୀକୋଷ ଜାତୀଫଲେ ସମେ ।
[୫] କର୍ପୂ ରାଗୁରୁକସ୍ତୂ ରୀ କକ୍କୋଲୈ ର୍ୟକ୍ଷକର୍ଦ୍ଦମଃ ॥
[୬] ଗାତ୍ରାନୁଲେପନୀ ବର୍ତ୍ତିର୍ବର୍ଣ୍ଣକଂ ସ୍ୟାଦ୍ବିଲେପନଂ
[୭] ଚୂର୍ଣ୍ଣାନି ବାସଯୋଗାଃ ସ୍ୟୁ [୮] ର୍ଭାବିତଂ ବାସିତଂ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୯] ସଂସ୍କାରୋ ଗନ୍ଧମାଲ୍ୟାଦ୍ୟୈ ର୍ୟଃ ସ୍ୟାତ୍ତଦଧିବାସନଂ ।
[୧୦] ମାଲ୍ୟଂ ମାଲା ସ୍ରଜୌ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନି [୧୧] କେଶମଧ୍ୟେ ତୁ ଗର୍ଭକଃ ॥
[୧୨] ପ୍ରଭ୍ରଷ୍ଟକଂ ଶିଖାଲମ୍ବ [୧୩] ପୁରୋନ୍ୟସ୍ତଂ ଲଲାମକଂ ।

---

୧ । ଗନ୍ଧସାର । ମଲୟଜ । ଭଦ୍ରଶ୍ରୀ । ଚନ୍ଦନ ଏ ଚାରିନାମ ଚନ୍ଦନର ।
୨ । ତୈଲପର୍ଣ୍ଣିକ । ଗୋଶୀର୍ଷ । ହରିଚନ୍ଦନ ଏ ତିନିନାମ ଚନ୍ଦନବିଶେଷର ।
୩ । ତିଳପର୍ଣ୍ଣୀ । ପତ୍ରାଙ୍ଗ । ରଞ୍ଜନ । ରକ୍ତଚନ୍ଦନ । କୁଚନ୍ଦନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ରକ୍ତଚନ୍ଦନର ।
୪ । ଜାତିକୋଷ । ଜାତିଫଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଯାଇଫଳର ।
୫ । ମିଶ୍ରିତ କର୍ପୂର ଅଗୁରୁକସ୍ତୁରୀ କକ୍କୋଳର ନାମକୁ ଯକ୍ଷକର୍ଦ୍ଦମ କହି ।
୬ । ଗାତ୍ରାନୁଲେପନୀ । ବର୍ତ୍ତି । ବର୍ଣ୍ଣକ । ବିଲେପନ ଏ ଚାରିନାମ ଗାତ୍ରଲେପନଦ୍ରବ୍ୟର ।
୭ । ଚୂର୍ଣ୍ଣ । ବାସଯୋଗ ଏ ଦୁଇନାମ ସୁଗନ୍ଧ ଗୁଣ୍ଡୀର ।
୮ । ଭାବିତ । ବାସିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଗନ୍ଧବାସ ବସ୍ତୁର ।
୯ । ଗନ୍ଧମାଲ୍ୟାଦିଦ୍ୱାରା ସଂସ୍କାର ନାମକୁ ଅଧିବାସନ କହି ।
୧୦ । ମାଲ୍ୟ । ମାଳା । ସ୍ରକ ଏ ତିନିନାମ ମାଳାର ।
୧୧ । କେଶମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ମାଲ୍ୟକୁ ଗର୍ଭକ କହି ।
୧୨ । ଶିଖାଲମ୍ବିତ ମାଳାର ନାମକୁ ପ୍ରଭ୍ରଷ୍ଟକ କହି ।
୧୩ । ସମ୍ମୁଖ ନ୍ୟସ୍ତ ଶିଖାଲମ୍ବିତ ମାଳାର ନାମକୁ ଲଲାମକ କହି ।

[୧] ପ୍ରାଲମ୍ବମୃଜୁଲମ୍ବି ସ୍ୟାତ୍ କଣ୍ଠା [୨] ଦ୍ୱୈକକ୍ଷକଂ ତୁ ତତ୍ ॥
ଯତ୍ତିର୍ଯ୍ୟକ୍ କ୍ଷିପ୍ତମୁରସି [୩] ଶିଖାସ୍ୱାପୀଡ଼ ଶେଖରୌ ।
[୪] ରଚନା ସ୍ୟାତ୍ ପରିସ୍ପନ୍ଦ [୫] ଆଭୋଗଃ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ॥
[୬] ଉପଧାନଂ ତୂପବର୍ହଃ [୭] ଶଯ୍ୟାୟାଂ ଶୟନୀୟବତ୍ ।
ଶୟନଂ [୮] ମଞ୍ଚ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କଃ ପଲ୍ୟଙ୍କାଃ ଖଟ୍ୱୟା ସମାଃ ॥
[୯] ଗେଣ୍ଡୁକଃ କନ୍ଦୁକୋ [୧୦] ଦୀପଃ ପ୍ରଦୀପଃ [୧୧] ପୀଠମାସନଂ
[୧୨] ସମୁଦ୍ଗକଃ ସମ୍ପୁଟକଃ [୧୩] ପ୍ରତିଗ୍ରାହଃ ପତଦ୍ଗ୍ରହଃ ॥
[୧୪] ପ୍ରସାଧନୀ କଙ୍କତିକା [୧୫] ପିଷ୍ଟାତଃ ପଟବାସକଃ ।
[୧୬] ଦର୍ପଣେ ମୁକୁରାଦର୍ଶୌ [୧୭] ବ୍ୟଜନଂ ତାଲବୃନ୍ତକଂ ॥

---

୧ । ସରଳଭାବେ ଲମ୍ବିତ ମାଳାର ନାମକୁ ପ୍ରାଲମ୍ବ କହି ।
୨ । କଣ୍ଠଠାରୁ ବକ୍ଷସ୍ଥଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଲମ୍ବିତ ମାଳାର ନାମ ବୈକକ୍ଷକ କହି ।
୩ । ଆପୀଡ଼ । ଶେଖର ଏ ଦୁଇନାମ ଶିଖାବେଷ୍ଟିତ ମାଳାର ।
୪ । ରଚନା । ପରିସ୍ପନ୍ଦ ଏ ଦୁଇନାମ କେଶରଚନାର ।
୫ । ଆଭୋଗ । ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତା ଏ ଦୁଇନାମ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣତାର ।
୬ । ଉପଧାନ । ଉପବର୍ହ ଏ ଦୁଇନାମ ତକିଆର ।
୭ । ଶଯ୍ୟା । ଶୟନୀୟ । ଶୟନ ଏ ତିନିନାମ ଶଯ୍ୟାର ।
୮ । ମଞ୍ଚ । ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ । ପଲ୍ୟଙ୍କ । ଖଟ୍ୱା ଏ ଚାରିନାମ ଖଟର ।
୯ । ଗେଣ୍ଡୁକ । କନ୍ଦୁକ ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ରୀଡ଼ାର୍ଥ ଗୋଲାକାର ଦ୍ରବ୍ୟର ।
୧୦ । ଦୀପ । ପ୍ରଦୀପ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରଦୀପର ।
୧୧ । ପୀଠ । ଆସନ ଏ ଦୁଇନାମ ପିଢ଼ା ଅର୍ଥାତ୍ କାଷ୍ଠଆସନର ।
୧୨ । ସମୁଦ୍ଗକ । ସମ୍ପୁଟକ ଏ ଦୁଇନାମ ଫରୁଆର ।
୧୩ । ପ୍ରତିଗ୍ରାହ । ପତଦ୍ଗ୍ରହ ଏ ଦୁଇନାମ ପିକଦାନୀର ।
୧୪ । ପ୍ରସାଧନୀ । କଙ୍କତିକା ଏ ଦୁଇନାମ ପାନିଆର ।
୧୫ । ପିଷ୍ଟାତ । ପଟବାସକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅବିର ଚୂର୍ଣ୍ଣର ।
୧୬ । ଦର୍ପଣ । ମୁକୁର । ଆଦର୍ଶ ଏ ତିନିନାମ ଆରସିର ।
୧୭ । ବ୍ୟଜନ । ତାଲବୃନ୍ତକ ଏ ଦୁଇନାମ ତାଳପତ୍ର ପଙ୍ଖାର ।

ବ୍ରହ୍ମବର୍ଗଃ ।

[୧] ସନ୍ତତିର୍ଗୋତ୍ର ଜନନକୁଲାନ୍ୟଭିଜନାନ୍ୱୟୌ ।
ବଂଶୋଽନ୍ୱବାୟଃ ସନ୍ତାନୋ [୨] ବର୍ଣ୍ଣାଃ ସ୍ୟୁର୍ବ୍ରାହ୍ମଣାଦୟଃ ॥
[୩] ରାଜବୀଜୀ ରାଜବଂଶ୍ୟୋ [୪] ବୀଜ୍ୟସ୍ତୁ କୁଲସମ୍ଭବଃ ।
[୫] ମହାକୁଲ କୁଲୀନାର୍ଯ୍ୟ ସଭ୍ୟ ସଜ୍ଜନ ସାଧବଃ ॥
[୬] ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ଗୃହୀ ବାନପ୍ରସ୍ଥୋ ଭିକ୍ଷୁଶ୍ଚତୁଷ୍ଟୟେ ।
[୭] ଆଶ୍ରମୋଽସ୍ତ୍ରୀ [୮] ଦ୍ୱିଜାତ୍ୟଗ୍ରଜନ୍ମ ଭୂଦେବ ବାଡ଼ବାଃ ॥
ବିପ୍ରଶ୍ଚ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ [୯] ଽସୌ ଷଟ୍‌କର୍ମା ଯାଗାଦିଭିର୍ଯୁତଃ ।
[୧୦] ବିଦ୍ୱାନ୍ ବିପଶ୍ଚିଦ୍ଦୋଷଜ୍ଞଃ ସନ୍ ସୁଧୀଃ କୋବିଦୋ ବୁଧଃ ॥
ଧୀରୋ ମନୀଷୀ ଜ୍ଞଃ ପ୍ରାଜ୍ଞଃ ସଙ୍ଖ୍ୟାବାନ୍ ପଣ୍ଡିତଃ କବିଃ ।
ଧୀମାନ୍ ସୂରିଃ କୃତୀ କୃଷ୍ଟିର୍ଲବ୍ଧବର୍ଣ୍ଣୋ ବିଚକ୍ଷଣଃ ॥
ଦୂରଦର୍ଶୀ ଦୀର୍ଘଦର୍ଶୀ [୧୧] ଶ୍ରୋତ୍ରିୟଚ୍ଛାନ୍ଦସୌ ସମୌ ।

---

୧ । ସନ୍ତତି । ଗୋତ୍ର । ଜନନ । କୁଳ । ଅଭିଜନ । ଅନ୍ୱୟ । ବଂଶ । ଅନ୍ୱବାୟ । ସନ୍ତାନ ଏ ନବନାମ ବଂଶର । ୨ । ବ୍ରାହ୍ମଣାଦିର ନାମକୁ ବର୍ଣ୍ଣ କହି ।
୩ । ରାଜବୀଜିନ୍ । ରାଜବଂଶ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜବଂଶୋଦ୍ଭବ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୪ । ବୀଜ୍ୟ । କୁଲସମ୍ଭବ ଏ ଦୁଇନାମ ସତ୍କୁଳୋଦ୍ଭବ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୫ । ମହାକୁଲ । କୁଲୀନ । ଆର୍ଯ୍ୟ । ସଭ୍ୟ । ସଜ୍ଜନ । ସାଧୁ ଏ ଛନାମ ମହାକୁଳୋଦ୍ଭବ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । ବ୍ରହ୍ମଚାରିନ୍ । ଗୃହିନ୍ । ବାନପ୍ରସ୍ଥ । ଭିକ୍ଷୁ ଏ ଚଉନାମ ଚଉଆଶ୍ରମ ନିବାସିଙ୍କର ।
୭ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟାଦ୍ୟବସ୍ଥା ନାମକୁ ଆଶ୍ରମ କହି ।
୮ । ଦ୍ୱିଜାତି । ଅଗ୍ରଜନ୍ମନ୍ । ଭୂଦେବ । ବାଡ଼ବ । ବିପ୍ର । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏ ଛନାମ ।
୯ । ଯାଗାଦିଯୁକ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣର ନାମକୁ ଷଟ୍‌କର୍ମନ୍ କହି । [ବ୍ରାହ୍ମଣର ।
୧୦ । ବିଦ୍ୱସ୍ । ବିପଶ୍ଚିତ୍ । ଦୋଷଜ୍ଞ । ସତ୍ । ସୁଧୀ । କୋବିଦ । ବୁଧ । ଧୀର । ମନୀଷିନ୍ । ଜ୍ଞ । ପ୍ରାଜ୍ଞ । ସଙ୍ଖ୍ୟାବତ୍ । ପଣ୍ଡିତ । କବି । ଧୀମତ୍ । ସୂରି । କୃତିନ୍ । କୃଷ୍ଟି । ଲବ୍ଧବର୍ଣ୍ଣ । ବିଚକ୍ଷଣ । ଦୂରଦର୍ଶିନ୍ । ଦୀର୍ଘଦର୍ଶିନ୍ ଏ ବାଇଶନାମ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ।
୧୧ । ଶ୍ରୋତ୍ରିୟ । ଛାନ୍ଦସ ଏ ଦୁଇନାମ ବେଦାଧ୍ୟୟନକାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣର ।

[୧] ଉପାଧ୍ୟାୟୋଽଧ୍ୟାପକୋ [୨] ଽଥ ସ୍ୟାନ୍ନିଷେକାଦିକୃଦ୍ଗୁରୁଃ
[୩] ମନ୍ତ୍ରବ୍ୟାଖ୍ୟାକୃଦାଚାର୍ଯ୍ୟ [୪] ଆଦେଷ୍ଟା ତ୍ୱଧ୍ୱରେ ବ୍ରତୀ ।
ଯଷ୍ଟା ଚ ଯଜମାନଶ୍ଚ [୫] ସ ସୋମବତି ଦୀକ୍ଷିତଃ ।
[୬] ଇଜ୍ୟାଶୀଲୋ ଯାୟଜୂକୋ [୭] ଯଜ୍ୱା ତୁ ବିଧିନେଷ୍ଟବାନ୍ ।
[୮] ସ ଗୀଷ୍ପତୀଷ୍ଟ୍ୟା ସ୍ଥପତିଃ [୯] ସୋମପୀତୀ ତୁ ସୋମପାଃ ॥
[୧୦] ସର୍ବ୍ବବେଦାଃ ସ ଯେନେଷ୍ଟୋ ଯାଗଃ ସର୍ବ୍ବସ୍ୱଦକ୍ଷିଣଃ ।
[୧୧] ଅନୂଚାନଃ ପ୍ରବଚନେ ସାଙ୍ଗେଽଧୀତୀ [୧୨] ଗୁରୋସ୍ତୁ ଯଃ ।
ଲବ୍ଧାନୁଜ୍ଞଃ ସମାବୃତ୍ତଃ [୧୩] ସୁତ୍ୱା ତ୍ୱଭିଷବେ କୃତେ ।
[୧୪] ଛାତ୍ରାନ୍ତେବାସିନୌ ଶିଷ୍ୟେ [୧୫] ଶୈକ୍ଷାଃ ପ୍ରାଥମକଳ୍ପିକାଃ ॥
[୧୬] ଏକବ୍ରହ୍ମବ୍ରତାଚାରା ମିଥଃ ସବ୍ରହ୍ମଚାରିଣଃ ।

---

୧ । ଉପାଧ୍ୟାୟ । ଅଧ୍ୟାପକ ଏ ଦୁଇନାମ ଶିକ୍ଷକର ।
୨ । ଗର୍ଭାଧାନାଦି ସଂସ୍କାରକର୍ତ୍ତାର ନାମକୁ ଗୁରୁ କହି ।
୩ । ବେଦମନ୍ତ୍ରର ଅର୍ଥକର୍ତ୍ତାକୁ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ କହି ।
୪ । ବ୍ରତୀନ୍ । ଯଷ୍ଟୃ । ଯଜମାନ ଏ ତିନିନାମ ଯାଗ ଆଦି କର୍ତ୍ତାର ।
୫ । ଯାଗସଙ୍କଳ୍ପକର୍ତ୍ତାର ନାମକୁ ଦୀକ୍ଷିତ କହି ।
୬ । ଇଜ୍ୟାଶୀଳ । ଯାୟଜୂକ ଏ ଦୁଇନାମ ଯାଗଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୭ । ବିଧିପୂର୍ବ୍ବକ ଯାଗବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିକି ଯଜ୍ୱନ୍ କହି ।
୮ । ବାର୍ହସ୍ପତ୍ୟ ନାମକ ଯାଗକର୍ତ୍ତାକୁ ସ୍ଥପତି କହି ।
୯ । ସୋମପ । ସୋମପୀତିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ସୋମଲତା ପାନକର୍ତ୍ତାର ।
୧୦ । ସର୍ବ୍ବସ୍ୱଦକ୍ଷିଣ ଯାଗକର୍ତ୍ତାକୁ ସର୍ବ୍ବବେଦସ୍ କହି ।
୧୧ । ସାଙ୍ଗବେଦ ପାଠକକୁ ଅନୂଚାନ କହି ।
୧୨ । ସାଙ୍ଗବେଦ ପାଠାନନ୍ତର ଗୁରୁଠାରୁ ଲବ୍ଧାନୁଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସମାବୃତ୍ତ କହି ।
୧୩ । ଯାଗସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସ୍ନାନକର୍ତ୍ତାର ନାମକୁ ସୁତ୍ୱନ୍ କହି ।
୧୪ । ଛାତ୍ର । ଅନ୍ତେବାସିନ୍ । ଶିଷ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଶିଷ୍ୟର ।
୧୫ । ଶୈକ୍ଷ । ପ୍ରାଥମକଳ୍ପିକ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରଥମ ବେଦ ପାଠପ୍ରବୃତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୬ । ଏକ ଗୁରୁ ନିକଟରେ ବେଦାଦି ପାଠକ ବ୍ୟକ୍ତିକି ସବ୍ରହ୍ମଚାରିନ୍ କହି ।

[୧] ସତୀର୍ଥ୍ୟାସ୍ତ୍ୱେକଗୁରବ [୨] ଶ୍ଚିତବାନଗ୍ନିମଗ୍ନି ଚିତ୍ ॥
[୩] ପାରମ୍ପର୍ଯୋପଦେଶେ ସ୍ୟାଦୈତିହ୍ୟମିତିହାବ୍ୟୟଂ ।
[୪] ଉପଜ୍ଞା ଜ୍ଞାନମାଦ୍ୟଂ ସ୍ୟାତ୍ [୫] ଜ୍ଞାତ୍ୱାରମ୍ଭ ଉପକ୍ରମଃ ॥
[୬] ଯଜ୍ଞଃ ସବୋ ଽଧ୍ୱରୋ ଯାଗଃ ସପ୍ତତନ୍ତୁ ର୍ମଖଃ କ୍ରତୁଃ ।
[୭] ପାଠୋ ହୋମଶ୍ଚାତିଥୀନାଂ ସପର୍ଯ୍ୟା ତର୍ପଣଂ ବଳିଃ ॥
ଏତେ ପଞ୍ଚମହାଯଜ୍ଞା ବ୍ରହ୍ମଯଜ୍ଞାଦି ନାମକାଃ ।
[୮] ସମଜ୍ୟା ପରିଷଦ୍ଗୋଷ୍ଠୀ ସଭା ସମିତି ସଂସଦଃ ॥
ଆସ୍ଥାନୀ କ୍ଲୀବମାସ୍ଥାନଂ ସ୍ତ୍ରୀନପୁଂସକୟୋଃ ସଦଃ ।
[୯] ପ୍ରାଗ୍‌ବଂଶଃ ପ୍ରାଗ୍ଘବିର୍ଗେହାତ୍ [୧୦] ସଦସ୍ୟା ବିଧିଦର୍ଶିନଃ ॥
[୧୧] ସଭାସଦଃ ସଭାସ୍ତାରାଃ ସଭ୍ୟାଃ ସାମାଜିକାଶ୍ଚ ତେ ।
[୧୨।୧୩।୧୪] ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୂଦ୍ଗାତୃ ହୋତାରୋ ଯଜୁଃ ସାମର୍ଗ୍‌ବିଦଃ କ୍ରମାତ୍

---

୧ । ସତୀର୍ଥ । ଏକଗୁରୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଏକଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଅଧ୍ୟାୟନକରିଥିବା ଛାତ୍ରଙ୍କର ।
୨ । ସାଗ୍ନିକ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଅଗ୍ନିଚିତ୍ କହି ।
୩ । ଐତିହ୍ୟ । ଇତିହା ଏ ଦୁଇନାମ ପରମ୍ପର ଉପଦେଶର ।
୪ । ଉପଦେଶନୋ ପ୍ରଥମଜ୍ଞାନକୁ ଉପଜ୍ଞା କହି ।
୫ । ଜ୍ଞାନପୂର୍ବକ ଆରମ୍ଭର ନାମ ଉପକ୍ରମ ।
୬ । ଯଜ୍ଞ । ସବ । ଅଧ୍ୱର । ଯାଗ । ସପ୍ତତନ୍ତୁ । ମଖ । କ୍ରତୁ ଏ ସାତନାମ ଯାଗର ।
୭ । ବେଦପାଠ । ହୋମ । ଅତିଥିସେବା । ପିତୃତର୍ପଣ । ବଳି । ବୈଶ୍ୱଦେବ ଏ ପାଞ୍ଚକର୍ମକୁ ମହାଯଜ୍ଞ କହି ।
୮ । ସମଜ୍ୟା । ପରିଷଦ । ଗୋଷ୍ଠୀ । ସଭା । ସମିତି । ସଂସଦ୍ । ଆସ୍ଥାନୀ । ଆସ୍ଥାନ । ସଦସ୍ ଏ ନବନାମ ସଭାର ।
୯ । ହୋମଗୃହର ପୂର୍ବଦିଗସ୍ଥ ଗୃହକୁ ପ୍ରାଗ୍‌ବଂଶ କହି ।
୧୦ । ସଦସ୍ୟ । ବିଧିଦର୍ଶିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ସଦସ୍ୟର ।
୧୧ । ସଭାସଦ । ସଭାସ୍ତାର । ସଭ୍ୟ । ସାମାଜିକ ଏ ଚାରିନାମ ସଭାସଦ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର ॥
୧୨ । ଯଜୁର୍ବେଦଜ୍ଞାତାକୁ ଅଧ୍ୱର୍ଯ୍ୟୁ କହି ।
୧୩ । ସାମବେଦଜ୍ଞାତାକୁ ଉଦ୍ଗାତୃ କହି ।
୧୪ । ଋଗ୍ବେଦଜ୍ଞାତାକୁ ହୋତୃ କହି ।

[୧] ଅଗ୍ନୀଧ୍ରାଦ୍ୟା ଧନୈର୍ବାର୍ଯ୍ୟା ଋତ୍ୱିଜୋ ଯାଜକାଶ୍ଚ ତେ ।
[୨] ବେଦିଃ ପରିଷ୍କୃତା ଭୂମିଃ [୩] ସମେ ସ୍ଥଣ୍ଡିଳ ଚତ୍ୱରେ ॥
[୪] ଚଷାଲୋ ଯୂପକଟକଃ [୫] କୁମ୍ବା ସୁଗହନାବୃତିଃ ।
[୬] ଯୂପାଗ୍ରଂ ତର୍ମ [୭] ନିର୍ମନ୍ଥ୍ୟ ଦାରୁଣି ତ୍ୱରଣିର୍ଦ୍ୱୟୋଃ ॥
[୮।୯।୧୦] ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନି ର୍ଗାର୍ହପତ୍ୟାହବନୀୟୌ ତ୍ରୟୋଽଗ୍ନୟଃ ।
[୧୧] ଅଗ୍ନିତ୍ରୟମିଦଂ ତ୍ରେତା [୧୨] ପ୍ରଣୀତଃ ସଂସ୍କୃତୋଽନଳଃ ॥
[୧୩] ସମୂହ୍ୟଃ ପରିଚାଯ୍ୟୋପଚାଯ୍ୟାବଗ୍ନୌ ପ୍ରୟୋଗିଣଃ ।
[୧୪] ଯୋ ଗାର୍ହପତ୍ୟାଦାନୀୟ ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନିଃ ପ୍ରଣୀୟତେ ॥
ତସ୍ମିନ୍ନାନାଯ୍ୟୋ [୧୫] ଽଥାଗ୍ନାୟୀ ସ୍ୱାହା ଚ ହୁତଭୁକ୍ପ୍ରିୟା ।
[୧୬] ଋକ୍ ସାମିଧେନୀ ଧାଯ୍ୟା ଚ ଯା ସ୍ୟାଦଗ୍ନି ସମିନ୍ଧନେ ।

---

୧ । ଋତ୍ୱିକ । ଯାଜକ ଏ ଦୁଇନାମ ପୁରୋହିତର
୨ । ଯଜ୍ଞନିମିତ୍ତ ପରିଷ୍କୃତ ଭୂମିକି ବେଦୀ କହନ୍ତି ।
୩ । ସ୍ଥଣ୍ଡିଳ । ଚତ୍ୱର ଏ ଦୁଇନାମ ଯଜ୍ଞନିମିତ୍ତ ସଂସ୍କୃତ ଭୂମିର ।
୪ । ଚଷାଳ । ଯୂପକଟକ ଏ ଦୁଇନାମ ଯୂପ ଅଗ୍ରସ୍ଥିତ ବଳୟାକୃତ କାଷ୍ଠର ।
୫ । ଯଜ୍ଞସ୍ଥାନର ବେଷ୍ଟନକୁ କୁମ୍ବା କହନ୍ତି ।
୬ । ଯୂପାଗ୍ର । ତର୍ମ ଏ ଦୁଇନାମ ଯୂପାଗ୍ରର ।
୭ । ଅଗ୍ନି ଉଠାଇବା କାଷ୍ଠକୁ ଅରଣି କହନ୍ତି ।
୮ । ଦକ୍ଷିଣଦିଗ ଅଗ୍ନିକି ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନି କହନ୍ତି ।
୯ । ଗୃହସ୍ଥର ଅଗ୍ନିକି ଗାର୍ହପତ୍ୟ କହନ୍ତି ।
୧୦ । ହୋମ ନିମିତ୍ତ ସଂସ୍କୃତ ଅଗ୍ନିକି ଆହବନୀୟ କହନ୍ତି ।
୧୧ । ଉକ୍ତ ତିନି ଅଗ୍ନିକି ତ୍ରେତା କହନ୍ତି ।
୧୨ । ସଂସ୍କୃତ ଅଗ୍ନିକି ପ୍ରଣୀତ କହନ୍ତି ।
୧୩ । ସମୂହ୍ୟ । ପରିଚାଯ୍ୟ । ଉପଚାଯ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଯଜ୍ଞୀୟ ଅଗ୍ନି ବିଶେଷର ।
୧୪ । ଗାର୍ହପତ୍ୟରୁ ଆନୟନ ପୂର୍ବକ ପ୍ରଣୀତ ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ନିକି ଆନାଯ୍ୟ କହନ୍ତି ।
୧୫ । ଅଗ୍ନାୟୀ । ସ୍ୱାହା । ହୁତଭୁକ୍ପ୍ରିୟା ଏ ତିନିନାମ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ଭାର୍ଯ୍ୟାର ।
୧୬ । ସାମିଧେନି । ଧାଯ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ଯଜ୍ଞାଗ୍ନି ଜ୍ୱଳନନିମିତ୍ତ ମନ୍ତ୍ରର ।

[୧] ଗାୟତ୍ରୀପ୍ରମୁଖଂ ଛନ୍ଦୋ [୨] ହବ୍ୟପାକେ ଚରୁଃ ପୁମାନ୍ ।
[୩] ଆମିକ୍ଷା ସା ଶୃତୋଷ୍ଣେ ଯା କ୍ଷୀରେ ସ୍ୟାଦ୍ଦଧିଯୋଗତଃ ॥
[୪] ଧବିତ୍ରଂ ବ୍ୟଜନଂ ତଦ୍ୟଦ୍ରଚିତଂ ମୃଗଚର୍ମଣା ।
[୫] ପୃଷଦାଜ୍ୟଂ ସଦଧ୍ୟାଜ୍ୟେ [୬] ପରମାନ୍ନଂ ତୁ ପାୟସଃ ॥
[୭।୮] ହବ୍ୟ କବ୍ୟେ ଦୈବପିତ୍ର୍ୟେ ଅନ୍ନେ [୯] ପାତ୍ରଂ ସ୍ରୁବାଦିକଂ ।
ଧ୍ରୁବୋପଭୃଜ୍ଜୁହୂର୍ନା ତୁ ସ୍ରୁବୋ ଭେଦାଃ ସ୍ରୁଚଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ॥
[୧୦] ଉପାକୃତଃ ପଶୁରସୌ ଯୋଽଭିମନ୍ତ୍ର୍ୟ କ୍ରତୌ ହତଃ ।
[୧୧] ପରମ୍ପରାକଂ ଶମନଂ ପ୍ରୋକ୍ଷଣଂ ଚ ବଧାର୍ଥକଂ ॥
[୧୨] ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗାଃ ପ୍ରମୀତୋପସମ୍ପନ୍ନ ପ୍ରୋକ୍ଷିତାହତେ ।
[୧୩] ସାନ୍ନାଯ୍ୟଂ ହବି [୧୪] ଅଗ୍ନୌ ତୁ ହୁତଂ ତ୍ରିଷୁ ବଷଟ୍କୃତଂ ॥

---

୧ । ଗାୟତ୍ର୍ୟାଦି ଛନ୍ଦକୁ ଛନ୍ଦସ୍ କହି ।
୨ । ହୋମ ନିମନ୍ତେ ପକ୍ୱ ଅନ୍ନକୁ ଚରୁ କହି ।
୩ । ଛେନାକୁ ଆମିକ୍ଷା କହି ।
୪ । ଅଗ୍ନି ଜ୍ୱଳନାର୍ଥ ଜନ୍ତାକୁ ଧୂବେ କହି ।
୫ । ଦଧିଯୁକ୍ତ ଘୃତକୁ ପୃଷଦାଜ୍ୟ କହି ।
୬ । ପରମାନ୍ନ । ପାୟସ ଏ ଦୁଇନାମ ପାୟସର ।
୭ । ଦେବତାଙ୍କ ଅନ୍ନକୁ ହବ୍ୟ କହି ।
୮ । ପିତୃଲୋକଙ୍କ ଅନ୍ନକୁ କବ୍ୟ କହି ।
୯ । ପାତ୍ର । ଯଥା-ଉପଭୃତ୍ । ଜୁହୂ । ଧ୍ରୁବ । ସ୍ରୁବ ଏ ପାତ୍ରନାମ ଯଜ୍ଞପାତ୍ରର ।
୧୦ । ଯଜ୍ଞରେ ମନ୍ତ୍ରପୂତ ପଶୁକୁ ଉପାକୃତ କହି ।
୧୧ । ପରମ୍ପରାକ । ଶମନ ଏ ଦୁଇନାମ ବଧ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୋକ୍ଷଣ ହୋଇଥିବା ପଶୁର ।
୧୨ । ପ୍ରମୀତ । ଉପସମ୍ପନ୍ନ । ପ୍ରୋକ୍ଷିତ ଏ ତିନିନାମ ଯଜ୍ଞାଦିରେ ହତ ପଶୁର ।
୧୩ । ଯଜ୍ଞର ହୋମ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ସାନ୍ନାଯ୍ୟ କହି ।
୧୪ । ଅଗ୍ନିହୁତ ହୋମ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ବଷଟ୍କୃତ କହି ।

[୧] ଦୀକ୍ଷାନ୍ତୋଽବଭୃଥୋ ଯଜ୍ଞେ [୨] ତତ୍କର୍ମାର୍ହଂ ତୁ ଯଜ୍ଞିୟଂ ।
ତ୍ରିଷ୍ୱ [୩] ଥ କ୍ରତୁକର୍ମେଷ୍ଟଂ [୪] ପୂର୍ତ୍ତଂ ଖାତାଦି କର୍ମଣି ॥
[୫।୬] ଅମୃତଂ ବିଘସୋ ଯଜ୍ଞଶେଷଭୋଜନଶେଷୟୋଃ ।
[୭] ତ୍ୟାଗୋ ବିହାପିତଂ ଦାନମୁତ୍ସର୍ଜନ ବିସର୍ଜନେ ॥
ବିଶ୍ରାଣନଂ ବିତରଣଂ ସ୍ପର୍ଶନଂ ପ୍ରତିପାଦନଂ ।
ପ୍ରାଦେଶନଂ ନିର୍ବପଣମପବର୍ଜ୍ଜନମଂହତିଃ ॥
[୮] ମୃତାର୍ଥଂ ତଦହର୍ଦ୍ଦାନଂ ତ୍ରିଷୁ ସ୍ୟାଦୌର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେହିକଂ ।
[୯] ପିତୃଦାନଂ ନିବାପଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୦] ଶ୍ରାଦ୍ଧଂ ତତ୍କର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରତଃ ॥
[୧୧] ଅନ୍ୱାହାର୍ଯ୍ୟଂ ମାସିକେ [୧୨] ଽଂଶୋଽଷ୍ଟମୋଽହ୍ନଃ କୁତପୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ
[୧୩] ପର୍ଯ୍ୟେଷଣା ପରୀଷ୍ଟିଶ୍ଚାନ୍ୱେଷଣା ଚ ଗବେଷଣା ॥

---

୧ । ଯଜ୍ଞ ସମାପନକୁ ଅବଭୃଥ କହି ।
୨ । ଯଜ୍ଞର ଉପଯୁକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଯାଜ୍ଞୀୟ କହି ।
୩ । ଯଜ୍ଞାଦି କର୍ମକୁ ଇଷ୍ଟ କହି ।
୪ । ପୁଷ୍କରିଣୀ ଆଦି କର୍ମକୁ ପୂର୍ତ୍ତ କହି ।
୫ । ଯଜ୍ଞ ଶେଷ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଅମୃତ କହି ।
୬ । ଭୋଜନ ଶେଷ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ବିଘସ କହି ।
୭ । ତ୍ୟାଗ । ବିହାପିତ । ଦାନ । ଉତ୍ସର୍ଜନ । ବିସର୍ଜନ । ବିଶ୍ରାଣନ । ବିତରଣ । ସ୍ପର୍ଶନ । ପ୍ରତିପାଦନ । ପ୍ରାଦେଶନ । ନିର୍ବପଣ । ଅପବର୍ଜନ । ଅଂହତି । ଏ ଚଉଦ ନାମ ଦାନର ।
୮ । ମୃତାର୍ଥ ଦିଆଯିବା ଦାନକୁ ଔର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦେହିକ କହି ।
୯ । ପିତୃଦାନ । ନିବାପ ଏ ଦୁଇନାମ ପିତୃଉଦ୍ଦେଶ ଦାନର ।
୧୦ । ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ପିତୃକର୍ମକୁ ଶ୍ରାଦ୍ଧ କହି ।
୧୧ । ମାସିକ ଶ୍ରାଦ୍ଧକୁ ଅନ୍ୱାହାର୍ଯ୍ୟ କହି ।
୧୨ । ପଞ୍ଚଦଶଧା ବିଭକ୍ତ ଦିବସ ଅଷ୍ଟମଭାଗକୁ କୁତପ କହି ।
୧୩ । ପର୍ଯ୍ୟେଷଣା । ପରୀଷ୍ଟି । ଅନ୍ୱେଷଣା । ଗବେଷଣା ଏ ଚାରିନାମ ଅନ୍ୱେଷଣର ।

[୧] ସନସ୍ତ୍ୱଧ୍ୟେଷଣା [୨] ଯାଚ୍ଞାଽଭିଶସ୍ତିର୍ଯାଚନାର୍ଥନା ।
ଷଟ୍ ତୁ ତ୍ରିଷ୍ୱ [୩]ର୍ଘ୍ୟ ମର୍ଘାର୍ଥେ [୪] ପାଦ୍ୟଂ ପାଦାୟ ବାରିଣି ॥
[୫] କ୍ରମାଦାତିଥ୍ୟାତିଥେୟେ ଅତିଥ୍ୟର୍ଥେଽତ୍ର ସାଧୁନି ।
[୬] ସ୍ୟାଦାବେଶିକଆଗନ୍ତୁରତିଥି ର୍ନା ଗୃହାଗତେ ॥
[୭] ପୂଜା ନମସ୍ୟାପଚିତିଃ ସପର୍ଯ୍ୟାଽର୍ଚ୍ଚାଽର୍ହଣାଃ ସମାଃ ।
[୮] ବରିବସ୍ୟା ତୁ ଶୁଶ୍ରୂଷା ପରିଚର୍ଯ୍ୟାପ୍ୟୁପାସନଂ ॥
[୯] ବ୍ରଜ୍ୟାଽଟାଟ୍ୟା ପର୍ଯ୍ୟଟନଂ (୧୦) ଚର୍ଯ୍ୟା ତ୍ୱୀର୍ଯ୍ୟାପଥସ୍ଥିତିଃ ।
[୧୧] ଉପସ୍ପର୍ଶସ୍ତ୍ୱାଚମନ [୧୨] ମଥ ମୌନମଭାଷଣଂ ॥
[୧୩] ଆନୁପୂର୍ବୀ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ବା ବୃତ୍ ପରିପାଟୀ ଅନୁକ୍ରମଃ ।
ପର୍ଯ୍ୟାୟଶ୍ଚ [୧୪] ଽତିପାତସ୍ତୁ ସ୍ୟାତ୍ ପର୍ଯ୍ୟୟ ଉପାତ୍ୟୟଃ ॥

---

୧ । ସନ । ଅଧ୍ୟେଷଣା ଏ ଦୁଇନାମ ଗୁରୁ ସତ୍କାର ପୂର୍ବକ କର୍ମ ନିଯୁକ୍ତର ।
୨ । ଯାଚ୍ଞା । ଅଭିଶସ୍ତି । ଯାଚନା । ଅର୍ଥନା ଏ ଚାରିନାମ ମାଗିବାର ।
୩ । ଅର୍ଘ୍ୟଜଳକୁ ଅର୍ଘ୍ୟ କହି ।
୪ । ପାଦପ୍ରକ୍ଷାଳନ ନିମିତ୍ତ ଜଳକୁ ପାଦ୍ୟ କହି ।
୫ । ଆତିଥ୍ୟ । ଆତିଥେୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତିଥି ସେବାର୍ଥ ଉପଯୁକ୍ତର ।
୬ । ଆବେଶିକ । ଆଗନ୍ତୁ । ଅତିଥି ଏ ତିନିନାମ ଅତିଥିର ।
୭ । ପୂଜା । ନମସ୍ୟା । ଅପଚିତି । ସପର୍ଯ୍ୟା । ଅର୍ଚ୍ଚା । ଅର୍ହଣା ଏ ଛଅନାମ ପୂଜାର ।
୮ । ବରିବସ୍ୟା । ଶୁଶ୍ରୂଷା । ପରିଚର୍ଯ୍ୟା । ଉପାସନ । ଉପାସ୍ତି ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଶୁଶ୍ରୂଷାର ।
୯ । ବ୍ରଜ୍ୟା । ଅଟାଟ୍ୟା । ପର୍ଯ୍ୟଟନ ଏ ତିନିନାମ ଭ୍ରମଣର ।
୧୦ । ଈର୍ଯ୍ୟା ପଥାବଲମ୍ବନକୁ ଚର୍ଯ୍ୟା କହି ।
୧୧ । ଉପସ୍ପର୍ଶ । ଆଚମନ ଏ ଦୁଇନାମ ଆଚମନର ।
୧୨ । ମୌନ । ଅଭାଷଣ ଏ ଦୁଇନାମ ମୌନର ।
୧୩ । ଆନୁପୂର୍ବୀ । ଆବୃତ୍ । ପରିପାଟୀ । ଅନୁକ୍ରମ । ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପରିପାଟୀର ।
୧୪ । ପର୍ଯ୍ୟୟ । ଅତିପାତ । ଉପାତ୍ୟୟ ଏ ତିନିନାମ ବ୍ୟତିକ୍ରମର ।

[୧] ନିୟମୋ ବ୍ରତ [୨] ମସ୍ତ୍ରୀ ତଚ୍ଚୋପବାସାଦ ପୁଣ୍ୟକଂ ।
[୩] ଔପବସ୍ତ୍ରନ୍ତୂପବାସୋ [୪] ବିବେକଃ ପୃଥଗାତ୍ମତା ।।
[୫] ସ୍ୟାଦ୍ ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚ୍ଚସଂ ବୃତ୍ତାଧ୍ୟୟନର୍ଦ୍ଧିରଥାଞ୍ଜଳିଃ ।
[୬] ପାଠେ ବ୍ରହ୍ମାଞ୍ଜଳିଃ [୭] ପାଠେ ବିପ୍ରୁଷୋ ବ୍ରହ୍ମବିନ୍ଦବଃ ।।
[୮] ଧ୍ୟାନଯୋଗାସନେ ବ୍ରହ୍ମାସନଂ [୯] କଳ୍ପେ ବିଧିକ୍ରମୌ ।
[୧୦] ମୁଖ୍ୟଃ ସ୍ୟାତ୍ପ୍ରଥମଃ କଳ୍ପୋ [୧୧] ଽନୁକଳ୍ପସ୍ତୁ ତତୋଽଧମଃ ।।
[୧୨] ସଂସ୍କାରପୂର୍ବଂ ଗ୍ରହଣଂ ସ୍ୟାଦୁପାକରଣଂ ଶ୍ରୁତେଃ ।
[୧୩] ସମେ ତୁ ପାଦଗ୍ରହଣମଭିବାଦନ ମିତ୍ୟୁଭେ ।।
[୧୪] ଭିକ୍ଷୁଃ ପରିବ୍ରାଟ୍ କର୍ମନ୍ଦୀ ପାରାଶର୍ଯ୍ୟପି ମସ୍କରୀ ।
[୧୫] ତପସ୍ୱୀ ତାପସଃ ପାରିକାଙ୍କ୍ଷୀ [୧୬] ବାଚଂଯମୋ ମୁନିଃ ।।

---

୧ । ନିୟମ । ବ୍ରତ ଏ ଦୁଇନାମ ବ୍ରତର । ୨ । ଉପବାସରୂପ ବ୍ରତକୁ ପୁଣ୍ୟକ କହି ।
୩ । ଔପବସ୍ତ୍ର । ଉପବାସ ଏ ଦୁଇନାମ ଉପବାସର ।
୪ । ବିବେକ । ପୃଥଗାତ୍ମତା ଏ ଦୁଇନାମ ବିବେକର ।
୫ । ବ୍ରହ୍ମବର୍ଚ୍ଚସ । ବୃତ୍ତାଧ୍ୟୟନର୍ଦ୍ଧି ଏ ଦୁଇନାମ ବେଦବୋଧିତାଚାରର ।
୬ । ବେଦପାଠାର୍ଥ ପ୍ରଣବୋଚ୍ଚାରଣ ପୂର୍ବକ କୃତାଞ୍ଜଳିକି ବ୍ରହ୍ମାଞ୍ଜଳି କହି ।
୭ । ବେଦପାଠନିର୍ଗତ ମୁଖବିନ୍ଦୁକୁ ବ୍ରହ୍ମବିନ୍ଦୁ କହି ।
୮ । ଧ୍ୟାନ ଏବ ଯୋଗାସନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବ୍ରହ୍ମାସନ କହି ।
୯ । କଳ୍ପ । ବିଧି । କ୍ରମ ଏ ତିନିନାମ ବେଦବିଧିର ।
୧୦ । ପ୍ରଥମ ବେଦବିଧିର ନାମକୁ ମୁଖ୍ୟ କହି ।
୧୧ । ଅଧମ ବେଦବିଧିକି ଅନୁକଳ୍ପ କହି ।
୧୨ । ସଂସ୍କାର ପୂର୍ବକ ବେଦ ଗ୍ରହଣକୁ ଉପାକରଣ କହି ।
୧୩ । ପାଦଗ୍ରହଣ । ଅଭିବାଦନ ଏ ଦୁଇନାମ ପାଦଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ ପ୍ରଣାମର ।
୧୪ । ଭିକ୍ଷୁ । ପରିବ୍ରାଜ୍ । କର୍ମନ୍ଦିନ୍ । ପାରାଶରିନ୍ । ମସ୍କରିନ୍ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ
ଚତୁର୍ଥାଶ୍ରମର ।
୧୫ । ତପସ୍ୱିନ୍ । ତାପସ । ପାରିକାଙ୍କ୍ଷିନ୍ ଏ ତିନିନାମ ତପସ୍ୱୀର ।
୧୬ । ବାଚଂଯମ । ମୁନି ଏ ଦୁଇନାମ ମୁନିର ।

[୧] ତପଃ କ୍ଳେଶସହୋ ଦାନ୍ତୋ [୨] ବର୍ଣ୍ଣିନୋ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣଃ ।
[୩] ଋଷୟଃ ସତ୍ୟବଚସଃ [୪] ସ୍ନାତକସ୍ତ୍ୱାପ୍ଳୁତବ୍ରତୀ ॥
[୫] ଯେ ନିର୍ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାମା ଯତିନୋ ଯତୟଶ୍ଚ ତେ ।
[୬] ଯଃ ସ୍ଥଣ୍ଡିଲେ ବ୍ରତବଶାଚ୍ଛେତେ ସ୍ଥାଣ୍ଡିଲଶାୟ୍ୟସୌ ॥
ସ୍ଥାଣ୍ଡିଲଶ୍ଚ [୭] ଥ ବିରଜସ୍ତମସଃ ସ୍ୟୁର୍ଦ୍ୱୟାତିଗାଃ ।
[୮] ପବିତ୍ରଃ ପ୍ରୟତଃ ପୂତଃ [୯] ପାଷଣ୍ଡାଃ ସର୍ବଲିଙ୍ଗିନଃ ॥
[୧୦] ପାଲାଶୋ ଦଣ୍ଡ ଆଷାଢୋ ବ୍ରତେ [୧୧] ରାମ୍ଭସ୍ତୁ ବୈଣବଃ ।
[୧୨] ଅସ୍ତ୍ରୀ କମଣ୍ଡଲୁଃ କୁଣ୍ଡୀ [୧୩] ବ୍ରତିନାମାସନଂ ବୃଷୀ ॥
[୧୪] ଅଜିନଂ ଚର୍ମ୍ମ କୃତ୍ତିଃ ସ୍ତ୍ରୀ [୧୫] ଭୈକ୍ଷଂ ଭିକ୍ଷାକଦମ୍ବକଂ ।
[୧୬] ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟଃ ସ୍ୟାଜ୍ଜପଃ [୧୭] ସୁତ୍ୟାଭିଷବଃ ସବନଂ ଚ ସା ॥

---

୧ । ତପଃ । କ୍ଳେଶସହ । ଦାନ୍ତ ଏ ତିନିନାମ ତପସ୍ୟା କ୍ଳେଶସହିଷ୍ଣୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୨ । ବର୍ଣ୍ଣିନ୍ । ବ୍ରହ୍ମଚାରିନ ଏ ଦୁଇନାମ ବ୍ରହ୍ମଚାରୀର ।
୩ । ଋଷି । ସତ୍ୟବଚସ ଏ ଦୁଇନାମ ଋଷିଙ୍କର ।
୪ । ସ୍ନାତକ । ଆପ୍ଳୁତବ୍ରତିନ ଏ ଦୁଇନାମ ସମାପ୍ତ ବେଦାଧ୍ୟୟନ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୫ । ଯତିନ୍ । ଯତି ଏ ଦୁଇନାମ ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । ବ୍ରତାର୍ଥ ଯୋଗେ ସ୍ଥଣ୍ଡିଳରେ ଶୋଇବା ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସ୍ଥଣ୍ଡିଳଶାୟୀ କହି ।
୭ । ବିରଜସ୍ତମସ୍ । ଦ୍ୱୟାତିଗ ଏ ଦୁଇନାମ ରଜ ଓ ତମୋଗୁଣରହିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ପବିତ୍ର । ପ୍ରୟତ । ପୂତ ଏ ତିନିନାମ ପବିତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ପାଷଣ୍ଡ । ସର୍ବଲିଙ୍ଗିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ବେଦବହିର୍ଭୂତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୦ । ବ୍ରତରେ ପଳାଶଦଣ୍ଡକୁ ଆଷାଢ଼ କହି ।
୧୧ । ବ୍ରତରେ ବାଉଁଶ ଦଣ୍ଡକୁ ରାମ୍ଭ କହି ।
୧୨ । କମଣ୍ଡଳୁ । କୁଣ୍ଡୀ ଏ ଦୁଇନାମ କମଣ୍ଡଳୁର ।
୧୩ । ବ୍ରତୀମାନଙ୍କର ଆସନକୁ ବୃଷୀ କହି ।
୧୪ । ଅଜିନ । ଚର୍ମନ୍ । କୃତ୍ତି ଏ ତିନିନାମ ବ୍ରତୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ଚର୍ମର ।
୧୫ । ଭିକ୍ଷାସମୂହକୁ ଭୈକ୍ଷ କହି ।
୧୬ । ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ । ଜପ ଏ ଦୁଇନାମ ଜପର ।
୧୭ । ସୁତ୍ୟା । ଅଭିଷବ । ସବନ ଏ ତିନିନାମ ଯଜ୍ଞସ୍ନାନର ।

[୧] ସର୍ବୈନସାମପଧ୍ୱଂସି ଜପ୍ୟଂ ତ୍ରିଷ୍ୱଘମର୍ଷଣଂ ।
[୨] ଦର୍ଶଶ୍ଚ [୩] ପୌର୍ଣ୍ଣମାସଶ୍ଚ ଯାଗୌ ପକ୍ଷାନ୍ତଯୋଃ ପୃଥକ୍ ॥
[୪] ଶରୀରସାଧନାପେକ୍ଷଂ ନିତ୍ୟଂ ଯତ୍କର୍ମ ତଦ୍ୟମଃ ।
[୫] ନିୟମସ୍ତୁ ସ ଯତ୍କର୍ମାନିତ୍ୟମାଗନ୍ତୁସାଧନଂ ॥
[୬] ଉପବୀତଂ ଯଜ୍ଞସୂତ୍ରଂ ପ୍ରୋଦ୍ଧୃତେ ଦକ୍ଷିଣେ କରେ ।
[୭] ପ୍ରାଚୀନାବୀତମନ୍ୟସ୍ମିନ୍ [୮] ନିବୀତଂ କଣ୍ଠଲମ୍ବିତଂ ॥
[୯] ଅଙ୍ଗୁଲ୍ୟଗ୍ରେ ତୀର୍ଥଂ ଦୈବଂ [୧୦] ସ୍ୱଲ୍ପାଙ୍ଗୁଲ୍ୟୋର୍ମୂଲେ କାୟଂ
[୧୧] ମଧ୍ୟେଽଙ୍ଗୁଷ୍ଠାଙ୍ଗୁଲ୍ୟୋଃ ପୈତ୍ରଂ [୧୨] ମୂଲେ ତ୍ୱଙ୍ଗୁଷ୍ଠସ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଂ ।
[୧୩] ସ୍ୟାଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମଭୂୟଂ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱଂ ବ୍ରହ୍ମସାୟୁଜ୍ୟମିତ୍ୟପି ।
[୧୪] ଦେବଭୂୟାଦିକଂ ତଦ୍ୱତ୍ [୧୫] କୃଚ୍ଛ୍ରଂ ସାନ୍ତପନାଦିକଂ ॥

---

୧ । ପାପନାଶକ ଜପ୍ୟମନ୍ତ୍ରକୁ ଅଘମର୍ଷଣ କହନ୍ତି ।
୨ । ଅମାବାସ୍ୟାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯାଗର ନାମକୁ ଦର୍ଶ କହନ୍ତି ।
୩ । ପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଯାଗର ନାମକୁ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସ କହନ୍ତି ।
୪ । ଶରୀର ସାଧନାପେକ୍ଷ ନିତ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିତ୍ୟକର୍ମକୁ ଯମ କହନ୍ତି ।
୫ । ଅନିତ୍ୟ ଆଗନ୍ତୁକ କାରଣରୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟକର୍ମକୁ ନିୟମ କହନ୍ତି ।
୬ । ବାମସ୍କନ୍ଧାର୍ପିତ ଯଜ୍ଞୋପବୀତକୁ ଉପବୀତ କହନ୍ତି ।
୭ । ଦକ୍ଷିଣ ସ୍କନ୍ଧାର୍ପିତ ଯଜ୍ଞୋପବୀତକୁ ପ୍ରାଚୀନାବୀତ କହନ୍ତି ।
୮ । କଣ୍ଠଲମ୍ବିତ ଯଜ୍ଞୋପବୀତକୁ ନିବୀତ କହନ୍ତି ।
୯ । ଅଙ୍ଗୁଳିର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ଦୈବତୀର୍ଥ କହନ୍ତି ।
୧୦ । କନିଷ୍ଠାଙ୍ଗୁଳି ଏବଂ ଅନାମିକା ଅଙ୍ଗୁଳିର ମୂଳଦେଶକୁ କାୟତୀର୍ଥ କହନ୍ତି ।
୧୧ । ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ଅଉ ତର୍ଜ୍ଜନୀର ମଧ୍ୟଭାଗକୁ ପୈତ୍ରତୀର୍ଥ କହନ୍ତି ।
୧୨ । ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଳିର ମୂଳଦେଶକୁ ବ୍ରାହ୍ମତୀର୍ଥ କହନ୍ତି ।
୧୩ । ବ୍ରହ୍ମଭୂୟ । ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ । ବ୍ରହ୍ମସାୟୁଜ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱର ।
୧୪ । ଦେବଭୂୟ । ଦେବତ୍ୱ । ଦେବସାୟୁଜ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଦେବତ୍ୱର ।
୧୫ । ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତାତ୍ମକ ସାନ୍ତପନାଦି ବ୍ରତକୁ କୃଚ୍ଛ୍ର କହନ୍ତି ।

[୧] ସନ୍ନ୍ୟାସବତ୍ୟନଶନେ ପୁମାନ୍ ପ୍ରାୟୋ [୨] ଽଥ ବୀରହା ।
ନଷ୍ଟାଗ୍ନିଃ [୩] କୁହନା ଲୋଭାନ୍ମିଥ୍ୟେର୍ଯ୍ୟାପଥକଳ୍ପନା ॥
[୪] ବ୍ରାତ୍ୟଃ ସଂସ୍କାରହୀନଃ ସ୍ୟା [୫] ଦସ୍ୱାଧ୍ୟାୟୋ ନିରାକୃତିଃ ।
[୬] ଧର୍ମ୍ମଧ୍ୱଜୀ ଲିଙ୍ଗବୃତ୍ତି [୭] ରବକୀର୍ଣ୍ଣୀ କ୍ଷତବ୍ରତଃ ॥
ସୁପ୍ତେ ଯସ୍ମିନ୍ନସ୍ତମେତି ସୁପ୍ତେ ଯସ୍ମିନ୍ନୁଦେତି ଚ ।
[୮] ଅଂଶୁମାନଭିନିର୍ମ୍ମୁକ୍ତୋ [୯] ଽଭ୍ୟୁଦିତୌ ତୌ ଯଥାକ୍ରମଂ ॥
[୧୦] ପରିବେତ୍ତାନୁଜୋ ଽନୂଢେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠେ ଦାରପରିଗ୍ରହାତ୍ ।
[୧୧] ପରିବିତ୍ତିସ୍ତୁ ତଜ୍ଜ୍ୟାୟାନ୍ [୧୨] ବିବାହୋପଯମୌ ସମୌ ॥
ତଥା ପରିଣୟୋଦ୍ୱାହୋପଯାମାଃ ପାଣିପୀଡ଼ନଂ ।
[୧୩] ବ୍ୟବାୟୋ ଗ୍ରାମ୍ୟଧର୍ମ୍ମସ୍ତୁ ରତଂ ନିଧୁବନଂ ଚ ସଃ ॥

---

୧ । ସନ୍ନ୍ୟାସଜନିତ ଅନଶନକୁ ପ୍ରାୟ କହି ।
୨ । ବୀରହନ୍ । ନଷ୍ଟାଗ୍ନି ଏ ଦୁଇନାମ ବୃଥାଦିବଂଶଦ୍ୱାରେ ନଷ୍ଟାଗ୍ନି ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୩ । ଲୋଭପ୍ରଯୁକ୍ତ ମିଥ୍ୟା ଧର୍ମପଥଆଶ୍ରୟକୁ କୁହନା କହି ।
୪ । ବ୍ରାତ୍ୟ । ସଂସ୍କାରହୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ଷୋଡ଼ଶବର୍ଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅକୃତଉପନୟନବ୍ୟକ୍ତିର ।
୫ । ଅସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ । ନିରାକୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ବେଦାଧ୍ୟୟନଶୂନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । ଧର୍ମ୍ମଧ୍ୱଜିନ୍ । ଲିଙ୍ଗବୃତ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ଉପାର୍ଜନାର୍ଥ ଜଟା ଭସ୍ମାଦିଚିହ୍ନଧାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୭ । ଅବକୀର୍ଣ୍ଣିନ୍ । କ୍ଷତବ୍ରତ ଏ ଦୁଇନାମ ଭ୍ରଷ୍ଟବ୍ରତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ଯେ ବ୍ରତୀର ଶୟନ ଦେଖିକରି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ଯାନ୍ତି ତାକୁ ଅଭିନିର୍ମୁକ୍ତ କହି ।
୯ । ଯେ ବ୍ରତୀର ଶୟନ ଦେଖି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ହୁଅନ୍ତି ତାହାକୁ ଅଭ୍ୟୁଦିତ କହି ।
୧୦ । ଅବିବାହିତ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଥାଉଁ କନିଷ୍ଠ ବିବାହ ହେଲେ ତାକୁ ପରିବେତ୍ତୃ କହି ।
୧୧ । ଯାହାର ବିବାହ ନ ହେଉଁ କନିଷ୍ଠ ବିବାହ ହୁଏ ସେ ଜ୍ୟେଷ୍ଠକୁ ପରିବିତ୍ତି କହି ।
୧୨ । ବିବାହ । ଉପଯମ । ପରିଣୟ । ଉଦ୍ୱାହ । ଉପଯାମ । ପାଣିପୀଡ଼ନ ଏ ଛନାମ ବିବାହର ।
୧୩ । ବ୍ୟବାୟ । ଗ୍ରାମ୍ୟଧର୍ମ । ରତ । ନିଧୁବନ ଏ ଚାରିନାମ ମୈଥୁନର ।

[୧] ତ୍ରିବର୍ଗୋ ଧର୍ମକାମାର୍ଥୈ [୨] ଶ୍ଚତୁର୍ବର୍ଗଃ ସମୋକ୍ଷକୈଃ ।
[୩] ସବଲୈସ୍ତୈଶ୍ଚତୁର୍ଭଦ୍ରଂ [୪] ଜନ୍ୟାଃ ସ୍ନିଗ୍ଧାବରସ୍ୟ ଯେ ॥

କ୍ଷତ୍ରିୟବର୍ଗଃ ।

[୧] ମୂର୍ଦ୍ଧାଭିଷିକ୍ତୋ ରାଜନ୍ୟୋ ବାହୁଜଃ କ୍ଷତ୍ରିୟୋ ବିରାଟ୍ ।
[୨] ରାଜ୍ଞି ରାଟ୍ ପାର୍ଥିବ କ୍ଷ୍ମାଭୃନ୍ନୃପ ଭୂପ ମହୀକ୍ଷିତଃ ॥
[୩] ରାଜା ତୁ ପ୍ରଣତାଶେଷସାମନ୍ତଃ ସ୍ୟାଦଧୀଶ୍ୱରଃ ।
[୪] ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ସାର୍ବଭୌମୋ [୫] ନୃପୋଽନ୍ୟୋ ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱରଃ ।
[୬] ଯେନେଷ୍ଟଂ ରାଜସୂୟେନ ମଣ୍ଡଳସ୍ୟେଶ୍ୱରଶ୍ଚ ଯଃ ।
ଶାସ୍ତି ଯଶ୍ଚାଜ୍ଞୟା ରାଜ୍ଞଃ ସ ସମ୍ରାଡ଼୍ [୭] ଅଥ ରାଜକଂ ।

---

୧ । ଧର୍ମ । ଅର୍ଥ । କାମ ଏମାନଙ୍କୁ ତ୍ରିବର୍ଗ କହି ।
୨ । ଧର୍ମ । ଅର୍ଥ । କାମ । ମୋକ୍ଷ ଏ ଚାରିଙ୍କି ଚତୁର୍ବର୍ଗ କହି ।
୩ । ଧର୍ମ । ଅର୍ଥ । କାମ । ମୋକ୍ଷ । ସୈନ୍ୟ ଏ ପାଞ୍ଚକୁ ଚତୁର୍ଭଦ୍ର କହି ।
୪ । ବରର ସମାନ ବୟସ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଜନ୍ୟା କହି ।

କ୍ଷତ୍ରିୟବର୍ଗଃ ।

୧ । ମୂର୍ଦ୍ଧାଭିଷିକ୍ତ । ରାଜନ୍ୟ । ବାହୁଜ । କ୍ଷତ୍ରିୟ । ବିରାଟ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କ୍ଷତ୍ରିୟର ।
୨ । ରାଜନ୍ । ରାଜ୍ । ପାର୍ଥିବ । କ୍ଷ୍ମାଭୃତ୍ । ନୃପ । ଭୂପ । ମହୀକ୍ଷିତ୍ ଏ ସାତନାମ ରାଜାର
୩ । ପ୍ରଣତାଶେଷସାମନ୍ତ ରାଜାକୁ ଅଧୀଶ୍ୱର କହି ।
୪ । ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତିନ୍ । ସାର୍ବଭୌମ ଏ ଦୁଇନାମ ସମୁଦ୍ରାନ୍ତପୃଥ୍ୱୀରାଜାର ।
୫ । ଅନ୍ୟ ରାଜାକୁ ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର କହି ।
୬ । ରାଜସୂୟ ଯାଗକର୍ତ୍ତା ଏବଂ ମଣ୍ଡଳେଶ୍ୱର ଓ ସର୍ବୋପରି ରାଜାକୁ ସମ୍ରାଜ କହି ।
୭ । ନୃପତିସମୂହକୁ ରାଜକ କହି ।

[୧] ରାଜନ୍ୟକଂ ଚ ନୃପତେଃ କ୍ଷତ୍ରିୟାଣାଂ ଗଣେ କ୍ରମାତ୍ ।
[୨] ମନ୍ତ୍ରୀ ଧୀସଚିବୋଽମାତ୍ୟୋ [୩] ଽନ୍ୟେ କର୍ମସଚିବାସ୍ତତଃ ॥
[୪] ମହାମାତ୍ରାଃ ପ୍ରଧାନାନି [୫] ପୁରୋଧାସ୍ତୁ ପୁରୋହିତଃ ।
[୬] ଦ୍ରଷ୍ଟରି ବ୍ୟବହାରାଣାଂ ପ୍ରାଡ୍ବିବାକାକ୍ଷଦର୍ଶକୌ ॥
[୭] ପ୍ରତୀହାରେ ଦ୍ୱାରପାଲ ଦ୍ୱାସ୍ଥ ଦ୍ୱାସ୍ଥିତ ଦର୍ଶକାଃ ।
[୮] ରକ୍ଷିବର୍ଗସ୍ତ୍ୱନୀକସ୍ଥୋ [୯] ଽଥାଧ୍ୟକ୍ଷାଧିକୃତୌ ସମୌ ॥
[୧୦] ସ୍ଥାୟୁକୋଽଧିକୃତୋ ଗ୍ରାମେ [୧୧] ଗୋପୋ ଗ୍ରାମେଷୁ ଭୂରିଷୁ ।
[୧୨] ଭୌରିକଃ କନକାଧ୍ୟକ୍ଷୋ [୧୩] ରୂପ୍ୟାଧ୍ୟକ୍ଷସ୍ତୁ ନୈଷ୍କିକଃ ॥
[୧୪] ଅନ୍ତଃପୁରେ ତ୍ୱଧିକୃତଃ ସ୍ୟାଦନ୍ତର୍ବଂଶିକୋ ଜନଃ ।
[୧୫] ସୌବିଦଲ୍ଲାଃ କଞ୍ଚୁକିନଃ ସ୍ଥାପତ୍ୟାଃ ସୌବିଦାଶ୍ଚ ତେ ॥

---

୧ । କ୍ଷତ୍ରିୟସମୂହଙ୍କୁ ରାଜନ୍ୟକ କହି ।
୨ । ମନ୍ତ୍ରିନ୍ । ଧୀସଚିବ । ଅମାତ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ମନ୍ତ୍ରୀର ।
୩ । ରାଜାର କର୍ମକର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ କର୍ମ ସଚିବ କହି ।
୪ । ମହାମାତ୍ର । ପ୍ରଧାନ ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜାର ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀର ।
୫ । ପୁରୋଧସ୍ । ପୁରୋହିତ ଏ ଦୁଇନାମ ପୁରୋହିତର ।
୬ । ପ୍ରାଡ୍ବିବାକ୍ । ଅକ୍ଷଦର୍ଶକ ଏ ଦୁଇନାମ ବିଚାରକର ।
୭ । ପ୍ରତିହାର । ଦ୍ୱାରପାଳ । ଦ୍ୱାସ୍ଥ । ଦ୍ୱାସ୍ଥିତ । ଦର୍ଶକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ରାଜାଙ୍କ ଦ୍ୱାରୀର ।
୮ । ରକ୍ଷିବର୍ଗ । ଅନୀକସ୍ଥ ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜାଙ୍କ ରକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଶସ୍ତ୍ରଧାରୀ ପୁରୁଷରେ ।
୯ । ଅଧ୍ୟକ୍ଷ । ଅଧିକୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜାଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷର ।
୧୦ । ଏକଗ୍ରାମର ଅଧିକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିକି ସ୍ଥାୟୁକ କହି ।
୧୧ । ଅନେକ ଗ୍ରାମର ଅଧିକାରୀକି ଗୋପ କହି ।
୧୨ । ଭୌରିକ । କନକାଧ୍ୟକ୍ଷ ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଧ୍ୟକ୍ଷର ।
୧୩ । ରୂପାଧ୍ୟକ୍ଷ । ନୈଷ୍କିକ ଏ ଦୁଇନାମ ରୌପ୍ୟାଧ୍ୟକ୍ଷର ।
୧୪ । ରାଜାର ଅନ୍ତଃପୁରାଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କୁ ଅନ୍ତର୍ବଂଶିକ କହି ।
୧୫ । ସୌବିଦଲ୍ଲ । କଞ୍ଚୁକିନ୍ । ସ୍ଥାପତ୍ୟ । ସୌବିଦ ଏ ଚାରିନାମ ରାଜାର ଅନ୍ତଃପୁର-
ସ୍ଥିତ ସ୍ତ୍ରୀରକ୍ଷକର ।

[୧] ଶଣ୍ଢୋ ବର୍ଷବରସ୍ତୁଲ୍ୟୌ [୨] ସେବକାର୍ଥ୍ୟନୁଜୀବିନଃ ।
[୩] ବିଷୟାନନ୍ତରୋ ରାଜା ଶତ୍ରୁ [୪] ର୍ମିତ୍ରମତଃପରଂ ॥
[୫] ଉଦାସୀନଃ ପରତରଃ [୬] ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହସ୍ତୁ ପୃଷ୍ଠତଃ ।
[୭] ରିପୌ ବୈରି ସପତ୍ନାରି ଦ୍ୱିଷଦ୍ଦ୍ୱେଷଣ ଦୁର୍ହୃଦଃ ॥
ଦ୍ୱିଡ୍‌ବିପକ୍ଷାହିତାମିତ୍ର ଦସ୍ୟୁ ଶାତ୍ରବ ଶତ୍ରବଃ ।
ଅଭିଘାତି ପରାରାତି ପ୍ରତ୍ୟର୍ଥିପରିପନ୍ଥିନଃ ॥
[୮] ବୟସ୍ୟଃ ସ୍ନିଗ୍ଧଃ ସବୟା [୯] ଅଥ ମିତ୍ରଂ ସଖା ସୁହୃତ୍ ।
[୧୦] ସଖ୍ୟଂ ସାପ୍ତପଦୀନଂ ସ୍ୟା [୧୧] ଦନୁରୋଧୋଽନୁବର୍ତ୍ତନଂ ॥
[୧୨] ଯଥାର୍ହବର୍ଣ୍ଣଃ ପ୍ରଣିଧିରପସର୍ପଶ୍ଚରଃସ୍ପଶଃ ।
ଚାରଶ୍ଚ ଗୂଢ଼ପୁରୁଷ [୧୩] ଶ୍ଚାପ୍ତଃ ପ୍ରତ୍ୟୟିତ ସ୍ତ୍ରିଷୁ ॥

---

୧ । ଶଣ୍ଢ । ବର୍ଷବର ଏ ଦୁଇନାମ ରଜାର ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ଥିତ ନପୁଂସକର ।
୨ । ସେବକ । ଅର୍ଥିନ୍ । ଅନୁଜୀବିନ୍ ଏ ତିନିନାମ ରଜାଙ୍କ ଚାକରର ।
୩ । ଆପଣା ରାଜ୍ୟର ଅନନ୍ତର ରାଜ୍ୟର ରାଜାର ନାମକୁ ଶତ୍ରୁ କହି ।
୪ । ତଦନନ୍ତର ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ରାଜାକୁ ମିତ୍ର କହି ।
୫ । ତଦନନ୍ତର ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ରାଜାଙ୍କୁ ଉଦାସୀନ କହି ।
୬ । ରାଜ୍ୟର ପଶ୍ଚାଦ୍‌ବର୍ତ୍ତି ଦେଶାଧିପମାନଙ୍କୁ ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହ କହି ।
୭ । ରିପୁ । ବୈରିନ୍ । ସପତ୍ନ । ଅରି । ଦ୍ୱିଷତ୍ । ଦ୍ୱେଷଣ । ଦୁର୍ହୃଦ୍ । ଦ୍ୱିଷ୍ । ବିପକ୍ଷ । ଅହିତ । ଅମିତ୍ର । ଦସ୍ୟୁ । ଶାତ୍ରବ । ଶତ୍ରୁ । ଅଭିଘାତିନ୍ । ପର । ଅରାତି । ପ୍ରତ୍ୟର୍ଥିନ୍ । ପରିପନ୍ଥିନ୍ ଏ ଊଣେଇଶ ନାମ ସାଧାରଣ ଶତ୍ରୁର ।
୮ । ବୟସ୍ୟ । ସ୍ନିଗ୍ଧ । ସବୟସ୍ ଏ ତିନିନାମ ସମାନବୟସ୍କ ମିତ୍ରର ।
୯ । ମିତ୍ର । ସଖି । ସୁହୃଦ୍ ଏ ତିନିନାମ ସାଧାରଣ ମିତ୍ରର ।
୧୦ । ସଖ୍ୟ । ସାପ୍ତପଦୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ସଖ୍ୟତାର ।
୧୧ । ଅନୁରୋଧ । ଅନୁବର୍ତ୍ତନ ଏ ଦୁଇନାମ ଅପର ବନ୍ଧୁ ଅଭିଳାଷ ସମ୍ପାଦନର ।
୧୨ । ଯଥାର୍ହବର୍ଣ୍ଣ । ପ୍ରଣିଧି । ଅପସର୍ପ । ଚର । ସ୍ପଶ୍ । ଚାର । ଗୂଢ଼ପୁରୁଷ ଏ ସାତ ନାମ ଚରର ।
୧୩ । ଆପ୍ତ । ପ୍ରତ୍ୟୟିତ ଏ ଦୁଇନାମ ରଜାଙ୍କ ବିଶ୍ୱସ୍ତଲୋକର ।

[୧] ସାମ୍ବତ୍ସରେ ଜ୍ୟୌତିଷିକୋ ଦୈବଜ୍ଞଃ ଗଣକାବପି ।
ସ୍ୟୁର୍ମୌହୂର୍ତ୍ତିକ ମୌହୂର୍ତ୍ତ ଜ୍ଞାନି କାର୍ତ୍ତାନ୍ତିକା ଅପି ॥
[୨] ତାନ୍ତ୍ରିକୋ ଜ୍ଞାତସିଦ୍ଧାନ୍ତଃ [୩] ସତ୍ରୀ ଗୃହପତିଃ ସମୌ ।
[୪] ଲିପିକରେ ଽକ୍ଷରଚଣୋ ଽକ୍ଷରଚୁଞ୍ଚୁଶ୍ଚ ଲେଖକେ ॥
[୫] ଲିଖିତାକ୍ଷରବିନ୍ୟାସେ ଲିପିର୍ଲିବିରୁଭେ ସ୍ତ୍ରିୟୌ ।
[୬] ସ୍ୟାତ୍ସନ୍ଦେଶହରେ ଦୂତୋ [୭] ଦୂତ୍ୟଂ ତଦ୍ଭାବକର୍ମଣି ॥
[୮] ଅଧ୍ୱନୀନୋ ଽଧ୍ୱଗୋ ଽଧ୍ୱନ୍ୟଃ ପାନ୍ଥଃ ପଥିକ ଇତ୍ୟପି ।
[୯] ସ୍ୱାମ୍ୟମାତ୍ୟ ସୁହୃତ୍କୋଷ ରାଷ୍ଟ୍ର ଦୁର୍ଗବଲାନି ଚ ॥
ରାଜ୍ୟାଙ୍ଗାନି ପ୍ରକୃତୟଃ [୧୦] ପୌରାଣାଂ ଶ୍ରେଣୟୋ ଽପି ଚ ।
ସନ୍ଧିର୍ନା ବିଗ୍ରହୋ ଯାନମାସନଂ ଦ୍ୱୈଧମାଶ୍ରୟଃ ॥
ଷଡ଼୍ଗୁଣାଃ [୧୧] ଶକ୍ତୟସ୍ତିସ୍ରଃ ପ୍ରଭାବୋତ୍ସାହ ମନ୍ତ୍ରଜାଃ ।

---

୧ । ସାମ୍ବତ୍ସର । ଜ୍ୟୌତିଷିକ । ଦୈବଜ୍ଞ । ଗଣକ । ମୌହୂର୍ତ୍ତିକ । ମୌହୂର୍ତ୍ତ । ଜ୍ଞାନୀ । କାର୍ତ୍ତାନ୍ତିକ ଏ ଆଠନାମ ଜ୍ୟୋତିଷବେତ୍ତାର ।
୨ । ତାନ୍ତ୍ରିକ । ଜ୍ଞାତସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ ଶାସ୍ତ୍ରତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞର ।
୩ । ସତ୍ରିନ୍ । ଗୃହପତି ଏ ଦୁଇନାମ ଗୃହସ୍ଥର ।
୪ । ଲିପିକର । ଅକ୍ଷରଚଣ । ଅକ୍ଷରଚୁଞ୍ଚୁ । ଲେଖକ ଏ ଚାରିନାମ ଲେଖକର ।
୫ । ଲିଖିତ । ଅକ୍ଷରସଂସ୍ଥାନ । ଲିପି । ଲିବି ଏ ଚାରିନାମ ଲେଖାର ।
୬ । ସନ୍ଦେଶହର । ଦୂତ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୂତର ।
୭ । ଦୂତକର୍ମକୁ ଦୂତ୍ୟ କହି ।
୮ । ଅଧ୍ୱନୀନ । ଅଧ୍ୱଗ । ଅଧ୍ୱନ୍ୟ । ପାନ୍ଥ । ପଥିକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପଥିକର ।
୯ । ରାଜ୍ୟାଙ୍ଗ । ପ୍ରକୃତି ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜ୍ୟାଙ୍ଗର ।
୧୦ । ସନ୍ଧି । ବିଗ୍ରହ । ଯାନ । ଆସନ । ଦ୍ୱୈଧ । ଆଶ୍ରୟ ଏ ଛଅନାମ ରାଜାର ଛଅଗୁଣର ।
୧୧ । ପ୍ରଭାବ । ଉତ୍ସାହ । ମନ୍ତ୍ର ଏ ତିନିନାମ ରାଜାର ଶକ୍ତିର ।

[୧] କ୍ଷୟଃ ସ୍ଥାନଂ ଚ ବୃଦ୍ଧିଶ୍ଚ ତ୍ରିବର୍ଗୋ ନୀତିବେଦିନାଂ ॥
[୨] ସ ପ୍ରତାପଃ ପ୍ରଭାବଶ୍ଚ ଯତ୍ତେଜଃ କୋଷଦଣ୍ଡଜଂ ।
[୩] ଭେଦୋ ଦଣ୍ଡଃ ସାମ ଦାନମିତ୍ୟୁପାୟଚତୁଷ୍ଟୟଂ ॥
[୪] ସାହସଂ ତୁ ଦମୋ ଦଣ୍ଡ [୫] ସାମ ସାନ୍ତ୍ୱ [୬] ମଥୋ ସମୌ ।
ଭେଦୋପଜାପ [୭] ଉପଧା ଧର୍ମ୍ମାଦ୍ୟୈର୍ଯତ୍ପରୀକ୍ଷଣଂ ॥
ପଞ୍ଚତ୍ରିଷୁ [୮] ଷଡ଼କ୍ଷୀଣୋ ଯସ୍ତୃତୀୟାଦ୍ୟଗୋଚରଃ ।
[୯] ବିବିକ୍ତ ବିଜନଚ୍ଛନ୍ନ ନିଃଶଲାକାସ୍ତଥା ରହଃ ॥
ରହଶ୍ଚୋପାଂଶୁ ଚାଲିଙ୍ଗେ [୧୦] ରହସ୍ୟଂ ତଦ୍ଭବେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୧୧] ସମୌ ବିସ୍ରମ୍ଭ ବିଶ୍ୱାସୌ [୧୨] ଭ୍ରେଷୋ ଭ୍ରଂଶୋ ଯଥୋଚିତାତ୍
[୧୩] ଅଭ୍ରେଷ ନ୍ୟାୟ କଳ୍ପାସ୍ତୁ ଦେଶରୂପଂ ସମଞ୍ଜସଂ ।

---

୧ । କ୍ଷୟ । ସ୍ଥାନ । ବୃଦ୍ଧି ଏ ତିନିନାମ ଏମାନଙ୍କ ତ୍ରିବର୍ଗର ।
୨ । ପ୍ରତାପ । ପ୍ରଭାବ ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜାର କୋଷଦଣ୍ଡ ନିମିତ୍ତ ତେଜର ।
୩ । ଭେଦ । ଦଣ୍ଡ । ସାମନ୍ । ଦାନ ଏ ଚାରିନାମ ରାଜାଙ୍କ ଚାରିଉପାୟର ।
୪ । ସାହସ । ଦମ । ଦଣ୍ଡ ଏ ତିନିନାମ ଦଣ୍ଡର ।
୫ । ସାମନ୍ । ସାନ୍ତ୍ୱ ଏ ଦୁଇନାମ ତୃତୀୟଉପାୟ ସାମର ।
୬ । ଭେଦ । ଉପଜାପ ଏ ଦୁଇନାମ ଚତୁର୍ଥ ଉପାୟ ଭେଦର ।
୭ । ଉପଧା । ପଧା ଏ ଦୁଇନାମ ଧର୍ମାର୍ଥ କାମଦ୍ୱାରା ମନ୍ତ୍ରିମାନଙ୍କ ପରୀକ୍ଷଣର ।
୮ । ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଦୁଇ ମନ୍ତ୍ରି ସହିତ ମନ୍ତ୍ରଣାର ନାମକୁ ଅଷଡ଼କ୍ଷୀଣ କହି ।
୯ । ବିବିକ୍ତ । ବିଜନ । ଛନ୍ନ । ନିଃଶଲାକ । ରହସ୍ । ଉପାଂଶୁ ଏ ଛନାମ ନିର୍ଜନସ୍ଥାନର
୧୦ । ଗୋପନସ୍ଥାନ ଉଦ୍ଭବ କର୍ମକୁ ରହସ୍ୟ କହି ।
୧୧ । ବିସ୍ରମ୍ଭ । ବିଶ୍ୱାସ ଏ ଦୁଇନାମ ବିଶ୍ୱାସର ।
୧୨ । ଯଥୋଚିତ ଅନ୍ୟାୟ ଭ୍ରଂଶର ନାମକୁ ଭ୍ରେଷ କହି ।
୧୩ । ଅଭ୍ରେଷ । ନ୍ୟାୟ । କଳ୍ପ । ଦେଶରୂପ । ସମଞ୍ଜସ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଯଥୋଚିତ ଆଚରଣର ।

[୧] ଯୁକ୍ତମୌପୟିକଂ ଲଭ୍ୟଂ ଭଜମାନାଭିନୀତବତ୍ ॥
ନ୍ୟାଯ୍ୟଂ ଚ ତ୍ରିଷୁ ଷଟ୍ [୨] ସଂପ୍ରଧାରଣା ତୁ ସମର୍ଥନଂ ।
[୩] ଅବବାଦସ୍ତୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶୋ ନିଦେଶଃ ଶାସନଂ ଚ ସଃ ॥
ଶିଷ୍ଟିଶ୍ଚାଜ୍ଞା ଚ [୪] ସଂସ୍ଥା ତୁ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଧାରଣା ସ୍ଥିତିଃ ।
[୫] ଆଗୋ ଽପରାଧୋ ମନ୍ତୁଶ୍ଚ [୬] ସମେ ଉଦ୍ଦାନ ବନ୍ଧନେ ॥
[୭] ଦ୍ୱିପାଦ୍ୟୋ ଦ୍ୱିଗୁଣୋ ଦଣ୍ଡୋ [୮] ଭାଗଧେୟଃ କରୋ ବଳିଃ ।
[୯] ଘଟ୍ଟାଦିଦେୟଂ ଶୁଳ୍କୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ [୧୦] ପ୍ରାଭୃତଂ ତୁ ପ୍ରଦେଶନଂ ॥
ଉପାୟନ ମୁପଗ୍ରାହ୍ୟ ମୁପହାରସ୍ତଥୋପଦା ।
[୧୧] ଯୌତୁକାଦି ତୁ ଯଦ୍ଦେୟଂ ସୁଦାୟୋ ହରଣଂ ଚ ତତ୍ ॥
[୧୨] ତତ୍କାଳସ୍ତୁ ତଦାତ୍ୱଂ ସ୍ୟାତ୍ [୧୩] ଉତ୍ତରଃ କାଳ ଆୟତିଃ ।
[୧୪] ସାଂଦୃଷ୍ଟିକଂ ଫଳଂ ସଦ୍ୟ [୧୫] ଉଦର୍କଃ ଫଳମୁତ୍ତରଂ ॥

---

୧ । ଯୁକ୍ତ । ଔପୟିକ । ଲଭ୍ୟ । ଭଜମାନ । ଅଭିନୀତ । ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଏ ଛନାମ ନ୍ୟାଯ୍ୟ
୨ । ସଂପ୍ରଧାରଣା । ସମର୍ଥନ ଏ ଦୁଇନାମ ସମର୍ଥନର । (ବସ୍ତୁର ।
୩ । ଅବବାଦ । ନିର୍ଦ୍ଦେଶ । ନିଦେଶ । ଶାସନ । ଶିଷ୍ଟି । ଆଜ୍ଞା ଏ ଛନାମ ଆଜ୍ଞାର ।
୪ । ମର୍ଯ୍ୟାଦା । ସଂସ୍ଥା । ଧାରଣା । ସ୍ଥିତି ଏ ଚାରିନାମ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ।
୫ । ଆଗସ୍ । ଅପରାଧ । ମନ୍ତୁ ଏ ତିନିନାମ ଅପରାଧର ।
୬ । ଉଦ୍ଦାନ । ବନ୍ଧନ ଏ ଦୁଇନାମ ବନ୍ଧନର ।
୭ । ଦ୍ୱିଗୁଣ ଦଣ୍ଡର ନାମକୁ ଦ୍ୱିପାଦ୍ୟ କହି ।
୮ । ଭାଗଧେୟ । କର । ବଳି ଏ ତିନିନାମ ରାଜସ୍ୱର ।
୯ । ଘାଟ ଇତ୍ୟାଦିରେ ଦେୟ ମାସୁଲକୁ ଶୁଳ୍କ କହି । (ରାଜଭେଟିର ।
୧୦ । ପ୍ରାଭୃତ । ପ୍ରଦେଶନ । ଉପାୟନ । ଉପଗ୍ରାହ୍ୟ । ଉପହାର । ଉପଦା ଏ ଛନାମ
୧୧ । ଦାୟ । ହରଣ । ଯୌତୁକ ଏ ତିନିନାମ ଯୌତୁକାଦି ଦେୟବସ୍ତୁର ।
୧୨ । ତତ୍କାଳ । ତଦାତ୍ୱ ଏ ଦୁଇନାମ ବର୍ତ୍ତମାନକାଳର ।
୧୩ । ଉତ୍ତରକାଳକୁ ଆୟତି କହି ।
୧୪ । ସଦ୍ୟଫଳକୁ ସାଂଦୃଷ୍ଟିକ କହି । ୧୫ । ଉତ୍ତରଫଳକୁ ଉଦର୍କ କହି ।

[୧] ଅଦୃଷ୍ଟଂ ବହ୍ନିତୋୟାଦି [୨] ଦୃଷ୍ଟଂ ସ୍ୱପରଚକ୍ରଜଂ ।
[୩] ମହୀଭୁଜା ମହୀଭୟଂ ସ୍ୱପକ୍ଷ ପ୍ରଭବଂ ଭୟଂ ॥
[୪] ପ୍ରକ୍ରିୟା ତ୍ୱଧିକାରଃ ସ୍ୟା [୫] ଚ୍ଚାମରନ୍ତୁ ପ୍ରକୀର୍ଣ୍ଣକଂ ।
[୬] ନୃପାସନଂ ଯତ୍ତଦ୍ଭଦ୍ରାସନଂ [୭] ସିଂହାସନଂ ତୁ ତତ୍ ॥
ହୈମଂ [୮] ଛତ୍ରଂ ତ୍ୱାତପତ୍ରଂ [୯] ରାଜ୍ଞସ୍ତୁ ନୃପଲକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ ।
[୧୦] ଭଦ୍ରକୁମ୍ଭଃ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭୋ [୧୧] ଭୃଙ୍ଗାରଃ କନକାଳୁକା ॥
[୧୨] ନିବେଶଃ ଶିବିରଂ ଷଣ୍ଢେ [୧୩] ସଜ୍ଜନଂ ତୂପରକ୍ଷଣଂ ।
[୧୪] ହସ୍ତ୍ୟଶ୍ୱରଥପାଦାତଂ ସେନାଙ୍ଗଂ ସ୍ୟାଚ୍ଚତୁଷ୍ଟୟଂ ॥
[୧୫] ଦନ୍ତୀ ଦନ୍ତାବଳୋ ହସ୍ତୀ ଦ୍ୱିରଦୋଽନେକପୋ ଦ୍ୱିପଃ ।
ମତଙ୍ଗଜୋ ଗଜୋ ନାଗଃ କୁଞ୍ଜରୋ ବାରଣଃ କରୀ ॥
ଇଭଃ ସ୍ତମ୍ବେରମଃ ପଦ୍ମୀ [୧୬] ଯୂଥନାଥସ୍ତୁ ଯୂଥପଃ ।

---

୧ । ଅଗ୍ନି ଜଳାଦି ଜନିତ ଭୟକୁ ଅଦୃଷ୍ଟ କହି ।
୨ । ପରଚକ୍ର ଜନିତ ଭୟକୁ ଦୃଷ୍ଟ କହି । ୩ । ସ୍ୱଜନଜନିତ ଭୟକୁ ଅନ୍ତର୍ଭୟ କହି ।
୪ । ପ୍ରକ୍ରିୟା । ଅଧିକାର ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜାଙ୍କ ଚାମର ବାହନାଦି ଧାରଣର ।
୫ । ଚାମର । ପ୍ରକୀର୍ଣ୍ଣକ ଏ ଦୁଇନାମ ଚାମରର ।
୬ । ନୃପାସନ । ଭଦ୍ରାସନ ଏ ଦୁଇନାମ ରାଜାଙ୍କ ଆସନର ।
୭ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୟ ରାଜାସନର ନାମକୁ ସିଂହାସନ କହି ।
୮ । ଛତ୍ର । ଆତପତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ଛତାର । ୯ । ରାଜଛତ୍ରର ନାମକୁ ନୃପଲକ୍ଷ୍ମ କହି ।
୧୦ । ଭଦ୍ରକୁମ୍ଭ । ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭ ଏ ଦୁଇନାମ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁମ୍ଭର ।
୧୧ । ଭୃଙ୍ଗାର । କନକାଳୁକା ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣନିର୍ମିତ ଭୃଙ୍ଗାରର ।
୧୨ । ନିବେଶ । ଶିବିର ଏ ଦୁଇନାମ ଛାଉଣିର ।
୧୩ । ସଜ୍ଜନ । ଉପରକ୍ଷଣ ଏ ଦୁଇନାମ ରକ୍ଷଣର ।
୧୪ । ହସ୍ତୀ । ଅଶ୍ୱ । ରଥ । ପଦାତି ଏ ଚାରିନାମ ସେନାଙ୍ଗର ।
୧୫ । ଦନ୍ତିନ୍ । ଦନ୍ତାବଳ । ହସ୍ତିନ୍ । ଦ୍ୱିରଦ । ଅନେକପ । ଦ୍ୱିପ । ମତଙ୍ଗଜ । ଗଜ । ନାଗ
କୁଞ୍ଜର । ବାରଣ । କରିନ୍ । ଇଭ । ସ୍ତମ୍ବେରମ । ପଦ୍ମିନ୍ ଏ ପନ୍ଦର ନାମ ହସ୍ତୀର ।
୧୬ । ଯୂଥନାଥ । ଯୂଥପ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରଧାନ ହସ୍ତୀର ।

[୧] ମଦୋତ୍କଟୋ ମଦକଲଃ [୨] କଲଭଃ କରିଶାବକଃ ।
[୩] ପ୍ରଭିନ୍ନୋ ଗର୍ଜିତୋ ମତ୍ତଃ [୪] ସମାବୃତ୍ତାନ୍ତୁ ନିର୍ମଦୌ ।
[୫] ହାସ୍ତିକଂ ଗଜତା ବୃନ୍ଦେ [୬] କରିଣୀ ଧେନୁକା ବଶା ॥
[୭] ଗଣ୍ଡଃ କଟୋ [୮] ମଦୋ ଦାନଂ [୯] ବମଥୁଃ କରଶୀକରଃ
[୧୦] କୁମ୍ଭୌ ତୁ ପିଣ୍ଡୌ ଶିରସ [୧୧] ସ୍ତୟୋର୍ମଧ୍ୟେ ବିଦୁଃ ପୁମାନ୍ ॥
[୧୨] ଅବଗ୍ରହୋ ଲଲାଟଂ ସ୍ୟା [୧୩] ଦୀଷିକା ତ୍ୱକ୍ଷିକୂଟକଂ ।
[୧୪] ଅପାଙ୍ଗଦେଶୋ ନିର୍ଯ୍ୟାଣଂ [୧୫] କର୍ଣ୍ଣମୂଳଂ ତୁ ଚୂଳକା ।
[୧୬] ଅଧଃ କୁମ୍ଭସ୍ୟ ବାହିତ୍ଥଂ [୧୭] ପ୍ରତିମାନମଧୋଽସ୍ୟ ଯତ୍ ।
[୧୮] ଆସନଂ ସ୍କନ୍ଧଦେଶଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୯] ପଦ୍ମକଂ ବିନ୍ଦୁଜାଲକଂ ।

---

୧ । ମଦୋତ୍କଟ । ମଦକଲ ଏ ଦୁଇନାମ ମଦମତ୍ତ ହସ୍ତିର ।
୨ । କଲଭ । କରିଶାବକ ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତି ଛୁଆର ।
୩ । ପ୍ରଭିନ୍ନ । ଗର୍ଜିତ । ମତ୍ତ ଏ ତିନିନାମ ମତ୍ତହସ୍ତିର ।
୪ । ଉଦ୍ବାନ୍ତ । ନିର୍ମଦ ଏ ଦୁଇନାମ ମତ୍ତଛାଡ଼ିଥିବା ହସ୍ତିର ।
୫ । ହାସ୍ତିକ । ଗଜତା ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତିସମୂହର ।
୬ । କରିଣୀ । ଧେନୁକା । ବଶା ଏ ତିନିନାମ ହସ୍ତିଣୀର ।
୭ । ଗଣ୍ଡ । କଟ ଏ ଦୁଇନାମ ମଦନିର୍ଝର ସ୍ଥାନର ।
୮ । ମଦ । ଦାନ ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତିମଦର ।
୯ । ବମଥୁ । କରଶୀକର ଏ ଦୁଇନାମ ଶୁଣ୍ଡନିର୍ଗତ ଜଳକଣାର ।
୧୦ । ହସ୍ତି ମସ୍ତକସ୍ଥିତ କୁମ୍ଭକୁ କୁମ୍ଭ କହି । ୧୧ କୁମ୍ଭଦ୍ୱୟର ମଧ୍ୟଭାଗକୁ ବିଦୁ କହି ।
୧୨ । ଅବଗ୍ରହ । ଲଲାଟ ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତି ଲଲାଟର ।
୧୩ । ହସ୍ତି ଚକ୍ଷୁଗୋଳକୁ ଈଷିକା କହି ।
୧୪ । ହସ୍ତିଚକ୍ଷୁର ପ୍ରାନ୍ତଦ୍ୱୟର ନାମକୁ ନିର୍ଯ୍ୟାଣ କହି ।
୧୫ । ହସ୍ତି କର୍ଣ୍ଣମୂଳକୁ ଚୂଳକା କହି । ୧୬ । ହସ୍ତିକୁମ୍ଭର ଅଧୋଭାଗକୁ ବାହିତ୍ଥ କହି ।
୧୭ । ତାହାର ଅଧୋଭାଗକୁ ପ୍ରତିମାନ କହି ।
୧୮ । ଆସନ । ସ୍କନ୍ଧଦେଶ ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତି ସ୍କନ୍ଧଦେଶର
୧୯ । ପଦ୍ମକ । ବିନ୍ଦୁଜାଲକ ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତିମୁଖ ଓ ଗାତ୍ର ବିନ୍ଦୁସମୂହର ।

[୧] ପକ୍ଷଭାଗଃ ପାର୍ଶ୍ୱଭାଗୋ [୨] ଦନ୍ତଭାଗସ୍ତୁ ଯୋଽଗ୍ରତଃ ।
[୩।୪] ଦ୍ୱୌ ପୂର୍ବପଶ୍ଚାଜ୍ଜଙ୍ଘାଦିଦେଶୌ ଗାତ୍ରାବରେ କ୍ରମାତ୍ ॥
[୫] ତୋତ୍ରଂ ବୈଣୁକ [୬] ମାଲାନଂ ବନ୍ଧସ୍ତମ୍ଭେ [୭] ଽଥ ଶୃଙ୍ଖଲେ
ଅନ୍ଦୁକୋ ନିଗଡୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୟା [୮] ଦଙ୍କୁଶୋଽସ୍ତ୍ରୀ ସୃଣିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ
[୯] ଦୂଷ୍ୟା କକ୍ଷ୍ୟା ବରତ୍ରା ସ୍ୟାତ୍ [୧୦] କଳ୍ପନା ସଜ୍ଜନା ସମେ ।
[୧୧] ପ୍ରବେଣ୍ୟାସ୍ତରଣଂ ବର୍ଣ୍ଣଃ ପରିସ୍ତୋମଃ କୁଥୋ ଦ୍ୱୟୋଃ ॥
[୧୨] ବୀତଂ ତ୍ୱସାରଂ ହସ୍ତ୍ୟଶ୍ୱଂ [୧୩] ବାରୀ ତୁ ଗଜବନ୍ଧନୀ ।
[୧୪] ଘୋଟକେ ପୀତି ତୁରଗ ତୁରଙ୍ଗାଶ୍ୱ ତୁରଙ୍ଗମାଃ ॥
ବାଜି ବାହାର୍ବ ଗନ୍ଧର୍ବ ହୟ ସୈନ୍ଧବ ସପ୍ତୟଃ ।
[୧୫] ଆଜାନେୟାଃ କୁଳୀନାଃ ସ୍ୟୁ [୧୬] ର୍ବିନୀତାଃ ସାଧୁବାହିନଃ ॥

---

୧ । ପକ୍ଷଭାଗ । ପାର୍ଶ୍ୱଭାଗ ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତିର ପାର୍ଶ୍ୱଭାଗର ।
୨ । ହସ୍ତିର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ଦନ୍ତଭାଗ କହି ।
୩ । ହସ୍ତିର ପୂର୍ବଜଙ୍ଘା ପ୍ରଭୃତି ଦେଶକୁ ଗାତ୍ର କହି ।
୪ । ହସ୍ତିର ପଶ୍ଚିମଜଙ୍ଘା ପ୍ରଭୃତି ଦେଶକୁ ଅବର କହି ।
୫ । ତୋତ୍ର । ବୈଣୁକ ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତୀ ପ୍ରେରଣ ନିମିତ୍ତ ଲୌହାଗ୍ରବେଣୁଦଣ୍ଡର ।
୬ । ଆଲାନ । ବନ୍ଧସ୍ତମ୍ଭ ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତିବନ୍ଧନ ସ୍ତମ୍ଭର ।
୭ । ଶୃଙ୍ଖଳ । ଅନ୍ଦୁକ । ନିଗଡ ଏ ତିନିନାମ ହସ୍ତିବନ୍ଧନ ଶିକୁଳିର ।
୮ । ଅଙ୍କୁଶ । ସୃଣି ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତୀ ଚଳନ ନିମିତ୍ତ ଲୌହାଦି ନିର୍ମିତ ଅସ୍ତ୍ରବିଶେଷର ।
୯ । ଦୂଷ୍ୟା । କକ୍ଷ୍ୟା । ବରତ୍ରା ଏ ତିନିନାମ ହସ୍ତୀ ମଧ୍ୟଦେଶବନ୍ଧନ ଚର୍ମର ।
୧୦ । କଳ୍ପନା । ସଜ୍ଜନା । ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତିସଜ୍ଜାର । (ଚିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣ କମ୍ବଳର ।
୧୧ । ପ୍ରବେଣୀ । ଆସ୍ତରଣ । ବର୍ଣ୍ଣ । ପରିସ୍ତୋମ । କୁଥ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ହସ୍ତିପୃଷ୍ଠଦେଶସ୍ଥିତ
୧୨ । ପୂର୍ବରେ ଅକଥିତ ହସ୍ତୀ ଏବଂ ଘୋଟକର ନାମକୁ ବୀତ କହି ।
୧୩ । ବାରୀ । ଗଜବନ୍ଧନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତିଶାଳାର ।
୧୪ । ଘୋଟକ । ପୀତି । ତୁରଗ । ତୁରଙ୍ଗ । ଅଶ୍ୱ । ତୁରଙ୍ଗମ । ବାଜିନ୍ । ବାହ । ଅର୍ବନ୍
ଗନ୍ଧର୍ବ । ହୟ । ସୈନ୍ଧବ । ସପ୍ତି ଏ ତେରନାମ ଘୋଟକର ।
୧୫ । ଆଜାନେୟ । କୁଳୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ଉତ୍ତମ ଘୋଟକର ।
୧୬ । ବିନୀତ । ସାଧୁବାହିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୋଭନ ବହନସମର୍ଥ ଘୋଟକର ।

[୧] ବାନାୟୁଜାଃ ପାରସିକାଃ କାମ୍ବୋଜା ବାହ୍ଲିକା ହୟାଃ ।
[୨] ଯୟୁରଶ୍ୱୋ ଽଶ୍ୱମେଧୀୟୋ [୩] ଜବନସ୍ତୁ ଜବାଧିକଃ ॥
[୪] ପୃଷ୍ଠ୍ୟଃ ସ୍ଥୌରୀ [୫] ସିତଃ କର୍କୋ [୬] ରଥ୍ୟୋ ବୋଢ଼ା ରଥସ୍ୟ ଯଃ
[୭] ବାଲଃ କିଶୋରେ [୮] ବାମ୍ୟଶ୍ୱା ବଡ଼ବା [୯] ବାଡ଼ବଙ୍ଗଣେ ॥
[୧୦] ତ୍ରିଷ୍ଟାଶ୍ୱୀନଂ ଯଦଶ୍ୱେନଂ ଦିନେନୈକେନ ଗମ୍ୟତେ ।
[୧୧] କଶ୍ୟନ୍ତୁ ମଧ୍ୟମଶ୍ୱାନାଂ [୧୨] ହେଷା ହ୍ରେଷା ଚ ନିସ୍ୱନଃ ॥
[୧୩] ନିଗାଲସ୍ତୁ ଗଲୋଦ୍ଦେଶୋ [୧୪] ବୃନ୍ଦେ ତ୍ୱଶ୍ୱୀୟମାଶ୍ୱବତ୍ ।
[୧୫] ଅସ୍କନ୍ଦିତଂ ଧୌରିତକଂ ରେଚିତଂ ବଲ୍ଗିତଂ ପ୍ଲୁତଂ ।
[୧୬] ଗତୟୋ ଽମୂଃ ପଞ୍ଚ ଧାରା [୧୭] ଘୋଣା ତୁ ପ୍ରୋଥମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।

---

୧ । ବନାୟୁଜ । ପାରସିକ । କାମ୍ବୋଜ । ବାହ୍ଲିକ ଏ ଚାରିନାମ ଦେଶବିଶେଷର ।
୨ । ଯୟୁ । ଅଶ୍ୱମେଧୀୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶ୍ୱମେଧଯଜ୍ଞଅଶ୍ୱର ।
୩ । ଜବନ । ଜବାଧିକ ଏ ଦୁଇନାମ ବେଗାଧିକ ଅଶ୍ୱର ।
୪ । ପୃଷ୍ଠ୍ୟ । ସ୍ଥୌରିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ବୋଝର ଘୋଡ଼ାର ।
୫ । ଶୁକ୍ଲବର୍ଣ୍ଣ ଅଶ୍ୱକୁ କର୍କ କହି ।
୬ । ରଥବାହକ ଅଶ୍ୱକୁ ରଥ୍ୟ କହି ।
୭ । ବାଲ । କିଶୋର ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶ୍ୱ ଶିଶୁର ।
୮ । ବାମୀ । ଅଶ୍ୱା । ବଡ଼ବା ଏ ତିନିନାମ ଅଶ୍ୱଭାର୍ଯ୍ୟାର ।
୯ । ଅଶ୍ୱର ସ୍ତ୍ରୀସମୂହକୁ ବାଡବ କହି ।
୧୦ । ଅଶ୍ୱର ଏକଦିନ ଗମ୍ୟ ପଥକୁ ଆଶ୍ୱୀନ କହି ।
୧୧ । ଅଶ୍ୱର ମଧ୍ୟଭାଗକୁ କଶ୍ୟ କହି ।
୧୨ । ହେଷା । ହ୍ରେଷା ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶ୍ୱଧ୍ୱନିର ।
୧୩ । ନିଗାଲ । ଗଲୋଦ୍ଦେଶ ଏ ଦୁଇନାମ ଘୋଡ଼ାର ଗଳାର ।
୧୪ । ଅଶ୍ୱୀୟ । ଆଶ୍ୱ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶ୍ୱସମୂହର । [ଗତିବିଶେଷର ।
୧୫ । ଆସ୍କନ୍ଦିତ । ଧୌରିତକ । ରେଚିତ । ବଲ୍ଗିତ । ପ୍ଲୁତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅଶ୍ୱର
୧୬ । ଅଶ୍ୱର ସାଧାରଣ ଗତିର ନାମକୁ ଧାରା କହି ।
୧୭ । ଘୋଣା । ପ୍ରୋଥ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶ୍ୱନାସିକାର ।

[୧] କବିକା ତୁ ଖଲୀନୋଽସ୍ତ୍ରୀ [୨] ଶଫଂ କ୍ଲୀବେ ଖୁରଃ ପୁମାନ୍ ॥
[୩] ପୁଚ୍ଛୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଲୂମଲାଙ୍ଗୂଲେ ବାଲହସ୍ତସ୍ତୁ ବାଲଧିଃ ।
[୪] ତ୍ରିଷୁପ୍ରାବୃତ୍ତ ଲୁଠିତୌ ପରାବୃତ୍ତେ ମୁହୁର୍ଭୁବି ॥
[୫] ଯାନେ ଚକ୍ରିଣି ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥେ ଶତାଙ୍ଗଃ ସ୍ୟନ୍ଦନୋ ରଥଃ ।
[୬] ଅସୌ ପୁଷ୍ପରଥଶ୍ଚକ୍ର ଯାନଂ ନ ସମରାୟ ଯତ୍ ॥
[୭] କର୍ଣ୍ଣୀରଥଃ ପ୍ରବହଣଂ ଡୟନଂ ଚ ସମଂ ତ୍ରୟଂ ।
[୮] କ୍ଲୀବେଽନଃ ଶକଟୋଽସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୟା [୯] ଦ୍ଗନ୍ତ୍ରୀ କମ୍ବଳିବାହ୍ୟକଂ ॥
[୧୦] ଶିବିକା ଯାପ୍ୟଯାନଂ ସ୍ୟା [୧୧] ଦ୍ଦୋଲା ପ୍ରେଙ୍ଖାଦିକାଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ
[୧୨] ଉଭୌ ତୁ ଦ୍ୱୈପ ବୈୟାଘ୍ରୌ ଦ୍ୱୀପିଚର୍ମାବୃତେ ରଥେ ॥
[୧୩] ପାଣ୍ଡୁକମ୍ବଳସମ୍ବୀତଃ ସ୍ୟନ୍ଦନଃ ପାଣ୍ଡୁକମ୍ବଳୀ ।

---

୧ । କବିକା । ଖଲୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶ୍ୱର ଗଳେଦେଉଥିବା କଡ଼ିଆଳର ।
୨ । ଶଫ । ଖୁର ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ଖୁରର ।
୩ । ପୁଚ୍ଛ । ଲୂମ । ଲାଙ୍ଗୂଳ । ବାଳହସ୍ତ । ବାଳଧି ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସାମାନ୍ୟ ଲାଙ୍ଗୂଳର ।
୪ । ପ୍ରାବୃତ୍ତ । ଲୁଣ୍ଠିତ ଏ ଦୁଇନାମ ପୁନଃ୨ ଲୁଣ୍ଠନଶୀଳ ଅଶ୍ୱର ।
୫ । ଶତାଙ୍ଗ । ସ୍ୟନ୍ଦନ । ରଥ ଏ ତିନିନାମ ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥ ଚକ୍ରଯୁକ୍ତ ଯାନର ।
୬ । ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥଭିନ୍ନ ଚକ୍ରରଥକୁ ପୁଷ୍ପରଥ କହି ।
୭ । କର୍ଣ୍ଣୀରଥ । ପ୍ରବହଣ । ଡୟନ ଏ ତିନିନାମ ଆଚ୍ଛାଦିତ ରଥର ।
୮ । ଅନସ୍ । ଶକଟ ଏ ଦୁଇନାମ ଗଡ଼ର ।
୯ । ଗୋରୁଗାଡ଼ି ନାମକୁ ଗନ୍ତ୍ରୀ କହି ।
୧୦ । ଶିବିକା । ଯାପ୍ୟଯାନ ଏ ଦୁଇନାମ ବାହକବେଷ୍ଟିତ ଡୋଲିର ।
୧୧ । ଦୋଳା । ପ୍ରେଙ୍ଖା ଏ ଦୁଇନାମ ଦୋଳର ।
୧୨ । ଦ୍ୱୈପ । ବୈୟାଘ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ବ୍ୟାଘ୍ରଚର୍ମ୍ମାବୃତ ରଥର ।
୧୩ । ପାଣ୍ଡୁବର୍ଣ୍ଣକମ୍ବଳରେ ଆବୃତରଥକୁ ପାଣ୍ଡୁକମ୍ବଳୀ କହି ।

[୧] ରଥେ କାମ୍ବଲ ବାସ୍ତ୍ରାଦ୍ୟାଃ କମ୍ବଲାଦିଭିରାବୃତେ ।
ତ୍ରିଷୁ ଦ୍ୱୈପାଦଯ୍ୟୋ [୨] ରଥ୍ୟା ରଥକଡ୍ୟା ରଥବ୍ରଜେ ।
[୩] ଧୂଃ ସ୍ତ୍ରୀ କ୍ଲୀବେ ଯାନମୁଖଂ ସ୍ୟା [୪] ଦ୍ରଥାଙ୍ଗମପସ୍କରଃ ।
[୫] ଚକ୍ରଂ ରଥାଙ୍ଗଂ [୬] ତସ୍ୟାନ୍ତେ ନେମିଃ ସ୍ତ୍ରୀସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରଧିଃ ପୁମାନ୍
[୭] ପିଣ୍ଡିକା ନାଭି [୮] ରକ୍ଷାଗ୍ରକୀଲକେ ତୁ ଦ୍ୱୟୋରଣିଃ ।
[୯] ରଥଗୁପ୍ତିର୍ବରୂଥୋ ନା [୧୦] କୂବରସ୍ତୁ ଯୁଗନ୍ଧରଃ ।
[୧୧] ଅନୁକର୍ଷୋ ଦାର୍ବଧଃସ୍ଥଂ [୧୨] ପ୍ରାସଙ୍ଗୋ ନା ଯୁଗାଦ୍ୟୁଗଃ ॥
[୧୩] ସର୍ବଂ ସ୍ୟାଦ୍ୱାହନଂ ଯାନଂ ଯୁଗ୍ୟଂ ପତ୍ରଂ ଚ ଧୋରଣଂ ।
[୧୪] ପରମ୍ପରାବାହନଂ ଯତ୍ତଦ୍ୱୈନୀତକମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୧୫] ଆଧୋରଣା ହସ୍ତିପକା ହସ୍ତ୍ୟାରୋହା ନିଷାଦିନଃ ।

---

୧ । କାମ୍ବଳ । ବାସ୍ତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ କମ୍ବଳାଦିଦ୍ୱାରା ଆବୃତ ରଥର ।
୨ । ରଥ୍ୟା । ରଥକଡ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ରଥସମୂହର ।
୩ । ଧୂର । ଯାନମୁଖ ଏ ଦୁଇନାମ ରଥାଦି ଅଗ୍ରଭାଗର ।
୪ । ରଥାଙ୍ଗ । ଅପସ୍କର ଏ ଦୁଇନାମ ରଥ ଦୁଇ ଚକ୍ରର ।
୫ । ଚକ୍ର । ରଥାଙ୍ଗ ଏ ଦୁଇନାମ ଚଥଚକ୍ରର ।
୬ । ନେମି । ପ୍ରଧି ଏ ଦୁଇନାମ ଚକ୍ରର ଅନ୍ତଭାଗର ।
୭ । ପିଣ୍ଡିକା । ନାଭି ଏ ଦୁଇନାମ ରଥମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତିଚକ୍ରାକାର କାଷ୍ଠର ।
୮ । ଅକ୍ଷାଗ୍ରକୀଲକ । ଅଣି ଏ ଦୁଇନାମ ରଥର ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀ କିଲର ।
୯ । ରଥଗୁପ୍ତି । ବରୂଥ ଏ ଦୁଇନାମ ରଥର ଗୁପ୍ତଚର୍ମର ।
୧୦ । କୂବର । ଯୁଗନ୍ଧର ଏ ଦୁଇନାମ ରଥର ଅଶ୍ୱବନ୍ଧନ କାଷ୍ଠର ।
୧୧ । ରଥର ଅଧୋଭାଗସ୍ଥିତ କାଷ୍ଠକୁ ଅନୁକର୍ଷ କହି ।
୧୨ । ରଥର ଅନ୍ତର୍ବର୍ତ୍ତୀ କ୍ଷୁଦ୍ରଯୁଗକୁ ପ୍ରାସଙ୍ଗ କହି ।
୧୩ । ବାହନ । ଯାନ । ଯୁଗ୍ୟ । ପତ୍ର । ଧୋରଣ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସାମାନ୍ୟ ବାହନର ।
୧୪ । ପରମ୍ପରା ବାହନର ନାମକୁ ବୈନୀତ କହି ।
୧୫ । ଆଧୋରଣ । ହସ୍ତିପକ । ହସ୍ତ୍ୟାରୋହ । ନିଷାଦିନ୍ ଏ ଚାରିନାମ ହାତୀ ମାହୁନ୍ତର ।

[୧] ନିୟନ୍ତା ପ୍ରାଜିତା ଯନ୍ତା ସୂତଃ କ୍ଷତ୍ତା ଚ ସାରଥିଃ ॥
ସବ୍ୟେଷ୍ଠୃ ଦକ୍ଷିଣସ୍ଥୌ ଚ ସଂଜ୍ଞା ରଥକୁଟୁମ୍ବିନଃ ।
[୨] ରଥିନଃ ସ୍ୟନ୍ଦନାରୋହାଃ [୩] ଅଶ୍ୱାରୋହାସ୍ତୁ ସାଦିନଃ ।
[୪] ଭଟା ଯୋଧାଶ୍ଚ ଯୋଦ୍ଧାରଃ [୫] ସେନାରକ୍ଷାସ୍ତୁ ସୈନିକାଃ ।
[୬] ସେନାୟାଂ ସମବେତା ଯେ ସୈନ୍ୟାସ୍ତେ ସୈନିକାଶ୍ଚ ତେ ।
[୭] ବଳିନୋ ଯେ ସହସ୍ରେଣ ସାହସ୍ରାସ୍ତେ ସହସ୍ରିଣଃ ।
[୮] ପରିଧିସ୍ଥଃ ପରିଚରଃ [୯] ସେନାନୀ ର୍ବାହିନୀପତିଃ ।
[୧୦] କଞ୍ଚୁକୋ ବାରବାଣୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ [୧୧] ଯତ୍ତୁ ମଧ୍ୟେ ସ କଞ୍ଚୁକାଃ
ବଧ୍ନନ୍ତି ତତ୍ସାରସନମଧିକାଙ୍ଗୋ [୧୨] ଽଥ ଶୀର୍ଷକଂ ।
ଶୀର୍ଷଣ୍ୟଂ ଚ ଶିରସ୍ତ୍ରେ [୧୩] ଽଥ ତନୁତ୍ରଂ ବର୍ମ୍ମ ଦଂଶନଂ ।
ଉରଶ୍ଛଦଃ କଙ୍କଟକୋ ଜାଗରଃ କବଚୋ ଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥

---

୧ । ନିୟନ୍ତୃ । ପ୍ରାଜିତୃ । ଯନ୍ତୃ । ସୂତ । କ୍ଷତ୍ତୃ । ସାରଥି । ସବ୍ୟେଷ୍ଠୃ । ଦକ୍ଷିଣସ୍ଥ । ଏ ଅଠ-ନାମ ସାରଥିର ।

୨ । ରଥିନ୍ । ସ୍ୟନ୍ଦନାରୋହ ଏ ଦୁଇନାମ ରଥସ୍ଥିତ ପୁରୁଷର ।

୩ । ଅଶ୍ୱାରୋହ । ସାଦିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶ୍ୱ ଉପରେ ସ୍ଥିତ ପୁରୁଷର ।

୪ । ଭଟ । ଯୋଧ । ଯୋଦ୍ଧୃ ଏ ତିନିନାମ ଯୋଦ୍ଧାର ।

୫ । ସେନାରକ୍ଷ । ସୈନିକ ଏ ଦୁଇନାମ ସେନାରକ୍ଷକର ।

୬ । ସୈନ୍ୟ । ସୈନିକ ଏ ଦୁଇନାମ ସେନାରେ ମିଳିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୭ । ସାହସ୍ର । ସହସ୍ରିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ସହସ୍ରସଂଖ୍ୟାପରିମିତ ସୈନ୍ୟବନ୍ତୁବାଳା ପୁରୁଷର ।

୮ । ପରିଧିସ୍ଥ । ପରିଚର ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରବରକ୍ଷକର ।

୯ । ସେନାନୀ । ବାହିନୀପତି ଏ ଦୁଇନାମ ସେନାପତିର ।

୧୦ । କଞ୍ଚୁକ । ବାରବାଣ ଏ ଦୁଇନାମ ସେନାର ବସ୍ତ୍ରାଦିନିର୍ମିତ ଅଙ୍ଗରଖାର ।

୧୧ । ସାରସନ । ଅଧିକାଙ୍ଗ ଏ ଦୁଇନାମ ସେନାର କଟିବନ୍ଧର ।

୧୨ । ଶୀର୍ଷକ । ଶୀର୍ଷଣ୍ୟ । ଶିରସ୍ତ୍ର ଏ ତିନିନାମ ସେନାମାନଙ୍କ ଟୋପିର ।

୧୩ । ତନୁତ୍ର । ବର୍ମ୍ମନ୍ । ଦଂଶନ । ଉରଶ୍ଛଦ । କଙ୍କଟକ । ଜାଗର । କବଚ ଏ ସାତ-ନାମ ସାଞ୍ଜୁର ।

[୧] ଆମୁକ୍ତଃ ପ୍ରତିମୁକ୍ତଶ୍ଚ ପିନଦ୍ଧଶ୍ଚାପିନଦ୍ଧ ବତ୍ ।
[୨] ସନ୍ନଦ୍ଧୋ ବର୍ମିତଃ ସଜ୍ଜୋ ଦଂଶିତୋ ବ୍ୟୂଢ଼କଙ୍କଟଃ ॥
ତ୍ରିଷ୍ୱାମୁକ୍ତାଦୟୋ [୩] ବର୍ମଭୃତାଂ କାବଚିକଂ ଗଣେ ।
[୪] ପଦାତି ପତ୍ତି ପଦଗ ପାଦାତିକ ପଦାଜୟଃ ॥
ପଦ୍ଗଶ୍ଚ ପାଦିକଶ୍ଚା [୫] ଽଥ ପାଦାତଂ ପତ୍ତିସଂହତିଃ ।
[୬] ଶସ୍ତ୍ରାଜୀବେ କାଣ୍ଡପୃଷ୍ଠାୟୁଧୀୟାୟୁଧିକାଃ ସମାଃ ॥
[୭] କୃତହସ୍ତଃ ସୁପ୍ରୟୋଗବିଶିଖଃ କୃତପୁଙ୍ଖ ବତ୍ ।
[୮] ଅପରାଦ୍ଧପୃଷତ୍କୋଽସୌ ଲକ୍ଷ୍ୟାଦ୍ୟସ୍ୟଚ୍ୟୁତଃ ସାୟକଃ ।
[୯] ଧନ୍ୱୀ ଧନୁଷ୍ମାନ୍ ଧାନୁଷ୍କୋ ନିଷଙ୍ଗ୍ୟସ୍ତ୍ରୀ ଧନୁର୍ଦ୍ଧରଃ ।
[୧୦] ସ୍ୟାତ୍କାଣ୍ଡବାଂସ୍ତୁ କାଣ୍ଡୀରଃ [୧୧] ଶାକ୍ତୀକଃ ଶକ୍ତିହେତିକଃ ॥
[୧୨।୧୩] ଯାଷ୍ଟୀକ ପାରଶ୍ୱଧିକୌ ଯଷ୍ଟିପରଶ୍ୱଧହେତିକୌ ।

---

୧ । ଆମୁକ୍ତ । ପ୍ରତିମୁକ୍ତ । ପିନଦ୍ଧ । ଅପିନଦ୍ଧ ଏ ଚାରିନାମ ବର୍ମାବୃତ ଯୋଦ୍ଧାର ।
୨ । ସନ୍ନଦ୍ଧ । ବର୍ମିତ । ସଜ୍ଜ । ଦଂଶିତ । ବ୍ୟୂଢ଼କଙ୍କଟ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କବଚଯୁକ୍ତ ଯୋଦ୍ଧାର ।
୩ । କବଚଯୁକ୍ତପୁରୁଷ ସମୂହର ନାମକୁ କାବଚିକ କହି । (ଯୋଦ୍ଧାଙ୍କ ଦଳର
୪ । ପଦାତି । ପତ୍ତି । ପଦଗ । ପଦାତିକ । ପଦାଜି । ପଦ୍ଗ । ପଦିକ । ଏ ସାତନାମ
୫ । ପାଦାତ । ପତ୍ତିସଂହତି ଏ ଦୁଇନାମ ପଦାତି-ସମୂହର ।
୬ । ଶସ୍ତ୍ରାଜୀବ । କାଣ୍ଡପୃଷ୍ଠ । ଆୟୁଧୀୟ । ଆୟୁଧିକ ଏ ଚାରିନାମ ଯୁଦ୍ଧଜୀବୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୭ । କୃତହସ୍ତ । ସୁପ୍ରୟୋଗ ବିଶିଖ । କୃତପୁଙ୍ଖ ଏ ତିନିନାମ ସୁଶିକ୍ଷିତ ବାଣଚାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ଲକ୍ଷ ଭେଦିବାରେ ଅସମର୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିକି ଅପରାଦ୍ଧପୃଷତ୍କ କହି । [ର୍ଦ୍ଧାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ଧନ୍ୱୀ । ଧନୁଷ୍ମାନ୍ । ଧାନୁଷ୍କ । ନିଷଙ୍ଗୀ । ଅସ୍ତ୍ରୀ । ଧନୁର୍ଦ୍ଧର । ଏ ଛଅନାମ ଧନୁ-
୧୦ । କାଣ୍ଡବାନ୍ । କାଣ୍ଡୀର ଏ ଦୁଇନାମ ବାଣଯୁକ୍ତ ଯୁଦ୍ଧକାରୀର ।
୧୧ । ଶାକ୍ତୀକ । ଶକ୍ତିହେତିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଶକ୍ତିଅସ୍ତ୍ରରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୨ । ଯଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ଯୁଦ୍ଧକରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକି ଯାଷ୍ଟୀକ କହି ।
୧୩ । ପରଶୁଦ୍ୱାରା ଯୁଦ୍ଧକରୁଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିକି ପାରଶ୍ୱଧିକ କହି ।

[୧] ନୈସ୍ତ୍ରିଂଶିକୋଽସିହେତିଃ ସ୍ୟାତ୍ [୨] ସମୌ ପ୍ରାସିକ କୌନ୍ତିକୌ
[୩] ଚର୍ମୀ ଫଳକପାଣିଃ ସ୍ୟାତ୍ [୪] ପତାକୀ ବୈଜୟନ୍ତିକଃ ।
[୫] ଅନୁପ୍ଲବଃ ସହାୟଶ୍ଚାନୁଚରୋଽଭିସରଃ ସମାଃ ।
[୬] ପୁରୋଗାଗ୍ରେସରପ୍ରଷ୍ଠାଗ୍ରତଃ ସର ପୁରଃସରାଃ ।
ପୁରୋଗମଃ ପୁରୋଗାମୀ [୭] ମନ୍ଦଗାମୀ ତୁ ମନ୍ଥରଃ ॥
[୮] ଜଂଘାଲୋଽତିଜବ [୯] ସ୍ତୁଲ୍ୟୌ ଜଂଘାକରିକ ଜାଂଘିକୌ ।
ତରସ୍ୱୀ ତ୍ୱରିତୋ ବେଗୀ ପ୍ରଜବୀ ଜବନୋ ଜବଃ ॥
[୧୦] ଜୟ୍ୟୋ ଯଃ ଶକ୍ୟତେ ଜେତୁଂ [୧୧]ଜେୟୋ ଜେତବ୍ୟମାତ୍ରକେ
[୧୨] ଜୈତ୍ରସ୍ତୁ ଜେତା [୧୩] ଯୋ ଗଚ୍ଛତ୍ୟଲଂ ବିଦ୍ୱିଷତଃ ପ୍ରତି ।
ସୋଽଭ୍ୟମିତ୍ରୋଽଭ୍ୟମିତ୍ରୀୟୋଽପ୍ୟଭ୍ୟମିତ୍ରୀଣ ଇତ୍ୟପି ॥

---

୧ । ନୈସ୍ତ୍ରିଂଶିକ । ଅସିହେତି ଏ ଦୁଇନାମ ଖଡ୍ଗଧାରୀ ଯୋଦ୍ଧା ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୨ । ପ୍ରାସିକ । କୌନ୍ତିକ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରାସ ଏବଂ କୁନ୍ତ ଅସ୍ତ୍ରଧାରୀ ପୁରୁଷର ।
୩ । ଚର୍ମିନ୍ । ଫଳକପାଣି ଏ ଦୁଇନାମ ଢାଲଧାରୀ ପୁରୁଷର ।
୪ । ପତାକିନ୍ । ବୈଜୟନ୍ତିକ ଏ ଦୁଇନାମ ପତାକାଧାରୀର । (ସାମାନ୍ୟର ।
୫ । ଅନୁପ୍ଲବ । ସହାୟ । ଅନୁଚର । ଅଭିସର ଏ ଚାରିନାମ ସମଭିବ୍ୟାହାର
୬ । ପୁରୋଗ । ଅଗ୍ରେସର । ପ୍ରଷ୍ଠ । ଅଗ୍ରତଃସର । ପୁରଃସର । ପୁରୋଗମ । ପୁରୋଗାମିନ୍ ଏ ସାତନାମ ଅଗ୍ରଗାମୀ ପୁରୁଷର ।
୭ । ମନ୍ଦଗାମିନ୍ । ମନ୍ଥର ଏ ଦୁଇନାମ ମନ୍ଦଗାମୀ ପୁରୁଷର ।
୮ । ଜଂଘାଳ । ଅତିଜବ ଏ ଦୁଇନାମ ବେଗଗାମୀ ପୁରୁଷର ।
୯ । ଜଂଘାକରିକ । ଜାଂଘିକ । ତରସ୍ୱିନ୍ । ତ୍ୱରିତ । ବେଗିନ୍ । ପ୍ରଜବିନ୍ । ଜବନ । ଜବ ଏ ଆଠନାମ ଧାବକର ।
୧୦ । ଜୟ୍ୟ ଶକ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିକି ଜୟ୍ୟ କହି ।
୧୧ । ଜେୟ । ଜେତବ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଜୟନୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୨ । ଜୈତ୍ର । ଜେତୃ ଏ ଦୁଇନାମ ଜୟକର୍ତ୍ତାର ।
୧୩ । ଅଭ୍ୟମିତ୍ର । ଅଭ୍ୟମିତ୍ରୀୟ । ଅଭ୍ୟମିତ୍ରୀଣ ଏ ତିନିନାମ ଶତ୍ରୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଯିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ।

[୧] ଊର୍ଜ୍ଜସ୍ୱଳଃ ସ୍ୟାଦୂର୍ଜ୍ଜସ୍ୱୀ ଯ ଊର୍ଜ୍ଜୋଽତିଶୟାନ୍ୱିତଃ ।
[୨] ସ୍ୟାଦୁରସ୍ୱାନୁରସିଲୋ [୩] ରଥିକୋ ରଥିନୋ ରଥୀ ॥
[୪] କାମଙ୍ଗାମ୍ୟନୁକାମୀନୋ [୫] ଽତ୍ୟନ୍ତୀନସ୍ତଥା ଭୃଶଂ ।
[୬] ଶୂରୋ ବୀରଶ୍ଚ ବିକ୍ରାନ୍ତୋ [୭] ଜେତା ଜିଷ୍ଣୁଶ୍ଚ ଜିତ୍ୱରଃ ॥
[୮] ସାଂଯୁଗୀନୋ ରଣେ ସାଧୁଃ ଶସ୍ତ୍ରାଜୀବାଦୟଃ ସ୍ଫୁଟାଃ ।
[୯] ଧ୍ୱଜିନୀ ବାହିନୀ ସେନା ପୃତନାଽନୀକିନୀ ଚମୂଃ ।
ବରୂଥିନୀ ବଳଂ ସୈନ୍ୟଂ ଚକ୍ରଂ ଚାନୀକମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୦] ବ୍ୟୂହସ୍ତୁ ବଳବିନ୍ୟାସୋ [୧୧] ଭେଦା ଦଣ୍ଡାଦୟୋ ଯୁଧି ॥
[୧୨] ପ୍ରତ୍ୟାସାରୋ ବ୍ୟୂହପାର୍ଷ୍ଣିଃ [୧୩] ସୈନ୍ୟପୃଷ୍ଠେ ପ୍ରତିଗ୍ରହଃ ॥

---

୧ । ଊର୍ଜ୍ଜସ୍ୱଳ । ଊର୍ଜ୍ଜସ୍ୱିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତିଶୟ ବଳବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୨ । ଉରସ୍ୱତ୍ । ଉରସିଲ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରଶସ୍ତ ବକ୍ଷସ୍ଥଳ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୩ । ରଥିକ । ରଥିର । ରଥିନ୍ ଏ ତିନିନାମ ରଥସ୍ୱାମୀର ।
୪ । କାମଗାମିନ୍ । ଅନୁକାମୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ଗମନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୫ । ଅତିଶୟ ଗମନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିକି ଅତ୍ୟନ୍ତୀନ କହି ।
୬ । ଶୂର । ବୀର । ବିକ୍ରାନ୍ତ ଏ ତିନିନାମ ବୀରର ।
୭ । ଜେତୃ । ଜିଷ୍ଣୁ । ଜିତ୍ୱର ଏ ତିନିନାମ ଜୟଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ଯୁଦ୍ଧକୁଶଳ ବ୍ୟକ୍ତିକି ସାଂଯୁଗୀନ କହି ।
୯ । ଧ୍ୱଜିନୀ । ବାହିନୀ । ସେନା । ପୃତନା । ଅନୀକିନୀ । ଚମୂ । ବରୂଥିନୀ । ବଳ । ସୈନ୍ୟ । ଚକ୍ର । ଅନୀକ ଏ ଏଗାରନାମ ସେନାର ।
୧୦ । ବ୍ୟୂହ ବଳବିନ୍ୟାସ ଏ ଦୁଇନାମ ସୈନ୍ୟରଚନାର ।
୧୧ । ବ୍ୟୂହବିଶେଷରେ ନାମକୁ ଦଣ୍ଡବ୍ୟୂହ ଇତ୍ୟାଦି କହି ।
୧୨ । ପ୍ରତ୍ୟାସାର । ବ୍ୟୂହପାର୍ଷ୍ଣି ଏ ଦୁଇନାମ ବ୍ୟୂହର ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଭାଗର ।
୧୩ । ସେନାର ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଭାଗକୁ ପ୍ରତିଗ୍ରହ କହି ।

[୧] ଏକେଭୈକରଥାତ୍ର୍ୟଶ୍ୱାପତ୍ତିଃ ପଞ୍ଚପଦାତିକା ।
ପତ୍ତ୍ୟଙ୍ଗୈସ୍ତ୍ରିଗୁଣୈଃ ସର୍ବୈଃ କ୍ରମାଦାଖ୍ୟା ଯଥୋତ୍ତରଂ ॥
[୨] ସେନାମୁଖଂ [୩] ଗୁଲ୍ମ [୪] ଗଣୌ [୫] ବାହିନୀ [୬] ପୃତନା
[୭] ଚମୂଃ ॥
[୮] ଅନୀକିନୀ [୯] ଦଶାନୀକିନ୍ୟକ୍ଷୌହିଣ୍ୟ [୧୦] ଽଥ ସମ୍ପଦି ।
ସମ୍ପତ୍ତିଃ ଶ୍ରୀଶ୍ଚ ଲକ୍ଷ୍ମୀଶ୍ଚ [୧୧] ବିପତ୍ତ୍ୟାଂ ବିପଦାପଦୌ ॥
[୧୨] ଆୟୁଧଂ ତୁ ପ୍ରହରଣଂ ଶସ୍ତ୍ରମସ୍ତ୍ର [୧୩] ମଥାସ୍ତ୍ରିୟୌ ।
ଧନୁଶ୍ଚାପୌ ଧନ୍ୱ ଶରାସନ କୋଦଣ୍ଡ କାର୍ମ୍ମୁକଂ ॥
ଇଷ୍ୱାସୋଽପ୍ୟ [୧୪] ଽଥ କର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ କାଳପୃଷ୍ଠଂ ଶରାସନଂ ।
[୧୫] କପିଧ୍ୱଜସ୍ୟ ଗାଣ୍ଡୀବ ଗାଣ୍ଡିବୌ ପୁଂନପୁଂସକୌ ॥

---

୧ । ଏକ ହସ୍ତୀ, ଏକ ରଥ, ତିନି ଅଶ୍ୱ, ପଞ୍ଚପଦାତି ଏହି ସେନାର ଥାନକୁ ପତ୍ତି କହି ।
୨ । ତିନି ପତ୍ତିକୁ ସେନାମୁଖ କହି ।
୩ । ତିନି ସେନାମୁଖକୁ ଗୁଲ୍ମ କହି ।
୪ । ତିନି ଗୁଲ୍ମକୁ ଗଣ କହି ।
୫ । ତିନି ଗଣକୁ ବାହିନୀ କହି ।
୬ । ତିନି ବାହିନୀକୁ ପୃତନା କହି ।
୭ । ତିନି ପୃତନାକୁ ଚମୂ କହି ।
୮ । ତିନି ଚମୂକୁ ଅନୀକିନୀ କହି ।
୯ । ଦଶ ଅନୀକିନୀକୁ ଅକ୍ଷୌହିଣୀ କହି ।
୧୦ । ସମ୍ପଦ୍ । ସମ୍ପତ୍ତି । ଶ୍ରୀ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଏ ଚାରିନାମ ସମ୍ପଦର ।
୧୧ । ବିପତ୍ତି । ବିପଦ୍ । ଆପଦ୍ ଏ ତିନିନାମ ଆପଦର ।
୧୨ । ଆୟୁଧ । ପ୍ରହରଣ । ଶସ୍ତ୍ର । ଅସ୍ତ୍ର ଏ ଚାରିନାମ ଅସ୍ତ୍ରର ।
୧୩ । ଧନୁସ୍ । ଚାପ । ଧନ୍ୱନ୍ । ଶରାସନ । କୋଦଣ୍ଡ । କାର୍ମ୍ମୁକ । ଇଷ୍ୱାସ ଏ ସାତନାମ ଧନୁର ।
୧୪ । କର୍ଣ୍ଣଙ୍କ ଧନୁକୁ କାଳପୃଷ୍ଠ କହି ।
୧୫ । ଅର୍ଜ୍ଜୁନର ଧନୁକୁ ଗାଣ୍ଡୀବ ଅବା ଗାଣ୍ଡିବ କହି ।

[୧] କୋଟିରସ୍ୟାଟନୀ [୨] ଗୋଧା ତଲେ ଜ୍ୟାଘାତବାରଣେ ।
[୩] ଲସ୍ତକସ୍ତୁ ଧନୁର୍ମଧ୍ୟଂ [୪] ମୌର୍ବୀ ଜ୍ୟା ଶିଞ୍ଜିନୀ ଗୁଣଃ ॥
[୫] ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟାଲୀଢ଼ମାଲୀଢ଼ମିତ୍ୟାଦସ୍ଥାନପଞ୍ଚକଂ ।
[୬] ଲକ୍ଷ୍ୟଂ ଲକ୍ଷଂ ଶରବ୍ୟଂ ଚ [୭] ଶରାଭ୍ୟାସ ଉପାସନଂ ।
(୮) ପୃଷତ୍କ ବାଣ ବିଶିଖା ଅଜିହ୍ମଗ ଖଗାଶୁଗା ।
କଲମ୍ବ ମାର୍ଗଣ ଶରାଃ ପତ୍ରୀ ରୋପ ଇଷୁର୍ଦ୍ୱୟୋଃ ।
[୯] ପ୍ରକ୍ଷ୍ୱେଡନାସ୍ତୁ ନାରାଚାଃ [୧୦] ପକ୍ଷୋ ବାଜ ସ୍ତ୍ରିଷୂତ୍ତରେ ।
[୧୧] ନିରସ୍ତଃ ପ୍ରହିତେ ବାଣେ [୧୨] ବିଷାକ୍ତେ ଦିଗ୍ଧ ଲିପ୍ତକୌ ।
[୧୩] ତୂଣୋପାସଙ୍ଗ ତୂଣୀର ନିଷଙ୍ଗା ଇଷୁଧିର୍ଦ୍ୱୟୋଃ ।
ତୂଣ୍ୟାଂ [୧୪] ଖଡ୍ଗେ ତୁ ନିସ୍ତ୍ରିଂଶ ଚନ୍ଦ୍ରହାସାସିରିଷ୍ଟୟଃ ।
କୌକ୍ଷେୟକୋ ମଣ୍ଡଳାଗ୍ରଃ କରବାଳଃ କୃପାଣବତ୍ ।

---

୧ । ଧନୁ ଦୁଇକୁ ଅଟନୀ କହି ।
୨ । ଗୋଧା । ତଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଧନୁର ଜ୍ୟାଘାତ ବାରଣାର୍ଥ ବାହୁପଟ୍ଟିକାର ।
୩ । ଲସ୍ତକ । ଧନୁର୍ମଧ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଧନୁମଧ୍ୟସ୍ଥଳର ।
୪ । ମୌର୍ବୀ । ଜ୍ୟା । ଶିଞ୍ଜିନୀ । ଗୁଣ ଏ ଚାରିନାମ ଧନୁ ଗୁଣର ।
୫ । ପ୍ରତ୍ୟାଲୀଢ଼ । ଆଲୀଢ଼ ଇତ୍ୟାଦି ଧନୁର୍ଦ୍ଧର ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ଥାନର ନାମ ।
୬ । ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଲକ୍ଷ । ଶରବ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଲକ୍ଷର ।
୭ । ଶରାଭ୍ୟାସ । ଉପାସନ ଏ ଦୁଇନାମ ବାଣ ଅଭ୍ୟାସର ।
୮ । ପୃଷତ୍କ । ବାଣ । ବିଶିଖ । ଅଜିହ୍ମଗ । ଖଗ । ଆଶୁଗ । କଲମ୍ବ । ମାର୍ଗଣ । ଶର । ପତ୍ରିନ୍ । ରୋପ । ଇଷୁ ଏ ବାରନାମ ବାଣର ।
୯ । ପ୍ରକ୍ଷ୍ୱେଡ଼ନ । ନାରାଚ ଏ ଦୁଇନାମ ଲୌହମୟ ଧନୁର ।
୧୦ । ପକ୍ଷ । ବାଜ ଏ ଦୁଇନାମ ଶରରେ ଲାଗିଥିବା ପରର ।
୧୧ । କ୍ଷିପ୍ତ ବାଣକୁ ନିରସ୍ତ କହି । ୧୨ । ଦିଗ୍ଧ । ଲିପ୍ତକ ଏ ଦୁଇନାମ ବିଷାକ୍ତ ବାଣର ।
୧୩ । ତୂଣ । ଉପାସଙ୍ଗ । ତୂଣୀର । ନିଷଙ୍ଗ । ଇଷୁଧି । ତୂଣୀ ଏ ଛନାମ ତୂଣର ।
୧୪ । ଖଡ୍ଗ । ନିସ୍ତ୍ରିଂଶ । ଚନ୍ଦ୍ରହାସ । ଅସି । ରିଷ୍ଟି । କୌକ୍ଷେୟକ । ମଣ୍ଡଳାଗ୍ର । କରବାଳ ଏ ଆଠନାମ ଖଡ୍ଗର ।

[୧] ତ୍ସରୁଃ ଖଡ୍ଗାଦିମୁଷ୍ଟୌ ସ୍ୟା [୨] ନ୍ମେଖଲା ତନ୍ନିବନ୍ଧନଂ ।
[୩] ଫଲକୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ ଫଲଂ ଚର୍ମ୍ମ [୪] ସଂଗ୍ରାହୋ ମୁଷ୍ଟିରସ୍ୟ ଯଃ
[୫] ଦ୍ରୁଘଣେ ମୁଦ୍ଗରଘନୌ [୬] ସ୍ୟାଦୀଲୀ କରପାଲିକା ।
[୭] ଭିନ୍ଦିପାଲଃ ସୃଗସ୍ତୁଲ୍ୟୌ [୮] ପରିଘଃ ପରିଘାତିନଃ ॥
[୯] ଦ୍ୱୟୋଃ କୁଠାରୁଃ ସ୍ୱଧିତିଃ ପରଶୁଶ୍ଚ ପରଶ୍ୱଧଃ ।
[୧୦] ସ୍ୟାଚ୍ଛସ୍ତ୍ରୀ ଚାସିପୁତ୍ରୀ ଚ ଛୁରିକା ଚାସିଧେନୁକା ॥
[୧୧] ବା ପୁଂସି ଶଲ୍ୟଂ ଶଙ୍କୁର୍ନା [୧୨] ସର୍ବଲା ତୋମରୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୩] ପ୍ରାସସ୍ତୁ କୁନ୍ତଃ [୧୪] କୋଣସ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ପାଲ୍ୟଶ୍ରିକୋଟୟଃ ॥
[୧୫] ସର୍ବାଭିସାରଃ ସର୍ବୌଘଃ ସର୍ବସନ୍ନହନାର୍ଥକଃ ।
[୧୬] ଲୋହାଭିସାରୋଽସ୍ତ୍ରଭୃତାଂ ରାଜ୍ଞାଂ ନୀରାଜନାବିଧିଃ ॥

---

୧ । ଖଡ୍ଗାଦିର ମୁଷ୍ଟିକି ତ୍ସରୁ କହି ।
୨ । ଖଡ୍ଗାଦିର ମୁଷ୍ଟିବନ୍ଧକୁ ମେଖଳା କହି ।
୩ । ଫଳକ । ଫଳ । ଚର୍ମ୍ମନ୍ ଏ ତିନିନାମ ଚର୍ମ୍ମାଚ୍ଛାଦିତ ଢାଲର ।
୪ । ଢାଲର ମୁଷ୍ଟିକି ସଂଗ୍ରାହ କହି ।
୫ । ଦ୍ରୁଘଣ । ମୁଦ୍ଗର । ଘନ ଏ ତିନିନାମ ମୁଦ୍ଗରର ।
୬ । ଈଲୀ । କରପାଲିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଏକଧାର ଛୁରିର ।
୭ । ଭିନ୍ଦିପାଳ । ସୃଗ ଏ ଦୁଇନାମ ନଳୀପତ୍ରର ।
୮ । ପରିଘ । ପରିଘାତିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ପରିଘଅସ୍ତ୍ରର ।
୯ । କୁଠାର । ସ୍ୱଧିତି । ପରଶୁ । ପରଶ୍ୱଧ ଏ ଚାରିନାମ କୁଠାରର ।
୧୦ । ଶସ୍ତ୍ରୀ । ଅସିପୁତ୍ରୀ । ଛୁରିକା ଅସିଧେନୁକା ଏ ଚାରିନାମ ଛୁରିର ।
୧୧ । ଶଲ୍ୟ । ଶଙ୍କୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଶେଲଅସ୍ତ୍ରର ।
୧୨ । ସର୍ବଲା । ତୋମର ଏ ଦୁଇନାମ ସାବଳଅସ୍ତ୍ରର ।
୧୩ । ପ୍ରାସ । କୁନ୍ତ । ଏ ଦୁଇନାମ କୁନ୍ତଅସ୍ତ୍ରର ।
୧୪ । କୋଣ । ପାଳି । ଅଶ୍ରି । କୋଟି ଏ ଚାରିନାମ ଅସ୍ତ୍ର ଅଗ୍ରଭାଗର ।
୧୫ । ସର୍ବାଭିସାର । ସର୍ବୌଘ । ସର୍ବସନ୍ନହନ ଏ ତିନିନାମ ଚତୁରଙ୍ଗସେନା ସଜ୍ଜୀକରଣର ।
୧୬ । ରାଜାମାନଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରଧାରଣ ଶିକ୍ଷା ସମୟରେ ଅରତିର ନାମକୁ ଲୋହାଭିହାର କହି ।

[୧] ଯତ୍ସେନୟାଭିଗମନମରୌ ତଦଭିଷେଣନଂ ।
[୨] ଯାତ୍ରା ବ୍ରଜ୍ୟାଭିନିର୍ଯ୍ୟାଣଂ ପ୍ରସ୍ଥାନଂ ଗମନଂ ଗମଃ ॥
[୩] ସ୍ୟାଦାସାରଃ ପ୍ରସରଣଂ [୪] ପ୍ରଚକ୍ରଂ ଚଳିତାର୍ଥକଂ ।
[୫] ଅହିତାନ୍ ପ୍ରତ୍ୟଭୀତସ୍ୟ ରଣେ ଯାନମଭିକ୍ରମଃ ॥
[୬] ବୈତାଳିକା ବୋଧକରା [୭] ଚାକ୍ରିକା ଘାଣ୍ଟିକାର୍ଥକାଃ ।
[୮] ସ୍ୟୁର୍ମାଗଧାସ୍ତୁ ମଗଧା [୯] ବନ୍ଦିନଃ ସ୍ତୁତିପାଠକାଃ ॥
[୧୦] ସଂଶପ୍ତକାସ୍ତୁ ସମୟାତ୍ସଂଗ୍ରାମାଦନିବର୍ତ୍ତିନଃ ।
[୧୧] ରେଣୁର୍ଦ୍ଵୟୋଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ଧୂଳିଃ ପାଂଶୁର୍ନା ନ ଦ୍ଵୟୋ ରଜଃ ॥
[୧୨] ଚୂର୍ଣ୍ଣେ କ୍ଷୋଦଃ [୧୩] ସମୁତ୍ପିଞ୍ଜ ପିଞ୍ଜଳୌ ଭୃଶମାକୁଳେ ।
[୧୪] ପତାକା ବୈଜୟନ୍ତୀ ସ୍ୟାତ୍ତୁ କେତନଂ ଧ୍ୱଜମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥

---

୧ । ଅଭି । ଷେଣନ ଏ ଦୁଇନାମ ସେନାମାନଙ୍କ ସହିତ ଶତ୍ରୁ ଅଭିମୁଖକୁ ଗମନର ।
୨ । ଯାତ୍ରା । ବ୍ରଜ୍ୟା । ଅଭିନିର୍ଯ୍ୟାଣ । ପ୍ରସ୍ଥାନ । ଗମନ । ଗମ ଏ ଛଅନାମ ସାମାନ୍ୟ ଜୟାର୍ଥଗମନର ।
୩ । ଆସାର । ପ୍ରସରଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗବ୍ୟାପ୍ତ ସୈନ୍ୟସମୂହର ।
୪ । ପ୍ରଚକ୍ର । ଚଳିତ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରକୃଷ୍ଟରୂପ ସୈନ୍ୟଚଳନର ।
୫ । ଶତ୍ରୁପ୍ରତି ଭୟଶୂନ୍ୟଲୋକର ଗମନ କରିବା ନାମକୁ ଅଭିକ୍ରମ କହି ।
୬ । ବୈତାଳିକ । ବୋଧକର ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ତୁତିଦ୍ୱାରା ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗକାରୀର ।
୭ । ଚାକ୍ରିକ । ଘାଣ୍ଟିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଘଣ୍ଟାଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାତରେ ସ୍ତୁତିପାଠକର ।
୮ । ମାଗଧ । ମଗଧ ଏ ଦୁଇନାମ ବଂଶର ସ୍ତୁତିପାଠକ ଅର୍ଥାତ୍ ଭାଟର ।
୯ । ବନ୍ଦୀ । ସ୍ତୁତିପାଠକ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ସ୍ତୁତିପାଠକର ।
୧୦ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଅପଳାଇବାର ନାମକୁ ସଂଶପ୍ତକ କହି ।
୧୧ । ରେଣୁ । ଧୂଳି । ପାଂଶୁ । ରଜସ୍ ଏ ଚାରିନାମ ଧୂଳିର ।
୧୨ । ଚୂର୍ଣ୍ଣ । କ୍ଷୋଦ ଏ ଦୁଇନାମ ପେଷଣଜାତ ଧୂଳିର ।
୧୩ । ସମୁତ୍ପିଞ୍ଜ । ପିଞ୍ଜଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତିଶୟ ବ୍ୟାକୁଳ ସୈନ୍ୟାଦିର ।
୧୪ । ପତାକା । ବୈଜୟନ୍ତୀ । କେତନ । ଧ୍ୱଜ ଏ ଚାରିନାମ ପତାକାର ।

[୧] ସା ବୀରାଶଂସନଂ ଯୁଦ୍ଧଭୂମିର୍ଯାତିଭୟପ୍ରଦା ।
[୨] ଅହଂପୂର୍ବମହଂପୂର୍ବମିତ୍ୟହଂପୂର୍ବିକା ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୩] ଆହୋପୁରୁଷିକା ଦର୍ପାଦ୍ୟା ସ୍ୟାତ୍ ସମ୍ଭାବନାତ୍ମନି ।
[୪] ଅହମହମିକା ତୁ ସା ସ୍ୟାତ୍ ପରସ୍ପରଂ ଯୋଽହମହଙ୍କାରଃ ।
[୫] ଦ୍ରବିଣଂ ତରଃ ସହୋବଲଶୌର୍ଯ୍ୟାଣି ସ୍ଥାମଶୁଷ୍ମଂ ଚ ।
ଶକ୍ତିଃ ପରାକ୍ରମ ପ୍ରାଣୌ [୬] ବିକ୍ରମସ୍ତ୍ୱତିଶକ୍ତିତା ॥
[୭] ବୀରପାନଂ ତୁ ଯତ୍ ପାନଂ ବୃତ୍ତେ ଭାବିନି ବା ରଣେ ।
[୮] ଯୁଦ୍ଧମାୟୋଧନଂ ଜନ୍ୟଂ ପ୍ରଧନଂ ପ୍ରବିଦାରଣଂ ॥
ମୃଧମାସ୍କନ୍ଦନଂ ସଂଖ୍ୟଂ ସମୀକଂ ସାମ୍ପରାୟିକଂ ।
ଅସ୍ତ୍ରିୟାଂ ସମରାନୀକ ରଣାଃ କଳହବିଗ୍ରହୌ ॥
ସମ୍ପ୍ରହାରାଭିସମ୍ପାତ କଳି ସଂସ୍ଫୋଟ ସଂଯୁଗାଃ ।
ଅଭ୍ୟାମର୍ଦ୍ଦ ସମାଘାତ ସଙ୍ଗ୍ରାମାଭ୍ୟାଗମାହବାଃ ॥
ସମୁଦାୟଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ସଂଯତ୍ ସମିତ୍ୟାଜି ସମିଦ୍ୟୁଧଃ ।

---

୧ । ଅତିଭୟପ୍ରଦା ଯୁଦ୍ଧଭୂମିର ନାମକୁ ବୀରାଶଂସନ କହି ।
୨ । ଅଗ୍ରେ ମୁଁ ଏହିରୂପ ପରସ୍ପର ଅଗ୍ରଗମନକୁ ଅହଂପୂର୍ବି କହି ।
୩ । ଅହଙ୍କାରହେତୁ ଆପଣାର ଅଧିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶକରଣର ନାମ ଅହୋପୁରୁଷିକା ।
୪ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା କେବଳ ଆମ୍ଭେ ଉତ୍ତମ ଏହିରୂପ ଅହଂକାରକୁ ଅହମହମିକା କହି ।
୫ । ଦ୍ରବିଣ । ତରସ୍ । ସହସ୍ । ବଳ । ଶୌର୍ଯ୍ୟ । ସ୍ଥାମନ୍ । ଶୁଷ୍ମନ୍ । ଶକ୍ତି । ପରାକ୍ରମ । ପ୍ରାଣ ଏ ଦଶନାମ ପରାକ୍ରମର ।
୬ । ବିକ୍ରମ । ଅତିଶକ୍ତିତା ଏ ଦୁଇନାମ ଅତିଶୟ ଶକ୍ତିର ।
୭ । ଯୁଦ୍ଧରେ ବୀରମାନଙ୍କର ମଦ୍ୟପାନର ନାମକୁ ବୀରପାନ କହି ।
୮ । ଯୁଦ୍ଧ । ଆୟୋଧନ । ଜନ୍ୟ । ପ୍ରଧନ । ପ୍ରବିଦାରଣ । ମୃଧ । ଆସ୍କନ୍ଦନ । ସଂଖ୍ୟ । ସମୀକ । ସାମ୍ପରାୟିକ । ସମର । ଅନୀକ । ରଣ । କଳହ । ବିଗ୍ରହ । ସମ୍ପ୍ରହାର । ଅଭିସମ୍ପାତ । କଳି । ସଂସ୍ଫୋଟ । ସଂଯୁଗ । ଅଭ୍ୟାମର୍ଦ୍ଦ । ସମାଘାତ । ସଙ୍ଗ୍ରାମ । ଅଭ୍ୟାଗମ । ଆହବ । ସମୁଦାୟ । ସଂଯତ୍ । ସମିତ୍ । ଆଜି । ସମିଦ୍ ଯୁଧ୍ ଏ ଏକତ୍ରିଂଶନାମ ଯୁଦ୍ଧର ।

[୧] ନିଯୁଦ୍ଧଂ ବାହୁଯୁଦ୍ଧେ [୨] ଽଥ ତୁମୁଳଂ ରଣସଙ୍କୁଳେ ।
[୩] କ୍ଷ୍ୱେଡ଼ା ତୁ ସିଂହନାଦଃ ସ୍ୟାତ୍ [୪] କରିଣାଂ ଘଟନା ଘଟା ।
[୫] କ୍ରନ୍ଦନଂ ଯୋଧସଂରାବୋ [୬] ବୃଂହିତଂ କରିଗର୍ଜ୍ଜିତଂ ।
[୭] ବିସ୍ଫାରୋ ଧନୁଷଃ ସ୍ୱାନଃ [୮] ପଟହାଡମ୍ବରୌ ସମୌ ।
[୯] ପ୍ରସଭଂ ତୁ ବଳାତ୍କାରୋ ହଠୋ [୧୦] ଽଥ ସ୍ଖଳିତଂ ଛଳଂ ॥
[୧୧] ଅଜନ୍ୟଂ କ୍ଳୀବମୁତ୍ପାତଉପସର୍ଗଃ ସମଂ ତ୍ରୟଂ ।
[୧୨] ମୂର୍ଚ୍ଛା ତୁ କଶ୍ମଳଂ ମୋହୋ ଽପ୍ୟ [୧୩] ଽବମର୍ଦ୍ଦସ୍ତୁ ପୀଡ଼ନଂ ॥
[୧୪] ଅଭ୍ୟବସ୍କନ୍ଦନଂ ତ୍ୱଭ୍ୟାସାଦନଂ [୧୫] ବିଜୟୋ ଜୟଃ ।
[୧୬] ବୈରଶୁଦ୍ଧିଃ ପ୍ରତୀକାରୋ ବୈରନିର୍ଯ୍ୟାତନଂ ଚ ସା ॥

---

୧ । ନିଯୁଦ୍ଧ । ବାହୁଯୁଦ୍ଧ ଏ ଦୁଇନାମ ବାହୁଯୁଦ୍ଧର ।
୨ । ତୁମୁଳ । ରଣସଙ୍କୁଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଏକଠାମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଯୋଦ୍ଧାଯୁଦ୍ଧର ।
୩ । କ୍ଷ୍ୱେଡ଼ା । ସିଂହନାଦ ଏ ଦୁଇନାମ ଯୁଦ୍ଧର ଉତ୍ସାହ ନିମିତ୍ତ ଶବ୍ଦର ।
୪ । ଘଟନା । ଘଟା ଏ ଦୁଇନାମ ଯୁଦ୍ଧର ଏକପଙ୍କ୍ତିର ହସ୍ତିସମୂହର ।
୫ । କ୍ରନ୍ଦନ । ଯୋଧସଂରାବ ଏ ଦୁଇନାମ ଯୁଦ୍ଧରେ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କର ପରସ୍ପର ଆହ୍ୱାନର
୬ । ବୃଂହିତ । କରିଗର୍ଜିତ ଏ ଦୁଇନାମ ହସ୍ତୀ ଗର୍ଜନର ।
୭ । ଟଙ୍କାର ଶବ୍ଦକୁ ବିସ୍ଫାର କହି ।
୮ । ପଟହ । ଆଡମ୍ବର ଏ ଦୁଇନାମ ଯୁଦ୍ଧସମୟ ବାଦ୍ୟର ।
୯ । ପ୍ରସଭ । ବଳାତ୍କାର । ହଠ ଏ ତିନିନାମ ବଳାତ୍କାରର ।
୧୦ । ସ୍ଖଳିତ । ଛଳ ଏ ଦୁଇନାମ କପଟଯୁଦ୍ଧର ।
୧୧ । ଅଜନ୍ୟ । ଉତ୍ପାତ । ଉପସର୍ଗ ଏ ତିନିନାମ ସାମାନ୍ୟ ଉପସର୍ଗର ।
୧୨ । ମୂର୍ଚ୍ଛା । କଶ୍ମଳ । ମୋହ ଏ ତିନିନାମ ମୋହର ।
୧୩ । ଅବମର୍ଦ୍ଦ । ପୀଡ଼ନ ଏ ଦୁଇନାମ ଯୁଦ୍ଧପୀଡ଼ନର ।
୧୪ । ଅଭ୍ୟବସ୍କନ୍ଦନ । ଅଭ୍ୟାସାଦନ ଏ ଦୁଇନାମ ପର ସୈନ୍ୟପ୍ରତି ଆକ୍ରମଣର ।
୧୫ । ବିଜୟ । ଜୟ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ଜୟର ।
୧୬ । ବୈରଶୁଦ୍ଧି । ପ୍ରତୀକାର । ବୈରନିର୍ଯ୍ୟାତନ ଏ ତିନିନାମ ପ୍ରତିହିଂସାର ।

[୧] ପ୍ରଦ୍ରାବୋଦ୍ରାବସନ୍ଦ୍ରାବ ସନ୍ଦାବା ବିଦ୍ରବୋଦ୍ରବଃ ।
ଅପକ୍ରମୋଽପଯାନଂ ଚ [୨] ରଣେ ଭଙ୍ଗଃ ପରାଜୟଃ ॥
[୩] ପରାଜିତ ପରାଭୂତୌ ତ୍ରିଷୁ [୪] ନଷ୍ଟ ତିରୋହିତୌ ।
[୫] ପ୍ରମାପଣଂ ନିବର୍ହଣଂ ନିକାରଣଂ ବିଶାରଣଂ ।
ପ୍ରବାସନଂ ପରାସନଂ ନିଷୂଦନଂ ନିହିଂସନଂ ।
ନିର୍ବାସନଂ ସଂଜ୍ଞପନଂ ନିର୍ଗ୍ରନ୍ଥନମପାସନଂ ॥
ନିସ୍ତର୍ହଣଂ ନିହନନଂ କ୍ଷଣନଂ ପରିବର୍ଜ୍ଜନଂ ।
ନିର୍ବାପଣଂ ବିଶସନଂ ମାରଣଂ ପ୍ରତିଘାତନଂ ॥
ଉଦ୍ବାସନ ପ୍ରମଥନ କ୍ରଥନୋଜ୍ଜାସନାନି ଚ ।
ଆଲମ୍ଭ ପିଞ୍ଜ ବିଶର ଘାତୋନ୍ମାଥ ବଧା ଅପି ॥
[୬] ସ୍ୟାତ୍ ପଞ୍ଚତା କାଲଧର୍ମ୍ମୋ ଦିଷ୍ଟାନ୍ତଃ ପ୍ରଲୟୋଽତ୍ୟୟଃ ।
ଅନ୍ତୋ ନାଶୋ ଦ୍ୱୟୋର୍ମୃତ୍ୟୁର୍ମରଣଂ ନିଧନୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥

---

୧ । ପ୍ରଦ୍ରବ । ଉଦ୍ରାବ । ସନ୍ଦ୍ରାବ । ସନ୍ଦାବ । ବିଦ୍ରବ । ଦ୍ରବ । ଅପକ୍ରମ । ଅପଯାନ ଏ ଆଠନାମ ପଳାଇବାର ।

୨ । ଯୁଦ୍ଧରେ ଭଙ୍ଗଦେବାର ନାମକୁ ପରାଜୟ କହି ।

୩ । ପରାଜିତ । ପରାଭୂତ ଏ ଦୁଇନାମ ପରାଜିତର ।

୪ । ନଷ୍ଟ । ତିରୋହିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଲୁକ୍କାୟିତର ।

୫ । ପ୍ରମାପଣ । ନିବର୍ହଣ । ନିକାରଣ । ବିଶାରଣ । ପ୍ରବାସନ । ପରାସନ । ନିଷୂଦନ । ନିହିଂସନ । ନିର୍ବାସନ । ସଂଜ୍ଞପନ । ନିର୍ଗ୍ରନ୍ଥନ । ଅପାସନ । ନିସ୍ତର୍ହଣ । ନିହନନ । କ୍ଷଣନ । ପରିବର୍ଜ୍ଜନ । ନିର୍ବାପଣ । ବିଶସନ । ମାରଣ । ପ୍ରତିଘାତନ । ଉଦ୍ବାସନ । ପ୍ରମଥନ । କ୍ରଥନ । ଉଜ୍ଜାସନ । ଆଲମ୍ଭ । ପିଞ୍ଜ । ବିଶର । ଘାତ । ଉନ୍ମାଥ । ବଧ ଏ ତିରିଶନାମ ସାମାନ୍ୟ ବଧର ।

୬ । ପଞ୍ଚତା । କାଳଧର୍ମ । ଦିଷ୍ଟାନ୍ତ । ପ୍ରଳୟ । ଅତ୍ୟୟ । ଅନ୍ତ । ନାଶ । ମୃତ୍ୟୁ । ମୃତି । ମରଣ । ନିଧନ ଏ ଏଗାର ନାମ ମୃତ୍ୟୁର ।

[୧] ପରାସୁ ପ୍ରାପ୍ତପଞ୍ଚତ୍ୱ ପରେତ ପ୍ରେତ ସଂସ୍ଥିତାଃ ।
ମୃତ ପ୍ରମୀତୌ ତ୍ରିଷ୍ୱେତେ [୨] ଚିତା ଚିତ୍ୟା ଚିତିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୩] କବନ୍ଧୋଽସ୍ତ୍ରୀ କ୍ରିୟାଯୁକ୍ତମପମୂର୍ଦ୍ଧ କଳେବରଂ ।
[୪] ଶ୍ମଶାନଂ ସ୍ୟାତ୍ ପିତୃବନଂ [୫] କୁଣପ ଶବମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୬] ପ୍ରଗ୍ରହୋପଗ୍ରହୌ ବନ୍ଦ୍ୟାଂ [୭] କାରା ସ୍ୟାଦ୍ ବନ୍ଧନାଳୟେ ।
[୮] ପୁଂସି ଭୂମ୍ନ୍ୟସବଃ ପ୍ରାଣାଶ୍ଚୈବଂ [୯] ଜୀବୋଽସୁଧାରଣଂ ॥
[୧୦] ଆୟୁର୍ଜୀବିତକାଳୋ ନା [୧୧] ଜୀବାତୁ ର୍ଜୀବନୌଷଧଂ ।

———:O:———

---

୧ । ପରାସୁ । ପ୍ରାପ୍ତପଞ୍ଚତ୍ୱ । ପରେତ । ପ୍ରେତ । ସଂସ୍ଥିତ । ମୃତ । ପ୍ରମୀତ ଏ ସାତନାମ ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୨ । ଚିତା । ଚିତ୍ୟା । ଚିତି ଏ ତିନିନାମ ଶ୍ମଶାନ ଚିତାର ।

୩ । କ୍ରିୟାଯୁକ୍ତ ମସ୍ତକବିହୀନ କଳେବରର ନାମକୁ କବନ୍ଧ କହି ।

୪ । ଶ୍ମଶାନ । ପିତୃବନ ଏ ଦୁଇନାମ ଶ୍ମଶାନର ।

୫ । କୁଣପ । ଶବ ଏ ଦୁଇନାମ ମଡାର ।

୬ । ପ୍ରଗ୍ରହ । ଉପଗ୍ରହ । ବନ୍ଦ ଏ ତିନିନାମ ମୁଦପାଠକର ।

୭ । କାରା । ବନ୍ଧନାଳୟ ଏ ଦୁଇନାମ କାରାଗାରର ।

୮ । ଅସୁ । ପ୍ରାଣ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରାଣର ।

୯ । ଜୀବ । ଅସୁଧାରଣ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରାଣ ଧାରଣର ।

୧୦ । ଆୟୁସ୍ । ଜୀବିତକାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଜୀବିତକାଳର ।

୧୧ । ଜୀବାତୁ । ଜୀବନୌଷଧ ଏ ଦୁଇନାମ ଜୀବନୌଷଧର ।

ବୈଶ୍ୟବର୍ଗଃ ।

[୧] ଊରବ୍ୟା ଊରୁଜା ଅର୍ଯ୍ୟା ବୈଶ୍ୟା ଭୂମିସ୍ପୃଶୋ ବିଶଃ ।
[୨] ଆଜୀବୋ ଜୀବିକା ବାର୍ତ୍ତା ବୃତ୍ତିର୍ବର୍ତ୍ତନ ଜୀବନେ ॥
[୩] ସ୍ତ୍ରିୟାଂ କୃଷିଃ ପାଶୁପାଲ୍ୟଂ ବାଣିଜ୍ୟଂ ଚେତି ବୃତ୍ତୟଃ ।
[୪] ସେବା ଶ୍ୱବୃତ୍ତି [୫] ରନୃତଂ କୃଷି [୬] ରୁଞ୍ଛଶିଳଂ ତ୍ୱୃତଂ ॥
[୭-୮] ଦ୍ୱେ ଯାଚିତା ଯାଚିତୟୋ ର୍ଯଥା ସଂଖ୍ୟଂ ମୃତାମୃତେ ।
[୯] ସତ୍ୟାନୃତଂ ବଣିଗ୍ଭାବଃ [୧୦] ସ୍ୟାଦୃଣଂ ପର୍ଯ୍ୟୁଦଞ୍ଚନଂ ॥
ଉଦ୍ଧାରେ [୧୧] ର୍ଥପ୍ରୟୋଗସ୍ତୁ କୁସୀଦଂ ବୃଦ୍ଧିଜୀବିକା ।
[୧୨] ଯାଚ୍ଞାପ୍ତଂ ଯାଚିତକଂ [୧୩] ନିମୟାଦାପମିତ୍ୟକଂ ।
[୧୪-୧୫] ଉତ୍ତମର୍ଣ୍ଣାଧମର୍ଣ୍ଣୌ ଦ୍ୱୌ ପ୍ରୟୋକ୍ତୃ ଗ୍ରାହକୌ କ୍ରମାତ୍ ।

ବୈଶ୍ୟବର୍ଗଃ ।

୧ । ଊରବ୍ୟ । ଊରୁଜ । ଅର୍ଯ୍ୟ । ବୈଶ୍ୟ । ଭୂମିସ୍ପୃଶ୍ । ବିଶ୍ ଏ ଛନାମ ବୈଶ୍ୟର ।
୨ । ଆଜୀବ । ଜୀବିକା । ବାର୍ତ୍ତା । ବୃତ୍ତି । ବର୍ତ୍ତନ । ଜୀବନ ଏ ଛନାମ ଜୀବନଉପାୟର ।
୩ । କୃଷି । ପାଶୁପାଲ୍ୟ । ବାଣିଜ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ବୃତ୍ତିର ।
୪ । ସେବା । ଶ୍ୱବୃତ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ସେବାର ।
୫ । ଅନୃତ । କୃଷି ଏ ଦୁଇନାମ କୃଷିର ।
୬ । ଉଞ୍ଛଶିଳ । ଋତ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଞ୍ଛବୃତ୍ତିର ।
୭ । ଯାଚିତର ନାମକୁ ମୃତ କହି । ୮ । ଅଯାଚିତର ନାମକୁ ଅମୃତ କହି ।
୯ । ସତ୍ୟାନୃତ । ବଣିଗ୍ଭାବ ଏ ଦୁଇନାମ ବାଣିଜ୍ୟର ।
୧୦ । ଋଣ ପର୍ଯ୍ୟୁଦଞ୍ଚନ । ଉଦ୍ଧାର ଏ ତିନିନାମ ଋଣର ।
୧୧ । ପ୍ରୟୋଗ । କୁସୀଦ । ବୃଦ୍ଧିଜୀବିକା ଏ ତିନିନାମ ଋଣଦାନ ବ୍ୟବସାୟର ।
୧୨ । ଯାଚ୍ଞାଦ୍ୱାରେ ପ୍ରାପ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟର ନାମକୁ ଯାଚିତ କହି ।
୧୩ । ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦ୍ୱାରେ ପ୍ରାପ୍ତର ନାମକୁ ଆପମିତ୍ୟକ କହି ।
୧୪ । ଋଣଦାତାର ନାମକୁ ଉତ୍ତମର୍ଣ୍ଣ କହି ।
୧୫ । ଋଣଗ୍ରହଣକାରୀ ନାମକୁ ଅଧମର୍ଣ୍ଣ କହି ।

[୧] କୁସୀଦକୋ ବାର୍ଦ୍ଧୁଷିକୋ ବୃଦ୍ଧ୍ୟାଜୀବଶ୍ଚ ବାର୍ଦ୍ଧୁଷିଃ ॥

[୨] କ୍ଷେତ୍ରାଜୀବଃ କର୍ଷକଶ୍ଚ କୃଷିକଶ୍ଚ କୃଷୀବଲଃ ।

[୩-୪] କ୍ଷେତ୍ରଂ ବ୍ରୈହେୟ ଶାଲେୟଂ ବ୍ରୀହିଶାଲ୍ୟୁଦ୍ଭବୋଚିତଂ ॥

[୫] ଯବ୍ୟଂ ଯବକ୍ୟଂ ଯଷ୍ଟିକ୍ୟଂ ଯବାଦିଭବନଂ ହି ଯତ୍

[୬-୭-୮-୯-୧୦] ତିଲ୍ୟଂ ତୈଲୀନବନ୍ମାଷୋମାନୁଭଙ୍ଗାଦ୍ଵିରୂପତା ॥

[୧୧] ମୌଦ୍ଗୀନଂ [୧୨] କୌଦ୍ରବୀଣାଦି ଶେଷୋଧାନ୍ୟୋଦ୍ଭବକ୍ଷମଂ

[୧୩] ଶୀତାକୃତଂ ତୂପ୍ତକୃଷ୍ଟଂ [୧୪] ସୀତ୍ୟଂ କୃଷ୍ଟଂ ଚ ହଲ୍ୟବତ୍ ।

[୧୫] ତ୍ରିଗୁଣାକୃତଂ ତୃତୀୟାକୃତଂ ତ୍ରିହଲ୍ୟଂ ତ୍ରିସୀତ୍ୟମପି ତସ୍ମିନ୍ ॥

[୧୬] ଦ୍ଵିଗୁଣାକୃତେ ତୁ ସର୍ବଂ ପୂର୍ବଂ ଶମ୍ବାକୃତମପୀହ ।

---

୧ । କୁସୀଦକ । ବାର୍ଦ୍ଧୁଷିକ । ବୃଦ୍ଧ୍ୟାଜୀବ । ବାର୍ଦ୍ଧୁଷି ଏ ଚାରିନାମ ସୁଦଖାଉର ।

୨ । କ୍ଷେତ୍ରାଜୀବ । କର୍ଷକ । କୃଷିକ । କୃଷୀବଲ ଏ ଚାରିନାମ କୃଷକର ।

୩ । ବ୍ରୀହିନାମକ ଧାନ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ନାମକୁ ବ୍ରୈହେୟ କହି ।

୪ । ଶାଳିଧାନ୍ୟ ଉତ୍ପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଶାଲେୟ କହି ।

୫ । ଯବ୍ୟ । ଯବକ୍ୟ । ଯଷ୍ଟିକ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଯବଉତ୍ପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରର ।

୬ । ତିଲ୍ୟ । ତୈଲୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ତିଳଉତ୍ପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରର ।

୭ । ମାଷ୍ୟ । ମାଷୀଣ ଏ ଦୁଇନାମ ମାଷ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରୀହିଉତ୍ପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରର ।

୮ । ଉମ୍ୟ । ଔମୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ଶଣଉତ୍ପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରର ।

୯ । ଅଣବ୍ୟ । ଆଣବୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ଚିନାଧାନଉତ୍ପାଦକ କ୍ଷେତ୍ରର ।

୧୦ । ଭଙ୍ଗ୍ୟ । ଭାଙ୍ଗୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ଭଙ୍ଗାଦାଲ ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥାନର ।

୧୧ । ମୁଗର କ୍ଷେତ୍ରକୁ ମୌଦ୍ଗୀନ କହି ।

୧୨ । କୌଦ୍ରବୀଣ । ଚୀନକୀନ ଏ ଦୁଇନାମ କୋଦ୍ରଅ କ୍ଷେତ୍ରର ।

୧୩ । ବୀଜାକୃତ । ଉପ୍ତକୃଷ୍ଟ ଏ ଦୁଇନାମ ବୀଜବପନାନନ୍ତର ଚଷ ହେବା ଭୂମିର ।

୧୪ । ସୀତ୍ୟ । କୃଷ୍ଟ । ହଲ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଏକଥର ଚଷା ଭୂମିର ।

୧୫ । ତ୍ରିଗୁଣାକୃତ । ତୃତୀୟାକୃତ । ତ୍ରିହଲ୍ୟ । ତ୍ରିସୀତ୍ୟ ଏ ଚାରିନାମ ତିନିଥର ଚାଷ
ହେବା ଭୂମିର ।

୧୬ । ଦ୍ଵିଗୁଣାକୃତ । ଦ୍ଵିତୀୟାକୃତ । ଦ୍ଵିହଲ୍ୟ । ଦ୍ଵିସୀତ୍ୟ । ଶମ୍ବାକୃତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଦୁଇ-
ଥର ଚଷ ହେବା ଭୂମିର ।

[୧-୨] ଦ୍ରୋଣାଢ଼କାଦ ବାପାଦୌ ଦ୍ରୌଣିକାଢ଼କିକାଦୟଃ ।
[୩] ଖାରୀବାପସ୍ତୁ ଖାରୀକ ଉତ୍ତମର୍ଣ୍ଣାଦୟସ୍ତ୍ରିଷୁ ।
[୪] ପୁନ୍ନପୁଂସକୟୋର୍ବପ୍ରଃ କେଦାରଃ କ୍ଷେତ୍ର [୫] ମସ୍ୟ ତୁ ।
କୈଦାରକଂ ସ୍ୟାତ୍କୈଦାର୍ଯ୍ୟଂ କ୍ଷେତ୍ର କୈଦାରିକଂ ଗଣେ ।
[୬] ଲେଷ୍ଟାନି ଲେଷ୍ଟବଃ ପୁଂସି [୭] କୋଟିଶୋ ଲୋଷ୍ଟଭେଦନଂ
[୮] ପ୍ରାଜନଂ ତୋଦନଂ ତୋତ୍ରଂ [୯] ଖନିତ୍ରମବଦାରଣଂ ।
[୧୦] ଦାତ୍ରଂ ଲବିତ୍ର[୧୧]ମାବନ୍ଧୋ ଯୋତ୍ରଂ ଯୋକ୍ତ୍ର[୧୨]ମଥୋଫଳଂ
ନିରୀଷଂ କୁଟକଂ [୧୩] ଫାଳଃ କୃଷିକୋ [୧୪]ଲାଙ୍ଗଳଂ ହଳଂ
ଗୋଦାରଣଂ ଚ ସୀରେ [୧୫] ଽଥ ଶମ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ଯୁଗକୀଳକଃ ।
[୧୬] ଈଷା ଲାଙ୍ଗଳଦଣ୍ଡଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୭] ସୀତା ଲାଙ୍ଗଳପଦ୍ଧତିଃ ।

---

୧ । ଦ୍ରୋଣପରିମିତଧାନ୍ୟବପନ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଦ୍ରୌଣିକ କହୁ ।
୨ । ଅଢ଼କପରିମିତ ଧାନ୍ୟବପନ ଯୋଗ୍ୟ ଭୂମିକି ଅଢ଼କକ କହୁ ।
୩ । ଖାରୀବାପ । ଖାରୀକ ଏ ଦୁଇନାମ ଖାରୀପରିମିତଧାନ୍ୟ ବପନ ଯୋଗ୍ୟ ଭୂମିର ।
୪ । ବପ୍ର । କେଦାର । କ୍ଷେତ୍ର ଏ ତିନିନାମ କିଆରିର ।
୫ । କୈଦାରକ । କୈଦାର୍ଯ୍ୟ । କ୍ଷେତ୍ର । କୈଦାରିକ ଏ ଚାରିନାମ କ୍ଷେତ୍ର ସମୂହର ।
୬ । ଲୋଷ୍ଟ । ଲେଷ୍ଟୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଟେଳା ମୃତ୍ତିକାର ।
୭ । କୋଟିଶ । ଲୋଷ୍ଟଭେଦନ ଏ ଦୁଇନାମ ଟେଳାଭଙ୍ଗା ପିଟଣର ।
୮ । ପ୍ରାଜନ । ତୋଦନ । ତୋତ୍ର ଏ ତିନିନାମ ପାଞ୍ଚଣ ବାଡ଼ିର ।
୯ । ଖନିତ୍ର । ଅବଦାରଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଖଣତିର ।
୧୦ । ଦାତ୍ର । ଲବିତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ଦାଆର ।
୧୧ । ଆବନ୍ଧ । ଯୋତ୍ର । ଯୋକ୍ତ୍ର ଏ ତିନିନାମ ଯୋତ ଦଉଡ଼ିର ।
୧୨ । ଫଳ । ନିରୀଷ । କୁଟକ ଏ ତିନିନାମ ଲଙ୍ଗଳ ମୁହାର ।
୧୩ । ଫାଳ । କୃଷିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଲଙ୍ଗଳ ଲୁହାର ।
୧୪ । ଲାଙ୍ଗଳ । ହଳ । ଗୋଦାରଣ । ସୀର ଏ ଚାରିନାମ ଲଙ୍ଗଳର ।
୧୫ । ଶମ୍ୟା । ଯୁଗକୀଳକ ଏ ଦୁଇନାମ ଜୁଅଳ ଖୁଣ୍ଟିର ।
୧୬ । ଈଷା । ଲାଙ୍ଗଳଦଣ୍ଡ ଏ ଦୁଇନାମ ଈଷର ।
୧୭ । ସୀତା । ଲାଙ୍ଗଳପଦ୍ଧତି ଏ ଦୁଇନାମ ସିଆରର ।

[୧] ପୁଂସି ମେଧିଃ ଖଲେ ଦାରୁ ନ୍ୟଂସ୍ତ ଯତ୍ର ପଶୁବନ୍ଧନେ ।
[୨] ଆଶୁ ବ୍ରୀହିଃ ପାଟଲଃ ସ୍ୟାତ୍ [୩] ସିତଶୂକ ଯବୌ ସମୌ ।
[୪] ତୋକ୍ମସ୍ତୁ ତତ୍ର ହରିତେ [୫] କଲାୟସ୍ତୁ ସତୀଲକଃ ॥
ହରେଣୁ ଖଣ୍ଡିକୌ ଚାସ୍ମିନ୍ [୬] କୋରଦୂଷସ୍ତୁ କୋଦ୍ରବଃ
[୭] ମଙ୍ଗଲ୍ୟକୋ ମସୂରୋ [୮] ଽଥ ମକୁଷ୍ଟକମୟୁଷ୍ଟକୌ ॥
ବନମୁଦ୍ଗେ [୯] ସର୍ଷପେ ତୁ ଦ୍ୱୌ ତନ୍ତୁଭ କଦମ୍ବକୌ ।
[୧୦] ସିଦ୍ଧାର୍ଥସ୍ତ୍ୱେଷ ଧବଲୋ [୧୧] ଗୋଧୂମଃ ସୁମନଃ ସମୌ ॥
[୧୨] ସ୍ୟାଦ୍ୟାବକସ୍ତୁ କୁଲ୍ମାଷ [୧୩] ଶ୍ଚଣକୋ ହରିମନ୍ଥକଃ ।
[୧୪] ଦ୍ୱୌ ତିଲେ ତିଲପେଜଶ୍ଚ [୧୫] ତିଲପିଞ୍ଜଶ୍ଚ ନିଷ୍ଫଲେ ॥
[୧୬] କ୍ଷବଃ କ୍ଷୁଧାଭିଜନନୋ ରାଜିକା କୃଷ୍ଣିକା ସୁରୀ ।

---

୧ । ମେଢ଼ି କାଠକୁ ମେଧି କହି ।
୨ । ଆଶୁ । ବ୍ରୀହି । ପାଟଳ ଏ ତିନିନାମ ଶରତ୍କାଳ ପକ୍ୱ ଧାନ୍ୟର ।
୩ । ସିତଶୂକ । ଯବ ଏ ଦୁଇନାମ ଯବର ।
୪ । ହରିଦ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଯବକୁ ତୋକ୍ମ କହି ।
୫ । କଲାୟ । ସତୀଲକ । ହରେଣୁ । ଖଣ୍ଡିକ ଏ ଚାରିନାମ ଛୋଟ ମଟରର ।
୬ । କୋରଦୂଷ । କୋଦ୍ରବ ଏ ଦୁଇନାମ କୋଦ୍ରଅର ।
୭ । ମଙ୍ଗଲ୍ୟକ । ମସୂର ଏ ଦୁଇନାମ ମସୂରର ।
୮ । ମକୁଷ୍ଟକ । ମୟୁଷ୍ଟକ । ବନମୁଦ୍ଗ ଏ ତିନିନାମ ବଣମୁଗର ।
୯ । ସର୍ଷପ । ତନ୍ତୁଭ । କଦମ୍ବକ ଏ ତିନିନାମ ସୋରିଷର ।
୧୦ । ସିଦ୍ଧାର୍ଥ । ଶ୍ୱେତସର୍ଷପ ଏ ଦୁଇନାମ ଧଳା ସୋରିଷର ।
୧୧ । ଗୋଧୂମ । ସୁମନ ଏ ଦୁଇନାମ ଗହମର ।
୧୨ । ଯାବକ । କୁଲ୍ମାଷ ଏ ଦୁଇନାମ କୋଳଥର ।
୧୩ । ଚଣକ । ହରିମନ୍ଥକ ଏ ଦୁଇନାମ ଚଣାର ।
୧୪ । ତିଳ । ତିଲପେଜ ଏ ଦୁଇନାମ ତିଳର ।
୧୫ । ନିଷ୍ଫଳ ତିଳକୁ ତିଲପିଞ୍ଜ କହି ।
୧୬ । କ୍ଷବ । କ୍ଷୁଧାଭିଜନକ । ରାଜିକା । କୃଷ୍ଣିକା । ଆସୁରୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ରାଇ ସୋରିଷର ।

[୧] ସ୍ତ୍ରିୟୌ କଙ୍ଗୁ ପ୍ରିୟଙ୍ଗୂ ଦ୍ୱେ [୨] ଅତସୀ ସ୍ୟାଦୁମା କ୍ଷୁମା ।
[୩] ମାତୁଲାନୀ ତୁ ଭଙ୍ଗାୟାଂ [୪] ବ୍ରୀହିଭେଦସ୍ତ୍ୱଣୁଃ ପୁମାନ୍ ।
[୫] କିଂଶାରୁଃ ଶସ୍ୟଶୂକଂ ସ୍ୟାତ୍ [୬] କଣିଶଂ ଶସ୍ୟମଞ୍ଜରୀ ।
[୭] ଧାନ୍ୟଂ ବ୍ରୀହିଃ ସ୍ତମ୍ବକରିଃ [୮] ସ୍ତମ୍ବୋ ଗୁଚ୍ଛସ୍ତୃଣାଦିନଃ ।
[୯] ନାଡ଼ୀ ନାଲଂ ଚ କାଣ୍ଡୋଽସ୍ୟ [୧୦] ପଲାଲୋଽସ୍ତ୍ରୀ ସ ନିଷ୍ଫଳ
[୧୧] କଡଙ୍ଗରୋ ବୁଷ କ୍ଲୀବେ [୧୨] ଧାନ୍ୟତ୍ୱଚି ପୁମାଂସ୍ତୁଷଃ ।
[୧୩] ଶୂକୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଶ୍ଲକ୍ଷ୍ଣ ତୀକ୍ଷ୍ଣାଗ୍ରେ [୧୪] ଶମୀ ଶିମ୍ବା ତ୍ରିଷୂତ୍ତରେ ।
[୧୫] ଋଦ୍ଧମାବସିତଂ ଧାନ୍ୟଂ [୧୬] ପୂତଂ ତୁ ବହୁଲୀକୃତଂ ।
[୧୭] ମାଷାଦୟଃ ଶମୀ ଧାନ୍ୟେ [୧୮] ଶୂକଧାନ୍ୟେ ଯବାଦୟଃ ॥

---

୧ । କଙ୍ଗୁ । ପ୍ରିୟଙ୍ଗୁ ଏ ଦୁଇନାମ କାଙ୍ଗୁ ଧାନ୍ୟର ।
୨ । ଅତସୀ । ଉମା । କ୍ଷୁମା ଏ ତିନିନାମ ପେଷିର ।
୩ । ମାତୁଲାନୀ । ଭଙ୍ଗା ଏ ଦୁଇନାମ ଶଣର । ୪ । ବ୍ରୀହିଧାନ୍ୟକୁ ଅଣୁ କହି ।
୫ । କିଂଶାରୁ । ଶସ୍ୟଶୂକ ଏ ଦୁଇନାମ ଶସ୍ୟଶୁଙ୍ଗର ।
୬ । କଣିଶ । ଶସ୍ୟମଞ୍ଜରୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଶସ୍ୟମଞ୍ଜରୀର ।
୭ । ଧାନ୍ୟ । ବ୍ରୀହି । ସ୍ତମ୍ବକରି ଏ ତିନିନାମ ଧାନ୍ୟର ।
୮ । ସ୍ତମ୍ବ । ଗୁଚ୍ଛ ଏ ଦୁଇନାମ ତୃଣାଦି ବୋଝର ।
୯ । ନାଡ଼ୀ । ନାଳ । କାଣ୍ଡ ଏ ତିନିନାମ ଶସ୍ୟନାଡ଼ର ।
୧୦ । ନିଷ୍ଫଳ ଶସ୍ୟର ନାଡ଼କୁ ପଲାଳ କହି ।
୧୧ । କଡଙ୍ଗର । ବୁଷ ଏ ଦୁଇନାମ ଶସ୍ୟ ଅଗାଡ଼ର ।
୧୨ । ଶସ୍ୟ ଚୋପାକୁ ତୁଷ କହି ।
୧୩ । ତୀକ୍ଷ୍ଣାଗ୍ର ଧାନ୍ୟର ନାମକୁ ଶୂକ କହି ।
୧୪ । ଶମୀ । ଶିମ୍ବା ଏ ଦୁଇନାମ ଶିମ୍ବର ।
୧୫ । ଋଦ୍ଧ । ଆବସିତ ଏ ଦୁଇନାମ ରାଶୀକୃତ ଧାନ୍ୟର ।
୧୬ । ପୂତ । ବହୁଳୀକୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଗାଡ଼ିତହୁତ ଧାନ୍ୟର ।
୧୭ । ମାଷାଦି । ଶମୀଧାନ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ବୁଟପ୍ରଭୃ ଧାନ୍ୟର ।
୧୮ । ଯବାଦି । ଶୂକଧାନ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଶିଙ୍ଗଧାନ୍ୟର ।

[୧] ଶାଳୟଃ କଳମାଦ୍ୟାଶ୍ଚ ଷଷ୍ଟିକାଦ୍ୟାଶ୍ଚ ପୁଂସ୍ୟମୀ ।
[୨] ତୃଣଧାନ୍ୟାନି ନୀବାରାଃ [୩] ସ୍ତ୍ରୀ ଗବେଧୁର୍ଗବେଧୁକା ।
[୪] ଅୟୋଗ୍ରଂ ମୁଷଲୋଽସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୟା [୫] ଦୁଦୂଖଲମୁଲୂଖଲଂ ।
[୬] ପ୍ରସ୍ଫୋଟନଂ ଶୂର୍ପମସ୍ତ୍ରୀ [୭] ଚାଳନୀ ତିତଉଃ ପୁମାନ୍ ।
[୮] ସ୍ୟୂତ ପ୍ରସେବୌ [୯] କାଣ୍ଡୋଳ ପିଟୌ [୧୦] କଟ କିଳଞ୍ଜକୌ
ସମାନୌ [୧୧] ରସବତ୍ୟାଂ ତୁ ପାକସ୍ଥାନ ମହାନସେ ।
[୧୨] ପୌରୋଗବସ୍ତଦଧ୍ୟକ୍ଷଃ [୧୩] ସୂପକାରାସ୍ତୁ ବଲ୍ଲବାଃ ।
ଆରାଳିକା ଆନ୍ଧସିକା ସୂଦାଔଦନିକା ଗୁଣାଃ ।
[୧୪] ଆପୂପିକଃ କାନ୍ଦବିକୋ ଭକ୍ଷ୍ୟକାର ଇମେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୧୫] ଅଶ୍ମନ୍ତ ମୁଦ୍ଧାନମଧିଶ୍ରୟଣୀ ଚୁଲ୍ଲିରନ୍ତିକା ।

---

୧ । ଷଷ୍ଟିକାଦି ଧାନ୍ୟର ନାମକୁ ଶାଳୀ କହି ।
୨ । ତୃଣଧାନ୍ୟ । ନୀବାର ଏ ଦୁଇନାମ ତାଲୁଚା ଧାନ୍ୟର ।
୩ । ଗବେଧୁ । ଗବେଧୁକା ଏ ଦୁଇନାମ ଗଡଗଡ଼ାର ।
୪ । ଅୟୋଗ୍ର । ମୁଷଳ ଏ ଦୁଇନାମ ପାହୁରଣୀର ।
୫ । ଉଦୂଖଳ । ଉଲୂଖଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଢେଙ୍କି ଉଖୁଡ଼ିର ।
୬ । ପ୍ରସ୍ଫୋଟନ । ଶୂର୍ପ ଏ ଦୁଇନାମ କୁଲାର ।
୭ । ଚାଳନୀ । ତିତଉ ଏ ଦୁଇନାମ ଚାଲଣୀର ।
୮ । ସ୍ୟୂତ । ପ୍ରସେବ ଏ ଦୁଇନାମ ୫ କଣ୍ଠ ଥଳେ ବସ୍ତାର ।
୯ । କାଣ୍ଡୋଳ । ପିଟ ଏ ଦୁଇନାମ ଧାନ ରଖିବା ଡୋଲର ।
୧୦ । କଟ । କିଳଞ୍ଜକ ଏ ଦୁଇନାମ ପରୁଆ ମସିଣାର ।
୧୧ । ରସବତୀ । ପାକସ୍ଥାନ । ମହାନସ ଏ ତିନିନାମ ରନ୍ଧନ ଗୃହର ।
୧୨ । ପାକଗୃହର ଅଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କୁ ପୌରୋଗବ କହି ।
୧୩ । ସୂପକାର । ବଲ୍ଲବ । ଆରାଳିକ । ଆନ୍ଧସିକ । ସୂଦ । ଔଦନିକ । ଗୁଣ ଏ ସାତନାମ ପାଚକର ।
୧୪ । ଆପୂପିକ । କାନ୍ଦବିକ । ଭକ୍ଷ୍ୟକାର ଏ ତିନିନାମ ପିଷ୍ଟକ ପାଚକର ।
୧୫ । ଅଶ୍ମନ୍ତ । ଉଦ୍ଧାନ । ଅଧିଶ୍ରୟଣୀ । ଚୁଲ୍ଲୀ । ଅନ୍ତିକା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଚୁଲ୍ଲୀର ।

[୧] ଅଙ୍ଗାରଧାନିକାଙ୍ଗାରଶକଟ୍ୟପି ହସନ୍ତ୍ୟପି ।
ହସନ୍ୟପ୍ୟ [୨] ଽଥ ନ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୟାଦଙ୍ଗାରେଽଲ୍ମୁକଂ ।
[୩] କ୍ଲୀବେଽମ୍ବରୀଷଂ ଭ୍ରାଷ୍ଟ୍ରୋ ନା [୪] କନ୍ଦୁର୍ବା ସ୍ୱେଦନୀ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୫] ଅଳଞ୍ଜରଃ ସ୍ୟାନ୍ମଣିକଂ [୬] କର୍କର୍ଯ୍ୟାଳୁର୍ଗଳନ୍ତିକା ।
[୭] ପିଠରଃ ସ୍ଥାଲ୍ୟୁଖା କୁଣ୍ଡଂ [୮] କଲଶସ୍ତୁ ଦ୍ୱୟୋର୍ଘଟଃ ।
ଘଟଃ କୁଟ ନିପା [୯] ବସ୍ତ୍ରୀ ଶରାବୋ ବର୍ଦ୍ଧମାନକଃ ।
[୧୦] ଋଜୀଷଂ ପିଷ୍ଟପଚନଂ [୧୧] କଂସୋଽସ୍ତ୍ରୀ ପାନଭାଜନଂ ।
[୧୨] କୁତୂଃ କୃତ୍ତେଃ ସ୍ନେହପାତ୍ରଂ [୧୩] ସୈବାଳ୍ପା କୁତୁପଃ ପୁମାନ୍
[୧୪] ସର୍ବମାବପନଂ ଭାଣ୍ଡଂ ପାତ୍ରାମତ୍ରେ ଚ ଭାଜନଂ ।
[୧୫] ଦର୍ବିଃ କମ୍ବିଃ ଖଜାକା ଚ ସ୍ୟା [୧୬] ତ୍ତର୍ଦ୍ଦୂର୍ଦାରୁହସ୍ତକଃ ।

---

୧ । ଅଙ୍ଗାରଧାନିକା । ଅଙ୍ଗାରଶକଟୀ । ହସନ୍ତୀ । ହସନୀ ଏ ଚାରିନାମ ନିଆଁ ଅଙ୍ଗେଠିଆ
୨ । ଅଙ୍ଗାର । ଅଲାତ । ଉଲ୍ମୁକ ଏ ତିନିନାମ ଅଙ୍ଗାରର ।
୩ । ଅମ୍ବରୀଷ । ଭ୍ରାଷ୍ଟ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ଭଜାଭଜା ହାଣ୍ଡିର ।
୪ । କନ୍ଦୁ । ସ୍ୱେଦନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଲୋହମୟ କରେଇର ।
୫ । ଅଳଞ୍ଜର । ମଣିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଜାହ୍ନାଘର ।
୬ । କର୍କରୀ । ଆଳୁ । ଗଳନ୍ତିକା ଏ ତିନିନାମ ଜଳପାତ୍ର ଅର୍ଥାତ୍ ଝରର ।
୭ । ପିଠର । ସ୍ଥାଲୀ । ଉଖା । କୁଣ୍ଡ ଏ ଚାରିନାମ ହାଣ୍ଡିର ।
୮ । କଲଶ । ଘଟ । କୁଟ । ନିପ ଏ ଚାରିନାମ ପାଣି ମାଠିଆର ।
୯ । ଶରାବ । ବର୍ଦ୍ଧମାନକ ଏ ଦୁଇନାମ ସରାର ।
୧୦ । ଋଜୀଷ । ପିଷ୍ଟପଚନ ଏ ଦୁଇନାମ ପିଷ୍ଟକପାକ କପାଳର (ଚେଲକଣିର)
୧୧ । କଂସ । ପାନଭାଜନ ଏ ଦୁଇନାମ କଂସାର ଗିନାର ।
୧୨ । କୁତୂ । ସ୍ନେହପାତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ଚର୍ମନିର୍ମିତ ତେଲର କୁମ୍ପାର ।
୧୩ । କ୍ଷୁଦ୍ରକୁମ୍ପାର ନାମକୁ କୁତୁପ କହି ।
୧୪ । ଆବପନ । ଭାଣ୍ଡ । ଅମତ୍ର । ପାତ୍ର । ଭାଜନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସାମାନ୍ୟ ଭାଣ୍ଡର ।
୧୫ । ଦର୍ବି । କମ୍ବି । ଖଜାକା ଏ ତିନିନାମ ଲୌହନିର୍ମିତ ଚାଟୁର ।
୧୬ । ତର୍ଦ୍ଦୂ । ଦାରୁହସ୍ତକ ଏ ଦୁଇନାମ ଦାଉ ବେଣ୍ଟଯୁକ୍ତ ଲୌହମୟ ଚାଟୁର ।

[୧] ଅସ୍ତ୍ରୀ ଶାକଂ ହରିତକଂ ଶିଗ୍ରୁ [୨] ରସ୍ୟ ତୁ ନାଡ଼ିକା ॥
କଡ଼ମ୍ବଶ୍ଚ କଲମ୍ବଶ୍ଚ [୩] ବେସବାର ଉପସ୍କରଃ ।
[୪] ତିନ୍ତିଡୀକଂ ଚ ଚୁକ୍ରଂ ଚ ବୃକ୍ଷାମ୍ଳ [୫] ମଥ ବେଲ୍ଲଜଂ ॥
ମରୀଚଂ କୋଲକଂ କୃଷ୍ଣମୂଷଣଂ ଧର୍ମ୍ମପତ୍ତନଂ ।
[୬] ଜୀରକୋ ଜରଣୋଽଜାଜୀ କଣାଃ [୭] କୃଷ୍ଣେ ତୁ ଜୀରକେ ॥
ସୁଷବୀ କାରବୀ ପୃଥ୍ୱୀ ପୃଥୁଃ କାଲୋପକୁଞ୍ଚିକା ।
[୮] ଆର୍ଦ୍ରକଂ ଶୃଙ୍ଗବେରଂ ସ୍ୟା [୯] ଦଥ ଛତ୍ରା ବିତୁନ୍ନକଂ ॥
କୁସ୍ତୁମ୍ବୁରୁ ଚ ଧନ୍ୟାକ [୧୦] ମଥ ଶୁଣ୍ଠୀ ମହୌଷଧଂ ।
ସ୍ତ୍ରୀନପୁଂସକୟୋର୍ବିଶ୍ୱଂ ନାଗରଂ ବିଶ୍ୱଭେଷଜଂ ॥
[୧୧] ଆରନାଳକ ସୌବୀର କୁଲ୍ମାଷାଭିଷୁତାନି ଚ ।
ଅବନ୍ତିସୋମ ଧାନ୍ୟାମ୍ଳ କୁଞ୍ଜଲାନି ଚ କାଞ୍ଜିକେ ॥

---

୧ । ଶାକ । ହରିତକ । ଶିଗ୍ରୁ ଏ ତିନିନାମ ସାମାନ୍ୟ ଶାକର ।

୨ । କଡମ୍ବ । କଲମ୍ବ ଏ ଦୁଇନାମ ଶାକର ଡଙ୍କର ।

୩ । ବେସବାର । ଉପସ୍କର ଏ ଦୁଇନାମ ବେସରପକା ଚୂର୍ଣ୍ଣର ।

୪ । ତିନ୍ତିଡ଼ୀକ । ଚୁକ୍ର । ବୃକ୍ଷାମ୍ଳ ଏ ତିନିନାମ ଅମ୍ବିଲ ବାଇଙ୍ଗନର ।

୫ । ବେଲ୍ଲଜ । ମରୀଚ । କୋଲକ । କୃଷ୍ଣ । ଊଷଣ । ଧର୍ମ୍ମପତ୍ତନ ଏ ଛନାମ ଗୋଲମରିଚର ।

୬ । ଜୀରକ । ଜରଣ । ଅଜାଜୀ । କଣା ଏ ଚାରିନାମ ଜୀରର ।

୭ । କୃଷ୍ଣଜୀରକ । ସୁଷବୀ । କାରବୀ । ପୃଥ୍ୱୀ । ପୃଥୁ । କାଳା । ଉପକୁଞ୍ଚିକା ଏ ସାତ-ନାମ କଳାଜୀରର ।

୮ । ଆର୍ଦ୍ରକ । ଶୃଙ୍ଗବେର ଏ ଦୁଇନାମ ଅଦାର ।

୯ । ଛତ୍ରା । ବିତୁନ୍ନକ । କୁସ୍ତୁମ୍ବୁରୁ । ଧନ୍ୟାକ । ଧନ୍ୟା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଧନିଆର ।

୧୦ । ଶୁଣ୍ଠୀ । ମହୌଷଧ । ବିଶ୍ୱ । ନାଗର । ବିଶ୍ୱଭେଷଜ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଶୁଣ୍ଠିର ।

୧୧ । ଆରନାଳକ । ସୌବୀର । କୁଲ୍ମାଷ । ଅଭିଷୁତ । ଅବନ୍ତିସୋମ । ଧାନ୍ୟାମ୍ଳ । କୁଞ୍ଜଲ । କାଞ୍ଜିକା ଏ ଅଠନାମ କାଞ୍ଜିର ।

[୧] ସହସ୍ରବେଧି ଜତୁକଂ ବାହ୍ଲୀକଂ ହିଙ୍ଗୁ ରାମଠଂ ।
[୨] ତତ୍ପତ୍ରୀ କାରବୀ ପୃଥ୍ୱୀ ବାଷ୍ପିକା କବରୀ ପୃଥୁଃ ॥
[୩] ନିଶାହ୍ୱା କାଞ୍ଚନୀ ପୀତା ହରିଦ୍ରା ବରବର୍ଣ୍ଣିନୀ ।
[୪] ସାମୁଦ୍ରଂ ଯତ୍ତୁ ଲବଣମକ୍ଷୀବଂ ବଶିରଂ ଚ ତତ୍ ॥
[୫] ସୈନ୍ଧବୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଶୀତଶିବଂ ମାଣିମନ୍ଥଂ ଚ ସିନ୍ଧୁଜେ ।
[୬] ରୌମକଂ ବସୁକଂ [୭] ପାକ୍ୟଂ ବିଡଂ ଚ କୃତକେ ଦ୍ୱୟଂ ॥
[୮] ସୌବର୍ଚ୍ଚଲେଽକ୍ଷରୁଚକେ [୯] ତିଲକଂ ତତ୍ର ମେଚକେ ।
[୧୦] ମତ୍ସ୍ୟଣ୍ଡୀ ଫାଣିତଂ ଖଣ୍ଡବିକାରେ [୧୧] ଶର୍କରା ସିତା ॥
[୧୨] କୂର୍ଚ୍ଚିକା କ୍ଷୀରବିକୃତିଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୩] ରସାଳା ତୁ ମାର୍ଜ୍ଜିତା ।
[୧୪] ସ୍ୟାତ୍ତେମନଂ ତୁ ନିଷ୍ଠାନଂ ତ୍ରିଲିଙ୍ଗା ବାସିତାବଧେଃ ॥

---

୧ । ସହସ୍ରବେଧି । ଜତୁକ । ବାହ୍ଲୀକ । ହିଙ୍ଗୁ । ରାମଠ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ହିଙ୍ଗୁର ।
୨ । ହିଙ୍ଗୁପତ୍ରୀ । କାରବୀ । ପୃଥ୍ୱୀ । ବାଷ୍ପିକା । କବରୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ହିଙ୍ଗୁ ଷୁଦ୍ରପନର ।
୩ । ନିଶା । କାଞ୍ଚନୀ । ପୀତା । ହରିଦ୍ରା । ବରବର୍ଣ୍ଣିନୀ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ହଳଦୀର ।
୪ । ଅକ୍ଷୀବ । ବଶିର । ସାମୁଦ୍ରଲବଣ ଏ ତିନିନାମ ସାମୁଦ୍ରିକ ଲବଣର ।
୫ । ସୈନ୍ଧବ । ଶୀତଶିବ । ମାଣିମନ୍ଥ । ସିନ୍ଧୁଜ ଏ ଚାରିନାମ ସୈନ୍ଧବ ଲବଣର ।
୬ । ରୌମକ । ବସୁକ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମ୍ବରୀ ଲବଣର ।
୭ । ପାକ୍ୟ । ବିଡ । କୃତକ ଏ ତିନିନାମ କଚଲବଣର ।
୮ । ସୌବର୍ଚ୍ଚଳ । ଅକ୍ଷ । ରୁଚକ ଏ ତିନିନାମ ସଞ୍ଚଳଲବଣର ।
୯ । କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ସଞ୍ଚ ଲବଣକୁ ତିଳକ କହି ।
୧୦ । ମତ୍ସ୍ୟଣ୍ଡୀ । ଫାଣିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଖଣ୍ଡର ।
୧୧ । ଶର୍କରା । ସିତା ଏ ଦୁଇନାମ ବଦର ।
୧୨ । କୂର୍ଚ୍ଚିକା । କ୍ଷୀରବିକୃତି ଏ ଦୁଇନାମ ଛେନାର ।
୧୩ । ରସାଳା । ମାର୍ଜ୍ଜିତା ଏ ଦୁଇନାମ ପଞ୍ଚାମୃତର ।
୧୪ । ତେମନ । ନିଷ୍ଠାନ ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ।

[୧] ଶୂଲାକୃତଂ ଭଟିତ୍ରଂ ସ୍ୟାଚ୍ଛୂଲ୍ୟ [୨] ମୁଖ୍ୟଂ ତୁ ପୈଠରଂ ।
[୩] ପ୍ରଣୀତମୁପସମ୍ପନ୍ନଂ [୪] ପ୍ରୟସ୍ତଂ ସ୍ୟାତ୍ ସୁସଂସ୍କୃତଂ ॥
[୫] ସ୍ୟାତ୍ ପିଚ୍ଛିଲଂ ତୁ ବିଜିଲଂ [୬] ସମ୍ମୃଷ୍ଟଂ ଶୋଧିତଂ ସମେ ।
[୭] ଚିକ୍କଣଂ ମସୃଣଂ ସ୍ନିଗ୍ଧଂ [୮] ତୁଲ୍ୟେ ଭାବିତ ବାସିତେ ॥
[୯] ଆପକ୍ୱଃ ପୌଳିର ଭ୍ୟୂଷୋ [୧୦] ଲାଜାଃ ପୁଂଭୂମ୍ନି ଚାକ୍ଷତଂ ।
[୧୧] ପୃଥୁକଃ ସ୍ୟାଚ୍ଚିପିଟକୋ [୧୨] ଧାନା ଭୃଷ୍ଟଯବେ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୧୩] ପୂପୋ ଽପୂପଃ ପିଷ୍ଟକଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୪] କରମ୍ଭୋ ଦଧିସକ୍ତବଃ ।
[୧୫] ଭିସ୍ସା ସ୍ତ୍ରୀ ଭକ୍ତମନ୍ଧୋ ଽନ୍ନମୋଦନୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ ସ ଦୀଦିବିଃ ॥
[୧୬] ଭିସ୍ସଟା ଦଗ୍ଧିକା [୧୭] ସର୍ବ୍ବ ରସାଗ୍ରେ ମଣ୍ଡମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।

---

୧ । ଶୂଲାକୃତ । ଭଟିତ୍ର । ଶୂଲ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଶୂଲଦ୍ୱାରା ସଂସ୍କୃତ ମାଂସଦ୍ରବ୍ୟର ।
୨ । ଉଖ୍ୟ । ପୈଠର ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ଥାଲୀପକ୍ୱ ମାଂସାଦି ବ୍ୟଞ୍ଜନର ।
୩ । ପ୍ରଣୀତ । ଉପସମ୍ପନ୍ନ ଏ ଦୁଇନାମ ସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ।
୪ । ପ୍ରୟତ । ସୁସଂସ୍କୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ତୈଳାଦିସିକ୍ତ ସୁସଂସ୍କୃତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ।
୫ । ପିଚ୍ଛିଳ । ବିଜିଳ । ବିଜ୍ଜଳ । ଚେପ୍ଳିଳ ଏ ଚାରିନାମ ଦ୍ରବାକ୍ତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ।
୬ । ସମ୍ମୃଷ୍ଟ । ଶୋଧିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୋଧିତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ।
୭ । ଚିକ୍କଣ । ମସୃଣ । ସ୍ନିଗ୍ଧ ଏ ତିନିନାମ ସ୍ନିଗ୍ଧ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ।
୮ । ଭାବିତ । ବାସିତ ଏ ଦୁଇନାମ ବାସିତ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ।
୯ । ଆପକ୍ୱ । ପୌଳି । ଅଭ୍ୟୂଷ ଏ ତିନିନାମ ଈଷତ୍ ପକ୍ୱ ବ୍ୟଞ୍ଜନର ।
୧୦ । ଲାଜା । ଅକ୍ଷତ ଏ ଦୁଇନାମ ଲିଆର ।
୧୧ । ପୃଥୁକ । ଚିପିଟକ ଏ ଦୁଇନାମ ଚୂଡ଼ାର ।
୧୨ । ଭଜାଜବକୁ ଧାନା କହି ।
୧୩ । ପୂପ । ଅପୂପ । ପିଷ୍ଟକ ଏ ତିନିନାମ ପିଷ୍ଟକର ।
୧୪ । କରମ୍ଭ । ଦଧିସକ୍ତୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଦଧିମିଶ୍ରିତ ଛତୁର ।
୧୫ । ଭିସ୍ସା । ଭକ୍ତ । ଅନ୍ଧସ୍ । ଅନ୍ନ । ଓଦନ । ଦୀଦିବି ଏ ଛଅନାମ ଅନ୍ନର ।
୧୬ । ଭିସ୍ସଟା । ଦଗ୍ଧିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଦଗ୍ଧଅନ୍ନର ।
୧୭ । ଦଧି ଦୁଗ୍ଧାଦି ଅଗ୍ରଭାଗ ନାମକୁ ମଣ୍ଡ କହି ।

[୧] ମାସରାଚାମନିସ୍ରାବା ମଣ୍ଡେ ଭକ୍ତସମୁଦ୍ଭବେ ।
[୨] ଯବାଗୂରୁଷ୍ଣିକା ଶ୍ରାଣା ବିଲେପୀ ତରଳା ଚ ସା ।
[୩] ଗବ୍ୟଂ ତ୍ରିଷୁ ଗବାଂ ସର୍ବଂ [୪] ଗୋବିଡ୍ଗୋମୟମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୫] ତତ୍ତୁ ଶୁଷ୍କଂ କରୀଷୋଽସ୍ତ୍ରୀ [୬] ଦୁଗ୍ଧଂ କ୍ଷୀରଂ ପୟଃ ସମଂ ।
[୭] ପୟସ୍ୟମାଜ୍ୟଦଧ୍ୟାଦି [୮] ଦ୍ରପ୍ସ୍ୟଂ ଦଧି ଘନେତରତ୍ ॥
[୯] ଘୃତମାଜ୍ୟଂ ହବିଃ ସର୍ପି [୧୦] ର୍ନବନୀତଂ ନବୋଦ୍ଧୃତଂ ।
[୧୧] ତତ୍ତୁ ହୈୟଙ୍ଗବୀନଂ ଯତ୍ ହ୍ୟୋଗୋଦୋହୋଦ୍ଭବଂ ଘୃତଂ ॥
[୧୨] ଦଣ୍ଡାହତଂ କାଳଶେୟମରିଷ୍ଟମପି ଗୋରସଃ ।
[୧୩।୧୪।୧୫] ତକ୍ରଂ ହ୍ୟୁଦଶ୍ୱିନ୍ମଥିତଂ ପାଦାମ୍ବ୍ୱର୍ଦ୍ଧାମ୍ବୁ ନିର୍ଜ୍ଜଳଂ ॥
[୧୬] ମଣ୍ଡଂ ଦଧିଭବଂ ମସ୍ତୁ [୧୭] ପୀୟୂଷୋଽଭିନବଂ ପୟଃ ।

---

୧ । ମାସର । ଆଚାମ । ନିସ୍ରାବ ଏ ତିନିନାମ ଭାତମଣ୍ଡ ଅର୍ଥାତ୍ ପେଜର ।
୨ । ଯବାଗୂ । ଉଷ୍ଣିକା । ଶ୍ରାଣା । ବିଲେପୀ । ତରଳା ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଯାଉର ।
୩ । ଗୋସମ୍ବନ୍ଧ ସମୁଦାୟ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଗବ୍ୟ କହି ।
୪ । ଗୋବିଟ୍ । ଗୋମୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୋବରର ।
୫ । ଶୁଷ୍କ ଗୋବରକୁ (ଘଷି) କରୀଷ ବୋଲି ।
୬ । ଦୁଗ୍ଧ । କ୍ଷୀର । ପୟସ ଏ ତିନିନାମ ଦୁଗ୍ଧର ।
୭ । ଘିଅ । ଦହିଆଦିକି ପୟସ୍ୟ କହି ।
୮ । ପାତଳାଦହିକି ଦ୍ରପ୍ସ୍ୟ କହି ।
୯ । ଘୃତ । ଆଜ୍ୟ । ହବିଷ୍ । ସର୍ପିଷ୍ ଏ ଚାରିନାମ ଘୃତର ।
୧୦ । ନବନୀତ । ନବୋଦ୍ଧୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ଲହୁଣୀର ।
୧୧ । ସଦ୍ୟୋଜାତ ଘୃତକୁ ହୈୟଙ୍ଗବୀନ କହି ।
୧୨ । ଦଣ୍ଡାହତ । କାଳଶେୟ । ଅରିଷ୍ଟ । ଗୋରସ ଏ ଚାରିନାମ ଘୋଳଦହିର ।
୧୩ । ଏକପାଦ ଜଳଦ୍ୱାରା ମନ୍ଥିତ ଦହିକି ତକ୍ର କହି ।
୧୪ । ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଜଳଦ୍ୱାରା ମନ୍ଥିତ ଦହିକି ଉଦଶ୍ୱିତ୍ କହି ।
୧୫ । ଜଳରହିତ ମନ୍ଥ୍ୟାଦହିକି ମଥିତ କହି ।
୧୬ । ଦହିର ଉପର ମଣ୍ଡକୁ ମସ୍ତୁ କହି ।   ୧୭ । ଅଭିନବ ଦୁଗ୍ଧକୁ ପୀୟୂଷ କହି ।

[୧] ଅଶନାୟା ବୁଭୁକ୍ଷା କ୍ଷୁଦ୍ [୨] ଗ୍ରାସସ୍ତୁ କବଳାର୍ଥକଃ ॥
[୩] ସପୀତିଃ ସ୍ତ୍ରୀ ତୁଲ୍ୟପାନଂ [୪] ସଗ୍ଧିଃ ସ୍ତ୍ରୀ ସହଭୋଜନଂ ।
[୫] ଉଦନ୍ୟା ତୁ ପିପାସାତୃଟ୍ତର୍ଷୋ [୬] ଜଗ୍ଧିସ୍ତୁ ଭୋଜନଂ ॥
ଜେମନଂ ଲେପ ଆହାରୋ ନିଘସୋ ନ୍ୟାଦ ଇତ୍ୟପି ।
[୭] ସୌହିତ୍ୟଂ ତର୍ପଣଂ ତୃପ୍ତି [୮] ଫେଲା ଭୁକ୍ତସମୁଜ୍ଝିତଂ ॥
[୯] କାମଂ ପ୍ରକାମଂ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତଂ ନିକାମେଷ୍ଟଂ ଯଥେପ୍ସିତଂ ।
[୧୦] ଗୋପେ ଗୋପାଳ ଗୋସଙ୍ଖ୍ୟ ଗୋଧୁଗାଭୀରବଲ୍ଲବାଃ ॥
[୧୧] ଗୋମହିଷ୍ୟାଦିକଂ ପାଦବନ୍ଧନଂ [୧୨] ଦ୍ୱୌ ଗବାଶ୍ୱରେ ।
ଗୋମାନ୍ ଗୋମୀ [୧୩] ଗୋକୁଳନ୍ତୁ ଗୋଧନଂ ସ୍ୟାଦ୍ଗବାଂ ବ୍ରଜଃ ॥
[୧୪] ତ୍ରିଷ୍ୱାଶିତଙ୍ଗବୀନନ୍ତଦ୍ଗାବୋ ଯତ୍ରାଶିତାଃ ପୁରା ।

---

୧ । ଅଶନାୟା । ବୁଭୁକ୍ଷା । କ୍ଷୁତ୍ ଏ ତିନିନାମ କ୍ଷୁଧାର ।
୨ । ଗ୍ରାସ । କବଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଗ୍ରାସର ।
୩ । ସପୀତି । ତୁଲ୍ୟପାନ ଏ ଦୁଇନାମ ଏକତ୍ରପାନର ।
୪ । ସଗ୍ଧି । ସହଭୋଜନ ଏ ଦୁଇନାମ ସହଭୋଜନର ।
୫ । ଉଦନ୍ୟା । ପିପାସା । ତୃଷା । ତର୍ଷ ଏ ଚାରିନାମ ତୃଷ୍ଣାର ।
୬ । ଜଗ୍ଧି । ଭୋଜନ । ଜେମନ । ଲେପ । ଆହାର । ନିଘସ । ନ୍ୟାଦ ଏ ସାତନାମ ଭୋଜନର ।
୭ । ସୌହିତ୍ୟ । ତର୍ପଣ । ତୃପ୍ତି ଏ ତିନିନାମ ତୃପ୍ତିର ।
୮ । ଫେଲା । ଭୁକ୍ତସମୁଜ୍ଝିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ବିଶେଷର ।
୯ । କାମ । ପ୍ରକାମ । ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ । ନିକାମ । ଇଷ୍ଟ । ଯଥେପ୍ସିତ ଏ ଛଅନାମ ପ୍ରଚୁରର ।
୧୦ । ଗୋପ । ଗୋପାଳ । ଗୋସଙ୍ଖ୍ୟ । ଗୋଦୁହ୍ । ଆଭୀର । ବଲ୍ଲବ ଏ ଛଅନାମ ଗଉଡ଼ର ।
୧୧ । ଗୋ ମହିଷ୍ୟାଦି ଅନ [illegible] ପାଦବନ୍ଧନ କହି ।
୧୨ । ଗବାଶ୍ୱର । ଗୋମାନ୍ । ଗୋମୀନ୍ ଏ ତିନିନାମ ଗୋରୁସ୍ୱାମୀର ।
୧୩ । ଗୋକୁଳ । ଗୋଧନ ଏ [illegible] ଗୋସମୂହ ସ୍ଥାନର ।
୧୪ । ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ [illegible] ମାନଙ୍କର ତୃପ୍ତି ହୁଏ ତାକୁ ଅଚିତଗବୀନ କହି ।

[୧] ଉକ୍ଷାଭଦ୍ରୋ ବଲୀବର୍ଦ୍ଦ ଋଷଭୋ ବୃଷଭୋ ବୃଷଃ ।
　　ଅନଡ୍ୱାନ୍ ସୌରଭେୟୋ ଗୌ [୨] ରୁକ୍ଷ୍ଣାଂ ସଂହତିରୌକ୍ଷକଂ
[୩] ଗବ୍ୟା ଗୋତ୍ରା ଗବାଂ [୪-୫] ବତ୍ସ ଧେନ୍ୱୋର୍ବାତ୍ସକ ଧୈନୁକେ
[୬] ବୃଷୋ ମହାନ୍ମହୋକ୍ଷଃ ସ୍ୟା [୭] ଦ୍ଵୃଦ୍ଧୋକ୍ଷସ୍ତୁ ଜରଦ୍ଗବଃ ।
[୮] ଉତ୍ପନ୍ନ ଉକ୍ଷା ଜାତୋକ୍ଷଃ [୯] ସଦ୍ୟୋଜାତସ୍ତୁ ତର୍ଣ୍ଣକଃ ।
[୧୦] ଶକୃତ୍କରିସ୍ତୁ ବତ୍ସଃ ସ୍ୟା [୧୧] ଦ୍ଦମ୍ୟ ବତ୍ସତରୌ ସମୌ ।
[୧୨] ଆର୍ଷଭ୍ୟଃ ଷଣ୍ଡତା ଯୋଗ୍ୟଃ [୧୩] ଷଣ୍ଡୋ ଗୋପତି ରିଟ୍ଚରଃ
[୧୪] ସ୍କନ୍ଧପ୍ରଦେଶସ୍ତୁ ବହଃ [୧୫] ସାସ୍ନା ତୁ ଗଲକମ୍ବଲଃ ।
[୧୬] ସ୍ୟାନ୍ନସ୍ତିତସ୍ତୁ ନସ୍ୟୋତଃ [୧୭] ପ୍ରଷ୍ଠବାଡ୍ଯୁଗପାର୍ଶ୍ୱଗଃ ।

---

୧ । ଉକ୍ଷନ୍ । ଭଦ୍ର । ବଲୀବର୍ଦ୍ଦ । ଋଷଭ । ବୃଷଭ । ବୃଷ । ଅନଡୁହ୍ । ସୌରଭେୟ । ଗୋ ଏ ନବନାମ ଅଣ୍ଡିରଗୋରୁର ।

୨ । ବୃଷସମୂହକୁ ଔକ୍ଷକ କହି ।

୩ । ଗବ୍ୟା । ଗୋତ୍ରା ଏ ଦୁଇନାମ ଗୋସମୂହର ।

୪ । ବତ୍ସସମୂହକୁ ବାତ୍ସକ କହି ।　　　୫ । ଧେନୁସମୂହକୁ ଧୈନୁକ କହି ।

୬ । ବଡ଼ବୃଷକୁ ମହୋକ୍ଷ କହି ।

୭ । ଜରଦ୍ଗବ । ବୃଦ୍ଧୋକ୍ଷ ଏ ଦୁଇନାମ ବୃଦ୍ଧବୃଷର ।

୮ । ଅଳ୍ପବୟସ ଜାତ ବୃଷକୁ ଜାତୋକ୍ଷ କହି ।

୯ । ସଦ୍ୟୋଜାତ ବତ୍ସକୁ ତର୍ଣ୍ଣକ କହି ।

୧୦ । ଶକୃତ୍କରି । ବତ୍ସ ଏ ଦୁଇନାମ ବତ୍ସମାନର ।

୧୧ । ଦମ୍ୟ । ବତ୍ସତର ଏ ଦୁଇନାମ ଦମନଯୋଗ୍ୟ ବତ୍ସର ।

୧୨ । ଦାମୁଡ଼ି ହେବା ଯୋଗ୍ୟ ଗୋରୁକୁ ଆର୍ଷଭ୍ୟ କହି ।

୧୩ । ଷଣ୍ଡ । ଗୋପତି ଇଟ୍ଚର ଏ ତିନିନାମ ବୃଷଭର ।

୧୪ । ଗୋରୁର ସ୍କନ୍ଧ ପ୍ରଦେଶକୁ ବହ କହି ।

୧୫ । ସାସ୍ନା । ଗଲକମ୍ବଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୋରୁର ଗଳକମ୍ବଳର ।

୧୬ । ନସ୍ତିତ । ନସ୍ୟୋତ ଏ ଦୁଇନାମ ନାକଫୋଡ଼ା ଗୋରୁର ।

୧୭ । ପ୍ରଷ୍ଠବାହ । ଯୁଗପାର୍ଶ୍ୱଗ ଏ ଦୁଇନାମ ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଯୁଆଳିପାଶେ ବନ୍ଧାହେଲାବେଳର

[୧] ଯୁଗାଦୀନାଂ ଚ ବୋଢ଼ାରୋ ଯୁଗ୍ୟ [୨] ପ୍ରାସଙ୍ଗ୍ୟ [୩] ଶାକଟାଃ

[୪] ଖନତି ତେନ ତଦ୍ବୋଢ଼ାଽସ୍ୟେଦଂ ହାଳିକ ସୈରିକୌ ।

[୫] ଧୂର୍ବହେ ଧୁର୍ଯ୍ୟ ଧୌରେୟ ଧୁରୀଣାଃ ସଧୁରନ୍ଧରାଃ ।

[୬] ଉଭାବେକଧୁରୀଣୈକଧୁରାବେକଧୁରାବହେ ।

[୭] ସ ତୁ ସର୍ବ୍ବଧୁରୀଣଃ ସ୍ୟାଦ୍ୟୋ ବୈ ସର୍ବ୍ବଧୁରାବହଃ ।

[୮] ମାହେୟୀ ସୌରଭେୟୀ ଗୌରୁସ୍ରା ମାତା ଚ ଶୃଙ୍ଗିଣୀ ।
ଅର୍ଜ୍ଜୁନ୍ୟଘ୍ନ୍ୟା ରୋହିଣୀ ସ୍ୟା [୯] ଦୁତ୍ତମା ଗୋଷୁ ନୈଚିକୀ ।

[୧୦-୧୧] ବର୍ଣ୍ଣାଦି ଭେଦାତ୍ ସଂଜ୍ଞାଃ ସ୍ୟୁଃ ଶବଳୀ ଧବଳାଦୟଃ ।।

[୧୨] ଦ୍ୱିହାୟନୀ ଦ୍ୱିବର୍ଷା ଗୌ [୧୩] ରେକାବ୍ଦା ତ୍ୱେକହାୟନୀ ।

[୧୪] ଚତୁରବ୍ଦା ଚତୁର୍ହାୟଣ୍ୟେବ [୧୫] ତ୍ର୍ୟବ୍ଦା ତ୍ରିହାୟଣୀ ।

---

୧ । ଯୋଚୁଥା ଗୋରୁଙ୍କୁ ଯୁଗ୍ୟ କହି । ୨ । ଦଣ୍ଡରୁଥା ବଳଦକୁ ପ୍ରାସଙ୍ଗ୍ୟ କହି ।

୩ । ଶଗଡ଼ଟଣା ବଳଦକୁ ଶାକଟ କହି ।

୪ । ହାଳିକ । ସୈରିକ ଏ ଦୁଇନାମ ହଳଟଣା ବଳଦର ।

୫ । ଧୂର୍ବହ । ଧୁର୍ଯ୍ୟ । ଧୌରେୟ । ଧୁରୀଣ । ଧୁରନ୍ଧର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଭାର ବହିବା ତେ-
ଜସ୍ୱୀ ବଳଦର ।

୬ । ଏକଧୁରୀଣ । ଏକଧୁର । ଏକଧୁରାବହ ଏ ତିନିନାମ ଯେ ଏକ ଟଣୁଥା ବଳଦର ।

୭ । ସର୍ବଧୁରୀଣ । ସର୍ବଧୁରାବହ ଏ ଦୁଇନାମ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଭାରବହା ବଳଦର ।

୮ । ମାହେୟୀ । ସୌରଭେୟୀ । ଗୋ । ଉସ୍ରା । ମାତୃ । ଶୃଙ୍ଗିଣୀ । ଅର୍ଜ୍ଜୁନୀ । ଅଘ୍ନ୍ୟା ।
ରୋହିଣୀ ଏ ନବନାମ ଗାଈର ।

୯ । ସୁଲକ୍ଷଣାକ୍ରାନ୍ତ ଗାଈକି ନୈଚିକୀ କହି ।

୧୦ । ଶବଳବର୍ଣ୍ଣ ଗାଈକି ଶବଳୀ କହି ।

୧୧ । ଶୁକ୍ଳବର୍ଣ୍ଣ ଗାଈକି ଧବଳୀ କହି ।

୧୨ । ଦ୍ୱିହାୟନୀ । ଦ୍ୱିବର୍ଷା ଏ ଦୁଇନାମ ଦୁଇବର୍ଷୀୟା ଗାଈର ।

୧୩ । ଏକାବ୍ଦା । ଏକହାୟନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଏକବର୍ଷ ବୟସ ଗୋରୁର ।

୧୪ । ଚତୁରବ୍ଦା । ଚତୁର୍ହାୟଣୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଚାରିବର୍ଷ ବୟସ ଗୋରୁର ।

୧୫ । ତ୍ର୍ୟବ୍ଦା । ତ୍ରିହାୟଣୀ ଏ ଦୁଇନାମ ତିନିବର୍ଷ ବୟସ ଗୋରୁର ।

[୧] ବଶାବନ୍ଧ୍ୟା [୨] ବତୋକା ତୁ ସ୍ରବଦ୍ଗର୍ଭା [୩] ଽଥ ସନ୍ଧିନୀ ।
ଆକ୍ରାନ୍ତା ବୃଷଭେଣ [୪] ଽଥ ବେହଦ୍ଗର୍ଭୋପଘାତିନୀ ॥
[୫] କାଲ୍ୟୋପସର୍ଯ୍ୟା ପ୍ରଜନେ [୬] ପ୍ରଷ୍ଠୌହୀ ବାଲଗର୍ଭିଣୀ ।
[୭] ସ୍ୟାଦଚଣ୍ଡୀ ତୁ ସୁକରା [୮] ବହୁସୂତିଃ ପରେଷ୍ଟୁକା ॥
[୯] ଚିରସୂତା ବଷ୍କୟଣୀ [୧୦] ଧେନୁଃ ସ୍ୟାନ୍ନବସୂତିକା ।
[୧୧] ସୁବ୍ରତା ସୁଖସନ୍ଦୋହ୍ୟା [୧୨] ପୀନୋଧ୍ନୀ ପୀବରସ୍ତନୀ ॥
[୧୩] ଦ୍ରୋଣକ୍ଷୀରା ଦ୍ରୋଣଦୁଘା [୧୪] ଧେନୁଷ୍ୟା ବନ୍ଧକେ ସ୍ଥିତା ।
[୧୫] ସମାଂସମୀନା ସା ଯୈବ ପ୍ରତିବର୍ଷଂ ପ୍ରସୂୟତେ ॥
[୧୬] ଊଧସ୍ତୁ କ୍ଲୀବମାପୀନଂ [୧୭] ସମୌ ଶିବକ କୀଲକୌ ।

---

୧ । ବଶା । ବନ୍ଧ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ବନ୍ଧ୍ୟା ଗାଈର ।
୨ । ଅବତୋକା । ସ୍ରବଦ୍ଗର୍ଭା ଏ ଦୁଇନାମ ଦୈବାତ୍ ଗର୍ଭସ୍ରାବଯୁକ୍ତ ଗାଈର ।
୩ । ବୃଷଭକର୍ତ୍ତୃକ ଆକ୍ରାନ୍ତା ଋତୁମତୀ ଗାଈକୁ ସନ୍ଧିନୀ କହନ୍ତି ।
୪ । ବେହଦ୍ଗର୍ଭା । ଉପଘାତିନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଗର୍ଭଘାତିନୀ ଗାଈର ।
୫ । କାଲ୍ୟା । ଉପସର୍ଯ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରଥମଗର୍ଭବତୀ ଗାଈର ।
୬ । ପ୍ରଷ୍ଠୌହୀ । ବାଲଗର୍ଭିଣୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଳ୍ପବୟସରେ ପ୍ରଥମଗର୍ଭିଣୀ ଗାଈର ।
୭ । ଅଚଣ୍ଡୀ । ସୁକରା ଏ ଦୁଇନାମ ବନ୍ଧା ହୋଇ ଦୁହାଁଯିବା ଗାଈର ।
୮ । ବହୁସୂତି । ପରେଷ୍ଟୁକା ଏ ଦୁଇନାମ ବହୁପ୍ରସବ ଗାଈର ।
୯ । ଚିରସୂତା । ବଷ୍କୟଣୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଚିରପ୍ରସୂତା ଗାଈର ।
୧୦ । ଧେନୁ । ନବସୂତିକା ଏ ଦୁଇନାମ ନବପ୍ରସୂତା ଗାଈର ।
୧୧ । ସୁବ୍ରତା । ସୁଖସନ୍ଦୋହ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ସୁଖରେ ଦୁହାଁଯାଉଥିବା ଗାଈର ।
୧୨ । ପୀନୋଧ୍ନୀ । ପୀବରସ୍ତନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ଥୂଳସ୍ତନଯୁକ୍ତ ଗାଈର ।
୧୩ । ଦ୍ରୋଣକ୍ଷୀରା । ଦ୍ରୋଣଦୁଘା ଏ ଦୁଇନାମ ଦ୍ରୋଣପରିମିତ ଦୁଗ୍ଧଦାୟିନୀ ଗାଈର ।
୧୪ । ବନ୍ଧକେ ସ୍ଥିତା ଗାଈକୁ ଧେନୁଷ୍ୟା କହନ୍ତି ।
୧୫ । ବର୍ଷବିଆଣୀ ଗାଈକୁ ସମାଂସମୀନା କହନ୍ତି ।
୧୬ । ଊଧସ । ଆପୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ଗାଈସ୍ତନର ।
୧୭ । ଶିବକ । କୀଲକ ଏ ଦୁଇନାମ ଖୁଣ୍ଟର ।

[୧] ନ ପୁଂସି ଦାମ ସନ୍ଦାନଂ [୨] ପଶୁରଜ୍ଜୁସ୍ତୁ ଦାମନୀ ।
[୩] ବୈଶାଖ ମନ୍ଥ ମନ୍ଥାନ ମନ୍ଥାନୋ ମନ୍ଥଦଣ୍ଡକେ ।
[୪] କୁଠରୋ ଦଣ୍ଡବିଷ୍କମ୍ଭେ [୫] ମନ୍ଥନୀ ଗର୍ଗରୀ ସମେ ।
[୬] ଉଷ୍ଟ୍ରେ କ୍ରମେଲକ ମୟ ମହାଙ୍ଗାଃ [୭] କରଭଃ ଶିଶୁଃ ।
[୮] କରଭାଃ ସ୍ୟୁଃ ଶୃଙ୍ଖଳକା ଦାରବୈଃ ପାଦବନ୍ଧନୈଃ ।
[୯] ଅଜା ଛାଗୀ [୧୦] ସ୍ତୁଭଃ ଛାଗ ବସ୍ତଚ୍ଛଗଲକା ଅଜେ ।
[୧୧] ମେଢ୍ରୋରଭ୍ରୋରଣୋର୍ଣ୍ଣାୟୁ ମେଷ ବୃଷ୍ଣୟ ଏଡ଼କାଃ ।
[୧୨-୧୩-୧୪] ଉଷ୍ଟ୍ରୋରଭ୍ରାଜବୃନ୍ଦେ ସ୍ୟାଦୌଷ୍ଟ୍ରକୌରଭ୍ରକାଜକ
[୧୫] ଚକ୍ରୀବନ୍ତସ୍ତୁ ବାଲେୟ ରାସଭ ଗର୍ଦ୍ଦଭାଃ ଖରାଃ ।

---

୧ । ଦାମନ୍ । ସନ୍ଦାନ ୨ ଦୁଇନାମ ପଘଉଡ଼ିର ।
୨ । ପଶୁରଜ୍ଜୁ । ଦାମନୀ ୨ ଦୁଇନାମ ପଶୁରଜ୍ଜୁର ।
୩ । ବୈଶାଖ । ମନ୍ଥ । ମନ୍ଥାନ । ମନ୍ଥିନ୍ । ମନ୍ଥଦଣ୍ଡକ ୫ ପାଞ୍ଚନାମ ମନ୍ଥନଦଣ୍ଡର ।
(ଖୁଅ) ।
୪ । କୁଠର । ଦଣ୍ଡବିଷ୍କମ୍ଭ ୨ ଦୁଇନାମ ମନ୍ଥନଦଣ୍ଡ ପଘଉଡ଼ର ।
୫ । ମନ୍ଥନୀ । ଗର୍ଗରୀ ୨ ଦୁଇନାମ ଦହିମନ୍ଥା ହାଣ୍ଡିର ।
୬ ଉଷ୍ଟ୍ର । କ୍ରମେଲକ । ମୟ । ମହାଙ୍ଗ ୪ ଚାରିନାମ ଓଟର
୭ । କରଭ । ଶିଶୁ ୨ ଦୁଇନାମ ଓଟଛୁଆର ।
୮ । କାଠଖଣ୍ଡରେ ପାଦବନ୍ଧା ରହିଥିବା ଓଟଛୁଆଙ୍କ ନାମ ଶୃଙ୍ଖଳକ ।
୯ । ଅଜା । ଛାଗୀ ୨ ଦୁଇନାମ ମାଈଛେଳିର ।
୧୦ । ସ୍ତୁଭ । ଛାଗ । ଛଗଳକ । ଅଜ ୪ ଚାରିନାମ ଛେଳିର ।
୧୧ । ମେଢ୍ର । ଉରଭ୍ର । ଉରଣ । ଉର୍ଣ୍ଣାୟୁ । ମେଷ । ବୃଷ୍ଣି । ଏଡ଼କ ୭ ସାତନାମ ଘାରଡ଼ ମେଣ୍ଢାର ।
୧୨ । ଓଟସମୂହକୁ ଔଷ୍ଟ୍ରକ କହି ।
୧୩ । ମେଷସମୂହକୁ ଔରଭ୍ରକ କହି ।
୧୪ । ଛାଗସମୂହକୁ ଅଜକ କହି ।
୧୫ । ଚକ୍ରୀବତ୍ । ବାଲେୟ । ରାସଭ । ଗର୍ଦ୍ଦଭ । ଖର ୫ ପାଞ୍ଚନାମ ଗଧର ।

[୧] ବୈଦେହକଃ ସାର୍ଥବାହୋ ନୈଗମୋ ବାଣିଜୋ ବଣିକ୍ ।
ପଣ୍ୟାଜୀବୋ ହ୍ୟାପଣିକଃ କ୍ରୟବିକ୍ରୟିକଶ୍ଚ ସଃ ।
[୨] ବିକ୍ରେତା ସ୍ୟାଦ୍ବିକ୍ରୟିକଃ [୩] କ୍ରାୟିକ କ୍ରୟିକୌ ସମୌ ॥
[୪] ବାଣିଜ୍ୟଂ ତୁ ବଣିଜ୍ୟା ସ୍ୟା [୫] ନ୍ମୂଲ୍ୟଂ ବସ୍ନୋପ୍ୟବକ୍ରୟଃ ।
[୬] ନୀବୀ ପରିପଣଂ ମୂଳଧନଂ [୭] ଲାଭୋଽଧିକଂ ଫଳଂ ॥
[୮] ପରିଦାନଂ ପରୀବର୍ତ୍ତୋ ନୈମେୟ ନିମୟାବପି ।
[୯] ପୁମାନୁପନିଧିର୍ନ୍ୟାସଃ [୧୦] ପ୍ରତିଦାନଂ ତଦର୍ପଣଂ ॥
[୧୧] କ୍ରୟେ ପ୍ରସାରିତଂ କ୍ରୟ୍ୟଂ [୧୨] କ୍ରେୟଂ କ୍ରେତବ୍ୟମାତ୍ରକେ ।
[୧୩] ବିକ୍ରେୟଂ ପଣିତବ୍ୟଂ ଚ ପଣ୍ୟଂ କ୍ରୟ୍ୟାଦୟସ୍ତ୍ରିଷୁ ॥
[୧୪] କ୍ଲୀବେ ସତ୍ୟାପନଂ ସତ୍ୟଂକାରଃ ସତ୍ୟାକୃତିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।

---

୧ । ବୈଦେହକ । ସାର୍ଥବାହ । ନୈଗମ । ବାଣିଜ । ବଣିଜ । ପଣ୍ୟାଜୀବ । ଆପଣିକ ।
କ୍ରୟବିକ୍ରୟିକ ଏ ଅଠନାମ ଗନ୍ଧବଣିକର ।
୨ । ବିକ୍ରେତୃ । ବିକ୍ରୟିକ ଏ ଦୁଇନାମ ବିକ୍ରୟକର୍ତ୍ତାର ।
୩ । କ୍ରାୟିକ । କ୍ରୟିକ ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ରେତାର ।
୪ । ବାଣିଜ୍ୟ । ବାଣିଜ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ବାଣିଜ୍ୟବ୍ୟବସାୟର ।
୫ । ମୂଲ୍ୟ । ବସ୍ନ । ଅବକ୍ରୟ ଏ ତିନିନାମ ମୂଲ୍ୟର ।
୬ । ନୀବୀ । ପରିପଣ । ମୂଳଧନ ଏ ତିନିନାମ ମୂଳଧନ ଅର୍ଥାତ୍ ପୁଞ୍ଜିର ।
୭ । ଲାଭ । ଫଳ ଏ ଦୁଇନାମ ମୂଳଧନଠାରୁ ଅଧିକ ଲାଭର ।
୮ । ପରିଦାନ । ପରୀବର୍ତ୍ତ । ନୈମେୟ । ନିମୟ ଏ ଚାରିନାମ ବଦଳର ।
୯ । ଉପନିଧି । ନ୍ୟାସ ଏ ଦୁଇନାମ ଗଚ୍ଛିତଧନର ।
୧୦ । ଗଚ୍ଛିତଧନ ସମର୍ପଣର ନାମ ପ୍ରତିଦାନ ।
୧୧ । ବିକ୍ରୟ ନିମିତ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଦେଖାଇବାକୁ କ୍ରୟ୍ୟ କହି ।
୧୨ । କ୍ରେୟ । କ୍ରେତବ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ରୟଯୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁର ।
୧୩ । ବିକ୍ରେୟ । ପଣିତବ୍ୟ । ପଣ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ବିକ୍ରୟଯୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁର ।
୧୪ । ସତ୍ୟାପନ । ସତ୍ୟଙ୍କାର । ସତ୍ୟାକୃତି ଏ ତିନିନାମ କ୍ରୟାର୍ଥ ବଇଣାର ।

[୧] ବିପଣୋ ବଣିଜ୍ୟଃ [୨] ସଂଖ୍ୟାଃ ସଂଖ୍ୟେୟେ ହ୍ୟାଦଶ ତ୍ରିଷୁ ।
[୩] ବିଂଶତ୍ୟାଦ୍ୟାଃ ସଦୈକତ୍ୱେ ସର୍ବାଃ ସଂଖ୍ୟେୟସଂଖ୍ୟୟୋଃ ॥
ସଂଖ୍ୟାର୍ଥେ ଦ୍ୱିବହୁତ୍ୱେ ସ୍ତଃ ତାସୁ ଚାନବତେଃ ସ୍ତ୍ରିୟଃ ।
ପଂକ୍ତେଃ ଶତସହସ୍ରାଦି କ୍ରମାଦ୍ଦଶଗୁଣୋତ୍ତରଂ ॥
[୪] ଯୌତବଂ ଦ୍ରୁବୟଂ ପାୟ୍ୟମିତି ମାନାର୍ଥକଂ ତ୍ରୟଂ ।
[୫] ମାନତୁଲାଙ୍ଗୁଳିପ୍ରସ୍ଥୈ [୬] ର୍ଗୁଞ୍ଜାଃ ପଞ୍ଚାଦ୍ୟ ମାଷକଃ ॥

---

୧ । ବେପାର । ବଣିଜ୍ୟ ଏ ଦୁଇ ନାମ ବଣିଜ୍ୟ କର୍ମର ।

୨ । ଦଶସଂଖ୍ୟାକୁ ଦଶତ୍ କହି ।

୩ । କୋଡିଏ ସଂଖ୍ୟାକୁ ବିଂଶତି । ତିରିଶସଂଖ୍ୟାକୁ ତ୍ରିଂଶତ୍ । ଚାଳିଶସଂଖ୍ୟାକୁ ଚତ୍ୱାରିଂଶତ୍ । ପଚାଶର ନାମ ପଞ୍ଚାଶତ୍ । ଷାଠିଏ ସଂଖ୍ୟାକୁ ଷଷ୍ଟି । ସତୁରିସଂଖ୍ୟାକୁ ସପ୍ତତି । ଅଶୀ ସଂଖ୍ୟାକୁ ଅଶୀତି । ନବେ ସଂଖ୍ୟାକୁ ନବତି । ଏକଶ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ଶତ । ଦଶଶତ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ସହସ୍ର । ଦଶସହସ୍ର ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ଅୟୁତ । ଦଶଅୟୁତ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ଲକ୍ଷ । ଦଶଲକ୍ଷ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ନିୟୁତ । ଦଶନିୟୁତ ନାମ କୋଟି । ଦଶକୋଟିସଂଖ୍ୟାର ନାମ ଅର୍ବୁଦ । ଦଶଅର୍ବୁଦ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ବୃନ୍ଦ । ଦଶବୃନ୍ଦ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ଖର୍ବ । ଦଶଖର୍ବ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ନିଖର୍ବ । ଦଶନିଖର୍ବ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ଶଙ୍ଖ । ଦଶଶଙ୍ଖ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ପଦ୍ମ । ଦଶପଦ୍ମ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ସାଗର । ଦଶସାଗର ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ଅନ୍ତ୍ୟ । ଦଶଅନ୍ତ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ମଧ୍ୟ । ଦଶମଧ୍ୟ ସଂଖ୍ୟାର ନାମ ପରାର୍ଦ୍ଧ କହି ।

୪ । ଯୌତବ । ଦ୍ରୁବୟ । ପାଯ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ମାନକ୍ରିୟା ପରିମାଣର ।

୫ । ତୁଳାପରିମାଣ, ଅଙ୍ଗୁଳିପରିମାଣ ଏବଂ ପ୍ରସ୍ଥାଦି ପରିମାଣର ନାମକୁ ମାନ କହି ।

୬ । ପାଞ୍ଚଗୁଞ୍ଜାର ନାମକୁ ଆଦ୍ୟମାଷକ କହି ।

[୧] ତେ ଷୋଡଶାକ୍ଷଃ କର୍ଷୋଽସ୍ତ୍ରୀ [୨] ପଳଂ କର୍ଷଚତୁଷ୍ଟୟଂ ।
[୩] ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ତୌ ହେମ୍ନୋଽକ୍ଷେ [୪] କୁରୁବିସ୍ତସ୍ତୁ ତତ୍ପଳେ ।
[୫] ତୁଳାସ୍ତ୍ରିୟାଂ ପଳଶତଂ [୬] ଭାରଃ ସ୍ୟାଦ୍ୱିଂଶତିସ୍ତୁଳାଃ ।
[୭] ଆଚିତଂ ଦଶଭାରାଃ ସ୍ୟୁଃ [୮] ଶାକଟୋ ଭାର ଆଚିତଃ ।
[୯] କାର୍ଷାପଣଃ କାର୍ଷିକଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୦] କାର୍ଷିକେ ତାମ୍ରିକେ ପଣଃ
[୧୧] ଅସ୍ତ୍ରିୟାମାଢକଦ୍ରୋଣୌ ଖାରୀ ବାହୋ ନିକୁଞ୍ଚକଃ ।
କୁଡ଼ବଃ ପ୍ରସ୍ଥ ଇତ୍ୟାଦ୍ୟାଃ ପରିମାଣାର୍ଥକାଃ ପୃଥକ୍ ।
[୧୨] ପାଦସ୍ତୁରୀୟୋ ଭାଗଃ ସ୍ୟା [୧୩] ଦଂଶଭାଗୌ ତୁ ବଣ୍ଟକଃ ।
[୧୪] ଦ୍ରବ୍ୟଂ ବିତ୍ତଂ ସ୍ୱାପତେୟଂ ରିକ୍ଥମୃକ୍ଥଂ ଧନଂ ବସୁ ।
ହିରଣ୍ୟଂ ଦ୍ରବିଣଂ ଦ୍ୟୁମ୍ନମର୍ଥରୈବିଭବା ଅପି ।

---

୧ । ଅକ୍ଷ । କର୍ଷ ଏ ଦୁଇନାମ ଷୋଳମଷା ପରିମାଣର ।
୨ । ଚାରିତୋଳାକୁ ପଳ କହି ।
୩ । ସୁବର୍ଣ୍ଣ । ବିସ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଶୀରତି ସୁନାର ।
୪ । ଚାରିତୋଳା ସୁନାକୁ କୁରୁବିସ୍ତ କହି ।
୫ । ଚାରିଶତ ତୋଳା ପରିମାଣକୁ ତୁଳା କହି ।
୬ । କୋଡିଏ ତୋଳା ପରିମାଣକୁ ଭାର କହି ।
୭ । ଦଶଭାର ପରିମାଣକୁ ଆଚିତ କହି ।
୮ । ଏକଗାଡି ବୋଝିଇକୁ ଆଚିତ କହି ।
୯ । କାର୍ଷାପଣ । କାର୍ଷିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଷୋଳପଣର ।
୧୦ । ଏକତୋଳା ତମ୍ବାକୁ ପଣ କହି ।
୧୧ । ଆଢକ । ଦ୍ରୋଣ । ଖାରି । ବାହ । ନିକୁଞ୍ଚକ । କୁଡବ । ପ୍ରସ୍ଥ ଏ ସାତନାମ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପରିମାଣର ।
୧୨ । ଚାରିଭାଗର ଏକଭାଗକୁ ପାଦ କହି ।
୧୩ । ଅଂଶ । ଭାଗ । ବଣ୍ଟକ ଏ ତିନିନାମ ଭାଗର ।
୧୪ । ଦ୍ରବ୍ୟ । ବିତ୍ତ । ସ୍ୱାପତେୟ । ରିକ୍ଥ । ଋକ୍ଥ । ଧନ । ବସୁ । ହିରଣ୍ୟ । ଦ୍ରବିଣ । ଦ୍ୟୁମ୍ନ । ଅର୍ଥ । ରୈ । ବିଭବ ଏ ତେରନାମ ଧନର ।

[୧] ସ୍ୟାତ୍‌କୋଷଶ୍ଚ ହିରଣ୍ୟଂ ଚ ହେମରୂପ୍ୟେ କୃତାକୃତେ ।
[୨] ତାମ୍ରଂ ଯଦନ୍ୟତ୍‌ କୁପ୍ୟଂ [୩] ରୂପ୍ୟଂ ତଦ୍ଦ୍ୱୟମାହତଂ ।
[୪] ଗାରୁତ୍ମତଂ ମରକତମଶ୍ମଗର୍ଭୋ ହରିନ୍ମଣିଃ ।
[୫] ଶୋଣରତ୍ନଂ ଲୋହିତକଃ ପଦ୍ମରାଗୋ [୬] ଽଥ ମୌକ୍ତିକଂ ।
ମୁକ୍ତା [୭] ଽଥ ବିଦ୍ରୁମଃ ପୁଂସି ପ୍ରବାଳଂ ପୁଂ-ନପୁଂସକଂ ।
[୮] ରତ୍ନଂ ମଣି ର୍ଦ୍ୱୟୋରଶ୍ମଜାତୌ ମୁକ୍ତାଦିକେଽପି ଚ ।
[୯] ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଂ ସୁବର୍ଣ୍ଣଂ କନକଂ ହିରଣ୍ୟଂ ହେମ ହାଟକଂ ।
ତପନୀୟଂ ଶାତକୁମ୍ଭଂ ଗାଙ୍ଗେୟଂ ଭର୍ମ୍ମ କର୍ବୁରଂ ।
ଚାମୀକରଂ ଜାତରୂପଂ ମହାରଜତ କାଞ୍ଚନେ ।
ରୁକ୍ମଂ କାର୍ତ୍ତସ୍ୱରଂ ଜାମ୍ବୁନଦମଷ୍ଟାପଦୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୦] ଅଲଙ୍କାର ସୁବର୍ଣ୍ଣଂ ଯଚ୍ଛୃଙ୍ଗୀକନକମିତ୍ୟଦଃ ।
[୧୧] ଦୁର୍ବର୍ଣ୍ଣଂ ରଜତଂ ରୂପ୍ୟଂ ଖର୍ଜ୍ଜୂରଂ ଶ୍ୱେତମିତ୍ୟପି ।

---

୧ । କୋଷ । ହିରଣ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ପିଣ୍ଡୀକୃତ ସୁନା ରୂପାର ।
୨ । ସୁନା ରୂପା ଭିନ୍ନ ଟେଙ୍କସବୁ କୁପ୍ୟ କହି ।
୩ । ଅଙ୍କିତ ସୁନାରୂପାକୁ ରୂପ୍ୟ କହି ।
୪ । ଗାରୁତ୍ମତ । ଅଶ୍ମଗର୍ଭ । ହରିନ୍ମଣି ଏ ତିନିନାମ ମରକତମଣିର ।
୫ । ଶୋଣରତ୍ନ । ଲୋହିତକ । ପଦ୍ମରାଗ ଏ ତିନିନାମ ପଦ୍ମରାଗମଣିର ।
୬ । ମୌକ୍ତିକ । ମୁକ୍ତା ଏ ଦୁଇନାମ ମୁକ୍ତାର ।
୭ । ବିଦ୍ରୁମ । ପ୍ରବାଳ ଏ ଦୁଇନାମ ପୋହଳାର ।
୮ । ରତ୍ନ । ମଣି ଏ ଦୁଇନାମ ସାମାନ୍ୟ ମଣିର ।
୯ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ । ସୁବର୍ଣ୍ଣ । କନକ । ହିରଣ୍ୟ । ହେମନ୍‌ । ହାଟକ । ତପନୀୟ । ଶାତକୁମ୍ଭ । ଗାଙ୍ଗେୟ । ଭର୍ମ୍ମନ୍‌ । କର୍ବୁର । ଚାମୀକର । ଜାତରୂପ । ମହାରଜତ । କାଞ୍ଚନ । ରୁକ୍ମ । କାର୍ତ୍ତସ୍ୱର । ଜାମ୍ବୁନଦ । ଅଷ୍ଟାପଦ ଏ ଉଣେଇଶ ନାମ ସୁବର୍ଣ୍ଣର ।
୧୦ । ଅଳଙ୍କାର ନିମନ୍ତେ ଦେଇଥିବା ସୁନାକୁ ଶୃଙ୍ଗୀ କନକ କହି ।
୧୧ । ଦୁର୍ବର୍ଣ୍ଣ । ରଜତ । ରୂପ୍ୟ । ଖର୍ଜ୍ଜୂର । ଶ୍ୱେତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ରୂପାର ।

[୧] ରୀତିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାମାରକୂଟୋ ନ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ [୨] ମଥ ତାମ୍ରକଂ ।
ଶୁଲ୍ବଂ ମ୍ଲେଚ୍ଛମୁଖଂ ଦ୍ୱ୍ୟଷ୍ଟଂ ବରିଷ୍ଠୋଦୁମ୍ବରାଣି ଚ ।
[୩] ଲୋହୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ ଶସ୍ତ୍ରକଂ ତୀକ୍ଷ୍ଣଂ ପିଣ୍ଡଂ କାଳାୟସାୟସୀ
ଅଶ୍ମସାରେ [୪] ଽଥ ମଣ୍ଡୂରଂ ସିଂହାଣମପି ତନ୍ମଳେ ।
[୫] ସର୍ବଂ ସ୍ୟାତ୍ତୈଜସଂ ଲୌହଂ [୬] ବିକାରସ୍ତ୍ୱୟସଃ କୁଶୀ ।
[୭] କ୍ଷାରଃ କାଚେ [୮] ଽଥ ଚପଲୋ ରସଃ ସୂତଶ୍ଚ ପାରଦେ ।
[୯] ଗବଳଂ ମାହିଷଂ ଶୃଙ୍ଗ [୧୦] ମଭ୍ରକଂ ଗିରିଜାମଳେ ।
[୧୧] ସ୍ରୋତୋଞ୍ଜନଂ ତୁ ସୌବୀରଂ କାପୋତାଞ୍ଜନ ଯାମୁନେ ।
[୧୨] ତୁତ୍ଥାଞ୍ଜନଂ ଶିଖିଗ୍ରୀବଂ ବିତୁନ୍ନକ ମୟୂରକେ ।

---

୧ । ରୀତି । ଆରକୂଟ ଏ ଦୁଇନାମ ପିତ୍ତଳର ।

୨ । ତାମ୍ରକ । ଶୁଲ୍ବ । ମ୍ଲେଚ୍ଛମୁଖ । ଦ୍ୱ୍ୟଷ୍ଟ । ବରିଷ୍ଠ । ଉଦୁମ୍ବର ଏ ଛନାମ ତମ୍ବାର ।

୩ । ଲୌହ । ଶସ୍ତ୍ରକ । ତୀକ୍ଷ୍ଣ । ପିଣ୍ଡ । କାଳାୟସ୍ । ଅୟସ୍ । ଅଶ୍ମସାର ଏ ସାତନାମ ଲୋହାର ।

୪ । ମଣ୍ଡୂର । ସିଂହାଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଲୁହାମଳର ।

୫ । ସମସ୍ତ ଧାତୁଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଲୌହ କହି ।

୬ । ଲୌହବିକାରକୁ କୁଶୀ କହି ।

୭ । କ୍ଷାର । କାଚ ଏ ଦୁଇନାମ କାଚର ।

୮ । ଚପଳ । ରସ । ସୂତ । ପାରଦ ଏ ଚାରିନାମ ପାରାର ।

୯ । ମହିଷଶିଙ୍ଗକୁ ଗବଳ କହି ।

୧୦ । ଅଭ୍ରକ । ଗିରିଜ । ଅମଳ ଏ ତିନିନାମ ଅଭ୍ରର ।

୧୧ । ସ୍ରୋତୋଞ୍ଜନ । ସୌବୀର । କାପୋତାଞ୍ଜନ । ଯାମୁନ ଏ ଚାରିନାମ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ-ଅଞ୍ଜନର ।

୧୨ । ତୁତ୍ଥାଞ୍ଜନ । ଶିଖିଗ୍ରୀବ । ବିତୁନ୍ନକ । ମୟୂରକ ଏ ଚାରିନାମ ତମ୍ବୂଅଞ୍ଜନ ବଣେଶର ।

[୧] କର୍ପରୀ ଦାର୍ବିକା କ୍ୱାଥୋଦ୍ଭବଂ ତୁତ୍ଥଂ [୨] ରସାଞ୍ଜନଂ ।
ରସଗର୍ଭଂ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟଶୈଳଂ [୩] ଗନ୍ଧାଶ୍ମନି ତୁ ଗନ୍ଧକଃ ।
ସୌଗନ୍ଧିକଶ୍ଚ [୪] ଚକ୍ଷୁଷ୍ୟା କୁଲାଲ୍ୟୌ ତୁ କୁଲତ୍ଥିକା ।
[୫] ରୀତିପୁଷ୍ପଂ ପୁଷ୍ପକେତୁ ପୌଷ୍ପକଂ କୁସୁମାଞ୍ଜନଂ ।
[୬] ପିଞ୍ଜରଂ ପୀତନଂ ତାଳମାଳଂ ଚ ହରିତାଳକେ ।
[୭] ଗୈରେୟମର୍ଥ୍ୟଂ ଗିରିଜମଶ୍ମଜଂ ଚ ଶିଳାଜତୁ ।
[୮] ବୋଲ ଗନ୍ଧରସ ପ୍ରାଣପିଣ୍ଡ ଗୋପ ରସାଃ ସମାଃ ।
[୯] ଡିଣ୍ଡୀରୋଽବ୍ଧିକଫଃ ଫେନଃ [୧୦] ସିନ୍ଦୂରଂ ନାଗସମ୍ଭବଂ ।
[୧୧] ନାଗ ସୀସକ ଯୋଗେଷ୍ଟ ବପ୍ରାଣି [୧୨] ତ୍ରପୁ ପିଚ୍ଚଟଂ ॥
ରଙ୍ଗ ବଙ୍ଗେ[୧୩]ଽଥ ପିଚୁସ୍ତୂଲୋ [୧୪]ଽଥ କମଲୋତ୍ତରଂ
ସ୍ୟାତ୍ କୁସୁମ୍ଭଂ ବହ୍ନି ଶିଖଂ ମହାରଜନମିତ୍ୟପି ॥

---

୧ । କର୍ପରୀ । ଦାର୍ବିକ ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ୱାଥୋଦ୍ଭବ ତୁତ୍ଥ ଭେଦର ।
୨ । ରସାଞ୍ଜନ । ରସଗର୍ଭ । ତାର୍କ୍ଷ୍ୟଶୈଳ ଏ ତିନିନାମ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଅଞ୍ଜନର ।
୩ । ଗନ୍ଧାଶ୍ମ । ଗନ୍ଧକ । ସୌଗନ୍ଧିକ ଏ ତିନିନାମ ଗନ୍ଧକର ।
୪ । ଚକ୍ଷୁଷ୍ୟ । କୁଲାଲୀ । କୁଲତ୍ଥିକା ଏ ତିନିନାମ ଅଞ୍ଜନବିଶେଷର ।
୫ । ରୀତିପୁଷ୍ପ । ପୁଷ୍ପକେତୁ । ପୌଷ୍ପକ । କୁସୁମାଞ୍ଜନ ଏ ଚାରିନାମ ପିତଳମଳର ।
୬ । ପିଞ୍ଜର । ପୀତନ । ତାଳ । ଅଳ । ହରିତାଳକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ହରିତାଳର ।
୭ । ଗୈରେୟ । ଅର୍ଥ୍ୟ । ଗିରିଜ । ଅଶ୍ମଜ । ଶିଳାଜତୁ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଗେରୂର ।
୮ । ବୋଲ । ଗନ୍ଧରସ । ପ୍ରାଣ । ପିଣ୍ଡ । ଗୋପ । ରସ ଏ ଛଅନାମ ଗନ୍ଧରସର ।
୯ । ଡିଣ୍ଡୀର । ଅବ୍ଧିକଫ । ଫେନ ଏ ତିନିନାମ ସମୁଦ୍ରଫେନର ।
୧୦ । ସିନ୍ଦୂର । ନାଗସମ୍ଭବ ଏ ଦୁଇନାମ ସିନ୍ଦୂରର ।
୧୧ । ନାଗ । ସୀସକ । ଯୋଗେଷ୍ଟ । ବପ୍ର ଏ ଚାରିନାମ ସୀସାର ।
୧୨ । ତ୍ରପୁ । ପିଚ୍ଚଟ । ରଙ୍ଗ । ବଙ୍ଗ ଏ ଚାରିନାମ ରଙ୍ଗର ।
୧୩ । ପିଚୁ । ତୂଳ ଏ ଦୁଇନାମ ତୂଳାର ।
୧୪ । କମଲୋତ୍ତର । କୁସୁମ୍ଭ । ବହ୍ନିଶିଖ । ମହାରଜନ ଏ ଚାରିନାମ କୁସୁମଫୁଲର ।

[୧] ମେଷକମ୍ବଲ ଊର୍ଣ୍ଣାୟୁଃ [୨] ଶଶୋର୍ଣ୍ଣଂ ଶଶଲୋମନି ।
[୩] ମଧୁ କ୍ଷୌଦ୍ରଂ ମାକ୍ଷିକାଦି [୪] ମଧୂଚ୍ଛିଷ୍ଟଂ ତୁ ସିକ୍ଥକଂ ॥
[୫] ମନଃଶିଳା ମନୋଗୁପ୍ତା ମନୋହ୍ୱା ନାଗଜିହ୍ୱିକା ।
[୬] ନୈପାଳୀ କୁନଟୀ ଗୋଳା [୭] ଯବକ୍ଷାରୋ ଯବାଗ୍ରଜଃ ॥
ପାକ୍ୟୋ [୮] ଽଥ ସର୍ଜ୍ଜିକାକ୍ଷାରଃ କାପୋତଃ ସୁଖବର୍ଚ୍ଚକଃ ।
ସୌବର୍ଚ୍ଚଲଂ ସ୍ୟାଦ୍ରୁଚକଂ [୯] ତ୍ୱକ୍କ୍ଷୀରୀ ବଶରୋଚନା ॥
[୧୦] ଶିଗ୍ରୁଜଂ ଶ୍ୱେତମରିଚଂ [୧୧] ମୋରଟଂ ମୂଳମୈକ୍ଷବଂ ।
[୧୨] ଗ୍ରନ୍ଥିକଂ ପିପ୍ପଳୀମୂଳଂ ଚଟିକାଶିର ଇତ୍ୟପି ॥
[୧୩] ଗୋଲୋମୀ ଭୂତକେଶୋ ନା [୧୪] ପତ୍ରାଙ୍ଗଂ ରକ୍ତଚନ୍ଦନଂ ।
[୧୫] ତ୍ରିକଟୁ ତ୍ର୍ୟୂଷଣଂ ବ୍ୟୋଷଂ [୧୬] ତ୍ରିଫଳା ତୁ ଫଳତ୍ରିକଂ ॥

---

୧ । ମେଷକମ୍ବଳ । ଊର୍ଣ୍ଣାୟୁ ଏ ଦୁଇନାମ ମେଷଲୋମ କମ୍ବଳର ।
୨ । ଶଶୋର୍ଣ୍ଣ । ଶଶଲୋମନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ (ଶଶାଲୋମର) ।
୩ । ମଧୁ । କ୍ଷୌଦ୍ର । ମାକ୍ଷିକ ଏ ତିନିନାମ ମହୁର ।
୪ । ମଧୂଚ୍ଛିଷ୍ଟ । ସିକ୍ଥକ ଏ ଦୁଇନାମ ମହମର ।
୫ । ମନଃଶିଳା । ମନୋଗୁପ୍ତା । ମନୋହ୍ୱା । ନାଗଜିହ୍ୱିକା ଏ ଚାରିନାମ ମନଃଶିଳାର ।
୬ । ନୈପାଳୀ । କୁନଟୀ । ଗୋଳା ଏ ତିନିନାମ ନେପାଳଦେଶୋଦ୍ଭବ ଶିଳାଜତୁର ।
୭ । ଯବକ୍ଷାର । ଯବାଗ୍ରଜ । ପାକ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଯବକ୍ଷାରର । (ସାଜିମାଟିର) ।
୮ । ସର୍ଜ୍ଜିକାକ୍ଷାର । କାପୋତ । ସୁଖବର୍ଚ୍ଚକ । ସୌବର୍ଚ୍ଚଳ । ରୁଚକ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ
୯ । ତ୍ୱକ୍କ୍ଷୀରୀ । ବଂଶରୋଚନା ଏ ଦୁଇନାମ ବଂଶଲୋଚନାର ।
୧୦ । ଶିଗ୍ରୁଜ । ଶ୍ୱେତମରିଚ ଏ ଦୁଇନାମ ସଜନାମଞ୍ଜିର ।
୧୧ । ଇକ୍ଷୁମୂଳକୁ ମୋରଟ କହି ।
୧୨ । ଗ୍ରନ୍ଥିକ । ପିପ୍ପଳୀମୂଳ । ଚଟିକାଶିରସ୍ ଏ ତିନିନାମ ପିପ୍ପଳୀମୂଳର ।
୧୩ । ଗୋଲୋମୀ । ଭୂତକେଶ ଏ ଦୁଇନାମ ବାବଙ୍ଗବଚର ।
୧୪ । ପତ୍ରାଙ୍ଗ । ରକ୍ତଚନ୍ଦନ ଏ ଦୁଇନାମ ରକ୍ତଚନ୍ଦନ ତୁଲ୍ୟ ଗନ୍ଧଦ୍ରବ୍ୟର ।
୧୫ । ତ୍ରିକଟୁ । ତ୍ର୍ୟୂଷଣ । ବ୍ୟୋଷ ଏ ତିନିନାମ ଶୁଣ୍ଠିପିପ୍ପଳୀ ମରିଚମିଳିତର ।
୧୬ । ହରିଡ଼ା । ବାହାଡ଼ା । ଅଁଳା ଏ ତିନିନାମ ତ୍ରିଫଳାର ।

ଶୂଦ୍ରବର୍ଗ ।

[୧] ଶୂଦ୍ରାଶ୍ଚାବରବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ଚ ବୃଷଳାଶ୍ଚ ଜଘନ୍ୟଜାଃ ।
[୨] ଆଚଣ୍ଡାଳାତ୍ତୁ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣା ଅମ୍ବଷ୍ଠ କରଣାଦୟଃ ॥
[୩] ଶୂଦ୍ରାବିଶୋସ୍ତୁ କରଣୋ [୪] ଽମ୍ବଷ୍ଠୋ ବୈଶ୍ୟାଦ୍ୱିଜନ୍ମନୋଃ ।
[୫] ଶୂଦ୍ରା କ୍ଷତ୍ରିୟୟୋରୁଗ୍ରୋ [୬] ମାଗଧଃ କ୍ଷତ୍ରିୟାବିଶୋଃ ॥
[୭] ମାହିଷୋଽର୍ଯ୍ୟା କ୍ଷତ୍ରିୟୟୋଃ [୮] କ୍ଷତ୍ତାର୍ଯ୍ୟା ଶୂଦ୍ରୟୋଃ ସୁତଃ ।
[୯] ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟାଂ କ୍ଷତ୍ରିୟାତ୍ ସୂତଃ [୧୦] ତସ୍ୟାଂ ବୈଦେହକୋ ବିଶଃ
[୧୧] ରଥକାରସ୍ତୁ ମାହିଷ୍ୟାତ୍ କରଣ୍ୟାଂ ଯସ୍ୟ ସମ୍ଭବଃ ।
[୧୨] ସ୍ୟାଚ୍ଚାଣ୍ଡାଳସ୍ତୁ ଜନକୋ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟାଂ ବୃଷଳେନ ଯଃ ॥
[୧୩] କାରୁଃ ଶିଳ୍ପୀ [୧୪] ସଂହତୈସ୍ତୈର୍ଦ୍ୱୟୋଃ ଶ୍ରେଣିଃ ସଜାତିଭିଃ
[୧୫] କୁଳକଃ ସ୍ୟାତ୍ କୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠୀ [୧୬] ମାଲାକାରସ୍ତୁ ମାଳିକଃ ॥

---

୧ । ଶୂଦ୍ର । ଅବରବର୍ଣ୍ଣ । ବୃଷଳ । ଜଘନ୍ୟଜ ଏ ଚଉନାମ ଶୂଦ୍ରର ।
୨ । ଅମ୍ବଷ୍ଠକରଣାଦିଙ୍କି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ କହି ।
୩ । ଶୂଦ୍ରା ଗର୍ଭେ ବୈଶ୍ୟଜାତ ପୁତ୍ରକୁ କରଣ କହି ।
୪ । ବ୍ରାହ୍ମଣଠାରୁ ବୈଶ୍ୟାଗର୍ଭଜାତକୁ ଅମ୍ବଷ୍ଠ କହି ।
୫ । କ୍ଷତ୍ରିୟଠାରୁ ଶୂଦ୍ରାଗର୍ଭଜାତକୁ ଉଗ୍ର କହି ।
୬ । ବୈଶ୍ୟଠାରୁ କ୍ଷତ୍ରିୟାଗର୍ଭଜାତ ସନ୍ତାନର ନାମ ମାଗଧ ।
୭ । କ୍ଷତ୍ରିୟଠାରୁ ବୈଶ୍ୟାଗର୍ଭଜାତ ବ୍ୟକ୍ତିକି ମାହିଷ୍ୟ କହି ।
୮ । ଶୂଦ୍ରଠାରୁ ବୈଶ୍ୟାଗର୍ଭଜାତ ବ୍ୟକ୍ତିକି କ୍ଷତ୍ତ୍ର କହି ।
୯ । କ୍ଷତ୍ରିୟଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣୀଗର୍ଭଜାତ ବ୍ୟକ୍ତିକି ସୂତ କହି ।
୧୦ । ବୈଶ୍ୟଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣୀଗର୍ଭଜାତ ବ୍ୟକ୍ତିକି ବୈଦେହକ କହି ।
୧୧ । ମାହିଷ୍ୟଠାରୁ କରଣୀ ଗର୍ଭଜାତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କି ରଥକାର କହି ।
୧୨ । ଶୂଦ୍ରଠାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣୀଗର୍ଭଜାତ ବ୍ୟକ୍ତିକି ଚଣ୍ଡାଳ କହି ।
୧୩ । କାରୁ । ଶିଳ୍ପିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଶଳ୍ପକାରର । ୧୪ । ଶିଳ୍ପକାରସମୂହକୁ ଶ୍ରେଣୀ କହି
୧୫ । କୁଳକ । କୁଳଶ୍ରେଷ୍ଠିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ କୁଳମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୬ । ମାଳାକାର । ମାଳିକ ଏ ଦୁଇନାମ ମାଳାକାରର ।

[୧] କୁମ୍ଭକାରଃ କୁଲାଲଃ ସ୍ୟାତ୍ [୨] ପଲଗଣ୍ଡସ୍ତୁ ଲେପକଃ ।
[୩] ତନ୍ତୁବାୟଃ କୁବିନ୍ଦଃ ସ୍ୟା [୪] ତ୍ତୁନ୍ନବାୟସ୍ତୁ ସୌଚିକଃ ।
[୫] ରଙ୍ଗାଜୀବଶ୍ଚିତ୍ରକରଃ [୬] ଶସ୍ତ୍ରମାର୍ଜ୍ଜୋଽସିଧାବକଃ ।
[୭] ପାଦୂକୃଚ୍ଚର୍ମ୍ମକାରଃ ସ୍ୟା [୮] ଦ୍ବ୍ୟୋକାରୋ ଲୋହକାରକଃ ॥
[୯] ନାଡ଼ୀନ୍ଧମଃ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାରଃ କଳାଦୋ ରୁକ୍ମକାରକେ ।
[୧୦] ସ୍ୟାଚ୍ଛାଙ୍ଖିକଃ କାମ୍ବବିକଃ [୧୧] ଶୌଲ୍ୱିକ ସ୍ତାମ୍ରକୁଟ୍ଟକଃ ॥
[୧୨] ତକ୍ଷା ତୁ ବର୍ଦ୍ଧକିସ୍ତ୍ୱଷ୍ଟା ରଥକାରଶ୍ଚ କାଷ୍ଠତଟ୍ ।
[୧୩] ଗ୍ରାମାଧୀନୋ ଗ୍ରାମତକ୍ଷଃ [୧୪] କୌଟତକ୍ଷୋଽନଧୀନକଃ ॥
[୧୫] କ୍ଷୁରୀ ମୁଣ୍ଡୀ ଦିବାକୀର୍ତ୍ତି ନାପିତାନ୍ତାବସାୟିନଃ ।
[୧୬] ନିର୍ଣ୍ଣେଜକଃ ସ୍ୟାଦ୍ରଜକଃ [୧୭] ଶୌଣ୍ଡିକୋ ମଣ୍ଡହାରକଃ ॥

---

୧ । କୁମ୍ଭକାର । କୁଲାଲ ଏ ଦୁଇନାମ କୁମ୍ଭାରର ।
୨ । ପଲଗଣ୍ଡ । ଲେପକ ଏ ଦୁଇନାମ ଦେବାଳ ଧର୍ମଣକାରର ।
୩ । ତନ୍ତୁବାୟ । କୁବିନ୍ଦ ଏ ଦୁଇନାମ ତନ୍ତିର ।
୪ । ତୁନ୍ନବାୟ । ସୌଚିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଦରଜିର ।
୫ । ରଙ୍ଗାଜୀବ । ଚିତ୍ରକର ଏ ଦୁଇନାମ ଚିତ୍ରକରର ।
୬ । ଶସ୍ତ୍ରମାର୍ଜ୍ଜ । ଅସିଧାବକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅସ୍ତ୍ରନିର୍ମଳକାରକର ।
୭ । ପାଦୂକୃତ୍ । ଚର୍ମ୍ମକାର ଏ ଦୁଇନାମ ମୋଚିର ।
୮ । ବ୍ୟୋକାର । ଲୋହକାରକ ଏ ଦୁଇନାମ କମାରର ।
୯ । ନାଡ଼ୀନ୍ଧମ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାର । କଳାଦ । ରୁକ୍ମକାର ଏ ଚାରିନାମ ସୁନାରର ।
୧୦ । ଶାଙ୍ଖିକ । କାମ୍ବବିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଶଙ୍ଖାରିର ।
୧୧ । ଶୌଲ୍ୱିକ । ତାମ୍ରକୁଟ୍ଟକ ଏ ଦୁଇନାମ କଂସାରିର ।
୧୨ । ତକ୍ଷନ୍ । ବର୍ଦ୍ଧକି, ତ୍ୱଷ୍ଟୃ, ରଥକାର, କାଷ୍ଠତକ୍ଷ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବଢ଼େଇର ।
୧୩ । ଗ୍ରାମର ଅଧୀନ ବଢ଼େଇକୁ ଗ୍ରାମତକ୍ଷ କହନ୍ତି ।
୧୪ । ଅନଧୀନ ବଢ଼େଇକୁ କୌଟତକ୍ଷ କହନ୍ତି ।
୧୫ । କ୍ଷୁରିନ୍ । ମୁଣ୍ଡିନ୍, ଦିବାକୀର୍ତ୍ତି, ନାପିତ ଅନ୍ତାବସାୟିନ୍ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଭଣ୍ଡାରୀର ।
୧୬ । ନିର୍ଣ୍ଣେଜକ । ରଜକ ଏ ଦୁଇନାମ ଧୋବାର ।
୧୭ । ଶୌଣ୍ଡିକ । ମଣ୍ଡହାରକ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୁଣ୍ଢିର ।

[୧] ଜାବାଲଃ ସ୍ୟାଦଜାଜୀବୋ [୨] ଦେବାଜୀବୀ ତୁ ଦେବଲଃ ॥
[୩] ସ୍ୟାନ୍ମାୟା ଶାମ୍ବରୀ [୪] ମାୟାକାରସ୍ତୁ ପ୍ରାତିହାରିକଃ ।
[୫] ଶୈଳାଳିନସ୍ତୁ ଶୈଳୂଷା ଜାୟାଜୀବାଃ କୃଶାଶ୍ୱିନଃ ।
ଭରତା ଇତ୍ୟପି ନଟା [୬] ଶ୍ଚାରଣସ୍ତୁ କୁଶୀଲବାଃ ।
[୭] ମାର୍ଦଙ୍ଗିକା ମୌରଜିକାଃ [୮] ପାଣିବାଦାସ୍ତୁ ପାଣିଘାଃ ॥
[୯] ବେଣୁଧ୍ମାଃ ସ୍ୟୁର୍ବୈଣବିକା [୧୦] ବୀଣାବାଦାସ୍ତୁ ବୈଣିକାଃ
[୧୧] ଜୀବାନ୍ତକଃ ଶାକୁନିକୋ [୧୨] ଦ୍ୱୌ ବାଗୁରିକଜାଳିକୌ ॥
[୧୩] ବୈତଂସିକଃ କୌଟିକଶ୍ଚ ମାଂସିକଶ୍ଚ ସମଂ ତ୍ରୟଂ ।
[୧୪] ଭୃତକୋ ଭୃତିଭୁକ୍ କର୍ମକରୋ ବୈତନିକୋଽପି ସଃ ॥
[୧୫] ବାର୍ତ୍ତାବହୋ ବୈବଧିକୋ [୧୬] ଭାରବାହସ୍ତୁ ଭାରିକଃ ॥

---

୧ । ଜାବାଳ । ଅଜାଜୀବ ଏ ଦୁଇନାମ ଛେଳିପାଳିବା ଲୋକର ।
୨ । ଦେବାଜୀବିନ୍ । ଦେବଲ ଏ ଦୁଇନାମ ପୂଜାହାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣର ।
୩ । ମାୟା । ଶାମ୍ବରୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲିକ ମାୟାବିଦ୍ୟାର ।
୪ । ମାୟାକାର । ପ୍ରାତିହାରିକ ଏ ଦୁଇନାମ ବାଜିକରର ।
୫ । ଶୈଳାଳିନ୍ । ଶୈଳୂଷ । ଜାୟାଜୀବ । କୃଶାଶ୍ୱିନ୍ । ଭରତ । ନଟ ଏ ଛନାମ [ନଟର ।
୬ । ଚାରଣ । କୁଶୀଲବ ଏ ଦୁଇନାମ ନଟବିଶେଷର ।
୭ । ମାର୍ଦଙ୍ଗିକ । ମୌରଜିକ ଏ ଦୁଇନାମ ମୃଦଙ୍ଗ ବାଦ୍ୟକରର ।
୮ । ପାଣିବାଦ । ପାଣିଘ ଏ ଦୁଇନାମ ତାଳିବଜାଇବା ଲୋକର ।
୯ । ବେଣୁଧ୍ମ । ବୈଣବିକ ଏ ଦୁଇନାମ ବଂଶୀବାଦକର ।
୧୦ । ବୀଣାବାଦ । ବୈଣିକ ଏ ଦୁଇନାମ ବୀଣାବାଦକର ।
୧୧ । ଜୀବାନ୍ତକ । ଶାକୁନିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଚଢ଼ାଇମାରର ।
୧୨ । ବାଗୁରିକ । ଜାଳିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଜାଲଦ୍ୱାରା ମୃଗାଦି ଧରାର ।
୧୩ । ବୈତଂସିକ । କୌଟିକ । ମାଂସିକ ଏ ତିନିନାମ ମାଂସଜୀବୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୪ । ଭୃତକ । ଭୃତିଭୁଜ୍ । କର୍ମକର । ବୈତନିକ ଏ ଚାରିନାମ ବେତନୋପଜୀବୀ [କର୍ମକାରକର ।
୧୫ । ବାର୍ତ୍ତାବହ । ବୈବଧିକ ଏ ଦୁଇନାମ ବାର୍ତ୍ତାବାହକର ।
୧୬ । ଭାରବାହ । ଭାରିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଭାରବାହକର ।

[୧] ବିବର୍ଣ୍ଣଃ ପାମରୋ ନୀଚଃ ପ୍ରାକୃତଶ୍ଚ ପୃଥଗ୍‌ଜନଃ ।
ନିହୀନୋ ଽପସଦୋ ଜାଲ୍ମଃ କ୍ଷୁଲ୍ଲକ ଶ୍ଚେତରଶ୍ଚ ସଃ ।
[୨] ଭୃତ୍ୟେ ଦାସେର ଦାସେୟ ଦାସ ଗୋପ୍ୟକ ଚେଟକାଃ ।
ନିଯୋଜ୍ୟ କିଙ୍କର ପ୍ରେଷ୍ୟ ଭୁଜିଷ୍ୟ ପରିଚାରକାଃ ।
[୩] ପରାଚିତ ପରିସ୍କନ୍ଦ ପରଜାତ ପରୈଧିତାଃ ।
[୪] ମନ୍ଦସ୍ତୁନ୍ଦପରିମୃଜ ଆଳସଃ ଶୀତକୋ ଽଲସୋ ଽନୁଷ୍ଣଃ ।
[୫] ଦକ୍ଷେ ତୁ ଚତୁର ପେଶଲ ପଟବଃ ସୂତ୍ଥାନ ଉଷ୍ଣ ଚ ।
[୬] ଚଣ୍ଡାଳ ପ୍ଲବ ମାତଙ୍ଗ ଦିବାକୀର୍ତ୍ତି ଜନଙ୍ଗମାଃ ।
ନିଷାଦ ଶ୍ୱପଚାବନ୍ତେବାସି ଚାଣ୍ଡାଳ ପୁକ୍କସାଃ ।
[୭] ଭେଦାଃ କିରାତଃ ଶବରଃ ପୁଳିନ୍ଦା [୮] ମ୍ଳେଚ୍ଛଜାତୟଃ ।
[୯] ବ୍ୟାଧୋ ମୃଗବଧାଜୀବୋ ମୃଗୟୁର୍ଲୁବ୍ଧକୋ ଽପି ସଃ ।

---

୧ । ବିବର୍ଣ୍ଣ । ପାମର । ନୀଚ । ପ୍ରାକୃତ । ପୃଥଗ୍‌ଜନ । ନିହୀନ । ଅପସଦ । ଜାଲ୍ମ । କ୍ଷୁଲ୍ଲକ । ଇତର ଏ ଦଶନାମ ନୀଚର ।

୨ । ଭୃତ୍ୟ । ଦାସେର । ଦାସେୟ । ଦାସ । ଗୋପ୍ୟକ । ଚେଟକ । ନିଯୋଜ୍ୟ । କିଙ୍କର । ପ୍ରେଷ୍ୟ । ଭୁଜିଷ୍ୟ । ପରିଚାରକ ଏ ଏଗାରନାମ ଦାସର ।

୩ । ପରାଚିତ । ପରିସ୍କନ୍ଦ । ପରଜାତ । ପରୈଧିତ ଏ ଚାରିନାମ ପରଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିପାଳିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୪ । ମନ୍ଦ । ତୁନ୍ଦପରିମୃଜ । ଆଳସ୍ୟ । ଶୀତକ । ଅଳସ । ଅନୁଷ୍ଣ ଏ ଛନାମ ଅଳସ୍ୟ-ଯୁକ୍ତ ପୁରୁଷର ।

୫ । ଦକ୍ଷ । ଚତୁର । ପେଶଲ । ପଟୁ । ସୂତ୍ଥାନ । ଉଷ୍ଣ ଏ ଛନାମ ଚତୁର ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୬ । ଚଣ୍ଡାଳ । ପ୍ଲବ । ମାତଙ୍ଗ । ଦିବାକୀର୍ତ୍ତି । ଜନଙ୍ଗମ । ନିଷାଦ । ଶ୍ୱପଚ । ଅନ୍ତେବାସିନ୍ । ଚାଣ୍ଡାଳ । ପୁକ୍କସ ଏ ଦଶନାମ ଚଣ୍ଡାଳର ।

୭ । କିରାତ । ଶବର । ପୁଳିନ୍ଦ ଏ ତିନିନାମ ଶବରର ।

୮ । ଏହି ତିନିଙ୍କର ସାଧାରଣ ନାମକୁ ମ୍ଳେଚ୍ଛ କହି ।

୯ । ବ୍ୟାଧ । ମୃଗବଧାଜୀବ । ମୃଗୟୁ । ଲୁବ୍ଧକ ଏ ଚାରିନାମ ବ୍ୟାଧର ।

[୧] କୌଳେୟକଃ ସାରମେୟଃ କୁକ୍କୁରୋ ମୃଗଦଂଶକଃ ।
ଶୁନକୋ ଭଷକଃ ଶ୍ୱା ସ୍ୟା [୨] ଦଲର୍କସ୍ତୁ ସ ଯୋଗିତଃ ॥
[୩] ଶ୍ୱା ବିଶ୍ୱକଦ୍ରୁର୍ମୃଗୟାକୁଶଳଃ [୪] ସରମା ଶୁନୀ ।
[୫] ବିଟ୍‌ଚରଃ ଶୂକରୋ ଗ୍ରାମ୍ୟୋ [୬] ବର୍କର ସ୍ତରୁଣଃ ପଶୁଃ ॥
[୭] ଅଚ୍ଛୋଦନଂ ମୃଗବ୍ୟଂ ସ୍ୟାଦାଖେଟୋ ମୃଗୟା ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୮] ଦକ୍ଷିଣାରୁର୍ଲୁବ୍ଧଯୋଗାଦକ୍ଷିଣେର୍ମ୍ମା କୁରଙ୍ଗକଃ ॥
[୯] ଚୌରୈକାଗାରିକ ସ୍ତେନ ଦସ୍ୟୁ ତସ୍କର ମୋଷକାଃ ।
ପ୍ରତିରୋଧି ପରାସ୍କନ୍ଦି ପାଟଚ୍ଚର ମଳିମ୍ଳୁଚାଃ ॥
[୧୦] ଚୌରିକା ସ୍ତୈନ୍ୟଚୌର୍ଯ୍ୟେ ଚ ସ୍ତେୟଂ [୧୧] ଲୋପ୍ତ୍ରନ୍ତୁ ତଦ୍ଧନଂ
[୧୨] ବୀତଂସ ସ୍ତୂପକରଣଂ ବନ୍ଧନେ ମୃଗପକ୍ଷିଣାଂ ॥
[୧୩] ଉନ୍ମାଥଃ କୂଟଯନ୍ତ୍ରଂ ସ୍ୟା [୧୪] ଦ୍ୱାଗୁରା ମୃଗବନ୍ଧନୀ ।

---

୧ । କୌଳେୟକ । ସାରମେୟ । କୁକ୍କୁର । ମୃଗଦଂଶକ । ଶୁନକ । ଭଷକ । ଶ୍ୱାନ । ଏ ସାତନାମ କୁକ୍କୁରର ।   ୨ । କ୍ଷିପ୍ତକୁକ୍କୁରକୁ ଅଲର୍କ କହି ।

୩ । ମୃଗୟାକୁଶଳ କୁକ୍କୁରକୁ ବିଶ୍ୱକଦ୍ରୁ କହି ।

୪ । ସରମା । ଶୁନୀ ଏ ଦୁଇନାମ କୁକ୍କୁରପତ୍ନୀର ।

୫ । ବିଟ୍‌ଚର । ଗ୍ରାମ୍ୟଶୂକର ଏ ଦୁଇନାମ ଗ୍ରାମ୍ୟଶୂକରର ।

୬ । ତରୁଣ ପଶୁମାନଙ୍କୁ ବର୍କର କହି ।

୭ । ଅଚ୍ଛୋଦନ । ମୃଗବ୍ୟ । ଆଖେଟ । ମୃଗୟା ଏ ଚାରିନାମ ମୃଗୟାର ।

୮ । ଦକ୍ଷିଣାଙ୍ଗରେ ବଧ ମୃଗକୁ ଦକ୍ଷିଣେର୍ମ୍ମନ୍ କହି ।

୯ । ଚୌର । ଐକାଗାରିକ । ସ୍ତେନ । ଦସ୍ୟୁ । ତସ୍କର । ମୋଷକ । ପ୍ରତିରୋଧିନ୍ । ପରାସ୍କନ୍ଦିନ୍ । ପାଟଚ୍ଚର । ମଳିମ୍ଳୁଚ ଏ ଦଶନାମ ଚୋରର ।

୧୦ । ଚୌରିକା । ସ୍ତୈନ୍ୟ । ଚୌର୍ଯ୍ୟ । ସ୍ତେୟ ଏ ଚାରିନାମ ଚୌର୍ଯ୍ୟକର୍ମ୍ମର ।

୧୧ । ଚୋରିକରିବା ଧନକୁ ଲୋପ୍ତ୍ର କହି ।

୧୨ । ମୃଗପକ୍ଷୀଙ୍କର ବନ୍ଧନ ନିମନ୍ତେ ପାଶାଦିକୁ ବୀତଂସ କହି ।

୧୩ । ଉନ୍ମାଥ । କୂଟଯନ୍ତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ ଫାନ୍ଦର ।

୧୪ । ବାଗୁରା । ମୃଗବନ୍ଧନୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଜାଲବିଶେଷର ।

[୧] ଶୁଲ୍ବଂ ବରାଟକଃ ସ୍ତ୍ରୀ ତୁ ରଜ୍ଜୁ ସ୍ତ୍ରିଷୁ ବଟୀ ଗୁଣଃ ।
[୨] ଉଦ୍ଘାଟନଂ ଘଟୀଯନ୍ତ୍ରଂ ସଲିଲୋଦ୍ବାହନଂ ପ୍ରହେଃ ।
[୩] ପୁଂସି ବେମା ବାୟଦଣ୍ଡଃ [୪] ସୂତ୍ରାଣି ନରି ତନ୍ତବଃ ।
[୫] ବାଣିର୍ବ୍ୟୂତିଃ ସ୍ତ୍ରିୟୌ ତୁଲ୍ୟେ [୬] ପୁସ୍ତଂ ଲେପ୍ୟାଦିକର୍ମଣି ।
[୭] ପଞ୍ଚାଲିକା ପୁତ୍ରିକା ସ୍ୟାଦ୍ବସ୍ତ୍ରଦନ୍ତାଦିଭିଃ କୃତାଃ ।
[୮] ପିଟକଃ ପେଟକଃ ପେଟା ମଞ୍ଜୂଷା [୯] ଽଥ ବିହଙ୍ଗିକା ।
ଭାରଯଷ୍ଟି [୧୦] ସ୍ତଦାଲମ୍ବି ଶିକ୍ୟଂ କାଚୋ [୧୧] ଽଥ ପାଦୂକା
ପାଦୂଃ ରୂପାନତ୍ ସ୍ତ୍ରୀ [୧୨] ସୈବାନୁପଦୀନା ପଦାୟତା ।
[୧୩] ନଦ୍ଧ୍ରୀ ବଧ୍ରୀ ବରତ୍ରା ସ୍ୟା [୧୪] ଦଶ୍ୱାଦେ ସ୍ତାଡ଼ନୀ କଶା ।
[୧୫] ଚଣ୍ଡାଲିକା ତୁ କଣ୍ଡୋଲବୀଣା ଚଣ୍ଡାଲବଲ୍ଲକୀ ।

---

୧ । ଶୁଲ୍ବ । ବରାଟକ । ରଜ୍ଜୁ । ବଟୀ । ଗୁଣ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଦଉଡିର ।
୨ । ଉଦ୍ଘାଟକ । ଘଟୀଯନ୍ତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ କୂଅରୁ ଜଳକାଢ଼ିବା ନିମିତ୍ତ ରହଟ୍ଟଘଟ କଳଶିର ।
୩ । ବେମନ୍ । ବାୟଦଣ୍ଡ ଏ ଦୁଇନାମ ବସ୍ତ୍ର ବୁଣିବା ଦଣ୍ଡର ।
୪ । ସୂତ୍ର । ତନ୍ତୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଲୁଗା ବୁଣିବା ସୂତାର ।
୫ । ବାଣି । ବ୍ୟୂତି ଏ ଦୁଇନାମ ବସ୍ତ୍ର ବୁଣିବା କ୍ରିୟାର ।
୬ । ଲେପାଦି କର୍ମକୁ ପୁସ୍ତ କହି ।
୭ । ପଞ୍ଚାଳିକା । ପୁତ୍ରିକା ଏ ଦୁଇନାମ ବସ୍ତ୍ରଦାନ୍ତସଙ୍ଗୀକୃତ ପିତୁଳାର ।
୮ । ପିଟକ । ପେଟକ । ପେଟା ମଞ୍ଜୁଷା ଏ ଚାରିନାମ ପେଡିର ।
୯ । ବିହଙ୍ଗିକା । ଭାରଯଷ୍ଟି ଏ ଦୁଇନାମ କାଉଡ଼ି ବାଉଁଶର ।
୧୦ । ଶିକ୍ୟ । କାଚ ଏ ଦୁଇନାମ ଭାରବୁହାଶିକାର ।
୧୧ । ପାଦୂକା । ପାଦୂ । ଉପାନହ ଏ ତିନିନାମ ପାଦୁକାର ।
୧୨ । ପାଦପ୍ରମାଣର ନାମକୁ ଅନୁପଦୀନା କହି ।
୧୩ । ନଦ୍ଧ୍ରୀ । ବଧ୍ରୀ । ବରତ୍ରା ଏ ତିନିନାମ ଚମଦଉଡିର ।
୧୪ । ଘୋଡାଦି ମାରିବାର୍ଥ କୋରଡାକୁ କଶା କହି ।
୧୫ । ଚଣ୍ଡାଳିକା । କଣ୍ଡୋଳବୀଣା । ଚଣ୍ଡାଳବଲ୍ଲକୀ ଏ ତିନିନାମ ବୀଣାବିଶେଷର ।

[୧] ନାରାଚୀ ସ୍ୟାଦେଷଣିକା [୨] ଶାଣସ୍ତୁ ନିକଷଃ କଷଃ ॥
[୩] ବ୍ରଶ୍ଚନଃ ପତ୍ରପରଶୁ [୪] ରୀଷିକା ତୂଲିକା ସମେ ।
[୫] ତୈଜସାବର୍ତ୍ତନୀ ମୂଷା [୬] ଭସ୍ତ୍ରା ଚର୍ମ୍ମପ୍ରସେବିକା ॥
[୭] ଆସ୍ଫୋଟନୀ ବେଧନିକା [୮] କୃପାଣୀ କର୍ତ୍ତରୀ ସମେ ।
[୯] ବୃକ୍ଷାଦନୋ ବୃକ୍ଷଭେଦୀ [୧୦] ଟଙ୍କଃ ପାଷାଣଦାରଣଃ ॥
[୧୧] କ୍ରକଚୋଽସ୍ତ୍ରୀ କରପତ୍ରଂ [୧୨] ସ୍ୟାଦାରା ଚର୍ମ୍ମଭେଦିକା ।
[୧୩] ସୂର୍ମ୍ମୀ ସ୍ଥୂଣା ଲୋହପ୍ରତିମା [୧୪] ଶିଳ୍ପଂ କର୍ମ୍ମକଳାଦିକଂ ॥
[୧୫] ପ୍ରତିମାନଂ ପ୍ରତିବିମ୍ବଂ ପ୍ରତିମା ପ୍ରତିଯାତନା ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟା ।
ପ୍ରତିକୃତିରର୍ଚ୍ଚା ପୁଂସି ପ୍ରତିନିଧି [୧୬] ରୁପମୋପମାନଂ ସ୍ୟାତ୍

---

୧ । ନାରାଚୀ । ଏଷଣିକା ଏ ଦୁଇନାମ ତରାଜୁର ।
୨ । ଶାଣ । ନିକଷ । କଷ ଏ ତିନିନାମ ଅସ୍ତ୍ର ଶାଣଦେବା ପଥରର ନାମ ।
୩ । ବ୍ରଶ୍ଚନ । ପତ୍ରପରଶୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଲୁହା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଦି ଛେଦନାର୍ଥ ଛେଣିର ।
୪ । ଈଷିକା । ତୂଳିକା ଏ ଦୁଇନାମ ଚିତ୍ରକର କୂଚିର ।
୫ । ତୈଜସାବର୍ତ୍ତନୀ । ମୂଷା ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାଦି ତରଳାଇବା ନିମିତ୍ତ ମୋଉର ।
୬ । ଭସ୍ତ୍ରା । ଚର୍ମ୍ମପ୍ରସେବିକା ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାରଙ୍କ ଭାତିର ।
୭ । ଆସ୍ଫୋଟନୀ । ବେଧନିକା ଏ ଦୁଇନାମ ମଣି ମୋତି ଛିଦ୍ର କରିବା ଭଅଁରର ।
୮ । କୃପାଣୀ । କର୍ତ୍ତରୀ ଏ ଦୁଇନାମ କତୁରୀର ।
୯ । ବୃକ୍ଷାଦନ । ବୃକ୍ଷଭେଦୀ ଏ ଦୁଇନାମ ବାଟାଳିର ।
୧୦ । ଟଙ୍କ । ପାଷାଣଦାରଣ ଏ ଦୁଇନାମ ପଥରକଟା ଅସ୍ତ୍ରର ।
୧୧ । କ୍ରକଚ । କରପତ୍ର ଏ ଦୁଇନାମ କରତର ।
୧୨ । ଆରା । ଚର୍ମ୍ମଭେଦିକା ଏ ଦୁଇନାମ ମୋଚିଙ୍କ ଚର୍ମ୍ମକଟା ଅସ୍ତ୍ରର ।
୧୩ । ସୂର୍ମ୍ମୀ । ସ୍ଥୂଣା । ଲୋହପ୍ରତିମା ଏ ତିନିନାମ ଲୁହା ପ୍ରତିମାର ।
୧୪ । ଶିଳ୍ପକର୍ମ୍ମକୁ ଶିଳ୍ପ କହି ।
୧୫ । ପ୍ରତିମାନ । ପ୍ରତିବିମ୍ବ । ପ୍ରତିମା । ପ୍ରତିଯାତନା । ପ୍ରତିଚ୍ଛାୟା । ପ୍ରତିକୃତି । ଅର୍ଚ୍ଚା । ପ୍ରତିନିଧି ଏ ଆଠନାମ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ବା ପ୍ରତିମା ଛବିର ।
୧୬ । ଉପମା । ଉପମାନ ଏ ଦୁଇନାମ ଉପମାର ।

[୧] ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗାଃ ସମସ୍ତୁଲ୍ୟଃ ସଦୃକ୍ଷଃ ସଦୃଶଃ ସଦୃକ୍ ।
ସାଧାରଣଃ ସମାନଶ୍ଚ [୨] ସ୍ୟୁରୁତ୍ତରପଦେ ତ୍ୱମୀ ।
ନିଭ ସଙ୍କାଶ ନୀକାଶ ପ୍ରତୀକାଶୋପମାଦୟଃ ।
[୩] କର୍ମଣ୍ୟା ତୁ ବିଧା ଭୃତ୍ୟା ଭୃତୟୋ ଭର୍ମ ବେତନଂ ।
ଭରଣ୍ୟଂ ଭରଣଂ ମୂଲ୍ୟଂ ନିର୍ବେଶଃ ପଣ ଇତ୍ୟପି ।
[୪] ସୁରା ହଲିପ୍ରିୟା ହାଲା ପରିସ୍ରୁଦ୍ବରୁଣାତ୍ମଜା ।
ଗନ୍ଧୋତ୍ତମା ପ୍ରସନ୍ନେରା କାଦମ୍ବର୍ଯ୍ୟଃ ପରିସ୍ରୁତା ।
ମଦିରା କଶ୍ୟ ମଦ୍ୟେ ଚାପ୍ୟ [୫] ଅବଦଂଶସ୍ତୁ ଭକ୍ଷଣଂ ।
[୬] ଶୁଣ୍ଡାପାନଂ ମଦସ୍ଥାନଂ [୭] ମଧୁବାରା ମଧୁକ୍ରମାଃ ।
[୮] ମଧ୍ୱାସବୋ ମାଧବକୋ ମଧୁ ମାଧ୍ୱୀକ ମଦ୍ୱୟୋଃ ।
[୯] ମୈରେୟମାସବଃ ଶୀଧୁର୍ମେଦକୋ ଜଗଳଃ ସମୌ ।
[୧୦] ସନ୍ଧାନଂ ସ୍ୟାଦଭିଷବଃ [୧୧] କିଣ୍ୱଂ ପୁଂସି ତୁ ନଗ୍ନହୂଃ ।

---

୧ । ସମ । ତୁଲ୍ୟ । ସଦୃକ୍ଷ । ସଦୃଶ । ସାଧାରଣ । ସମାନ ଏ ଛଅ ନାମ ସଦୃଶର ।
୨ । ନିଭ । ସଂକାଶ । ନୀକାଶ । ପ୍ରତୀକାଶ । ଉପମ ଇତ୍ୟାଦି ଉପମା କହି ।
୩ । କର୍ମଣ୍ୟା । ବିଧା । ଭୃତ୍ୟା । ଭୃତି । ଭର୍ମନ୍ । ବେତନ । ଭରଣ୍ୟ । ଭରଣ । ମୂଲ୍ୟ । ନିର୍ବେଶ । ପଣ ଏ ଏଗାରନାମ ବେତନର ।
୪ । ସୁରା । ହଲିପ୍ରିୟା । ହାଲା । ପରିସ୍ରୁତ୍ । ବରୁଣାତ୍ମଜା । ଗନ୍ଧୋତ୍ତମା । ପ୍ରସନ୍ନା । ଇରା । କାଦମ୍ବରୀ । ପରିସ୍ରୁତା । ମଦିରା । କଶ୍ୟ । ମଦ୍ୟ ଏ ତେରନାମ ମଦିରାର ।
୫ । ମଦ୍ୟପାନକାଳରେ ଭକ୍ଷଣୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଅବଦଂଶ କହି ।
୬ । ଶୁଣ୍ଡାପାନ । ମଦସ୍ଥାନ ଏ ଦୁଇନାମ ମଦପାନ ସ୍ଥାନର ।
୭ । ମଧୁବାର । ମଧୁକ୍ରମ ଏ ଦୁଇନାମ ପୁନଃ ପୁନଃ ମଦ୍ୟପାୟୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ମଧ୍ୱାସବ । ମାଧବକ । ମଧୁ । ମାଧ୍ୱୀକ ଏ ଚାରିନାମ ପୁଷ୍ପମଧୁର ।
୯ । ମୈରେୟ । ଆସବ । ଶୀଧୁ । ମେଦକ । ଜଗଳ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ମଦଭେଦର ।
୧୦ । ସନ୍ଧାନ । ଅଭିଷବ ଏ ଦୁଇନାମ ମଦ ସନ୍ଧାନର ।
୧୧ । କିଣ୍ୱ । ନଗ୍ନହୂ ଏ ଦୁଇନାମ ନାନାଦ୍ରବ୍ୟକୃତ ସୁରାବୀଜ ଅର୍ଥାତ୍ ବାଖରର ।

[୧] କାରୋତ୍ତରଃ ସୁରାମଣ୍ଡ [୨] ଆପାନଂ ପାନଗୋଷ୍ଠିକା ।
[୩] ଚଷକୋଽସ୍ତ୍ରୀ ପାନପାତ୍ରଂ ସରକୋଽପ୍ୟନୁତର୍ଷଣଂ ॥
[୪] ଧୂର୍ତ୍ତୋଽକ୍ଷଦେବୀ କିତବୋଽକ୍ଷଧୂର୍ତ୍ତୋ ଦ୍ୟୂତକୃତ୍ସମାଃ ।
[୫] ସ୍ୟୁର୍ଲଗ୍ନକାଃ ପ୍ରତିଭୁବଃ [୬] ସଭିକା ଦ୍ୟୂତକାରକାଃ ॥
[୭] ଦ୍ୟୂତୋଽସ୍ତ୍ରିୟାମକ୍ଷବତୀ କୈତବଂ ପଣ ଇତ୍ୟପି ।
[୮] ପଣୋଽକ୍ଷେଷୁ ଗ୍ଲହୋ [୯] ଽକ୍ଷାସ୍ତୁ ଦେବନାଃ ପାଶକାଶ୍ଚ ତେ ॥
[୧୦] ପରିଣାୟସ୍ତୁ ଶାରୀଣାଂ ସମନ୍ତାନ୍ନୟନେ [୧୧] ଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
ଅଷ୍ଟାପଦଂ ଶାରିଫଳଂ [୧୨] ପ୍ରାଣିଦ୍ୟୂତଂ ସମାହ୍ୱୟଃ ॥
ଉକ୍ତା ଭୂରିପ୍ରୟୋଗତ୍ୱାଦେକସ୍ମିନ୍ ଯେଽତ୍ର ଯୌଗିକାଃ ।
ତାଦର୍ଥ୍ୟାଦନ୍ୟତୋ ବୃତ୍ତାବୂହ୍ୟା ଲିଙ୍ଗାନ୍ତରେଽପି ତେ ॥
ଇତ୍ୟମରସିଂହକୃତୌ ନାମଲିଙ୍ଗାନୁଶାସନେ ।
ଭୂମ୍ୟାଦି ଦ୍ୱିତୀୟଃ କାଣ୍ଡଃ ସାଙ୍ଗ ଏବ ସମର୍ଥିତଃ ॥

---

୧ । କାରୋତ୍ତର । ସୁରାମଣ୍ଡ ଏ ଦୁଇ ନାମ ସୁରାଅଗ୍ରଭାଗର ।
୨ । ଆପାନ । ପାନଗୋଷ୍ଠିକା ଏ ଦୁଇ ନାମ ଅନେକ ଲୋକ ଏକତ୍ର ପାନ କରିବା ସ୍ଥାନର ।
୩ । ଚଷକ । ପାନପାତ୍ର । ସରକ । ଅନୁତର୍ଷଣ ଏ ଚାରି ନାମ ମଦ୍ୟପାନ ପାତ୍ରର ।
୪ । ଧୂର୍ତ୍ତ । ଅକ୍ଷଦେବୀନ୍ । କିତବ । ଅକ୍ଷଧୂର୍ତ୍ତ । ଦ୍ୟୂତକୃତ୍ ଏ ପାଞ୍ଚ ନାମ ଜୁଆଡ଼ର ।
୫ । ଲଗ୍ନକ । ପ୍ରତିଭୂ ଏ ଦୁଇ ନାମ ଜାମିନର ।
୬ । ସଭିକ । ଦ୍ୟୂତକାରକ ଏ ଦୁଇ ନାମ ଦ୍ୟୂତପୋଷକର ।
୭ । ଦ୍ୟୂତ । ଅକ୍ଷବତୀ । କୈତବ । ପଣ ଏ ଚାରି ନାମ ଦ୍ୟୂତକ୍ରୀଡ଼ାର ।
୮ । ଦ୍ୟୂତକ୍ରୀଡ଼ାର ପଣକୁ ଗ୍ଲହ କହି ।
୯ । ଅକ୍ଷ । ଦେବନ । ପାଶକ ଏ ତିନି ନାମ ପଶାଖେଳର ।
୧୦ । ପଶାଖେଳରେ ଗୋଟି ଚଳିବାକୁ ପରିଣାୟ କହି ।
୧୧ । ଅଷ୍ଟାପଦ । ଶାରିଫଳ ଏ ଦୁଇନାମ ପଶା ପାଲିର ।
୧୨ । ପ୍ରାଣିଦ୍ୟୂତ । ସମାହ୍ୱୟ ଏ ଦୁଇନାମ ମେଷାଦି ଯୁଦ୍ଧରୂପ ଦ୍ୟୂତକ୍ରୀଡ଼ାର ।

ପ୍ରାଣିବର୍ଗଃ ।

ବିଶେଷ୍ୟନିଘ୍ନୈଃ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣୈର୍ନାନାର୍ଥୈରବ୍ୟୟୈରପି ।
ଲିଙ୍ଗାଦି ସଂଗ୍ରହୈର୍ବର୍ଗାଃ ସାମାନ୍ୟେ ବର୍ଗ ସଂଶ୍ରୟାଃ ॥
ସ୍ତ୍ରୀ ଦାରାଦ୍ୟୈର୍ୟଦ୍ବିଶେଷ୍ୟଂ ଯାଦୃଶୈଃ ପ୍ରସ୍ତୁତଂ ପଦୈଃ ।
ଗୁଣଦ୍ରବ୍ୟ କ୍ରିୟାଶବ୍ଦାସ୍ତଥା ସ୍ୟୁସ୍ତସ୍ୟ ଭେଦକାଃ ॥

[୧] ସୁକୃତି ପୁଣ୍ୟବାନ୍ ଧନ୍ୟୋ [୨] ମହେଚ୍ଛସ୍ତୁ ମହାଶୟଃ ।
[୩] ହୃଦୟାଳୁଃ ସୁହୃଦୟୋ [୪] ମହୋତ୍ସାହୋ ମହୋଦ୍ୟମଃ ॥
[୫] ପ୍ରବୀଣେ ନିପୁଣାଭିଜ୍ଞ ବିଜ୍ଞ ନିଷ୍ଣାତ ଶିକ୍ଷିତାଃ ।
ବୈଜ୍ଞାନିକଃ କୃତମୁଖଃ କୃତୀ କୁଶଳ ଇତ୍ୟପି ॥
[୬] ପୂଜ୍ୟଃ ପ୍ରତୀକ୍ଷ୍ୟଃ [୭] ସାଂଶୟିକଃ ସଂଶୟାପନ୍ନମାନସଃ ।
[୮] ଦକ୍ଷିଣୀୟୋ ଦକ୍ଷିଣାର୍ହସ୍ତତ୍ର ଦକ୍ଷିଣ୍ୟ ଇତ୍ୟପି ॥
[୯] ସ୍ୟାଦ୍ବଦାନ୍ୟ ସ୍ଥୂଳଲକ୍ଷ୍ୟ ଦାନଶୌଣ୍ଡୋ ବହୁପ୍ରଦେ ।

---

୧ । ସୁକୃତିନ୍ । ପୁଣ୍ୟବତ୍ । ଧନ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ପୁଣ୍ୟବାନର ।
୨ । ମହେଚ୍ଛ । ମହାଶୟ ଏ ଦୁଇନାମ ମହାଶୟର ।
୩ । ହୃଦୟାଳୁ । ସୁହୃଦୟ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରସନ୍ନମନାର ।
୪ । ମହୋତ୍ସାହ । ମହୋଦ୍ୟମ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଦ୍ୟୋଗୀର ।
୫ । ପ୍ରବୀଣ । ନିପୁଣ । ଅଭିଜ୍ଞ । ବିଜ୍ଞ । ନିଷ୍ଣାତ । ଶିକ୍ଷିତ । ବୈଜ୍ଞାନିକ । କୃତମୁଖ । କୃତିନ୍ । କୁଶଳ ଏ ଦଶନାମ କର୍ମକୁଶଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । ପୂଜ୍ୟ । ପ୍ରତୀକ୍ଷ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ପୂଜନୀୟର ।
୭ । ସାଂଶୟିକ । ସଂଶୟାପନ୍ନମାନସ ଏ ଦୁଇନାମ ସଂଶୟଯୁକ୍ତର ।
୮ । ଦକ୍ଷିଣୀୟ । ଦକ୍ଷିଣାର୍ହ । ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ଦକ୍ଷିଣାଯୋଗ୍ୟର ।
୯ । ବଦାନ୍ୟ । ସ୍ଥୂଳଲକ୍ଷ୍ୟ । ଦାନଶୌଣ୍ଡ । ବହୁପ୍ରଦ ଏ ଚାରିନାମ ବହୁଦାତାର ।

[୧] ଜୈବାତୃକଃ ସ୍ୟାଦାୟୁଷ୍ମା [୨] ନନ୍ତର୍ବାଣିସ୍ତୁ ଶାସ୍ତ୍ରବିତ୍ ॥
[୩] ପରୀକ୍ଷକଃ କାରଣିକୋ [୪] ବରଦସ୍ତୁ ସମର୍ଦ୍ଧକଃ ।
[୫] ହର୍ଷମାଣୋ ବିକୁର୍ବାଣଃ ପ୍ରମନା ହୃଷ୍ଟମାନସଃ ॥
[୬] ଦୁର୍ମ୍ମନା ବିମନା ଅନ୍ତର୍ମ୍ମନାଃ ସ୍ୟା [୭] ଦୁତ୍କ ଉନ୍ମନାଃ ।
[୮] ଦକ୍ଷିଣେ ସରଳୋଦାରୌ [୯] ସୁକଲୋ ଦାତୃଭୋକ୍ତରି ॥
[୧୦] ତତ୍ପରେ ପ୍ରସିତାସକ୍ତା [୧୧] ବିଷ୍ଟାର୍ଥୋଦ୍ୟୁକ୍ତ ଉତ୍ସୁକଃ ॥
[୧୨] ପ୍ରତୀତେ ପ୍ରଥିତ ଖ୍ୟାତ ବିତ୍ତ ବିଜ୍ଞାତ ବିଶ୍ରୁତାଃ ॥
[୧୩] ଗୁଣୈଃ ପ୍ରତୀତେ ତୁ କୃତଲକ୍ଷଣାହତଲକ୍ଷଣୌ ।
[୧୪] ଇଭ୍ୟ ଆଢ୍ୟୋ ଧନୀ [୧୫] ସ୍ୱାମୀ ତ୍ୱୀଶ୍ୱରଃ ପତୀରୀଶିତା ॥
ଅଧିଭୂର୍ନାୟକୋ ନେତା ପ୍ରଭୁଃ ପରିବୃଢୋ଼ଽଧିପଃ ।

---

୧ । ଜୈବାତୃକ । ଆୟୁଷ୍ମତ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୀର୍ଘାୟୁର ।
୨ । ଅନ୍ତର୍ବାଣି । ଶାସ୍ତ୍ରବିଦ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଶାସ୍ତ୍ରବେତ୍ତାର ।
୩ । ପରୀକ୍ଷକ । କାରଣିକ ଏ ଦୁଇନାମ ନିରୂପଣକର୍ତ୍ତାର ।
୪ । ବରଦ । ସମର୍ଦ୍ଧକ ଏ ଦୁଇନାମ ବରଦାତାର ।
୫ । ହର୍ଷମାଣ । ବିକୁର୍ବାଣ । ପ୍ରମନସ୍, ହୃଷ୍ଟମାନସ ଏ ଚାରିନାମ ହୃଷ୍ଟମନସ୍କବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । ଦୁର୍ମନସ୍ । ବିମନସ୍ । ଅନ୍ତର୍ମନସ୍ ଏ ତିନିନାମ ବିଷଣ୍ଣବ୍ୟକ୍ତିର ।
୭ । ଉତ୍କ । ଉନ୍ମନସ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଉତ୍କଣ୍ଠିତବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ଦକ୍ଷିଣ । ସରଳ । ଉଦାର ଏ ତିନିନାମ ଉଦାରସ୍ୱଭାବ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ଦାତା ଭୋକ୍ତା ଦୁହିଙ୍କି ସୁକଳ କହି ।
୧୦ । ପ୍ରସିତ । ଆସକ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ କାର୍ଯ୍ୟାସକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୧ । ଇଷ୍ଟାର୍ଥୋଦ୍ୟୁକ୍ତ । ଉତ୍ସୁକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଭିଳାଷ ବଶତଃ କୃତୋଦ୍ୟମ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୨ । ପ୍ରତୀତ । ପ୍ରଥିତ । ଖ୍ୟାତ । ବିତ୍ତ । ବିଜ୍ଞାତ । ବିଶ୍ରୁତ ଏ ଛନାମ ଖ୍ୟାତର ।
୧୩ । କୃତଲକ୍ଷଣ । ଆହତଲକ୍ଷଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୁଣଦ୍ୱାରା ଖ୍ୟାତବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୪ । ଇଭ୍ୟ । ଆଢ୍ୟ । ଧନିନ୍ ଏ ତିନିନାମ ଧନୀବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୫ । ସ୍ୱାମିନ୍ । ଈଶ୍ୱର । ପତି । ଈଶିତୃ । ଅଧିଭୂ । ନାୟକ । ନେତୃ । ପ୍ରଭୁ । ପରିବୃଢ । ଅଧିପ ଏ ଦଶନାମ ସ୍ୱାମୀର ।

[୧] ଅଧିକର୍ଦ୍ଧିଃ ସମୃଦ୍ଧଃ ସ୍ୟାତ୍ [୨] କୁଟୁମ୍ବବ୍ୟାପୃତସ୍ତୁ ଯଃ ।
ସ୍ୟାଦଭ୍ୟାଗାରିକସ୍ତସ୍ମିନ୍ନୁପାଧିଶ୍ଚ ପୁମାନୟଂ ।

[୩] ବରାଙ୍ଗରୂପୋପେତୋ ଯଃ ସିଂହସଂହନନୋ ହି ସଃ ।

[୪] ନିର୍ବାର୍ଯ୍ୟଃ କାର୍ଯ୍ୟକର୍ତ୍ତା ଯଃ ସମ୍ପନ୍ନଃ ସତ୍ତ୍ୱସମ୍ପଦା ।

[୫] ଅବାଚି ମୂକୋ [୬] ଽଥ ମନୋଜବସଃ ପିତୃସନ୍ନିଭଃ ।

[୭] ସତ୍କୃତ୍ୟାଲଙ୍କୃତାଂ କନ୍ୟା ଯୋ ଦଦାତି ସ କୂକୁଦଃ ।

[୮] ଲକ୍ଷ୍ମୀବାନ୍ ଲକ୍ଷ୍ମଣଃ ଶ୍ରୀଳଃ ଶ୍ରୀମାନ୍ [୯] ସ୍ନିଗ୍ଧସ୍ତୁ ବତ୍ସଳଃ ।

[୧୦] ସ୍ୟାଦ୍ଦୟାଳୁଃ କାରୁଣିକଃ କୃପାଳୁଃ ସୂରତଃ ସମାଃ ।

[୧୧] ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରୋଽପାବୃତଃ ସ୍ୱୈରୀ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦୋ ନିରବଗ୍ରହଃ ।

[୧୨] ପରତନ୍ତ୍ରଃ ପରାଧୀନଃ ପରବାନ୍ନାଥବାନପି ।
ଅଧୀନୋ ନିଘ୍ନ ଆୟତ୍ତୋଽସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦୋ ଗୃହ୍ୟକୋଽପ୍ୟସୌ ।

---

୧ । ଅଧିକର୍ଦ୍ଧି । ସମୃଦ୍ଧ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତିଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୨ । କୁଟୁମ୍ବବ୍ୟାପୃତ । ଅଭ୍ୟାଗାରିକ । ଉପାଧି ଏ ତିନିନାମ କୁଟୁମ୍ବକାର୍ଯ୍ୟାସକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର

୩ । ଉତ୍ତମାଙ୍ଗ ଗଠନଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିକି ସିଂହସଂହନନ କହି ।

୪ । ନିର୍ଭୟ କାର୍ଯ୍ୟକର୍ତ୍ତାକୁ ନିର୍ବାର୍ଯ୍ୟ କହି ।

୫ । ଅବାଚ । ମୂକ ଏ ଦୁଇନାମ ମୁଙ୍ଗାର ।

୬ । ମନୋଜବସ୍ । ପିତୃସନ୍ନିଭ ଏ ଦୁଇନାମ ପିତୃତୁଲ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୭ । ପୂଜାପୂର୍ବକ ଅଲଂକୃତା କନ୍ୟାଦାତାକୁ କୂକୁଦ କହି ।

୮ । ଲକ୍ଷ୍ମୀବତ୍ । ଲକ୍ଷ୍ମଣ । ଶ୍ରୀଳ । ଶ୍ରୀମତ୍ ଏ ଚାରିନାମ ଲକ୍ଷ୍ମୀଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୯ । ସ୍ନିଗ୍ଧ । ବତ୍ସଳ ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ନେହକାରିକର ।

୧୦ । ଦୟାଳୁ । କାରୁଣିକ । କୃପାଳୁ । ସୂରତ ଏ ଚାରିନାମ ଦୟାଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୧୧ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଅପାବୃତ । ସ୍ୱୈରିନ୍ । ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ । ନିରବଗ୍ରହ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟକ୍ତିର

୧୨ । ପରତନ୍ତ୍ର । ପରାଧୀନ । ପରବତ୍ । ନାଥବତ୍ । ଅଧୀନ । ନିଘ୍ନ । ଆୟତ୍ତ । ଅସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ । ଗୃହ୍ୟକ ଏ ନବନାମ ପରାଧୀନ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

[୧] ଖଳପୂଃ ସ୍ୟାଦ୍‌ବହୁକରୋ [୨] ଦୀର୍ଘସୂତ୍ରଶ୍ଚିରକ୍ରିୟଃ ।
[୩] ଜାଲ୍ମୋଽସମୀକ୍ଷ୍ୟକାରୀ ସ୍ୟାତ୍ [୪] କୁଣ୍ଠୋ ମନ୍ଦଃ କ୍ରିୟାସୁ ଯଃ ।
[୫] କର୍ମକ୍ଷମୋଽଲଂକର୍ମୀଣଃ [୬] କ୍ରିୟାବାନ୍ କର୍ମସୂଦ୍ୟତଃ ।
[୭] ସ କାର୍ମଃ କର୍ମଶୀଳୋ ଯଃ [୮] କର୍ମଶୂରସ୍ତୁ କର୍ମଠଃ ॥
[୯] ଭରଣ୍ୟଭୁକ୍ କର୍ମକରଃ [୧୦] କର୍ମକାରସ୍ତୁ ତତ୍କ୍ରିୟଃ ।
[୧୧] ଅପସ୍ନାତୋ ମୃତସ୍ନାତ [୧୨] ଆମିଷାଶୀ ତୁ ଶୌକଲଃ ॥
[୧୩] ବୁଭୁକ୍ଷିତଃ ସ୍ୟାତ୍ କ୍ଷୁଧିତୋ ଜିଘତ୍ସୁରଶନାୟିତଃ ।
[୧୪] ପରାନ୍ନଃ ପରପିଣ୍ଡାଦୋ [୧୫] ଭକ୍ଷକୋ ଘସ୍ମରୋଽଦ୍ମରଃ ॥
[୧୬] ଆଦ୍ୟୂନଃ ସ୍ୟାଦୌଦରିକୋ ବିଜିଗୀଷାବିବର୍ଜିତେ ।
[୧୭] ଉଭାବାତ୍ମମ୍ଭରିଃ କୁକ୍ଷିମ୍ଭରିଃ ସ୍ୱୋଦରପୂରକେ ॥

---

୧ । ଖଳପୂ । ବହୁକର ଏ ଦୁଇନାମ ସମସ୍ତଙ୍କ କ୍ରିୟାକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୨ । ଦୀର୍ଘସୂତ୍ର । ଚିରକ୍ରିୟ ଏ ଦୁଇନାମ ବିଳମ୍ବରେ କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ଲୋକର ।
୩ । ଜାଲ୍ମ । ଅସମୀକ୍ଷକାରିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅବିଚାର୍ଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ଲୋକର ।
୪ । ମନ୍ଦକ୍ରିୟାକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର କୁଣ୍ଠ କହି ।
୫ । କର୍ମକ୍ଷମ । ଅଳଂକର୍ମୀଣ ଏ ଦୁଇନାମ କର୍ମକ୍ଷମ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । କ୍ରିୟାବତ୍ । କର୍ମସୂଦ୍ୟତ ଏ ଦୁଇନାମ ଦକ୍ଷ-କର୍ମ ଉଦ୍ୟୋଗିର ।
୭ । କାର୍ମ । କର୍ମଶୀଳ ଏ ଦୁଇନାମ କର୍ମଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । କର୍ମଶୂର । କର୍ମଠ ଏ ଦୁଇନାମ କର୍ମନିପୁଣ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ଭରଣ୍ୟଭୁକ୍ । କର୍ମକର ଏ ଦୁଇନାମ ବେତନଭୋଗୀ କର୍ମକର୍ତ୍ତାର ।
୧୦ । କର୍ମକାର । ତତ୍କ୍ରିୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଅବେତନକ କର୍ମକାରର ।
୧୧ । ଅପସ୍ନାତ । ମୃତସ୍ନାତ ଏ ଦୁଇନାମ ମୃତୋଦ୍ଦେଶେ ସ୍ନାନକର୍ତ୍ତାର ।
୧୨ । ଆମିଷାଶିନ୍ । ଶୌକଲ ଏ ଦୁଇନାମ ଆମିଷଭୋକ୍ତାର ।
୧୩ । ବୁଭୁକ୍ଷିତ । କ୍ଷୁଧିତ । ଜିଘତ୍ସୁ । ଅଶନାୟିତ ଏ ଚାରିନାମ କ୍ଷୁଧିତବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୪ । ପରାନ୍ନ । ପରପିଣ୍ଡାଦ ଏ ଦୁଇନାମ ପରାନ୍ନୋପଜୀବୀର ।
୧୫ । ଭକ୍ଷକ । ଘସ୍ମର । ଅଦ୍ମର ଏ ତିନିନାମ ଭୋଜନଲୋଭୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୬ । ଆଦ୍ୟୂନ । ଔଦରିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଦରପରିପୋଷକ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୭ । ଆତ୍ମମ୍ଭରି । କୁକ୍ଷିମ୍ଭରି ଏ ଦୁଇନାମ ନିଜାପଣାର ଉଦର ପରିପୋଷକର ।

[୧] ସର୍ବାନ୍ନୀନସ୍ତୁ ସର୍ବାନ୍ନଭୋଜୀ [୨] ଗୃଧ୍ନୁସ୍ତୁ ଗର୍ଦ୍ଧନଃ ।
ଲୁବ୍ଧୋଽଭିଲାଷୁକସ୍ତୃଷ୍ଣକ୍ [୩] ସମୌ ଲୋଲୁପ ଲୋଲୁଭୌ ॥
[୪] ଉନ୍ମଦସ୍ତୂନ୍ମଦିଷ୍ଣୁଃ ସ୍ୟା [୫] ଦବନୀତଃ ସମୁଦ୍ଧତଃ ।
[୬] ମତ୍ତେ ଶୌଣ୍ଡୋତ୍କଟକ୍ଷୀବାଃ [୭] କାମୁକେ କମିତାନୁକଃ ॥
କମ୍ରଃ କାମୟିତାଭୀକଃ କମନଃ କାମନୋଽଭିକଃ ।
[୮] ବିଧେୟୋ ବିନୟଗ୍ରାହୀ ବଚନେସ୍ଥିତ ଆଶ୍ରବଃ ।
[୯] ବଶ୍ୟଃ ପ୍ରଣେୟୋ [୧୦] ନିଭୃତ ବିନୀତ ପ୍ରଶ୍ରିତାଃ ସମାଃ ।
[୧୧] ଧୃଷ୍ଟେ ଧୃଷ୍ଣଗ୍ ବିୟାତଶ୍ଚ [୧୨] ପ୍ରଗଲ୍ଭଃ ପ୍ରତିଭାନ୍ୱିତଃ ।
[୧୩] ସ୍ୟାଦଧୃଷ୍ଟେ ତୁ ଶାଲୀନୋ [୧୪] ବିଲକ୍ଷୋ ବିସ୍ମୟାନ୍ୱିତେ ॥
[୧୫] ଅଧୀରେ କାତର [୧୬] ସ୍ତ୍ରସ୍ତେ ଭୀରୁ ଭୀରୁକ ଭୀଲୁକାଃ ॥

---

୧ । ସର୍ବାନ୍ନୀନ । ସର୍ବାନ୍ନଭୋଜିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ସକଳବର୍ଣ୍ଣର ଅନ୍ନଖାଇବା ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୨ । ଗୃଧ୍ନୁ । ଗର୍ଦ୍ଧନ । ଲୁବ୍ଧ । ଅଭିଲାଷୁକ । ତୃଷ୍ଣଜ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଲୋଭୀବ୍ୟକ୍ତିର ।
୩ । ଲୋଲୁପ । ଲୋଲୁଭ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲୋଭୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୪ । ଉନ୍ମଦ । ଉନ୍ମଦିଷ୍ଣୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଉନ୍ମଦଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୫ । ଅବିନୀତ । ସମୁଦ୍ଧତ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଦ୍ଧତବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । ମତ୍ତ । ଶୌଣ୍ଡ । ଉତ୍କଟ । କ୍ଷୀବ ଏ ଚାରିନାମ ମଦମତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୭ । କାମୁକ । କମିତୃ । ଅନୁକ । କମ୍ର । କାମୟିତୃ । ଅଭୀକ । କମନ । କାମନ । ଅଭିକ ଏ ନବନାମ କାମୁକବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ବିଧେୟ । ବିନୟଗ୍ରାହିନ୍ । ବଚନେସ୍ଥିତ । ଆଶ୍ରବ ଏ ଚାରିନାମ ବଚନଗ୍ରହଣକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ବଶ୍ୟ । ପ୍ରଣେୟ ଏ ଦୁଇନାମ ବଶୀଭୂତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୦ । ନିଭୃତ । ବିନୀତ । ପ୍ରଶ୍ରିତ ଏ ତିନିନାମ ବିନୟକର୍ତ୍ତାର ।
୧୧ । ଧୃଷ୍ଟ । ଧୃଷ୍ଣଜ । ବିୟାତ ଏ ତିନିନାମ ଲଜ୍ଜାହୀନ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୨ । ପ୍ରଗଲ୍ଭ । ପ୍ରତିଭାନ୍ୱିତ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରତିଭାଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୩ । ଅଧୃଷ୍ଟ । ଶାଲୀନ ଏ ଦୁଇନାମ ଲଜ୍ଜାଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୪ । ବିଲକ୍ଷ । ବିସ୍ମୟାନ୍ୱିତ ଏ ଦୁଇନାମ ବିସ୍ମୟଯୁକ୍ତର ।
୧୫ । ଅଧୀର । କାତର ଏ ଦୁଇନାମ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୬ । ତ୍ରସ୍ତ । ଭୀରୁ । ଭୀରୁକ । ଭୀଲୁକ ଏ ଚାରିନାମ ଭୟଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

[୧] ଆଶଂସୁସ୍ତ୍ୱାଶଂସିତରି [୨] ଗୃହୟାଳୁର୍ଗ୍ରହୀତରି ।
[୩] ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁଃ ଶ୍ରଦ୍ଧୟା ଯୁକ୍ତେ [୪] ପତୟାଳୁସ୍ତୁ ପାତୁକଃ ।
[୫] ଲଜ୍ଜାଶୀଳେଽପତ୍ରପିଷ୍ଣୁ [୬] ର୍ବନ୍ଦାରୁରଭିବାଦକେ ।
[୭] ଶରାରୁର୍ଘାତୁକୋ ହିଂସ୍ରଃ [୮] ସ୍ୟାଦ୍ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁସ୍ତୁ ବର୍ଦ୍ଧନଃ ।
[୯] ଉତ୍ପତିଷ୍ଣୁସ୍ତୂତ୍ପତିତା [୧୦] ଽଲଙ୍କରିଷ୍ଣୁସ୍ତୁ ମଣ୍ଡନଃ ।
[୧୧] ଭୂଷ୍ଣୁର୍ଭବିଷ୍ଣୁର୍ଭବିତା [୧୨] ବର୍ତ୍ତିଷ୍ଣୁର୍ବର୍ତ୍ତନଃ ସମୌ ।
[୧୩] ନିରାକରିଷ୍ଣୁଃ କ୍ଷିପ୍ନୁଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୪] ସାନ୍ଦ୍ରସ୍ନିଗ୍ଧସ୍ତୁ ମେଦୁରଃ ।
[୧୫] ଜ୍ଞାତା ତୁ ବିଦୁରୋ ବିନ୍ଦୁ [୧୬] ର୍ବିକାଶୀ ତୁ ବିକସ୍ୱରଃ ।
[୧୭] ବିସୃତ୍ୱରୋ ବିସୃମରଃ ପ୍ରସାରୀ ଚ ବିସାରିଣି ॥

---

୧ । ଆଶୀର୍ବାଦକାରୀବ୍ୟକ୍ତିର ଆଶଂସୁ ନାମ ।
୨ । ଗୃହୟାଳୁ । ଗ୍ରହୀତା ଏ ଦୁଇନାମ ଗ୍ରହଣଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୩ । ଶ୍ରଦ୍ଧାଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ନାମ ଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ।
୪ । ପତୟାଳୁ । ପାତୁକ ଏ ଦୁଇନାମ ପତନଶୀଳର ।
୫ । ଲଜ୍ଜାଶୀଳ । ଅପତ୍ରପିଷ୍ଣୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଲଜ୍ଜାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । ବନ୍ଦାରୁ । ଅଭିବାଦକ ଏ ଦୁଇନାମ ପାଦଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ ପ୍ରଣାମକାରୀର ।
୭ । ଶରାରୁ । ଘାତୁକ । ହିଂସ୍ର ଏ ତିନିନାମ ହିଂସାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ । ବର୍ଦ୍ଧନ ଏ ଦୁଇନାମ ବୃଦ୍ଧିଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ଉତ୍ପତିଷ୍ଣୁ । ଉତ୍ପତିତୃ ଏ ଦୁଇନାମ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱପତନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୦ । ଅଲଙ୍କରିଷ୍ଣୁ । ମଣ୍ଡନ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଳଙ୍କରଣଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୧ । ଭୂଷ୍ଣୁ । ଭବିଷ୍ଣୁ । ଭବିତୃ ଏ ତିନିନାମ ସାଧୁଭବନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୨ । ବର୍ତ୍ତିଷ୍ଣୁ । ବର୍ତ୍ତନ ଏ ଦୁଇନାମ ସାଧୁବୃତ୍ତିଶୀଳବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୩ । ନିରାକରିଷ୍ଣୁ । କ୍ଷିପ୍ନୁ ଏ ଦୁଇନାମ ନିରାକରଣଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୪ । ସାନ୍ଦ୍ରସ୍ନିଗ୍ଧ । ମେଦୁର ଏ ଦୁଇନାମ ଅତିଶୟସ୍ନିଗ୍ଧର ।
୧୫ । ଜ୍ଞାତୃ । ବିଦୁର । ବିନ୍ଦୁ ଏ ତିନିନାମ ଜ୍ଞାନକର୍ତ୍ତାର ।
୧୬ । ପ୍ରକାଶଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ନାମ ବିକାଶିନ୍ ।
୧୭ । ବିସୃତ୍ୱର । ବିସୃମର । ପ୍ରସାରିନ୍ । ବିସାରିନ୍ ଏ ଚାରିନାମ ବିସ୍ତରଣଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

[୧] ସହିଷ୍ଣୁଃ ସହନଃ କ୍ଷନ୍ତା ତିତିକ୍ଷୁଃ କ୍ଷମିତା କ୍ଷମୀ ॥
[୨] କ୍ରୋଧନୋଽମର୍ଷଣଃ କୋପୀ [୩] ଚଣ୍ଡସ୍ତ୍ୱତ୍ୟନ୍ତକୋପନଃ ।
[୪] ଜାଗରୂକୋ ଜାଗରିତା [୫] ଘୂର୍ଣ୍ଣିତଃ ପ୍ରଚଳାୟିତଃ ॥
[୬] ସ୍ୱପ୍ନକ୍ ଶୟାଳୁର୍ନିଦ୍ରାଳୁ [୭] ର୍ନିଦ୍ରାଣ ଶୟିତୌ ସମୌ ।
[୮] ପରାଙ୍ମୁଖଃ ପରାଚୀନଃ [୯] ସ୍ୟାଦବାଙପ୍ୟଧୋମୁଖଃ ॥
[୧୦] ଦେବାନଞ୍ଚତି ଦେବଦ୍ର୍ୟଙ୍ [୧୧] ବିଷ୍ୱଦ୍ର୍ୟଙ୍ ବିଷ୍ୱଗଞ୍ଚତି ।
[୧୨] ଯଃ ସହାଞ୍ଚତି ସଧ୍ର୍ୟଙ୍ ସ [୧୩] ତିର୍ଯ୍ୟଙ୍ ଯସ୍ତିର୍ଯ୍ୟଗଞ୍ଚତି ॥
[୧୪] ବଦୋ ବଦାବଦୋ ବକ୍ତା [୧୫] ବାଗୀଶୋ ବାକ୍ପତିଃ ସମୌ
[୧୬] ବାଚୋଯୁକ୍ତିପଟୁର୍ବାଗ୍ମୀ ବାବଦୂକୋଽତିବକ୍ତରି ॥
[୧୭] ସ୍ୟାଜ୍ଜଳ୍ପାକସ୍ତୁ ବାଚାଳୋ ବାଚାଟୋ ବହୁଗର୍ହ୍ୟବାକ୍ ।

---

୧ । ସହିଷ୍ଣୁ । ସହନ । କ୍ଷନ୍ତା । ତିତିକ୍ଷୁ । କ୍ଷମିତୃ । କ୍ଷମିନ୍ ଏ ଛଅ ନାମ ସହନଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର

୨ । କ୍ରୋଧନ । ଅମର୍ଷଣ । କୋପିନ୍ ଏ ତିନି ନାମ କ୍ରୋଧଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୩ । ଚଣ୍ଡ । ଅତ୍ୟନ୍ତକୋପନ ଏ ଦୁଇ ନାମ ଅତ୍ୟନ୍ତକ୍ରୋଧଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୪ । ଜାଗରୂକ । ଜାଗରିତୃ ଏ ଦୁଇ ନାମ ଜାଗରଣଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୫ । ଘୂର୍ଣ୍ଣିତ । ପ୍ରଚଳାୟିତ ଏ ଦୁଇ ନାମ ନିଦ୍ରାଦ୍ୱାରା ଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୬ । ସ୍ୱପ୍ନଜ୍ । ଶୟାଳୁ । ନିଦ୍ରାଳୁ ଏ ତିନି ନାମ ନିଦ୍ରାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୭ । ନିଦ୍ରାଣ । ଶୟିତ ଏ ଦୁଇ ନାମ ନିଦ୍ରିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୮ । ପରାଙ୍ମୁଖ । ପରାଚୀନ ଏ ଦୁଇ ନାମ ସତ୍କର୍ମରେ ବିମୁଖ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୯ । ଅବାଚ୍ । ଅଧୋମୁଖ ଏ ଦୁଇ ନାମ ସତ୍କର୍ମରେ ଅଧୋମୁଖ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୧୦ । ଦେବପୂଜକ ବ୍ୟକ୍ତିକି ଦେବଦ୍ର୍ୟଚ୍ କହି ।

୧୧ । ସର୍ବତ୍ର ଗମନକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିକି ବିଷ୍ୱଦ୍ର୍ୟଚ୍ କହି ।

୧୨ । ସହିତ ଗମନକର୍ତ୍ତାକୁ ସଧ୍ର୍ୟଚ୍ କହି

୧୩ । ତିର୍ଯ୍ୟକ୍ ଦେହରେ ଗମନକର୍ତ୍ତାକୁ ତିର୍ଯ୍ୟଚ୍ କହି ।

୧୪ । ବଦ । ବଦାବଦ । ବକ୍ତୃ ଏ ତିନି ନାମ ବକ୍ତାର ।

୧୫ । ବାଗୀଶ । ବାକ୍ପତି ଏ ଦୁଇ ନାମ ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ବାକ୍ୟରଚକର ।

୧୬ । ବାଚୋଯୁକ୍ତିପଟୁ । ବାଗ୍ମିନ୍ । ବାବଦୂକ । ଅତିବକ୍ତୃ ଏ ଚାରିନାମ ବାକ୍ପଟୁ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

୧୭ । ଜଳ୍ପାକ । ବାଚାଳ । ବାଚାଟ ବହୁଗର୍ହ୍ୟବାଚ୍ ଏ ଚାରିନାମ ନିନ୍ଦିତବହୁବାକ୍ୟବାଦୀର।

[୧] ଦୁର୍ମ୍ମୁଖେ ମୁଖରାବଦ୍ଧମୁଖୌ [୨] ଶକ୍ଳଃ ପ୍ରିୟମ୍ବଦେ ।
[୩] ଲୋହଲଃ ସ୍ୟାଦସ୍ଫୁଟବାଗ୍ [୪] ଗର୍ହ୍ୟବାଦୀ ତୁ କଦ୍‌ବଦଃ ।
[୫] ସମୌ କୁବାଦ କୁଚରୌ [୬] ସ୍ୟାଦସୌମ୍ୟସ୍ୱରୋଽସ୍ୱରଃ ।
[୭] ରବଣଃ ଶବ୍ଦନୋ [୮] ନାନ୍ଦୀ ବାଦୀ ନାନ୍ଦୀକରଃ ସମୌ ।
[୯] ଜଡୋଽଜ୍ଞ [୧୦] ଏଡମୂକସ୍ତୁ ବକ୍ତୁଂ ଶ୍ରୋତୁମଶିକ୍ଷିତେ ।
[୧୧] ତୂଷ୍ଣୀଂଶୀଳସ୍ତୁ ତୂଷ୍ଣୀକୋ [୧୨] ନଗ୍ନୋଽବାସା ଦିଗମ୍ବରେ ।
[୧୩] ନିଷ୍କାସିତୋଽବକୃଷ୍ଟଃ ସ୍ୟା [୧୪] ଦପଧ୍ୱସ୍ତସ୍ତୁ ଧିକ୍କୃତଃ ।
[୧୫] ଆତ୍ତଗର୍ବୋଽଭିଭୂତଃ ସ୍ୟା [୧୬] ଦାପିତଃ ସାଧିତଃ ସମୌ ।
[୧୭] ପ୍ରତ୍ୟାଦିଷ୍ଟୋ ନିରସ୍ତଃ ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତୋ ନିରାକୃତଃ ।

---

୧ । ଦୁର୍ମୁଖ । ମୁଖର ଅବଦ୍ଧମୁଖ ଏ ତିନିନାମ ଅପ୍ରିୟବକ୍ତାର ।
୨ । ଶକ୍ଳ । ପ୍ରିୟମ୍ବଦ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରିୟବକ୍ତାର ।
୩ । ଲୋହଲ । ଅସ୍ଫୁଟବାକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅପ୍ରକାଶିତ ବାକ୍ୟବକ୍ତାର ।
୪ । ଗର୍ହ୍ୟବାଦିନ୍ । କଦ୍ବଦ ଏ ଦୁଇନାମ କୁତ୍ସିତବାକ୍ୟ ବକ୍ତାର ।
୫ । କୁବାଦ । କୁଚର ଏ ଦୁଇନାମ ପରର ପରିବାଦବକ୍ତାର ।
୬ । ଅସୌମ୍ୟସ୍ୱର । ଅସ୍ୱର ଏ ଦୁଇନାମ ଦୁଷ୍ଟସ୍ୱର ବକ୍ତାର ।
୭ । ରବଣ । ଶବ୍ଦନ ଏ ଦୁଇନାମ ଶବ୍ଦଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ନାନ୍ଦୀବାଦିନ୍ । ନାନ୍ଦୀକର ଏ ଦୁଇନାମ ମଙ୍ଗଳଯୁକ୍ତ ସ୍ତୁତିପାଠକ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ଜଡ । ଅଜ୍ଞ ଏ ଦୁଇନାମ ଜଡ଼ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୦ । କହିବା ଶୁଣିବା ଅଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିକି ଏଡମୂକ କହି ।
୧୧ । ତୂଷ୍ଣୀଶୀଳ । ତୂଷ୍ଣୀକ ଏ ଦୁଇନାମ ମୌନ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୨ । ନଗ୍ନ । ଅବାସସ୍ । ଦିଗମ୍ବର ଏ ତିନିନାମ ଲଙ୍ଗଳାର ।
୧୩ । ନିଷ୍କାସିତ । ଅବକୃଷ୍ଟ ଏ ଦୁଇନାମ ବହିଷ୍କୃତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୪ । ଅପଧ୍ୱସ୍ତ । ଧିକ୍କୃତ ଏ ଦୁଇନାମ କୃତଧିକ୍କାର ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୫ । ଆତ୍ତଗର୍ବ । ଅଭିଭୂତ ଏ ଦୁଇନାମ ତିରସ୍କାରଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୬ । ଦାପିତ । ସାଧିତ ଏ ଦୁଇନାମ ସାଧିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୭ । ପ୍ରତ୍ୟାଦିଷ୍ଟ । ନିରସ୍ତ । ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ । ନିରାକୃତ ଏ ଚାରିନାମ ନିରାକୃତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

[୧] ନିକୃତଃ ସ୍ୟାଦ୍ ବିପ୍ରକୃତୋ [୨] ବିପ୍ରଲବ୍ଧସ୍ତୁ ବଞ୍ଚିତଃ ।
[୩] ମନୋହତଃ ପ୍ରତିହତଃ ପ୍ରତିବଦ୍ଧୋ ହତଶ୍ଚ ସଃ ।
[୪] ଅଧିକ୍ଷିପ୍ତଃ ପ୍ରତିକ୍ଷିପ୍ତୋ [୫] ବଦ୍ଧେ କୀଲିତ ସଂଯତୌ ।
[୬] ଆପନ୍ନ ଆପତ୍ପ୍ରାପ୍ତଃ ସ୍ୟାତ୍ [୭] କାନ୍ଦିଶୀକୋ ଭୟଦ୍ରୁତଃ ।
[୮] ଆକ୍ଷାରିତଃ କ୍ଷାରିତୋଽଭିଶସ୍ତେ [୯] ସଂକସୁକୋଽସ୍ଥିରେ ।
[୧୦] ବ୍ୟସନାର୍ତ୍ତୋପରକ୍ତୌ ଦ୍ୱୌ [୧୧] ବିହସ୍ତ ବ୍ୟାକୁଲୌ ସମୌ
[୧୨] ବିକ୍ଳବୋ ବିହ୍ୱଳଃ [୧୩] ସ୍ୟାତ୍ତୁ ବିବଶୋଽରିଷ୍ଟଦୁଷ୍ଟଧୀଃ ।
[୧୪] କଶ୍ୟଃ କଶାର୍ହେ [୧୫] ସନ୍ନଦ୍ଧେ ତ୍ୱାତତାୟୀ ବଧୋଦ୍ୟତେ ।
[୧୬] ଦ୍ୱେଷ୍ୟେ ତ୍ୱକ୍ଷିଗତୋ [୧୭] ବଧ୍ୟଃ ଶୀର୍ଷଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଇମୌ ସମୌ ।

---

୧ । ନିକୃତ । ବିପ୍ରକୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ତିରସ୍କୃତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୨ । ବିପ୍ରଲବ୍ଧ । ବଞ୍ଚିତ ଏ ଦୁଇନାମ ବଞ୍ଚିତବ୍ୟକ୍ତିର ।
୩ । ମନୋହତ । ପ୍ରତିହତ । ପ୍ରତିବଦ୍ଧ । ହତ ଏ ଚାରିନାମ ହତବ୍ୟକ୍ତିର ।
୪ । ଅଧିକ୍ଷିପ୍ତ । ପ୍ରତିକ୍ଷିପ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ ନିନ୍ଦିତବ୍ୟକ୍ତିର ।
୫ । ବଦ୍ଧ । କୀଲିତ । ସଂଯତ ଏ ତିନିନାମ ବଦ୍ଧବ୍ୟକ୍ତିର ।
୬ । ଆପନ୍ନ । ଆପତ୍ପ୍ରାପ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ ଆପଦ୍‌ଗତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୭ । କାନ୍ଦିଶୀକ । ଭୟଦ୍ରୁତ ଏ ଦୁଇନାମ ଭୟରୁ ପଳାଇବା ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ଆକ୍ଷାରିତ । କ୍ଷାରିତ । ଅଭିଶସ୍ତ ଏ ତିନିନାମ ମିଥ୍ୟାବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ଦୂଷିତବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ସଂକସୁକ । ଅସ୍ଥିର ଏ ଦୁଇନାମ ଅସ୍ଥିର ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୦ । ବ୍ୟସନାର୍ତ୍ତ । ଉପରକ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ କାମକ୍ରୋଧ ପୀଡିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୧ । ବିହସ୍ତ । ବ୍ୟାକୁଳ ଏ ଦୁଇନାମ ବ୍ୟାକୁଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୨ । ବିକ୍ଳବ । ବିହ୍ୱଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଭୟବିହ୍ୱଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୩ । ବିବଶ । ଅରିଷ୍ଟଦୁଷ୍ଟଧୀ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୪ । କଶ୍ୟ । କଶାର୍ହ ଏ ଦୁଇନାମ ବେତ୍ରାଘାତଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୫ । ସନ୍ନଦ୍ଧ । ଆତତାୟିନ୍ । ବଧୋଦ୍ୟତ । ଏ ତିନିନାମ କୃତସନ୍ନାହ ଯୋଦ୍ଧ୍ୟତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୬ । ଦ୍ୱେଷ୍ୟ । ଅକ୍ଷିଗତ ଏ ଦୁଇନାମ ଦ୍ୱେଷ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୭ । ବଧ୍ୟ । ଶୀର୍ଷଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ବଧ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିର ।

[୧] କଶ୍ୟୋ କଶେଣ ଯୋ ବଧ୍ୟୋ [୨] ମୁଷଲ୍ୟୋ ମୁଷଲେନ ଯଃ
[୩] ଶିଶ୍ୱିଦାନୋଽକୃଷ୍ଣକର୍ମା । [୪] ଚପଲଶ୍ଚିକୁରଃ ସମୌ ।
[୫] ଦୋଷୈକଦୃକ୍ ପୁରୋଭାଗୀ [୬] ନିକୃତସ୍ତ୍ୱନୃଜୁ ଶଠଃ ॥
[୭] କର୍ଣ୍ଣେଜପଃ ସୂଚକଃ ସ୍ୟାତ୍ ପିଶୁନୋ ଦୁର୍ଜନଃ ଖଳଃ ।
[୮] ନୃଶଂସୋ ଘାତୁକଃ କ୍ରୂରଃ ପାପୋ [୯] ଧୂର୍ତ୍ତସ୍ତୁ ବଞ୍ଚକଃ ॥
[୧୦] ଅଜ୍ଞ ମୂଢ ଯଥାଜାତ ମୂର୍ଖ ବୈଧେୟ ବାଳିଶାଃ ।
[୧୧] କଦର୍ଯ୍ୟେ କୃପଣ କ୍ଷୁଦ୍ର କିମ୍ପଚାନ ମିତମ୍ପଚାଃ ॥
[୧୨] ନିଃସ୍ୱସ୍ତୁ ଦୁର୍ବିଧୋ ଦୀନୋ ଦରିଦ୍ରୋ ଦୁର୍ଗତୋଽପି ସଃ ।
[୧୩] ବନୀୟକୋ ଯାଚନକୋ ମାର୍ଗଣୋ ଯାଚକାର୍ଥିନୌ ॥
[୧୪] ଅହଙ୍କାରବାନହଂୟୁଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୫] ଶୁଭଂୟୁସ୍ତୁ ଶୁଭାନ୍ୱିତଃ ।

---

୧ । କଶଦ୍ୱାର ବଧ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିର ନାମ କହ ।
୨ । ମୂଷଳଦ୍ୱାର ବଧ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିର ମୂଷଳ୍ୟ କହ ।
୩ । ଶିଶ୍ୱିଦାନ । ଅକୃଷ୍ଣକର୍ମନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଅମଳିନ କର୍ମକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୪ । ଚପଳ । ଚିକୁର ଏ ଦୁଇନାମ ଚଞ୍ଚଳବ୍ୟକ୍ତିର ।
୫ । ଦୋଷୈକଦୃଶ୍ । ପୁରୋଭାଗିନ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ଗୁଣ ଛାଡ଼ିଥାଇକରଦୋଷଗ୍ରାହୀ ବ୍ୟକ୍ତିର
୬ । ନିକୃତ । ଅନୃଜୁ । ଶଠ ଏ ତିନିନାମ ପ୍ରତାରକ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୭ । କର୍ଣ୍ଣେଜପ । ସୂଚକ । ପିଶୁନ । ଦୁର୍ଜ୍ଜନ । ଖଳ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଖଳର ।
୮ । ନୃଶଂସ । ଘାତୁକ । କ୍ରୂର । ପାପ ଏ ଚାରିନାମ କ୍ରୂରବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ଧୂର୍ତ୍ତ । ବଞ୍ଚକ ଏ ଦୁଇନାମ ବଞ୍ଚକବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୦ । ଅଜ୍ଞ । ମୂଢ଼ । ଯଥାଜାତ । ମୂର୍ଖ । ବୈଧେୟ । ବାଳିଶ ଏ ଛନାମ ମୂର୍ଖର ।
୧୧ । କଦର୍ଯ୍ୟ । କୃପଣ । କ୍ଷୁଦ୍ର । କିମ୍ପଚାନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କୃପଣର ।
୧୨ । ନିଃସ୍ୱ । ଦୁର୍ବିଧ । ଦୀନ । ଦରିଦ୍ର । ଦୁର୍ଗତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଦରିଦ୍ରର ।
୧୩ । ବନୀୟକ । ଯାଚନକ । ମାର୍ଗଣ । ଯାଚକ । ଅର୍ଥିନ୍ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ମାଗିବାବ୍ୟକ୍ତିର
୧୪ । ଅହଙ୍କାରବତ୍ । ଅହଂୟୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଅହଙ୍କାରୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୧୫ । ଶୁଭଂୟୁ । ଶୁଭାନ୍ୱିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଶୁଭଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିର ।

[୧] ଦେବ୍ୟୋପପାଦୁକା ଦେବା [୨] ନୃ-ଗବାଦ୍ୟା ଜରାୟୁଜାଃ ।
[୩] ସ୍ୱେଦଜାଃ କୃମିଦଂଶାଦ୍ୟାଃ [୪] ପକ୍ଷିସର୍ପାଦୟୋ ଽଣ୍ଡଜାଃ ।

ବିଶେଷ୍ୟନିଘ୍ନବର୍ଗଃ ।

[୧] ଉଦ୍ଭିଦସ୍ତରୁଗୁଲ୍ମାଦ୍ୟା ଉଦ୍ଭିଦୁଦ୍ଭିଜ୍ଜମୁଦ୍ଭିଦଂ ।
[୨] ସୁନ୍ଦରଂ ରୁଚିରଂ ଚାରୁ ସୁଷମଂ ସାଧୁ ଶୋଭନଂ ।
କାନ୍ତଂ ମନୋରମଂ ରୁଚ୍ୟଂ ମନୋଜ୍ଞଂ ମଞ୍ଜୁ ମଞ୍ଜୁଳଂ ।
[୩] ତଦାସେଚନକଂ ତୃପ୍ତେର୍ନାସ୍ତ୍ୟନ୍ତୋ ଯସ୍ୟ ଦର୍ଶନାତ୍ ।
[୪] ଅଭୀଷ୍ଟେଽଭୀପ୍ସିତଂ ହୃଦ୍ୟଂ ଦୟିତଂ ବଲ୍ଲଭଂ ପ୍ରିୟଂ ।
[୫] ନିକୃଷ୍ଟ ପ୍ରତିକୃଷ୍ଟାର୍ବରେଫଯାପ୍ୟାବମାଧମାଃ ।
କୁପୂୟ କୁତ୍ସିତାବଦ୍ୟ ଖେଟ ଗର୍ହ୍ୟାଣକାଃ ସମାଃ ।

---

୧ । ସ୍ୱନ୍ଦାସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କ ଉପପାଦୁକ କହି ।
୨ । ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଗବାଦିଙ୍କି ଜରାୟୁଜ କହି ।
୩ । କୃମି ଡାଂଶ ମାଛି ଆଦିଙ୍କି ସ୍ୱେଦଜ କହି ।
୪ । ପକ୍ଷି ସର୍ପ ଆଦିଙ୍କି ଅଣ୍ଡଜ କହି ।

ବିଶେଷ୍ୟନିଘ୍ନବର୍ଗ ।

୧ । ଉଦ୍ଭିଦ । ଉଦ୍ଭିଜ୍ଜ । ଉଦ୍ଭିଦ ଏ ତିନିନାମ ବୃକ୍ଷଲତାଦିଙ୍କର ।
୨ । ସୁନ୍ଦର । ରୁଚିର । ଚାରୁ । ସୁଷମ । ସାଧୁ । ଶୋଭନ । କାନ୍ତ । ମନୋରମ ।
ରୁଚ୍ୟ । ମନୋଜ୍ଞ । ମଞ୍ଜୁ । ମଞ୍ଜୁଳ ଏ ବାରନାମ ସୁନ୍ଦରର ।
୩ । ଅନ୍ତତୃପ୍ତିକ ଅସେଚନକ କହି ।
୪ । ଅଭୀଷ୍ଟ । ଅଭୀପ୍ସିତ । ହୃଦ୍ୟ । ଦୟିତ । ବଲ୍ଲଭ । ପ୍ରିୟ ଏ ଛନାମ ଅଭୀଷ୍ଟର ।
୫ । ନିକୃଷ୍ଟ । ପ୍ରତିକୃଷ୍ଟ । ଅର୍ବନ୍ । ରେଫ । ଯାପ୍ୟ । ଅବମ । ଅଧମ । କୁପୂୟ ।
କୁତ୍ସିତ । ଅବଦ୍ୟ । ଖେଟ । ଗର୍ହ୍ୟ । ଅଣକ ଏ ତେର ନାମ ନିକୃଷ୍ଟର ।

[୧] ମଲୀମସଂ ତୁ ମଳିନଂ କଚ୍ଚରଂ ମଲଦୂଷିତଂ ॥
[୨] ପୂତଂ ପବିତ୍ରଂ ମେଧ୍ୟଂ ଚ [୩] ବୀଧ୍ରଂ ତୁ ବିମଲାତ୍ମକଂ ।
[୪] ନିର୍ଣ୍ଣିକ୍ତଂ ଶୋଧିତଂ ମୃଷ୍ଟଂ ନିଃଶୋଧ୍ୟମନବସ୍କରଂ ॥
[୫] ଅସାରଂ ଫଲ୍ଗୁ [୬] ଶୂନ୍ୟଂ ତୁ ବଶିକଂ ତୁଚ୍ଛ ରିକ୍ତକେ ।
[୭] କ୍ଲୀବେ ପ୍ରଧାନଂ ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରବେକାନୁତ୍ତମୋତ୍ତମା ॥
ମୁଖ୍ୟ ବର୍ଯ୍ୟ ବରେଣ୍ୟାଶ୍ଚ ପ୍ରବର୍ହୋ ଽନବରାର୍ଦ୍ଧ୍ୟଂ ବତ୍ ।
ପରାର୍ଦ୍ଧ୍ୟାଗ୍ର୍ୟପ୍ରାଗ୍ରହର ପ୍ରାଗ୍ର୍ୟାଗ୍ର୍ୟା-ଗ୍ରୀୟମଗ୍ରିୟଂ ॥
[୮] ଶ୍ରେୟାନ୍ ଶ୍ରେଷ୍ଠଃ ପୁଷ୍କଲଃ ସ୍ୟାତ୍ ସତ୍ତମଶ୍ଚାତିଶୋଭନେ ।
[୯] ସ୍ୟୁରୁତ୍ତରପଦେ ବ୍ୟାଘ୍ର ପୁଙ୍ଗବର୍ଷଭ କୁଞ୍ଜରାଃ ॥
ସିଂହ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଲ ନାଗାଦ୍ୟାଃ ପୁଂସି ଶ୍ରେଷ୍ଠାର୍ଥବାଚକାଃ ।
[୧୦] ଅପ୍ରାଗ୍ର୍ୟଂ ଦ୍ୱୟହୀନେ ଦ୍ୱେ ଅପ୍ରଧାନୋପସର୍ଜ୍ଜନେ ।

---

୧ । ମଲୀମସ । ମଳିନ । କଚ୍ଚର । ମଳଦୂଷିତ ଏ ଚାରିନାମ ମଳିନର ।

୨ । ପୂତ । ପବିତ୍ର । ମେଧ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ପବିତ୍ରର ।

୩ । ବୀଧ୍ର । ବିମଳାତ୍ମକ ଏ ଦୁଇନାମ ନିର୍ମଳର ।

୪ । ନିର୍ଣ୍ଣିକ୍ତ । ଶୋଧିତ । ମୃଷ୍ଟ । ନିଃଶୋଧ୍ୟ । ଅନବସ୍କର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପ୍ରକ୍ଷାଳନାଦିଦ୍ୱାରା ଶୋଧିତ ଦ୍ରବ୍ୟର ।

୫ । ଅସାର ଫଲ୍ଗୁ ଏ ଦୁଇନାମ ଅସାରର ।

୬ । ଶୂନ୍ୟ । ବଶିକ । ତୁଚ୍ଛ । ରିକ୍ତକ ଏ ଚାରିନାମ ଗୁଣାଦିଶୂନ୍ୟ ବସ୍ତୁର ।

୭ । ପ୍ରଧାନ । ପ୍ରମୁଖ । ପ୍ରବେକ । ଅନୁତ୍ତମ । ଉତ୍ତମ । ମୁଖ୍ୟ । ବର୍ଯ୍ୟ । ବରେଣ୍ୟ । ପ୍ରବର୍ହ । ଅନବରାର୍ଦ୍ଧ୍ୟ । ପରାର୍ଦ୍ଧ୍ୟ । ଅଗ୍ର୍ୟ । ପ୍ରାଗ୍ରହର । ପ୍ରାଗ୍ର୍ୟ । ଅଗ୍ରୀୟ । ଅଗ୍ରିୟ । ଏ ସତରନାମ ପ୍ରଧାନର ।

୮ । ଶ୍ରେୟାନ୍ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ପୁଷ୍କଳ । ସତ୍ତମ । ଅତିଶୋଭନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅତିଶୋଭନ ବସ୍ତୁର ।

୯ । ବ୍ୟାଘ୍ର । ପୁଙ୍ଗବ । ଋଷଭ । କୁଞ୍ଜର । ସିଂହ । ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ । ନାଗ ଏ ସାତନାମ । ଉତ୍ତରପଦରେ ଥିଲେ ଶ୍ରେଷ୍ଠବାଚକର ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରଧାନକୁ ବୁଝାଏ ।

୧୦ । ଅପ୍ରାଗ୍ର୍ୟ । ଅପ୍ରଧାନ । ଉପସର୍ଜନ ଏ ତିନିନାମ ଅପ୍ରଧାନର ।

[୧] ବିଶଙ୍କଟଂ ପୃଥୁ ବୃହଦ୍ ବିଶାଳଂ ପୃଥୁଳଂ ମହତ୍ ।
ବଡ୍ରୋରୁ ବିପୁଳଂ [୨] ପୀନ ପୀବ୍ନୀ ତୁ ସ୍ଥୂଳପୀବରେ ॥
[୩] ସ୍ତୋକାଳ୍ପ କ୍ଷୁଲ୍ଲକାଃ ସୂକ୍ଷ୍ମଂ ଶ୍ଳକ୍ଷ୍ଣଂ ଦଭ୍ରଂ କୃଶଂ ତନୁ ।
ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ମାତ୍ରା ତ୍ରୁଟୀ ପୁଂସି ଲବ ଲେଶ କଣାଣବଃ ॥
[୪] ଅତ୍ୟଳ୍ପେ ଽଳ୍ପିଷ୍ଠମଳ୍ପୀୟଃ କଣୀୟୋ ଽଣୀୟ ଇତ୍ୟପି ।
[୫] ପ୍ରଭୂତଂ ପ୍ରଚୁରଂ ପ୍ରାଜ୍ୟମଦଭ୍ରଂ ବହୁଳଂ ବହୁ ॥
ପୁରୁହଂ ପୁରୁ ଭୂୟିଷ୍ଠଂ ସ୍ଫିରଂ ଭୂୟଶ୍ଚ ଭୂରି ଚ ।
[୬] ପରଃ ଶତାଦ୍ୟାସ୍ତେ ଯେଷାଂ ପରା ସଂଖ୍ୟା ଶତାଦିକାତ୍ ॥
[୭] ଗଣନୀୟେ ତୁ ଗଣେୟଂ [୮] ସଂଖ୍ୟାତେ ଗଣିତ [୯] ମଥ
ସମଂ ସର୍ବଂ ବିଶ୍ୱମଶେଷଂ କୃତ୍ସ୍ନଂ ସମସ୍ତ ନିଖିଳାଖିଳାନି ନିଃଶେଷଂ ॥
ସମଗ୍ରଂ ସକଳଂ ପୂର୍ଣ୍ଣମଖଣ୍ଡଂ ସ୍ୟାଦନୂନକେ ।

---

୧ । ବିଶଙ୍କଟ । ପୃଥୁ । ବୃହତ୍ । ବିଶାଳ । ପୃଥୁଳ । ମହତ୍ । ବଡ୍ର । ଉରୁ । ବିପୁଳ ଏ ନବନାମ ବୃହତର ।

୨ । ପୀନ । ପୀବନ୍ । ସ୍ଥୂଳ । ପୀବର ଏ ଚାରିନାମ ସ୍ଥୂଳ ଅର୍ଥାତ୍ ମୋଟାର ।

୩ । ସ୍ତୋକ । ଅଳ୍ପ । କ୍ଷୁଲ୍ଲକ । ସୂକ୍ଷ୍ମ । ଶ୍ଳକ୍ଷ୍ଣ । ଦଭ୍ର । କୃଶ । ତନୁ । ମାତ୍ରା । ତ୍ରୁଟି । ଲବ । ଲେଶ । କଣ । ଅଣୁ ଏ ଚଉଦନାମ ସୂକ୍ଷ୍ମର ।

୪ । ଅତ୍ୟଳ୍ପ । ଅଳ୍ପିଷ୍ଠ । ଅଳ୍ପୀୟସ୍ । କଣୀୟସ୍ । ଅଣୀୟସ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅତିଅଳ୍ପର ।

୫ । ପ୍ରଭୂତ । ପ୍ରଚୁର । ପ୍ରାଜ୍ୟ । ଅଦଭ୍ର । ବହୁଳ । ବହୁ । ପୁରୁହ । ପୁରୁ । ଭୂୟିଷ୍ଠ । ସ୍ଫିର । ଭୂୟସ୍ । ଭୂରି ଏ ବାରନାମ ପ୍ରଚୁରର ।

୬ । ପରଃଶତ । ପରଃସହସ୍ର । ପରୋଲକ୍ଷ ଏ ତିନିନାମ ଶତାଦିରୁ ଅଧିକ ସଂଖ୍ୟାର ।

୭ । ଗଣନୀୟ । ଗଣେୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଗଣନାଯୋଗ୍ୟର ।

୮ । ସଂଖ୍ୟାତ । ଗଣିତ ଏ ଦୁଇନାମ କୃତଗଣନାର ।

୯ । ସମ । ସର୍ବ । ବିଶ୍ୱ । ଅଶେଷ । କୃତ୍ସ୍ନ । ସମସ୍ତ । ନିଖିଳ । ଅଖିଳ । ନିଃଶେଷ । ସମଗ୍ର । ସକଳ । ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଅଖଣ୍ଡ । ଅନୂନକ ଏ ଚଉଦନାମ ସକଳର ।

[୧] ଘନଂ ନିରନ୍ତରଂ ସାନ୍ଦ୍ରଂ [୨] ପେଲବଂ ବିରଳଂ ତନୁଃ ।

[୩] ସମୀପେ ନିକଟାସନ୍ନଃ ସନ୍ନିକୃଷ୍ଟ ସନୀଡବତ୍ ।

ସଦେଶାଭ୍ୟାସ ସବିଧଃ ସମର୍ଯ୍ୟାଦ ସବେଶବତ୍ ॥

ଉପକଣ୍ଠାନ୍ତିକାଭ୍ୟର୍ଣ୍ଣାଭ୍ୟଗ୍ରାପ୍ୟଭିତୋ ଽବ୍ୟୟଂ ।

[୪] ସଂସକ୍ତେ ତ୍ୱବ୍ୟବହିତ ମପଦାନ୍ତରମିତ୍ୟପି ।

[୫] ନେଦିଷ୍ଠମନ୍ତିକତମଂ [୬] ସ୍ୟାଦ୍ଦୂରଂ ବିପ୍ରକୃଷ୍ଟକଂ ।

[୭] ଦବୀୟଶ୍ଚ ଦବିଷ୍ଠଂ ଚ ସୁଦୂରଂ [୮] ଦୀର୍ଘମାୟତଂ ।

[୯] ବର୍ତ୍ତୁଳଂ ନିସ୍ତଳଂ ବୃତ୍ତଂ [୧୦] ବନ୍ଧୁରଂ ତୂନ୍ନତାନତଂ ।

[୧୧] ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଂଶୂନ୍ନତୋଦଗ୍ରୋଚ୍ଛ୍ରିତା ସ୍ତୁଙ୍ଗେ [୧୨] ଽଥ ବାମନେ ।

ନ୍ୟଙ୍ନୀଚ ଖର୍ବ ହ୍ରସ୍ୱାଃ ସ୍ୟୁ [୧୩] ରବାଗ୍ରେ ଽବନତାନତଂ ।

---

୧ । ଘନ । ନିରନ୍ତର । ସାନ୍ଦ୍ର ଏ ତିନୋନାମ ନେଉ ।

୨ । ପେଲବ । ବିରଳ । ତନୁ ଏ ତିନିନାମ ବିରଳର ।

୩ । ସମୀପ । ନିକଟ । ଆସନ୍ନ । ସନ୍ନିକୃଷ୍ଟ । ସନୀଡ । ସଦେଶ । ଅଭ୍ୟାସ । ସବିଧ । ସମର୍ଯ୍ୟାଦ । ସବେଶ । ଉପକଣ୍ଠ । ଅନ୍ତିକ । ଅଭ୍ୟର୍ଣ୍ଣ । ଅଭ୍ୟଗ୍ର । ଅଭିତସ୍ ଏ ପନ୍ଦରନାମ ନିକଟର ।

୪ । ସଂସକ୍ତ । ଅବ୍ୟବହିତ । ଅପଦାନ୍ତର ଏ ତିନିନାମ ଅବ୍ୟବହିତର ।

୫ । ନେଦିଷ୍ଠ । ଅନ୍ତିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିକଟର ।

୬ । ଦୂର । ବିପ୍ରକୃଷ୍ଟକ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୂରର ।

୭ । ଦବୀୟସ୍ । ଦବିଷ୍ଠ । ସୁଦୂର ଏ ତିନିନାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୂରର ।

୮ । ଦୀର୍ଘ । ଆୟତ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୀର୍ଘର ।

୯ । ବର୍ତ୍ତୁଳ । ନିସ୍ତଳ । ବୃତ୍ତ ଏ ତିନିନାମ ବର୍ତ୍ତୁଳ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋଲାକୃତିର ।

୧୦ । ବନ୍ଧୁର । ଉନ୍ନତାନତ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଚ୍ଚନୀଚର ।

୧୧ । ଉଚ୍ଚ । ପ୍ରାଂଶୁ । ଉନ୍ନତ । ଉଦଗ୍ର । ଉଚ୍ଛ୍ରିତ । ତୁଙ୍ଗ ଏ ଛଅନାମ ଉଚ୍ଚର ।

୧୨ । ନ୍ୟଚ୍ । ନୀଚ । ଖର୍ବ । ହ୍ରସ୍ୱ ଏ ଚାରିନାମ ବାମନର ।

୧୩ । ଅବାଗ୍ର । ଅବନତ । ଆନତ ଏ ତିନିନାମ ଅବନତର ।

[୧] ଅରାଳଂ ବୃଜିନଂ ଜିହ୍ମ ମୂର୍ମିମତ୍ କୁଞ୍ଚିତଂ ନତଂ ।
ଆବିଦ୍ଧଂ କୁଟିଳଂ ଭୁଗ୍ନଂ ବେଲ୍ଲିତଂ ବକ୍ରମିତ୍ୟପି ।
[୨] ଋଜାବଜିହ୍ମ ପ୍ରଗୁଣୌ [୩] ବ୍ୟସ୍ତେ ତ୍ୱପ୍ରଗୁଣାକୁଳୌ ।
[୪] ଶାଶ୍ୱତସ୍ତୁ ଧ୍ରୁବୋ ନିତ୍ୟ ସଦାତନ ସନାତନାଃ ।
[୫] ସ୍ଥାସ୍ନୁଃ ସ୍ଥିରତରଃ ସ୍ଥେୟା-[୬]-ନେକରୂପତୟା ତୁ ଯଃ ।
କାଳବ୍ୟାପୀ ସ କୂଟସ୍ଥଃ [୭] ସ୍ଥାବରୋ ଜଙ୍ଗମେତରଃ ।
[୮] ଚରିଷ୍ଣୁର୍ଜଙ୍ଗମଚର ତ୍ରସମିଙ୍ଗଂ ଚରାଚରଂ ।
[୯] ଚଳନଂ କମ୍ପନଂ କମ୍ପ୍ରଂ ଚଳଂ ଲୋଳଂ ଚଳାଚଳଂ ।
ଚଞ୍ଚଳଂ ତରଳଂ ଚୈବ ପାରିପ୍ଲବ ପରିପ୍ଲବେ ।
[୧୦] ଅତିରିକ୍ତଃ ସମଧିକୋ [୧୧] ଦୃଢସନ୍ଧିସ୍ତୁ ସଂହତଃ ।

---

୧ । ଅରାଳ । ବୃଜିନ । ଜିହ୍ମ । ଊର୍ମିମତ୍ । କୁଞ୍ଚିତ । ନତ । ଆବିଦ୍ଧ । କୁଟିଳ । ଭୁଗ୍ନ । ବେଲ୍ଲିତ । ବକ୍ର ଏ ଏଗାରନାମ କୁଟିଳର ।
୨ । ଋଜୁ । ଅଜିହ୍ମ । ପ୍ରଗୁଣ ଏ ତିନିନାମ ସରଳର ।
୩ । ବ୍ୟସ୍ତ । ଅପ୍ରଗୁଣ । ଆକୁଳ ଏ ତିନିନାମ ଆକୁଳର ।
୪ । ଶାଶ୍ୱତ । ଧ୍ରୁବ । ନିତ୍ୟ । ସଦାତନ । ସନାତନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ନିତ୍ୟର ।
୫ । ସ୍ଥାସ୍ନୁ । ସ୍ଥିରତର । ସ୍ଥେୟସ ଏ ତିନିନାମ ସ୍ଥିରତରର ।
୬ । ଏକରୂପେ ଅନେକ କାଳ ବ୍ୟାପିବା କୂଟସ୍ଥ କହି ।
୭ । ଜଙ୍ଗମଭିନ୍ନକୁ ସ୍ଥାବର କହି ।
୮ । ଚରିଷ୍ଣୁ । ଜଙ୍ଗମ । ଚର । ତ୍ରସ । ଇଙ୍ଗ । ଚରାଚର ଏ ଛଅନାମ ଜଙ୍ଗମର ।
୯ । ଚଳନ । କମ୍ପନ । କମ୍ପ୍ର । ଚଳ । ଲୋଳ । ଚଳାଚଳ । ଚଞ୍ଚଳ । ତରଳ । ପାରିପ୍ଲବ । ପରିପ୍ଲବ ଏ ଦଶନାମ ଚଞ୍ଚଳର ।
୧୦ । ଅତିରିକ୍ତ । ସମଧିକ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଧିକର ।
୧୧ । ଦୃଢସନ୍ଧି । ସଂହତ ଏ ଦୁଇନାମ ନିଶ୍ଛିଦ୍ରବସ୍ତୁର ।

[୧] କକ୍ଖଟଂ କଠିନଂ କ୍ରୂରଂ କଠୋରଂ ନିଷ୍ଠୁରଂ ଦୃଢ଼ଂ ।
ଜଠରଂ [୨] ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ମୂର୍ତ୍ତଂ [୩] ପ୍ରବୃଦ୍ଧଂ ପ୍ରୌଢମେଧିତଂ ।
[୪] ପୁରାଣେ ପ୍ରତନଂ ପ୍ରତ୍ନ ପୁରାତନ ଚିରନ୍ତନାଃ ।
[୫] ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରୋଽଭିନବୋ ନବ୍ୟୋ ନବୀନୋ ନୂତନୋ ନବଃ ।
ନୂତ୍ନଶ୍ଚ [୬] ସୁକୁମାରନ୍ତୁ କୋମଳଂ ମୃଦୁଳଂ ମୃଦୁ ।
[୭] ଅନ୍ୱଗନ୍ୱକ୍ଷମନୁଗୋଽନୁପଦଂ କ୍ଲୀବମବ୍ୟୟଂ ।
[୮] ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଂ ସ୍ୟାଦୈନ୍ଦ୍ରିୟକ [୯] ମପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମତୀନ୍ଦ୍ରିୟଂ ।
[୧୦] ଏକତାନୋଽନନ୍ୟବୃତ୍ତିରେକାଗ୍ରୈକାୟନାବପି ।
ଅପ୍ୟେକସର୍ଗ ଏକାଗ୍ର୍ୟୋଽପ୍ୟେକାୟନଗତୋଽପି ଚ ।
[୧୧] ପୁଂସ୍ୟାଦିଃ ପୂର୍ବ ପୌରସ୍ତ୍ୟ ପ୍ରଥମାଦ୍ୟା [୧୨] ଅଥାସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
ଅନ୍ତୋ ଜଘନ୍ୟଂ ଚରମମନ୍ତ୍ୟଂ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଶ୍ଚିମାଃ ।

---

୧ । କକ୍ଖଟ । କଠିନ । କ୍ରୂର । କଠୋର । ନିଷ୍ଠୁର । ଦୃଢ଼ । ଜଠର ଏ ସାତନାମ [କଠିନର]
୨ । ମୂର୍ତ୍ତିମତ୍ । ମୂର୍ତ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ ମୂର୍ତ୍ତିଯୁକ୍ତର ।
୩ । ପ୍ରବୃଦ୍ଧ । ପ୍ରୌଢ଼ । ଏଧିତ ଏ ତିନନାମ ବର୍ଦ୍ଧିତବସ୍ତୁର ।
୪ । ପୁରାଣ । ପ୍ରତନ । ପ୍ରତ୍ନ । ପୁରାତନ । ଚିରନ୍ତନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପୁରାତନର ।
୫ । ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ର । ଅଭିନବ । ନବ୍ୟ । ନବୀନ । ନୂତନ । ନବ । ନୂତ୍ନ ଏ ସାତନାମ ନୂତନର ।
୬ । ସୁକୁମାର । କୋମଳ । ମୃଦୁଳ । ମୃଦୁ ଏ ଚାରିନାମ କୋମଳର ।
୭ । ଅନ୍ୱକ । ଅନୁଗ । ଅନ୍ୱକ୍ଷ । ଅନୁପଦ ଏ ଚାରିନାମ ପଶ୍ଚାଦ୍‌ଗାମୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୮ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ । ଐନ୍ଦ୍ରିୟକ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷର ।
୯ । ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ । ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷର ।
୧୦ । ଏକତାନ । ଅନନ୍ୟବୃତ୍ତି । ଏକାଗ୍ର । ଏକାୟନ । ଏକସର୍ଗ । ଏକାଗ୍ର୍ୟ । ଏକାୟନଗତ ଏ ସାତନାମ ଏକମନର ।
୧୧ । ଆଦି । ପୂର୍ବ । ପୌରସ୍ତ୍ୟ । ପ୍ରଥମ । ଆଦ୍ୟ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଆଦିର ।
୧୨ । ଅନ୍ତ । ଜଘନ୍ୟ । ଚରମ । ଅନ୍ତ୍ୟ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ । ପଶ୍ଚିମ ଏ ଛନାମ ଅନ୍ତର ଅର୍ଥାତ୍ ଶେଷର ।

[୧] ମୋଘଂ ନିରର୍ଥକଂ [୨] ସ୍ପଷ୍ଟଂ ସ୍ଫୁଟଂ ପ୍ରବ୍ୟକ୍ତମୁଲ୍ବଣଂ ।
[୩] ସାଧାରଣଂ ତୁ ସାମାନ୍ୟ [୪] ମେକାକୀ ତ୍ୱେକ ଏକକଃ ।
[୫] ଭିନ୍ନାର୍ଥକା ଅନ୍ୟତର ଏକ ସ୍ତ୍ୱୋଽନ୍ୟେତରାବପି ।
[୬] ଉଚ୍ଚାବଚଂ ନୈକଭେଦ [୭] ମୁଚ୍ଚଣ୍ଡମବିଲମ୍ବିତଂ ।
[୮] ଅରୁନ୍ତୁଦସ୍ତୁ ମର୍ମ୍ମସ୍ପୃ [୯] ଗବାଧଂ ତୁ ନିରର୍ଗଳଂ ।
[୧୦] ପ୍ରସବ୍ୟଂ ପ୍ରତିକୂଳଂ ସ୍ୟାଦପସବ୍ୟମପଷ୍ଠୁ ଚ ।
[୧୧] ବାମଂ ଶରୀରଂ ସବ୍ୟଂ ସ୍ୟା [୧୨] ଦପସବ୍ୟନ୍ତୁ ଦକ୍ଷିଣଂ ।
[୧୩] ସଙ୍କଟଂ ନା ତୁ ସମ୍ବାଧଃ କଳିଳଂ ଗହନଂ ସମେ ।
[୧୪] ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣେ ସଙ୍କୁଳାକୀର୍ଣ୍ଣେ [୧୫] ମୁଣ୍ଡିତଂ ପରିବାପିତଂ ।
[୧୬] ଗ୍ରନ୍ଥିତଂ ସନ୍ଦିତଂ ଦୃବ୍ଧଂ [୧୭] ବିସୃତଂ ବିସ୍ତୃତଂ ତତଂ ।

---

୧ । ମୋଘ । ନିରର୍ଥକ ଏ ଦୁଇନାମ ନିରର୍ଥକର ।
୨ । ସ୍ପଷ୍ଟ । ସ୍ଫୁଟ । ପ୍ରବ୍ୟକ୍ତ । ଉଲ୍ବଣ ଏ ଚାରିନାମ ସ୍ଫୁଟର ।
୩ । ସାଧାରଣ । ସାମାନ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ସାଧାରଣର ।
୪ । ଏକାକିନ୍ । ଏକ । ଏକକ ଏ ତିନିନାମ ଏକାକର ।
୫ । ଅନ୍ୟତର । ଏକ । ତ୍ୱ । ଅନ୍ୟ । ଇତର ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଭିନ୍ନାର୍ଥର ।
୬ । ଉଚ୍ଚାବଚ । ନୈକଭେଦ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନେକ ପ୍ରକାରର ।
୭ । ଉଚ୍ଚଣ୍ଡ । ଅବିଲମ୍ବିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଅବିଳମ୍ବର ।
୮ । ଅରୁନ୍ତୁଦ । ମର୍ମ୍ମସ୍ପୃଶ୍ ଏ ଦୁଇନାମ ମର୍ମପୀଡ଼ାକର ବ୍ୟକ୍ତିର ।
୯ । ଅବାଧ । ନିରର୍ଗଳ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନିବାରିତର ।
୧୦ । ପ୍ରସବ୍ୟ । ପ୍ରତିକୂଳ । ଅପସବ୍ୟ । ଅପଷ୍ଠୁ ଏ ଚାରିନାମ ବିପକ୍ଷର ।
୧୧ । ବାମ । ସବ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଶରୀର ବାମଭାଗର ।
୧୨ । ଅପସବ୍ୟ । ଦକ୍ଷିଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଶରୀର ଦକ୍ଷିଣଭାଗର ।
୧୩ । ସଂକଟ । ସମ୍ବାଧ । କଳିଳ । ଗହନ ଏ ଚାରିନାମ ସଙ୍କଟର ।
୧୪ । ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ । ସଙ୍କୁଳ । ଆକୀର୍ଣ୍ଣ ଏ ତିନିନାମ ମିଶ୍ରିତର ।
୧୫ । ମୁଣ୍ଡିତ । ପରିବାପିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଲଣ୍ଡାମୁଣ୍ଡର ।
୧୬ । ଗ୍ରନ୍ଥିତ । ସନ୍ଦିତ । ଦୃବ୍ଧ ଏ ତିନିନାମ ଗ୍ରଥିତର ।
୧୭ । ବିସୃତ । ବିସ୍ତୃତ । ତତ ଏ ତିନିନାମ ବିସ୍ତୃତର ।

[୧] ଅନ୍ତର୍ଗତଂ ବିସ୍ମୃତଂ ସ୍ୟାତ୍ [୨] ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରଣିହିତେ ସମେ ।
[୩] ବେଲ୍ଲିତଂ ପ୍ରେଂଖିତାଧୂତଂ ଚଳିତାକମ୍ପିତା ଧୂତେ ।
[୪] ନୁତ୍ତ ନୁନ୍ନାସ୍ତ ନିଷ୍ଠ୍ୟୂତାବିଦ୍ଧକ୍ଷିପ୍ତେରିତାଃ ସମାଃ ।
[୫] ପରିକ୍ଷିପ୍ତଂ ତୁ ନିବୃତଂ [୬] ମୁଷିତଂ ମୁଷିତାର୍ଥକଂ ।
[୭] ପ୍ରବୃଦ୍ଧ ପ୍ରସୃତେ [୮] ନ୍ୟସ୍ତ ନିସୃଷ୍ଟେ [୯] ଗୁଣିତାହତେ ।
[୧୦] ନିଦିଗ୍ଧୋପଚିତେ [୧୧] ଗୂଢ଼ ଗୁପ୍ତେ [୧୨] ଗୁଣ୍ଠିତ ରୂଷିତେ ॥
[୧୩] ଦ୍ରୁତାବଦୀର୍ଣ୍ଣେ [୧୪] ଉଦ୍‌ଗୂର୍ଣ୍ଣୋଦ୍ୟତେ [୧୫] କାଚିତଂ ଶିକ୍ୟିତେ
[୧୬] ଘ୍ରାଣ ଘ୍ରାତେ [୧୭] ଦିଗ୍ଧ ଲିପ୍ତେ [୧୮] ସମୁଦକ୍ତୋଦ୍ଧୃତେ ସମେ

---

୧ । ଅନ୍ତର୍ଗତ । ବିସ୍ମୃତ ୨ ଦୁଇନାମ ବିସ୍ମରଣର ।
୨ । ପ୍ରାପ୍ତ । ପ୍ରଣିହିତ ୨ ଦୁଇନାମ ସମ୍ବାଦଦ୍ୱାରା ଗ୍ରାମାଦି ପ୍ରାପ୍ତର ।
୩ । ବେଲ୍ଲିତ । ପ୍ରେଙ୍ଖିତ । ଆଧୂତ । ଚଳିତ । ଆକମ୍ପିତ । ଧୂତ ୬ ଛନାମ କମ୍ପିତର ।
୪ । ନୁତ୍ତ । ନୁନ୍ନ । ଅସ୍ତ । ନିଷ୍ଠ୍ୟୂତ । ଆବିଦ୍ଧ । କ୍ଷିପ୍ତ । ଈରିତ ୭ ସାତନାମ କ୍ଷିପ୍ତର ।
୫ । ପରିକ୍ଷିପ୍ତ । ନିବୃତ ୨ ଦୁଇନାମ ଘାଇଦ୍ୱାରା ବେଷ୍ଟିତ ଗଡ଼ର ।
୬ । ମୁଷିତ । ମୁଷିତାର୍ଥକ ୨ ଦୁଇନାମ ଚୋରାଇନେବାର ।
୭ । ପ୍ରବୃଦ୍ଧ । ପ୍ରସୃତ ୨ ଦୁଇନାମ ପ୍ରସାରିତର ।
୮ । ନ୍ୟସ୍ତ । ନିସୃଷ୍ଟ ୨ ଦୁଇନାମ ସ୍ଥାପିତ ଦ୍ରବ୍ୟର ।
୯ । ଗୁଣିତ । ଆହତ ୨ ଦୁଇନାମ ଗୁଣିତ ବସ୍ତୁର ।
୧୦ । ନିଦିଗ୍ଧ । ଉପଚିତ ୨ ଦୁଇନାମ ଧୂଳି ଏବଂ ଚନ୍ଦନାଦିଦ୍ୱାରା ମ୍ରକ୍ଷିତ ବସ୍ତୁର ।
୧୧ । ଗୂଢ଼ । ଗୁପ୍ତ ୨ ଦୁଇନାମ ଗୋପନର ।
୧୨ । ଗୁଣ୍ଠିତ । ରୂଷିତ ୨ ଦୁଇନାମ ଧୂଳିମ୍ରକ୍ଷିତ ବସ୍ତୁର ।
୧୩ । ଦ୍ରୁତ । ଅବଦୀର୍ଣ୍ଣ ୨ ଦୁଇନାମ ଗଳିତ ବସ୍ତୁର ।
୧୪ । ଉଦ୍‌ଗୂର୍ଣ୍ଣ । ଉଦ୍ୟତ ୨ ଦୁଇନାମ ଶସ୍ତ୍ର ଆଦିରେ ଉଦ୍ୟତର
୧୫ । କାଚିତ । ଶିକ୍ୟିତ ୨ ଦୁଇନାମ ଶିକାରେ ଥିବା ଦ୍ରବ୍ୟର ।
୧୬ । ଘ୍ରାଣ । ଘ୍ରାତ ୨ ଦୁଇନାମ ଶୁଙ୍ଘିତ ଗନ୍ଧପୁଷ୍ପାଦିର ।
୧୭ । ଦିଗ୍ଧ । ଲିପ୍ତ ୨ ଦୁଇନାମ ଲିପା ହୋଇଥିବା ଗୃହାଦିର ।
୧୮ । ସମୁଦକ୍ତ । ଉଦ୍ଧୃତ ୨ ଦୁଇନାମ ଉଦ୍ଧୃତ କୂପଜଳାଦିର ।

[୧] ବେଷ୍ଟିତଂ ସ୍ୟାଦ୍ବଳୟିତଂ ସମ୍ବୀତଂ ରୁଦ୍ଧମାବୃତଂ ।
[୨] ରୁଗ୍ଣ ଭୁଗ୍ନେଽ [୩] ଥ ନିଶିତ କ୍ଷ୍ଣୁତ ଶାତାନି ତେଜିତେ ।
[୪] ସ୍ୟାଦ୍ବିନାଶୋନ୍ମୁଖଂ ପକ୍ୱଂ [୫] ହ୍ରୀଣହ୍ରୀତୌ ତୁ ଲଜ୍ଜିତେ ।
[୬] ବୃତ୍ତେ ତୁ ବୃତ୍ତ ବ୍ୟାବୃତ୍ତୌ [୭] ସଂଯୋଜିତ ଉପାହିତଃ ।
[୮] ପ୍ରାପ୍ୟଂ ଗମ୍ୟଂ ସମାସାଦ୍ୟଂ [୯] ସ୍ୟନ୍ନଂ ରୀଣଂ ସ୍ନୁତଂ ସ୍ରୁତଂ ।
[୧୦] ସଙ୍ଗୂଢ଼ଃ ସ୍ୟାତ୍ ସଙ୍କଳିତୋ [୧୧] ଽବଗୀତଃ ଖ୍ୟାତଗର୍ହଣଃ ।
[୧୨] ବିବିଧଃ ସ୍ୟାଦ୍ବହୁବିଧୋ ନାନାରୂପଃ ପୃଥଗ୍ବିଧଃ ।
[୧୩] ଅବରୀଣୋ ଧିକ୍କୃତଶ୍ଚାପ୍ୟ [୧୪] ବଧ୍ୱସ୍ତୋଽବଚୂର୍ଣ୍ଣିତଃ ।
[୧୫] ଅନାୟାସକୃତଂ ଫାଣ୍ଟଂ [୧୬] ସ୍ୱନିତଂ ଧ୍ୱନିତଂ ସମେ ।
[୧୭] ବଦ୍ଧେ ସନ୍ଦାନିତଂ ମୂତମୁଦ୍ଦିତଂ ସନ୍ଦିତଂ ସିତଂ ।

---

୧ । ବେଷ୍ଟିତ । ବଳୟିତ । ସମ୍ବୀତ । ରୁଦ୍ଧ । ଆବୃତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ବେଷ୍ଟିତର ।
୨ । ରୁଗ୍ଣ । ଭୁଗ୍ନ ଏ ଦୁଇନାମ ବେଗଯୁକ୍ତର ।
୩ । ନିଶିତ । କ୍ଷ୍ଣୁତ । ଶାତ । ତେଜିତ ଏ ଚାରିନାମ ଶାଣିତ ଅସ୍ତ୍ରାଦିର ।
୪ । ବିନାଶୋନ୍ମୁଖ । ପକ୍ୱ ଏ ଦୁଇନାମ ବିନାଶୋନ୍ମୁଖର ।
୫ । ହ୍ରୀଣ । ହ୍ରୀତ । ଲଜ୍ଜିତ ଏ ତିନିନାମ ଲଜ୍ଜିତର ।
୬ । ବୃତ । ବୃତ୍ତ । ବ୍ୟାବୃତ୍ ଏ ତିନିନାମ ନିବୃତ୍ତର ।
୭ । ସଂଯୋଜିତ । ଉପାହିତ ଏ ଦୁଇନାମ ସଂଯୁକ୍ତର ।
୮ । ପ୍ରାପ୍ୟ । ଗମ୍ୟ । ସମାସାଦ୍ୟ ଏ ତିନିନାମ ପ୍ରାପ୍ତିଯୋଗ୍ୟର ।
୯ । ସ୍ୟନ୍ନ । ରୀଣ । ସ୍ନୁତ । ସ୍ରୁତ ଏ ଚାରିନାମ ଗଳିତ ଜଳାଦିର ।
୧୦ । ସଙ୍ଗୂଢ଼ । ସଙ୍କଳିତ ଏ ଦୁଇନାମ ସଙ୍କଳନର ।
୧୧ । ଅବଗୀତ । ଖ୍ୟାତଗର୍ହଣ ଏ ଦୁଇନାମ ନିନ୍ଦିତର ।
୧୨ । ବିବିଧ । ବହୁବିଧ । ନାନାରୂପ । ପୃଥକ୍ବିଧ ଏ ଚାରିନାମ ନାନାରୂପର ।
୧୩ । ଅବରୀଣ । ଧିକ୍କୃତ ଏ ଦୁଇନାମ ନିନ୍ଦିତର ।
୧୪ । ଅବଧ୍ୱସ୍ତ । ଅବଚୂର୍ଣ୍ଣିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଚୂର୍ଣ୍ଣୀକୃତ ଦ୍ରବ୍ୟାଦିର ।
୧୫ । ଅନାୟାସକୃତ । ଫାଣ୍ଟ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନାୟାସକୃତ ଦ୍ରବ୍ୟର ।
୧୬ । ସ୍ୱନିତ । ଧ୍ୱନିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଶବ୍ଦଯୁକ୍ତ ବାଦ୍ୟାଦିର ।
୧୭ । ବଦ୍ଧ । ସନ୍ଦାନିତ । ମୂତ । ଉଦ୍ଦିତ । ସନ୍ଦିତ । ସିତ ଏ ଛଅନାମ ବନ୍ଧନର ।

[୧] ନିଷ୍ପକ୍ବେ କ୍ବଥିତଂ [୨] ପାକେ କ୍ଷୀରାଜ୍ୟପୟସାଂ ଶୃତଂ ।
[୩] ନିର୍ବାଣୋ ମୁନିବହ୍ନ୍ୟାଦୌ [୪] ନିର୍ବାତସ୍ତୁ ଗତେଽନିଲେ ।
[୫] ପକ୍ବଂ ପରିଣତେ [୬] ଗୂନଂ ହନ୍ନେ [୭] ମୀଢ଼ଂ ତୁ ମୂତ୍ରିତେ ।
[୮] ପୁଷ୍ଟେ ତୁ ପୁଷିତଂ [୯] ସୋଢେ କ୍ଷାନ୍ତ [୧୦] ମୁଦ୍ବାନ୍ତମୁଦ୍ଗତେ
[୧୧] ଦାନ୍ତସ୍ତୁ ଦମିତେ [୧୨] ଶାନ୍ତଃ ଶମିତେ [୧୩] ପ୍ରାର୍ଥିତେଽର୍ଦ୍ଦିତଃ
[୧୪] ଜ୍ଞପ୍ତସ୍ତୁ ଜ୍ଞପିତେ [୧୫] ଛନ୍ନଶ୍ଛାଦିତେ [୧୬] ପୂଜିତେଽଞ୍ଚିତଃ ।
[୧୭] ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ତୁ ପୂରିତେ [୧୮] କ୍ଲିଷ୍ଟଃ କ୍ଲିଶିତେ [୧୯] ଽବସିତେ ସିତଃ ।

୧। ନିଷ୍ପକ୍ବ । କ୍ବଥିତ ଏ ଦୁଇନାମ ନିଃଶେଷ ପକ୍ବର ।
୨। ଦୁଗ୍ଧାଦିର ପାକକୁ ଶୃତ କହି ।
୩। ମୁନିଙ୍କର ଓ ଅଗ୍ନ୍ୟାଦିର ନିର୍ବାଣକୁ ନିର୍ବାଣ କହି ।
୪। ବାୟୁରହିତକୁ ନିର୍ବାତ କହି ।
୫। ପକ୍ବ । ପରିଣତ ଏ ଦୁଇନାମ ପରିଣତ ଫଳାଦିର ।
୬। ଗୂନ । ହନ୍ନ ଏ ଦୁଇନାମ କୃତଦଣ୍ଡାତ୍ୟାଗର ।
୭। ମୀଢ଼ । ମୂତ୍ରିତ ଏ ଦୁଇନାମ ତ୍ୟକ୍ତ ମୂତ୍ରର ।
୮। ପୁଷ୍ଟ । ପୁଷିତ ଏ ଦୁଇନାମ ପୋଷିତ ପ୍ରାଣିର ।
୯। ସୋଢ । କ୍ଷାନ୍ତ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୁଃଖାଦି ସହନପ୍ରାପ୍ତର ।
୧୦। ଉଦ୍ବାନ୍ତ । ଉଦ୍ଗତ ଏ ଦୁଇନାମ କୃତବମନର ।
୧୧। ଦାନ୍ତ । ଦମିତ ଏ ଦୁଇନାମ ତପସ୍ୟାକ୍ଲେଶସହିଷ୍ଣୁର ।
୧୨। ଶାନ୍ତ । ଶମିତ ଏ ଦୁଇନାମ ସମତାଯୁକ୍ତର ।
୧୩। ପ୍ରାର୍ଥିତ । ଅର୍ଦ୍ଦିତ ଏ ଦୁଇନାମ ମାଗିବାର ।
୧୪। ଜ୍ଞପ୍ତ । ଜ୍ଞପିତ ଏ ଦୁଇନାମ ବୋଧିତର ।
୧୫। ଛନ୍ନ । ଛାଦିତ ଏ ଦୁଇନାମ ଆଚ୍ଛାଦିତର ।
୧୬। ପୂଜିତ । ଅଞ୍ଚିତ ଏ ଦୁଇନାମ ପୂଜିତର ।
୧୭। ପୂର୍ଣ୍ଣ । ପୂରିତ ଏ ଦୁଇନାମ ପୂର୍ଣ୍ଣର ।
୧୮। କ୍ଲିଷ୍ଟ । କ୍ଲିଶିତ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରାପ୍ତ କ୍ଲେଶର ।
୧୯। ଅବସିତ । ସିତ ଏ ଦୁଇନାମ ସମାପ୍ତର ।

[୧] ପ୍ରୁଷ୍ଟ ପ୍ଲୁଷ୍ଟୋଷିତା ଦଗ୍ଧେ [୨] ତଷ୍ଟ ତ୍ୱଷ୍ଟୌ ତନୂକୃତେ ।
[୩] ବେଧିତଚ୍ଛିଦ୍ରିତୌ ବିଦ୍ଧେ [୪] ବିନ୍ନ ବିତ୍ତୌ ବିଚାରିତେ ।
[୫] ନିଷ୍ପ୍ରଭେ ବିଗତାରୋକୌ [୬] ବିଲୀନେ ବିଦ୍ରୁତ ଦ୍ରୁତୌ ।
[୭] ସିଦ୍ଧେ ନିର୍ବୃତ୍ତ ନିଷ୍ପନ୍ନୌ [୮] ଦାରିତେ ଭିନ୍ନଭେଦିତୌ ।
[୯] ଊତଂ ସ୍ୟୂତମୁତଂ ଚେତି ତ୍ରିତୟଂ ତନ୍ତୁସନ୍ତତେ ।
[୧୦] ସ୍ୟାଦର୍ହିତେ ନମସ୍ୟିତଂ ନମସିତମପଚାୟିତାର୍ଚ୍ଚିତାପଚିତଂ ।
[୧୧] ବରିବସିତେ ବରିବସ୍ୟିତ ମୁପାସିତ ଞ୍ଚୋପଚରିତଂ ଚ ।
[୧୨] ସନ୍ତାପିତ ସନ୍ତପ୍ତୌ ଧୂପିତ ଧୂପାୟିତୌ ଚ ଦୂନଶ୍ଚ ।
[୧୩] ହୃଷ୍ଟେ ମତ୍ତସ୍ତୃପ୍ତ ପ୍ରହ୍ଲନ୍ନଃ ପ୍ରମୁଦିତଃ ପ୍ରୀତଃ ।
[୧୪] ଛିନ୍ନଂ ଛାତଂ ଲୂନଂ କୃତ୍ତଂ ଦାତଂ ଦିତଂ ଛିତଂ ବୃକ୍ଣଂ ।

---

୧ । ପ୍ରୁଷ୍ଟ । ପ୍ଲୁଷ୍ଟ । ଉଷିତ । ଦଗ୍ଧ ଏ ଚାରିନାମ ଦଗ୍ଧର ।
୨ । ତଷ୍ଟ । ତ୍ୱଷ୍ଟ । ତନୂକୃତ ଏ ତିନିନାମ ସୂକ୍ଷ୍ମୀକୃତର ।
୩ । ବେଧିତ । ଛିଦ୍ରିତ । ବିଦ୍ଧ ଏ ତିନିନାମ ବିଦ୍ଧଛିଦ୍ରର ।
୪ । ବିନ୍ନ । ବିତ୍ତ । ବିଚାରିତ ଏ ତିନିନାମ ବିଚାରିତର ।
୫ । ନିଷ୍ପ୍ରଭ । ବିଗତ । ଅରୋକ ଏ ତିନିନାମ ନିଷ୍ପ୍ରଭର ।
୬ । ବିଲୀନ । ବିଦ୍ରୁତ । ଦ୍ରୁତ ଏ ତିନିନାମ ଦ୍ରବଦ୍ରବ୍ୟର ।
୭ । ସିଦ୍ଧ । ନିର୍ବୃତ୍ତ । ନିଷ୍ପନ୍ନ ଏ ତିନିନାମ ସିଦ୍ଧକର୍ମାଦିର ।
୮ । ଦାରିତ । ଭିନ୍ନ । ଭେଦିତ ଏ ତିନିନାମ ବିଦାରିତର ।
୯ । ଊତ । ସ୍ୟୂତ । ଉତ ଏ ତିନିନାମ ସୂତବନ୍ଧର ।
୧୦ । ଅର୍ହିତ । ନମସ୍ୟିତ । ନମସିତ । ଅପଚାୟିତ । ଅର୍ଚ୍ଚିତ । ଅପଚିତ ଏ ଛନାମ ନମସ୍କାର କରିବାର ।
୧୧ । ବରିବସିତ । ବରିବସ୍ୟିତ । ଉପାସିତ । ଉପଚରିତ ଏ ଚାରିନାମ କୃତପରିଚର୍ଯ୍ୟାର ।
୧୨ । ସନ୍ତାପିତ । ସନ୍ତପ୍ତ । ଧୂପିତ । ଧୂପାୟିତ । ଦୂନ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ସନ୍ତପ୍ତର ।
୧୩ । ହୃଷ୍ଟ । ମତ୍ତ । ତୃପ୍ତ । ପ୍ରହ୍ଲନ୍ନ । ପ୍ରମୁଦିତ । ପ୍ରୀତ ଏ ଛନାମ ହୃଷ୍ଟର ।
୧୪ । ଛିନ୍ନ । ଛାତ । ଲୂନ । କୃତ୍ତ । ଦାତ । ଦିତ । ଛିତ । ବୃକ୍ଣ ଏ ଆଠନାମ ଛେଦିତର

[୧] ସ୍ରସ୍ତଂ ଧ୍ୱସ୍ତଂ ଭ୍ରଷ୍ଟଂ ସ୍କନ୍ନଂ ପନ୍ନଂ ଚ୍ୟୁତଂ ଗଳିତଂ ।
[୨] ଲବ୍ଧଂ ପ୍ରାପ୍ତଂ ବିନ୍ନଂ ଭାବିତମାସାଦିତଂ ଚ ଭୂତଂ ଚ ।
[୩] ଅନ୍ୱେଷିତଂ ଗବେଷିତମନ୍ୱିଷ୍ଟଂ ମାର୍ଗିତଂ ମୃଗିତଂ ।
[୪] ଆର୍ଦ୍ରଂ ସାର୍ଦ୍ରଂ କ୍ଲିନ୍ନଂ ତିମିତଂ ସ୍ତିମିତଂ ସମୁନ୍ନମୁତ୍ତଂ ଚ ।
[୫] ତ୍ରାତଂ ତ୍ରାଣଂ ରକ୍ଷିତମବିତଂ ଗୋପାୟିତଂ ଚ ଗୁପ୍ତଂ ଚ ।
[୬] ଅବଗଣିତମବମତାଽବଜ୍ଞାତେଽବମାନିତଂ ଚ ପରିଭୂତେ ।
[୭] ତ୍ୟକ୍ତଂ ହୀନଂ ବିଧୁତଂ ସମୁଜ୍ଝିତଂ ଧୂତମୁତ୍ସୃଷ୍ଟେ ।
[୮] ଉକ୍ତଂ ଭାଷିତମୁଦିତଂ ଜଲ୍ପିତମାଖ୍ୟାତମଭିହିତଂ ଲପିତଂ ।
[୯] ବୁଦ୍ଧଂ ବୁଧିତଂ ମନିତଂ ବିଦିତଂ ପ୍ରତିପନ୍ନମବସିତାବଗତେ ।
[୧୦] ଉରୀକୃତ ମୁରରୀକୃତ ମଙ୍ଗୀକୃତମାଶ୍ରୁତଂ ପ୍ରତିଜ୍ଞାତଂ ।
ସଙ୍ଗୀର୍ଣ୍ଣଂ ସମ୍ବିଦିତଂ ସଂଶ୍ରୁତଂ ସମାହିତମୁପଶ୍ରୁତମୁପଗତଂ

---

୧ । ସ୍ରସ୍ତ । ଧ୍ୱସ୍ତ । ଭ୍ରଷ୍ଟ । ସ୍କନ୍ନ । ପନ୍ନ । ଚ୍ୟୁତ । ଗଳିତ ଏ ସାତନାମ ଗଳିତର ।

୨ । ଲବ୍ଧ । ପ୍ରାପ୍ତ । ବିନ୍ନ । ଭାବିତ । ଆସାଦିତ । ଭୂତ ଏ ଛନାମ ଲବ୍ଧର ।

୩ । ଅନ୍ୱେଷିତ । ଗବେଷିତ । ଅନ୍ୱିଷ୍ଟ । ମାର୍ଗିତ । ମୃଗିତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ କୃତାନ୍ୱେଷଣର

୪ । ଆର୍ଦ୍ର । ସାର୍ଦ୍ର । କ୍ଲିନ୍ନ । ତିମିତ । ସ୍ତିମିତ । ସମୁନ୍ନ । ଉତ୍ତ ଏ ସାତନାମ ଆର୍ଦ୍ରର ।

୫ । ତ୍ରାତ । ତ୍ରାଣ । ରକ୍ଷିତ । ଅବିତ । ଗୋପାୟିତ । ଗୁପ୍ତ ଏ ଛନାମ କୃତରକ୍ଷଣର ।

୬ । ଅବଗଣିତ । ଅବମତ । ଅବଜ୍ଞାତ । ଅବମାନିତ । ପରିଭୂତ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ପ୍ରାପ୍ତ-ପରିଭବର ।

୭ । ତ୍ୟକ୍ତ । ହୀନ । ବିଧୁତ । ସମୁଜ୍ଝିତ । ଧୂତ । ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ ଏ ଛନାମ ତ୍ୟକ୍ତର ।

୮ । ଉକ୍ତ । ଭାଷିତ । ଉଦିତ । ଜଳ୍ପିତ । ଆଖ୍ୟାତ । ଅଭିହିତ । ଲପିତ ଏ ସାତନାମ ଉକ୍ତର ।

୯ । ବୁଦ୍ଧ । ବୁଧିତ । ମନିତ । ବିଦିତ । ପ୍ରତିପନ୍ନ । ଅବସିତ । ଅବଗତ ଏ ସାତନାମ ବେଦିତର ।

୧୦ । ଉରୀକୃତ । ଉରରୀକୃତ । ଅଙ୍ଗୀକୃତ । ଆଶ୍ରୁତ । ପ୍ରତିଜ୍ଞାତ । ସଙ୍ଗୀର୍ଣ୍ଣ । ସମ୍ବିଦିତ । ସଂଶ୍ରୁତ । ସମାହିତ । ଉପଶ୍ରୁତ । ଉପଗତ ଏ ଏଗାରନାମ କୃତାଙ୍ଗୀକାରର ।

[୧] ଈଳିତ ଶସ୍ତ ପଣାୟିତ ପନାୟିତ ପ୍ରଣୁତ ପଣିତ ପନିତାନି ।
ଅପିଗୀର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଣ୍ଣିତାଭିଷ୍ଟୁତେଡ଼ିତାନି ସ୍ତୁତାର୍ଥାନି ॥

[୨] ଭକ୍ଷିତ ଚର୍ବ୍ବିତ ଲିପ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟବସିତ ଗିଳିତ ଖାଦିତ ପ୍ସାତଂ ।
ଅଭ୍ୟବହୃତାନ୍ନଜଗ୍ଧ ଗ୍ରସ୍ତ ଗ୍ଲସ୍ତାଽଶିତଂ ଭୁକ୍ତଂ ॥

[୩]କ୍ଷେପିଷ୍ଠ[୪]କ୍ଷୋଦିଷ୍ଠ [୫]ପ୍ରେଷ୍ଠ [୬] ବରିଷ୍ଠ [୭] ସ୍ଥବିଷ୍ଠ[୮] ବହିଷ୍ଠାଃ ।
କ୍ଷିପ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ରାଭୀପ୍ସିତ ପୃଥୁପୀବର ବହୁଳ ପ୍ରକର୍ଷାର୍ଥାଃ ॥

[୯] ସାଧିଷ୍ଠ[୧୦]ଦ୍ରାଘିଷ୍ଠ [୧୧] ସ୍ଫେଷ୍ଠ [୧୨]ଗରିଷ୍ଠ [୧୩] ହ୍ରସିଷ୍ଠ [୧୪] ବୃନ୍ଦିଷ୍ଠାଃ ।
ବାଢ଼ବ୍ୟାୟତ ବହୁ ଗୁରୁ ବାମନ ବୃନ୍ଦାରକାତିଶଯ୍ୟେ ॥

—*—

---

୧ । ଈଳିତ । ଶସ୍ତ । ପଣାୟିତ । ପନାୟିତ । ପ୍ରଣୁତ । ପଣିତ । ପନିତ । ଅପିଗୀର୍ଣ୍ଣ । ବର୍ଣ୍ଣିତ । ଅଭିଷ୍ଟୁତ । ଈଡ଼ିତ । ସ୍ତୁତ ଏ ବାରନାମ ପ୍ରଶଂସିତର ।

୨ । ଭକ୍ଷିତ । ଚର୍ବିତ । ଲିପ୍ତ । ପ୍ରତ୍ୟବସିତ । ଗିଳିତ । ଖାଦିତ । ପ୍ସାତ । ଅଭ୍ୟବହୃତ-ଅନ୍ନ । ଜଗ୍ଧ । ଗ୍ରସ୍ତ । ଗ୍ଲସ୍ତ । ଅଶିତ । ଭୁକ୍ତ ଏ ଚଉଦନାମ ଭକ୍ଷିତର ।

୩ । ଅତିକ୍ଷିପ୍ରକୁ କ୍ଷେପିଷ୍ଠ କହି ।
୪ । ଅତିକ୍ଷୁଦ୍ରକୁ କ୍ଷୋଦିଷ୍ଠ କହି ।
୫ । ଅତିଅଭିଲଷିତକୁ ପ୍ରେଷ୍ଠ କହି ।
୬ । ଅତିଶୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠକୁ ବରିଷ୍ଠ କହି ।
୭ । ଅତିସ୍ଥୂଳକୁ ସ୍ଥବିଷ୍ଠ କହି ।
୮ । ଅତିବହୁଳକୁ ବଂହିଷ୍ଠ କହି ।
୯ । ଅତିଶୟ ଦୃଢ଼କୁ ସାଧିଷ୍ଠ କହି ।
୧୦ । ଅତିଶୟ ଦୀର୍ଘକୁ ଦ୍ରାଘିଷ୍ଠ କହି ।
୧୧ । ଅତିଶୟ ବହୁତକୁ ସ୍ଫେଷ୍ଠ କହି ।
୧୨ । ଅତିଶୟ ଗୁରୁକୁ ଗରିଷ୍ଠ କହି ।
୧୩ । ଅତିଶୟ ବାମନକୁ ହ୍ରସିଷ୍ଠ କହି ।
୧୪ । ଦେବତାଶ୍ରେଷ୍ଠକୁ ବୃନ୍ଦିଷ୍ଠ କହି ।

ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଗଃ ।

ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତ୍ୟୟାର୍ଥାଦ୍ୟୈଃ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣେ ଲିଙ୍ଗମୁନ୍ନୟେତ୍ ।

[୧] କର୍ମକ୍ରିୟା [୨] ତତ୍‌ସାତତ୍ୟେ ଗମ୍ୟେ ସ୍ୟୁରପରସ୍ପରାଃ ।

[୩-୪] ସାକଲ୍ୟାସଙ୍ଗବଚନେ ପାରାୟଣ ପରାୟଣେ ।

[୫] ଯଦୃଚ୍ଛା ସ୍ୱୈରିତା [୬] ହେତୁ ଶୂନ୍ୟା ତ୍ୱାସ୍ଥା ବିଲକ୍ଷଣଂ ।

[୭] ଶମଥସ୍ତୁ ଶମଃ ଶାନ୍ତି [୮] ର୍ଦାନ୍ତିସ୍ତୁ ଦମଥୋ ଦମଃ ।

[୯] ଅବଦାନଂ କର୍ମବୃତ୍ତଂ [୧୦] କାମ୍ୟଦାନଂ ପ୍ରବାରଣଂ ।

[୧୧] ବଶକ୍ରିୟା ସମ୍ବନନଂ [୧୨] ମୂଳକର୍ମ ତୁ କାର୍ମଣଂ ।

[୧୩] ବିଧୂନନଂ ବିଧୂବନଂ [୧୪] ତର୍ପଣଂ ପ୍ରୀଣନାବନଂ ।

[୧୫] ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତିଃ ସ୍ୟାତ୍ ପରିତ୍ରାଣଂ ହସ୍ତବାରଣମିତ୍ୟପି ।

[୧୬] ସେବନଂ ସୀବନଂ ସ୍ୟୂତି [୧୭] ର୍ବିଦରଃ ସ୍ଫୁଟନଂ ଭିଦା ।

---

୧ । କର୍ମନ୍ । କ୍ରିୟା ଏ ଦୁଇନାମ କର୍ମର । ୨ । ନିୟତକର୍ମକୁ ଅପରସ୍ପର କହି ।

୩ । ସାକଲ୍ୟବାକ୍ୟକୁ ପାରାୟଣ କହି ୪ । ତତ୍ପରକୁ ପରାୟଣ କହି ।

୫ । ଯଦୃଚ୍ଛା । ସ୍ୱୈରତ ଏ ଦୁଇ ନାମ ସ୍ୱକୀୟଇଚ୍ଛାର ।

୬ । ହେତୁଶୂନ୍ୟ ସ୍ୱେଚ୍ଛାସ୍ଥିତିକି ବିଲକ୍ଷଣ କହି ।

୭ । ଶମଥ । ଶମ । ଶାନ୍ତି ଏ ତିନିନାମ କାମକ୍ରୋଧାଦି ତ୍ୟାଗର ।

୮ । ଦାନ୍ତି । ଦମଥ । ଦମ ଏ ତିନିନାମ ତପସ୍ୟାକ୍ଲେଶସହିବା ଲୋକର ।

୯ । ବୃତ୍ତକର୍ମକୁ ଅବଦାନ କହି ।

୧୦ । କାମ୍ୟଦାନ । ପ୍ରବାରଣ ଏ ଦୁଇନାମ କାମ୍ୟଦାନର ।

୧୧ । ବଶକ୍ରିୟା । ସମ୍ବନନ ଏ ଦୁଇନାମ ମନ୍ତ୍ରାଦିଦ୍ୱାରା ବଶକରିବା ।

୧୨ । ମୂଳକର୍ମନ୍ । କାର୍ମଣ ଏ ଦୁଇନାମ ବଶୀକରଣର ।

୧୩ । ବିଧୂନନ । ବିଧୂବନ ଏ ଦୁଇନାମ କମ୍ପନର ।

୧୪ । ତର୍ପଣ । ପ୍ରୀଣନ । ଅବନ ଏ ତିନିନାମ ତୃପ୍ତିର ।

୧୫ । ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତି । ପରିତ୍ରାଣ । ହସ୍ତବାରଣ ଏ ତିନିନାମ ଅସାଧନିବାରଣର ।

୧୬ । ସେବନ । ସୀବନ । ସ୍ୟୂତି ଏ ତିନିନାମ ସିଲାଇର ।

୧୭ । ବିଦର । ସ୍ଫୁଟନ । ଭିଦା ଏ ତିନିନାମ ବିଦାରଣର ।

[୧] ଅନ୍ତୋଷନମଭିଷଙ୍ଗଃ [୨] ସମ୍ବେଦୋ ବେଦନା ନ ନା ।
[୩] ସମ୍ମୂର୍ଚ୍ଛନମଭିବ୍ୟାପ୍ତି [୪] ର୍ଯାଚଞ୍ଚା ଭିକ୍ଷାର୍ଥନାର୍ଦ୍ଦନା ॥
[୫] ବର୍ଦ୍ଧନଂ ଛେଦନେ [୬] ଽଥ ଦ୍ୱେ ଅନନ୍ଦନ ସଭାଜନେ ।
ଆପ୍ରଚ୍ଛନ [୭] ମଥାମ୍ନାୟଃ ସମ୍ପ୍ରଦାୟଃ [୮] କ୍ଷୟେ କ୍ଷିୟା ॥
[୯] ଗ୍ରହେ ଗ୍ରାହୋ [୧୦] ବଶଃ କାନ୍ତୌ [୧୧] ରକ୍ଷସ୍ତ୍ରାଣେ
[୧୨] ରଣଃ କ୍ୱଣେ ।
[୧୩] ବ୍ୟାଧୋ ବେଧେ [୧୪] ପକ୍ତ୍ତି ପାକେ [୧୫] ହବୋ ହୂତୌ
[୧୬] ବରେ ବୃତୌ ॥
[୧୭] ଓଷଃ ପ୍ଲୋଷେ [୧୮] ନୟୋ ନାୟେ [୧୯] ଜ୍ୟାନି ର୍ଜୀର୍ଣ୍ଣୌ
[୨୦] ଭ୍ରମୋ ଭ୍ରମେ

---

୧ । ଅନ୍ତୋଷନ । ଅଭିଷଙ୍ଗ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନ୍ତୋଷଣର ।
୨ । ସମ୍ବେଦ । ବେଦନ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନୁଭବର ।
୩ । ସମ୍ମୂର୍ଚ୍ଛନ । ଅଭିବ୍ୟାପ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ସର୍ବ୍ବତ୍ରାବରଣର ।
୪ । ଯାଚଞ୍ଚା । ଭିକ୍ଷା । ଅର୍ଥନା । ଅର୍ଦ୍ଦନା ଏ ଚାରିନାମ ଯାଚଞ୍ଚାର ।
୫ । ବର୍ଦ୍ଧନ । ଛେଦନ ଏ ଦୁଇନାମ ଛେଦନର ।
୬ । ଅନନ୍ଦନ । ସଭାଜନ । ଆପ୍ରଚ୍ଛନ ଏ ତିନନାମ ଦର୍ଶନାର୍ଥୀଙ୍କର ।
୭ । ଆମ୍ନାୟ । ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଉପଦେଶମତର ।
୮ । କ୍ଷୟ । କ୍ଷିୟା ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ଷୟର ୯ । ଗ୍ରହ । ଗ୍ରାହ ଏ ଦୁଇନାମ ଗ୍ରହଣର ।
୧୦ । ବଶ । କାନ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ କାନ୍ତିର । ୧୧ । ରକ୍ଷ । ତ୍ରାଣ ଏ ଦୁଇନାମ ରକ୍ଷାର ।
୧୨ । ରଣ । କ୍ୱଣ ଏ ଦୁଇନାମ ନୂପୁରାଦି ଶବ୍ଦର ।
୧୩ । ବ୍ୟାଧ । ବେଧ ଏ ଦୁଇନାମ ବେଧନର । ୧୪ । ପକ୍ତି । ପାକ ଏ ଦୁଇନାମ ପାକର ।
୧୫ । ହବ । ହୂତି ଏ ଦୁଇନାମ ଅହ୍ୱାନର । ୧୬ । ବର । ବୃତି ଏ ଦୁଇନାମ ବେଷ୍ଟନର ।
୧୭ । ଓଷ । ପ୍ଲୋଷ ଏ ଦୁଇନାମ ଦାହର । ୧୮ । ନୟ । ନାୟ ଏ ଦୁଇନାମ ନୀତିର ।
୧୯ । ଜ୍ୟାନି । ଜୀର୍ଣ୍ଣି ଏ ଦୁଇନାମ ଜୀର୍ଣ୍ଣତାର ।
୨୦ । ଭ୍ରମ । ଭ୍ରମି ଏ ଦୁଇନାମ ଭ୍ରମଣର ।

[୧] ସ୍ଫାତିର୍ବୃଦ୍ଧୌ [୨] ପ୍ରଥା ଖ୍ୟାତୌ [୩] ସ୍ପୃଷ୍ଟିଃ ପୃକ୍ତୌ
[୪] ସ୍ନବଃ ସ୍ରବେ ।
[୫] ଏଧା ସମୃଦ୍ଧୌ [୬] ସ୍ଫୁରଣଂ ସ୍ଫୁରଣେ [୭] ପ୍ରମିତୌ ପ୍ରମା ।
[୮] ପ୍ରସୂତିଃ ପ୍ରସବେ [୯] ଶ୍ଚ୍ୟୋତେ ପ୍ରାଘାରଃ [୧୦] କ୍ଳମଥଃ କ୍ଳମେ
[୧୧] ଉତ୍କର୍ଷୋଽତିଶୟେ [୧୨] ସନ୍ଧିଃ ଶ୍ଳେଷେ [୧୩] ବିଷୟ ଅଶ୍ରୟେ
[୧୪] କ୍ଷିପାୟାଂ କ୍ଷେପଣଂ [୧୫] ଗୀର୍ଣ୍ଣିର୍ଗିରୌ [୧୬] ଗୁରଣମୁଦ୍ୟମେ
[୧୭] ଉନ୍ନାୟ ଉନ୍ନୟେ [୧୮] ଶ୍ରାୟଃ ଶ୍ରୟଣେ [୧୯] ଜୟନେ ଜୟଃ

---

୧ । ସ୍ଫାତି । ବୃଦ୍ଧି ଏ ଦୁଇନାମ ବୃଦ୍ଧିର ।
୨ । ପ୍ରଥା । ଖ୍ୟାତି ଏ ଦୁଇନାମ ଖ୍ୟାତିର ।
୩ । ସ୍ପୃଷ୍ଟି । ପୃକ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ପର୍ଶନର ।
୪ । ସ୍ନବ । ସ୍ରବ ଏ ଦୁଇନାମ ଗଳନର ।
୫ । ଏଧା । ସମୃଦ୍ଧି ଏ ଦୁଇନାମ ସମୃଦ୍ଧିର ।
୬ । ସ୍ଫୁରଣ । ସ୍ଫୁରଣ ଏ ଦୁଇନାମ କମ୍ପିତ କମ୍ପନର ।
୭ । ପ୍ରମିତି । ପ୍ରମା ଏ ଦୁଇନାମ ଯଥାର୍ଥଜ୍ଞାନର ।
୮ । ପ୍ରସୂତି । ପ୍ରସବ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରସବର ।
୯ । ଶ୍ଚ୍ୟୋତ । ପ୍ରାଘାର ଏ ଦୁଇନାମ ଘୃତାଦିକ୍ଷରଣର ।
୧୦ । କ୍ଳମଥ । କ୍ଳମ ଏ ଦୁଇନାମ ଗ୍ଳାନିର ।
୧୧ । ଉତ୍କର୍ଷ । ଅତିଶୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତିଶୟର ।
୧୨ । ସନ୍ଧି । ଶ୍ଳେଷ ଏ ଦୁଇନାମ ସଂଯୋଗର ।
୧୩ । ବିଷୟ । ଆଶ୍ରୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଧିକରଣର ।
୧୪ । କ୍ଷିପା । କ୍ଷେପଣ ଏ ଦୁଇନାମ ତ୍ୟାଗର ।
୧୫ । ଗୀର୍ଣ୍ଣି । ଗିର ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ତୁତିକରଣର ।
୧୬ । ଗୁରଣ । ଉଦ୍ୟମ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଦ୍ୟମର ।
୧୭ । ଉନ୍ନାୟ । ଉନ୍ନୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଉତ୍ତୋଳନର ।
୧୮ । ଶ୍ରାୟ । ଶ୍ରୟଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଆଶ୍ରୟଣର ।
୧୯ । ଜୟ । ଜୟନ ଏ ଦୁଇନାମ ଜୟର ।

[୧] ନିଗାଦୋ ନିଗଦେ [୨] ମାଦୋ ମଦ [୩] ଉଦ୍‌ବେଗ ଉଦ୍‌ଭ୍ରମେ ॥
[୪] ବିମର୍ଦ୍ଦନଂ ପରିମଳୋ [୫] ଽଭ୍ୟୁପପତ୍ତିରନୁଗ୍ରହଃ ।
[୬] ନିଗ୍ରହସ୍ତଦ୍ୱିରୁଦ୍ଧଃ ସ୍ୟା [୭] ଦଭିଯୋଗସ୍ତ୍ୱଭିଗ୍ରହଃ ॥
[୮] ମୁଷ୍ଟିବନ୍ଧସ୍ତୁ ସଂଗ୍ରାହୋ [୯] ଡିମ୍ବେ ଡମର ବିପ୍ଳବୌ ।
[୧୦] ବନ୍ଧନଂ ପ୍ରସିତିଶ୍ଚାରଃ [୧୧] ସ୍ପର୍ଶଃ ସ୍ପ୍ରଷ୍ଟୋପତପ୍ତରି ॥
[୧୨] ନିକାରୋ ବିପ୍ରକାରଃ ସ୍ୟା [୧୩] ଦାକାରସ୍ତ୍ୱିଙ୍ଗ ଇଙ୍ଗିତଃ ।
[୧୪] ପରିଣାମୋ ବିକାରୋ ଦ୍ୱେ ସମେ ବିକୃତି ବିକ୍ରିୟେ ॥
[୧୫] ଅପହାରସ୍ତ୍ୱପଚୟଃ [୧୬] ସମାହାରଃ ସମୁଚ୍ଚୟଃ ।
[୧୭] ପ୍ରତ୍ୟାହାର ଉପାଦାନଂ [୧୮] ବିହାରସ୍ତୁ ପରିକ୍ରମଃ ॥

---

୧ । ନିଗାଦ । ନିଗଦ ଏ ଦୁଇନାମ ଶବ୍ଦର ।
୨ । ମାଦ । ମଦ ଏ ଦୁଇନାମ ମତ୍ତଭାବର ।
୩ । ଉଦ୍‌ବେଗ । ଉଦ୍‌ଭ୍ରମ ଏ ଦୁଇନାମ ଉଟଦ୍ଧଗର ।
୪ । ବିମର୍ଦ୍ଦନ । ପରିମଳ ଏ ଦୁଇନାମ ସୁଗନ୍ଧାଦି ସମର୍ଦ୍ଦନର ।
୫ । ଅଭ୍ୟୁପପତ୍ତି । ଅନୁଗ୍ରହ ଏ ଦୁଇନାମ ଅନୁଗ୍ରହର ।
୬ । ନିଗ୍ରହରୁ ନିଗ୍ରହ ବିହ ।
୭ । ଅଭିଯୋଗ । ଅଭିଗ୍ରହ ଏ ଦୁଇନାମ ଆକ୍ରମଣର ।
୮ । ମୁଷ୍ଟିବନ୍ଧ । ସଂଗ୍ରାହ ଏ ଦୁଇନାମ ଦୃଢ଼ମୁଷ୍ଟିବନ୍ଧନର ।
୯ । ଡିମ୍ବ । ଡମର । ବିପ୍ଳବ ଏ ତିନିନାମ ସ୍ୱଜନଦ୍ରୋହ ପୂର୍ବର ।
୧୦ । ବନ୍ଧନ । ପ୍ରସିତି, ଚାର ଏ ତିନିନାମ ବନ୍ଧନର ।
୧୧ । ସ୍ପର୍ଶ । ସ୍ପ୍ରଷ୍ଟ । ଉପତପ୍ତୃ ଏ ତିନିନାମ ଚରବର୍ମର ।
୧୨ । ନିକାର । ବିପ୍ରକାର ଏ ଦୁଇନାମ ପରାଭବର ।
୧୩ । ଆକାର । ଇଙ୍ଗ । ଇଙ୍ଗିତ ଏ ତିନିନାମ ଇଙ୍ଗିତର ।
୧୪ । ପରିଣାମ । ବିକାର । ବିକୃତ । ବିକ୍ରିୟା ଏ ଚାରିନାମ ପ୍ରକୃତିର ଅନ୍ୟଥାଭାବର ।
୧୫ । ଅପହାର । ଅପଚୟ ଏ ଦୁଇନାମ କ୍ଷୟର ।
୧୬ । ସମାହାର । ସମୁଚ୍ଚୟ ଏ ଦୁଇନାମ ପୃଥକ୍‌ବସ୍ତୁର ଏକତ୍ରୀକରଣର ।
୧୭ । ପ୍ରତ୍ୟାହାର । ଉପାଦାନ ଏ ଦୁଇନାମ ଅବକଳନର ।
୧୮ । ବିହାର । ପରିକ୍ରମ ଏ ଦୁଇନାମ ପଦଦ୍ୱାରା ଗମନର ।

[୧] ଅବଦାରେ ଽଭିଗ୍ରହଣଂ [୨] ନିର୍ଦ୍ଧାରେ ଽଭ୍ୟବକର୍ଷଣଂ ।
[୩] ଅନୂଦ୍ଧାରେ ଽନୂଦ୍ଧାରଃ ସ୍ୟା [୪] ଦର୍ଥସ୍ୟାପଗମେ ବ୍ୟୟଃ ।
[୫] ପ୍ରବାହସ୍ତୁ ପ୍ରବୃତ୍ତିଃ ସ୍ୟାତ୍ [୬] ପ୍ରବହୋ ଗମନଂ ବହିଃ ।
[୭] ବିୟାମୋ ବିଯମୋ ଯାମୋ ଯମଃ ସଂଯାମ ସଂଯମୌ ।
[୮] ହିଂସାକର୍ମାଭିଚାରଃ ସ୍ୟା [୯] ଜ୍ଜାଗର୍ଯ୍ୟା ଜାଗରା ଦ୍ୱୟୋଃ ।
[୧୦] ବିଘ୍ନୋ ଽନ୍ତରାୟଃ ପ୍ରତ୍ୟୂହଃ [୧୧] ସ୍ୟାଦୁପଘ୍ନୋ ଽନ୍ତିକାଶ୍ରୟେ ।
[୧୨] ନିର୍ବେଶ ଉପଭୋଗଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୩] ପରିସର୍ପଃ ପରିକ୍ରିୟା ।
[୧୪] ବିଧୁରଂ ତୁ ପ୍ରବିଶ୍ଳେଷୋ [୧୫] ଽଭିପ୍ରାୟଶ୍ଛନ୍ଦ ଆଶୟଃ ।
[୧୬] ସଙ୍କ୍ଷେପଣଂ ସମସନଂ [୧୭] ପର୍ଯ୍ୟବସ୍ଥା ବିରୋଧନଂ ।

---

୧ । ଅବଦାର । ଅଭିଗ୍ରହଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଭେଦକରଣର ।
୨ । ନିର୍ଦ୍ଧାର । ଅଭ୍ୟବକର୍ଷଣ ଏ ଦୁଇନାମ ଶଲ୍ୟାଦି ଉଦ୍ଧାରଣର ।
୩ । ଅନୁଦ୍ଧାର । ଅନୁଦ୍ଧାର ଏ ଦୁଇନାମ ଶାଠ୍ୟର ।
୪ । ଅର୍ଥାପଗମ । ବ୍ୟୟ ଏ ଦୁଇନାମ ଅର୍ଥନାଶର ।
୫ । ପ୍ରବାହ । ପ୍ରବୃତ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ସ୍ରୋତର ।
୬ । ବହିର୍ଗମନକୁ ପ୍ରବହ କହି ।
୭ । ବିୟାମ । ବିଯମ । ଯାମ । ଯମ । ସଂଯାମ । ସଂଯମ ଏ ଛଅନାମ ଇନ୍ଦ୍ରିୟନିଗ୍ରହର ।
୮ । ହିଂସାକର୍ମନ୍ । ଅଭିଚାର ଏ ଦୁଇନାମ ମାରଣକର୍ମର ।
୯ । ଜାଗର୍ଯ୍ୟା । ଜାଗରା ଏ ଦୁଇନାମ ଜାଗରଣର ।
୧୦ । ବିଘ୍ନ । ଅନ୍ତରାୟ । ପ୍ରତ୍ୟୂହ ଏ ତିନିନାମ ବିଘ୍ନର ।
୧୧ । ଉପଘ୍ନ । ଅନ୍ତିକାଶ୍ରୟ ଏ ଦୁଇନାମ ନିକଟାଶ୍ରୟର ।
୧୨ । ନିର୍ବେଶ । ଉପଭୋଗ ଏ ଦୁଇନାମ ଉପଭୋଗର ।
୧୩ । ପରିସର୍ପ । ପରିକ୍ରିୟା ଏ ଦୁଇନାମ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ବେଷ୍ଟନର ।
୧୪ । ବିଧୁର । ପ୍ରବିଶ୍ଳେଷ ଏ ଦୁଇନାମ ପୃଥକ୍ କରଣର ।
୧୫ । ଅଭିପ୍ରାୟ । ଛନ୍ଦ । ଆଶୟ ଏ ତିନିନାମ ଅଭିପ୍ରାୟର ।
୧୬ । ସଙ୍କ୍ଷେପଣ । ସମସନ ଏ ଦୁଇନାମ ସଙ୍କ୍ଷେପର ।
୧୭ । ପର୍ଯ୍ୟବସ୍ଥା । ବିରୋଧନ ଏ ଦୁଇନାମ ବିରୋଧର ।

[୧] ପରିସର୍ଯ୍ୟା ପରୀସାରଃ [୨] ସ୍ୟାଦାସ୍ୟା ତ୍ୱାସନା ସ୍ଥିତିଃ ।
[୩] ବିସ୍ତାରୋ ବିଗ୍ରହୋ ବ୍ୟାସଃ [୪] ସ ଚ ଶବ୍ଦସ୍ୟ ବିସ୍ତରଃ ।
[୫] ସ୍ୟାନ୍ମର୍ଦ୍ଦନଂ ସମ୍ବାହନଂ [୬] ବିନାଶ ସ୍ୟାଦଦର୍ଶନଂ ।
[୭] ସଂସ୍ତବଃ ସ୍ୟାତ୍ ପରିଚୟଃ [୮] ପ୍ରସରସ୍ତୁ ବିସର୍ପଣଂ ।
[୯] ନୀବାକସ୍ତୁ ପ୍ରୟାମଃ ସ୍ୟାତ୍ [୧୦] ସନ୍ନିଧିଃ ସନ୍ନିକର୍ଷଣଂ ।
[୧୧] ଲବୋଽଭିଲାବୋ ଲବନେ [୧୨] ନିଷ୍ପାବଃ ପବନେ ପବଃ ।
[୧୩] ପ୍ରସ୍ତାବଃ ସ୍ୟାଦବସର [୧୪] ସ୍ତ୍ରସରଃ ସୂତ୍ରବେଷ୍ଟନଂ ।
[୧୫] ପ୍ରଜନଃ ସ୍ୟାଦୁପସରଃ [୧୬] ପ୍ରଶ୍ରୟଃ ପ୍ରଣୟୌ ସମୌ ।
[୧୭] ଧୀଶକ୍ତିର୍ନିଷ୍କ୍ରମୋ [୧୮] ସ୍ତ୍ରୀ ତୁ ସଙ୍କ୍ରମୋ ଦୁର୍ଗସଞ୍ଚରଃ ।

---

୧ । ପରିସର୍ଯ୍ୟା । ପରୀସାର ଏ ଦୁଇନାମ ସର୍ବତ୍ର ଗମନର ।
୨ । ଆସ୍ୟା । ଆସନା । ସ୍ଥିତି ଏ ତିନିନାମ ସ୍ଥିତିର ।
୩ । ବିସ୍ତାର । ବିଗ୍ରହ । ବ୍ୟାସ ଏ ତିନିନାମ ବିସ୍ତାରର ।
୪ । ଶବ୍ଦବିସ୍ତାରକୁ ବିସ୍ତର କହି ।
୫ । ମର୍ଦ୍ଦନ । ସମ୍ବାହନ ଏ ଦୁଇନାମ ଚରଣାଦି ମର୍ଦ୍ଦନର ।
୬ । ବିନାଶ । ଅଦର୍ଶନ ଏ ଦୁଇନାମ ଅଦର୍ଶନର ।
୭ । ସଂସ୍ତବ । ପରିଚୟ ଏ ଦୁଇନାମ ପରିଚୟର ।
୮ । ପ୍ରସର । ବିସର୍ପଣ ଏ ଦୁଇନାମ ବିସ୍ତାର କରଣର ।
୯ । ନୀବାକ । ପ୍ରୟାମ ଏ ଦୁଇନାମ ଧାନ୍ୟାଦିର ଅଧିକ ଅପ୍ରାପ୍ତିର ।
୧୦ । ସନ୍ନିଧି । ସନ୍ନିକର୍ଷଣ ଏ ଦୁଇନାମ ସନ୍ନିଧାନର ।
୧୧ । ଲବ । ଅଭିଲବ । ଲବନ ଏ ତିନିନାମ ଧାନ୍ୟାଦି ଛେଦନର ।
୧୨ । ନିଷ୍ପାବ । ପବନ । ପବ ଏ ତିନିନାମ ଧାନ୍ୟାଦି ନିର୍ମଳୀକରଣର ।
୧୩ । ପ୍ରସ୍ତାବ । ଅବସର ଏ ଦୁଇନାମ ଅବସରର ।
୧୪ । ତ୍ରସର । ସୂତ୍ରବେଷ୍ଟନ ଏ ଦୁଇନାମ ସୂତ୍ରବେଷ୍ଟନର ।
୧୫ । ପ୍ରଜନ । ଉପସର ଏ ଦୁଇନାମ ଗାଭୀର ପ୍ରଥମ ଗର୍ଭଧାରଣରେ ।
୧୬ । ପ୍ରଶ୍ରୟ । ପ୍ରଣୟ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରଣୟର ।
୧୭ । ଧୀଶକ୍ତି । ନିଷ୍କ୍ରମ ଏ ଦୁଇନାମ ବୁଦ୍ଧିସାମର୍ଥ୍ୟର ।
୧୮ । ସଙ୍କ୍ରମ । ଦୁର୍ଗସଞ୍ଚର ଏ ଦୁଇନାମ ଦୁର୍ଗମର ।

[୧] ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍କ୍ରମଃ ପ୍ରୟୋଗାର୍ଥଃ [୨] ପ୍ରକ୍ରମଃ ସ୍ୟାଦୁପକ୍ରମଃ ॥
ସ୍ୟାଦଭ୍ୟାଦାନମୁଦ୍ଘାତ ଆରମ୍ଭଃ [୩] ସମ୍ଭ୍ରମସ୍ତ୍ୱରା ।
[୪] ପ୍ରତିବନ୍ଧଃ ପ୍ରତିଷ୍ଟମ୍ଭୋ [୫] ଽବନାୟସ୍ତୁ ନିପାତନଂ ॥
[୬] ଉପଲମ୍ଭସ୍ତ୍ୱନୁଭବଃ [୭] ସମାଲମ୍ଭୋ ବିଲେପନଂ ।
[୮] ବିପ୍ରଲମ୍ଭୋ ବିପ୍ରୟୋଗୋ [୯] ବିଲମ୍ଭସ୍ତ୍ୱତିସର୍ଜ୍ଜନଂ ॥
[୧୦] ବିଶ୍ରାବସ୍ତୁ ପ୍ରବିଖ୍ୟାତି [୧୧] ରବେକ୍ଷା ପ୍ରତିଜାଗରଃ ।
[୧୨] ନିପାଠ ନିପଠୌ ପାଠେ [୧୩] ତେମସ୍ତେମୌ ସମୁନ୍ଦନେ ।
[୧୪] ଆଦୀନବାସ୍ରବୌ କ୍ଳେଶେ [୧୫] ମେଳକେ ସଙ୍ଗ ସଙ୍ଗମୌ ॥
[୧୬] ସମ୍ବୀକ୍ଷଣଂ ବିଚୟନଂ ମାର୍ଗଣଂ ମୃଗଣା ମୃଗଃ ।
[୧୭] ପରିରମ୍ଭଃ ପରିଷ୍ୱଙ୍ଗଃ ସଂଶ୍ଳେଷ ଉପଗୂହନଂ ॥

---

୧ । ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍କ୍ରମ । ପ୍ରୟୋଗାର୍ଥ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରଧାନ ଆରମ୍ଭର ।
୨ । ପ୍ରକ୍ରମ । ଉପକ୍ରମ । ଅଭ୍ୟାଦାନ । ଉଦ୍ଘାତ । ଆରମ୍ଭ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଆରମ୍ଭର ।
୩ । ସମ୍ଭ୍ରମ । ତ୍ୱରା ଏ ଦୁଇନାମ ଶୀଘ୍ରର ।
୪ । ପ୍ରତିବନ୍ଧ । ପ୍ରତିଷ୍ଟମ୍ଭ ଏ ଦୁଇନାମ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତିବନ୍ଧର ।
୫ । ଅବନାୟ । ନିପାତନ ଏ ଦୁଇନାମ ନିପାତନର ।
୬ । ଉପଲମ୍ଭ । ଅନୁଭବ ଏ ଦୁଇନାମ ସଚେତର ।
୭ । ସମାଲମ୍ଭ । ବିଲେପନ ଏ ଦୁଇନାମ ଲେପନର ।
୮ । ବିପ୍ରଲମ୍ଭ । ବିପ୍ରୟୋଗ ଏ ଦୁଇନାମ ପ୍ରଣୟୀଙ୍କର ପରସ୍ପର ବିଚ୍ଛେଦର
୯ । ବିଲମ୍ଭ । ଅତିସର୍ଜ୍ଜନ ଏ ଦୁଇନାମ ଅତିଦାନର ।
୧୦ । ବିଶ୍ରାବ । ପ୍ରବିଖ୍ୟାତି ଏ ଦୁଇନାମ ଅତିଶୟ ଖ୍ୟାତିର ।
୧୧ । ଅବେକ୍ଷା । ପ୍ରତିଜାଗର ଏ ଦୁଇନାମ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋଯୋଗର ।
୧୨ । ନିପାଠ । ନିପଠ । ପାଠ ଏ ତିନିନାମ ପାଠର ।
୧୩ । ତେମ । ସ୍ତେମ । ସମୁନ୍ଦନ ଏ ତିନିନାମ ଆର୍ଦ୍ରଭାବର ।
୧୪ । ଆଦୀନବ । ଆସ୍ରବ । କ୍ଳେଶ ଏ ତିନିନାମ କ୍ଳେଶର ।
୧୫ । ମେଳକ । ସଙ୍ଗ । ସଙ୍ଗମ ଏ ତିନିନାମ ମିଳନର ।
୧୬ । ସମ୍ବୀକ୍ଷଣ । ବିଚୟନ । ମାର୍ଗଣ । ମୃଗଣା । ମୃଗ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଅନ୍ୱେଷଣର ।
୧୭ । ପରିରମ୍ଭ । ପରିଷ୍ୱଙ୍ଗ । ସଂଶ୍ଳେଷ ଉପଗୂହନ ଏ ଚାରିନାମ ଆଲିଙ୍ଗନକ୍ରିୟାର ।

[୧] ନିର୍ବର୍ଣ୍ଣନଂ ତୁ ନିଧ୍ୟାନଂ ଦର୍ଶନାଲୋକନେକ୍ଷଣଂ ।
[୨] ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନଂ ନିରସନଂ ପ୍ରତ୍ୟାଦେଶୋ ନିରାକୃତିଃ ॥
[୩] ଉପଶାୟୋ ବିଶାୟସ୍ତୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟଶୟନାର୍ଥକୌ ।
[୪] ଅର୍ତ୍ତନଂ ଚ ଋତୀୟା ଚ ହୃଣୀୟା ଚ ଘୃଣାର୍ଥକେ ॥
[୫] ସ୍ୟାଦ୍ବ୍ୟତ୍ୟାସୋ ବିପର୍ଯ୍ୟାସୋ ବ୍ୟତ୍ୟୟଶ୍ଚ ବିପର୍ଯ୍ୟୟେ ।
[୬] ପର୍ଯ୍ୟୟୋ଼ତିକ୍ରମସ୍ତସ୍ମିନ୍ନତିପାତ ଉପାତ୍ୟୟଃ ॥
[୭] ପ୍ରେଷଣଂ ଯତ୍ସମାହୂୟ ତତ୍ର ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରତିଶାସନଂ ।
[୮] ସ ସଂସ୍ତାବଃ କ୍ରତୁଷୁ ଯା ସ୍ତୁତିଭୂର୍ମିର୍ଦ୍ୱିଜନ୍ମନାଂ ॥
[୯] ନିଧାୟ ତକ୍ଷ୍ୟତେ ଯତ୍ର କାଷ୍ଠେ କାଷ୍ଠଂ ସ ଉଦ୍‌ଘନଃ ।
[୧୦] ସ୍ତମ୍ବଘ୍ନସ୍ତୁ ସ୍ତମ୍ବଘନଃ ସ୍ତମ୍ବୋ ଯେନ ନିହନ୍ୟତେ ॥
[୧୧] ଆବିଧୋ ବିଧ୍ୟତେ ଯେନ ତତ୍ର [୧୨] ବିଷ୍ୱକ୍‌ସମେ ନିଘଃ ।

---

୧ । ନିର୍ବର୍ଣ୍ଣନ । ନିଧ୍ୟାନ । ଦର୍ଶନ । ଆଲୋକନ । ଈକ୍ଷଣ ଏ ପାଞ୍ଚନାମ ଦର୍ଶନର ।
୨ । ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ । ନିରସନ । ପ୍ରତ୍ୟାଦେଶ । ନିରାକୃତି ଏ ଚାରିନାମ ନିରାକରଣର ।
୩ । ଉପଶାୟ । ବିଶାୟ ଏ ଦୁଇନାମ ପର୍ଯ୍ୟାୟଶୟନର ।
୪ । ଅର୍ତ୍ତନ । ଋତୀୟା । ହୃଣୀୟା । ଘୃଣା ଏ ଚାରିନାମ ଘୃଣାର ।
୫ । ବ୍ୟତ୍ୟାସ । ବିପର୍ଯ୍ୟାସ । ବ୍ୟତ୍ୟୟ । ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଏ ଚାରିନାମ ବିପର୍ଯ୍ୟୟର ।
୬ । ପର୍ଯ୍ୟୟ । ଅତିକ୍ରମ । ଅତିପାତ । ଉପାତ୍ୟୟ ଏ ଚାରିନାମ ବ୍ୟତିକ୍ରମର ।
୭ । ଆହ୍ୱାନପୂର୍ବକ ପ୍ରେରଣକୁ ପ୍ରତିଶାସନ କହି ।
୮ । ଯଜ୍ଞରେ ବ୍ରାହ୍ମଣର ସ୍ତୁତିସ୍ଥାନକୁ ସଂସ୍ତାବ କହି ।
୯ । ଯେଉଁ କାଠଉପରେ ରଖି କାଠ ତଛାଯାଏ ତାହାକୁ ଉଦ୍‌ଘନ କହି ।
୧୦ । ସ୍ତମ୍ବଘ୍ନ । ସ୍ତମ୍ବଘନ ଏ ଦୁଇନାମ ଧାନ୍ୟାଦିଚ୍ଛେଦନଅସ୍ତ୍ରର ।
୧୧ । ବାସ୍ନଭେଦକ ତୋମରଅସ୍ତ୍ରକୁ ଆବିଧ କହି ।
୧୨ । ଗୋଲବୃତ୍ତ ଚୌନରକୁ ନିଘ କହି ।

[୧] ଉତ୍କାରଶ୍ଚ ନିକାରଶ୍ଚ ଦ୍ୱୌ ଧାନ୍ୟୋତ୍କ୍ଷେପଣାର୍ଥକୌ ।
[୨।୩।୪।୫] ନିଗାରୋଦ୍ଗାର ବିକ୍ଷାବୋଦ୍‌ଗ୍ରାହାସ୍ତୁ ଗରଣାଦିଷୁ ।
[୬] ଆରତ୍ୟବରତ ବିରତମୁପରାମେ [୭] ଅସ୍ତ୍ରିୟାନ୍ତୁ ନିଷ୍ଠେବଃ
ନିଷ୍ଠ୍ୟୂତ ନିଷ୍ଠେବନଂ ନିଷ୍ଠୀବନମିତ୍ୟଭିନ୍ନାନି ।
[୮] ଜବନେ ଜୂତିଃ [୯] ସାତିସ୍ତ୍ୱବସାନଂ ସ୍ୟା [୧୦] ଅଥ ଜ୍ୱରେ
ଜୂର୍ତ୍ତିଃ ॥
[୧୧] ଉଦଜସ୍ତୁ ପଶୁପ୍ରେରଣ [୧୨] ଅକରଣିରିତ୍ୟାଦୟଃ ଶାପେ ।
[୧୩] ଗୋତ୍ରାନ୍ତେଭ୍ୟସ୍ତସ୍ୟ ବୃନ୍ଦମିତ୍ୟୌପଗବକାଦିକଂ ।
[୧୪] ଆପୂପିକଂ ଶାଷ୍କୁଳିକମେବମାଦ୍ୟମଚେତସାଂ ।
[୧୫] ମାଣବାନାଂ ତୁ ମାଣବ୍ୟଂ [୧୬] ସହାୟାନାଂ ସହାୟତା ।

---

୧ । ଉତ୍କାର । ନିକାର ଏ ଦୁଇନାମ ଧାନ୍ୟ ପାଛୁଡିବାର ।
୨ । ଭକ୍ଷଣକୁ ନିଗାର କହି ।
୩ । ବମନକୁ ଉଦ୍ଗାର କହି ।
୪ । କାଶକୁ ବିକ୍ଷାବ କହି ।
୫ । ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୃତ ଧାରଣକୁ ଉଦ୍‌ଗ୍ରାହ କହି ।
୬ । ଆରତ । ଅବରତ । ବିରତ । ଉପରାମ ଏ ଚାରିନାମ ବିଶ୍ରାମର ।
୭ । ନିଷ୍ଠେବ । ନିଷ୍ଠ୍ୟୂତ । ନିଷ୍ଠେବନ । ନିଷ୍ଠୀବନ ଏ ଚାରିନାମ ଛେପ ଓ ଥୁଙ୍କାରର ।
୮ । ଜବନ । ଜୂତି ଏ ଦୁଇନାମ ବେଗର ।
୯ । ସାତି । ଅବସାନ ଏ ଦୁଇନାମ ଅବସାନର ।
୧୦ । ଜ୍ୱର । ଜୂର୍ତ୍ତି ଏ ଦୁଇନାମ ଜ୍ୱରର ।
୧୧ । ଉଦଜ ପଶୁପ୍ରେରଣ ଏ ଦୁଇନାମ ପଶୁପ୍ରେରଣ ।
୧୨ । ଅକରଣି । ଅଜନନି । ଅଜୀବନି ଏ ତିନିନାମ ଅଭିଶାପର ।
୧୩ । ଗୋତ୍ରମୀତ ଓ ଗୋତ୍ରସମୂହକୁ ଔପଗବକ କହି ।
୧୪ । ଆପୂପିକ । ଶାଷ୍କୁଳିକ ଏ ଦୁଇନାମ ପିଷ୍ଟକ ସମୂହର ।
୧୫ । ବାଳକସମୂହକୁ ମାଣବ୍ୟ କହି ।
୧୬ । ସହାୟସମୂହକୁ ସହାୟତା କହି ।

[୧] ତଲ୍ୟା ତଲାନାଂ [୨] ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ବାଡବ୍ୟେ ତୁ ଦ୍ୱିଜନ୍ମନାଂ ।
[୩।୪] ଦ୍ୱେ ପର୍ଶୁକାନାଂ ପୃଷ୍ଠାନାଂ ପାର୍ଶ୍ୱଂ ପୃଷ୍ଠ୍ୟମନୁକ୍ରମାତ୍ ॥
[୫] ଖଲାନାଂ ଖଲିନୀ ଖଲ୍ୟାପ୍ୟ [୬] ଥ ମାନୁଷ୍ୟକଂ ନୃଣାଂ ।
[୭] ଗ୍ରାମତା [୮] ଜନତା [୯] ଧୂମ୍ୟା [୧୦] ପାଶ୍ୟା [୧୧] ଗଲ୍ୟା
ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ॥
[୧୨] ଅପି ସାହସ୍ର [୧୩] କାପୋତ [୧୪] ଗାର୍ମଣ [୧୫] ଥର୍ବାଣାଦକଂ

ନାନାର୍ଥବର୍ଗଃ ।

କାନ୍ତଃ ।

ନାନାର୍ଥାଃ କେ ଽପି କାନ୍ତାଦିବର୍ଗେଷ୍ୱେବାତ୍ର କୀର୍ତ୍ତିତାଃ ।
ଭୂରି ପ୍ରୟୋଗା ଯେ ଯେଷୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟେଷ୍ୱପି ତେଷୁ ତେ ॥
[୧] ଅକାଶେ ତ୍ରିଦିବେ ନାକୋ [୨] ଲୋକସ୍ତୁ ଭୁବନେ ଜନେ ।

---

୧ । ତଲସମୂହକୁ ତଲ୍ୟା କହି ।
୨ । ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ । ବାଡବ୍ୟ ଏ ଦୁଇନାମ ବ୍ରାହ୍ମଣସମୂହର ।
୩ । ପାର୍ଶ୍ୱଦେଶର ଅସ୍ଥିସମୂହକୁ ପାର୍ଶ୍ୱ କହି ।
୪ । ପୃଷ୍ଠଦେଶର ଅସ୍ଥିସମୂହକୁ ପୃଷ୍ଠ୍ୟ କହି ।
୫ । ଖଲିନୀ । ଖଲ୍ୟା ଏ ଦୁଇନାମ ଖଲସମୂହର ।
୬ । ମନୁଷ୍ୟ ସମୂହକୁ ମାନୁଷ୍ୟକ କହି । ୭ । ଗ୍ରାମସମୂହକୁ ଗ୍ରାମତା କହି ।
୮ । ଜନସମୂହକୁ ଜନତା କହି । ୯ । ଧୂମସମୂହକୁ ଧୂମ୍ୟା କହି ।
୧୦ । ପାଶସମୂହକୁ ପାଶ୍ୟା କହି । ୧୧ । ଗଲସମୂହକୁ ଗଲ୍ୟା କହି ।
୧୨ । ସହସ୍ରସମୂହକୁ ସାହସ୍ର କହି । ୧୩ । କପୋତସମୂହକୁ କାପୋତ କହି ।
୧୪ । ଗର୍ମସମୂହକୁ ଗାର୍ମଣ କହି । ୧୫ । ଅର୍ଥବାନ୍ ସମୂହକୁ ଅର୍ଥର୍ବାଣ କହି ।

ନାନାର୍ଥବର୍ଗଃ ।
କାନ୍ତଃ ।
୧ । ଅକାଶ । ସ୍ୱର୍ଗ ଏ ଦୁଇଙ୍କି ନାକ କହି । ୨ । ଭୁବନ । ଜନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଲୋକ କହି ।

[୧] ପଦ୍ୟେ ଯଶସି ଚ ଶ୍ଳୋକଃ [୨] ଶରେ ଖଡ୍ଗେ ଚ ସାୟକଃ ॥
[୩] ଜମ୍ବୁକୌ କ୍ରୋଷ୍ଟୁ ବରୁଣୌ [୪] ପୃଥୁକୌ ଚିପିଟାର୍ଭକୌ ।
[୫] ଆଲୋକୌ ଦର୍ଶନୋଦ୍ୟୋତୌ [୬] ଭେରୀ ପଟହମାନକୌ ॥
[୭] ଉତ୍ସଙ୍ଗ ଚିହ୍ନୟୋରଙ୍କଃ [୮] କଳଙ୍କୋଽଙ୍କାପବାଦୟୋଃ ।
[୯] ତକ୍ଷକୋ ନାଗବର୍ଦ୍ଧକ୍ୟୋ [୧୦] ରର୍କଃ ସ୍ଫଟିକ ସୂର୍ଯ୍ୟୟୋଃ ॥
[୧୧] ମାରୁତେ ବେଧସି ବ୍ରଧ୍ନେ ପୁଂସି କଃ କଂ ଶିରୋଽମ୍ବୁନୋଃ ।
ସ୍ୟାତ୍ [୧୨] ପୁଲାକସ୍ତୁଚ୍ଛଧାନ୍ୟେ ସଂକ୍ଷେପେ ଭକ୍ତସିକ୍ଥକେ ॥
[୧୩] ଉଲୂକେ କରିଣଃ ପୁଚ୍ଛମୂଳୋପାନ୍ତେ ଚ ପେଚକଃ ।
[୧୪] କମଣ୍ଡଲୌ ଚ କରକଃ [୧୫] ସୁଗତେ ଚ ବିନାୟକଃ ॥
[୧୬] କିଷ୍କୁର୍ହସ୍ତେ ବିତସ୍ତୌ ଚ [୧୭] ଶୂକକୀଟେ ଚ ବୃଶ୍ଚିକଃ ।

---

୧ । ପଦ୍ୟ । ଯଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶ୍ଳୋକ କହି । ୨ । ଶର । ଖଡ୍ଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସାୟକ କହି ।
୩ । ଶୃଗାଳ । ବରୁଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଜମ୍ବୁକ କହି ।
୪ । ଚିପିଟ (ଚୂଡ଼ା) ଅର୍ଭକ (ବାଳକ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପୃଥୁକ କହି ।
୫ । ଦର୍ଶନ । ଉଦ୍ୟୋତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆଲୋକ କହି ।
୬ । ଭେରୀ । ପଟହ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆନକ କହି ।
୭ । କୋଡ଼ । ଚିହ୍ନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅଙ୍କ କହି ।
୮ । ଚିହ୍ନ । ଅପବାଦ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଳଙ୍କ କହି ।
୯ । ସର୍ପ । ବଢ଼େଇ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ତକ୍ଷକ କହି ।
୧୦ । ସ୍ଫଟିକ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅର୍କ କହି ।
୧୧ । ବାୟୁ ବ୍ରହ୍ମା ସୂର୍ଯ୍ୟ ମସ୍ତକ । ଜଳ ଏ ମାନଙ୍କୁ କ କହି ।
୧୨ । ତୁଚ୍ଛଧାନ୍ୟ । ସଂକ୍ଷେପ । ଭକ୍ତସିକ୍ଥ ଏ ମାନଙ୍କୁ ପୁଲାକ କହି ।
୧୩ । ଉଲୂକ । ହସ୍ତିର ପୁଚ୍ଛମୂଳ । ସମୀପ ଏମାନଙ୍କୁ ପେଚକ କହି ।
୧୪ । କମଣ୍ଡଳକୁ କରକ କହି ।   ୧୫ । ସୁଗତକୁ (ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ) ବିନାୟକ କହି ।
୧୬ । ହସ୍ତ । ବିତସ୍ତି ଏ ଦୁହିଙ୍କି କିଷ୍କୁ କହି ।
୧୭ । ଶୂକକୀଟକୁ (ସୁଆଁଳିଆକୁ) ବୃଶ୍ଚିକ କହି ।

[୧] ପ୍ରତିକୂଳେ ପ୍ରତୀକସ୍ତ୍ରିଷ୍ୱେକଦେଶେ ତୁ ପୁଂସ୍ୟୟଂ ॥
[୨] ସ୍ୟାଦ୍ଭୂତିକଂ ତୁ ଭୂନିମ୍ବେ କତ୍ତୃଣେ ଭୂସ୍ତୃଣେଽପି ଚ ।
[୩] ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନିକାୟାଂ ଚ ଘୋଷେ ଚ କୋଶାତକ୍ୟଥ [୪] କଟ୍‌ଫଳେ
ସିତେ ଚ ଖଦିରେ ସୋମବଲ୍କଃ ସ୍ୟାଦଥ [୫] ସିହ୍ଲକେ ।
ତିଲକଲ୍କେ ଚ ପିଣ୍ୟାକୋ [୬] ବାହ୍ଲୀକଂ ରାମଠେଽପି ଚ ॥
[୭] ମହେନ୍ଦ୍ରଗୁଗ୍ଗୁଲୂଲୂକବ୍ୟାଳଗ୍ରାହିଷୁ କୌଶିକଃ ।
[୮] ରୁକ୍ତାପଶଙ୍କାସ୍ୱାତଙ୍କଃ [୯] ସ୍ୱଳ୍ପେଽପି କ୍ଷୁଦ୍ରକସ୍ତ୍ରିଷୁ ।
[୧୦] ଜୈବାତୃକଃ ଶଶାଙ୍କେଽପି [୧୧] ଖୁରେଽପ୍ୟଶ୍ୱସ୍ୟ ବର୍ତ୍ତକଃ
[୧୨] ବ୍ୟାଘ୍ରେଽପି ପୁଣ୍ଡରୀକୋ ନା [୧୩] ଯବାନ୍ୟାମପି ଦୀପକଃ ॥
[୧୪] ଶାଲାବୃକାଃ କପି କ୍ରୋଷ୍ଟୁ ଶ୍ୱାନଃ [୧୫] ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣେଽପି ଗୈରିକଂ ।
[୧୬] ପୀଡାର୍ଥେଽପି ବ୍ୟଲୀକଂ ସ୍ୟା [୧୭] ଦଲୀକଂ ତ୍ୱପ୍ରିୟେଽନୃତେ ॥

---

୧ । ପ୍ରତିକୂଳ । ଏକଦେଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରତୀକ କହି ।
୨ । ଚିରାୟତା । କତ୍ତ୍ରିଣ । ତୃଣ । ଭୂତୃଣ ଏମାନଙ୍କୁ ଭୂତିକ କହି ।
୩ । ଜ୍ୟୋସ୍ନିକା [ଜହ୍ନି] ଘୋଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କୋଶାତକୀ କହି ।
୪ । କଟ୍‌ଫଳ । ଶ୍ୱେତଖଦିର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସୋମବଲ୍କ କହି ।
୫ । ସିହ୍ଲକ । ତିଳକଳ୍କ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପିଣ୍ୟାକ କହି । ୬ । ରାମଠକୁ ବାହ୍ଲୀକ କହି ।
୭ । ମହେନ୍ଦ୍ର ଗୁଗ୍‌ଗୁଲୁ । ଉଲୂକ । ବ୍ୟାଳଗ୍ରାହୀ [ସର୍ପଧରିବେଳା] ବଣ୍ଟାନିକ ରତ୍ତି ଏମାନଙ୍କୁ (କୌଶିକ କହି ।
୮ । ରୋଗ । ତାପ । ଶଙ୍କା ଏମାନଙ୍କୁ ଆତଙ୍କ କହି ।
୯ । ଅଳ୍ପ । ଦରିଦ୍ର । କନିଷ୍ଠ ଏମାନଙ୍କୁ କ୍ଷୁଦ୍ରକ କହି ।
୧୦ । ଦୀର୍ଘାୟୁ । ଚନ୍ଦ୍ର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଜୈବାତୃକ କହି ।
୧୧ । ବାସ୍ତାବଟ୍ଟି । ଘୋଡ଼ାଖୁର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବର୍ତ୍ତକ କହି ।
୧୨ । ବ୍ୟାଘ୍ର । ଦଗୁକ୍ରୀ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପୁଣ୍ଡରୀକ ବୋଲି ।
୧୩ । ଜୁଆଣୀ । ଦୀପ୍ତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦୀପକ କହି ।
୧୪ । ବାନର । ଶୃଗାଳ । କୁକ୍କୁର ଏମାନଙ୍କୁ ଶାଳାବୃକ କହି ।
୧୫ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକୁ ଗୈରିକ ବୋଲି । ୧୬ । ପୀଡ଼ାକୁ ବ୍ୟଳୀକ କହି ।
୧୭ । ଅପ୍ରିୟ । ମିଥ୍ୟା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅଳୀକ କହି ।

[୧] ଶାଲାନ୍ୱସ୍ୱାବକୂଙ୍କେ ଦ୍ୱେ [୨] ଶଲ୍କଂ ଶକଳବଲ୍କଲେ ॥
ସାଷ୍ଟେ ଶତେ ସୁବର୍ଣ୍ଣାନାଂ ହେମ୍ନ୍ୟୁରୋଭୂଷଣେ ପଲେ ।
[୩] ପୀନାରେଽପି ଚ ନସ୍ତୋଽସ୍ତ୍ରୀ [୪] କଲ୍କୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଶମଲୈନସୋଃ ।
ଦମ୍ଭେଽପ୍ୟଥ [୫] ପିନାକୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଶୂଳଶଙ୍କରଧନ୍ୱନୋଃ ।
[୬] ଧେନୁକା ତୁ କରେଣ୍ୱାଂ ଚ [୭] ମେଘଜାଲେ ଚ କାଳିକା ।
[୮] କାରିକା ଯାତନାବୃତ୍ତ୍ୟୋଃ [୯] କର୍ଣ୍ଣିକା କର୍ଣ୍ଣଭୂଷଣେ ।
କରିହସ୍ତାଙ୍ଗୁଲୌ ପଦ୍ମବୀଜକୋଷ୍ୟାଂ ତ୍ରିଷୂତ୍ତରେ ।
[୧୦] ବୃନ୍ଦାରକୌ ରୂପିମୁଖ୍ୟୌ [୧୧] ଏକେ ମୁଖ୍ୟାନ୍ୟକେବଳାଃ
[୧୨] ସ୍ୟାଦ୍ଦାମ୍ଭିକଃ କୌକ୍କୁଟିକୋ ଯଶ୍ଚାଦୂରେରିତେକ୍ଷଣଃ ।
[୧୩] ଲଲାଟିକଃ ପ୍ରଭୋର୍ଭାଲଦର୍ଶୀ କାର୍ଯ୍ୟାକ୍ଷମଶ୍ଚ ଯଃ ।
[୧୪] ଭୂତ୍ତାନ୍ତିକମ୍ବଲୟେ ଚକ୍ରେଷୁ କଟକୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୫] ସୂଚ୍ୟଗ୍ରେ କ୍ଷୁଦ୍ରଶତ୍ରୌ ଚ ରୋମହର୍ଷେ ଚ କଣ୍ଟକଃ ।

---

୧ । ସ୍ୱଭବ । ଅନୁବାସ୍ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅନୁକ ବୋଲି ।
୨ । ଖଣ୍ଡ । ବଳ୍କଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶଲ୍କ କହି । ୩ । ପୀନାର (ମୋଦର) କୁ ନସ୍ତ କହି ।
୪ । ମଳ । ପାପ । ଦମ୍ଭ ଏମାନଙ୍କୁ କଲ୍କ କହି ।
୫ । ଶୂଳ । ଶଙ୍କରଧନୁ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପିନାକ କହି ।
୬ । ହସ୍ତିନୀକୁ ଧେନୁକା କହି । ୭ । ମେଘସମୂହକୁ କାଳିକା କହି ।
୮ । ଯାତନା । ବୃତ୍ତି ଏ ଦୁହିଙ୍କି କାରିକା କହି ।
୯ । କର୍ଣ୍ଣଭୂଷଣ । ହସ୍ତିଶୁଣ୍ଢ । ଅଙ୍ଗୁଳି । ପଦ୍ମର । ବୀଜକୋଷ ଏମାନଙ୍କୁ କର୍ଣ୍ଣିକା ବୋଲି
୧୦ । ରୂପବଶିଷ୍ଟ । ପ୍ରଧାନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବୃନ୍ଦାରକ କହି ।
୧୧ । ମୁଖ୍ୟ । ଅନ୍ୟ । କେବଳ ଏମାନଙ୍କୁ ଏକ ବୋଲି ।
୧୨ । କୌକୁଟିକ । ନିକଟଦର୍ଶୀ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦାମ୍ଭିକ କହି ।
୧୩ । ପ୍ରଭୁକଲଦର୍ଶୀ କାର୍ଯ୍ୟାକ୍ଷମ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଲଲାଟିକ କହି ।
୧୪ । ଚକ୍ରର ମଧ୍ୟଦେଶ । କଳସ (କରଭୂଷଣଖଣ୍ଡ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଟକ ବୋଲି ।
୧୫ । ସୂଚୀର ଅଗ୍ର । କ୍ଷୁଦ୍ରଶତ୍ରୁ ରୋମହର୍ଷଣ (ରୋମାଞ୍ଚ) ଏମାନଙ୍କୁ କଣ୍ଟକ ବୋଲାଯାଏ

ଖାନ୍ତାଃ ।

[୧] ମୟୂଖସ୍ତ୍ୱିଟ୍ କରଜ୍ୱାଲାସ୍ୱ [୨] ଽଳିବାଣୌ ଶିଳୀମୁଖୌ ।
[୩] ଶଙ୍ଖୋ ନିଧୌ ଲଲାଟାସ୍ଥ୍ନି କମ୍ବୌ ନ ସ୍ତ୍ରୀ [୪] ଇନ୍ଦ୍ରିୟେ ଽପି ଖଂ
[୫] ଘୃଣି ଜ୍ୱାଲେ ଅପି ଶିଖେ [୬] ବୈଶାଖୌ ମନ୍ଥମାଧବୌ ।

ଗାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଭୁଜଙ୍ଗଃ ପନ୍ନଗେ ଷିଡ୍ଗେ [୨] ଶୈଳବୃକ୍ଷୌ ନଗାବଗୌ ॥
[୩] ଆଶୁଗୌ ବାୟୁବିଶିଖୌ [୪] ଶରାର୍କବିହଗାଃ ଖଗାଃ ।
[୫] ପତଙ୍ଗୌ ପକ୍ଷିସୂର୍ଯ୍ୟୌ ଚ [୬] ପୂଗଃ କ୍ରମୁକ ବୃନ୍ଦୟୋଃ ।
[୭] ପଶବୋ ଽପି ମୃଗା [୮] ବେଗଃ ପ୍ରବାହ ଜବୟୋ ରପି
[୯] ପରାଗଃ କୌସୁମେ ରେଣୌ, ସ୍ନାନୀୟାଦୌ ରଜସ୍ୟପି ।
[୧୦] ଗଜେ ଽପି ନାଗମାତଙ୍ଗା [୧୨] ଅପାଙ୍ଗସ୍ତିଲକେ ଽପି ଚ ।

ଖାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ତ୍ୱିଟ୍ (ଅଗ୍ନିକଣା) କିରଣସମୂହ ଏ ତିହିଁକି ମୟୂଖ କହି ।
୨ । ଅଳି (ଭ୍ରମର) । ବାଣ (ଶର) ଏ ଦୁହିଁକି ଶିଳୀମୁଖ କହି ।
୩ । ନିଧିବିଶେଷ । ଲଲାଟର ଅସ୍ଥି କମ୍ବୁ ଏମାନଙ୍କୁ ଶଙ୍ଖ ବୋଲି ।
୪ । ଆକାଶ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଏ ଦୁହିଁକି ଖ ବୋଲି ।
୫ । ଘୃଣି । (କିରଣ) ଅଗ୍ନିଶିଖା ଏ ଦୁହିଁକି ଶିଖା ବୋଲି ।
୬ । ମନ୍ଥନଦଣ୍ଡ (ଖୁଆ) ମାଧବ ଏ ଦୁହିଁକି ବୈଶାଖ ବୋଲି ।

ଗାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ପନ୍ନଗ (ସର୍ପ) ଷିଡ୍ଗ (କାମୁକ) ଏ ଦୁହିଁକି ଭୁଜଙ୍ଗ କହି ।
୨ । ପର୍ବତ । ବୃକ୍ଷ ଏ ଦୁହିଁକି ନଗ କହି ଏବଂ ଅଗ କହି ।
୩ । ବାୟୁ । ବାଣ ଏ ଦୁହିଁକି ଆଶୁଗ କହି । ୪ । ବାଣ । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ପକ୍ଷୀ ଏମାନଙ୍କୁ ଖଗ କହି
୫ । ପକ୍ଷୀ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏ ଦୁହିଁକି ପତଙ୍ଗ କହି । ୬ । କ୍ରମୁକ । ବୃନ୍ଦ ଏ ଦୁହିଁକି ପୂଗ କହି ।
୭ । ପଶୁଙ୍କୁ ମୃଗ କହି । ୮ । ଜଳପ୍ରବାହ ଜବ (ଶୀଘ୍ର) ଏ ଦୁହିଁକି ବେଗ କହି ।
୯ । ପୁଷ୍ପରେଣୁ, ସ୍ନାନୀୟ ଦ୍ରବ୍ୟ । ଧୂଳି ଏମାନଙ୍କୁ ପରାଗ କହି ।
୧୦ । ହସ୍ତିକି ନାଗ ଓ ମାତଙ୍ଗ ବୋଲାଯାଏ । ୧୧ । ତିଳକକୁ ଅପାଙ୍ଗ କହି ।

[୧] ସର୍ଗଃ ସ୍ୱଭାବନିର୍ମୋକ୍ଷନିସର୍ଗାଧ୍ୟାୟସୃଷ୍ଟିଷୁ ।
[୨] ଯୋଗଃ ସନ୍ନହନୋପାୟଧ୍ୟାନସଙ୍ଗତିଯୁକ୍ତିଷୁ ।
[୩] ଭୋଗଃ ସୁଖେ ସ୍ତ୍ର୍ୟାଦିଭୃତାବହେଶ୍ଚ ଫଣକାୟୟୋଃ ।
[୪] ଚାତକେ ହରିଣେ ପୁଂସି ସାରଙ୍ଗଃ ଶବଳେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୫] କପୌ ଚ ପ୍ଲବଗଂ [୬] ଶାପେ ତ୍ୱଭିଷଙ୍ଗଃ ପରାଭବେ ।
[୭] ଯାନାଦ୍ୟଙ୍ଗେ ଯୁଗଃ ପୁଂସି ଯୁଗଂ ଯୁଗ୍ମେ କୃତାଦିଷୁ ।
[୮] ସ୍ୱର୍ଗେଷୁପଶୁବାଗ୍ବଜ୍ରଦିଙ୍ନେତ୍ରଘୃଣିଭୂଜଲେ ।
ଲକ୍ଷ୍ୟଦୃଷ୍ଟ୍ୟା ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ପୁଂସି ଗୌ [୯] ଲିଙ୍ଗଂ ଚିହ୍ନଶେଫସୋଃ ।
[୧୦] ଶୃଙ୍ଗଂ ପ୍ରାଧାନ୍ୟସାନ୍ୱୋଶ୍ଚ [୧୧] ବରାଙ୍ଗଂ ମୂର୍ଦ୍ଧଗୁହ୍ୟୟୋଃ ।
[୧୨] ଭଗଂ ଶ୍ରୀ କାମ ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟ ଯତ୍ନାର୍କ କୀର୍ତ୍ତିଷୁ ।

ଘାନ୍ତାଃ ।

[୧] ପରିଘଃ ପରିଘାତେଽସ୍ତ୍ରେଽପ୍ୟୋ [୨]ଘୋ ବୃନ୍ଦେଽମ୍ଭସାଂ ରୟେ ।

---

୧ । ସ୍ୱଭାବ । ନିର୍ମୋକ୍ଷ । ନିସର୍ଗ । ଅଧ୍ୟାୟ । ସୃଷ୍ଟି ଏମାନଙ୍କୁ ସର୍ଗ କହି ।
୨ । ସନ୍ନହନ । ଉପାୟ । ଧ୍ୟାନ । ସଙ୍ଗତି । ଯୁକ୍ତି ଏମାନଙ୍କୁ ଯୋଗ କହି ।
୩ । ସୁଖ । ସ୍ତ୍ରୀଆଦିଙ୍କ ପୋଷଣ । ସର୍ପର ଫଣା ଏବଂ ଦେହ ଏମାନଙ୍କୁ ଭୋଗ କହି ।
୪ । ଚାତକ । ହରିଣ । ଶବଳ ଏମାନଙ୍କୁ ସାରଙ୍ଗ ବୋଲାଯାଏ ।
୫ । କପିକି ପ୍ଲବଗ କହି ।   ୬ । ଶାପ । ପରାଭବ ଏ ଦୁହିଁକି ଅଭିଷଙ୍ଗ କହି ।
୭ । ଯାନାଦିର ଅଙ୍ଗ । ଯୁଗ୍ମ । ସତ୍ୟାଦିଯୁଗ ଏମାନଙ୍କୁ ଯୁଗ କହି ।
୮ । ସ୍ୱର୍ଗ । ବାଣ । ପଶୁ । ବଚନ । ବଜ୍ର । ଦିକ୍ । ନେତ୍ର । କିରଣ । ପୃଥିବୀ । ଜଳ
୯ । ଚିହ୍ନ । ଉପସ୍ଥ ଏ ଦୁହିଁକି ଲିଙ୍ଗ କହି ।   (ଏମାନଙ୍କୁ ଗୋ ବୋଲି ।
୧୦ । ପ୍ରାଧାନ୍ୟ । ପର୍ବତସାନୁ ଏ ଦୁହିଁକି ଶୃଙ୍ଗ ବୋଲି ।
୧୧ । ମୂର୍ଦ୍ଧା । ଗୁହ୍ୟ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବରାଙ୍ଗ ବୋଲି ।
୧୨ । ଶ୍ରୀ । କାମ । ମାହାତ୍ମ୍ୟ । ବୀର୍ଯ୍ୟ । ଯତ୍ନ । ଅର୍କ । କୀର୍ତ୍ତି ଏମାନଙ୍କୁ ଭଗ ବୋଲି ।

ଘାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ପରିଘାତ (ହନନ) ଅସ୍ତ୍ରବିଶେଷ ଏ ଦୁହିଁକି ପରିଘ କହି ।
୨ । ସମୂହ । ଜଳମାନଙ୍କର ବେଗ ଏ ଦୁହିଁକି ଓଘ କହି ।

[୧] ମୂଲ୍ୟେ ପୂଜାବିଧାବର୍ଘୋ [୨] ଽଂହୋ ଦୁଃଖ ବ୍ୟସନେଷ୍ୱଘ ।
[୩] ତ୍ରିଷ୍ୱିଷ୍ଟେଽଲ୍ପେ ଲଘୁ(ଚାନ୍ତାଃ)[୪]କାଚାଃ ଶିକ୍ୟ ମୃଦ୍ଭେଦଦୃଗ୍ରୁଜଃ
[୫] ବିପର୍ଯ୍ୟାସେ ବିସ୍ତରେ ଚ ପ୍ରପଞ୍ଚଃ [୬] ପାବକେ ଶୁଚିଃ ।
ମାସ୍ୟମାତ୍ୟେ ଚାତ୍ୟୁପଧେ ପୁଂସି ମେଧ୍ୟେ ସିତେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୭] ଅଭିଷ୍ୱଙ୍ଗେ ସ୍ପୃହାୟାଂ ଚ ଗଭସ୍ତୌ ଚ ରୁଚିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।

ଛାନ୍ତାଃ ।

[୧] ପ୍ରସନ୍ନେ ଭଲ୍ଲୁକେଽପ୍ୟଚ୍ଛୋ [୨] ଗୁଚ୍ଛଃ ସ୍ତବକ ହାରୟୋଃ ।
[୩] ପରିଧାନାଞ୍ଚଲେ କଚ୍ଛୋ ଜଲପ୍ରାନ୍ତେ ତ୍ରିଲିଙ୍ଗକଃ ।

ଜାନ୍ତାଃ ।

[୧] କେକିତାର୍କ୍ଷ୍ୟାବହିଭୁଜୌ [୨] ଦନ୍ତବିପ୍ରାଣ୍ଡଜା ଦ୍ୱିଜାଃ ।

---

୧ । ମୂଲ୍ୟ । ପୂଜାବିଧି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅର୍ଘ କହି ।
୨ । ଦୁଃଖ । ବିପତ୍ତି ଏମାନଙ୍କୁ ଅଘ କହି ।
୩ । ବାଞ୍ଛିତ । ଅଳ୍ପ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଲଘୁ କହି ।

ଚାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୪ । ଶିକା । ମୃତ୍ତିକାବିଶେଷ । ଚକ୍ଷୁରୋଗ ଏମାନଙ୍କୁ କାଚ କହି ।
୫ । ବିପର୍ଯ୍ୟାସ । ବିସ୍ତର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରପଞ୍ଚ କହି ।
୬ । ଅଗ୍ନି । ଆଷାଢ଼ମାସ । ଉପଧା । ମେଧ୍ୟ । ଶୁଭ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ଏମାନଙ୍କୁ ଶୁଚି କହି ।
୭ । ଆସକ୍ତି । ଇଚ୍ଛା । କିରଣ ଏମାନଙ୍କୁ ରୁଚି କହି ।

ଛାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ପ୍ରସନ୍ନ (ନିର୍ମଳ) ଭଲ୍ଲୁକ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅଚ୍ଛ କହି ।
୨ । ସ୍ତବକ । ହାର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଗୁଚ୍ଛ କହି ।
୩ । ପିନ୍ଧିବା ଲୁଗାର ଅଞ୍ଚଳ । ଜଳର ପ୍ରାନ୍ତଭାଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଚ୍ଛ କହି ।

ଜାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ ମୟୂର । ଗରୁଡ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅହିଭୁଜ କହି ।
୨ । ଦନ୍ତ । ବିପ୍ର । ଅଣ୍ଡଜ ଏମାନଙ୍କୁ ଦ୍ୱିଜ କହି ।

[୧] ଅଜା ବଷ୍ଟୁ ହରଣ୍ଣାଗା [୨] ଗୋଷ୍ଠାଧ୍ଵନବହା ବ୍ରଜାଃ ।
[୩] ଧର୍ମ୍ମରାଜୌ ଜନଯମୌ [୪] ଭୁଷ୍ଣୋଦନ୍ତେ ଽପି ନ ସ୍ତ୍ରିଯ୍ୟାଂ ।
[୫] ବଳଜେ କ୍ଷେତ୍ରପୂର୍ଦ୍ଵାରେ [୬] ବଲଜା ବଲ୍ଗୁ ଦର୍ଶନା ।
[୭] ସମେଷ୍ଟାଂଶେ ରଣେ ଽପ୍ୟାଜଃ [୮] ପ୍ରଜା ସ୍ୟାତ୍ ସନ୍ତତୌଜନେ
[୯] ଅବ୍ଜୌ ଶଙ୍ଖଶଶାଙ୍କୌ ଚ [୧୦] ସ୍ଵକେ ନଭ୍ୟେ ନିଜଂ ତ୍ରିଷୁ ।

ଝାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଝଞ୍ଝା ଧ୍ଵନିବଶେଷେ ଚ ଝଞ୍ଝା ଽମ୍ବୁକଣବର୍ଷଣେ ।

ଞାନ୍ତାଃ ।

[୧] ପୁଷ୍ୟାମ୍ବନ ପ୍ରବାଣେ ଚ କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞୌ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗକଃ ।
[୨] ସଂଜ୍ଞା ସ୍ୟାଚ୍ଚେତନାନାମ ହସ୍ତାଦ୍ୟୈଶ୍ଚାର୍ଥସୂଚନା ।
[୩] ଦୋଷଜ୍ଞୌ ବୈଦ୍ୟବଦ୍ଵାଂସୌ [୪] ଜ୍ଞୋ ବଦ୍ଵାନ୍ ସୋମଜୋ ଽପିଚ

---

୧ । ଚଷ୍ଟୁ । ଚର । ଛଳେ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଜ କହି ।
୨ । ଗୋଷ୍ଠ । ପଥ । ସମୂହ ଏମାନଙ୍କୁ ବ୍ରଜ କହି ।
୩ । ଜିନ (ବୁଦ୍ଧ) ଯମ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଧର୍ମ୍ମରାଜ କହି । ୪ । ଦନ୍ତକୁ କୁଞ୍ଜ କହି ।
୫ । କ୍ଷେତ୍ର । ପୁରଦ୍ଵାର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବଳଜ କହି ।
୬ । ବଲ୍‌ଗୁଦର୍ଶନ (ମନୋହର ଦର୍ଶନ) କୁ ବଳଜା କହି ।
୭ । ସମାନ । ପୃଥକର ଅଂଶ । ରଣ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଜ କହି ।
୮ । ସନ୍ତତି । ମନୁଷ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରଜା ବୋଲି ।
୯ । ଶଙ୍ଖ । ଚନ୍ଦ୍ର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅବ୍ଜ କହି । ୧୦ । ଆତ୍ମୀୟ । ନିତ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନିଜ କହି ।

ଝାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ଧ୍ଵନିବିଶେଷ ଜଳକଣା ବର୍ଷଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କ ଝଂଝା କହି ।

ଞାନ୍ତ ବର୍ଗଃ ।

୧ । ଆତ୍ମା । ପ୍ରବୀଣ (ଚତୁର) ଏ ଦୁହିଙ୍କି କ୍ଷେତ୍ରଜ୍ଞ କହି ।
୨ । ଚେତନ । ନାମ ହସ୍ତ ଆଦି ଅର୍ଥସୂଚନା ଏମାନଙ୍କୁ ସଂଜ୍ଞା କହି ।
୩ । ବୈଦ୍ୟ । ପଣ୍ଡିତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦୋଷଜ୍ଞ କହି ।
୪ । ପଣ୍ଡିତ । ବୁଧଗ୍ରହ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଜ୍ଞ କହି ।

ଟାନ୍ତ ।

[୧] କାକେଭଗଣ୍ଡୌ କରଟୌ [୨] ଗଜଗଣ୍ଡକଟୌ କଟୌ ।
[୩] ଶିପିବିଷ୍ଟସ୍ତୁ ଖଲତୌ ଦୁଶ୍ଚର୍ମଣି ମହେଶ୍ୱରେ ।
[୪] ଦେବଶିଳ୍ପିନ୍ୟପି ତ୍ୱଷ୍ଟା [୫] ଦିଷ୍ଟଂ ଦୈବେଽପି ନ ଦ୍ୱୟୋଃ ।
[୬] ରସେ କଟୁଃ କଟ୍ୱକାର୍ଯ୍ୟେ ତ୍ରିଷୁ ମତ୍ସରତୀକ୍ଷ୍ଣୟୋଃ ।
[୭] ରିଷ୍ଟଂ କ୍ଷେମାଶୁଭାଭାବେଷ୍ୱ [୮] ରିଷ୍ଟେ ତୁ ଶୁଭାଶୁଭେ ।
[୯] ମାୟାନିଶ୍ଚଳଯନ୍ତ୍ରେଷୁ କୈତବାନୃତରାଶିଷୁ ।
ଅୟୋଘନେ ଶୈଳଶୃଙ୍ଗେ ସୀରାଙ୍ଗେ କୂଟମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୧୦] ସୂକ୍ଷ୍ମୈଲାୟାଂ ତ୍ରୁଟିଃ ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୟାତ୍କାଲେଽଲ୍ପେ ସଂଶୟେଽପି ସା ।
[୧୧] ଅତ୍ୟୁତ୍କର୍ଷାଶ୍ରୟଃ କୋଟ୍ୟଃ [୧୨] ମୂଲେ ଲଗ୍ନକଚେ ଜଟା ।
[୧୩] ବ୍ୟୁଷ୍ଟିଃ ଫଲେ ସମୃଦ୍ଧୌ ଚ [୧୪] ଦୃଷ୍ଟିର୍ଜ୍ଞାନେଽକ୍ଷ୍ଣି ଦର୍ଶନେ
[୧୫] ଇଷ୍ଟିର୍ଯାଗେଚ୍ଛୟୋଃ [୧୬] ସୃଷ୍ଟିର୍ନିଶ୍ଚିତେ ବହୁଳେ ତ୍ରିଷୁ ॥

ଟାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । କାକ, ହସ୍ତିର ଗଣ୍ଡଦେଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କରଟ କହି ।
୨ । ହସ୍ତିର ଗଣ୍ଡ, କଟିଦେଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଟ କହି ।
୩ । ମହାଦେବ, ଖଲ୍ୱାଟ, ଦୁଶ୍ଚର୍ମା ଏମାନଙ୍କୁ ଶିପିବିଷ୍ଟ କହି ।
୪ । ଦେବଶିଳ୍ପୀ (ବିଶ୍ୱକର୍ମା)ଙ୍କୁ ତ୍ୱଷ୍ଟା କହି ।   ୫ । ଦୈବକୁ ଦିଷ୍ଟ କହି ।
୬ । ରସବିଶେଷ । ଅକାର୍ଯ୍ୟ । ମତ୍ସର । ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଏମାନଙ୍କୁ କଟୁ କହି ।
୭ । ମଙ୍ଗଳ । ଅଶୁଭ । ଅଭାବ ଏମାନଙ୍କୁ ରିଷ୍ଟ କହି ।
୮ । ଶୁଭ । ଅଶୁଭ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅରିଷ୍ଟ କହି ।   (ଏମାନଙ୍କୁ କୂଟ କହି
୯ । ମାୟା । ନିଶ୍ଚଳ । ଯନ୍ତ୍ର । କପଟ, ମିଥ୍ୟା, ରାଶି, ହାତୁଡ଼ୀ, ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗ, ଲଙ୍ଗଳରଅଗ୍ର
୧୦ । ଛୋଟଅଳାଇଚ । ଅଳ୍ପକାଳ ସନ୍ଦେହ ଏମାନଙ୍କୁ ତ୍ରୁଟି କହି ।
୧୧ । ଅତିଉତ୍କର୍ଷ । ଆଶ୍ରୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କୋଟି କହି ।
୧୨ । ବୃକ୍ଷମୂଳ । ଜଟିଳ । କେଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଜଟା କହି ।
୧୩ । ଫଳ, ସମୃଦ୍ଧି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବ୍ୟୁଷ୍ଟି କହି । ୧୪ । ଜ୍ଞାନ, ଚକ୍ଷୁ, ଦର୍ଶନ ଏମାନଙ୍କୁ ଦୃଷ୍ଟି କହି
୧୫ । ଯାଗ, ଇଚ୍ଛା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଇଷ୍ଟି କହି । ୧୬ । ନିଶ୍ଚିତ ବହୁଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସୃଷ୍ଟି କହି ।

[୧] କଷ୍ଟେ ତୁ କୃଚ୍ଛ୍ରଗହନେ ଦକ୍ଷାମନ୍ଦାଗଦେଷୁ ଚ ।
[୨] ପଟୁର୍ଦ୍ୱୌ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗୌ ଚ (ଠାନ୍ତାଃ) [୩] ନୀଳକଣ୍ଠଃ ଶିବେଽପିଚ
[୪] ପୁଂସି କୋଷ୍ଠୋଽନ୍ତର୍ଜଠରଂ କୁଶୂଲୋଽନ୍ତର୍ଗୃହନ୍ତଥା ।
[୫] ନିଷ୍ଠା ନିଷ୍ପତ୍ତି ନାଶାନ୍ତାଃ [୬] କାଷ୍ଠୋତ୍କର୍ଷେ ସ୍ଥିତୌ ଦିଶି ।
[୭] ତ୍ରିଷୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠୋଽତିଶସ୍ତେଽପି [୮] କନିଷ୍ଠୋଽତିଯୁବାଳ୍ପୟୋଃ

ଡାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଦଣ୍ଡୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଲଗୁଡ଼େଽପି ସ୍ୟା [୨] ଦ୍‌ଗୁଡୋ ଗୋଲେକ୍ଷୁପାକୟୋଃ
[୩] ସର୍ପମାଂସାତ୍ପଶୂ ବ୍ୟାଡୌ [୪] ଗୋ ଭୂବାଚସ୍ତ୍ୱିଡ଼ା ଇଳା ।
[୫] କ୍ଷ୍ୱେଡ଼ା ବଂଶଶଳାକାପି [୬] ନାଡ଼ୀ କାଲେଽପି ଷଟ୍କ୍ଷଣେ ।
[୭] କାଣ୍ଡୋଽସ୍ତ୍ରୀ ଦଣ୍ଡବାଣାର୍ବ୍ବବର୍ଗାବସରବାରିଷୁ ।
[୮] ସ୍ୟାଦ୍ଭାଣ୍ଡମଶ୍ୱାଭରଣେଽମତ୍ରେ ମୂଳବଣିଗ୍ଧନେ ।।

---

୧ । ଦୁଃଖ, ସଙ୍କଟ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି କଷ୍ଟ କହି ।

୨ । ନିପୁଣ, ଅମନ୍ଦ, ଅରୋଗୀ ଏମାନଙ୍କୁ ପଟୁ କହି ।

ଠାନ୍ତ ବର୍ଗଃ ।

୩ । ଶିବଙ୍କୁ ନୀଳକଣ୍ଠ କହି ।

୪ । ଉଦରର ମଧ୍ୟ, ଧାନ୍ୟର ଡୋଲି, ଗୃହର ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ କୋଷ୍ଠ ବୋଲି ।

୫ । ନିଷ୍ପନ୍ନ, ନାଶ, ଅବଧି ଏମାନଙ୍କୁ ନିଷ୍ଠା ବୋଲି ।

୬ । ଉତ୍କର୍ଷ, ସ୍ଥିତି (ମର୍ଯ୍ୟାଦା) ଦିଗ୍ ଏମାନଙ୍କୁ କାଷ୍ଠା କହି ।

୭ । ଅତି ପ୍ରଶସ୍ତକୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କହି । ୮ । ଅତି ଯୁବା, ଅତିଅଳ୍ପ, ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି କନିଷ୍ଠ କହି

ଡାନ୍ତ ବର୍ଗଃ ।

୧ । ଲଗୁଡ଼କୁ (ଯଷ୍ଟିକୁ) ଦଣ୍ଡ କହି । ୨ । ଗୋଲ ଇକ୍ଷୁରସପାକ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଗୁଡ଼ କହି

୩ । ସର୍ପ, ମାଂସାଶୀ ପଶୁ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବ୍ୟାଡ କହି ।

୪ । ଇଳା, ପୃଥିବୀ, ଗୋ ଏମାନଙ୍କୁ ଇଡ଼ା କହି ।

୫ । ବଂଶଶଳାକାକୁ କ୍ଷ୍ୱେଡ଼ା କହି । ୬ । ଛଅକ୍ଷଣ, କାଳ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ନାଡ଼ୀ କହି ।

୭ । ଦଣ୍ଡ ବାଣ କୁତ୍ସିତ ବର୍ଗ ଅବସର ଜଳ ଏମାନଙ୍କୁ କାଣ୍ଡ କହି ।

୮ । ଅଶ୍ୱର ଅଭରଣ·ଅମତ୍ର ବଣିକର ମୂଳଧନ ଏମାନଙ୍କୁ ଭାଣ୍ଡ କହି ।

ଢାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଭୃଶ ପ୍ରତିଜ୍ଞଯୋର୍ବାଢ଼ଂ ପ୍ରଗାଢଂ [୨] ଭୃଶକୃଚ୍ଛ୍ରଯୋଃ ।
[୩] ଶକ୍ତସ୍ଥୂଲୌ ତ୍ରିଷୁ ଦୃଢୌ [୪] ବ୍ୟୂଢୌ ବିନ୍ୟସ୍ତ ସଂହତୌ ॥

ଣାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଭ୍ରୂଣୋଽର୍ଭକେ ସ୍ତ୍ରୈଣଗର୍ଭେ [୨] ବାଣୋ ବଲସୁତେ ଶରେ ।
[୩] କଣୋଽତିସୂକ୍ଷ୍ମେ ଧାନ୍ୟାଂଶେ [୪] ସଂଘାତେ ପ୍ରମଥେ ଗଣଃ
[୫] ପଣୋ ଦ୍ୟୂତାଦିଷୂତ୍ସୃଷ୍ଟେ ଭୃତୌ ମୂଲ୍ୟେ ଧନେଽପି ଚ ।
[୬] ମୌର୍ବ୍ୟାଂ ଦ୍ରବ୍ୟାଶ୍ରିତେ ସତ୍ୱଶୁକ୍ଳସନ୍ଧ୍ୟାଦିକେ ଗୁଣଃ ।
[୭] ନିର୍ବ୍ୟାପାରସ୍ଥିତୌ କାଲବିଶେଷୋତ୍ସବଯୋଃ କ୍ଷଣଃ ।
[୮] ବର୍ଣ୍ଣୋ ଦ୍ୱିଜାଦୌ ଶୁକ୍ଲାଦୌ ସ୍ତୁତୌ ବର୍ଣ୍ଣଂ ତୁ ବାକ୍ଷରେ ॥
[୯] ଅରୁଣୋଭାସ୍କରେଽପି ସ୍ୟାଦ୍ବର୍ଣ୍ଣଭେଦେଽପି ଚ ତ୍ରିଷୁ ।
[୧୦] ସ୍ଥାଣୁଃ ଶର୍ବେଽପ୍ୟଥ ଦ୍ରୋଣଃ କାକେଽପି ଚ [୧୧] ରବେ ରଣଃ

ଢାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ଭୃଶ (ଅତିଶୟାର୍ଥ) ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବାଢ଼ କହି ।
୨ । ଭୃଶ (ଅତିଶୟାର୍ଥ) କୃଚ୍ଛ୍ର (କ୍ଳେଶ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରଗାଢ଼ କହି ।
୩ । ଶକ୍ତ । ସ୍ଥୂଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦୃଢ଼ କହି ।
୪ । ବିନ୍ୟସ୍ତ । ସଂହତ (ମିଳିତ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବ୍ୟୂଢ଼ କହି ।

ଣାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ବାଳକ । ସ୍ତ୍ରୀରଗର୍ଭ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଭ୍ରୂଣ କହି । ୨ । ବଳିରପୁତ୍ର । ଶର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବାଣ କହି
୩ । ଅତିସୂକ୍ଷ୍ମ । ଧାନ୍ୟର ଅଂଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଣ କହି ।
୪ । ସମୂହ । ପ୍ରମଥ (ଶିବାନୁଚର) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଗଣ କହି ।
୫ । ଦ୍ୟୂତାଦିକ୍ରିୟା । ବିକ୍ରେୟପଦାର୍ଥ । ବେତନ । ମୂଲ୍ୟ । ଧନ ଏମାନଙ୍କୁ ପଣ କହି ।
୬ । ଧନୁର୍ଗୁଣ । ଦ୍ରବ୍ୟାଶ୍ରିତ । ସତ୍ୱଶୁକ୍ଳାଦି ଏମାନଙ୍କୁ ଗୁଣ କହି ।
୭ । ବ୍ୟାପାରଶୂନ୍ୟ । ସ୍ଥିତି । କାଳବିଶେଷ । ଉତ୍ସବ ଏମାନଙ୍କୁ କ୍ଷଣ କହି ।
୮ । ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି । ଶୁକ୍ଳାଦି । ସ୍ତୁତି । ଅକ୍ଷର ଏମାନଙ୍କୁ ବର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ।
୯ । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ବର୍ଣ୍ଣଭେଦ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅରୁଣ କହି ।
୧୦ । ମହାଦେବ । ଦ୍ରୋଣ । କାକ ଏମାନଙ୍କୁ ସ୍ଥାଣୁ କହି । ୧୧ । ଶବ୍ଦକୁ ରଣ କହି ।

[୧] ଗ୍ରାମଣୀର୍ନାପିତେ ପୁଂସି ଶ୍ରେଷ୍ଠେ ଗ୍ରାମାଧିପେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୨] ଊର୍ଣ୍ଣା ମେଷାଦି ଲୋମ୍ନି ସ୍ୟାଦାବର୍ତ୍ତେ ଚାନ୍ତରା ଭ୍ରୁବୋଃ ॥
[୩] ହରଣୀ ସ୍ୟାନ୍ମୃଗୀ ହେମପ୍ରତିମା ହରିତା ଚ ଯା ।
ତ୍ରିଷୁ [୪] ପାଣ୍ଡୌ ଚ ହରିଣଃ [୫] ସ୍ଥୂଣା ସ୍ତମ୍ଭେଽପି ବେଶ୍ମନଃ
[୬] ତୃଷ୍ଣେ ସ୍ପୃହା-ପିପାସେ ଦ୍ୱେ [୭] ଜୁଗୁପ୍ସାକରୁଣେ ଘୃଣେ ।
[୮] ବଣିକ୍ ପଥେଽପି ବିପଣିଃ [୯] ସୁରା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ଚ ବାରୁଣୀ ॥
[୧୦] କରେଣୁରିଭ୍ୟାଂ ସ୍ତ୍ରୀ ନେଭେ [୧୧] ଦ୍ରବିଣଂ ତୁ ବଲଂ ଧନଂ
[୧୨] ଶରଣଂ ଗୃହରକ୍ଷିତ୍ରୋଃ [୧୩] ଶ୍ରୀପର୍ଣ୍ଣଂ କମଲେଽପି ଚ ॥
[୧୪] ବିଷାଭିମରଲୌହେଷୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣଂ କ୍ଲୀବେ ଖରେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୧୫] ପ୍ରମାଣଂ ହେତୁମର୍ଯ୍ୟାଦାଶାସ୍ତ୍ରେୟତ୍ତା ପ୍ରମାତୃଷୁ ॥
[୧୬] କରଣଂ ସାଧକତମଂ କ୍ଷେତ୍ରଗାତ୍ରେନ୍ଦ୍ରିୟେଷ୍ୱପି ।

---

୧ । ନାପିତ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଗ୍ରାମାଧିପ ଏମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରାମଣୀ କହି ।
୨ । ମେଷାଦିଲୋମ । କଲଭଉଁରି । ଭ୍ରୂମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ ଊର୍ଣ୍ଣା କହି ।
୩ । ମୃଗୀ । ସୁବର୍ଣ୍ଣପ୍ରତିମା । ହରିଦ୍ବର୍ଣ୍ଣ ଏମାନଙ୍କୁ ହରିଣୀ କହି ।
୪ । ପାଣ୍ଡୁବର୍ଣ୍ଣକୁ ହରିଣ ବୋଲାଯାଏ । ୫ । ଘରର ସ୍ତମ୍ଭକୁ ସ୍ଥୂଣା କହି ।
୬ । ସ୍ପୃହା । ପିପାସା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ତୃଷ୍ଣା ବୋଲି ।
୭ । ନିନ୍ଦା । କୃପା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଘୃଣା ବୋଲି ।
୮ । ବଣିକ୍ପଥକୁ (ହାଟ ଓ ବଜାରକୁ) ବିପଣି କହି ।
୯ । ସୁରା । ପଶ୍ଚିମଦିଗ୍ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବାରୁଣୀ କହି ।
୧୦ । ହସ୍ତୀ । ହସ୍ତିନୀ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କରେଣୁ କହି ।
୧୧ । ବଳ । ଧନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦ୍ରବିଣ କହି ।
୧୨ । ଗୃହ । ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶରଣ କହି । ୧୩ । କମଳକୁ (ପଦ୍ମକୁ) ଶ୍ରୀପର୍ଣ୍ଣ କହି
୧୪ । ବିଷ । ଯୁଦ୍ଧ । ଲୌହ । ଖର ଏମାନଙ୍କୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣ କହି ।
୧୫ । ହେତୁ । ମର୍ଯ୍ୟାଦା । ଶାସ୍ତ୍ର । ଇୟତ୍ତା । ପ୍ରମାତା ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରମାଣ କହି ।
୧୬ । ସାଧକତମ । କ୍ଷେତ୍ର । ଗାତ୍ର । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଏମାନଙ୍କୁ କରଣ କହି ।

[୧] ପ୍ରାଣ୍ୟୁତ୍ପାଦେ ସଂସରଣମସମ୍ବାଧ ଚମୂଗତୌ ।
ଘଣ୍ଟାପଥେଽଥ [୨] ବାନ୍ତାନ୍ନେ ସମୁଦ୍ଗିରଣମୁନ୍ନୟେ ।।
ଅତସ୍ତ୍ରିଷୁ [୩] ବିଷାଣଂ ସ୍ୟାତ୍ ପଶୁଶୃଙ୍ଗେଭଦନ୍ତୟୋଃ ।
[୪] ପ୍ରବଣଂ କ୍ରମନିମ୍ନୋର୍ବ୍ୟାଂ ପ୍ରହ୍ୱେ ନା ତୁ ଚତୁଷ୍ପଥେ ।
[୫] ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣୌ ନିଚିତାଶୁଦ୍ଧୌ [୬] ଈରିଣଂ ଶୂନ୍ୟମୂଷରଂ ।

ତାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଦେବସୂର୍ଯ୍ୟୌ ବିବସ୍ୱନ୍ତୌ [୨] ସରସ୍ୱନ୍ତୌ ନଦାର୍ଣ୍ଣବୌ ।
[୩] ପକ୍ଷିତାର୍କ୍ଷ୍ୟୌ ଗରୁତ୍ମନ୍ତୌ [୪] ଶକୁନ୍ତୌ ଭାସପକ୍ଷିଣୌ ।
[୫] ଅଗ୍ନ୍ୟୁତ୍ପାତୌ ଧୂମକେତୂ [୬] ଜୀମୂତୌ ମେଘପର୍ବ୍ବତୌ ।
[୭] ହସ୍ତୌ ତୁ ପାଣିନକ୍ଷତ୍ରେ [୮] ମରୁତୌ ପବନାମରୌ ।

---

୧ । ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ । ଅସମ୍ବନ୍ଧ ସୈନ୍ୟ ଗମନ । ପ୍ରଧାନପଥ ଏମାନଙ୍କୁ ସଂସରଣ କହି
୨ । ବାନ୍ତିକୃତ ଅନ୍ନ । ଉନ୍ନତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସମୁଦ୍ଗିରଣ କହି ।
୩ । ପଶୁଶୃଙ୍ଗ । ହସ୍ତିଦନ୍ତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିଷାଣ କହି ।
୪ । କ୍ରମରେ ନିମ୍ନଥିବା ଭୂମି । ନତ । ଚତୁଷ୍ପଥ ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବଣ କହି ।
୫ । ସମାକୀର୍ଣ୍ଣ । ଅଶୁଦ୍ଧ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ କହି ।
୬ । ଶୂନ୍ୟ । ଊଷର (କ୍ଷାରଭୂମି) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଈରିଣ କହି ।

ତାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ଦେବତା । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିବସ୍ୱାନ୍ କହି ।
୨ । ନଦୀ । ଅର୍ଣ୍ଣବ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସରସ୍ୱାନ୍ କହି ।
୩ । ପକ୍ଷୀ । ଗରୁଡ଼ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଗରୁତ୍ମାନ କହି ।
୪ । ଭାସପକ୍ଷୀ । ଅନ୍ୟପକ୍ଷୀ ଏମାନଙ୍କୁ ଶକୁନ୍ତ କହି ।
୫ । ଅଗ୍ନି । ଉତ୍ପାତବିଶେଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଧୂମକେତୁ କହି ।
୬ । ମେଘ । ପର୍ବ୍ବତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଜୀମୂତ ବୋଲାଯାଏ ।
୭ । ପାଣି (ହସ୍ତ) ନକ୍ଷତ୍ର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ହସ୍ତ କହି ।
୮ । ପବନ । ଅମର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ମରୁତ୍ କହି ।

[୧] ଯନ୍ତା ହସ୍ତିପକେ ସୂତେ [୨] ଭର୍ତ୍ତା ଧାତରି ପୋଷ୍ଟରି ।
[୩] ଯାନପାତ୍ରେ ଶିଶୌ ପୋତଃ [୪] ପ୍ରେତଃ ପ୍ରାଣ୍ୟନ୍ତରେ ମୃତେ
[୫] ଗ୍ରହଭେଦେ ଧ୍ୱଜେ କେତୁଃ [୬] ପାର୍ଥିବେ ତନୟେ ସୁତଃ ।
[୭] ସ୍ଥପତିଃ କାରୁଭେଦେଽପି [୮] ଭୂଭୃଦ୍ଭୂମିଧରେ ନୃପେ ॥
[୯] ମୂର୍ଦ୍ଧାଭିଷିକ୍ତୋ ଭୂପେଽପି [୧୦] ଋଭୁଃ ସ୍ୱୀକ୍ଷୁସୁମେଽପି ଚ ।
[୧୧] ବିଷ୍ଣାବପ୍ୟଜ୍ଞତାବବ୍ୟକ୍ତୌ [୧୨] ସୂତସ୍ତ୍ୱଷ୍ଟରି ସାରଥୌ ॥
[୧୩] ବ୍ୟକ୍ତଃ ପ୍ରାଜ୍ଞେଽପି [୧୪] ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତାବୁଭେ ଶାସ୍ତ୍ରନିଦର୍ଶନେ ।
[୧୫] କ୍ଷତ୍ତା ସ୍ୟାତ୍ ସାରଥୌ ଦ୍ୱାଃସ୍ଥେ କ୍ଷତ୍ରିୟାୟାଂ ଚ ଶୂଦ୍ରଜେ ॥
[୧୬] ବୃତ୍ତାନ୍ତଃ ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରକରଣେ ପ୍ରକାରେ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟବାର୍ତ୍ତୟୋଃ ।
[୧୭] ଆନର୍ତ୍ତଃ ସମରେ ନୃତ୍ୟସ୍ଥାନନୀବୃଦ୍ବିଶେଷୟୋଃ ॥
[୧୮] କୃତାନ୍ତୋ ଯମସିଦ୍ଧାନ୍ତଦୈବାକୁଶଳକର୍ମସୁ ।

---

୧ । ହସ୍ତିପକ । ସ ରଥି ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଯନ୍ତା ବୋଲି ।
୨ । ଧାତା । ପୋଷଣକର୍ତ୍ତା ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଭର୍ତ୍ତା କହି ।
୩ । ନୌକା । ଶିଶୁ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ପୋତ କହି ।
୪ । ପ୍ରାଣିବିଶେଷ । ମୃତ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ପ୍ରେତ କହି ।
୫ । ଗ୍ରହବିଶେଷ । ଧ୍ୱଜା ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି କେତୁ କହି ।
୬ । ରାଜା । ପୁତ୍ର ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ସୁତ କହି ।
୭ । ଶିଳ୍ପକାର ବିଶେଷକୁ ସ୍ଥପତି କହି । ୮ । ପର୍ବତ । ନୃପ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଭୂଭୃତ୍ କହି ।
୯ । ରାଜାଙ୍କୁ ମୂର୍ଦ୍ଧାଭିଷିକ୍ତ କହି । ୧୦ । ଧୀର ପୃଷ୍ଠକୁ ଋଭୁ କହି ।
୧୧ । ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞତ କହି ଏବ ଅବ୍ୟକ୍ତ କହି ।
୧୨ । ତ୍ୱଷ୍ଟା (ସୂତ୍ରଧର) ସାରଥି ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ସୂତ କହି । ୧୩ । ପ୍ରାଜ୍ଞକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କହି ।
୧୪ । ଶାସ୍ତ୍ର । (ବ୍ୟାକରଣାଦି) ନିଦର୍ଶନ (ଉଦାହରଣ) ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ କହି ।
୧୫ । ସାରଥି । ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ (ଦ୍ୱାରି) କ୍ଷତ୍ରିୟା ଗର୍ଭଜାତ ଶୂଦ୍ର ସନ୍ତାନ ଏମାନଙ୍କୁ କ୍ଷତ୍ତା କହି
୧୬ । ପ୍ରକରଣ । ପ୍ରକାର । ସମସ୍ତ । ବାର୍ତ୍ତା ଏମାନଙ୍କୁ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ବୋଲିପାରି ।
୧୭ । ଯୁଦ୍ଧ । ନୃତ୍ୟସ୍ଥାନ । ଦେଶବିଶେଷ ଏମାନଙ୍କୁ ଆନର୍ତ୍ତ କହି ।
୧୮ । ଯମ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ । ଦୈବ । ଅକୁଶଳକର୍ମ ଏମାନଙ୍କୁ କୃତାନ୍ତ କହି ।

[୧] ଶ୍ଳେଷ୍ମାଦି ରସରକ୍ତାଦି ମହାଭୂତାନି ତଦ୍ଗୁଣାଃ ॥
ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଣ୍ୟଶ୍ମବିକୃତିଃ ଶବ୍ଦଯୋନିଶ୍ଚ ଧାତବଃ ।

[୨] କକ୍ଷାନ୍ତରେଽପି ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତୋ ନୃପସ୍ୟାସର୍ବଗୋଚରେ ॥

[୩] କାସୂସାମର୍ଥ୍ୟୟୋଃ ଶକ୍ତି [୪] ମୂର୍ତ୍ତିଃ କାଠିନ୍ୟକାୟୟୋଃ ।

[୫] ବିସ୍ତାରବଲ୍ଲ୍ୟୋର୍ବ୍ରତତି [୬] ର୍ବସତୀ ରାତ୍ରିବେଶ୍ମନୋଃ ॥

[୭] କ୍ଷୟାର୍ଚ୍ଚ୍ୟୋରପଚିତିଃ [୮] ସାତିର୍ଦାନାବସାନୟୋଃ ।

[୯] ଅର୍ତ୍ତିଃ ପୀଡାଧନୁଷ୍କୋଟ୍ୟୋ [୧୦] ର୍ଜାତିଃ ସାମାନ୍ୟଜନ୍ମନୋଃ ॥

[୧୧] ପ୍ରଚାର ସ୍ୟନ୍ଦୟୋ ରୀତି [୧୨] ରୀତିର୍ଡିମ୍ବପ୍ରବାସୟୋଃ ।

[୧୩] ଉଦୟେଽଧିଗମେ ପ୍ରାପ୍ତି [୧୪] ସ୍ତ୍ରେତା ତ୍ୱଗ୍ନିତ୍ରୟେ ଯୁଗେ ॥

[୧୫] ବୀଣାଭେଦେଽପି ମହତୀ [୧୬] ଭୂତିର୍ଭସ୍ମନି ସମ୍ପଦି ।

---

୧ । ଶ୍ଳେଷ୍ମାଦି । ରସରକ୍ତାଦି । କ୍ଷିତ୍ୟାଦି ପଞ୍ଚମହାଭୂତ । ମହାଭୂତର ପଞ୍ଚଗୁଣ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଅଶ୍ମବିକାର (ପ୍ରସ୍ତରବିକାର) ଶବ୍ଦଯୋନି ଏମାନଙ୍କୁ ଧାତୁ କହି ।

୨ । ଅନ୍ତଃପୁର । ରାଜାର ଅସାଧାରଣ ଗୃହବିଶେଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶୁଦ୍ଧାନ୍ତ କହି ।

୩ । କାସୂ (ଲୌହଶକ୍ତି) ସାମର୍ଥ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶକ୍ତି କହି ।

୪ । କଠିନତା । ଦେହ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ମୂର୍ତ୍ତି ବୋଲି ।

୫ । ବିସ୍ତାର । ଲତା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବ୍ରତତି କହି ।

୬ । ରାତି । ଗୃହ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବସତୀ କହି । ୭ । ନାଶ । ପୂଜା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅପଚିତି କହି

୮ । ଦାନ । ଅବସାନ (ଶେଷ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସାତି କହି ।

୯ । ପୀଡା । ଧନୁରଅଗ୍ରଭାଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅର୍ତ୍ତି କହି ।

୧୦ । ସାମାନ୍ୟ (ଗୋତ୍ୱାଦିଜାତି) ଜନ୍ମ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଜାତି କହି ।

୧୧ । ସ୍ୟନ୍ଦ (ରଥ) ପ୍ରଚାର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ରୀତି ବୋଲାଯାଏ ।

୧୨ । ଡିମ୍ବ । ପ୍ରବାସ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଈତି ବୋଲି ।

୧୩ । ଉଦୟ । ଅଧିଗମ (ଲାଭ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରାପ୍ତି କହି ।

୧୪ । ଅଗ୍ନିତ୍ରୟକୁ (ଗାର୍ହପତ୍ୟ ଅହବନୀୟ । ଦକ୍ଷିଣ । ଏହି ଅଗ୍ନିତ୍ରୟ) ତ୍ରେତା କହି ।

୧୫ । ବୀଣାଭେଦକୁ ମହତୀ ବୋଲି । ୧୬ । ଭସ୍ମ । ସମ୍ପଦ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଭୂତି ବୋଲି ।

[୧] ନଦୀନଗର୍ଯ୍ୟୋର୍ନାଗାନାଂ ଭୋଗବତ୍ୟଥ [୨] ସଙ୍ଗରେ ।
ସଙ୍ଗେ ସଭାୟାଂ ସମିତିଃ [୩] କ୍ଷୟବାସାବପି କ୍ଷିତିଃ ।
[୪] ରବେରର୍ଚ୍ଚିଶ୍ଚ ଶସ୍ତ୍ରଂ ଚ ବହ୍ନିଜ୍ୱାଲା ଚ ହେତୟଃ ।
[୫] ଜଗତୀ ଜଗଦପି ଛନ୍ଦୋ ବିଶେଷେଽପି କ୍ଷିତାବପି ।
[୬] ପଂକ୍ତିଶ୍ଛନ୍ଦୋଽପି ଦଶମଂ ସ୍ୟାତ୍ [୭] ପ୍ରଭାବେଽପି ଚାୟତିଃ ॥
[୮] ପତ୍ତିର୍ଗତୌ ଚ [୯] ମୂଲେ ତୁ ପକ୍ଷତିଃ ପକ୍ଷଭେଦୟୋଃ ।
[୧୦] ପ୍ରକୃତିର୍ଯ୍ୟୋନିଲିଙ୍ଗେ ଚ [୧୧] କୈଶିକ୍ୟାଦ୍ୟାଶ୍ଚ ବୃତ୍ତୟଃ ।
[୧୨] ସିକତାଃ ସ୍ୟୁର୍ବାଲୁକାପି [୧୩] ବେଦେ ଶ୍ରବସି ଚ ଶ୍ରୁତିଃ ।
[୧୪] ବନିତା ଜନିତାତ୍ୟର୍ଥାନୁରାଗାୟାଂ ଚ ଯୋଷିତି ।
[୧୫] ଗୁପ୍ତିଃ କ୍ଷିତିବ୍ୟୁଦାସେଽପି [୧୬] ଧୃତିର୍ଦ୍ଧାରଣଧୈର୍ଯ୍ୟୟୋଃ ।
[୧୭] ବୃହତୀ କ୍ଷୁଦ୍ରବାର୍ତ୍ତାକୀ [୧୮] ଛନ୍ଦୋଭେଦେ ମହତ୍ୟପି ।
[୧୯] ବାସିତା ସ୍ତ୍ରୀକରିଣ୍ୟୋଶ୍ଚ [୨୦] ବାର୍ତ୍ତା ବୃତ୍ତୌ ଜନଶ୍ରୁତୌ ।

---

୧ । ନାଗମାନଙ୍କ ନଗରୀ ଓ ନଦୀ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଭୋଗବତୀ କହି ।
୨ । ଯୁଦ୍ଧ, ସଙ୍ଗ, ସଭା ଏମାନଙ୍କୁ ସମିତି କହି ।
୩ । କ୍ଷୟ, ନିବାସ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି କ୍ଷିତି ବୋଲି ।
୪ । ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ, ଶସ୍ତ୍ର, ଅଗ୍ନିଶିଖା ଏମାନଙ୍କୁ ହେତି କହି ।
୫ । ଛନ୍ଦୋବିଶେଷ, ପୃଥିବୀ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଜଗତ୍ ଜଗତୀ କହି ।
୬ । ଦଶାକ୍ଷର ଛନ୍ଦକୁ ପଂକ୍ତି କହି । ୭ ପ୍ରଭାବକୁ ଆୟତି ବୋଲି ।
୮ । ପଦାତିକ ପତ୍ତି ବୋଲାଏ । ୯ । ପକ୍ଷ, ଭେଦ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ମୂଳକୁ ପକ୍ଷତି କହି ।
୧୦ । ଯୋନି, ଲିଙ୍ଗ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ପ୍ରକୃତି ବୋଲି । ୧୧ । କୈଶିକାଦିମାନଙ୍କୁ ବୃତ୍ତି କହି
୧୨ । ବାଲୁକାକୁ ସିକତା କହି । ୧୩ । ବେଦ, କର୍ଣ୍ଣ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଶ୍ରୁତି କହି ।
୧୪ । ପତିଠାରେ ଅତ୍ୟନୁରାଗବତୀ ସ୍ତ୍ରୀକି ବନିତା କହି ।
୧୫ । ଭୂମିର ଗର୍ତ୍ତକୁ ଗୁପ୍ତି କହି । ୧୬ । ଧାରଣ, ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଧୃତି କହି ।
୧୭ । କ୍ଷୁଦ୍ରବାର୍ତ୍ତାକୀକି ବୃହତୀ କହି । ୧୮ । ଛନ୍ଦୋଭେଦକୁ ମହତୀ କହି ।
୧୯ । ସ୍ତ୍ରୀ, କରିଣୀ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବାସିତା କହି । ୨୦ । ବୃତ୍ତି, ଜନଶ୍ରୁତି ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବାର୍ତ୍ତା କହି ।

[୧] ବାର୍ତ୍ତଂ ଫଲ୍‌ଗୁନ୍ୟରୋଗେ ଚ ତ୍ରିଷ୍ୱ [୨] ପ୍ସୁ ଚ ଘୃତାମୃତେ ॥
[୩] କଲଧୌତଂ ରୂପ୍ୟହେମ୍ନୋ [୪] ର୍ନିମିତ୍ତଂ ହେତୁଲକ୍ଷ୍ମଣୋଃ ।
[୫] ଶ୍ରୁତଂ ଶାସ୍ତ୍ରାବଧୃତୟୋ [୬] ର୍ଯୁଗପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତୟୋଃ କୃତଂ ॥
[୭] ଅତ୍ୟାହିତଂ ମହାଭୀତିଃ କର୍ମ୍ମଜୀବାନପେକ୍ଷି ଚ ।
[୮] ଯୁକ୍ତେ କ୍ଷ୍ମାଦାବୃତେ ଭୂତଂ ପ୍ରାଣ୍ୟତୀତେ ସମେ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୯] ବୃତ୍ତଂ ପଦ୍ୟେ ଚରିତ୍ରେ ତ୍ରିଷ୍ୱତୀତେ ଦୃଢ଼ନିସ୍ତଲେ ।
[୧୦] ମହଦ୍ରାଜ୍ୟଞ୍ଚା [୧୧] ବଗୀତଂ ଜନ୍ୟେ ସ୍ୟାଦ୍ଗର୍ହିତେ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୧୨] ଶ୍ୱେତଂ ରୂପ୍ୟେ ଽପି [୧୩] ରଜତଂ ହାରେ ରୂପ୍ୟେ ସିତେ ତ୍ରିଷୁ
[୧୪] ତ୍ରିଷ୍ୱିତୋ ଜଗଦିଙ୍ଗେ ଽପି [୧୫] ରକ୍ତଂ ନୀଲ୍ୟାଦିରାଗି ଚ ॥
[୧୬] ଅବଦାତା ସିତେ ପୀତେ ଶୁଦ୍ଧେ [୧୭] ବଦ୍ଧାର୍ଜ୍ଜୁନୌ ଽସିତୌ ।

---

୧ । ମନୋହର । ଅରୋଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବାର୍ତ୍ତା କହି ।
୨ । ଜଳରେ ଘୃତ ଅମୃତ ଏ ତିନି ଶବ୍ଦ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।
୩ । ସୁବର୍ଣ୍ଣ । ରୌପ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଳଧୌତ କହି ।
୪ । କାରଣ । ଚିହ୍ନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନିମିତ୍ତ କହି ।
୫ । ଶାସ୍ତ୍ର । ଅବଧୃତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶ୍ରୁତ କହି ।
୬ । ସତ୍ୟଯୁଗ । ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କୃତ କହି ।
୭ । ମହାଭୀତ । ଜୀବନନିରପେକ୍ଷ କର୍ମ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅତ୍ୟାହିତ କହି ।
୮ । ଯୁକ୍ତ । ପୃଥିବ୍ୟାଦି ପଞ୍ଚଭୂତ । ପ୍ରାଣୀ ଅତୀତ । ସମ ଏମାନଙ୍କୁ ଭୂତ କହି ।
୯ । ପଦ୍ୟ । ଚରିତ୍ର । ଅତୀତ । ଦୃଢ଼ । ବର୍ତ୍ତୁଳ ଏମାନଙ୍କୁ ବୃତ୍ତ କହି ।
୧୦ । ରାଜ୍ୟକୁ ମହତ୍ କହି । ୧୧ । ଜନବାଦ । ନିନ୍ଦିତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅବଗୀତ କହି ।
୧୨ । ରୂପ୍ୟକୁ ଶ୍ୱେତ କହି । ୧୩ । ହାର । ରୂପ୍ୟ । ଶୁକ୍ଲବର୍ଣ୍ଣ ଏମାନଙ୍କୁ ରଜତ କହି ।
୧୪ । ଇଙ୍ଗିତ । ଗମନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଜଗତ୍ କହି ।
୧୫ । ନୀଳୀ ଇତ୍ୟାଦି ରଙ୍ଗଯୁକ୍ତକୁ ରକ୍ତ କହି ।
୧୬ । ଶୁକ୍ଲ । ପୀତ । ଶୁଦ୍ଧ ଏମାନଙ୍କୁ ଅବଦାତ କହି ।
୧୭ । ବଦ୍ଧ । ଶୁକ୍ଲ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସିତ କହି ।

[୧] ଯୁକ୍ତେ ଽତିସଂସ୍କୃତେ ମର୍ଷିଣ୍ୟଭିନୀତୋ [୨] ଽଥ ସଂସ୍କୃତଂ ।
କୃତ୍ରିମେ ଲକ୍ଷଣୋପେତେ ଽପ୍ୟ [୩] ନନ୍ତୋ ଽନବଧାବପି ॥
[୪] ଖ୍ୟାତେ ହୃଷ୍ଟେ ପ୍ରତୀତୋ [୫] ଽଭିଜାତସ୍ତୁ କୁଲଜେ ବୁଧେ ।
[୬] ବିବିକ୍ତୌ ପୂତବିଜନୌ [୭] ମୂର୍ଚ୍ଛିତୌ ମୂଢସୋଚ୍ଛ୍ରୟୌ ॥
[୮] ଦ୍ୱୌ ଚାମ୍ଳପରୁଷୌ ଶୁକ୍ତୌ [୯] ଶିତ ଧବଳମେଚକୌ ।
[୧୦] ସତ୍ୟେ ସାଧୌ ବିଦ୍ୟମାନେ ପ୍ରଶସ୍ତେ ଽଭ୍ୟର୍ହିତେ ଚ ସତ୍ ॥
[୧୧] ପୁରସ୍କୃତଃ ପୂଜିତେ ଽରାତ୍ୟଭିଯୁକ୍ତେ ଽଗ୍ରତଃ କୃତେ ।
[୧୨] ନିବାତାବାଶ୍ରୟାବାତୌ ଶସ୍ତ୍ରାଭେଦ୍ୟଂ ଚ ବର୍ମ୍ମ ଯତ୍ ॥
[୧୩] ଜାତୋନ୍ନଦ୍ଧପ୍ରବୃଦ୍ଧାଃ ସ୍ୟୁରୁଚ୍ଛ୍ରିତା [୧୪] ଉତ୍ଥିତାସ୍ତ୍ୱମୀ ।
ବୃଦ୍ଧିମତ୍ପ୍ରୋଦ୍ୟତୋତ୍ପନ୍ନା [୧୫] ଆଦୃତୌ ସାଦରାର୍ଚ୍ଚିତୌ ॥

---

୧ । ଅତିସଂସ୍କୃତ । ନ୍ୟାଯ୍ୟ । ସଯୁକ୍ତ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଭିନୀତ କହି ।
୨ । କୃତ୍ରିମଲକ୍ଷଣୋପେତକୁ ସଂସ୍କୃତ କହି । ୩ । ଅନବଧି (ଅସୀମ) କୁ ଅନନ୍ତ କହି ।
୪ । ଖ୍ୟାତ । ହୃଷ୍ଟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରତୀତ କହି ।
୫ । କୁଳୀନ । ପଣ୍ଡିତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅଭିଜାତ କହି ।
୬ । ପବିତ୍ର । ନିର୍ଜନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିବିକ୍ତ କହି ।
୭ । ମୂର୍ଖ । ଉଚ୍ଚତା ବଶିଷ୍ଟ ଏହି ଦୁହିଙ୍କି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ କହି ।
୮ । ଅମ୍ଳରସ । ନିଷ୍ଠୁରବାକ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶୁକ୍ତ କହି ।
୯ । ଶୁକ୍ଳ । କୃଷ୍ଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶିତ କହି ।
୧୦ । ସତ୍ୟ । ସାଧୁ । ବିଦ୍ୟମାନ । ପ୍ରଶସ୍ତ । ପୂଜିତ ଏମାନଙ୍କୁ ସତ୍ କହି ।
୧୧ । ପୂଜିତ । ଶତ୍ରୁକର୍ତ୍ତୃକ ଆକ୍ରାନ୍ତ । ଅଗ୍ରସ୍ଥାପିତ ଏମାନଙ୍କୁ ପୁରସ୍କୃତ କହି ।
୧୨ । ନିବାସ । ଅଧିକ ବାୟୁଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ । ଶସ୍ତ୍ରାଦ୍ୱାରା ଅଭେଦ୍ୟ ବର୍ମ୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ଦୃଢସାଞ୍ଜୁ ଏମାନଙ୍କୁ ନିବାତ କହି ।
୧୩ । ଜାତ । ଉନ୍ନଦ୍ଧ । ପ୍ରବୃଦ୍ଧ ଏମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଛ୍ରିତ କହି ।
୧୪ । ବୃଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ । ସଚେଷ୍ଟ । ଉତ୍ପନ୍ନ ଏମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ଥିତ କହି ।
୧୫ । ଆଦରଯୁକ୍ତ । ପୂଜିତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆଦୃତ କହି ।

ଥାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଅର୍ଥୋ ଽଭିଧେୟରୈବସ୍ତୁ ପ୍ରୟୋଜନନିବୃତ୍ତିଷୁ ।
[୨] ନିପାନାଗମୟୋସ୍ତୀର୍ଥମୃଷିଜୁଷ୍ଟଜଳେ ଗୁରୌ ॥
[୩] ସମର୍ଥସ୍ତ୍ରିଷୁ ଶକ୍ତିସ୍ଥେ ସମ୍ବଦ୍ଧାର୍ଥେ ହିତେ ଽପି ଚ ।
[୪] ଦଶମୀସ୍ଥୌ କ୍ଷୀଣରାଗବୃଦ୍ଧୌ [୫] ବୀଥୀ ପଦବ୍ୟପି ।
[୬] ଆସ୍ଥାନୀଯତ୍ନୟୋରାସ୍ଥା [୭] ପ୍ରସ୍ଥୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ ସାନୁମାନୟୋଃ ।

ଦାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଅଭିପ୍ରାୟବଶୌ ଛନ୍ଦୌ [୨] ଅବ୍ଦୌ ଜୀମୂତବତ୍ସରୌ ।
[୩] ଅପବାଦୌ ତୁ ନିନ୍ଦାଜ୍ଞେ [୪] ଦାୟାଦୌ ସୁତବାନ୍ଧବୌ ।
[୫] ପାଦାରଶ୍ମ୍ୟଙ୍ଘ୍ରି ତୁର୍ଯ୍ୟାଂଶା [୬] ଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରାଗ୍ନ୍ୟର୍କାସ୍ତମୋନୁଦଃ ।
[୭] ନିର୍ବାଦୋ ଜନବାଦେ ଽପି [୮] ଶାଦୋ ଜମ୍ବାଳଶଷ୍ପୟୋଃ ॥
[୯] ଆରବେ ରୁଦିତେ ତ୍ରାତର୍ଯ୍ୟାକ୍ରନ୍ଦୋ ଦାରୁଣେ ରଣେ ।

ଥାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ଅଭିଧେୟ । ଧନ । ବସ୍ତୁ । ପ୍ରୟୋଜନ । ନିବୃତ୍ତି । ଏମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଥ କହି ।
୨ । ଜଳ ପିଇବା ସ୍ଥାନ । ଆଗମଶାସ୍ତ୍ର । ଋଷିସେବିତ ଜଳ । ଗୁରୁ ଏମାନଙ୍କୁ ତୀର୍ଥ କହି ।
୩ । ଅତଏବ ଶକ୍ତିଯୁକ୍ତ । ଯୁକ୍ତାର୍ଥ । ହିତ ଏମାନଙ୍କୁ ସମର୍ଥ କହି ।
୪ । କ୍ଷୀଣରାଗ । ବୃଦ୍ଧ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦଶମୀସ୍ଥ କହି ।
୫ । ପଥକୁ ବୀଥୀ ବୋଲାଯାଏ । ୬ । ସଭା । ଯତ୍ନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆସ୍ଥା କହି ।
୭ । ପର୍ବତ ଏକପ୍ରଦେଶ । ପରିମାଣ ବିଶେଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରସ୍ଥ କହି ।

ଦାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ଅଭିପ୍ରାୟ । ବଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଛନ୍ଦ କହି । ୨ । ମେଘ ବତ୍ସର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅବ୍ଦ କହି ।
୩ । ନିନ୍ଦା । ଆଜ୍ଞା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅପବାଦ କହି । ୪ । ପୁତ୍ର । ଜ୍ଞାତି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦାୟାଦ କହି
୫ । କିରଣ । ଚରଣ । ଚତୁର୍ଥଭାଗ ଏମାନଙ୍କୁ ପାଦ କହି ।
୬ । ଚନ୍ଦ୍ର । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ଅଗ୍ନି ଏମାନଙ୍କୁ ତମୋନୁଦ କହି ।
୭ । ଜନବାଦକୁ ନିର୍ବାଦ ବୋଲାଯାଏ । ୮ । ପଙ୍କ । ନବୀନତୃଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶାଦ କହି ।
୯ । ଶବ୍ଦ । ରୋଦନ । ତ୍ରାତା । ଦାରୁଣ । ରଣ ଏମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରନ୍ଦ କହି ।

[୧] ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରସାଦୋଽନୁରୋଧେଽପି [୨] ସୂଦଃ ସ୍ୟାଦ୍ବ୍ୟଞ୍ଜନେଽପି ଚ
[୩] ଗୋଷ୍ଠାଧ୍ୟକ୍ଷେଽପି ଗୋବନ୍ଦୋ [୪] ହର୍ଷେ ଽପ୍ୟାମୋଦବନ୍ମଦଃ ।
[୫] ପ୍ରାଧାନ୍ୟେ ରାଜଲିଙ୍ଗେ ଚ ବୃଷାଙ୍ଗେ କକୁଦୋ ଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୬] ସ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ବିଜ୍ଜ୍ଞାନସମ୍ଭାଷାକ୍ରିୟାକାରାଜିନାମସୁ ।
[୭] ଧର୍ମ୍ମେ ରହସ୍ୟୁପନିଷତ୍ [୮] ସ୍ୟାଦୃତୌ ବତ୍ସରେ ଶରତ୍ ।
[୯] ପଦଂ ବ୍ୟବସିତତ୍ରାଣସ୍ଥାନଲକ୍ଷ୍ମାଙ୍ଘ୍ରିବସ୍ତୁଷୁ ।
[୧୦] ଗୋଷ୍ପଦଂ ସେବିତେ ମାନେ [୧୧] ପ୍ରତିଷ୍ଠାକୃତ୍ୟମାସ୍ପଦଂ ।
[୧୨] ତ୍ରିଷ୍ୱିଷ୍ଟମଧୁରୌ ସ୍ୱାଦୂ [୧୩] ମୃଦୂ ଚାତୀକ୍ଷ୍ଣକୋମଲୌ ॥
[୧୪] ମୂଢାଲ୍ପାପଟୁନିର୍ଭାଗ୍ୟା ମନ୍ଦାଃ [୧୫] ସ୍ୟୁର୍ଦ୍ୱୌ ତୁ ଶାରଦୌ ।
[୧୬] ପ୍ରତ୍ୟଗ୍ରାପ୍ରତିଭୌ ବିଦ୍ୱତ୍ସୁପ୍ରଗଲ୍ଭୌ ବିଶାରଦୌ ।

---

୧ । ଅନୁରୋଧକୁ ପ୍ରସାଦ କହି । ୨ । ବ୍ୟଞ୍ଜନକୁ ସୂଦ କହି ।
୩ । ଗୋଷ୍ଠର ଅଧ୍ୟକ୍ଷକୁ ଗୋବନ୍ଦ କ । ୪ । ହର୍ଷ । ମତ୍ତତା ଏ ଦୁହିଙ୍କ ମଦ କହି ।
୫ । ପ୍ରାଧାନ୍ୟ । ରାଜଚିହ୍ନ । ଷଣ୍ଢର କୁବ୍ଜ ଏମାନଙ୍କୁ କକୁଦ କହି ।
୬ । ଜ୍ଞାନ । ସମ୍ଭାଷା । କ୍ରିୟା । ଅଙ୍ଗୀକାର । ଯୁଦ୍ଧ । ନାମ ଏମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବିଦ କହି ।
୭ । ଧର୍ମ । ଏକାନ୍ତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଉପନିଷଦ୍ କହି ।
୮ । ଋତୁବିଶେଷ । ବତ୍ସର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶରତ୍ କ ।
୯ । ବ୍ୟବସାୟ । ଲକ୍ଷଣ । ସ୍ଥାନ । ଚିହ୍ନ । ଚରଣ । ବସ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କୁ ପଦ କହି ।
୧୦ । ସେବିତ । ପରିମାଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଗୋଷ୍ପଦ କହି ।
୧୧ । ପ୍ରତିଷ୍ଠା । କାର୍ଯ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆସ୍ପଦ କହି ।
୧୨ । କାମଳା । ମଧୁର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସ୍ୱାଦୁ କହି ।
୧୩ । ଅତୀକ୍ଷ୍ଣ । କୋମଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ମୃଦୁ କହି ।
୧୪ । ମୂଢ଼ । ଅଳ୍ପ । ଅପଟୁ । ନିର୍ଭାଗ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ ମନ୍ଦ କହି ।
୧୫ । ନବୀନ । ଅପ୍ରତିଭ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶାରଦ କହି ।
୧୬ । ବିଦ୍ୱାନ୍ । ପ୍ରଗଲ୍ଭ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିଶାରଦ କହି ।

ଧାନ୍ତାଃ ।

[୧] ବ୍ୟାମୋ ବଟଶ୍ଚ ନ୍ୟଗ୍ରୋଧୌ [୨] ଉତ୍ସେଧଃ କାୟ ଉନ୍ନତିଃ ।
[୩] ପର୍ଯ୍ୟାହାରଶ୍ଚ ମାର୍ଗଶ୍ଚ ବିବଧୌ ବୀବଧୌ ଚ ତୌ ॥
[୪] ପରିଧିର୍ଯଜ୍ଞିୟତରୋଃ ଶାଖାୟାମୁପସୂର୍ଯ୍ୟକେ ।
[୫] ବନ୍ଧକଂ ବ୍ୟସନଂ ଚେତଃପୀଡ଼ାଧିଷ୍ଠାନମାଧୟଃ ॥
[୬] ସ୍ୟୁଃ ସମର୍ଥନନୀବାକନିୟମାଶ୍ଚ ସମାଧୟଃ ।
[୭] ଦୋଷୋତ୍ପାଦେଽନୁବନ୍ଧଃ ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରକୃତ୍ୟାଦିବିନଶ୍ୱରେ
ମୁଖ୍ୟାନୁଯାୟିନି ଶିଶୌ ପ୍ରକୃତସ୍ୟାନୁବର୍ତ୍ତନେ ।
[୮] ବିଧୁର୍ବିଷ୍ଣୌ ଚନ୍ଦ୍ରମସି [୯] ପରିଚ୍ଛେଦେ ବିଲେଽବଧିଃ ॥
[୧୦] ବିଧିର୍ବିଧାନେ ଦୈବେ ଚ [୧୧] ପ୍ରଣିଧିଃ ପ୍ରାର୍ଥନେ ଚରେ ।
[୧୨] ବୁଧବୃଦ୍ଧୌ ପଣ୍ଡିତେଽପି [୧୩] ସ୍କନ୍ଧଃ ସମୁଦୟେଽପି ଚ ।

ଧାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ବ୍ୟାମ । ବଟବୃକ୍ଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନ୍ୟଗ୍ରୋଧ କହି ।
୨ । ଦେହ । ଉନ୍ନତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଉତ୍ସେଧ କହି ।
୩ । ପର୍ଯ୍ୟାହାର । ପଥ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିବଧ ଓ ବୀବଧ କହି ।
୪ । ଯଜ୍ଞୀୟ ବୃକ୍ଷର ଶାଖା । ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ମଣ୍ଡଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପରିଧି କହି ।
୫ । ବନ୍ଧକ । ବ୍ୟସନ । (ବିପଦ) ମନଃପୀଡ଼ା ଅଧିଷ୍ଠାନ ଏମାନଙ୍କୁ ଆଧି କହି ।
୬ । ସମର୍ଥନ (ସମାଧାନ) ନିବାକ (କଥା ନ କହିବା) ନିୟମ ଏମାନଙ୍କୁ ସମାଧି କହି ।
୭ । ଦୋଷର ଉତ୍ପତ୍ତି । ପ୍ରକୃତ ଆଦି । ନଶ୍ୱର । ମୁଖ୍ୟବ୍ୟକ୍ତିର ଅନୁଗାମୀ । ଶିଶୁ ପ୍ରକୃତର
ଅନୁବର୍ତ୍ତନ ଏମାନଙ୍କୁ ଅନୁବନ୍ଧ କହି ।
୮ । ବିଷ୍ଣୁ । ଚନ୍ଦ୍ର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିଧୁ କହି ।
୯ । ପରିଚ୍ଛେଦ (ସୀମା) ଗର୍ତ୍ତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅବଧି କହି ।
୧୦ । ବିଧାନ । ଦୈବ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିଧି କହି ।
୧୧ । ପ୍ରାର୍ଥନା । ଚର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରଣିଧି କହି ।
୧୨ । ପଣ୍ଡିତକୁ ବୁଧ ଓ ବୃଦ୍ଧ କୁହାଯାଏ ।   ୧୩ । ସମୁଦାୟକୁ ସ୍କନ୍ଧ କୁହାଯାଏ ।

[୧] ଦେଶେ ନଦବିଶେଷେ ଽବ୍ଧୌ ସିନ୍ଧୁର୍ନା ସରିତ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୨] ବିଧାବିଧୌ ପ୍ରକାରେ ଚ [୩] ସାଧୁ ରମ୍ୟେ ଽପିଚ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୪] ବଧୂର୍ଜାୟା ସ୍ନୁଷା ସ୍ତ୍ରୀ ଚ [୫] ସୁଧାଲେପୋ ଽମୃତଂ ସ୍ନୁହୀ ।
[୬] ସନ୍ଧା ପ୍ରତିଜ୍ଞା ମର୍ଯ୍ୟାଦା [୭] ଶ୍ରଦ୍ଧା ସମ୍ପ୍ରତ୍ୟୟଃ ସ୍ପୃହା ॥
[୮] ମଧୁ ମଦ୍ୟେ ପୁଷ୍ପରସେ କ୍ଷୌଦ୍ରେ [୯] ଅନ୍ଧଂ ତମସ୍ୟପି ।
[୧୦] ଅତସ୍ତ୍ରିଷୁ ସମୁନ୍ନଦ୍ଧୌ ପଣ୍ଡିତଂମନ୍ୟଗର୍ବିତୌ ॥
[୧୧] ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୁରଧିକ୍ଷେପେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶେ [୧୨] ଽଥାବଲମ୍ବିତଃ ।
ଅବିଦୂରେ ଽପ୍ୟବଷ୍ଟବ୍ଧୌ [୧୩] ପ୍ରସିଦ୍ଧୌ ଖ୍ୟାତଭୂଷିତୌ ॥

ନାନ୍ତଃ ।

[୧] ସୂର୍ଯ୍ୟ ବହ୍ନି ଚିତ୍ରଭାନୁ [୨] ଭାନୁ ରଶ୍ମି ଦିବାକରୌ ॥

---

୧ । ଦେଶବିଶେଷ । ନଦବିଶେଷ । ସମୁଦ୍ର । ନଦୀ ଏମାନଙ୍କୁ ସିନ୍ଧୁ ବୋଲାଯାଏ ।
୨ । ପ୍ରକାରକୁ ବିଧ ଏବଂ ବିଧା ବୋଲାଯାଏ । ୩ । ରମ୍ୟକୁ ସାଧୁ କହି ।
୪ । ଭାର୍ଯ୍ୟା । ସ୍ନୁଷା (ପୁତ୍ରବଧୂ) ସ୍ତ୍ରୀମାନ ଏମାନଙ୍କୁ ବଧୂ କହି ।
୫ । ଲେପ । ଅମୃତ । ସ୍ନୁହୀ ଏମାନଙ୍କୁ ସୁଧା କହି ।
୬ । ପ୍ରତିଜ୍ଞା । ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସନ୍ଧା କହି ।
୭ । ଅତ୍ୟନ୍ତବିଶ୍ୱାସ । ସ୍ପୃହା (ଇଚ୍ଛା) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶ୍ରଦ୍ଧା କହି ।
୮ । ମଦ୍ୟ । ପୁଷ୍ପରସ । କ୍ଷୌଦ୍ର ଏମାନଙ୍କୁ ମଧୁ କହି ।
୯ । ଅନ୍ଧକାରକୁ ଅନ୍ଧ କହି ।
୧୦ । ପଣ୍ଡିତାଭିମାନୀ । ଅହଂକାରୀ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସମୁନ୍ନଦ୍ଧ କହି ।
୧୧ । ଅଧିକ୍ଷେପ । ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବ୍ରହ୍ମବନ୍ଧୁ କହି ।
୧୨ । ଆଶ୍ରିତ । ନିକଟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅବଷ୍ଟବ୍ଧ କହି ।
୧୩ । ଖ୍ୟାତ । ଭୂଷିତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରସିଦ୍ଧ କହି ।

ନାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ଅଗ୍ନି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଚିତ୍ରଭାନୁ କହି ।
୨ । କିରଣ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଭାନୁ କହି ।

[୧] ଋତାମ୍ନାନୌ ଧାତୃଦେବୌ [୨] ମୂର୍ଖନୀଚୌ ପୃଥଗ୍ଜନୌ ।
[୩] ଗ୍ରାବାଣୌ ଶୈଳପାଷାଣୌ [୪] ପତ୍ରିଣୌ ଶରପକ୍ଷିଣୌ ॥
[୫] ତରୁଶୈଳୌ ଶିଖରିଣୌ [୬] ଶିଖିନୌ ବହ୍ନିବର୍ହିଣୌ ।
[୭] ପ୍ରତିଯତ୍ନାବୁଭୌ ଲିପ୍ସୋପଗ୍ରହାବଥ [୮] ସାଦିନୌ ॥
ଦ୍ୱୌ ସାରଥିହୟାରୋହୌ [୯] ବାଜିନୋ ଽଶ୍ୱେଷୁ ପକ୍ଷିଣଃ ।
[୧୦] କୁଲେ ଽପ୍ୟଭିଜନୋ ଜନ୍ମଭୂମ୍ୟାମପ୍ୟଥ [୧୧] ହାୟନାଃ ॥
ବର୍ଷାର୍ଚ୍ଚିର୍ବ୍ରୀହିଭେଦାଃ ସ୍ୟୁ [୧୨] ଶ୍ଚନ୍ଦ୍ରାଗ୍ନ୍ୟର୍କା ବିରୋଚନାଃ ।
[୧୩] କେଶେଽପି ବୃଜିନୋ [୧୪] ବିଶ୍ୱକର୍ମାର୍କ ସୁରଶିଳ୍ପିନୋଃ ॥
[୧୫] ଆତ୍ମା ଯତ୍ନୋ ଧୃତିର୍ବୁଦ୍ଧିଃ ସ୍ୱଭାବୋ ବ୍ରହ୍ମ ବର୍ଷ୍ମ ଚ ।
[୧୬] ଶକ୍ରୋବାତୁକମତ୍ତେଭୌ ବର୍ଷୁକାବ୍ଦୌ ଘନାଘନାଃ ॥

---

୧ । ବିଧାତା । ଦେବ୍ତା ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଋତାମ୍ନନ୍ କୋହାଯାଏ ।
୨ । ମୂର୍ଖ । ନୀଚ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି 'ପୃଥଗ୍ଜନ' ବୋଲନ୍ତି ।
୩ । ପର୍ବତ । ପ୍ରସ୍ତର ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଗ୍ରାବ କହ ।
୪ । ଶର । ପକ୍ଷିଜନ୍ତୁ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ପତ୍ରୀ କହ ।
୫ । ବୃକ୍ଷ । ପର୍ବତ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଶିଖରୀ କହ ।
୬ । ଅଗ୍ନି । ମୟୂର ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଶିଖୀ କହ ।
୭ । ଲାଭଇଚ୍ଛା । ଉପଗ୍ରହ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ପ୍ରତିଯତ୍ନ କହ ।
୮ ସାରଥୀ । ଘୋଡ଼ାଚଢ଼ୀ (ଘୋଡ଼ସବାର) ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ସାଦୀ କୋହାଯାଏ ।
୯ । ଘୋଡ଼ା । ବାଣ । ପକ୍ଷିଜନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କୁ ବାଜୀ କହ ।
୧୦ । କୂଳ । ଜନ୍ମଭୂମି ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଅଭିଜନ କହି ।
୧୧ । ବର୍ଷ । ଶିଖା । ଧାନ୍ୟବିଶେଷ ଏମାନଙ୍କୁ ହାୟନ କହି ।
୧୨ । ଚନ୍ଦ୍ର । ଅଗ୍ନି । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ ବିରୋଚନ କହି ।
୧୩ । କେଶକୁ ବୃଜିନ କହି । ୧୪ । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ଦେବଶିଳ୍ପି ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବିଶ୍ୱକର୍ମା କହି ।
୧୫ । ଯତ୍ନ । ଧୃତି । ବୁଦ୍ଧି । ସ୍ୱଭାବ । ବ୍ରହ୍ମ । ଦେହ ଏମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମା କହ ।
୧୬ । ଇନ୍ଦ୍ର । ବାତୁକ । ମତ୍ତହସ୍ତୀ । ବର୍ଷାମେଘ ଏମାନଙ୍କୁ ଘନାଘନ କହି ।

[୧] ଅଭିମାନୋଽର୍ଥାଦିଦର୍ପେ ଜ୍ଞାନେ ପ୍ରଣୟହିଂସୟୋଃ ।
[୨] ଘନୋ ମେଘେ ମୂର୍ତ୍ତିଗଣେ ତ୍ରିଷୁ ମୂର୍ତ୍ତେ ନିରନ୍ତରେ ।
[୩] ଇନଃ ସୂର୍ଯ୍ୟେ ପ୍ରଭୌ [୪] ରାଜା ମୃଗାଙ୍କେ କ୍ଷତ୍ରିୟେ ନୃପେ
[୫] ବାଣିନ୍ୟୌ ନର୍ତ୍ତକୀ ମତ୍ତେ [୬] ସ୍ରବନ୍ତ୍ୟାମପି ବାହିନୀ ।
[୭] ହ୍ରାଦିନ୍ୟୌ ବଜ୍ରତଡ଼ିତୌ [୮] ବନ୍ଦାୟାମପି କାମିନୀ ।
[୯] ତ୍ୱଗ୍ଦେହୟୋରପି ତନୁଃ [୧୦] ସୂନାଧୋଜିହ୍ୱିକାପି ଚ ॥
[୧୧] କ୍ରତୁବିସ୍ତାରୟୋରସ୍ତ୍ରୀ ବିତାନଂ ତ୍ରିଷୁ ତୁଚ୍ଛକେ ।
ମନ୍ଦେଽଥ [୧୨] କେତନଂ କୃତ୍ୟେ କେତାବୁପନିମନ୍ତ୍ରଣେ ॥
[୧୩] ବେଦସ୍ତତ୍ତ୍ୱଂ ତପୋବ୍ରହ୍ମ ବ୍ରହ୍ମା ବିପ୍ରଃ ପ୍ରଜାପତିଃ ।
[୧୪] ଉତ୍ସାହନେ ଚ ହିଂସାୟାଂ ସୂଚନେ ଚାପି ଗନ୍ଧନଂ ॥
[୧୫] ଆତଞ୍ଚନଂ ପ୍ରତୀବାପ ଜବନାପ୍ୟାୟନାର୍ଥକଂ ।
[୧୬] ବ୍ୟଞ୍ଜନଂ ଲାଞ୍ଛନଂ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ନିଷ୍ଠାନାବୟବେଷ୍ୱପି ।

---

୧ । ଅର୍ଥାଦିଦର୍ପ । ଜ୍ଞାନ । ପ୍ରଣୟ । ହିଂସା ଏମାନଙ୍କୁ ଅଭିମାନ କହି ।
୨ । ମେଘ । ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଣ । ମୂର୍ତ୍ତି । ନିରନ୍ତର ଏମାନଙ୍କୁ ଘନ କହି ।
୩ । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ପ୍ରଭୁ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଇନ କହି ।
୪ । ଚନ୍ଦ୍ର । କ୍ଷତ୍ରିୟ । ନୃପ ଏମାନଙ୍କୁ ରାଜା କହି ।
୫ । ନର୍ତ୍ତକୀ । ମତ୍ତା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବାଣୀନୀ କହି ।   ୬ । ନଦୀକି ବାହିନୀ ବୋଲଯାଏ ।
୭ । ବଜ୍ର । ବିଦ୍ୟୁତ୍ । (ବିଜୁଳି) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ହ୍ରାଦିନୀ କହି ।
୮ । ବୃକ୍ଷଉପରେ ଉଠିଥିବା ବୃକ୍ଷକୁ କାମିନୀ କହି ।
୯ । ଚର୍ମ । ଦେହ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ତନୁ କହି ।   ୧୦ । ଅଧୋଜିହ୍ୱାକୁ ସୂନା କହି ।
୧୧ । ଯଜ୍ଞ । ବିସ୍ତାର । ତୁଚ୍ଛ । ମନ୍ଦ ଏମାନଙ୍କୁ ବିତାନ କହି ।
୧୨ । କାର୍ଯ୍ୟ । ଧ୍ୱଜା । ଉପନିମନ୍ତ୍ରଣ ଏମାନଙ୍କୁ କେତନ କହି ।
୧୩ । ବେଦ । ତତ୍ତ୍ୱ । ତପ । ବିପ୍ର । ପ୍ରଜାପତି । ଏମାନଙ୍କୁ ବ୍ରହ୍ମ କହି ।
୧୪ । ଉତ୍ସାହ । ହିଂସା । ସୂଚନ ଏମାନଙ୍କୁ ଗନ୍ଧନ କହି ।
୧୫ । ବିକ୍ଷେପଣ । ବେରଣ । ତୃପ୍ତି ଏମାନଙ୍କୁ ଆତଞ୍ଚନ କହି ।
୧୬ । ଚିହ୍ନ । ଶ୍ମଶ୍ରୁ । ନିଷ୍ଠାନ ଅବୟବ ଏମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟଞ୍ଜନ କହି ।

ସ୍ୟାତ୍ [୧] କୌଳୀନଂ ଲୋକବାଦେ ଯୁଦ୍ଧେ ପଶ୍ୱହିପକ୍ଷିଣାଂ ।
[୨] ସ୍ୟାଦୁଦ୍ୟାନଂ ନିଃସରଣେ ବନଭେଦେ ପ୍ରୟୋଜନେ ॥
[୩] ଅବକାଶେ ସ୍ଥିତୌ ସ୍ଥାନଂ [୪] କ୍ରୀଡାଦାବପି ଦେବନଂ ।
[୫] ଉତ୍ଥାନଂ ପୌରୁଷେ ତନ୍ତ୍ରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟୋଦ୍‌ଗମେଽପି ଚ ॥
[୬] ବ୍ୟୁତ୍ଥାନଂ ପ୍ରତିରୋଧେ ଚ ବିରୋଧାଚରଣେଽପି ଚ ।
[୭] ମାରଣେ ମୃତସଂସ୍କାରେ ଗତୌ ଦ୍ରବ୍ୟେଽର୍ଥଦାପନେ ॥
ନିର୍ବର୍ତ୍ତନୋପକରଣାନୁବ୍ରଜ୍ୟାସ୍ୱପି ଚ ସାଧନଂ ।
[୮] ନିର୍ଯ୍ୟାତନଂ ବୈରଶୁଦ୍ଧୌ ଦାନେ ନ୍ୟାସାର୍ପଣେଽପି ଚ ॥
[୯] ବ୍ୟସନଂ ବିପଦି ଭ୍ରଂଶେ ଦୋଷେ କାମଜକୋପଜେ ।
[୧୦] ପକ୍ଷ୍ମାକ୍ଷିଲୋମ୍ନି କିଞ୍ଜଲ୍କେ ତନ୍ତ୍ୱାଦ୍ୟଂଶେଽପ୍ୟଣୀୟସି ॥
[୧୧] ତିଥିଭେଦେ କ୍ଷଣେ ପର୍ବ [୧୨] ବର୍ତ୍ମ ନେତ୍ରଚ୍ଛଦେଽଧ୍ୱନି ।

୧। ଲୋକବାଦ। ଯୁଦ୍ଧ। ପଶୁ। ସର୍ପ। ପକ୍ଷୀ ଏମାନଙ୍କୁ କୌଳୀନ କହି।
୨। ନିଃସରଣ। ବନବିଶେଷ। ପ୍ରୟୋଜନ ଏମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ୟାନ କହି।
୩। ଅବକାଶ। ସ୍ଥିତି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସ୍ଥାନ କହି।
୪। ଦ୍ୟୂତ। କ୍ରୀଡ଼ା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦେବନ କହି।
୫। ପୌରୁଷ। ତନ୍ତ୍ର। ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ଉଦ୍‌ଗମ ଏମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ଥାନ କହି।
୬। ପ୍ରତିରୋଧ। ବିରୋଧାଚରଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବ୍ୟୁତ୍ଥାନ କହି।
୭। ମାରଣ। ମୃତଦେହର ସଂସ୍କାର। ଗତି। ଦ୍ରବ୍ୟ। ଅର୍ଥଦାନ। ନିର୍ବର୍ତ୍ତନା। ଉପକରଣ। ଅନୁଗମନ ଏମାନଙ୍କୁ ସାଧନ କହି।
୮। ବୈରଶୁଦ୍ଧି। ଦାନ। ଗଚ୍ଛିତଧନର ଅର୍ପଣ। ଏମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କହି।
୯। ବିପତ୍ତି। ଭ୍ରଂଶ। କାମଜ। କୋପଜ। ଦୋଷ ଏମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟସନ କହି। (କହି।
୧୦। ଚକ୍ଷୁର ଲୋମ। ପଦ୍ମର କେଶର। ସୂତାଦିର ଅତ୍ୟଗ୍ର। ସୂକ୍ଷ୍ମାଂଶ ଏମାନଙ୍କୁ ପକ୍ଷ୍ମ
୧୧। ତିଥିଭେଦ (ଅମାବାସ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦି) କ୍ଷଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପର୍ବ କହି।
୧୨। ଚକ୍ଷୁର ପତା। ପଥ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବର୍ତ୍ମ କହି।

[୧] ଅକାର୍ଯ୍ୟଗୁହ୍ୟେ କୌପୀନଂ [୨] ମୈଥୁନଂ ସଙ୍ଗତୌ ରତୌ ।
[୩] ପ୍ରଧାନଂ ପରମାତ୍ମାଧିଃ [୪] ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବୁଦ୍ଧିଚହ୍ନୟୋଃ ।
[୫] ପ୍ରସୂନଂ ପୁଷ୍ପଫଲୟୋ [୬] ନିଧନଂ କୁଳନାଶୟୋଃ ।
[୭] କ୍ରନ୍ଦନେ ରୋଦନାହ୍ୱାନେ [୮] ବର୍ଷ୍ମ ଦେହ ପ୍ରମାଣୟୋଃ ।
[୯] ଗୃହଦେହତ୍ୱିଟ୍‌ପ୍ରଭାବା ଧାମାନ୍ୟଥ [୧୦] ଚତୁଷ୍ପଥେ ।
ସନ୍ନିବେଶେଚ ସଂସ୍ଥାନଂ [୧୧] ଲକ୍ଷ୍ମ ଚହ୍ନ ପ୍ରଧାନୟୋଃ ।
[୧୨] ଆଚ୍ଛାଦନ ସମ୍ପିଧାନମପବାରଣମିତ୍ୟୁଭେ ।
[୧୩] ଆରାଧନଂ ସାଧନେ ସ୍ୟାଦବାପ୍ତୌ ତୋଷଣେ ଽପିଚ ।
[୧୪] ଅଧିଷ୍ଠାନଂ ଚକ୍ରପୁରପ୍ରଭାବାଧ୍ୟାସନେଷ୍ୱପି ।
[୧୫] ରତ୍ନଂ ସ୍ୱଜାତିଶ୍ରେଷ୍ଠେ ଽପି [୧୬] ବନେ ସଲିଳକାନନେ ।
[୧୭] ତଲିନଂ ବିରଳେ ସ୍ତୋକେ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗା ସ୍ତଥୋତ୍ତରେ ।
[୧୮] ସମାନାଃ ସତ୍ସମୈକେ ସ୍ୟୁଃ [୧୯] ପିଶୁନୌ ଖଲସୂଚକୌ ।

---

୧ । ଅକାର୍ଯ୍ୟ । ଗୁହ୍ୟ (ଗୁପ୍ତ ବସ୍ତ୍ର) ଏ ଦୁହିଙ୍କି କୌପୀନ କହି ।
୨ । ରମଣ ସଙ୍ଗତ (ମିଳନ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ମୈଥୁନ କହି ।
୩ । ପରମାତ୍ମା । ବୁଦ୍ଧି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରଧାନ କହି । ୪ । ବୁଦ୍ଧି । ଚହ୍ନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରଜ୍ଞାନ କହି
୫ । ପୁଷ୍ପ । ଫଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରସୂନ କହି । ୬ । କୁଳ । ନାଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନିଧନ କହି ।
୭ । ରୋଦନ । ଆହ୍ୱାନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କ୍ରନ୍ଦନ କହି । ଦେହ । ପ୍ରମାଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବର୍ଷ୍ମ କହି ।
୯ । ଗୃହ । ଦେହ । ଦୀପ୍ତି । ପ୍ରଭାବ ଏମାନଙ୍କୁ ଧାମ କହି ।
୧୦ । ଚତୁଷ୍ପଥ । ସନ୍ନିବେଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସଂସ୍ଥାନ କହି ।
୧୧ । ଚହ୍ନ । ପ୍ରଧାନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଲକ୍ଷ୍ମ କହି ।
୧୨ । ସମ୍ପିଧାନ । ଅପବାରଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆଚ୍ଛାଦନ କହି ।
୧୩ । ସାଧନ । ପ୍ରାପ୍ତି । ତୁଷ୍ଟି ଏମାନଙ୍କୁ ଆରାଧନ କହି ।
୧୪ । ଚକ୍ର । ପୁର । ପ୍ରଭାବ । ଅଧ୍ୟାସନ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଧିଷ୍ଠାନ କହି ।
୧୫ । ସ୍ୱଜାତି ଶ୍ରେଷ୍ଠକୁ ରତ୍ନ କହି । ୧୬ । ଜଳ । ଅରଣ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବନ କହି ।
୧୭ । ବିରଳ । ଅଳ୍ପ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ତଳିନ କହି ।
୧୮ । ସାଧୁ । ତୁଲ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱ ଏମାନଙ୍କୁ ସମାନ କହି ।
୧୯ । ଖଳ । ସୂଚକ (ଖଚୁଆ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପିଶୁନ କହି ।

[୧।୨] ହୀନନ୍ୟୂନାବୂନଗର୍ହ୍ୟୌ [୩] ବେଗିଶୂରୌ ତରସ୍ୱିନୌ ।
[୪] ଅଭିପନ୍ନୋଽପରାଦ୍ଧୋଽଭିଗ୍ରସ୍ତବ୍ୟାପଦ୍ଗତାବପି ।

ପାନ୍ତାଃ ।

[୧] କଲାପୋ ଭୂଷଣେ ବର୍ହେ ତୂଣୀରେ ସଂହତେଽପି ଚ ।
[୨] ପରିଚ୍ଛଦେ ପରୀବାପଃ ପର୍ଯ୍ୟୁପ୍ତୌ ସଲିଲସ୍ଥିତୌ ।
[୩] ଗୋଧୁଗ୍ଗୋଷ୍ଠପତୀ ଗୋପୌ [୪] ହରବିଷ୍ଣୂ ବୃଷାକପୀ ।
[୫] ବାଷ୍ପମୂଷ୍ମାଶ୍ରୁ [୬] କଶିପୁ ତ୍ୱନ୍ନମାଚ୍ଛାଦନଂ ଦ୍ୱୟଂ ।
[୭] ତଲ୍ପଂ ଶଯ୍ୟାଟ୍ଟଦାରେଷୁ [୮] ସ୍ତମ୍ବେଽପି ବିଟପୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୯] ପ୍ରାପ୍ତରୂପ ସ୍ୱରୂପାଭିରୂପା ବୁଧମନୋଜ୍ଞୟୋଃ ।
ଭେଦ୍ୟଲିଙ୍ଗା ଅମୀ [୧୦] କୂର୍ମୀ ବୀଣାଭେଦଶ୍ଚ କଚ୍ଛପୀ ।

---

୧ । ତୁଚ୍ଛ (ଊଣା) ନିନ୍ଦାଯୋଗ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ହୀନ କହି ।
୨ । ଊନ । ନିନ୍ଦିତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନ୍ୟୂନ କହି ।
୩ । ବେଗବାନ୍ । ଶୂର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ତରସ୍ୱୀ କହି ।
୪ । ଅପରାଧି । ଅଭିଗ୍ରସ୍ତ । ଆପଦ୍ଗତ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଭିପନ୍ନ କହି ।

ପାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ଭୂଷଣ । ମୟୂରପୁଚ୍ଛ । ତୂଣୀର । ସମୂହ ଏମାନଙ୍କୁ କଲାପ କହି ।
୨ । ପରିଚ୍ଛେଦ । ପର୍ଯ୍ୟୁପ୍ତି । ଜଳସ୍ଥିତି ଏମାନଙ୍କୁ ପରୀବାପ କହି ।
୩ । ଗୋଦୋହନକାରୀ । ଗୋଷ୍ଠପତି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଗୋପ କହି ।
୪ । ମହାଦେବ । ବିଷ୍ଣୁ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବୃଷାକପି କହି ।
୫ । ବାମ୍ଫ । ଅଶ୍ରୁ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବାଷ୍ପ କହି ।
୬ । ଅନ୍ନ । ଆଚ୍ଛାଦନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଶିପୁ କହି ।
୭ । ଶଯ୍ୟା ଅଟ୍ଟାଳିକାଉପରିଗୃହ ସ୍ତ୍ରୀ ଏମାନଙ୍କୁ ତଳ୍ପ କହି ।
୮ । ଶାଖା । ସ୍ତମ୍ବ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିଟପ କହି ।
୯ । ପଣ୍ଡିତ । ମନୋଜ୍ଞ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରାପ୍ତରୂପ, ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଅଭିରୂପ କହି ।
୧୦ । କୂର୍ମୀ । ବୀଣାବିଶେଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଚ୍ଛପୀ କହି ।

ଫାନ୍ତାଃ ।

[୧] ରବର୍ଣ୍ଣେ ପୁଂସି ରେଫଃ ସ୍ୟାତ୍ କୁତ୍ସିତେ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗକଃ ।
ତ୍ରିଷୁ ସ୍ୟାତ୍କୁତ୍ସିତେ ରେଫୋ ବର୍ଣ୍ଣଭେଦେ ପୁମାନୟଂ ॥
[୨] ଶିଫା ଜଟାୟାଂ ସରିତି ମାଂସିକାୟାଂ ଚ ମାତରି ।
[୩] ଶଫଂ ମୂଲେ ତରୂଣାଂ ଚ ଗବାଦୀନାଂ ଖୁରେଽପି ଚ ।
[୪] ଗୁଲ୍ଫଃ ସ୍ୟାଦ୍ଗୁମ୍ଫନେ ବାହୋରଲଙ୍କାରେଽପି କୀର୍ତ୍ତିତଃ ।

ବାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଅନ୍ତରାଭବସତ୍ତ୍ୱେଽଶ୍ୱେ ଗନ୍ଧର୍ବୋ ଦିବ୍ୟଗାୟନେ ।
[୨] କମ୍ବୁର୍ନା ବଲୟେ ଶଙ୍ଖେ [୩] ଦ୍ୱିଜିହ୍ୱୌ ସର୍ପସୂଚକୌ ।
[୪] ପୂର୍ବୋଽନ୍ୟଲିଙ୍ଗଃ ପ୍ରାଗାହ ପୁଂବହୁତ୍ୱେଽପି ପୂର୍ବଜାନ୍ ।

ଭାନ୍ତାଃ ।

[୧] କୁମ୍ଭୌ ଘଟେଭମୂର୍ଦ୍ଧାଂଶୌ [୨] ଡିମ୍ଭୌ ତୁ ଶିଶୁବାଲିଶୌ ।

ଫାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ରବର୍ଣ୍ଣ । କୁତ୍ସିତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ରେଫ କହି ।
୨ । ଜଟା । ସରିତ । ମାଂସିକ । ମାତା ଏମାନଙ୍କୁ ଶିଫା କହି ।
୩ । ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ମୂଳ । ଗବାଦିମାନଙ୍କର ଖୁର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶଫ କହି ।
୪ । ଗୁମ୍ଫନ । ବାହୁର ଅଳଙ୍କାର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଗୁଲ୍ଫ କହି ।

ବାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ମରଣଉତ୍ତାରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି । ଘୋଟକ । ସ୍ୱର୍ଗୀୟଗାୟକ ଏମାନଙ୍କୁ ଗନ୍ଧର୍ବ କହି ।
୨ । ବଳୟ । ଶଙ୍ଖ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କମ୍ବୁ କହି ।
୩ । ସର୍ପ । ସୂଚକ (ଖଳ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦ୍ୱିଜିହ୍ୱ କହି ।
୪ । ପ୍ରାକ୍ । ପ୍ରଥମ । ବହୁତ୍ୱ । ପୂର୍ବଜନ୍ମା ଏମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବ କହି ।

ଭାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ଘଟ । ହସ୍ତୀ ମସ୍ତକର ଅଂଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କୁମ୍ଭ କହି ।
୨ । ଶିଶୁ । ମୂର୍ଖ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଡିମ୍ଭ କହି ।

[୧] ସ୍ତମ୍ଭୌ ସ୍ଥୂଣା ଜଡୀଭାବୌ [୨] ଶମ୍ଭୂ ବ୍ରହ୍ମତ୍ରିଲୋଚନୌ ।
[୩] କୁକ୍ଷିଭ୍ରୂଣାର୍ଭକା ଗର୍ଭାଃ [୪] ବିଶ୍ରମ୍ଭଃ ପ୍ରଣୟେଽପି ଚ ।
[୫] ସ୍ୟାଦ୍ଭେର୍ଯ୍ୟାଂ ଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ପୁଂସି ସ୍ୟାଦକ୍ଷେ ଦୁନ୍ଦୁଭିଃ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୬] ସ୍ୟାନ୍ମହାରଜନଂ କ୍ଲୀବେ କୁସୁମ୍ଭଂ କରକେ ପୁମାନ୍ ।
[୭] କ୍ଷତ୍ରିୟେଽପି ଚ ନାଭିର୍ନା [୮] ସୁରଭିର୍ଗବି ଚ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୯] ସଭା ସଂସଦି ସଭ୍ୟେ ଚ [୧୦] ତ୍ରିଷ୍ୱଧ୍ୟକ୍ଷେଽପି ବଲ୍ଲଭଃ ।

ମାନ୍ତାଃ ।

[୧] କିରଣପ୍ରଗ୍ରହୌ ରଶ୍ମୀ [୨] କପିଭେକୌ ପ୍ଲବଙ୍ଗମୌ ॥
[୩] ଇଚ୍ଛାମନୋଭବୌ କାମୌ [୪] ଶକ୍ତ୍ୟୁଦ୍ୟୋଗୌ ପରାକ୍ରମୌ ।
[୫] ଧର୍ମ୍ମାଃ ପୁଣ୍ୟଯମନ୍ୟାୟ ସ୍ୱଭାବାଚାରସୋମପାଃ ।
[୬] ଉପାୟପୂର୍ବ୍ବ ଆରମ୍ଭ ଉପଧା ତ୍ୱପ୍ୟୁପକ୍ରମଃ ।
[୭] ବଣିକ୍ପଥଃ ପୁରମ୍ବେଦୋ ନିଗମୋ [୮] ନାଗରେ ବଣିକ୍ ॥

---

୧ । ସ୍ଥୂଣ । ଜଡତା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସ୍ତମ୍ଭ କହି । ୨ । ବ୍ରହ୍ମା । ମହାଦେବ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶମ୍ଭୁ କହି
୩ । ଉଦର । ସ୍ତ୍ରୀଗର୍ଭ । ବାଳକ ଏମାନଙ୍କୁ ଗର୍ଭ କହି । ୪ । ପ୍ରୀତିକି ବିଶ୍ରମ୍ଭ କହି ।
୫ । ଭେରୀ (ବାଦ୍ୟବିଶେଷ) ଅକ୍ଷକ୍ରୀଡ଼ା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦୁନ୍ଦୁଭି କହି ।
୬ । ମହାରଜନ । (ମହାରଙ୍ଗପୁଷ୍ପ) କମଣ୍ଡଳୁ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କୁସୁମ୍ଭ କହି ।
୭ । କ୍ଷତ୍ରିୟକୁ ନାଭି କହି । ୮ । ଗୋ (ଧେନୁକୁ) ସୁରଭି କହି ।
୯ । ସମାଜ । ସଭ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସଭା କହି । ୧୦ । ଅଧ୍ୟକ୍ଷକୁ ବଲ୍ଲଭ କହି ।

ମାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । କିରଣ । ରଜ୍ଜୁ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ରଶ୍ମି କହି । ୨ । କପି । ଭେକ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ଲବଙ୍ଗମ କହି
୩ । ଅଭିଳାଷ । କନ୍ଦର୍ପ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କାମ କହି । ୪ । ଶକ୍ତି ଉଦ୍ୟୋଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପରାକ୍ରମ କହି
୫ । ପୁଣ୍ୟ । ଯମ (ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦମନ) ନ୍ୟାୟ । ସ୍ୱଭାବ । ଆଚାର । ସୋମପାନକର୍ତ୍ତା ଏମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ କହି ।
୬ । ଉପାୟପୂର୍ବକଆରମ୍ଭ । ଉପଧା (ଧର୍ମାଦିଦ୍ୱାରା ସ୍ୱଭାବ ପରୀକ୍ଷା) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଉପକ୍ରମ କହି
୭ । ପୁର । ନଗର । ବେଦ ଏମାନଙ୍କୁ ନିଗମ କହି ।
୮ । ନଗରସ୍ଥପଦାର୍ଥ ବାଣିଜ୍ୟକାରୀ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନୈଗମ କହି ।

[୧] ନୈଗମୌ ଦ୍ୱୌ ବଣେ ଗମୋ ଜାଲ ଗୃରୁ ସିତେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୨] ସ୍କନ୍ଦ୍ୱାଦପୂର୍ବୋ ବୃନ୍ଦେ ଽପି ଗ୍ରାମଃ [୩] କ୍ରାନ୍ତୌ ଚ ବିକ୍ରମଃ ।
[୪] ଗୁଲ୍ମା ରୁକ୍‌ସ୍ତମ୍ଭସେନାଶ୍ଚ [୫] ଯାମିଃ ସ୍ୱସୃ କୁଳସ୍ତ୍ରିୟୋଃ ।
[୬] କ୍ଷିତି କ୍ଷାନ୍ତ୍ୟୋଃ କ୍ଷମା [୭] ଯୁକ୍ତେ କ୍ଷମଂ ଶକ୍ତେ ହିତେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୮] ତ୍ରିଷୁ ଶ୍ୟାମୌ ହରିତ୍ କୃଷ୍ଣୌ [୯] ଶ୍ୟାମା ସ୍ୟାଚ୍ଛାରିବା ନିଶା ।
[୧୦] ଲଲାମଂ ପୁଚ୍ଛପୁଣ୍ଡ୍ରାଶ୍ୱଭୂଷାପ୍ରାଧାନ୍ୟକେତୁଷୁ ।
[୧୧] ସୂକ୍ଷ୍ମମଧ୍ୟାତ୍ମମପ୍ୟା [୧୨] ଦ୍ୟେ ପ୍ରଧାନେ ପ୍ରଥମସ୍ତ୍ରିଷୁ ।
[୧୩] ବାମୌ ବଲ୍ଗୁ ପ୍ରତୀପୌ ଦ୍ୱା [୧୪] ବଧମୌ ନ୍ୟୂନକୁତ୍ସିତୌ ।
[୧୫] ଜୀର୍ଣ୍ଣଂ ଚ ପରିଭୁକ୍ତଂ ଚ ଯାତଯାମମିଦଂ ଦ୍ୱୟଂ ।

ଯାନ୍ତାଃ ।

[୧] ତୁରଙ୍ଗ ଗରୁଡୌ ତାର୍କ୍ଷ୍ୟୌ [୨] ନିଲୟାପଚୟୌ କ୍ଷୟୌ ।

---

୧ । ବଣିଜନ । ଜାଲ । ଗୁରୁ (ବୃଦ୍ଧ) ଶୁକ୍ଳ ଏମାନଙ୍କୁ ଗମ କହି ।
୨ । ଶବ୍ଦାଦିରହିତ । ସମୂହ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଗ୍ରାମ କହି । ୩ । ଅତିକ୍ରମଣକୁ ବିକ୍ରମ କହି ।
୪ । ରୋଗବିଶେଷ । ସ୍ତମ୍ଭ (ଧାନ୍ୟାଦି ରଗୁଚ୍ଛ) ସେନା ଏମାନଙ୍କୁ ଗୁଲ୍ମ କହି ।
୫ । ଭଗିନୀ । କୁଳସ୍ତ୍ରୀ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଯାମି କହି । ୬ । ପୃଥିବୀ । ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କ୍ଷମା କହି । ୭ । ଯୁକ୍ତ । ସମର୍ଥ ଉପକାର ଏମାନଙ୍କୁ କ୍ଷମ କହି ।
୮ । ହରିତ୍‌ବର୍ଣ୍ଣ । କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶ୍ୟାମ କହି ।
୯ । ଲତାବିଶେଷ । ଦେବୀବିଶେଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶ୍ୟାମା କହି ।
୧୦ । ପୁଚ୍ଛ । ପୁଣ୍ଡ୍ର (ତିଳକଚିହ୍ନ) ଅଶ୍ୱଭୂଷଣ । ପ୍ରାଧାନ୍ୟ । କେତୁଗ୍ରହ ଏମାନଙ୍କୁ ଲଲାମ କହି । ୧୧ । ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଅର୍ଥାତ୍ ପରମାତ୍ମାକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ କହି ।
୧୨ । ଆଦ୍ୟ । ପ୍ରଧାନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରଥମ କହି । ୧୩ । ସୁନ୍ଦର । ପ୍ରତିକୂଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି [ବାମ କହି ।
୧୪ । ନ୍ୟୂନ । କୁତ୍ସିତ । ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅଧମ କହି ।
୧୫ । ଜୀର୍ଣ୍ଣ । ପରିଭୁକ୍ତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଯାତଯାମ କହି ।

ଯାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ଘୋଟକ । ଗରୁଡ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ତାର୍କ୍ଷ୍ୟ କହି ।
୨ । ଗୃହ । ଅପଚୟ (ନାଶ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି କ୍ଷୟ କହି ।

[୧] ଶ୍ୱଶୁର୍ଯ୍ୟୌ ଦେବରଶ୍ୟାଲୌ [୨] ଭ୍ରାତୃବ୍ୟୌ ଭ୍ରାତୃଜଦ୍ୱିଷୌ ।
[୩] ପର୍ଜନ୍ୟୌ ରସଦଦେବେନ୍ଦ୍ରୌ [୪] ସ୍ୟାଦାର୍ଯ୍ୟଃ ସ୍ୱାମି ବୈଶ୍ୟୟୋଃ
[୫] ତିଷ୍ୟଃ ପୁଷ୍ୟେ କଲିଯୁଗେ [୬] ପର୍ଯ୍ୟାୟୋଽବସରେ କ୍ରମେ ।
[୭] ପ୍ରତ୍ୟୟୋଽଧୀନଶପଥଜ୍ଞାନବିଶ୍ୱାସହେତୁଷୁ ।
ରନ୍ଧ୍ରେ ଶବ୍ଦେ [୮] ଽଥାନୁଶୟୋ ଦୀର୍ଘଦ୍ୱେଷାନୁତାପୟୋଃ ।
[୯] ସ୍ଥୂଲୋଚ୍ଚୟସ୍ତ୍ୱସାକଲ୍ୟେ ଗଜାନାଂ ମଧ୍ୟମେ ଗତେ ॥
[୧୦] ସମୟାଃ ଶପଥାଚାରକାଲସିଦ୍ଧାନ୍ତସମ୍ବିଦଃ ।
[୧୧] ବ୍ୟସନାନ୍ୟଶୁଭଂ ଦୈବଂ ବିପଦତ୍ୟୟନାସ୍ତ୍ରୟଃ ॥
[୧୨] ଅତ୍ୟୟୋଽତିକ୍ରମେ କୃଚ୍ଛ୍ରେ ଦୋଷେ ଦଣ୍ଡେଽପ୍ୟ [୧୩] ଥାପଦ
ଯୁଦ୍ଧାୟତ୍ୟୋଃ ସମ୍ପରାୟଃ [୧୪] ପୂଜ୍ୟସ୍ତୁ ଶ୍ୱଶୁରେଽପି ଚ ॥
[୧୫] ପଶ୍ଚାଦବସ୍ଥାୟିବଲଂ ସମବାୟଶ୍ଚ ସନ୍ନୟୌ ।

---

୧ । ଦେବର । ଶାଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶ୍ୱଶୁର୍ଯ୍ୟ କହି ।
୨ । ଭ୍ରାତୃପୁତ୍ର । ଶତ୍ରୁ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଭ୍ରାତୃବ୍ୟ କହି ।
୩ । ଗର୍ଜନମେଘ । ଇନ୍ଦ୍ର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପର୍ଜନ୍ୟ କହି ।
୪ । ସ୍ୱାମୀ । ବୈଶ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅର୍ଯ୍ୟ କହି ।
୫ । ପୁଷ୍ୟାନକ୍ଷତ୍ର । କଳିଯୁଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ତିଷ୍ୟ କହି ।
୬ । ଅବସର । କ୍ରମ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପର୍ଯ୍ୟାୟ କହି ।
୭ । ଅଧୀନ । ଶପଥ (ନିୟମ) ଜ୍ଞାନ । ବିଶ୍ୱାସ । ହେତୁ । ରନ୍ଧ୍ର, ଶବ୍ଦ ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟୟ କହି
୮ । ଦୀର୍ଘଦ୍ୱେଷ । ଅନୁତାପ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅନୁଶୟ କହି ।
୯ । ଅସାକଲ୍ୟ । ହସ୍ତିମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟମଗତି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସ୍ଥୂଳୋଚ୍ଚୟ କହି ।
୧୦ । ଶପଥ । ଆଚାର । କାଳ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ । ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଏମାନଙ୍କୁ ସମୟ ବୋଲଯାଏ ।
୧୧ । ବ୍ୟସନ । ଅଶୁଭ । ଦୈବ । ସେଠ ଏମାନଙ୍କୁ ଅନୟ କହି ।
୧୨ । ଲଙ୍ଘନ । କୃଚ୍ଛ୍ର । ଦୋଷ । ଦଣ୍ଡ ଏମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟୟ କହି ।
୧୩ । ଆପଦ । ଯୁଦ୍ଧ । ଆୟତି ଏମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପରାୟ କହି । ୧୪ । ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ପୂଜ୍ୟ କହି ।
୧୫ । ସମୂହ । ପୃଷ୍ଠସ୍ଥାୟି ସେନା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସନ୍ନୟ କହି ।

[୧] ସଙ୍ଘାତେ ସନ୍ନିବେଶେ ଚ ସଂସ୍ତ୍ୟାୟଃ [୨] ପ୍ରଣୟାସ୍ତ୍ୱମୀ ।
ବିସ୍ରମ୍ଭ ଯାଚ୍ଞା ପ୍ରେମାଣୋ [୩] ବିରୋଧେଽପି ସମୁଚ୍ଛ୍ରୟଃ ।
[୪] ବିଷୟୋ ଯସ୍ୟ ଯୋ ଜ୍ଞାତସ୍ତତ୍ର ଶବ୍ଦାଦିକେଷ୍ୱପି ।
[୫] ନିର୍ଯ୍ୟାସେଽପି କଷାୟୋ [୬] ଽସ୍ତ୍ରୀ ସଭାୟାଂ ଚ ପ୍ରତିଶ୍ରୟଃ ।
[୭] ପ୍ରାୟୋ ଭୂମ୍ନ୍ୟନ୍ତଗମନେ [୮] ମନ୍ୟୁର୍ଦୈନ୍ୟେ କ୍ରତୌ କ୍ରୁଧି ।
[୯] ରହସ୍ୟୋପସ୍ଥୟୋର୍ଗୁହ୍ୟଂ [୧୦] ସତ୍ୟଂ ଶପଥତଥ୍ୟୟୋଃ ।
[୧୧] ବୀର୍ଯ୍ୟଂ ବଳେ ପ୍ରଭାବେ ଚ [୧୨] ଦ୍ରବ୍ୟଂ ଭବ୍ୟେ ଗୁଣାଶ୍ରୟେ
[୧୩] ଧିଷ୍ଣ୍ୟଂ ସ୍ଥାନେ ଗୃହେ ଭେଽଗ୍ନୌ [୧୪] ଭାଗ୍ୟଂ କର୍ମ ଶୁଭାଶୁଭଂ
[୧୫] କଶେରୁହେମ୍ନୋର୍ଗାଙ୍ଗେୟଂ [୧୬] ବିଶଲ୍ୟା ଦନ୍ତିକାପି ଚ ।
[୧୭] ବୃଷାକପାୟୀ ଶ୍ରୀଗୌର୍ଯ୍ୟୋ [୧୮] ରଭିଖ୍ୟା ନାମଶୋଭୟୋଃ ।

---

୧ । ସମୂହ । ସନ୍ନିବେଶ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସଂସ୍ତ୍ୟାୟ କହି ।
୨ । ବିଶ୍ରମ୍ଭ । ଯାଚ୍ଞା । ପ୍ରୀତି ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣୟ କହି ।
୩ । ବିରୋଧକୁ ସମୁଚ୍ଛ୍ରୟ କହି । ୪ । ଜନପଦ । ଗୋଚର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିଷୟ କହି ।
୫ । ନିର୍ଯ୍ୟାସକୁ କଷାୟ କହି । ୬ । ସଭାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୟ ବୋଲଯାଏ ।
୭ । ଅନ୍ତର୍ଗମନ (ମରଣ) କୁ ପ୍ରାୟ କହି ।
୮ । ଦୈନ୍ୟ । ଯାଗ । କ୍ରୋଧ ଏମାନଙ୍କୁ ମନ୍ୟୁ କହି ।
୯ । ରହସ୍ୟ । ଉପସ୍ଥ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଗୁହ୍ୟ କହି ।
୧୦ । ଶପଥ । ତଥ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସତ୍ୟ କହି ।
୧୧ । ବଳ । ପ୍ରଭାବ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବୀର୍ଯ୍ୟ କହି ।
୧୨ । ଭବ୍ୟ । ଗୁଣାଶ୍ରୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦ୍ରବ୍ୟ ବୋଲି ।
୧୩ । ସ୍ଥାନ । ଗୃହ । ନକ୍ଷତ୍ର । ଅଗ୍ନି ଏମାନଙ୍କୁ ଧିଷ୍ଣ୍ୟ କହି ।
୧୪ । ଅଦୃଷ୍ଟ । ଶୁଭ ଅଶୁଭ କର୍ମ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଭାଗ୍ୟ କହି ।
୧୫ । କଶେରୁ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଗାଙ୍ଗେୟ କହି ।
୧୬ । ଦନ୍ତିକା । ଔଷଧିବିଶେଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିଶଲ୍ୟା କହି ।
୧୭ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଗୌରୀ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବୃଷାକପାୟୀ ବୋଲଯାଏ ।
୧୮ । ନାମ । ଶୋଭା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅଭିଖ୍ୟା କହି ।

[୧] ଅରମ୍ଭୋ ନିଷ୍କ୍ରିଃ ଶିକ୍ଷା ପୂଜନଂ ସମ୍ପ୍ରଧାରଣଂ ।
ଉପାୟଃ କର୍ମଚେଷ୍ଟା ଚ ଚିକିତ୍ସା ଚ ନବକ୍ରିୟାଃ ।
[୨] ଛାୟା ସୂର୍ଯ୍ୟପ୍ରିୟା କାନ୍ତିଃ ପ୍ରତିବିମ୍ବମନାତପଃ ।
[୩] କକ୍ଷ୍ୟା ପ୍ରକୋଷ୍ଠେ ହର୍ମ୍ମ୍ୟାଦେଃ କାଞ୍ଚ୍ୟାଂ ମଧ୍ୟେଭବନ୍ଧନେ ।
[୪] କୃତ୍ୟା କ୍ରିୟାଦେବତୟୋସ୍ତ୍ରିଷୁ ଭେଦ୍ୟେ ଧନାଦିଭିଃ ।
[୫] ଜନ୍ୟଃ ସ୍ୟାଜ୍ଜନବାଦେଽପି [୬] ଜଘନ୍ୟୋଽନ୍ତ୍ୟେଽଧମେଽପି ଚ
[୭] ଗର୍ହ୍ୟାଧୀନୌ ଚ ବକ୍ତବ୍ୟୌ [୮] କଲ୍ୟୌ ସଜ୍ଜନିରାମୟୌ ।
[୯] ଆତ୍ମବାନନପେତୋଽର୍ଥାଦର୍ଥ୍ୟଃ [୧୦] ପୁଣ୍ୟଂ ତୁ ଚାର୍ବପି ।
[୧୧] ରୂପ୍ୟଂ ପ୍ରଶସ୍ତରୂପେଽପି [୧୨] ବଦାନ୍ୟୋ ବଲ୍ଗୁବାଗପି ।
[୧୩] ନ୍ୟାଯ୍ୟେଽପି ମଧ୍ୟଂ [୧୪] ସୌମ୍ୟଂ ତୁ ସୁନ୍ଦରେ ସୋମଦୈବତେ

---

୧ । ଅରମ୍ଭ । ନିଷ୍କ୍ରୃତି । ଶିକ୍ଷା । ପୂଜନ । ନିଶ୍ଚୟ । ଉପାୟ । କର୍ମ୍ମ । ଚେଷ୍ଟା । ଚିକିତ୍ସା ଏମାନଙ୍କୁ କ୍ରିୟା ବୋଲଯାଏ ।

୨ । ସୂର୍ଯ୍ୟଭାର୍ଯ୍ୟା । କାନ୍ତି । ପ୍ରତିବିମ୍ବ । ଅତପର ଅଭାବ ଏମାନଙ୍କୁ ଛାୟା କହି ।

୩ । ହର୍ମ୍ମ୍ୟାଦିରପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଅର୍ଥାତ୍ କୋଠରୀ । କାଞ୍ଚୀ । ହସ୍ତିର ମଧ୍ୟବନ୍ଧନ ଏମାନଙ୍କୁ କକ୍ଷ୍ୟା କହି ।

୪ । କର୍ମ୍ମ । ଦେବତା । ଧନାଦିଦ୍ୱାରା ଭେଦ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ କୃତ୍ୟା କହି ।

୫ । ଜନବାଦକୁ ଜନ୍ୟ କହି ।

୬ । ଅନ୍ତ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଚରମ । ଅଧମ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଜଘନ୍ୟ କହି ।

୭ । ଗର୍ହ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ନିନ୍ଦିତ । ଅଧୀନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବକ୍ତବ୍ୟ କହି ।

୮ । ସଜ୍ଜ । ନିରୋଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଲ୍ୟ କହି ।

୯ । ପଣ୍ଡିତ । ଅର୍ଥରୁ ଅନପେତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅର୍ଥ୍ୟ କହି ।

୧୦ । ଚାରୁ ଅର୍ଥାତ୍ ମନୋହରକୁ ପୁଣ୍ୟ କହି । ୧୧ । ପ୍ରଶସ୍ତ ରୂପକୁ ରୂପ୍ୟ କହି ।

୧୨ । ମନୋହର ବାକ୍ୟକୁ ବଦାନ୍ୟ କହି ।

୧୩ । ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ନ୍ୟାୟୋପେତକୁ ମଧ୍ୟ ବୋଲି ।

୧୪ । ସୁନ୍ଦର । ସୋମଦୈବତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସୌମ୍ୟ କହି ।

ରାନ୍ତଃ ।

[୧] ଜବଡାବସରୌ ବାରୌ [୨] ସ୍ତରୌ ପ୍ରସ୍ତରାଧ୍ୱରୌ ॥
[୩] ଗୁରୂ ଗୀଷ୍ପତିପିତ୍ରାଦ୍ୟୌ [୪] ଦ୍ୱାପରୌ ଯୁଗସଂଶୟୌ ।
[୫] ପ୍ରକାରେ ଭେଦସାଦୃଶ୍ୟା [୬] ଆକାରାବିଙ୍ଗିତାକୃତୀ ॥
[୭] କିଂଶାରୁର୍ଧାନ୍ୟଶୂକେଷୁ [୮] ମରୂ ଧନ୍ୱଧରାଧରୌ ।
[୯] ଅଦ୍ରୟୋ ଦ୍ରୁମଶୈଳାର୍କାଃ [୧୦] ସ୍ତ୍ରୀସ୍ତନାବ୍ଦୌ ପୟୋଧରୌ ॥
[୧୧] ଧ୍ୱାନ୍ତାରି ଦାନବା ବୃତ୍ରା [୧୨] ବଳିହସ୍ତାଂଶବଃ କରାଃ ।
[୧୩] ପ୍ରଦରା ଭଙ୍ଗନାରୀରୁଗ୍ବାଣା [୧୪] ଅସ୍ରାଃ କଚା ଅପି ॥
[୧୫] ଅଜାତଶୃଙ୍ଗୋ ଗୌଃ କାଲେ ଽପ୍ୟଶ୍ମଶ୍ରୁର୍ନା ଚ ତୂବରଃ ।

ଭନ୍ତ୍ରବର୍ତ୍ତିଃ ।

୧ । ସମୂହ । ଅବସର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବାର ବୋଲାଯାଏ ।
୨ । ପ୍ରସ୍ତର । ଯଜ୍ଞ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସ୍ତର ବୋଲାଯାଏ ।
୩ । ବୃହସ୍ପତି । ପିତୃଆଦି ଏମାନଙ୍କୁ ଗୁରୁ କହି ।
୪ । ଯୁଗବିଶେଷ । ସଂଶୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦ୍ୱାପର କହି ।
୫ । ଭେଦ । ସାଦୃଶ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରକାର ବୋଲି ।
୬ ଇଙ୍ଗିତ । ଆକୃତି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆକାର କହି ।
୭ । ଧାନ୍ୟଶୂକ ବାଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କିଂଶାରୁ କହି ।
୮ । ନିର୍ଜଳପ୍ରଦେଶ । ପର୍ବତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ମରୁ ବୋଲି ।
୯ । ବୃକ୍ଷ । ପର୍ବତ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଦ୍ରି ବୋଲାଯାଏ ।
୧୦ । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସ୍ତନ । ମେଘ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପୟୋଧର କହି ।
୧୧ । ଅନ୍ଧକାର । ଶତ୍ରୁ । ଅସୁର ଏମାନଙ୍କୁ ବୃତ୍ର କହି ।
୧୨ । ରାଜକର । ହସ୍ତ । କିରଣ ଏମାନଙ୍କୁ କର ବୋଲି ।
୧୩ । ଫାଟିଯିବା । ନାରୀମାନଙ୍କର ରୋଗବିଶେଷ । ବାଣ ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଦର କହି ।
୧୪ । କେଶମାନଙ୍କୁ ଅସ୍ର କହି ।
୧୫ । ଯଥାସମୟରେ ଶୃଙ୍ଗ ଜାତ ହେବା ଗୋ । ଶ୍ମଶ୍ରୁହୀନ ପୁରୁଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ତୂବର [କହି ।

[୧] ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣେଽପି ରାଃ [୨] ପରିକରଃ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କପରିବାରୟୋଃ ।
[୩] ମୁକ୍ତାଶୁଦ୍ଧୌ ଚ ତାରଃ ସ୍ୟା [୪] ଚ୍ଛାରୋ ବାୟୌ ସ ତୁ ତ୍ରିଷୁ
[୫] କର୍ବୁରେଽଥ ପ୍ରତିଜ୍ଞାଜିସମ୍ବିଦାପତ୍ସୁ ସଙ୍ଗରଃ ॥
[୬] ବେଦଭେଦେ ଗୁପ୍ତବାଦେ ମନ୍ତ୍ରୋ [୭] ମିତ୍ରୋ ରବାବପି ।
[୮] ମଖେଷୁ ଯୂପଖଣ୍ଡେଽପି ସ୍ୱରୁ [୯] ର୍ଗୁହ୍ୟେଽପ୍ୟବସ୍କରଃ ॥
[୧୦] ଆଡମ୍ବରସ୍ତୂର୍ଯ୍ୟରବେ ଗଜେନ୍ଦ୍ରାଣାଂ ଚ ଗର୍ଜିତେ ।
[୧୧] ଅଭିହାରୋଽଭିଯୋଗେ ଚ ଚୌର୍ଯ୍ୟେ ସନ୍ନହନେଽପି ଚ ॥
[୧୨] ସ୍ୟାଜ୍ଜଙ୍ଗମେ ପରୀବାରଃ ଖଡ୍ଗକୋଶେ ପରିଚ୍ଛଦେ ।
[୧୩] ବିଷ୍ଟରୋ ବିଟପୀ ଦର୍ଭମୁଷ୍ଟିଃ ପୀଠାଦ୍ୟମାସନଂ ॥
[୧୪] ଦ୍ୱାରି ଦ୍ୱାଃସ୍ଥେ ପ୍ରତୀହାରଃ ପ୍ରତୀହାର୍ଯ୍ୟପ୍ୟନନ୍ତରେ ।

---

୧ । ସୁର୍ଣ୍ଣକୁ ରୈ ବୋଲୁଥାଏ । ୨ । ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ । ପରିବାର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପରିକର କହି ।
୩ । ମୁକ୍ତାର ଶୌକ୍ଲ୍ୟକୁ ତାର କହି ।
୪ । ବାୟୁ । କର୍ବୁରବର୍ଣ୍ଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସାର କହି ।
୫ । ପ୍ରତିଜ୍ଞା । ଯୁଦ୍ଧ । ଜ୍ଞାନ । ଆପଦ୍ ଏମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗର କହି ।
୬ । ବେଦବିଶେଷ । ଗୁପ୍ତିବାଦ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ମନ୍ତ୍ର କହି ।
୭ । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ସୁହୃଦ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ମିତ୍ର କହି ।
୮ । ଯଜ୍ଞ । ବାଣ । ଯଜ୍ଞକାଷ୍ଠଖଣ୍ଡ ଏମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱରୁ କହି ।
୯ । ଗୋପନୀୟକୁ ଅବସ୍କର ବୋଲୁଥାଏ ।
୧୦ । ତୂର୍ଯ୍ୟାଦି ବାଦ୍ୟରବ । ହସ୍ତିଗର୍ଜ୍ଜନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆଡମ୍ବର କହି ।
୧୧ । ଅଭିଯୋଗ । ଚୌର୍ଯ୍ୟ । ସନ୍ନହନ ଅର୍ଥାତ୍ ବନ୍ଧନ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଭିହାର କହି ।
୧୨ । ଅନୁଚର । ଖଡ୍ଗକୋଷ । ପରିଚ୍ଛଦ ଏମାନଙ୍କୁ ପରିବାର କହି ।
୧୩ । ବୃକ୍ଷ । କୁଶମୁଷ୍ଟି । ପୀଠାଦିଆସନ ଏମାନଙ୍କୁ ବିଷ୍ଟର କହି ।
୧୪ । ଦ୍ୱାର । ଦ୍ୱାଃସ୍ଥ ଅର୍ଥାତ୍ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ । ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରତୀହାର ବୋଲି ଏବଂ ପ୍ରତୀହାରୀ ବୋଲି ।

[୧] ବପ୍ରୌଲେ ନକୁଲେ ବଭ୍ରୌ ବଭ୍ରୁଃ ସ୍ୟାତ୍ ପିଙ୍ଗଲେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୨] ସାରୋ ବଲେ ସ୍ଥିରାଂଶେ ଚ ନ୍ୟାଯ୍ୟେ କ୍ଲୀବଂ ବରେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୩] ଦୁରୋଦରୋ ଦ୍ୟୂତକାରେ ପଣେ ଦ୍ୟୂତେ ଦୁରୋଦରଂ ।
[୪] ମହାରଣ୍ୟେ ଦୁର୍ଗପଥେ କାନ୍ତାରଃ ପୁଂ ନପୁଂସକଂ ।
[୫] ମସ୍ତରୋ ନ୍ୟଂ ଶୁଭଦ୍ଵେଷେ ତଦ୍ଵତ୍ କୃପଣଯୋସ୍ତ୍ରିଷୁ ।
[୬] ଦେବାଦ୍ବୃତେ ବରଃ ଶ୍ରେଷ୍ଠେ ତ୍ରିଷୁ କ୍ଲୀବେ ମନାକ୍ ପ୍ରିୟେ ।
[୭] ବଂଶାଙ୍କୁରେ କରୀରୋ ସ୍ତ୍ରୀ ତରୁଭେଦେ ଘଟେ ଚ ନା ।
[୮] ନା ଚମୂଜଘନେ ହସ୍ତସୂତ୍ରେ ପ୍ରତିସରୋ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୯] ଯମାନିଲେନ୍ଦ୍ରଚନ୍ଦ୍ରାର୍କବିଷ୍ଣୁ ସିଂହାଂଶୁବାଜିଷୁ ।
ଶୁକାହିକପିଭେକେଷୁ ହରିର୍ନା କପିଲେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୧୦] ଶର୍କରା କର୍ପରାଂଶେ ପି [୧୧] ଯାତ୍ରା ସ୍ୟାଦ୍ୟାପନେ ଗତୌ ।
[୧୨] ଇରା ଭୂବାକ୍ସୁରାପ୍ସୁ ସ୍ୟା [୧୩] ତ୍ତନ୍ଦ୍ରୀ ନିଦ୍ରାପ୍ରମୀଲୟୋଃ ।

---

୧ । ବପ୍ରୁ । ନକୁଳ । ବହ୍ନି । ପିଙ୍ଗଳବର୍ଣ୍ଣ ଏମାନଙ୍କୁ ବଭ୍ରୁ କହି ।
୨ । ବଳ । ସ୍ଥିରାଂଶ । ନ୍ୟାଯ୍ୟ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏମାନଙ୍କୁ ସାର ବୋଲି ।
୩ । ଦ୍ୟୂତକାର । ଅର୍ଥାତ୍ ଜୁଆରୀ । ପଣ । ଜୁଆଖେଳ ଏମାନଙ୍କୁ ଦୁରୋଦର ବୋଲି ।
୪ । ମହାରଣ୍ୟ । ଦୁର୍ଗପଥ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କାନ୍ତାର ବୋଲି ।
୫ । ଅନ୍ୟର ଶୁଭଦ୍ଵେଷ । ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ବିଶିଷ୍ଟ । କୃପଣ ଏମାନଙ୍କୁ ମତ୍ସର କହି ।
୬ । ଦେବତାଙ୍କଠାରୁ ବରଣୀୟ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଈଷତ୍‌ପ୍ରିୟ ଏମାନଙ୍କୁ ବର କହି ।
୭ । ବଂଶଗଜା । ବୃକ୍ଷବିଶେଷ ଘଟ ଏମାନଙ୍କୁ କରୀର କହି ।
୮ । ସେନାରପଶ୍ଚାଦ୍ଭାଗ । ହସ୍ତସୂତ୍ର । ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରତିସର କହି ।
୯ । ଯମ । ବାୟୁ । ଇନ୍ଦ୍ର । ଚନ୍ଦ୍ର । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ବିଷ୍ଣୁ । ସିଂହ । କିରଣ । ଘୋଡ଼ା । ଶୁକପକ୍ଷୀ ସର୍ପ । ବାନର । ଭେକ । କପିଳବର୍ଣ୍ଣ ଏମାନଙ୍କୁ ହରି କହି ।
୧୦ । କର୍ପରାଂଶ ଅର୍ଥାତ୍ ଖପରର ଅଂଶକୁ ଶର୍କରା ବୋଲାଯାଏ ।
୧୧ । ଯାପନ । ଗତି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଯାତ୍ରା ବୋଲାଯାଏ ।
୧୨ । ପୃଥିବୀ । ବାକ୍ୟ । ସୁରା । ଜଳ ଏମାନଙ୍କୁ ଇରା କହି ।
୧୩ । ନିଦ୍ରା ପ୍ରମୀଳନ । ଏ ଦୁହିଙ୍କି ତନ୍ଦ୍ରୀ କହି ।

[୧] ଧାତ୍ରୀ ସ୍ୟାଦୁପମାତାପି କ୍ଷିତିରପ୍ୟାମଲକ୍ୟପି ।

[୨] କ୍ଷୁଦ୍ରା ବ୍ୟଙ୍ଗା ନଟୀ ବେଶ୍ୟା ସରଘା କଣ୍ଟକାରିକା ।

[୩] ତ୍ରିଷୁ କ୍ରୂରେଽଧମେଽଲ୍ପେଽପି କ୍ଷୁଦ୍ରୋ [୪] ମାତ୍ରା ପରିଚ୍ଛଦେ ।
ଅଲ୍ପେ ଚ ପରିମାଣେ ସା [୫] ମାତ୍ରଂ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେଽବଧାରଣେ

[୬] ଆଲେଖ୍ୟାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟୟୋଶ୍ଚିତ୍ରଂ [୭] କଳତ୍ରଂ ଶ୍ରୋଣି ଭାର୍ଯ୍ୟୟୋଃ ।

[୮] ଯୋଗ୍ୟଭାଜନୟୋଃ ପାତ୍ରଂ [୯] ପତ୍ରଂ ବାହନପକ୍ଷୟୋଃ ।

[୧୦] ନିଦେଶଗ୍ରନ୍ଥୟୋଃ ଶାସ୍ତ୍ରଂ [୧୧] ଶସ୍ତ୍ରମାୟୁଧଲୋହୟୋଃ ।

[୧୨] ସ୍ୟାଜ୍ଜଟାଂଶୁକୟୋର୍ନେତ୍ରଂ [୧୩] କ୍ଷେତ୍ରଂ ପତ୍ନୀଶରୀରୟୋଃ ।

[୧୪] ମୁଖାଗ୍ରେ କ୍ରୋଡ଼ହଳୟୋଃ ପୋତ୍ରଂ [୧୫] ଗୋତ୍ରଂ ତୁ ନାମ୍ନି ଚ

---

୧ । ଉପମାତା ଅର୍ଥାତ୍ ଧାଈମାଆ । ପୃଥିବୀ । ଅଁଳା ଏମାନଙ୍କୁ ଧାତ୍ରୀ କହି ।

୨ । ଟେକଲାଙ୍ଗ । ନଟୀ । ବେଶ୍ୟା । ମହୁମାଛି । କଣ୍ଟକାରୀ ଏମାନଙ୍କୁ କ୍ଷୁଦ୍ରା କହି ।

୩ । କ୍ରୂର । ଅଧମ । ଅଳ୍ପ ଏମାନଙ୍କୁ କ୍ଷୁଦ୍ର କହି ।

୪ । ପରିଚ୍ଛଦ । ଅଳ୍ପ । ପରିମାଣ ଏମାନଙ୍କୁ ମାତ୍ରା କହି ।

୫ । ସମଗ୍ର । ଅବଧାରଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ମାତ୍ର କହି ।

୬ । ଆଲେଖ୍ୟ । ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଚିତ୍ର ବୋଲଯାଏ ।

୭ । କଟିଦେଶ । ଭାର୍ଯ୍ୟା ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଳତ୍ର କହି ।

୮ । ଯୋଗ୍ୟ । ଭାଜନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପାତ୍ର କହି ।

୯ । ଅଶ୍ୱାଦିବାହନ । ପକ୍ଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପତ୍ର କହି ।

୧୦ । ଆଜ୍ଞା । ବ୍ୟାକରଣାଦିଗ୍ରନ୍ଥ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶାସ୍ତ୍ର କହି ।

୧୧ । ଖଡ୍ଗାଦିଅସ୍ତ୍ର । ଲୌହ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶସ୍ତ୍ର କହି ।

୧୨ । ଜଟା । ଅଂଶୁକ (ବସ୍ତ୍ର) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନେତ୍ର କହି ।

୧୩ । ପତ୍ନୀ । ଶରୀର ଏ ଦୁହିଙ୍କି କ୍ଷେତ୍ର କହି ।

୧୪ । ମୁଖାଗ୍ର । କ୍ରୋଡ଼ । ହଳ ଏମାନଙ୍କୁ ପୋତ୍ର କହି ।

୧୫ । ନାମ । କୁଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଗୋତ୍ର କହି ।

[୧] ସତ୍ରମାଚ୍ଛାଦନେ ଯଜ୍ଞେ ସଦାଦାନେ ବନେ ଽପି ଚ ।
[୨] ଅଜିରଂ ବିଷୟେ କାୟେ ଽପ୍ୟ [୩] ମ୍ବରଂ ବ୍ୟୋମ୍ନି ବାସସି ॥
[୪] ଚକ୍ରଂ ରାଷ୍ଟ୍ରେ ଽପ୍ୟ[୫]କ୍ଷରଂ ତୁ ମୋକ୍ଷେ ଽପି [୬] କ୍ଷୀରମପ୍ସୁ ଚ ।
[୭।୮] ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣେ ଽପି ଭୂରିଚନ୍ଦ୍ରୌ ଦ୍ୱୌ [୯] ଦ୍ୱାରମାତ୍ରେ ଽପି ଗୋପୁରଂ ॥
[୧୦] ଗୁହାଦମ୍ଭୌ ଗହ୍ୱରେ ଦ୍ୱେ [୧୧] ରହୋ ଽନ୍ତିକମୁପହ୍ୱରେ ।
[୧୨] ପୁରୋ ଽଧିକମୁପର୍ଯ୍ୟଗ୍ରାଣ୍ୟ [୧୩] ଗାରେ ନଗରେ ପୁରଂ ॥
[୧୪] ମନ୍ଦିରଂ ଚ [୧୫] ରାଷ୍ଟ୍ରୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ ବିଷୟେ ସ୍ୟାଦୁପଦ୍ରବେ ।
[୧୬] ଦରୋ ଽସ୍ତ୍ରୀୟାଂ ଭୟେ ଶ୍ୱଭ୍ରେ [୧୭] ବଜ୍ରୋ ଽସ୍ତ୍ରୀ ହୀରକପବୌ
[୧୮] ତନ୍ତ୍ରଂ ପ୍ରଧାନେ ସିଦ୍ଧାନ୍ତେ ସୂତ୍ରବାପେ ପରିଚ୍ଛଦେ ।
[୧୯] ଔଶୀରଶ୍ଚାମରେ ଦଣ୍ଡେ ଽପ୍ୟୌଶୀରଂ ଶୟନାସନେ ॥

---

୧ । ଆଚ୍ଛାଦନ । ଯଜ୍ଞ । ସଦାଦାନ । ବନ ଏମାନଙ୍କୁ ସତ୍ର କହି ।
୨ । ବିଷୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଭୂଭାଗ । ଶରୀର । ଅଙ୍ଗଣ ଏମାନଙ୍କୁ ଅଜିର କହି ।
୩ । ଆକାଶ । ବସ୍ତ୍ର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅମ୍ବର କହି ।
୪ । ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ଚକ୍ର କହି । ୫ । ମୋକ୍ଷକୁ ଅକ୍ଷର କହି ।
୬ । ଜଳକୁ କ୍ଷୀର କହି । ୭ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକୁ ଭୂରି କହି ।
୮ । ନିଶାକର । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଚନ୍ଦ୍ର କହି । ୯ । ଦ୍ୱାରମାନଙ୍କୁ ଗୋପୁର କହି ।
୧୦ । ଗୁହା । ଦମ୍ଭ ଏହୁହିଙ୍କି ଗହ୍ୱର କହି ।
୧୧ । ଗୋପନସ୍ଥାନ । ନିକଟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଉପହ୍ୱର କହି ।
୧୨ । ସମ୍ମୁଖ । ଅଧିକ । ଉପର ଏମାନଙ୍କୁ ଅଗ୍ର କହି ।
୧୩ । ଗୃହ । ନଗର ଏଦୁହିଙ୍କି ପୁର କହି । ୧୪ । ଅଗାର । ନଗର ଏଦୁହିଙ୍କି ମନ୍ଦିର କହି
୧୫ । ସମୁଦାୟଦେଶ । ଉପଦ୍ରବ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ରାଷ୍ଟ୍ର କହି ।
୧୬ । ଭୟ । ଗର୍ତ୍ତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦର କହି ।
୧୭ । ହୀରା । ଅଶନି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବଜ୍ର କହି ।
୧୮ । ପ୍ରଧାନ । ସିଦ୍ଧାନ୍ତ । ସୂତ୍ରବାପ ଅର୍ଥାତ୍ ତନ୍ତ ପରିଚ୍ଛଦ ଏମାନଙ୍କୁ ତନ୍ତ୍ର କହି ।
୧୯ । ଚାମର । ଦଣ୍ଡ । ଶଯ୍ୟା । ଆସନ ଏମାନଙ୍କୁ ଔଶୀର କହି ।

[୧] ପୁଷ୍କରଂ କରିହସ୍ତାଗ୍ରେ ବାଦ୍ୟଭାଣ୍ଡମୁଖେ ଜଲେ ।
ବ୍ୟୋମ୍ନି ଖଡ୍ଗଫଲେ ପଦ୍ମେ ତୀର୍ଥୌଷଧିବିଶେଷୟୋଃ ॥
[୨] ଅନ୍ତରମବକାଶାବଧିପରିଧାନାନ୍ତର୍ଦ୍ଧିଭେଦତାଦର୍ଥ୍ୟେ ।
ଛିଦ୍ରାତ୍ମୀୟବିନାବହିରବସର ମଧ୍ୟେଽନ୍ତରାତ୍ମନି ଚ ॥
[୩] ମୁସ୍ତେଽପି ପିଠରଂ [୪] ରାଜକଶେରୁଣ୍ୟପି ନାଗରଂ ।
[୫] ଶାର୍ବରଂ ତ୍ୱନ୍ଧତମସେ ଘାତୁକେ ଭେଦ୍ୟଲିଙ୍ଗକଃ ॥
[୬] ଗୌରୋଽରୁଣେ ସିତେ ପୀତେ [୭] ବ୍ରଣକାର୍ଯ୍ୟେଽପ୍ୟରୁଷ୍କରଃ
[୮] ଜଠରଃ କଠିନେଽପି ସ୍ୟା [୯] ଦଧସ୍ତାଦପି ଚାଧରଃ ।
[୧୦] ଅନାକୁଲେଽପି ଚୈକାଗ୍ରୋ [୧୧] ବ୍ୟଗ୍ରୋ ବ୍ୟାସକ୍ତ ଆକୁଲେ
[୧୨] ଉପର୍ଯ୍ୟୁଦୀଚ୍ୟଶ୍ରେଷ୍ଠେଷ୍ୱପ୍ୟୁତ୍ତରଃ [୧୩] ସ୍ୟାଦନୁତ୍ତରଃ ।
ଏଷାଂ ବିପର୍ଯ୍ୟୟେ ଶ୍ରେଷ୍ଠେ [୧୪] ଦୂରାନାତ୍ମୋତ୍ତମାଃ ପରାଃ

---

୧ । ହସ୍ତୀର ଶୁଣ୍ଡାଗ୍ର । ବାଦ୍ୟଭାଣ୍ଡମୁଖ । ଜଳ । ଆକାଶ । ଖଡ୍ଗ । ଫଳକ । ପଦ୍ମ । ତୀର୍ଥ । ଔଷଧିବିଶେଷ ଏମାନଙ୍କୁ ପୁଷ୍କର କହି ।

୨ । ଅବକାଶ । ଅବଧି । ପରିଧାନ । ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ । ଭେଦ । ତାଦର୍ଥ୍ୟ । ଛିଦ୍ର । ଆତ୍ମୀୟ । ବିନା । ବହିଃ । ଅବସର । ମଧ୍ୟ । ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଏମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ତର କହି ।

୩ । ମୁଥା । କଶେରୁ (ଘାସବିଶେଷ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପିଠର କହି ।

୪ । ନଗରବାସୀ । ନାଗର ମୁଥା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନାଗର କହି ।

୫ । ମହାନ୍ଧକାର । ଘାତକ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶାର୍ବର କହି ।

୬ । ଅରୁଣ । ଶୁକ୍ଳ । ପୀତ ଏମାନଙ୍କୁ ଗୌର କହି ।

୭ । ପୀଡ଼ାଦାୟକ । ବ୍ରଣକାର୍ଯ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅରୁଷ୍କର କହି

୮ । ଉଦର । କଠିନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଜଠର କହି ।

୯ । ଅଧୋଭାଗ । ନମ୍ରଓଷ୍ଠ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅଧର କହି   ୧୦ । ଅନାକୁଳକୁ ଏକାଗ୍ର କହି ।

୧୧ । ବିଶେଷରୂପେ ଆସକ୍ତ । ଆକୁଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବ୍ୟଗ୍ର କହି

୧୨ । ଉପରେ । ଉତ୍ତରଦିଗ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତର କହି ।

୧୩ । ଉତ୍ତରରହିତରୁ ଭିନ୍ନ । ଅଧମ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏମାନଙ୍କୁ ଅନୁତ୍ତର କହି ।

୧୪ । ଦୂର । ଅନାତ୍ମା । ଉତ୍ତମ ଏମାନଙ୍କୁ ପର କହି ।

[୧] ସ୍ୱାଦୁପ୍ରିୟୌ ତୁ ମଧୁରୌ [୨] କ୍ରୂରୌ କଠିନନିର୍ଦ୍ଦୟୌ ।
[୩] ଉଦାରୋ ଦାତୃମହତୋ [୪] ଇତରସ୍ତ୍ୱନ୍ୟନୀଚୟୋଃ ।
[୫] ମନ୍ଦସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦୟୋଃ ସ୍ୱୈରଃ [୬] ଶୁଭ୍ରମୁଦ୍ଦୀପ୍ତଶୁକ୍ଲୟୋଃ ।

ଲାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଚୂଡା କିରୀଟଂ କେଶାଶ୍ଚ ସଂଯତା ମୌଳୟସ୍ତ୍ରୟଃ
[୨] ଦ୍ରୁମପ୍ରଭେଦମାତଙ୍ଗକାଣ୍ଡପୁଷ୍ପାଣି ପୀଲବଃ ।
[୩] କୃତାନ୍ତାନେହସୋଃ କାଳ [୪] ଚତୁର୍ଥେଽପି ଯୁଗେ କଳିଃ ।
[୫] ସ୍ୟାତ୍ କୁରଙ୍ଗେଽପି କମଳଃ [୬] ପ୍ରାବାରେଽପି ଚ କମ୍ବଳଃ
[୭] କରୋପହାରୟୋଃ ପୁଂସି ବଳିଃ ପ୍ରାଣ୍ୟଙ୍ଗଜେ ସ୍ତ୍ରିୟାଂ ।
[୮] ସ୍ଥୌଲ୍ୟସାମର୍ଥ୍ୟସୈନ୍ୟେଷୁ ବଳଂ ନା କାକସୀରିଣୋଃ ।
[୯] ବାତୂଳଃ ପୁଂସି ବାତ୍ୟାୟାମପି ବାତସହେ ତ୍ରିଷୁ ।

---

୧ । ସ୍ୱାଦୁ । ପ୍ରିୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ମଧୁର କହି ।
୨ । କଠିନ । ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କ୍ରୂର କହି ।
୩ । ଦାତା । ମହତ୍ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଉଦାର କହି ।
୪ । ଅନ୍ୟ । ନୀଚ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଇତର କହି ।
୫ । ମନ୍ଦ । ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସ୍ୱୈର କହି ।
୬ । ଉଦ୍ଦୀପ୍ତ । ଶୁକ୍ଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଶୁଭ୍ର କହି ।

ଲାନ୍ତବର୍ଗେ ।

୧ । ଚୂଡା । କିରୀଟ । ସଂଯତକେଶ । ମସ୍ତକ ଏମାନଙ୍କୁ ମୌଳି କହି ।
୨ । ବୃକ୍ଷବିଶେଷ । ହସ୍ତୀ । ଶର । ପୁଷ୍ପ ଏମାନଙ୍କୁ ପିଲୁ କହି ।
୩ । ଯମ । ସମସ୍ତବିଧ କାଳବିଶେଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କାଳ କହି ।
୪ । କଳହ । ଚତୁର୍ଥଯୁଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କଳି କହି । ୫ । ମୃଗକୁ କମଳ କହି ।
୬ । ଅବରଣବସ୍ତ୍ରକୁ ଅର୍ଥାତ୍ ଲୋମଜାତ ଅସନବିଶେଷକୁ କମ୍ବଳ କହି । ୧ [ବୋଲ ।
୭ । ରାଜସ୍ୱ । ପୂଜାର ଉପକରଣ । ଦୈତ୍ୟବିଶେଷ । ପ୍ରାଣିର ଅଙ୍ଗଜାତ ଏମାନଙ୍କୁ ବଳି
୮ । ସ୍ଥୂଳତା । ସାମର୍ଥ୍ୟ । ସୈନ୍ୟ । କାକ । ବଳରାମ ଏମାନଙ୍କୁ ବଳ କହି ।
୯ । ବାତସମୂହ । ବାତ୍ୟା । ଉନ୍ମତ୍ତ । ବାତସହ ଏମାନଙ୍କୁ ବାତୂଳ କହି ।

[୧] ଭେଦ୍ୟଲିଙ୍ଗଃ ଶଠେ ବ୍ୟାଳଃ ପୁଂସି ଶ୍ୱାପଦସର୍ପୟୋଃ ।
[୨] ମଲୋଽସ୍ତ୍ରୀ ପାପବିଟ୍‌କିଟ୍ଟାନ୍ୟସ୍ତ୍ରୀ [୩] ଶୂଳଂ ରୁଗାୟୁଧଂ ।
[୪] ଶଙ୍କାବପି ଦ୍ୱୟୋଃ କୀଳ [୫] ପାଳିଃ ସ୍ତ୍ର୍ୟଶ୍ର୍ୟଙ୍କପଂକ୍ତିଷୁ ॥
[୬] କଳା ଶିଳ୍ପେ କାଳଭେଦେଽପ୍ୟା [୭] ଳୀ ସଖ୍ୟାବଳୀ ଅପି ।
[୮] ଅବ୍‌ଧ୍ୟମ୍ବୁବିକୃତୌ ବେଳା କାଳମର୍ଯ୍ୟାଦୟୋରପି ।
[୯] ବହୁଳାଃ କୃତ୍ତିକା ଗାବୋ [୧୦] ବହୁଳୋଽଗ୍ନୌ ଶିତୌ ତ୍ରିଷୁ ।
[୧୧] ଲୀଳା ବିଳାସକ୍ରିୟୟୋ [୧୨] ରୁପଳା ଶର୍କରାପି ଚ ।
[୧୩] ଶୋଣିତେଽମ୍ଭସି କୀଲାଳଂ [୧୪] ମୂଳମାଦ୍ୟେ ଶିଫାଭୟୋଃ ।
[୧୫] ଜାଳଂ ସମୂହ ଆନାୟୋଽଗବାକ୍ଷକ୍ଷାରକାବପି ॥
[୧୬] ଶୀଳଂ ସ୍ୱଭାବେ ସଦ୍‌ବୃତ୍ତେ [୧୭] ସସ୍ୟେ ହେତୁକୃତେ ଫଳଂ

---

୧ । ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁ । ସର୍ପ । ଶଠ ଏମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟାଳ କହି ।
୨ । ପାପ । ବିଷ୍ଠା । କିଟ୍ଟ ଏମାନଙ୍କୁ ମଳ କହି ।
୩ । ରୋଗବିଶେଷ । ଅସ୍ତ୍ରବିଶେଷ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଶୂଳ କହି ।
୪ । ଶଙ୍କୁ । ଗୋଞ୍ଜ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି କୀଳ ବୋଲି ।
୫ । କୋଣ । ଅଙ୍କ । ପଂକ୍ତି ଏମାନଙ୍କୁ ପାଳି କହି ।
୬ । ଶିଳ୍ପ । କାଳବିଶେଷ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି କଳା ବୋଲାଯାଏ ।
୭ । ସଖୀ । ପଂକ୍ତି ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଆଳୀ ବୋଲାଯାଏ ।
୮ । ସମୁଦ୍ରର ଜଳବୃଦ୍ଧି । କାଳ । ସୀମା ଏମାନଙ୍କୁ ବେଳା କହି ।
୯ । କୃତ୍ତିକା । ଗୋ ଅର୍ଥାତ୍ ଧେନୁ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବହୁଳା କହି ।
୧୦ । ଅଗ୍ନି । ଶୁକ୍ଳ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବହୁଳ କହି ।
୧୧ । କ୍ରୀଡା । ଶୃଙ୍ଗାରଜ ଚେଷ୍ଟା ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଲୀଳା କହି ।
୧୨ । ଶିଳା । ଶର୍କରା ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଉପଳା କହି । ୧୩ । ରକ୍ତ । ଜଳ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି କୀଲାଳ କହି
୧୪ । ଆଦ୍ୟ ଚେର । ନକ୍ଷତ୍ରବିଶେଷ ଏମାନଙ୍କୁ ମୂଳ କହି ।
୧୫ । ସମୂହ । ମତ୍ସ୍ୟାଦିମାରଣଯନ୍ତ୍ର । ଗବାକ୍ଷ । ଖାରକ ଏମାନଙ୍କୁ ଜାଳ କହି ।
୧୬ । ସ୍ୱଭାବ । ସଦ୍‌ବୃତ୍ତ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଶୀଳ କହି ।
୧୭ । ଶସ୍ୟ । ହେତୁକୃତ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଫଳ କହି ।

[୧] ଛଦିର୍ନେତ୍ରରୁଜୋଃ କ୍ଳୀବ ସମୂହେ ପଟଲଂ ନ ନା ॥
[୨] ଅଧଃ ସ୍ୱରୂପୟୋରସ୍ତ୍ରୀ ତଲଂ [୩] ସ୍ୟାଚ୍ଚାମିଷେ ପଲଂ ।
[୪] ଔର୍ବାନଲେଽପି ପାତାଲଂ [୫] ଚେଲଂ ବସ୍ତ୍ରେଽଧମେ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୬] କୁକୂଲଂ ଶଙ୍କୁଭିଃ କୀର୍ଣ୍ଣେ ଶ୍ୱଭ୍ରେ ନା ତୁ ତୁଷାନଲେ ।
[୭] ନିର୍ଣ୍ଣୀତେ କେବଲମିତି ତ୍ରିଲିଙ୍ଗଂ ତ୍ୱେକକୃତ୍ସ୍ନୟୋଃ ॥
[୮] ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତି କ୍ଷେମପୁଣ୍ୟେଷୁ କୁଶଲଂ ଶିକ୍ଷିତେ ତ୍ରିଷୁ ।
[୯] ପ୍ରବାଲମଙ୍କୁରେଽପ୍ୟସ୍ତ୍ରୀ ତ୍ରିଷୁ [୧୦] ସ୍ଥୂଲଂ ଜଡେଽପି ଚ ॥
[୧୧] କରାଲୋ ଦନ୍ତୁରେ ତୁଙ୍ଗେ [୧୨] ଚାରୌ ଦକ୍ଷେ ଚ ପେଶଲଃ
[୧୩] ମୂର୍ଖେଽର୍ଭକେଽପି ବାଲଃ ସ୍ୟା [୧୪] ଲ୍ଲୋଲଶ୍ଚଲସତୃଷ୍ଣୟୋଃ

ବାନ୍ତଃ ।

[୧] ଦବଦାବୌ ବନାରଣ୍ୟବହ୍ନୀ [୨] ଜନ୍ମହରୌ ଭବୌ ।

---

୧ । ଗୃହାଚ୍ଛାଦନ । ଚକ୍ଷୁରୋଗ । ଅର୍ଥାତ୍ ପରଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପଟଳ କହି ।
୨ । ଅଧଃ । ସ୍ୱରୂପ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ତଳ କହି । ୩ । ଅମିଷକୁ ପଳ କହି ।
୪ । ବାଡବାଗ୍ନିକି ପାତାଳ କହି । ୫ । ବସ୍ତ୍ର । ଅଧମ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଚେଲ କହି ।
୬ । ଶଙ୍କୁପୂର୍ଣ୍ଣଗର୍ତ୍ତ । ତୁଷାନଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କୁକୂଳ କହି ।
୭ । ନିର୍ଣ୍ଣୀତ । ଏକ । ସମଗ୍ର ଏମାନଙ୍କୁ କେବଳ କହି ।
୮ । ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତି । ମଙ୍ଗଳ । ପୁଣ୍ୟ । ଶିକ୍ଷିତ ଏମାନଙ୍କୁ କୁଶଳ କହି ।
୯ । ଅଙ୍କୁରକୁ ପ୍ରବାଳ କହି । ୧୦ । ଜଡ । ମୋଟା । ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସ୍ଥୂଳ କହି ।
୧୧ । ଦନ୍ତୁର ଅର୍ଥାତ୍ ବଡ଼ ଦନ୍ତ ଯାହାର । ତୁଙ୍ଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କରାଳ କହି ।
୧୨ । ଚାରୁ । ଦକ୍ଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପେଶଳ କହି ।
୧୩ । ମୂର୍ଖ । ବାଳକ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବାଳ ବୋଲି
୧୪ । ଚଞ୍ଚଳ । ସତୃଷ୍ଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଲୋଳ ବୋଲି ।

ବାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ବନ । ବନାଗ୍ନି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଦବ କହି ଓ ଦାବ କହି ।
୨ । ଜନ୍ମ । ମହାଦେବ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଭବ କହି ।

[୧] ମନ୍ତ୍ରୀ ସହାୟଃ ସଚିବୌ [୨] ପତିଶାଖିନରା ଧବାଃ ।
[୩] ଅବୟଃ ଶୈଳମେଷାର୍କା [୪] ଆଜ୍ଞାହ୍ୱାନାଧ୍ୱରା ହବାଃ ॥
[୫] ଭାବଃ ସତ୍ତ୍ୱସ୍ୱଭାବାଭିପ୍ରାୟଚେଷ୍ଟାତ୍ମଜନ୍ମସୁ ।
[୬] ସ୍ୟାଦୁତ୍ପାଦେ ଫଲେ ପୁଷ୍ପେ ପ୍ରସବେ ଗର୍ଭମୋଚନେ ॥
[୭] ଅବିଶ୍ୱାସେଽପହ୍ନବେଽପି ନିକୃତାବପି ନିହ୍ନବଃ ।
[୮] ଉତ୍ସେକାମର୍ଷୟୋରିଚ୍ଛାପ୍ରସରେ ମହଉତ୍ସବଃ ॥
[୯] ଅନୁଭାବଃ ପ୍ରଭାବେ ସ୍ୟାତ୍ ସତାଂ ଚ ମତିନିଶ୍ଚୟେ ।
[୧୦] ସ୍ୟାଜ୍ଜନ୍ମହେତୁଃ ପ୍ରଭବଃ ସ୍ଥାନଂ ଚାଦ୍ୟୋପଲବ୍ଧୟେ ॥
[୧୧] ଶୂଦ୍ରାୟାଂ ବିପ୍ରତନୟେ ଶସ୍ତ୍ରେ ପାରଶବଃ ପୁମାନ୍ ।
[୧୨] ଧ୍ରୁବୋ ଭଭେଦେ କ୍ଲୀବଂ ତୁ ନିଶ୍ଚିତେ ଶାଶ୍ୱତେ ତ୍ରିଷୁ ॥
[୧୩] ସ୍ୱୋ ଜ୍ଞାତାବାତ୍ମନି ସ୍ୱଂ ତ୍ରିଷ୍ୱାତ୍ମୀୟେ ସ୍ୱୋଽସ୍ତ୍ରିୟାଂ ଧନେ ।
[୧୪] ସ୍ତ୍ରୀକଟୀବସ୍ତ୍ରବନ୍ଧେଽପି ନୀବୀ ପରିପଣେଽପି ଚ ॥

---

୧ । ମନ୍ତ୍ରୀ । ସହାୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସଚିବ କହି । ୨ । ପତି । ବୃକ୍ଷ । ନର ଏମାନଙ୍କୁ ଧବ କହି
୩ । ପର୍ବତ । ମେଷ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ ଅବି କହି ।
୪ । ଆଜ୍ଞା । ଆହ୍ୱାନ ଯଜ୍ଞ ଏମାନଙ୍କୁ ହବ କହି ।
୫ । ସତ୍ତ୍ୱ । ସ୍ୱଭାବ । ଅଭିପ୍ରାୟ । ଚେଷ୍ଟା । ଆତ୍ମା । ଜନ୍ମ ଏମାନଙ୍କୁ ଭାବ କହି ।
୬ । ଉତ୍ପତ୍ତି । ଫଳ । ପୁଷ୍ପ ଗର୍ଭମୋଚନ ଏମାନଙ୍କୁ ପ୍ରସବ କହି ।
୭ । ଅବିଶ୍ୱାସ । ଅପଲାପ । ନିଷ୍କରଣ ଏମାନଙ୍କୁ ନିହ୍ନବ କହି ।
୮ । ଉତ୍ସେକ । ଅମର୍ଷ । ଇଚ୍ଛା । ଉତ୍ପତ୍ତି ମହ ଏମାନଙ୍କ ଉତ୍ସବ କହି ।
୯ । ପ୍ରଭାବ । ସାଧୁମାନଙ୍କ ମତନିଶ୍ଚୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅନୁଭାବ କହି ।
୧୦ । ଜନ୍ମହେତୁ ଆଦ୍ୟଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମିବା ସ୍ଥାନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରଭବ କହି ।
୧୧ । ଶୂଦ୍ରାଠାରେ ଜନ୍ମିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ । ଶସ୍ତ୍ର ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପାରଶବ କହି ।
୧୨ । ନକ୍ଷତ୍ର ବିଶେଷ । ନିଶ୍ଚିତ । ନିତ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ ଧ୍ରୁବ କହି ।
୧୩ । ଜ୍ଞାତି । ଆତ୍ମା । ଆତ୍ମୀୟ । ଧନ ଏମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱ କହି ।
୧୪ । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର କଟିବସ୍ତ୍ର ବନ୍ଧ (କଷା) ବାଣିଜ୍ୟର ମୂଳଧନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନୀବୀ କହି ।

[୧] ଶିବା ଗୌରୀଫେରବୟୋ [୨] ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଂ କଳହଯୁଗ୍ମୟୋଃ ।
[୩] ଦ୍ରବ୍ୟାସୁବ୍ୟବସାୟେଷୁ ସତ୍ତ୍ୱମସ୍ତ୍ରୀ ତୁ ଜନ୍ତୁଷୁ ॥
[୪] କ୍ଲୀବଂ ନପୁଂସକେ ଷଣ୍ଢେ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗମବିକ୍ରମେ ।

ଶାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଦ୍ୱୌ ବଶୌ ବୈଶ୍ୟମନୁଜୌ [୨] ଦ୍ୱୌ ଚରଭ୍ରମରୌ ସ୍ପଶୌ
[୩] ଦ୍ୱୌ ରାଶୀ ପୁଞ୍ଜମେଷାଦ୍ୟୌ [୪] ଦ୍ୱୌବଂଶୌ କୁଳମସ୍କରୌ ।
[୫] ରହଃ ପ୍ରକାଶୌ ବୀକାଶୌ [୬] ନିର୍ବେଶୋ ଭୃତିଭୋଗୟୋଃ
[୭] କୃତାନ୍ତେ ପୁଂସି କୀନାଶଃ କ୍ଷୁଦ୍ରକର୍ଷକୟୋସ୍ତ୍ରିଷୁ ।
[୮] ପଦେ ଲକ୍ଷ୍ୟେ ନିମିତ୍ତେଽପି ଦେଶଃ ସ୍ୟାତ୍ [୯] ଭୂଷଣପ୍ୟୁ ଚ ।
[୧୦] ଦଶାବସ୍ଥାନେକବିଧାପ୍ୟା [୧୧] ଶା ତୃଷ୍ଣାପି ଚାୟତା ।
[୧୨] ବଶା ସ୍ତ୍ରୀକରଣୀ ଚ ସ୍ୟାଂ [୧୩] ଦୃଗ୍‌ଜ୍ଞାନେ ଜ୍ଞାତରି ତ୍ରିଷୁ ॥
[୧୪] ସ୍ୟାତ୍ କର୍କଶଃ ସାହସିକଃ କଠୋରାମସୃଣାବପି ।
[୧୫] ପ୍ରକାଶୋଽତିପ୍ରସିଦ୍ଧେଽପି [୧୬] ଶିଶାବଜ୍ଞେ ଚ ବାଳିଶଃ ॥

---

୧ । ଗୌରୀ । ଶୃଗାଳୀ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଶିବା କହି । ୨ । କଳହ । ଯୁଗ୍ମ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ କହି
୩ । ଦ୍ରବ୍ୟ । ପ୍ରାଣ । ବ୍ୟବସାୟ ଜନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କୁ ସତ୍ତ୍ୱ କହି ।
୪ । ନପୁଂସକ । ଷଣ୍ଢ । ଅବିକ୍ରମ ଏମାନଙ୍କ କ୍ଲୀବ କହି ।

ଶାନ୍ତାଃ ।

୧ । ବୈଶ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବଶ କହି । ୨ । ଚର । ପୁଷ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ସ୍ପଶ କହି ।
୩ । ପୁଞ୍ଜ । ମେଷାଦି ଦ୍ୱାଦଶ ଏମାନଙ୍କୁ ରାଶି କହି । ୪ । କୁଳ । ବଣ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବଂଶ କହି
୫ । ଗୋପନସ୍ଥାନ । ପ୍ରକାଶ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବିକାଶ କହି । (କୀନାଶ କହି ।
୬ । ଭୃତି । ଭୋଗ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ନିର୍ବେଶ କହି । ୭ । ଯମ । କ୍ଷୁଦ୍ର । କର୍ଷକ ଏମାନଙ୍କୁ
୮ । ପଦ । ଲକ୍ଷ୍ୟ । ନିମିତ୍ତ ଏମାନଙ୍କୁ ଅପଦେଶ କହି । ୯ ଜଳକୁ ଗୁଣ ବୋଲାଯାଏ ।
୧୦ । ଅନେକ ବିଧ ଅବସ୍ଥାକୁ ଦଶା କହି । ୧୧ । ଅଦ୍ଭୁତ । ତୃଷ୍ଣା । ଦିକ୍ ଏମାନଙ୍କୁ ଆଶା କହି
୧୨ । ସ୍ତ୍ରୀକରିଣୀ ବଶା ବୋଲାଯାଏ । ୧୩ । ଜ୍ଞାନ । ଜ୍ଞାତା ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ଦୃଶ କହି ।
୧୪ । ସାହସିକ । କଠୋର ଅମସୃଣ ଏମାନଙ୍କୁ କର୍କଶ କହି ।
୧୫ । ଅତି ପ୍ରସିଦ୍ଧକୁ ପ୍ରକାଶ ବୋଲାଯାଏ । ୧୬ । ଶିଶୁ । ଅଜ୍ଞ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କି ବାଳିଶ କହି

ଷାନ୍ତାଃ ।

[୧] ସୁରମତ୍ସ୍ୟାବନିମିଷୌ [୨] ପୁରୁଷାବାତ୍ମମାନବୌ ।
[୩] କାକମତ୍ସ୍ୟାତ୍ ଖଗୌ ଧ୍ୱାଂକ୍ଷୌ [୪] କକ୍ଷୌ ତୁ ତୃଣବୀରୁଧୌ ।
[୫] ଅଭୀଷୁଃ ପ୍ରଗ୍ରହେ ରଶ୍ମୌ [୬] ପ୍ରୈଷଃ ପ୍ରେଷଣମର୍ଦ୍ଦନେ ।
[୭] ପକ୍ଷଃ ସହାୟେଽପ୍ୟୁ [୮] ଷ୍ଣୀଷଃ ଶିରୋବେଷ୍ଟକିରୀଟୟୋଃ ।
[୯] ଶୁକ୍ରଲେ ମୂଷିକେ ଶ୍ରେଷ୍ଠେ ସୁକୃତେ ବୃଷଭେ ବୃଷଃ ।
[୧୦] କୋଷୋଽସ୍ତ୍ରୀ କୁଡ୍ମଲେ ଖଡ୍ଗପିଧାନେଽର୍ଥୌଘଦିବ୍ୟୟୋଃ ।
[୧୧] ଦ୍ୟୂତେଽକ୍ଷେ ସାରିଫଳକେଽପ୍ୟାକର୍ଷୋଽଥା [୧୨] କ୍ଷମିନ୍ଦ୍ରିୟେ
ନା ଦ୍ୟୂତାଙ୍ଗେ କର୍ଷଚକ୍ରେ ବ୍ୟବହାରେ କଲିଦ୍ରୁମେ ।
[୧୩] କର୍ଷୂର୍ବାର୍ତ୍ତ୍ରୀ କରୀଷାଗ୍ନିଃ କର୍ଷୂଃ କୁଲ୍ୟାଭିଧାୟିନୀ ।
[୧୪] ପୁମ୍ଭାବେ ତତ୍କ୍ରିୟାୟାଂ ଚ ପୌରୁଷଂ [୧୫] ବିଷମପ୍ସୁ ଚ ।

ଷାନ୍ତବର୍ଗ ।

୧ । ଦେବତା । ମତ୍ସ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅନିମିଷ କହି । ୨ । ଆତ୍ମା । ମନୁଷ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପୁରୁଷ କହି
୩ । କାକ । ମତ୍ସ୍ୟଭେଦୀ ପକ୍ଷୀ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଧ୍ୱାଂକ୍ଷ କହି ।
୪ । ତୃଣ । ଲତା ଏ ଦୁହିଙ୍କି କକ୍ଷ କହି ।
୫ । ପ୍ରଗ୍ରହ । [ଅର୍ଥାତ୍ ଅଶ୍ୱମୁଖ ରଜ୍ଜୁ] ରଶ୍ମି [କିରଣ] ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅଭୀଷୁ କହି ।
୬ । ପ୍ରେରଣ । ମର୍ଦ୍ଦନ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରୈଷ କହି ।   ୭ । ସହାୟକୁ ପକ୍ଷ କହି ।
୮ । ଶିରୋବେଷ୍ଟନ [ପାଗ] କିରୀଟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଉଷ୍ଣୀଷ କହି ।
୯ । ଶୁକ୍ରଯୁକ୍ତ । ମୂଷିକ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ସୁକୃତ । ବୃଷଭ ଏମାନଙ୍କୁ ବୃଷ କହି । (ବୋଲଦା ଏ
୧୦ । କୁଡ୍ମଳ । ଖଡ୍ଗର ଅଣ୍ଡଦଣ୍ଡ ଅର୍ଥାତ୍ ଖାପ । ଅର୍ଥସମୂହ । ଦିବ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ କୋଷ
୧୧ । ଦ୍ୟୂତ । ଅର୍ଥାତ୍ ଅକ୍ଷକ୍ରୀଡା । ସାରିଫଳକ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆକର୍ଷ କହି ।
୧୨ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ । ପାଶକ ଅର୍ଥାତ୍ ପାଶି । କର୍ଷଚକ୍ର । ବ୍ୟବହାର କଳିଦ୍ରୁମ ଅର୍ଥାତ୍
ବାହାଡାଗଛ ଏମାନଙ୍କୁ ଅକ୍ଷ କହି ।
୧୩ । ବାର୍ତ୍ତା । ପଶୁଲିଣ୍ଡି । ଅଳ୍ପକୃତ୍ରିମନଦୀ ଏମାନଙ୍କୁ କର୍ଷୂ କହି ।
୧୪ । ପୁରୁଷଭାବ । ପୁରୁଷର କ୍ରିୟା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପୌରୁଷ କହି ।
୧୫ । ଗରଳ । ଜଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିଷ କହି ।

[୧] ଉପାଦାନେଽପ୍ୟାମିଷଂ ସ୍ୟା [୨] ଦପରାଧେଽପି କିଲ୍ବିଷଂ ।
[୩] ସ୍ୟାଦ୍ବୃଷ୍ଟୌ ଲୋକଧାତ୍ୱଂଶେ ବତ୍ସରେ ବର୍ଷମସ୍ତ୍ରିୟାଂ ॥
[୪] ପ୍ରେକ୍ଷା ନୃତ୍ୟେକ୍ଷଣଂ ପ୍ରଜ୍ଞା [୫] ଭିକ୍ଷା ସେବାର୍ଥନାଭୃତିଃ ।
[୬] ତ୍ୱିଟ୍ ଶୋଭାପି ତ୍ରିଷୁ ପରେ [୭] ନ୍ୟକ୍ଷଂ କାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟନିକୃଷ୍ଟୟୋଃ
[୮] ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷେଽଧିକୃତେଽଧ୍ୟକ୍ଷୋ [୯] ରୂକ୍ଷସ୍ତ୍ୱପ୍ରେମ୍ଣ୍ୟଚିକ୍କଣେ ।

ସାନ୍ତାଃ ।

[୧] ରବିଶ୍ୱେତଚ୍ଛଦୌ ହଂସୌ [୨] ସୂର୍ଯ୍ୟବହ୍ନୀ ବିଭାବସୂ ।
[୩] ବତ୍ସୌ ତର୍ଣ୍ଣକବର୍ଷୌ ଦ୍ୱୌ [୪] ସାରଙ୍ଗାଶ୍ଚ ଦିବୌକସଃ ॥
[୫] ଶୃଙ୍ଗାରାଦୌ ବିଷେ ବୀର୍ଯ୍ୟେ ଗୁଣେ ରାଗେ ଦ୍ରବେ ରସଃ ।
[୬] ପୁଂସ୍ୟୁତ୍ତଂସାବତଂସୌ ଦ୍ୱୌ କର୍ଣ୍ଣପୂରେଽପି ଶେଖରେ ॥
[୭] ଦେବଭେଦେଽନଲେ ରଶ୍ମୌ ବସୂ ରତ୍ନେ ଧନେ ବସୁ ।

---

୧ । ମାଂସ । ଉତ୍କୋଚ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆମିଷ କହି । ୨ । ଅପରାଧକୁ କିଲ୍ବିଷ କହି ।
୩ । ବୃଷ୍ଟି । ଦ୍ୱୀପାଂଶ । ବତ୍ସର ଏମାନଙ୍କୁ ବର୍ଷ କହି ।
୪ । ନୃତ୍ୟଦର୍ଶନ । ପ୍ରଜ୍ଞା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରେକ୍ଷା କହି ।
୫ । ସେବା । ଅର୍ଥପ୍ରାର୍ଥନା । ଭୃତି ଏମାନଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷା କହି । ୬ । ଶୋଭାକୁ ତ୍ୱିଟ୍ କହି ।
୭ । ସାକଲ୍ୟ । ନିକୃଷ୍ଟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନ୍ୟକ୍ଷ କହି ।
୮ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ । ଅଧିକୃତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅଧ୍ୟକ୍ଷ କହି ।
୯ । ଅପ୍ରେମ । ଅଚିକ୍କଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ରୂକ୍ଷ କହି ।

ସାନ୍ତବର୍ଗ ।

୧ । ରବି । ଶୁକ୍ଳହଂସ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ହଂସ କହି । ୨ । ସୂର୍ଯ୍ୟ । ଅଗ୍ନି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବିଭାବସୁ କହି
୩ । ତର୍ଣ୍ଣକ ଅର୍ଥାତ୍ ଗୋ ଶିଶୁ । ବର୍ଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବତ୍ସ କହି ।
୪ । ସାରଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ପକ୍ଷିମାନଙ୍କୁ ଦିବୌକସ କହି ।
୫ । ଶୃଙ୍ଗାରାଦି । ବିଷ । ବୀର୍ଯ୍ୟ । ଗୁଣ । ରାଗ । ଦ୍ରବ ଏମାନଙ୍କୁ ରସ କହି ।
୬ । କର୍ଣ୍ଣଭୂଷଣ । ଶିରୋଭୂଷଣ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଉତ୍ତଂସ କହି ଏବଂ ଅବତଂସ କହି ।
୭ । ଗଣଦେବତାବିଶେଷ । ଅଗ୍ନି । କିରଣ । ରତ୍ନ । ଧନ ଏମାନଙ୍କୁ ବସୁ କହି ।

[୧] ସ୍ରଷ୍ଟୌ ଚ ବେଧାଃ ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱା [୨] ଶୀର୍ହିତାଶଂସାହିଦଂଷ୍ଟ୍ରୟୋଃ ॥
[୩] ଲାଲସେ ପ୍ରାର୍ଥନୌତ୍ସୁକ୍ୟେ [୪] ହିଂସା ଚୌର୍ଯ୍ୟାଦି କର୍ମ୍ମ ଚ ।
[୫] ପ୍ରସୂରଶ୍ୱାପି [୬] ଭୂଦ୍ୟାବୌ ରୋଦସ୍ୟୌ ରୋଦସୀ ଚ ତେ ।
[୭] ଜ୍ୱାଳାଭାସୋର୍ନପୁଂସ୍ୟର୍ଚ୍ଚିଃ [୮] ଜ୍ୟୋତିର୍ଭଦ୍ୟୋତଦୃଷ୍ଟିଷୁ ॥
[୯] ପାପାପରାଧୟୋରାଗଃ [୧୦] ଖଗବାଲ୍ୟାଦିନୋର୍ବୟଃ ॥
[୧୧] ତେଜଃ ପୁରୀଷୟୋର୍ବର୍ଚ୍ଚୋ [୧୨] ମହସ୍ତୂତ୍ସବତେଜସୋଃ ।
[୧୩] ରଜୋ ଗୁଣେ ଚ ସ୍ତ୍ରୀପୁଷ୍ପେ [୧୪] ରାହୌ ଧ୍ୱାନ୍ତେ ଗୁଣେ ତମଃ
[୧୫] ଛନ୍ଦଃ ପଦ୍ୟେଽଭିଲାଷେ ଚ [୧୬] ତପଃ କୃଚ୍ଛ୍ରାଦି କର୍ମ୍ମ ଚ ।
[୧୭] ସହୋବଳଂ ସହାମାର୍ଗୋ [୧୮] ନଭଃ ଖଂ ଶ୍ରାବଣେ ନଭାଃ ।
[୧୯] ଓକଃ ସଦ୍ମାଶ୍ରୟଶ୍ଚୌକାଃ [୨୦] ପୟଃ କ୍ଷୀରଂ ପୟୋଽମ୍ବୁ ଚ ।
[୨୧] ଓଜୋ ଦୀପ୍ତୌ ବଲେ [୨୨] ସ୍ରୋତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟେ ନିମ୍ନଗାରୟେ ॥

---

୧ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ବେଧସ୍ କହି । ୨ । ହିତଆଶଂସା । ସର୍ପଦଂଷ୍ଟ୍ରା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆଶୀର୍ କହି ।
୩ । ପ୍ରାର୍ଥନା । ଔତ୍ସୁକ୍ୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଲାଲସା କହି ।
୪ । ଚୌର୍ଯ୍ୟାଦି ପ୍ରଭୃତି କର୍ମକୁ ହିଂସା କହି । ୫ । ଘୋଟକୀକି ପ୍ରସୂ କହି ।
୬ । ପୃଥିବୀ । ସ୍ୱର୍ଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ରୋଦସୀ ଏବ ରୋଦସ୍ କହି । [କେବଳମ୍ କହି ।
୭ । ଅଗ୍ନିଶିଖା । ଦୀପ୍ତି ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଅର୍ଚ୍ଚିସ୍ କହି । ୮ । ନକ୍ଷତ୍ର । ଦୀପ୍ତି । ଦୃଷ୍ଟି ଏମାନଙ୍କୁ
୯ । ପାପ । ଅପରାଧ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଆଗସ୍ କହି ।
୧୦ । ଖଗ ଅର୍ଥାତ୍ ପକ୍ଷୀ । ବାଲ୍ୟାଦି ଏମାନଙ୍କୁ ବୟସ୍ କହି ।
୧୧ । ତେଜ । ଦଣ୍ଡା ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବର୍ଚ୍ଚସ୍ କହି । ୧୨ । ଉତ୍ସବ । ତେଜ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ମହସ୍ କହି
୧୩ । ଗୁଣ । ସ୍ତ୍ରୀର ଋତୁ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ରଜସ୍ କହି ।
୧୪ । ରାହୁ । ଅନ୍ଧକାର । ଗୁଣବିଶେଷ ଏମାନଙ୍କୁ ତମସ୍ କହି ।
୧୫ । ପଦ୍ୟ । ଅଭିଳାଷ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଛନ୍ଦସ୍ କହି । ୧୬ । କୃଚ୍ଛ୍ରାଦି କର୍ମକୁ ତପସ୍ କହି
୧୭ । ବଳ । ମାର୍ଗଶିରମାସ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସହସ୍ କହି । [ଓକସ୍ କହି ।
୧୮ । ଆକାଶ । ଶ୍ରାବଣମାସ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ନଭସ୍ କହି । ୧୯ । ଗୃହ । ଆଶ୍ରୟ ଏ ଦୁହିଙ୍କି
୨୦ । କ୍ଷୀର । ଜଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପୟସ୍ କହି । ୨୧ । ଦୀପ୍ତି । ବଳ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଓଜସ୍ କହି
୨୨ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ । ନଦୀବେଗ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସ୍ରୋତସ୍ କହି ।

[୧] ତେଜଃ ପ୍ରଭାବେ ଦୀପ୍ତୌ ଚ ବଳେ ଶୁକ୍ରେଽପ୍ୟତସ୍ତ୍ରିଷୁ ।
[୨] ବିଦ୍ୱାନ୍ ବିଦଂଶ୍ଚ [୩] ବୀଭତ୍ସୋ ହିଂସ୍ରୋଽପ୍ୟ [୪] ତିଶୟେ ତ୍ୱମୀ
ବୃଦ୍ଧପ୍ରଶସ୍ୟୟୋର୍ଜ୍ୟାୟାନ୍ [୫] କନୀୟାଂସ୍ତୁ ଯୁବାଳ୍ପୟୋଃ ।
[୬] ବରୀୟାଂସ୍ତୂରୁବରୟୋଃ [୭] ସାଧୀୟାନ୍ ସାଧୁବାଢ଼ୟୋଃ ।

ଦାନ୍ତାଃ ।

[୧] ଦଳେଽପି ବର୍ହଂ [୨] ନିର୍ବନ୍ଧୋପରାଗାର୍କାଦୟୋ ଗ୍ରହାଃ ।
[୩] ଦ୍ୱାର୍ଯ୍ୟାପୀଡେ କ୍ୱାଥରସେ ନିର୍ଯ୍ୟୂହୋ ନାଗଦନ୍ତକେ
[୪] ତୁଲାସୂତ୍ରେଽଶ୍ୱାଦିରଶ୍ମୌ ପ୍ରଗ୍ରାହଃ ପ୍ରଗ୍ରହୋଽପି ଚ ।
[୫] ପତ୍ନୀ ପରିଜନାଦାନମୂଳଶାପାଃ ପରିଗ୍ରହାଃ ।
[୬] ଦାରେଷ୍ୱପି ଗୃହାଃ [୭] ଶ୍ରୋଣ୍ୟାମପ୍ୟାରୋହୋ ବରସ୍ତ୍ରିୟାଃ ।
[୮] ବ୍ୟୂହୋ ବୃନ୍ଦେଽପ୍ୟ[୯]ହିର୍ବୃତ୍ରେଽପ୍ୟ[୧୦]ଗ୍ନୀନ୍ଦ୍ୱର୍କାସ୍ତମୋପହାଃ

---

୧ । ପ୍ରଭାବ ଦୀପ୍ତି । ବଳ । ଶୁକ୍ର ଏମାନଙ୍କୁ ତେଜସ୍ କହି ।
୨ । ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ବିଦ୍ୱାନ୍ କହି । ୩ । ହିଂସ୍ରକୁ ବୀଭତ୍ସ କହି ।
୪ । ଅତିବୃଦ୍ଧ । ଅତିପ୍ରଶସ୍ତ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ଜ୍ୟାୟାନ୍ କହି ।
୫ । ଅତିଯୁବା । ଅତିଅଳ୍ପ ଏ ଦୁହିଙ୍କି କନୀୟାନ୍ କହି ।
୬ । ଅତିଶୟ ଉରୁ (ମହତ୍) ଅତିଶୟବର [ଶ୍ରେଷ୍ଠ] ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବରୀୟାନ୍ କହି ।
୭ । ଅତିସାଧୁ । ଅତି ବାଢ (ଦୃଢ) ଏ ଦୁହିଙ୍କି ସାଧୀୟାନ୍ କହି ।

ଦାନ୍ତବର୍ଗଃ ।

୧ । ଦଳ ଅର୍ଥାତ୍ ପତ୍ର । ମୟୂରପୁଚ୍ଛ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ବର୍ହ କହି ।
୨ । ସୂର୍ଯ୍ୟାଦି ନବଗ୍ରହ, ଚନ୍ଦ୍ରସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଗ୍ରହଣ ଏମାନଙ୍କୁ ଗ୍ରହ କହି ।
୩ । ଦ୍ୱାର । ମସ୍ତକଭୂଷଣ । କ୍ୱାଥରସ । ହସ୍ତିଦନ୍ତ ଏମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଯ୍ୟୂହ କହି ।
୪ । ତୁଳାଦଣ୍ଡର ରଜ୍ଜୁ । ଅଶ୍ୱାଦିବନ୍ଧନ ରଜ୍ଜୁ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରଗ୍ରାହ ଓ ପ୍ରଗ୍ରହ କହି ।
୫ । ପତ୍ନୀ । ପରିଜନ । ଆଦାନ । ମୂଳ । ଶାପ ଏମାନଙ୍କୁ ପରିଗ୍ରହ କହି ।
୬ । ଦାରକୁ ଗୃହ କହି । ୭ । ଉତ୍ତମସ୍ତ୍ରୀର କଟିକି ଆରୋହ କହି ।
୮ । ସମୂହକୁ ବ୍ୟୂହ ବୋଲି । ୯ । ବୃତ୍ରାସୁରକୁ ଅହି ବୋଲାଯାଏ ।
୧୦ । ଅଗ୍ନି । ଚନ୍ଦ୍ର । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏମାନଙ୍କୁ ତମୋପହ କହି ।

[୧] ପରଚ୍ଛେଦେ ନୃପର୍ଦ୍ଧେ ଽର୍ଥେ ପଞ୍ଚବର୍ଦ୍ଧୋ ଽର୍ଦ୍ଧ୍ୟୟୋଃ ପରେ ।

ଇତି ନାନାର୍ଥବର୍ଗଃ ।

ଅବ୍ୟୟବର୍ଗଃ ।

[୧] ଆଙୀଷଦର୍ଥେ ଽଭିବ୍ୟାପ୍ତୌ ସୀମାର୍ଥେ ଧାତୁଯୋଗଜେ ।
[୨] ଆ ପ୍ରଗୃହ୍ୟଃ ସ୍ମୃତୌ ବାକ୍ୟେଽପ୍ୟା [୩] ସ୍ତୁ ସ୍ୟାତ୍ କୋପପୀଡ଼ୟୋଃ ।
[୪] ପାପ କୁତ୍ସେଷଦର୍ଥେ କୁ [୫] ଧିଙ୍ ନିର୍ଭର୍ତ୍ସନନିନ୍ଦୟୋଃ ।
[୬] ଚାନ୍ୱାଚୟେ ସମାହାରେତରେତର ସମୁଚ୍ଚୟେ ।
[୭] ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟାଶୀଃ କ୍ଷେମପୁଣ୍ୟାଦୌ [୮] ପ୍ରକର୍ଷେ ଲଙ୍ଘନେ ଽପ୍ୟତି ।
[୯] ସ୍ୱିତ୍ ପ୍ରଶ୍ନେ ଚ ବିତର୍କେ ଚ [୧୦] ତୁ ସ୍ୟାଦ୍ଭେଦେଽବଧାରଣେ ।
[୧୧] ସକୃତ୍ ସହୈକବାରେ ସ୍ୟା [୧୨] ଦାରାଦ୍ଦୂରସମୀପୟୋଃ ।
[୧୩] ପ୍ରତୀଚ୍ୟାଂ ଚରମେ ପଶ୍ଚା [୧୪] ଦୁତାପ୍ୟର୍ଥବିକଳ୍ପୟୋଃ ।

---

୧ । ପରଚ୍ଛେଦ । ନୃପଯୋଗ୍ୟଅର୍ଥ ଏ ଦୁହିଙ୍କି ପଞ୍ଚବର୍ଦ୍ଧ କହି ।

ଅବ୍ୟୟବର୍ଗଃ ।

୧ । ଈଷଦର୍ଥ । ଅଭିବ୍ୟାପ୍ତି ସୀମା । ଧାତୁଯୋଗଜାତ ଏହି ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ଆଙ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ
୨ । ପ୍ରଗୃହ୍ୟ ହୁଏ । ସ୍ମୃତି । ବାକ୍ୟ ଏହି ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ଆ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୩ । କୋପ । ପୀଡ଼ା ଏ ଦୁଇଅର୍ଥରେ ଆଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୪ । ପାପ । କୁତ୍ସା ଈଷଦର୍ଥ ଏହି ଅର୍ଥରେ କୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୫ । ନିର୍ଭର୍ତ୍ସନ । ନିନ୍ଦା ଏ ଦୁଇଅର୍ଥରେ ଧିକ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୬ । ଅନ୍ୱାଚୟ । ସମାହାର । ଇତରେତର । ସମୁଚ୍ଚୟ ଏହି ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ଚ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ
୭ । ଆଶୀର୍ବାଦ । ମଙ୍ଗଳ । ପୁଣ୍ୟାଦି ଏହି ଅର୍ଥରେ ସ୍ୱସ୍ତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୮ । ପ୍ରକର୍ଷ । ଲଙ୍ଘନ ଏ ଦୁଇଅର୍ଥରେ ଅତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । [ଦୁଇଅର୍ଥରେ ତୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୯ । ପ୍ରଶ୍ନ । ବିତର୍କ ଏ ଦୁଇଅର୍ଥରେ ସ୍ୱିତ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ୧୦ । ଭେଦ । ଅବଧାରଣ ଏ
୧୧ । ସଙ୍ଗତ । ଏକବାର ଏ ଦୁଇଅର୍ଥରେ ସକୃତ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୨ । ଦୂର । ସମୀପ ଏ ଦୁଇଅର୍ଥରେ ଆରାତ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୩ । ପଶ୍ଚିମଦିଗ୍ ଶେଷ ଏ ଦୁଇଅର୍ଥରେ ପଶ୍ଚାତ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୪ । ଅପ୍ୟର୍ଥ । ବିକଳ୍ପ ଏ ଦୁଇଅର୍ଥରେ ଉତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

[୧] ପୁନଃ ସଦାର୍ଥୟୋଃ ଶଶ୍ୱତ୍ [୨] ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷତୁଲ୍ୟୟୋଃ ।
[୩] ଖେଦାନୁକମ୍ପାସନ୍ତୋଷବିସ୍ମୟାମନ୍ତ୍ରଣେ ବତ ॥
[୪] ହନ୍ତ ହର୍ଷେଽନୁକମ୍ପାୟାଂ ବାକ୍ୟାରମ୍ଭବିଷାଦୟୋଃ ।
[୫] ପ୍ରତି ପ୍ରତିନିଧୌ ବୀପ୍ସାଲକ୍ଷଣାଦୌ ପ୍ରୟୋଗତଃ ॥
[୬] ଇତି ହେତୁ ପ୍ରକରଣ ପ୍ରକର୍ଷାଦି ସମାପ୍ତିଷୁ ।
[୭] ପ୍ରାଚ୍ୟାଂ ପୁରସ୍ତାତ୍ ପ୍ରଥମେ ପୁରାର୍ଥେଽଗ୍ରତ ଇତ୍ୟପି ॥
[୮] ଯାବତ୍ତାବଚ୍ଚ ସାକଲ୍ୟେଽବଧୌ ମାନେଽବଧାରଣେ ।
[୯] ମଙ୍ଗଳାନନ୍ତରାରମ୍ଭପ୍ରଶ୍ନକାର୍ତ୍ସ୍ନ୍ୟେଷ୍ୱଥୋ ଅଥ ॥
[୧୦] ବୃଥା ନିରର୍ଥକାବିଧ୍ୟୋ [୧୧] ର୍ନାନାନେକୋଭୟାର୍ଥୟୋଃ ।
[୧୨] ନୁ ପୃଚ୍ଛାୟାଂ ବିକଳ୍ପେ ଚ [୧୩] ପଶ୍ଚାତ୍ ସାଦୃଶ୍ୟୟୋରନୁ ॥

---

୧ । ପୁନଃ । ସଦା ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ଶଶ୍ୱତ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୨ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ । ତୁଲ୍ୟ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ [ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୩ । ଖେଦ । ଅନୁକମ୍ପା । ସନ୍ତୋଷ । ବିସ୍ମୟ । ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଏତେ ଅର୍ଥମାନଙ୍କର ବତ
୪ । ହର୍ଷ । ଦୟା । ବାକ୍ୟାରମ୍ଭ । ବିଷାଦ ଏତେ ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ହନ୍ତ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୫ । ପ୍ରତିନିଧି । ପ୍ରୟୋଗାନୁସାରେ ବୀପ୍ସା । ଲକ୍ଷଣାଦି । ଏତେ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୬ । ହେତୁ । ପ୍ରକରଣ । ପ୍ରକର୍ଷ । ସମାପ୍ତି ଏତେ ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ଇତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୭ । ପୂର୍ବଦିଗ୍ । ପ୍ରଥମ । ଅଗ୍ର । ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ଏତେ ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ପୁରସ୍ତାତ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୮ । ସାକଲ୍ୟ । ସୀମା । ପରିମାଣ । ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଏତେ ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ଯାବତ୍ ଓ ତାବତ୍ ଏ ଦୁହେଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୯ । ମଙ୍ଗଳ । ଅନନ୍ତର । ଆରମ୍ଭ ପ୍ରଶ୍ନ । ସମସ୍ତ ଏତେ ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ଅଥୋ ଓ ଅଥ ଏ ଦୁହେଁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୦ । ନିରର୍ଥକ । ଅବିଧି ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ବୃଥା ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୧ । ଅନେକ । ଉଭୟାର୍ଥ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ନାନା ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୨ । ପଚ୍ଛିବା । ବିକଳ୍ପ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ନୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୩ । ପଶ୍ଚାତ୍ । ସାଦୃଶ୍ୟ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ଅନୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

[୧] ପ୍ରଶ୍ନାବଧାରଣାନୁଜ୍ଞାନୁନୟାମନ୍ତ୍ରଣେ ନନୁ ।
[୨] ଗର୍ହାସମୁଚ୍ଚୟପ୍ରଶ୍ନଶଙ୍କା ସମ୍ଭାବନାସ୍ୱପି ॥
[୩] ଉପମାୟାଂ ବିକଳ୍ପେ ବା [୪] ସାମି ତ୍ୱର୍ଦ୍ଧେ ଜୁଗୁପ୍ସିତେ ।
[୫] ଅମା ସହ ସମୀପେ ଚ [୬] କଂ ବାରିଣି ଚ ମୂର୍ଦ୍ଧନି ।
[୭] ଇବେତ୍ଥମର୍ଥୟୋରେବ [୮] ନୂନଂ ତର୍କେଽର୍ଥନିଶ୍ଚୟେ ॥
[୯] ତୂଷ୍ଣୀମର୍ଥେ ସୁଖେ ଜୋଷଂ [୧୦] କିଂ ପୃଚ୍ଛାୟାଂ ଜୁଗୁପ୍ସନେ ।
[୧୧] ନାମ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସମ୍ଭାବ୍ୟ କ୍ରୋଧୋପଗମ କୁତ୍ସନେ ।
[୧୨] ଅଲଂ ଭୂଷଣପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତି ଶକ୍ତି ବାରଣବାଚକଂ ॥
[୧୩] ହୂଁ ବିତର୍କେ ପରିପ୍ରଶ୍ନେ [୧୪] ସମୟାନ୍ତିକମଧ୍ୟୟୋଃ ।
[୧୫] ପୁନରପ୍ରଥମେ ଭେଦେ [୧୬] ନିର୍ନିଶ୍ଚୟନିଷେଧୟୋଃ ॥

---

୧ । ପ୍ରଶ୍ନ । ଅବଧାରଣ । ଅନୁଜ୍ଞା ଅନୁନୟ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଏହି ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ନନୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ

୨ । ନିନ୍ଦା । ସମୁଚ୍ଚୟ । ପ୍ରଶ୍ନ । ଶଙ୍କା । ସମ୍ଭାବନା ଏହି ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ଅପି ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୩ । ଉପମା । ବିକଳ୍ପ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ବା ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୪ । ଅର୍ଦ୍ଧ । ନିନ୍ଦା ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ସାମି ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୫ । ସହ । ସମୀପ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ଅମା ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୬ । ଜଳ । ମସ୍ତକ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ କ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୭ । ଇବ । ଇତ୍ଥଂ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ଏବ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୮ । ତର୍କ । ଅର୍ଥନିଶ୍ଚୟ ଏ ଦୁଇଅର୍ଥରେ ନୂନଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୯ । ମୌନାର୍ଥ । ସୁଖ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ଜୋଷଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୧୦ । ପଚ୍ଛିବା । ନିନ୍ଦା ଏ ଦୁଇଅର୍ଥରେ କିଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୧୧ । ପ୍ରକାଶ୍ୟ । ସମ୍ଭାବ୍ୟ । କ୍ରୋଧ । ଉପଗମ । ନିନ୍ଦା ଏହି ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ନାମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ

୧୨ । ଭୂଷଣ । ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତି । ଶକ୍ତି । ନିଷେଧ ଏହି ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ଅଲଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୧୩ । ବିତର୍କ । ପ୍ରଶ୍ନ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ହୂଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୧୪ । ନିକଟ । ମଧ୍ୟ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ସମୟା ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୧୫ । ଅପ୍ରଥମ । ଭେଦ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ପୁନଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

୧୬ । ନିଶ୍ଚୟ । ନିଷେଧ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ନିଃ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

[୧] ସ୍ୟାତ୍ ପ୍ରବନ୍ଧେ ଚିରାତୀତେ ନିକଟାଗାମିକେ ପୁରା ।
[୨] ଊରର୍ଯ୍ୟୁରୀ ଚୋରରୀ ଚ ବିସ୍ତାରେଽଙ୍ଗୀକୃତୌ ତ୍ରୟଂ ।
[୩] ସ୍ୱର୍ଗେ ପରେ ଚ ଲୋକେ ସ୍ୱର୍ [୪] ବାର୍ତ୍ତାସମ୍ଭାବ୍ୟୟୋଃ କିଲ
[୫] ନିଷେଧବାକ୍ୟାଲଙ୍କାରଜିଜ୍ଞାସାନୁନୟେ ଖଲୁ ।
[୬] ସମୀପୋଭୟତଃ ଶୀଘ୍ର ସାକଲ୍ୟାଭିମୁଖେଽଭିତଃ ।
[୭] ନାମପ୍ରକାଶ୍ୟୟୋଃ ପ୍ରାଦୁ [୮] ର୍ମିଥୋଽନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ରହସ୍ୟପି ।
[୯] ତିରୋଽନ୍ତର୍ଦ୍ଧୌ ତିର୍ଯ୍ୟଗର୍ଥେ [୧୦] ହା ବିଷାଦଶୁଗାର୍ତ୍ତିଷୁ ।
[୧୧] ଅହହେତ୍ୟଦ୍ଭୁତେ ଖେଦେ [୧୨] ହି ହେତାବବଧାରଣେ ।
[୧୩] ଚିରାୟ ଚିରରାତ୍ରାୟ ଚିରସ୍ୟାଦ୍ୟାଶ୍ଚିରାର୍ଥକାଃ ।
[୧୪] ମୁହୁଃ ପୁନଃ ପୁନଃ ଶଶ୍ୱଦଭୀକ୍ଷ୍ଣମସକୃତ୍ ସମାଃ ।
[୧୫] ସ୍ରାଗ୍ଝଟିତ୍ୟଞ୍ଜସାହ୍ନାୟ ସପଦି ଦ୍ରାଙ୍ମଙ୍କ୍ଷୁ ଚ ଦ୍ରୁତେ ।

---

୧ । ପ୍ରବନ୍ଧ । ଚିରକାଳାତୀତ । ନିକଟ । ଆଗାମି ଏତେ ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ପୁରା ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ
୨ । ବିସ୍ତାର ଅଙ୍ଗୀକାର ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ଊରରୀ ଉରୀ ଏ ତିନେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୩ । ସ୍ୱର୍ଗ । ପରଲୋକ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ସ୍ୱର ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।
୪ । ବାର୍ତ୍ତା । ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ କିଲ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।
୫ । ନିଷେଧ । ବାକ୍ୟାଲଙ୍କାର । ଜିଜ୍ଞାସା । ଅନୁନୟ ଏତେ ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ଖଲୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ
୬ । ସମୀପ । ଉଭୟତଃ । ଶୀଘ୍ର । ସାକଲ୍ୟ । ଅଭିମୁଖ ଏତେ ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ଅଭିତସ୍
୭ । ନାମ । ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରାଦୁର୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ । [ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।
୮ । ଅନ୍ୟୋନ୍ୟ । (ପରସ୍ପର) ରହସି (ଗୋପନସ୍ଥଳ) ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ମିଥସ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ
୯ । ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ । ତିର୍ଯ୍ୟଗର୍ଥ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ତିରସ୍ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।
୧୦ । ବିଷାଦ । ଶୋକ । ପୀଡ଼ା ଏତେ ଅର୍ଥମାନଙ୍କରେ ହା ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।
୧୧ । ଅଦ୍ଭୁତ । ଖେଦ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ଅହହ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।
୧୨ । ହେତୁ । ଅବଧାରଣ ଏ ଦୁଇ ଅର୍ଥରେ ହି ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ । (ଅର୍ଥରେ ଏମାନେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି
୧୩ । ଚିରାୟ । ଚିରରାତ୍ରାୟ । ଚିରସ୍ୟ (ଚିରଂ ଚିରେଣ, ଚିରାତ୍ ଚିରେ) ଚିରକାଳ
୧୪ । ମୁହୁର୍ । ପୁନଃପୁନର୍ । ଶଶ୍ୱତ୍ ଅଭୀକ୍ଷ୍ଣ । ଅସକୃତ୍ ବାରମ୍ବାର ଅର୍ଥରେ ଏମାନେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି
୧୫ । ସ୍ରାକ୍ । ଝଟିତି । ଅଞ୍ଜସା । ଅହ୍ନାୟ । ସପଦି । ଦ୍ରାକ୍ । ମଙ୍କ୍ଷୁ ଦ୍ରୁତ ଅର୍ଥରେ ଏମାନେ
(ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

[୧] ବଲବତ୍ ସୁଷ୍ଠୁ କିମୁତ ସ୍ୱତ୍ୟତୀବ ଚ ନିର୍ଭରେ ।
[୨] ପୃଥଗ୍ବିନାନ୍ତରେଣର୍ତ୍ତେ ହିରୁଙ୍ନାନା ଚ ବର୍ଜ୍ଜନେ ।
[୩] ଯତ୍ତଦ୍ୟତସ୍ତତୋ ହେତୌ [୪] ଅସାକଲ୍ୟେ ତୁ ଚିଚ୍ଚନ ।
[୫] କଦାଚିଜ୍ଜାତୁ [୬] ସାର୍ଦ୍ଧଂ ତୁ ସାକଂ ସତ୍ରା ସମଂ ସହ ।
[୭] ଆନୁକୂଲ୍ୟାର୍ଥକଂ ପ୍ରାଧ୍ୱଂ [୮] ବ୍ୟର୍ଥକେ ତୁ ବୃଥା ମୁଧା ।।
[୯] ଅହୋ ଉତାହୋ କିମୁତ ବିକଳ୍ପେ କିଂ କିମୁତ ଚ ।
[୧୦] ତୁ ହି ଚ ସ୍ମ ହ ବୈ ପାଦପୂରଣେ [୧୧] ପୂଜନେ ସ୍ୱତି ।
[୧୨] ଦିବାହ୍ନୀତ୍ୟ [୧୩] ଽଥ ଦୋଷା ଚ ନକ୍ତଂ ଚ ରଜନାବିତି ।
[୧୪] ତିର୍ଯ୍ୟଗର୍ଥେ ସାଚି ତିରୋ [୧୫] ଽପ୍ୟଥ ସମ୍ବୋଧନାର୍ଥକାଃ ।
ସ୍ୟୁଃ ପ୍ୟାଟ୍ ପାଡ଼ଙ୍ଗହେ ହୈ ଭୋଃ [୧୬] ସମୟା ନିକଷା ହିରୁକ୍

---

୧ । ବଲବତ୍ । ସୁଷ୍ଠୁ । କିମୁତ । ସୁ । ଅତି । ଅତୀବ । ନିର୍ଭର ଅର୍ଥରେ ଏମାନେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି
୨ । ପୃଥକ୍ । ବିନା । ଅନ୍ତରେଣ । ଋତେ । ହିରୁକ୍ । ନାନା ବର୍ଜନ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି
୩ । ଯତ୍ । ତତ୍ । ଯତସ୍ । ତତସ୍ ଏମାନେ ହେତୁ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୪ । ଚିତ୍ । ଚନ ଏ ଦୁହେଁ ଅସାକଲ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୫ । କଦାଚିତ୍ । ଜାତୁ ଏ ଦୁହେଁ ଅନିତ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୬ । ସାର୍ଦ୍ଧଂ । ସାକଂ । ସତ୍ରା । ସମଂ । ସହ ଏମାନେ ସହିତ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୭ । ଅନୁକୂଲ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରାଧ୍ୱଂ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୮ । ବୃଥା । ମୁଧା ଏ ଦୁହେଁ ବ୍ୟର୍ଥ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୯ । ଅହୋ । ଉତାହୋ । କିମୁତ । କିଂକିମୁ । ଉତ ଏମାନେ ବିକଳ୍ପ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି
୧୦ । ତୁ । ହି । ଚ । ସ୍ମ । ହ । ବୈ ଏମାନେ ପାଦପୂରଣ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୧ । ସୁ । ଅତି ଏ ଦୁହେଁ ପୂଜନ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୨ । ଦିବା ଦିବସ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୩ । ଦୋଷା । ନକ୍ତଂ ଏ ଦୁହେଁ ରଜନୀ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୪ । ସାଚି । ତିରସ୍ ଏ ଦୁହେଁ ବକ୍ରାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୫ । ପ୍ୟାଟ୍ । ପାଡ଼ଙ୍ଗ । ହେ । ହୈ । ଭୋଃ ଏମାନେ ସମ୍ବୋଧନ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୬ । ସମୟା । ନିକଷା । ହିରୁକ୍ ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

[୧] ଅତର୍କିତେ ତୁ ସହସା [୨] ସ୍ୟାତ୍‌ପୁରଃ ପୁରତୋଽଗ୍ରତଃ ।
[୩] ସ୍ୱାହା ଦେବହବିର୍ଦ୍ଦାନେ ଶ୍ରୌଷଟ୍‌ବୌଷଟ୍‌ବଷଟ୍ ସ୍ୱଧା ।
[୪] କିଞ୍ଚିଦୀଷନ୍ମନାଗଳ୍ପେ [୫] ପ୍ରେତ୍ୟାମୁତ୍ର ଭବାନ୍ତରେ ।
[୬] ବଦ୍ୱା ଯଥା ତଥୈବୈବ ସାମ୍ୟେ [୭] ଽହୋ ହୀ ଚ ବିସ୍ମୟେ ।
[୮] ମୌନେ ତୁ ତୂଷ୍ଣୀଂ ତୂଷ୍ଣୀକଂ [୯] ସଦ୍ୟଃ ସପଦି ତତ୍‌କ୍ଷଣେ ।
[୧୦] ଦିଷ୍ଟ୍ୟାସମୁପଜୋଷଂ ଚେତ୍ୟାନନ୍ଦେ [୧୧] ଽଥାନ୍ତରେଽନ୍ତରା ।
ଅନ୍ତରେଣ ଚ ମଧ୍ୟେ ସ୍ୟୁଃ [୧୨] ପ୍ରସହ୍ୟ ତୁ ହଠାର୍ଥକଂ ।
[୧୩] ଯୁକ୍ତେ ଦ୍ୱେ ସାମ୍ପ୍ରତଂ ସ୍ଥାନେ [୧୪] ଽଭୀକ୍ଷ୍ଣଂ ଶଶ୍ୱଦନାରତେ ।
[୧୫] ଅଭାବେ ନହ୍ୟନୋନାପି [୧୬] ମାସ୍ମ ମାଲଂ ଚ ବାରଣେ ।

---

୧ । ସହସା ଅତର୍କିତ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।
୨ । ପୁରଃ । ପୁରତଃ । ଅଗ୍ରତଃ ଏମାନେ ଅଗ୍ର ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୩ । ସ୍ୱାହା । ଶ୍ରୌଷଟ୍ । ବୌଷଟ୍ । ସ୍ୱଧା ଏମାନେ ଦେବହବିର୍ଦ୍ଦାନ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୪ । କିଂଚିତ୍ । ଈଷତ୍ । ମନାକ୍ ଏମାନେ ଅଳ୍ପ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୫ । ପ୍ରେତ୍ୟ । ଅମୁତ୍ର ପରକାଳ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।
୬ । ବତ୍ । ବା । ଯଥା । ତଥା । ଏବ । ଏବ ଏମାନେ ସାମଜ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୭ । ଅହୋ । ହୀ ଏ ଦୁହେଁ ବିସ୍ମୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୮ । ତୂଷ୍ଣୀଂ । ତୂଷ୍ଣୀକଂ ଏ ଦୁହେଁ ମୌନ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୯ । ସଦ୍ୟସ୍ । ସପଦି ଏ ଦୁହେଁ ତତ୍କ୍ଷଣ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୦ । ଦିଷ୍ଟ୍ୟା । ସମ୍ । ଉପଜୋଷଂ ଏମାନେ ଆନନ୍ଦ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୧ । ଅନ୍ତରେ । ଅନ୍ତରା । ଅନ୍ତରେଣ ଏମାନେ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୨ । ପ୍ରସହ୍ୟ । ହଠାତ୍ ଏ ଦୁହେଁ ବଳାତ୍କାର ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୩ । ସାଂପ୍ରତଂ । ସ୍ଥାନେ ଏ ଦୁହେଁ ଉଚିତ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୪ । ଅଭୀକ୍ଷ୍ଣ । ଶଶ୍ୱତ୍ ଏ ଦୁହେଁ ନିତ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୫ । ନହି । ଅ । ନୋ । ନା ଏମାନେ ନିଷେଧ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୬ । ମାସ୍ମ । ମା । ଅଳଂ ଏମାନେ ବାରଣ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

[୧] ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଚେଦ୍ଯଦି ଚ [୨] ତତ୍ତ୍ୱେ ତ୍ୱଦ୍ଧାଞ୍ଜସା ଦ୍ୱୟଂ ।
[୩] ପ୍ରାକାଶ୍ୟେ ପ୍ରାଦୁରାବିଃ ସ୍ୟା [୪] ଦୋମେବଂ ପରମଂ ମତେ ॥
[୫] ସମନ୍ତତସ୍ତୁ ପରିତଃ ସର୍ବତୋ ବିଷ୍ୱଗିତ୍ୟପି ।
[୬] ଅକାମାନୁମତୌ କାମ [୭] ମସୂୟୋପଗମେଽସ୍ତୁ ଚ ॥
[୮] ନନୁ ଚ ସ୍ୟାଦ୍ବିରୋଧୋକ୍ତୌ [୯] କଚ୍ଚିତ୍ କାମପ୍ରବେଦନେ ।
[୧୦] ନିଃଷମଂ ଦୁଃଷମଂ ଗର୍ହ୍ୟେ [୧୧] ଯଥାସ୍ୱଂ ତୁ ଯଥାଯଥଂ ॥
[୧୨] ମୃଷା ମିଥ୍ୟା ଚ ବିତଥେ [୧୩] ଯଥାର୍ଥଂ ତୁ ଯଥାତଥଂ ।
[୧୪] ସ୍ୟୁରେବନ୍ତୁ ପୁନର୍ବୈ ବେତ୍ୟବଧାରଣବାଚକାଃ ॥
[୧୫] ପ୍ରାଗତୀତାର୍ଥକଂ [୧୬] ନୂନମବଶ୍ୟଂ ନିଶ୍ଚୟେ ଦ୍ୱୟଂ ।

---

୧ । ଚେତ୍ । ଯଦି ଏ ଦୁହେଁ ପକ୍ଷାନ୍ତର ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୨ । ଅଦ୍ଧା । ଅଞ୍ଜସା ଏ ଦୁହେଁ ତତ୍ତ୍ୱ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୩ । ପ୍ରାଦୁର୍ । ଆବିସ୍ ଏ ଦୁହେଁ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୪ । ଓଂ । ଏବ । ପରମଂ ଏମାନେ ସ୍ୱୀକାର ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୫ । ସମନ୍ତତଃ । ପରିତଃ । ସର୍ବତଃ । ବିଷ୍ୱକ୍ ଏମାନେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୬ । କାମଂ ଅକାମାନୁମତ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୭ । ଅସ୍ତୁ ଅସୂୟାପୂର୍ବକ ସ୍ୱୀକାର ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୮ । ନନୁ ବିରୋଧୋକ୍ତିରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୯ । କଚ୍ଚିତ୍ କାମପ୍ରବେଦନ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୦ । ନିଃଷମଂ । ଦୁଃଷମଂ ଏ ଦୁହେଁ ନିନ୍ଦା ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୧ । ଯଥାସ୍ୱଂ । ଯଥାଯଥଂ ଏ ଦୁହେଁ ଯଥାର୍ଥ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୨ । ମୃଷା । ମିଥ୍ୟା ଏ ଦୁହେଁ ଅସତ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୩ । ଯଥାର୍ଥଂ । ଯଥାତଥଂ ଏ ଦୁହେଁ ସତ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୪ । ତୁ । ପୁନଃ । ବୈ । ବା । ଏବ ଏମାନେ ଅବଧାରଣବାଚକ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୧୫ । ପ୍ରାକ୍ ଶବ୍ଦ ପୂର୍ବାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୬ । ନୂନଂ । ଅବଶ୍ୟଂ ଏ ଦୁହେଁ ନିଶ୍ଚୟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

[୧] ସମ୍ୟଗ୍‌ବର୍ଣ୍ଣେ [୨] ଽବରେଽର୍ବାଗା [୩] ମେବ [୪] ସ୍ୱୟମାତ୍ମନା ।
[୫] ଅଳ୍ପେ ନୀଚୈ [୬] ର୍ମହତ୍ୟୁଚ୍ଚୈଃ [୭] ପ୍ରାୟୋ ଭୂମ୍ନି
[୮] ଦ୍ରୁତେ ଶନୈଃ ।
[୯] ସନା ନିତ୍ୟେ [୧୦] ବହିର୍ବାହ୍ୟେ [୧୧] ସ୍ମାତୀତେ
[୧୨] ଽସ୍ତମଦର୍ଶନେ ।
[୧୩] ଅସ୍ତି ସତ୍ତ୍ୱେ [୧୪] ରୁଷୋକ୍ତାବୂମ୍ ପ୍ରଶ୍ନେ [୧୫] ଽନୁନୟେ ତ୍ୱୟି ।
[୧୬] ହୂଂ ତର୍କେ ସ୍ୟା [୧୭] ଦୁଷା ରାତ୍ରେରବସାନେ [୧୮] ନମୋ ନତୌ
[୧୯] ପୁନରର୍ଥେ ଽଙ୍ଗ [୨୦] ନିନ୍ଦାୟାଂ ଦୁଷ୍ଠୁ [୨୧] ସୁଷ୍ଠୁ ପ୍ରଶଂସନେ ।
[୨୨] ସାୟଂ ସାୟେ [୨୩] ପ୍ରଗେ ପ୍ରାତଃ ପ୍ରଭାତେ [୨୪] ନିକଷାନ୍ତିକେ
[୨୫-୨୬] ପରୁତ୍ପରାର୍ଯ୍ୟୈଷମୋଽବ୍ଦେ ପୂର୍ବେ ପୂର୍ବତରେ ଯତି ।

---

୧ । ସମ୍ୟକ୍ ଶବ୍ଦ ବଚନର ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୨ । ଅର୍ବାକ୍ ଅଗ୍ରବର୍ତ୍ତି କାଳବାଚକ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୩ । ଓଂ । ଏବ ଏ ଦୁହେଁ ଅଙ୍ଗୀକାରଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୪ । ସ୍ୱୟଂ ଆପଣା ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ୫ । ନୀଚୈଃ ଅଳ୍ପାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୬ । ଉଚ୍ଚୈଃ ମହାନ୍ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ୭ । ପ୍ରାୟଃ ବହୁତ୍ୱ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୮ । ଶନୈଃ ବିଳମ୍ବାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ୯ । ସନା ନିତ୍ୟାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୦ । ବହିଃ ବାହ୍ୟାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ୧୧ । ସ୍ମ ଅତୀତାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୨ । ଅସ୍ତଂ ଅଦର୍ଶନାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୩ । ଅସ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନତା ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ୧୪ । ଉଂ କ୍ରୋଧବାକ୍ୟ ଓ ପ୍ରଶ୍ନଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୫ । ଅୟି ଅନୁନୟାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ୧୬ । ହୂଂ ତର୍କ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୧୭ । ଉଷା ରାତ୍ରିଶେଷାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ୧୮ । ନମଃ ନମସ୍କାର ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ
୧୯ । ଅଙ୍ଗ ପୁନର୍ବାର ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ୨୦ । ଦୁଷ୍ଠୁ ନିନ୍ଦାଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୨୧ । ସୁଷ୍ଠୁ ପ୍ରଶଂସାଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ୨୨ । ସାୟଂ ସନ୍ଧ୍ୟା ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ
୨୩ । ପ୍ରାତଃ । ପ୍ରଗେ ଏ ଦୁହେଁ ପ୍ରଭାତ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।
୨୪ । ନିକଷା ନିକଟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।
୨୫ । ପରୁତ୍ ପୂର୍ବବର୍ଷ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ । ପରାରି ପୂର୍ବତର ବର୍ଷ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ
୨୬ । ଐଷମଃ ବର୍ତ୍ତମାନ ବର୍ଷ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତଇ ।

[୧] ଅଦ୍ୟାତ୍ରାହ୍ନ୍ୟଥ [୨] ପୂର୍ବେଽହ୍ନୀତ୍ୟାଦୌ ପୂର୍ବୋତ୍ତରାପରାତ୍ ।
ତଥାଧରାନ୍ୟାନ୍ୟତରେତରାତ୍ ପୂର୍ବେଦ୍ୟୁରାଦୟଃ ।
ଉଭୟଦ୍ୟୁଶ୍ଚୋଭୟେଦ୍ୟୁଃ ପରେ ତ୍ୱହ୍ନି ପରେଦ୍ୟବି ।
[୩] ହ୍ୟୋ ଗତେ [୪] ଽନାଗତେଽହ୍ନି ଶ୍ୱଃ [୫] ପରଶ୍ୱସ୍ତତ୍ପରେଽହନି
[୬] ତଦା ତଦାନୀଂ [୭] ଯୁଗପଦେକଦା [୮] ସର୍ବଦା ସଦା ।
[୯] ଏତର୍ହି ସମ୍ପ୍ରତୀଦାନୀମଧୁନା ସାମ୍ପ୍ରତଂ ତଥା ।
[୧୦] ଦିଗ୍ଦେଶକାଲେ ପୂର୍ବାଦୌ ପ୍ରାଗୁଦକ୍ ପ୍ରତ୍ୟଗାଦୟଃ ।

---

୧ । ଅଦ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦିବସକୁ କହଇ ।

୨ । ପୂର୍ବେଦ୍ୟୁଃ ପୂର୍ବ ଦିବସକୁ କହଇ । ଉତ୍ତରେଦ୍ୟୁଃ ଉତ୍ତର ଦିବସକୁ କହଇ । ପରେଦ୍ୟୁଃ ପର ଦିବସକୁ କହଇ । ଅପରେଦ୍ୟୁଃ ଅପର ଦିବସକୁ କହଇ । ଅଧରେଦ୍ୟୁଃ ଅଧର ଦିବସକୁ କହଇ । ଅନ୍ୟେଦ୍ୟୁଃ ଅନ୍ୟ ଦିବସର ନାମ । ଅନ୍ୟତରେଦ୍ୟୁଃ ଅନ୍ୟତର ଦିବସକୁ କହଇ । ଇତରେଦ୍ୟୁଃ ଇତର ଦିବସକୁ କହଇ । ଉଭୟେଦ୍ୟୁଃ ଉଭୟ ଦିବସକୁ କହଇ ।

୩ । ହ୍ୟଃ ଗତଦିବସକୁ କହଇ ।

୪ । ଶ୍ୱଃ ଅନାଗତ ଦିବସକୁ କହଇ ।

୫ । ପରଶ୍ୱଃ ପର ପରଦିବସକୁ କହଇ ।

୬ । ତଦା । ତଦାନୀଂ ଏ ଦୁଇଟି ତତ୍କାଳ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

୭ । ଯୁଗପତ୍ । ଏକଦା ଏ ଦୁଇଟି ତୁଲ୍ୟକାଳ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

୮ । ସର୍ବଦା । ସଦା ଏ ଦୁଇଟି ସର୍ବକାଳ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

୯ । ଏତର୍ହି । ସମ୍ପ୍ରତି । ଇଦାନୀଂ ଅଧୁନା ସାମ୍ପ୍ରତଂ ଏମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନକାଳ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

୧୦ । ପ୍ରାକ୍ ପୂର୍ବଦିଗକୁ କହଇ । ଉଦକ୍ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ କହଇ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ପଶ୍ଚିମଦିଗକୁ କହଇ ।

ଲିଙ୍ଗାଦି ସଙ୍ଗ୍ରହବର୍ଗଃ ।

ସଲିଙ୍ଗଶାସ୍ତ୍ରୈଃ ସନ୍ନାଦିକୃତ୍ତଦ୍ଧିତସମାସଜୈଃ ।
ଅନୁକ୍ତୈଃ ସଙ୍ଗ୍ରହେ ଲିଙ୍ଗଂ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣବଦିହୋନ୍ନୟେତ୍ ॥
ଲିଙ୍ଗଶେଷବିଧିର୍ବ୍ୟାପୀ ବିଶେଷୈର୍ୟଦ୍ୟବାଧିତଃ ।
ସ୍ତ୍ରିୟାମୀଦୂଦ୍ବିରାମୈକାଚ୍ ସୟୋନି ପ୍ରାଣିନାମ ଚ ॥
ନାମ ବିଦ୍ୟୁନ୍ନିଶା ବଲ୍ଲୀ ବୀଣାଦିଗ୍ଭୂ ନଦୀହ୍ରିୟାଂ ।
ଅଦନ୍ତୈର୍ଦ୍ୱିଗୁରେକାର୍ଥୋ ନ ସ ପାତ୍ରୟୁଗାଦିଭିଃ ॥
ତଲ୍ବୃନ୍ଦେ ୟେନକଡ୍ୟାତ୍ର ବୈରମୈଥୁନିକାଦିବୁନ୍ ।
ସ୍ତ୍ରୀଭାବାଦାବନିକ୍ତିନ୍ ଣ୍ୱୁଲ୍ ଣଚ୍ ବ୍ୟପୋୟୁଜିଞ୍ଜିଶାଃ ॥
ଉଣାଦିଷୁ ନିରୂଦନ୍ତଂ ଙ୍ୟାବନ୍ତଂ ଚଲଂ ସ୍ଥିରଂ ।
ତତ୍କ୍ରୀଡାୟାଂ ପ୍ରହରଣଂ ଚେନ୍ମୌଷ୍ଟା ପାଲ୍ଲବା ଣଦିକ୍ ॥
ଘଞୋଞଃ ସା କ୍ରିୟାସ୍ୟାଂ ଚେଦାଣ୍ଡପାତା ହି ଫାଲ୍ଗୁନୀ ।
ଶ୍ୟେନମ୍ପାତା ଚ ମୃଗୟା ତୈଲମ୍ପାତା ସ୍ୱଧେତି ଦିକ୍ ॥
ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୟାତ୍ କାଚିନ୍ମୃଣାଲ୍ୟାଦିର୍ବିବକ୍ଷାପଚୟେ ୟଦି ।
ଲଙ୍କା ଶେଫାଲିକା ଟୀକା ଧାତକୀ ପଞ୍ଜିକାଢକୀ ॥
ସିଧ୍ରକା ସାରିକା ହିକ୍କା ପ୍ରାଚିକୋଲ୍କା ପିପୀଲିକା ।
ତିନ୍ଦୁକୀ କଣିକା ଭଙ୍ଗିଃ ସୁରଙ୍ଗା ସୂଚି ମାଢୟଃ ॥
ପିଚ୍ଛାବିତଣ୍ଡାକାକିଣ୍ୟଶ୍ଚୂର୍ଣ୍ଣିଃ ଶାଣୀ ଦ୍ରୁଣୀ ଦରତ୍ ।
ସାତିଃ କନ୍ଥା ତଥା ସନ୍ଧୀ ନାଭୀ ରାଜସଭାପି ଚ ॥
ଝଲ୍ଲରୀ ଚର୍ଚ୍ଚରୀ ପାରୀ ହୋରା ଲଟ୍ୱା ଚ ସିଧ୍ମଲା ।
ଲାକ୍ଷା ଲିକ୍ଷା ଚ ଗଣ୍ଡୂଷା ଗୃଧ୍ରସୀ ଚମସୀ ମସୀ ॥

ପୁଂଲିଙ୍ଗ ସଙ୍ଗ୍ରହଃ ।

ପୁଂସ୍ତ୍ୱେ ସଭେଦାନୁଚରାଃ ସପର୍ୟ୍ୟାୟାଃ ସୁରାସୁରାଃ ।

ସ୍ୱର୍ଗଯାଗାଦ୍ରିମେଘାବ୍ଧିଦ୍ରୁକାଳାସିଶରାରୟଃ ॥
କରଗଣ୍ଡୌଷ୍ଠଦୋର୍ଦନ୍ତକଣ୍ଠକେଶନଖସ୍ତନାଃ ।
ଅହ୍ନାହ୍ନାନ୍ତାଃ କ୍ଷ୍ୱେଡ଼ଭେଦା ରାତ୍ରାନ୍ତାଃ ପ୍ରାଗସଂଖ୍ୟକାଃ ॥
ଶୀପିଷ୍ଟାଦ୍ୟାଶ୍ଚ ନିର୍ଯାସା ଅସନ୍ନାନ୍ତା ଅବାଧିତାଃ ।
କଶେରୁ ଜତୁବସ୍ତୂନି ହିତ୍ୱା ତୁ ରୁ ବିଷମକାଃ ॥
କ ଷ ଣ ଭ ମରେଫାନ୍ତା ଯଦ୍ୟଦନ୍ତା ଅମୀ ଅଥ ।
ପ ଥ ନ ଯ ସ ଟୋପାନ୍ତା ଗୋତ୍ରାଖ୍ୟାଶ୍ଚରଣାହ୍ୱୟାଃ ॥
ନାମ୍ନ୍ୟକର୍ତ୍ତରି ଭାବେ ଚ ଘ ଞ ଜ ପ୍ନ ଘାଥୁଚ ।
ଲ୍ୟୁଃ କର୍ତ୍ତରୀ ମନିଜ୍ଭାବେ କୋ ଘୋଃ କିଃ ପ୍ରାଦିତୋଽନ୍ୟତଃ ॥
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱେଽଶ୍ୱବଡବାବଶ୍ୱବଡବା ନ ସମାହୃତେ ।
କାନ୍ତଃ ସୂର୍ଯ୍ୟେନ୍ଦୁପର୍ଯ୍ୟାୟଃ ପୂର୍ବୋଽୟଂ ପୂର୍ବକୋଽପି ଚ ॥
ବଟକଶ୍ଚାନୁବାକଶ୍ଚ ରଲ୍ଲକଶ୍ଚ କୁଡଙ୍ଗକଃ ।
ପୁଙ୍ଖୋନ୍ୟକଃ ସମୁଦ୍ଗଶ୍ଚ ବିଟପଟ୍ଟଘଟାଃ ଖଟଃ ॥
କୋଟ୍ଟାରଘଟ୍ଟହଟ୍ଟାଶ୍ଚ ପିଣ୍ଡଗଣ୍ଡପିଚଣ୍ଡବତ୍ ।
ଗଡୁଃ କରଣ୍ଡୋ ଲଗୁଡୋ ବରଣ୍ଡଶ୍ଚ କିଣୋ ଘଣଃ ॥
ଦୃତିସୀମନ୍ତହରିତୋ ରୋମନ୍ଥୋଦ୍ଗୀଥବୁଦ୍ବୁଦାଃ ।
କାସମର୍ଦୋଽର୍ଦନଃ କୁନ୍ଦଃ ଫଳସ୍ତୂପୌ ସ ପୂପକୌ ॥
ଅତପଃ ଷନ୍ଦିଦ୍ୱେ ନାଭିକୁପଣଖୁରକ୍ଷେଦସ୍ୱଃ ।
ପ୍ରରକ୍ଷୁରପ୍ରରୂହ୍କାଶ୍ଚ ଗୋଲହିଙ୍ଗୁଲପୁଦ୍ଗଲା ॥
ବେତାଳମଲ୍ଲଭଲ୍ଲାଶ୍ଚ ପୁରୋଡାଶୋଽପି ପଟ୍ଟିଶଃ ।
କୁଲ୍ମାଷୋ ରଭସଶ୍ଚୈବ ସ କଟାହଃ ପତଦ୍ଗ୍ରହଃ ॥

କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ସଂଗ୍ରହଃ ।

ଦ୍ୱିହୀନେଽନ୍ୟଚ୍ଚ ଖାରଣ୍ୟପର୍ଣ୍ଣଂ ଶ୍ୱଭ୍ରଂ ହିମୋଦକଂ ।

ଶୀତୋଷ୍ଣମାଂସରୁଧିର ମୂଷାକ୍ଷେତ୍ରବଣମ୍ବଲଂ ।
ମୂଲଦେମଶଲ୍ଲକୋଦ ସୂକ୍ଷ୍ମଦୂଃଖ ଶୁଭାଶୁଭଂ ॥
ଜଳପୃଷ୍ଠାଦି ଲବଣବ୍ୟଞ୍ଜନାନ୍ୟନୁଲେପନଂ ।
କୋଟ୍ୟାଃ ଶତାଦି ସଂଖ୍ୟାନ୍ୟା ବା ଲକ୍ଷାନିୟୁତଂ ଚ ତତ୍ ॥
ଦ୍ୟଚ୍କମପି ସୁପନ୍ନାନ୍ତଂ ଯଦନାନ୍ତମକର୍ତ୍ତରି ।
କ୍ଲୀବ୍ୟଂ ସଲୋପଧଂ ଶିଷ୍ଟଂ ବୃନ୍ଦଂ ପ୍ରାକ୍ ସଂଖ୍ୟପୂର୍ବ୍ବକଂ ॥
ପାଦଦ୍ୟଦନ୍ତୈରେକାର୍ଥୋ ଦ୍ୱିଗୁର୍ଲକ୍ଷାନୁସାରତଃ ।
ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୈକତ୍ୱାବ୍ୟୟୀଭାବୌ ପଥଃ ସଂଖ୍ୟାବ୍ୟୟାତ୍ ପରଃ ॥
ଷଷ୍ଠ୍ୟାଚ୍ଛାୟାବହୁତ୍ୱେ ନାଽଽଦ୍ଧଚ୍ଛାୟଂ ସଭେଦଭୌ ସତ୍ରା ।
ଶାଳାର୍ଥାପି ପରାରାଜାମନୁଷ୍ୟାର୍ଥାଦରାଜକାତ୍ ॥
ଦାସୀସଭଂ ନୃପସଭଂ ରକ୍ଷଃସଭମିମା ଦଶଃ ।
ଉପଜ୍ଞୋପକ୍ରମାନ୍ତଶ୍ଚ ତଦାଦିତ୍ୱପ୍ରକାଶନେ ॥
କୋପଜ୍ଞଂ କୋପକ୍ରମାଦି କନ୍ତ୍ରୋଣୀ ନରନାମପି ।
ଭାବେ ନଣକଚଭ୍ୟୋ ନ୍ୟେ ସମୂହେ ଭାବକର୍ମଣୋଃ ॥
ଅଦନ୍ତପ୍ରତ୍ୟୟାଃ ପୁଣ୍ୟ ସୁଦିନାଭ୍ୟାଂ ଭ୍ୱହଃ ପରଃ ।
କ୍ରିୟାବ୍ୟୟାନାଂ ଭେଦକାନ୍ୟେକତ୍ୱେ ପ୍ୟୁକ୍ତକୋଟଦେ ॥
ଗୋତ୍ରଂ ପିତ୍ତଂ ଶୃଙ୍ଗବେଣଂ ଢକାଟଂ ମର୍ମ୍ମଯୋଜନେ ।
ରାଜସୂୟଂ ବାଜପେୟଂ ଗଦ୍ୟପଦ୍ୟେ କୃତୌ କବେଃ ॥
ମାଣିକ୍ୟଭାଷ୍ୟସିନ୍ଦୂରଂ ଚୀର ଚୀବରପଞ୍ଜରଂ ।
ଲୋକାୟତଂ ହଲଚାଲଂ ବଦଲଂ ସ୍ତ୍ରୀଢବାହ୍ଲୀକଂ ॥

ପୁଂନପୁଂସକ ସଂଗ୍ରହଃ ।

ଧାନ୍ୟପୁଂନପୁଂସକୟୋଃ ଶେଷୋ ଽର୍ଦ୍ଧର୍ଚପିଣ୍ଡକ କଣ୍ଟକାଃ ।
ମୋଦକସ୍ତଣ୍ଡକଃ ସ୍କନ୍ଧଃ ଶାଟକଃ କବଟୋ ଽର୍ବୁଦଃ ॥

ପାତ୍ରବୋଦ୍ୟୋଗଦରକ୍ତକତମାଳାମଲକା ନତୁଃ ।
ଭୃଷ୍ଟଂମୂର୍ତ୍ତଂ ଶୀଧୁବୃସ୍ତଂ କ୍ଷ୍ୱେଡିତଂ କ୍ଷେମକୁଟ୍ଟିମଂ ।
ସଙ୍ଗମଂ ଶତମାନାର୍ଦ୍ଧ ଶମ୍ବଲାବ୍ୟୟତାଣ୍ଡବ ।
କବୟଂ ତନକାର୍ପାସ ପାରାବାରଂ ଯୁଗନ୍ଧରଂ ।
ଯୂପଂ ପ୍ରଗ୍ରୀବପାତ୍ରୀବେ ଯୂଷଶ୍ଚମସଚିକ୍କଣୌ ।
ଅର୍ଦ୍ଧର୍ଚ୍ଚାଦୌ ଘୃତାଦୀନାଂ ପୁଂସ୍ତ୍ୱାଦ୍ୟଂ ବୈଦିକଂ ଧ୍ରୁବଂ ।
ତନ୍ନୋକ୍ତମିହ ଲୋକେଽପି ତଚ୍ଚେଦସ୍ତ୍ୟସ୍ତୁ ଶେଷବତ୍ ।

ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଂ ସଙ୍ଗ୍ରହଃ ।

ସ୍ତ୍ରୀପୁଂସୟୋରପତ୍ୟାନ୍ତା ଦ୍ୱି ଚତୁଃ ଷଟ୍ପଦୋରଗାଃ ।
ଜାତିଭେଦାଃ ପୁମାଖ୍ୟାଶ୍ଚ ସ୍ତ୍ରୀଯୋଗୈଃ ସହମଲ୍ଲକାଃ ।
ମନବରାଟକଃ ସ୍ୱାତିବର୍ଣ୍ଣିକୋ ଛାଟଲିର୍ମନୁଃ ॥
ମୂଷା ସୃପାଟୀ କର୍କନ୍ଧୂର୍ଯଷ୍ଟିଃ ଶାଟୀ କଟୀ ଭୃଷ୍ଟିଃ ।

ସ୍ତ୍ରୀନପୁଂସକସଂଗ୍ରହଃ ।

ସ୍ତ୍ରୀନପୁଂସକୟୋର୍ଭାବ କ୍ରିୟୟୋଃ ଷ୍ୟଙ୍ କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ବୁଞ୍ ।
ଔଚିତ୍ୟମୌଚିତୀ ମୈତ୍ରୀ ମୈତ୍ର୍ୟଂ ବୁଞ୍ ପ୍ରାଗୁଦାହୃତଃ ।
ଷଷ୍ଠ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାକ୍ପଦାଃ ସେନା ଛାୟା ଶାଲା ସୁରା ନିଶାଃ ।
ସ୍ୟାଦ୍ୱା ନୃସେନଂ ଶ୍ୱନିଶଂ ଗୋଶାଲମିତରେ ଚ ଦିକ୍ ॥
ଅବନ୍ନନ୍ତୋତ୍ତରପଦୋ ଦ୍ୱିଗୁଶ୍ଚାପୁଂସି ନଶ୍ଚ ଲୁକ୍ ।
ପଞ୍ଚଖଟ୍ୱୀ ଚ, ତ୍ରିଖଟ୍ୱଂ ଚ ତ୍ରିତକ୍ଷଂ ଚ ତ୍ରିତକ୍ଷ୍ୟପି ॥

ପୁଂସ୍ତ୍ରୀନପୁଂସକ ସଂଗ୍ରହଃ ।

ତ୍ରିଷୁ ପାତ୍ରୀ ପୁଟୀ ବାଟୀ ପେଟୀ କୁବଲ ଦାଡ଼ିମୌ ।
ପରଂ ଲିଙ୍ଗଂ ସ୍ୱପ୍ରଧାନେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱେ ତତ୍ପୁରୁଷେଽପି ତତ୍ ।
ଅର୍ଥାନ୍ତାଃ ପ୍ରାଦ୍ୟଲଂ ପ୍ରାପ୍ତାପନ୍ନ ପୂର୍ବାଃ ପରୋପଗାଃ ।

ତଦ୍ଧିତାର୍ଥେ ଦ୍ୱିଗୁଃ ସଂଖ୍ୟା ସର୍ବନାମ ତଦନ୍ତକାଃ ॥

ବହୁବ୍ରୀହିରଦିଙ୍ନାମ୍ନା ମୁନ୍ନେୟଂ ତଦୁଦାହୃତଂ ।

ଗୁଣଦ୍ରବ୍ୟକ୍ରିୟାଯୋଗୋପାଧୟଃ ପରଗାମିନଃ ॥

କୃତଃ କର୍ତ୍ତର୍ଯ୍ୟସଞ୍ଜ୍ଞାୟାଂ କୃତ୍ୟାଃ କର୍ତ୍ତରି କର୍ମ୍ମଣି ।

ଅଣାଦ୍ୟନ୍ତାସ୍ତେନରକ୍ତାଦ୍ୟର୍ଥେ ନାନାର୍ଥଭେଦକାଃ ॥

୧୪୯୩ ଷଟ୍‌ସଞ୍ଜ୍ଞକାସ୍ତ୍ରିଷୁ ସମା ଯୁଷ୍ମଦସ୍ମତ୍ତିଙବ୍ୟୟଂ ।

ପରଂ ବିରୋଧେ ଶେଷଂ ତୁ ଜ୍ଞେୟଂ ଶିଷ୍ଟଂ ପ୍ରୟୋଗତଃ ॥

ଇତ୍ୟମରସିଂହକୃତୌ ନାମଲିଙ୍ଗାନୁଶାସନେ ।

ସାମାନ୍ୟସ୍ତୃତୀୟଃକାଣ୍ଡଃ ସାଙ୍ଗଏବ ସମର୍ଥିତଃ ॥

ସମାପ୍ତଃ ।

——o——

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ପୁସ୍ତକମାନ କଟକ ଦରଘାବଜାରସ୍ଥ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନିଙ୍କ ପୁସ୍ତକାଳୟରେ ଓ ମିଶନରୋଡ଼ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ଦତ୍ତଙ୍କ ପୁସ୍ତକ ଦୋକାନରେ ବିକ୍ରୀ ହେଉଅଛି ।

ପୁସ୍ତକ	ମୂଲ୍ୟ	ପୁସ୍ତକ	ମୂଲ୍ୟ
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ ।୬	ପ୍ରସ୍ତାବସିନ୍ଧୁ	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
ଅ [illegible] (ସଟୀକ)	ଘ ୧ ଟ ୧ ୮	ବ୍ରଜବିହାର	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ /	ବୋଦ୍ଧବା ବଇଦନ୍ତୁଅଙ୍ଗ	ଘ ୧ ଟ ୦ /
ଅଶ୍ୱମେଧଯଜ୍ଞ	ଘ ୧ ଟ ୦ ।/	ବିଷ୍ଣୁସହସ୍ରନାମ	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ /୬	ବେତାଳପଞ୍ଚବିଂଶତି	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ /	[illegible] ଚଉତିଶା	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
ଉଷାବତୀ ହରଣ	ଘ ୧ ଟ ୦ /୬	ମହୋଦଧିଚଉତିଶା	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
ଉଦ୍ଧବଚଉତିଶା	ଘ ୧ ଟ ୦ /	ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
ରୁକ୍ମିଣୀହରଣ	ଘ ୧ ଟ [illegible]	[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
କପଟପାଶା	ଘ ୧ ଟ ୦ /୬	[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
କୃଷ୍ଣଲୀଳାମୃତଚଉତିଶା	ଘ ୧ ଟ ୦ /	ମହାଭାରତ ଶ୍ଳୋକ [illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
[illegible] (ସଟୀକ)	ଘ ୧ ଟ ୦ /୬	ରସ	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ /	[illegible]	[illegible]
[illegible] ଚଉତିଶା	ଘ ୧ ଟ ୦ ୧୧	ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ [illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ [illegible]	ବନସୀତାଙ୍କ ଶୋକ	ଘ ୧ [illegible]
ଗୀତାଭିଧାନ	ଘ ୧ ଟ ୦ ।/	ରାବଣ ଓ ସୀତାଙ୍କ ଉକ୍ତି ପ୍ରତ୍ୟୁକ୍ତି	[illegible]
ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ	ଘ ୧ ଟ ୦ ।/	[illegible]	ଘ ୧ ଟ [illegible]
ଗୋପାଳସହସ୍ରନାମ	ଘ ୧ ଟ ୦ ୧୧	[illegible] ଚଉତିଶା	ଘ ୧ ଟ [illegible]
ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ହରଣ	ଘ ୧ ଟ ୦ /୬	ଶିକ୍ଷା ([illegible])	ଘ ୧ ଟ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ ।/	[illegible]	ଘ [illegible]
ଚୈତନ୍ୟସହସ୍ରନାମ	ଘ ୧ ଟ ୦ /	ସୁଭଦ୍ରାହରଣ [illegible]	ଘ ୧ ଟ [illegible]
ଚୌପଦୀଭୂଷଣ	ଘ ୧ ଟ ୦ ।/	[illegible]	ଘ ୧ [illegible]
ଚୌପଦୀଚନ୍ଦ୍ର	ଘ ୧ ଟ ୦ /	[illegible]	[illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ /	ସ୍ୱପ୍ନାଧ୍ୟାୟ	ଘ ୧ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ /	[illegible]	ଘ ୧ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ ୧୧	ହନୁମାନ [illegible]	ଘ ୧ ଟ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ /	[illegible]	ଘ ୧ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ /୬	ହଂସଦୂତ [illegible]	ଘ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ ।/	[illegible]	ଘ ୧ [illegible]
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ ୧୧		
[illegible]	ଘ ୧ ଟ ୦ /		

ଶ୍ରୀ [illegible] ପାତ୍ର

ଅମରସିଂହ କୃତ

ଅମରକୋଷଃ

ଅଭିଧାନ

(ବାଳବୋଧିନୀ ଟୀକା ସହିତ)

ରେଭେନ୍‌ସା ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟର
ପ୍ରଧାନ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ମହେଶ୍ୱର କରଙ୍କଦ୍ୱାରା ସଂଶୋଧିତ

ପ୍ରକାଶକ
ଶ୍ରୀ କମଳଲୋଚନ ଗରବଡ଼ୁ

ନୂତନ ସଂସ୍କରଣ
୧୯୭୦

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ -
ଶ୍ରୀରାଧାରମଣ-ପୁସ୍ତକାଳୟ
ଗଲ୍ଲବଜାର, କଟକ ।
-ପୋ: ଚାନ୍ଦନୀଚୌକ

ମୂଲ୍ୟ [illegible]

୧୨୮ । ସାୟଂ ସାୟେ ୧୨୯ । ପ୍ରଗେ ପ୍ରାତଃ ପ୍ରଭାତେ
୧୩୦ । ନିକଷାଽନ୍ତିକେ ।

'୧୩୧, '୧୩୨ । ପରୁତ୍ପରାର୍ଯ୍ୟୈଷମୋଽବ୍ଦେ ପୂର୍ବେ ପୂର୍ବତରେ ଯତି ।

୧୩୩ । ଅଦ୍ୟାତ୍ରାହ୍ନ୍ୟଥ ୧୩୪ । ପୂର୍ବେଽହ୍ନୀତ୍ୟାଦୌ ପୂର୍ବୋତ୍ତରାପରାତ୍ ।
ତଥାଽଧରାନ୍ୟାନ୍ୟତରେତରାତ୍ ପୂର୍ବେଦ୍ୟୁରାଦୟଃ ।
ଉଭୟଦ୍ୟୁଶ୍ଚୋଭୟେଦ୍ୟୁଃ ପରେଽହ୍ନି ତ ପରେଦ୍ୟବି

୧୩୫ । ହ୍ୟୋ ଗତେ ୧୩୬ । ଽନାଗତେଽହ୍ନି ଶ୍ୱଃ ୧୩୭ । ପରଶ୍ୱସ୍ତୁ
ପରେଽହ୍ନିନ ।

---

୧୨୮ । ସାୟଂ ସନ୍ଧ୍ୟାର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।

୧୨୯ । ପ୍ରାତଃ, ପ୍ରଗେ ଏ ଦୁହେଁ ପ୍ରଭାତ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

୧୩୦ । ନିକଷା, ନିକଟ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।

୧୩୧ । ପରୁତ୍ ପୂର୍ବବର୍ଷ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ । ପରାରି ଚଳିତ ବର୍ଷ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।

୧୩୨ । ଐଷମଃ ବର୍ତ୍ତମାନ ବର୍ଷ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତେ ।

୧୩୩ । ଅଦ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦିବସକୁ କହନ୍ତି ।

୧୩୪ । ପୂର୍ବେଦ୍ୟୁଃ ପ୍ରଭାତ ଓ ପୂର୍ବ ଦିବସକୁ କହନ୍ତି । ଉତ୍ତରେଦ୍ୟୁଃ ଉତ୍ତରଦିବସକୁ କହନ୍ତି । ପରେଦ୍ୟୁଃ ପରଦିବସକୁ କହନ୍ତି । ଅପରେଦ୍ୟୁଃ ଅପର ଦିବସକୁ କହନ୍ତି । ଅଧରେଦ୍ୟୁଃ ଅଧର ଦିବସକୁ କହନ୍ତି । ଅନ୍ୟେଦ୍ୟୁଃ ଅନ୍ୟ ଦିବସକୁ କହନ୍ତି । ଅନ୍ୟତରେଦ୍ୟୁଃ ଅନ୍ୟତର ଦିବସକୁ କହନ୍ତି । ଇତରେଦ୍ୟୁଃ ଇତର ଦିବସକୁ କହନ୍ତି । ଉଭୟଦ୍ୟୁଃ ଓ ଉଭୟେଦ୍ୟୁଃ ଉଭୟ ଦିବସକୁ କହନ୍ତି ।

୧୩୫ । ହ୍ୟଃ ଗତଦିବସକୁ କହନ୍ତି ।

୧୩୬ । ଶ୍ୱଃ ଅନାଗତ ଦିବସକୁ କହନ୍ତି ।

୧୩୭ । ପରଶ୍ୱଃ ପରଦିବସକୁ କହନ୍ତି ।

୧୩୮ । ତଦା ତଦାନୀଂ ୧୩୯ । ଯୁଗପଦେକଦା ୧୪୦ । ସର୍ବଦା ସଦା ।
୧୪୧ । ଏତର୍ହି ସମ୍ପ୍ରତୀଦାନୀମଧୁନା ସାଂପ୍ରତଂ ତଥା ।
୧୪୨ । ଦିଗ ଦେଶକାଲେ ପୂର୍ବାଦୌ ପ୍ରାଗୁଦକ୍ ପ୍ରତ୍ୟଗାଦୟଃ ।

ଇତି ଅବ୍ୟୟବର୍ଗଃ ।

ଲିଙ୍ଗାଦିସଂଗ୍ରହବର୍ଗଃ

ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ସଂଗ୍ରହଃ

ସଲିଙ୍ଗଶାସ୍ତ୍ରୈଃ ସନ୍ନାଦିକୃତ୍ତଦ୍ଧିତସମାସଜୈଃ ।
ଅନୁକ୍ତୈଃ ସଂଗ୍ରହେ ଲିଙ୍ଗଂ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣବଦିହୋନ୍ନୟେତ୍ ।

---

୧୩୮ । କଦା, ତଦାନୀଂ ଏ ଦୁହେଁ ତତ୍କାଳ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

୧୩୯ । ଯୁଗପତ୍, ଏକଦା ଏ ଦୁହେଁ ଏକକାଳ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

୧୪୦ । ସର୍ବଦା, ସଦା ଏ ଦୁହେଁ ସର୍ବକାଳ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

୧୪୧ । ଏତର୍ହି, ସମ୍ପ୍ରତି, ଇଦାନୀଂ, ଅଧୁନା, ସାମ୍ପ୍ରତଂ ଏମାନେ ଏତତ୍କାଳ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ୍ତି ।

୧୪୨ । ପ୍ରାକ୍, ପୂର୍ବଦିଗ ଦେଶ କାଳକୁ, ଉଦକ୍ ଉତ୍ତର ଦିଗ୍‌ଦେଶ କାଳକୁ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗଦେଶକାଳକୁ କହୁ ।

ଅବ୍ୟୟବର୍ଗଃ ସମାପ୍ତଃ ।

କେଉଁ ଶବ୍ଦ କେଉଁ ଲିଙ୍ଗ ହେବ, ଏହା ସଂକ୍ଷେପରେ ବୁଝାଇବା ପାଇଁ ଏହି ଲିଙ୍ଗାଦିସଂଗ୍ରହବର୍ଗ ପ୍ରଣୀତ ହେଲା । ଶବ୍ଦମାନଙ୍କରେ ଲିଙ୍ଗ ଜ୍ଞାନ ନିମନ୍ତେ ପାଣିନି, ବରରୁଚି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଲିଙ୍ଗ ନିର୍ଣ୍ଣୟକ ଶାସ୍ତ୍ର ସହିତ ପୂର୍ବବର୍ଗମାନଙ୍କରେ ଅନୁକ୍ତ ସନ୍ନାଦିପ୍ରତ୍ୟୟଜ, କୃତ୍‌ପ୍ରତ୍ୟୟଜ, ତଦ୍ଧିତପ୍ରତ୍ୟୟଜ ଓ ସମାସଜ ଶବ୍ଦସମୂହ ଏହି ବର୍ଗରେ ସଂଗୃହୀତ ହେଲା । ଏ ବର୍ଗରେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଗପରି ପ୍ରକୃତିପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ଅର୍ଥାଦି ଦ୍ୱାରା ଲିଙ୍ଗ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହେବ ।

୧ । ଲିଙ୍ଗଶେଷବିଧିର୍ବ୍ୟାପୀ ବିଶେଷୈର୍ଯଦ୍ୟବାଧିତଃ ।
୨ । ସ୍ତ୍ରିୟାମୀଦୂଦ୍ୱିରାମୈକାଚ୍ ୩ । ସଯୋନି ପ୍ରାଣିନାମଚ ॥

---

୧ । ଏହି ବର୍ଗରେ ଲିଙ୍ଗସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁସବୁ ବିଧାନ ବିବୃତହେବ ପୂର୍ବବର୍ଗ କଥିତ ବା ପରବର୍ଗ କଥନୀୟ ବିଶେଷ ବିଧିଦ୍ୱାରା ତାହାର କୌଣସି ବାଧା ନ ହେଲେ ସେହି ବିଧି ସର୍ବତ୍ର ଗ୍ରାହ୍ୟ ହେବ । ଯେଉଁପରି ପରେ ସାମାନ୍ୟରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅଛି, 'ପୁଂସ୍ତ୍ୱେ ସଭେଦାନୁଚରାଃ' ଇତ୍ୟାଦି ଅର୍ଥାତ୍ 'ସ୍ୱର୍ଗବାଚକ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହେବ' କିନ୍ତୁ 'ଦ୍ୟୋ ଦିବୌ ଦ୍ୱେ ସ୍ତ୍ରିୟୌକ୍ଲୀବେ ତ୍ରିପିଷ୍ଟପମ୍ । ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱର୍ଗପର୍ଯ୍ୟାୟ ଦ୍ୟୋ ଓ ଦିବ୍ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ତ୍ରିପିଷ୍ଟପ ଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ । ଏହିପରି ବିଶେଷ ବିଧାନ ପୂର୍ବେ କଥିତ ଅଛି ବୋଲି ସ୍ୱର୍ଗବାଚକ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୟୋ ଓ ଦିବ ଶବ୍ଦସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ତ୍ରିପିଷ୍ଟପଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବ ଲିଙ୍ଗହେବ । ଅସ୍ ଓ ଅନ୍ ଭାଗାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ବୋଲି ପରେ କୁହା ହୋଇଅଛି । ଏଣେ ପୁଣି ଦ୍ୱିସ୍ୱର, ଅସ୍ ଓ ଅନ୍ ଭାଗାନ୍ତଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ, ଏହା ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେବ । ଅତଏବ ଅକାରଭିନ୍ନ ଅସ୍ ଓ ଅନ୍ ଭାଗାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହୁଏ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ର-ମସ୍ ଶବ୍ଦ ଅସ୍ଭାଗାନ୍ତ ଓ ଗରିମନ୍ ଶବ୍ଦ ଅନ୍ ଭାଗାନ୍ତ ଏବଂ ଦୁହେଁ ଅଧିକ ସ୍ୱରବିଶିଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ସେହି ଦୁଇ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ, କିନ୍ତୁ ପୟସ୍ ଓ ସାମନ୍ ଶବ୍ଦ ଅସ୍ ଓ ଅନ୍ଭାଗାନ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱିସ୍ୱରବିଶିଷ୍ଟ ଥିବାରୁ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ନ ହୋଇ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହେଲା ।

୨ । ଏକସ୍ୱର ଈକାରାନ୍ତ ଓ ଊକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଯଥା—ଶ୍ରୀ, ସ୍ତ୍ରୀ, ଧୀ, ହ୍ରୀ, ଭୂ, ଶ୍ରୂ, ଭ୍ରୂ ପ୍ରଭୃତି ।

୩ । ଯୋନିବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣିବାଚକ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ଦୁହିତା, ମାତା, ଧେନୁ ପ୍ରଭୃତି । ବିଶେଷ ବିଧାନ ହେତୁରୁ ଦାର ଓ କଳତ୍ର ଶବ୍ଦ ଯୋନିବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣିବାଚକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦାରଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଓ କଳତ୍ର ଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ

୪ । ନାମ ବିଦ୍ୟୁନ୍ନିଶା ବଲ୍ଲୀ ବୀଣା ଦିଗ୍ ଭୂ ନଦୀହ୍ରିୟାମ୍ ।

୫ । ଅଦନ୍ତୈର୍ଦ୍ଵିଗୁରେକାର୍ଥୋ ନ ସ ପାତ୍ରଯୁଗାଦିଭିଃ ॥

୬ । ତଲ୍‌ବୃନ୍ଦେ ଯେନକଟ୍ୟଙ୍ଗା ବୈରମୈଥୁନିକାଦିବୁନ୍ ।

---

୪ । ବିଦ୍ୟୁତ୍, ନିଶା, ବଲ୍ଲୀ, ବୀଣା, ଦିକ୍ ,ଭୂମି, ନଦୀ ଓ ଲଜ୍ଜାବାଚକ ଶବ୍ଦ ସବୁ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା —ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ବାଚକ—ତଡ଼ିତ୍ ସୌଦାମିନୀ, ଚଞ୍ଚଳା ଇତ୍ୟାଦି । ନିଶାବାଚକ ରାତ୍ରି, ତ୍ରିଯାମା, ରଜନୀ ପ୍ରଭୃତି । ଲତାବାଚକ— ବଲ୍ଲୀ, ବ୍ରତତି, ବୀରୁଧ୍ ପ୍ରଭୃତି । ବୀଣାବାଚକ ବୀଣା, ବଲ୍ଲକୀ ପ୍ରଭୃତି । ଦିଗ୍‌ବାଚକ—ଦିଶ୍ ଆଶା, ହରିତ୍ ପ୍ରଭୃତି । ଭୂମିବାଚକ—ଭୂମି, ପୃଥ୍ୱୀ ଅଚଳା ପ୍ରଭୃତି । ନଦୀବାଚକ—ସରିତ୍ , ନଦୀ, ନିମ୍ନଗା ପ୍ରଭୃତି । ଲଜ୍ଜାବାଚକ —ବ୍ରୀଡ଼ା, ହ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି । ମନ୍ଦାକ୍ଷ, ଶବ୍ଦଲଜ୍ଜାବାଚକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ବିଧାନରୁ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହେବ ।

୫ । ସମାହାର ଦ୍ଵିଗୁସମାସ ନିଷ୍ପନ୍ନ ଅକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦସବୁ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ପାତ୍ର, ଯୁଗ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ପରସ୍ଥିତ ହେଲେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଥା ସମାହାର— ତ୍ରୟାଣାଂ ଲୋକାନାଂ ସମାହାରଃ ତ୍ରିଲୋକୀ ଏବଂ ପଞ୍ଚମୂଳୀ, ଦ୍ଵିପୁରୀ ଇତ୍ୟାଦି । ପାତ୍ରାଦି ଯଥା—ଦ୍ଵିପାତ୍ରଂ, ଚତୁର୍ଯୁଗଂ, ତ୍ରିଭୁବନମ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

୬ । ଭାବେ, ସ୍ଵାର୍ଥେ ଅଥବା ସମୂହାର୍ଥେ ବିହିତ ତଲ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ, ସମୂହାର୍ଥେ ବିହିତ ଯ, ଇନ୍ କଟ୍ୟ ଓ ତ୍ରପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଏବଂ ବିରୋଧ ଓ ମୈଥୁନ ଅର୍ଥରେ ବିହିତ ବୁନ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦସବୁ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ଭାବେ ତଲ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଗୋତା, ପଟୁତା, ବୁଦ୍ଧିତା ଇତ୍ୟାଦି, ସ୍ଵାର୍ଥେ—ଦେବତା, ସମୂହାର୍ଥେ—ଗ୍ରାମତା, ବନ୍ଧୁତା, ଜନତା, ଇତ୍ୟାଦି । ଯ, ଇନ୍, କଟ୍ୟ ଓ ତ୍ର ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଯଥା ପାଶ୍ୟା, ଗଣ୍ୟା, ବାତ୍ୟା, ଖଳିନୀ, ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ, ରଥକଟ୍ୟା, ଗୋତ୍ରା । ବୁନ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ (ଅଶ୍ବ ଓ ମହିଷ ବିରୋଧାର୍ଥରେ ବୁନ୍)

୭ । ସ୍ତ୍ରୀଭାବାଦାବନିକ୍ତିଣ୍ୱୁଲ୍ଣଚ୍ ଣ୍ୱୁଚକ୍ୟବ୍ୟୁଜିଞିଞ୍ନଶଃ ॥

ଯଥା—ଅଶ୍ବମହିଷିକା ଏବଂ କାକୋଲୂକିକା ଇତ୍ୟାଦି । ଅତ୍ରି ଓ ଭରଦ୍ୱାଜଙ୍କ ବିବାହ ଏହି ଅର୍ଥରେ ବୁନ୍—ଅତ୍ରି ଭରଦ୍ୱାଜିକା, କୁତ୍ସ ଓ କୁଶିକର ବିବାହ ଅର୍ଥରେ ବୁନ୍—କୁତ୍ସକୁଶିକିକା । ବଶିଷ୍ଠ ଓ କୁଶିକର ବିବାହ ଏହି ଅର୍ଥରେ ବୁନ୍—ବଶିଷ୍ଠକୁଶିକିକା । ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ପଦର ପରସ୍ଥିତ ପାଦ ଓ ଶତ ଶବ୍ଦର ଉତ୍ତର ବୀପ୍ସା, ଦାନ ଓ ଦଣ୍ଡ ଅର୍ଥରେ ବିହିତ ବୁନ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ଦୁଇ ଦୁଇ ପାଦ ଦ୍ୱିପାଦିକା, ଦୁଇ ଦୁଇ ଶତ ଦ୍ୱିଶତିକା । ଦୁଇଶତ ଦଣ୍ଡ ବା ଦାନ କରିବା ଅର୍ଥରେ ଦ୍ୱିଶତିକା ଇତ୍ୟାଦି ।

୭ । ସ୍ତ୍ର୍ୟଧିକାରରେ ଭାବ ଓ କର୍ତ୍ତୃଭିନ୍ନ କାରକ ବାଚ୍ୟରେ ବିହିତ ଅନି, କ୍ତିନ୍, ଣ୍ୱୁଲ, ଣଚ୍, ଣ୍ୱୁଚ୍, କ୍ୟପ୍, ଯୁଚ୍, ଇଞ୍, ଅଙ୍, ଇଞ୍, ନ ଓ ଶ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ଅନି ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ଅଜୀବନି, ଅକରଣି । କ୍ତିନ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—କୃତି, ଗତି, ବୁଦ୍ଧି, ମତି ଇତ୍ୟାଦି । ଣ୍ୱୁଲ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଯଥା—ପ୍ରବାହିକା, ପ୍ରାଚ୍ଛର୍ଦ୍ଦିକା, ଶାୟିକା, ଭକ୍ଷିକା, ଆସିକା ଇତ୍ୟାଦି । ଣଚ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ବ୍ୟାବକ୍ରୋଶୀ ଣ୍ୱୁଚ୍—ଶାୟିକ, ଇକ୍ଷୁଭକ୍ଷିକା ଇତ୍ୟାଦି । କ୍ୟପ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ବ୍ରଜ୍ୟା, ଇଜ୍ୟା, ସମଜ୍ୟା ଇତ୍ୟାଦି । ଯୁଚ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ଶ୍ରନ୍ଥନା, ଗ୍ରନ୍ଥନା ଇତ୍ୟାଦି । ଇଞ୍—ଆଜିଃ, କୃଷିଃ ଇତ୍ୟାଦି । ଅଙ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ପଚା, ଭିଦା ଇତ୍ୟାଦି । ଇଞ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ବାପି, ବାପି ଇତ୍ୟାଦି । ନ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ହ୍ଵାନ, ମ୍ଳାନ, ଗ୍ଳାନ ଇତ୍ୟାଦି । ଶ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—କ୍ରିୟା, ଇଚ୍ଛା ଇତ୍ୟାଦି ।

୮ । ଉଣାଦିଷୁ ନିରୂଙୀଷ୍ଟ ୯ । ଙ୍ୟାବୂଙନ୍ତଂ ଚଳଂ ସ୍ଥିରମ୍ ।
୧୦ । ତଦ୍ଧିତୀୟାପ୍ଟାଂ ପ୍ରହରଣଂ ଚେନ୍ମୌଷ୍ଟା ପାଲ୍ଲବା ଣ ଦିକ୍ ॥
୧୧ । ଘଞନ୍ତାଞଃ ମା ନିଷ୍ପାଦ୍ୟାଂ ଚେଦ୍ଦାଣ୍ଡପାତା ହି ଫାଲ୍‌ଗୁନୀ
ଶ୍ୟୈନମ୍ପାତା ଚ ମୃଗୟା ତୈଳମ୍ପାତା ସ୍ୱଧେତି ଦିକ୍ ॥

---

୮ । ଉଣାଦି ପ୍ରତ୍ୟୟ ମଧ୍ୟରେ ନି, ଉ ଓ ଈ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ । ନି ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ଶ୍ରେଣି, ଶ୍ରୋଣୀ ଯୋନି ସ୍ତ୍ରୀ । ସୁରନାମକ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ବୋଲି ବିଶେଷ ବିଧାନ ଥିବାରୁ ଅଗ୍ନି ଓ ବହ୍ନି ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ପୁଂ ଉଭୟଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ପାର୍ଷ୍ଣି ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ବୋଲି କଥିତ, ଅତଏବ ଯୋନି ଶବ୍ଦ ପୁଂ ଓ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ପାର୍ଷ୍ଣି ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । କାହାର ମତରେ ଅନି ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ । ଯଥା—ଅରଣି, ଧରଣି, ଧମନି, ଅବନି, ବର୍ତ୍ତନି, ସରଣି ଇତ୍ୟାଦି । ଉ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—କର୍ଷୂ, ମୃତ୍ୟୁ, ତନୁ, ବଧୂ, ସର୍କୂ, ଖର୍କୂ, ଚର୍ଦ୍ଦୂ । ଈ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ଅବୀ, ତରୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ତନ୍ତ୍ରୀ ।

୯ । ଙୀ, ଆପ୍ ଓ ଊଙ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଚଳ ଓ ଅଚଳ ପଦାର୍ଥବାଚକ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ । ଙୀ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—କଦଳୀ, କନ୍ଦଳୀ ତାଳୀ, କେତ୍ତୀ । ଟାପ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ଶିବା, ବଳାକା, ମକ୍ଷିକା, ଜଟା, ମାଳା, ଚଞ୍ଚା । ଊଙନ୍ତ—ବ୍ରହ୍ମବଧୂ ।

୧୦ । ପ୍ରହରଣବାଚକ ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ତର ଣ ପ୍ରତ୍ୟୟ କଲେ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ମୌଷ୍ଟା, ପାଲ୍ଲବା ଇତ୍ୟାଦି ।

୧୧ । ଯେଉଁ କ୍ରିୟା ଏଥିରେ ଏହିପରି ଅର୍ଥରେ ଘଞନ୍ତ ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ତର ଞ ପ୍ରତ୍ୟୟ କଲେ ସେହି ଞ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ । ଦଣ୍ଡପାତା, ଫାଲଗୁନୀ (ଫାଲଗୁନମାସୀୟ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା), ଶ୍ୟୈନମ୍ପାତା, ମୃଗୟା, ତୈଳମ୍ପାତା, ସ୍ୱଧା ଇତ୍ୟାଦି ।

୧୨ । ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୟାତ୍ କାଚିନ୍ମୃଣାଲ୍ୟାଦିର୍ବିବକ୍ଷାପଚୟେ ଯଦି ।
୧୩ । ଲଙ୍କା ଶେଫାଳିକା ଟୀକା ଧାତକୀ ପଞ୍ଜିକାଢ଼କୀ ॥
ସିଧ୍ରକା ସାରିକା ହିକ୍କା ପ୍ରାଚିକୋଲ୍କା ପିପୀଲିକା ।
ତିନ୍ଦୁକୀ କଣିକା ଭଙ୍ଗିଃ ସୁରଙ୍ଗା ସୂଚି ମାଢ଼ୟଃ ।
ପିଚ୍ଛାବିତଣ୍ଡାକାକିଣ୍ୟଶ୍ଚୂର୍ଣ୍ଣିଃ ଶାଣୀ ଦ୍ରୁଣୀ ଦରତ୍ ।
ସାତିଃ କନ୍ଥା ତଥାଽସନ୍ଦୀ ନାଭୀ ରାଜସଭାପି ଚ ।
ଝଲ୍ଲରୀ ଚର୍ଚରୀ ପାରୀ ହୋରା ଲଟ୍ୱା ଚ ସିଧ୍ମଳା ।
ଲାକ୍ଷା ଲିକ୍ଷା ଚ ଗଣ୍ଡୂଷା ଗୃଧ୍ରସୀ ଚମସୀ ମସୀ ॥

ପୁଂଲିଙ୍ଗ ସଂଗ୍ରହଃ

୧୪ । ପୁଂସ୍ତ୍ୱେ ସଭେଦାନୁଚରାଃ ସପର୍ଯ୍ୟାୟାଃ ସୁରାସୁରାଃ ।

---

୧୨ । ଯେବେ ଅଳ୍ପତ୍ୱ ବିବକ୍ଷା ହୁଏ' ତେବେ ମୃଣାଳ୍ୟାଦି, ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—କ୍ଷୁଦ୍ରଂ, ମୃଣାଳଂ = ମୃଣାଳୀ । ହ୍ରସ୍ୱଃ ବଂଶଃ = ବଂଶୀ । ସ୍ୱଳ୍ପଂ ବନଂ = ବନୀ, ଏବଂ କୁମ୍ଭୀ, ପ୍ରଣାଳୀ, ଛତ୍ରୀ, ପଟ୍ଟୀ, ତଟୀ, ମଠୀ ପ୍ରଭୃତି । କୌଣସି କୌଣସି ସ୍ଥଳରେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଥା—ହ୍ରସ୍ୱଃ ବୃକ୍ଷଃ = ବୃକ୍ଷକ ଇତ୍ୟାଦି ।

୧୩ । ଲଙ୍କା ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ । ଲଙ୍କା, ଶେଫାଳିକା, ଟୀକା, ଧାତକୀ, ପଞ୍ଜିକା, ଆଢ଼କୀ, ସିଧ୍ରକା; ସାରିକା, ହିକ୍କା, ପ୍ରାଚିକା, ଉଲ୍କା, ପିପୀଲିକା, ତିନ୍ଦୁକୀ, କଣିକା, ଭଙ୍ଗି, ସୁରଙ୍ଗା, ସୂଚି, ମାଢ଼ି, ପିଚ୍ଛା, ବିତଣ୍ଡା, କାକିଣୀ, ଚୂର୍ଣ୍ଣି, ଶାଣୀ, ଦ୍ରୁଣୀ, ଦରତ୍, ସାତି, କନ୍ଥା, ଅସନ୍ଦୀ, ନାଭୀ, ରାଜସଭା, ଝଲ୍ଲରୀ, ଚର୍ଚରୀ, ପାରୀ, ହୋରା, ଲଟ୍ୱା, ସିଧ୍ମଳା, ଲାକ୍ଷା, ଲିକ୍ଷା, ଗଣ୍ଡୂଷା, ଗୃଧ୍ରସୀ, ଚମସୀ, ମସୀ ।

ପୁଂଲିଙ୍ଗ ସଂଗ୍ରହ

୧୪ । ସାମାନ୍ୟ ଓ ବିଶେଷଦେବ, ଅସୁରବାଚକ ଏବଂ ଦେବାସୁରଙ୍କ ଅନୁଚରବାଚକ ଶବ୍ଦସବୁ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ସାମାନ୍ୟ ଦେବବାଚକ

୧୫ । ସ୍ୱର୍ଗଯାଗାଦ୍ରି ମେଘାବ୍ଧି ଦ୍ରୁକାଳାସିଶରାରୟଃ ॥
କରଗଣ୍ଡୌଷ୍ଠଦୋର୍ଦନ୍ତକଣ୍ଠକେଶନଖସ୍ତନାଃ ।

—ଅମର, ଦେବ, ସୁପର୍ବନ୍, ଦିବୌକସ୍ ପ୍ରଭୃତି । ବିଶେଷ ଦେବବାଚକ—ବ୍ରହ୍ମନ୍, ବିଷ୍ଣୁ, ଶିବ, କାର୍ତ୍ତିକେୟ,ବିନାୟକ ପ୍ରଭୃତି । ଦେବାନୁଚରବାଚକ—ହାହା, ହୁହୁ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ, ଜୟ, ବିଜୟ, ନନ୍ଦନ୍ ,ମହାକାଳ ପ୍ରଭୃତି । ସାମାନ୍ୟ ଅସୁରବାଚକ—ଦୈତ୍ୟ, ଦେବାରି, ଅସୁର ପ୍ରଭୃତି । ବିଶେଷ ଅସୁରବାଚକ ବଳି, ନମୁଚି ପ୍ରଭୃତି । ଦୈତ୍ୟାନୁଚରବାଚକ—କୁଷ୍ମାଣ୍ଡ ଚଣ୍ଡ, ମୁଣ୍ଡ ପ୍ରଭୃତି । ବିଶେଷ ନିୟମ ଥିବାରୁ ଦେବତାଦି ଶବ୍ଦଟି ସ୍ତ୍ରୀତ୍ୱାଦି ହେଲ, ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହେଲ ନାହିଁ ।

୧୫ । ସ୍ୱର୍ଗାଦିବାଚକ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ସ୍ୱର୍ଗାଦିବାଚକ—ସ୍ୱର୍ଗ, ନାକ, ତ୍ରିଦିବ ପ୍ରଭୃତି । ଯାଗବାଚକ—ଯାଗ, କ୍ରତୁ, ମଖ, ସପ୍ତତନ୍ତୁ ପ୍ରଭୃତି । ପର୍ବତବାଚକ—ଅଦ୍ରି, ପର୍ବତ, ଧରାଧର ପ୍ରଭୃତି । ମେଘବାଚକ ମେଘ, ବାରିବାହ, ସ୍ତନୟିତ୍ନୁ ପ୍ରଭୃତି । ସମୁଦ୍ରବାଚକ—ଅବ୍ଧି, ଜଳନିଧି, ସମୁଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି । ବୃକ୍ଷବାଚକ—ବୃକ୍ଷ, ମହୀରୁହ, ଶାଖିନ୍, ଦ୍ରୁ, ଦ୍ରୁମ, ପ୍ରଭୃତି । କାଳ-ବାଚକ—କାଳ, ଦିଷ୍ଟ, ଅନେହସ୍, ସମୟ, ମାସଶେଷ ପ୍ରଭୃତି । ଅସିବାଚକ—ଅସି,ଖଡ଼୍ଗ,ନନ୍ଦକ,ଚନ୍ଦ୍ରହାସ ପ୍ରଭୃତି । ବାଣ ବାଚକ—ନାରାଚ ପ୍ରଭୃତି । ଶରୁବାଚକ-ଅରି, ଶତ୍ରୁ ପ୍ରଭୃତି । କରବାଚକ—କର, ବଳି, ରଶ୍ମି, କିରଣ, ଅଂଶୁ, ହସ୍ତ, ପାଣି ପ୍ରଭୃତି । ଗଣ୍ଡବାଚକ—କପୋଳ, ଗଣ୍ଡ ପ୍ରଭୃତି । ଓଷ୍ଠ-ବାଚକ—ଓଷ୍ଠ, ବଦନଚ୍ଛଦ ପ୍ରଭୃତି । ବାହୁବାଚକ—ଦୋସ୍, ବାହୁ ପ୍ରଭୃତି । ଦନ୍ତବାଚକ—ଦନ୍ତ, ରଦ, ଦଶନ ପ୍ରଭୃତି । କଣ୍ଠବାଚକ—କଣ୍ଠ, ଗଳ ପ୍ରଭୃତି । କେଶବାଚକ—କେଶ, କଚ, ଶିରୋରୁହ ପ୍ରଭୃତି । ନଖ-ବାଚକ—ନଖ, କରରୁହ ପ୍ରଭୃତି । ସ୍ତନବାଚକ—ସ୍ତନ, କୁଚ, ପୟୋଧର ପ୍ରଭୃତି । ଏହା ମଧ୍ୟରୁ ବିଶେଷ ପ୍ରଧାନ ହେତୁ ଦିବ୍ ତ୍ରିବିଷ୍ଟପ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହେଲ ନାହିଁ । ଏହୁପର ସର୍ବତ୍ର ।

୧୬ । ଅହ୍ନାହାନ୍ତାଃ ୧୭ । କ୍ଷେତ୍ରଭେଦା ୧୮ । ରାତ୍ରାନ୍ତାଃ ପ୍ରାଗସଂଖ୍ୟକାଃ
୧୯ । ଶ୍ରୀବେଷ୍ଟାଦ୍ୟାଶ୍ଚ ନିର୍ଯ୍ୟାସା ଅସନ୍ନନ୍ତା ଅବାଧିତାଃ ।
୨୦ । କଶେରୁ ଜତୁବସ୍ତୂନ୍ ହିତ୍ୱା ତ୍ରୁ ରୁ ବରାମକାଃ ॥
୨୧ । କ ଷ ଣ ଭ ମ ରୋପାନ୍ତା' ଯଦ୍ୟଦନ୍ତା ୨୨ । ଅମୀ ଅଥ ।

---

୧୬ । ଯେଉଁ ସବୁ ଶବ୍ଦର ଅନ୍ତରେ ଅହ୍ନ ଏବଂ ଅହ ଶବ୍ଦ ଥାଏ ସେହି ସବୁ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଅହ୍ନାନ୍ତ—ପୂର୍ବାହ୍ନ, ପରାହ୍ନ,ଇତ୍ୟାଦି । ଅହାନ୍ତ—ଏକାହ, ଦ୍ୱିହ, ତ୍ରିହ ଇତ୍ୟାଦି ।

୧୭ । ବିଷବିଶେଷବାଚକ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ—ସୌରାଷ୍ଟ୍ରିକ, ଶୌକ୍ଳିକେୟ ଇତ୍ୟାଦି ।

୧୮ । ସଂଖ୍ୟାବାଚକଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦର ପରସ୍ଥିତ ରାତ୍ରିଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଅହୋରାତ୍ର ସର୍ବରାତ୍ର । ସଂଖ୍ୟାପୂର୍ବକ ହେଲେ ନପୁଂସକ ଲିଙ୍ଗ ହେବ ।

୧୯ । ଶ୍ରୀବେଷ୍ଟ ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ଯ୍ୟାସବାଚକ ଶବ୍ଦ ଏବଂ ଅନ୍‌ଭାଗାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ଯଥା—ଶ୍ରୀବେଷ୍ଟ, ଯକ୍ଷଧୂପ, ଗୁଗ୍‌ଗୁଲୁ, ସିହ୍ଲକ ପ୍ରଭୃତି ଏବଂ ତଳ, ଗୋଧୂମ ପ୍ରଭୃତି । ଅସ୍‌ଭାଗାନ୍ତ—ଅଙ୍ଗୀରସ୍‌ ଇତ୍ୟାଦି, ଅନ୍‌ଭାଗାନ୍ତ—ରାଜନ୍‌ ପ୍ରଭୃତି ।

୨୦ । କଶେରୁ, ଜତୁ ଓ ବସ୍ତୁ ଭିନ୍ନ ତୁକାରାନ୍ତ ଓ ରୁକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଯଥା—ହେତୁ, ସେତୁ, ମେରୁ, କଂଶାରୁ ପ୍ରଭୃତି ।

୨୧ । ଅକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦର ଅକାର ପୂର୍ବରେ ଯେବେ କ, ଷ, ଣ, ଭ, ମ, ଓଁ ର ଥାଏ, ତେବେ ସେହି ସବୁ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା ଲୋକ, ଅଙ୍କ, ନିକଷ, ତୃଣ, କଣ, କୁମ୍ଭ, ଦର୍ଭ, ହୋମ, ଧୂମ, ଶୀକର, ଅଙ୍କୁର ପ୍ରଭୃତି ।

୨୨ । ପ, ଥ, ନ, ଯ୍ନ, ସ ଓ ଟକାର ଯେଉଁ ସବୁ ଶବ୍ଦର ଅନ୍ତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣର ପୂର୍ବରେ ଥାଏ, ସେହି ସବୁ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ଯଥା—ଯୂପ, କପି, ନିଶୀଥ, ଅବଭୃଥ, ଫେନ, ଇନ, ମୟୂଖ, ମନ୍ୟୁ, କାର୍ପାସ, ରସ, କୀଟ ପ୍ରଭୃତି ।

ପ ଥ ନ ସ୍ତ୍ର ସ ଚେ। ପାନ୍ତା ୨୩ । ଗୋତ୍ରାଖ୍ୟାଶ୍ଚରଣାହ୍ୱୟାଃ
୨୪ । ନାମ୍ନ୍ୟକର୍ତ୍ତରି ଭାବେ ଚ ଘଞ୍ ଜବ୍‌ନଙ୍‌ଣ ଘାଥୁଚଃ ।
୨୫ । — ୨୮ । ଲ୍ୟଃ କର୍ତ୍ତରିମନିଜ୍‌ଭାବେକୋଘୋଃ କଃପ୍ରାଦିତୋଽ-
ନ୍ୟତଃ ।

---

୨୩ । ଗୋତ୍ରର ଆଦିପୁରୁଷବାଚକ ଓ ଚରଣ (ବେଦଶାଖା) ବାଚକ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ଗୋତ୍ରବାଚକ—କଶ୍ୟପ, ଭରଦ୍ୱାଜ, ବଶିଷ୍ଠ ପ୍ରଭୃତି । ଚରଣବାଚକ—କଠ, ବହ୍ୱୃଚ, କଳାପ, ଛନ୍ଦୋଗ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ।

୨୪ । ସଂଜ୍ଞା ବୁଝାଇଲେ କର୍ତ୍ତୃଭିନ୍ନ କାରକବାଚ୍ୟରେ ଏବଂ ଭାବବାଚ୍ୟରେ ନିଷ୍ପନ୍ନ ଘଞ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । କର୍ମଣି ଘଞନ୍ତପ୍ରକାର—ପ୍ରାସ । କରଣେ—ବେଦ, ଅପାଦାନେ—ପ୍ରପାତ, ଅଧିକରଣେ —ପ୍ରସାଦ, ଭାବେ—ପାକ, ଭାଗ, ପାଦ, ରୋଗ, ଭାବ, ଲାଭ ପ୍ରଭୃତି । ଅଚ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ଜୟ, ନୟ, ପ୍ରଭୃତି । ଅପ୍‌ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—କର, ଗ୍ରହ ପ୍ରଭୃତି । ନଙ୍‌ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ଯଜ୍ଞ, ପ୍ରଶ୍ନ । ଣପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ନ୍ୟାୟ ପ୍ରଭୃତି । ଘ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ହର, ଉରଶ୍ଛଦ, ପ୍ରଚ୍ଛଦ ପ୍ରଭୃତି । ଅଥୁଚ୍‌ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ—ଯୁଯୁଥୁ, ବେପଥୁ ଆନନ୍ଦଥୁ ପ୍ରଭୃତି ।

୨୫ । କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ ବିହିତ ଲ୍ୟୁ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ଯଥା—ନନ୍ଦନ, ରମଣ, ତପନ, ପବନ, ମଧୁସୂଦନ ପ୍ରଭୃତି ।

୨୬ । ଭାବବାଚ୍ୟରେ ବିହିତ ଇମନିଚ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ଯଥା—ପ୍ରଥିମା, ଲଘିମା, ମହିମା, ଇତ୍ୟାଦି ।

୨୭ । ଭାବବାଚ୍ୟରେ ବିହିତ କ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ଯଥା—ଆଖୂତ୍ଥ, ଶାଲଭୋତ୍ଥ ଇତ୍ୟାଦି ।

୨୮ । ପ୍ରାଦି ଉପସର୍ଗ ଓ ଉପପଦର ପରସ୍ଥିତ ଦା ସଂଜ୍ଞକ ଧାତୁର ଉତ୍ତର ବିହିତ କ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ଯଥା—ଜଳଧି, ଆଦି, ବିଧି, ବାଲଧି, ଜଳଧି ଇତ୍ୟାଦି ।

୨୯ । ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱେଽଶ୍ୱବଡ଼ବାବଶ୍ୱବଡ଼ବା ନ ସମାହୃତେ ।

୩୦ । କାନ୍ତଃ ସୂର୍ଯ୍ୟେନ୍ଦୁ ପର୍ଯ୍ୟାୟଃପୂର୍ବୋଽୟଃପୂର୍ବକୋଽପି ଚ ।

୩୧ ବଟକଶ୍ଚାନୁବାକଶ୍ଚ ରଲ୍ଲକଶ୍ଚ କୁଡ଼ଙ୍ଗକଃ ।
ପୁଙ୍ଖୋନ୍ୟୁଙ୍ଖଃ ସମୁଦ୍ଗଶ୍ଚ ବଟଘଟ୍ଟଘଟାଃ ଖଟାଃ ॥
କୋଷ୍ଠାଽରଘଟ୍ଟହଟ୍ଟାଶ୍ଚ ପିଣ୍ଡଗୋଣ୍ଡପିଚଣ୍ଡବତ୍ ।
ଗଡୁଃ କରଣ୍ଡୋ ଲଗୁଡ଼ୋ ବରଣ୍ଡଶ୍ଚ କଣୋ ଘୁଣଃ ।
ଦ୍ରୁତସୀମନ୍ତହରିତୋ ରୋମନ୍ଥୋଦ୍‌ଗୀଥବୁଦ୍‌ବୁଦାଃ ।
କାସମର୍ଦ୍ଦୋଽର୍ବୁଦଃ କୁନ୍ଦଃ ଫେନସ୍ତୂପୌ ସଯୂପକୌ ॥
ଆତପଃ କ୍ଷତ୍ରିୟେ ନାଭିଃକୁଣପକ୍ଷୁରକେଦରାଃ ।
ପରକ୍ଷୁରଜ୍ଞଚୂଡ଼ାଶ୍ଚ ଗୋଲହିଙ୍ଗୁଳପୁଦ୍‌ଗଳାଃ
ବେତାଳଭଲ୍ଲମଲ୍ଲାଶ୍ଚ ପୁରୋଡ଼ାଶୋଽପି ପଡ୍ଡିଶଃ
କୁଲ୍ମାଷୋ ରଭସଶ୍ଚୈବ ସ କଟାହଃ ପତଦ୍‌ଗ୍ରହଃ ॥

---

୨୯ । ଇତରେତର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ସମାସରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ଅଶ୍ୱବଡ଼ବା ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ଆଉ ସମାହାର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରୁ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହେଲେ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ ଯଥା—ଅଶ୍ୱବଡ଼ବା, ଅଶ୍ୱବଡ଼ବଂ ।

୩୦ । ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର ଓ ଲୌହପର୍ଯ୍ୟାୟକ ଶବ୍ଦର ପରସ୍ଥିତ କାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ଯଥା—ସୂର୍ଯ୍ୟକାନ୍ତ, ଅର୍କକାନ୍ତ, ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ, ଅୟସ୍କାନ୍ତ, ଲୌହକାନ୍ତ ଇତ୍ୟାଦି ।

୩୧ । ବଟକ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ବଟକ, ଅନୁବାକ, ରଲ୍ଲକ, କୁଡ଼ଙ୍ଗକ, ପୁଙ୍ଖ, ନ୍ୟୁଙ୍ଖ, ସମୁଦ୍ଗ ବଟ, ଘଟ୍ଟ, ଖଟ, କୋଷ୍ଠ, ଅରଘଟ୍ଟ, ପିଣ୍ଡ, ଗୋଣ୍ଡ, ପିଚଣ୍ଡ, ଗଡୁ, କରଣ୍ଡ, ଲଗୁଡ଼, ବରଣ୍ଡ, କଣ, ଘୁଣ ଦ୍ରୁତ, ସୀମନ୍ତ, ହରିତ୍, ରୋମନ୍ଥ, ଉଦ୍‌ଗୀଥ, ବୁଦ୍‌ବୁଦ, କାସମର୍ଦ୍ଦ, ଅର୍ବୁଦ, କୁନ୍ଦ, ଫେନସ୍ତୂପ, ଯୂପ, ଆତପ, ନାଭି, କୁଣପ, କ୍ଷୁର, କେଦର, ପୂର, କ୍ଷୁରପ୍ର, ଚୂଡ଼, ଗୋଲ ହିଙ୍ଗୁଳ, ପୁଦ୍‌ଗଳ, ବେତାଳ, ଭଲ୍ଲ, ମଲ୍ଲ ପୁରୋଡ଼ାଶ, ପଡ୍ଡିଶ କୁଲ୍ମାଷ, ରଭସ, କଟାହ; ପତଦ୍‌ଗ୍ରହ ।

କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ସଂଗ୍ରହ

୩୨ । ବିହ୍ୱାନେଽନ୍ୟଚ ଖାରଣ୍ୟପର୍ଣ୍ଣଶ୍ୱଭ୍ରହିମୋଦକମ୍ ।
ଶୀତୋଷ୍ଣମାଂସରୁଧିର ମୁଖାକ୍ଷିଦ୍ରବିଣଂ ବଳମ୍ ॥
ହଳ (ଫଳ) ହେମ ଶୁଲ୍ବ ଲୌହ ସୁଖ ଦୁଃଖ ଶୁଭାଶୁଭମ୍ ।
ଜଳପୁଷ୍ପାଣି ଲବଣଂ ବ୍ୟଞ୍ଜନାନ୍ୟନୁଲେପନମ୍ ॥

କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ସଂଗ୍ରହ

୩୨ । ଯେଉଁ ସବୁ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଉକ୍ତ ହେଲା, ଏତଦ୍ ଭିନ୍ନ ଶବ୍ଦ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହେବ । ଆକାଶ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ ଶବ୍ଦ ସବୁ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ବିଶେଷ ବିଧାନ ଥିଲେ ଅନ୍ୟ ଲିଙ୍ଗ ହେବ । ଏହା ପୂର୍ବେ କୁହାଯାଇଅଛି । ଆକାଶପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଖ, ନଭସ୍, ବିୟତ୍, ଗଗନ ପ୍ରଭୃତି । ଅରଣ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଅରଣ୍ୟ, କାନନ, ବନ, ବିପିନ ପ୍ରଭୃତି । ପର୍ଣ୍ଣପର୍ଯ୍ୟାୟକ ପତ୍ର, ଦଳ । ଶ୍ୱଭ୍ରପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ପାତାଳ, ରସାତଳ, ଇତ୍ୟାଦି । ରନ୍ଧ୍ର ପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଅଭ୍ର, ରନ୍ଧ୍ର, ବିଳ । ହିମପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ହିମ, ତୁହିନ, ପ୍ରାଲେୟ । ଜଳ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ— ଉଦକ, ଜଳ, ବାରି, ଅମ୍ବୁ, ନୀର, । ଶୀତପର୍ଯ୍ୟାୟକ— ଶୀତ, ଶିଶିର । ଉଷ୍ଣପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଉଷ୍ଣ, ତିଗ୍ମ । ମାଂସପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ମାଂସ, ପିଶିତ, ତରସ । ଶୋଣିତ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ରୁଧିର, ଶୋଣିତ । ମୁଖପର୍ଯ୍ୟାୟକ— ବଦନ, ଆସ୍ୟ, ମୁଖ, ବକ୍ତ୍ର । ନେତ୍ରପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଅକ୍ଷି, ଚକ୍ଷୁ, ଲୋଚନ, ନୟନ, ନେତ୍ର । ଦ୍ରବିଣପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଦ୍ରବିଣ, ଧନ, ଦ୍ରବ୍ୟ । ବଳପର୍ଯ୍ୟାୟକ— ବଳ, ସ୍ଥୌଲ୍ୟ, ସୈନ୍ୟ, ତେଜ, ସାମର୍ଥ୍ୟ । ହଳ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ହଳ, ଲାଙ୍ଗଳ । ଫଳ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ— ଫଳ, ଆମ୍ର, ଇତ୍ୟାଦି । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ହେମନ୍, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ, କାଞ୍ଚନ । ଶୁଲ୍ବପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଶୁଲ୍ବ, ତାମ୍ର, ଉଡ଼ୁମ୍ବର । ଲୌହପର୍ଯ୍ୟାୟକ— ଲୋହ, ଅୟସ , ଶସ୍ତ୍ରକ, ରୂପ୍ୟ, ଟଙ୍କୁର, ଶ୍ୱେତ, ସୀସକ, କାଂସ୍ୟ, ପିତ୍ତଳ, ଇତ୍ୟାଦି । ଲୌହବାଚକ ଶବ୍ଦ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ । ସୁଖପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ସୁଖ, ଶର୍ମନ୍, ଶାତ । ଦୁଃଖପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଦୁଃଖ, କଷ୍ଟ କୃଚ୍ଛ୍ର । ଶୁଭପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଶୁଭ,

ଦ୍ୱାରନ୍ତିକାଙ୍ଗନରଣାଭରଣାନ୍ଧକାର—
ବସ୍ତ୍ରାନ୍ନଦାରୁସୁରତୋଦରକାଞ୍ଜିକାନାମ୍ ।
ପୀୟୂଷ ପିଚ୍ଛ ନଗରୌଷଧିଗୃପତତ୍ତ୍ୱ --
ପତ୍ୟୋଡୁ ତାଲୁ ଭୟଶୃଙ୍ଗମଳେନ୍ଦ୍ରିୟାଣାମ୍ ।।

କଲ୍ୟାଣ, କୁଶଳ । ଅଶୁଭପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଅଶୁଭ, ଅମଙ୍ଗଳ, ଅକଲ୍ୟାଣ । ଜଳପୁଷ୍ପ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ପଦ୍ମ, ଅରବିନ୍ଦ, ସୌଗନ୍ଧିକ, କୈରବ । ଲବଣ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ–ଲବଣ, ସାମୁଦ୍ରିକ, ସୈନ୍ଧବ । ବ୍ୟଞ୍ଜନ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ବ୍ୟଞ୍ଜନ, ତେମନ, ନିଷ୍ଠାନ, ଦଧି, ଦୁଗ୍ଧ, ଘୃତ । ଅନୁଲେପନ ବାଚକ—କୁଙ୍କୁମ, ଅଗୁରୁ, ଚନ୍ଦନ । ଦ୍ୱାରପର୍ଯ୍ୟାୟକ—ଦ୍ୱାର, ଗୋପୁର । ସମୀପବାଚକ—ଅନ୍ତିକ, ନିକଟ । ଅଙ୍ଗଣବାଚକ—ଅଙ୍ଗଣ, ଚତ୍ୱର । ଯୁଦ୍ଧବାଚକ—ରଣ, ଯୁଦ୍ଧ, ଜନ୍ୟ । ଆଭରଣବାଚକ—ଆଭରଣ, କେୟୂର । ଅନ୍ଧକାରବାଚକ–ଧ୍ୱାନ୍ତ, ତମିର, ଅନ୍ଧକାର । ବସ୍ତ୍ରବାଚକ—ବସ୍ତ୍ର, ବାସସ୍ । ଅନ୍ନବାଚକ—ଅନ୍ନ, ଭକ୍ତ, ଅନ୍ଧସ୍ । ଦାରୁବାଚକ—ଦାରୁ, କାଷ୍ଠ, ଇନ୍ଧନ । ସୁରତବାଚକ—ସୁରତ, ନିଧୁବନ । ଉଦରବାଚକ—ଉଦର, ଜଠର । କାଞ୍ଜି- ବାଚକ—କାଞ୍ଜିକ, ଧାନ୍ୟାମ୍ଳ । ପୀୟୂଷବାଚକ—ପୀୟୂଷ, ଅମୃତ । ପିଚ୍ଛବାଚକ- ପିଚ୍ଛ, ବର୍ହ । ନଗରବାଚକ—ନଗର, ପତ୍ତନ । ଔଷଧବାଚକ—ଔଷଧ, ଭେଷଜ । ନୃପବାଚକ—ନୃପ, ଶଗସନ । ତତ୍ତ୍ୱବାଚକ—ତତ୍ତ୍ୱ, ଚେତସ୍ ହୃଦୟ । ଅପତ୍ୟବାଚକ—ଅପତ୍ୟ, ପୋତ । ନକ୍ଷତ୍ରବାଚକ—ଉଡୁ, ଋକ୍ଷ । ତାଳୁ- ବାଚକ—ତାଳୁ, କକୁଦ । ଭୟବାଚକ—ଭୟ, ସାଧ୍ୱସ । ଶୃଙ୍ଗବାଚକ—ଶୃଙ୍ଗ, ବିଷାଣ । ପୁରୀଷବାଚକ—ପୁରୀଷ, ମଳ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବାଚକ—ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ହୃଷୀକ, କରଣ ।

୩୩ । କୋଟି ଭିନ୍ନ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ଲକ୍ଷ ଓ ନିୟୁତ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ବା କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ତଥା—ଶତ, ସହସ୍ର ଇତ୍ୟାଦି । ଲକ୍ଷ, ଲକ୍ଷା । ନିୟୁତ, ନିୟୁତା ।

୩୪ । ଅସ୍, ଇସ୍, ଉସ୍ ଓ ଅନ୍ ଭାଗାନ୍ତ ଦ୍ୱିସ୍ୱର ଶବ୍ଦ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ଯଥା, ଅସ୍ ଭାଗାନ୍ତ—ଯଶସ୍, ପୟସ୍, ବର୍ଚ୍ଚସ୍, ତେଜସ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

୩୩ । କୋଽଟ୍ୟାଃ ଶତାଦିସଂଖ୍ୟାନ୍ୟା ବା ଲକ୍ଷା ନିୟୁତଂ ଚ ତତ୍
୩୪ । ଦ୍ୱ୍ୟଚ୍ କମସିସୁସନ୍ନନ୍ତଂ ୩୫ । ଯଦନ୍ନାନ୍ତମକର୍ତ୍ତରି ।
୩୬ । ତ୍ରାନ୍ତଂ ସଲୋପଧଂ ଶିଷ୍ଟଂ ୩୭ । ରାତ୍ରଂ ପ୍ରାକ୍ ସଂଖ୍ୟୟାନ୍ୱିତମ୍ ।
୩୮ । ପାତ୍ରାଦ୍ୟଦନ୍ତୈରେକାର୍ଥୋ ଦ୍ୱିଗୁର୍ଲକ୍ଷ୍ୟାନୁସାରତଃ ॥

ଇସ୍‌ଭାଗାନ୍ତ-ସର୍ପିସ୍, ହବିସ୍, ଜ୍ୟୋତିସ୍, ଇତ୍ୟାଦି । ଉସ୍‌ଭାଗାନ୍ତ—ବପୁସ୍, ଧନୁସ୍, ଅରୁସ୍ ଇତ୍ୟାଦି । ଅନ୍‌ଭାଗାନ୍ତ—ପ୍ରେମନ୍, ନାମନ୍, ଛଦନ୍ ଇତ୍ୟାଦି ।

୩୫ । କର୍ତ୍ତୃଭିନ୍ନ କାରକ ଓ ଭାବବାଚ୍ୟରେ ନିଷ୍ପନ୍ନ ଅନଭାଗାନ୍ତ ଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ଗମନ, ଦାନ, ଭୋଜନ, ଯାନ, ସାଧନ ଇତ୍ୟାଦି । ଘଟ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ଯେତେବେଳେ କାରକବାଚ୍ୟରେ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୁଏ ତେତେବେଳେ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶେଷ୍ୟର ଲିଙ୍ଗଭାଗୀ ହୋଇଥାଏ । ଯଥା—ଗୋଦୋହନୀ ଘଟୀ, ଶକ୍ତୁଧାନୀ ଘଟୀ ଇତ୍ୟାଦି ।

୩୬ । ତ୍ରଭାଗାନ୍ତ ସକାରୋପଧ ଓ ଲକାରୋପଧ ଶବ୍ଦସବୁ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ବିଧିଦ୍ୱାରା ବାଧିତ ହେଲେ ହୁଏ ନାହିଁ । ତ୍ରାନ୍ତ—କ୍ଷେତ୍ର, ଗୋତ୍ର, କଳତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି । ସକାରୋପଧ—ଅନ୍ଧତମସ୍, ମହାର୍ନସ୍ ଇତ୍ୟାଦି । ଲକାରୋପଧ—କେବଳ, ଦୁକୂଳ, କଣ୍ଠଳ, ପାତାଳ ଇତ୍ୟାଦି । ବିଶେଷ ବିଧିଦ୍ୱାରା ବାଧିତ ହେଲେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଥା—ପୁତ୍ର, ପନସ, ଶାଲ ଇତ୍ୟାଦି ।

୩୭ । ରାତ୍ରି ଶବ୍ଦର ଆଦିରେ ଯେବେ ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଶବ୍ଦ ଥାଏ । ତେବେ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ଦ୍ୱିରାତ୍ର, ତ୍ରିରାତ୍ର, ପଞ୍ଚରାତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି । ସଂଖ୍ୟାପୂର୍ବକ ନ ହେଲେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଥା—ବର୍ଷାରାତ୍ର, ଅପର ରାତ୍ର ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ର, ମଧ୍ୟରାତ୍ର ଇତ୍ୟାଦି ପୁଂଲିଙ୍ଗ ।

୩୮ । ସମାହାର ଦ୍ୱିଗୁନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦସବୁ ଯେବେ ପାତ୍ରାଦ୍ୟନ୍ତ ହୁଏ, ତେବେ ସେହି ସବୁ ଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୋଇଥାଏ, ପାତ୍ରାଦିର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଣ ନାହିଁ, ଶିଷ୍ଟପ୍ରୟୋଗାନୁସାରେ ପାତ୍ରାଦି ଜାଣିବାକୁ ହେବ ।

୩୯ । ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୈକତ୍ୱାବ୍ୟୟୀଭାବୌ ୪୦ । ପଥଃ ସଂଖ୍ୟାବ୍ୟୟାତ୍ପରଃ ।
୪୧ । ଷଷ୍ଠ୍ୟାଶ୍ଛାୟା ବହୂନାଞ୍ଚେଦ୍‌ବିଚ୍ଛାୟଂ ୪୨ । ସଂହତୌ ସଭା ।
୪୩ । ଶାଲାର୍ଥାପି ପରାରାଜା ମନୁଷ୍ୟାର୍ଥାଦରାଜକାତ୍ ॥

ଯଥା—ଦ୍ୱିପାଦ, ତ୍ରିପାଦ, ତ୍ରିଭୁବନ, ଚତୁର୍ଯୁଗ, ଚତୁର୍ମୁଖ ଇତ୍ୟାଦି ।

୩୯ । ସମାହାରଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ଅବ୍ୟୟୀଭାବନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ—ପାଣିପାଦ, ହସ୍ତ୍ୟଶ୍ୱ ପ୍ରଭୃତି । ଅବ୍ୟୟୀଭାବ—ଅଧିସ୍ତ୍ରି, ଉପକୁମ୍ଭ, ଇତ୍ୟାଦି ।

୪୦ । ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଓ ଅବ୍ୟୟ ଶବ୍ଦରୁ ପର ଯେବେ ପଥଶବ୍ଦ ଥାଇ ସମାସ ହୁଏ, ତେବେ ସେହି ସମାସନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ ଯଥା—ତ୍ରିପଥ, ଚତୁଷ୍ପଥ, କାପଥ ଇତ୍ୟାଦି ।

୪୧ । ଷଷ୍ଠୀ ବହୁବଚନାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସହିତ ଛାୟାଶବ୍ଦର ସମାସ ହେଲେ, ସେହି ସମାସନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ବି(ପକ୍ଷୀ) ସମୂହର ଛାୟା —ବିଚ୍ଛାୟଂ । ବହୁବଚନାନ୍ତ ନ ହେଲେ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଥା—ଇକ୍ଷୁର ଛାୟା ଇକ୍ଷୁଚ୍ଛାୟା ।

୪୨ । ଷଷ୍ଠୀ ବହୁବଚନାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସହିତ ସମୂହାର୍ଥକ ସଭାଶବ୍ଦର ସମାସ ହେଲେ, ସେହି ସମାସ ନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ଦାସୀମାନଙ୍କର ସଭା ଦାସୀ ସଭଂ, ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସଭା ସ୍ତ୍ରୀସଭଂ, ସଭା ଶବ୍ଦରେ ସମୂହ ନ ବୁଝାଇଲେ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ ନାହିଁ । ଯଥା—ଦାସୀସଭା ଇତ୍ୟାଦି ।

୪୩ । ରାଜଶବ୍ଦ ଭିନ୍ନ ରାଜାର୍ଥ ଶବ୍ଦ ଓ ମନୁଷ୍ୟଭିନ୍ନଶବ୍ଦ ସହିତ ଗୃହାର୍ଥ ଓ ସମୂହାର୍ଥ ସଭା ଶବ୍ଦର ସମାସ ହେଲେ ସେହି ସମାସ ନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ନୃପସଭ, ରକ୍ଷସଭ, ଇନସଭ, ପିଶାଚସଭ ଇତ୍ୟାଦି । ଦେବସଭା କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଦାସୀସଭଂ ନୃପସଭଂ ରକ୍ଷଃସଭମିମା ଦିଶଃ

୪୪ । ଉପଜ୍ଞୋପକ୍ରମାନ୍ତଶ୍ଚ ତଦାଦିତ୍ୱ ପ୍ରକାଶନେ ।
କୋପଜ୍ଞ କୋପକ୍ରମାଦି ୪୫ । କନ୍ଥୋଶୀନରନାମସୁ ।

୪୬ । ଭାବେନଣକଚଣ୍ଡ୍ୟୋଃନ୍ୟେ ୪୭ । ସମୂହେ ଭାବକର୍ମଣୋଃ ।
ଅଦନ୍ତପ୍ରତ୍ୟୟାଃ ୪୮ । ପୁଣ୍ୟସୁଦିନାଭ୍ୟାଂ ଅହଃ ପରଃ ॥

---

୪୪ । ଉପଜ୍ଞା (ଅଧ୍ୟାନ) ଓ ଉପକ୍ରମର (ଜ୍ଞାନପୂର୍ବକ) ଆରମ୍ଭର ଆଦିତ୍ୟ (ପ୍ରଥମତ୍ୱ) ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ଷଷ୍ଠ୍ୟନ୍ତ ସହିତ ଯେବେ ଉପଜ୍ଞା ଓ ଉପକ୍ରମ ଶବ୍ଦର ସମାସ ହୁଏ, ତେବେ ସେହି ସମସ୍ତ ପଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୋଇଥାଏ । ଯଥା—କ'ର (ବ୍ରହ୍ମାର) ଉପଜ୍ଞା— କୋପଜ୍ଞ । କ'ର (ବ୍ରହ୍ମାର) ଉପକ୍ରମ—କୋପକ୍ରମ ।

୪୫ । ଉଶୀନରାଖ୍ୟଦେଶର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଗ୍ରାମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଷଷ୍ଠୀ ବିଭକ୍ତ୍ୟନ୍ତ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କ ପରସ୍ଥିତ କନ୍ଥା ଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ସୌଶ୍ରମିକନ୍ଥ, ମକ୍ଷୁଷ ଜୈମିନିକନ୍ଥ ।

୪୬ । ଭାବବାଚ୍ୟରେ ନଷ୍ଟନ୍ତ ନ, ଣ, କ ଓ ଚଣ୍ଡ ଭିନ୍ନ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସବୁ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ଭବିତବ୍ୟ, ଭବନୀୟ, ଗନ୍ତବ୍ୟ, ଗତ, ଲାତ, ସାୱବଣ, ସଂକୋଚିନ, ବ୍ରହ୍ମଭୂୟ ଇତ୍ୟାଦି ।

୪୭ । ସମୂହ, ଭାବ ଓ କର୍ମଅର୍ଥରେ ବିହିତକୃଦନ୍ତ, ତଦ୍ଧିତ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ସମୂହାର୍ଥରେ ଭିକ୍ଷାର ସମୂହ ଭୈକ୍ଷ୍ୟ ଏବଂ ଔପଗବକ, କୈଦାରକ ଇତ୍ୟାଦି । ଭାବେ ଗୋତ୍ୱ, ସ୍ତେୟ ଇତ୍ୟାଦି । କର୍ମରେ—ବ୍ରାହ୍ମଣର କର୍ମ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ, ଜଡ଼ର କର୍ମ ଜାଡ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ।

୪୮ । ପୁଣ୍ୟ ଓ ସୁଦିନ ଶବ୍ଦର ପରସ୍ଥିତ ଅହ ଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ପୁଣ୍ୟାହ, ସୁଦିନାହ, । ଏଠାରେ 'ତୁ' ପଦଦ୍ୱାରା ସୂଚିତ ହେଲା ଯେ— ଉଶବ୍ଦର ପରବର୍ତ୍ତୀଗଣ ଶବ୍ଦ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ ।

୪୯ । କ୍ରିୟାବ୍ୟୟାନାଂ ଭେଦକାନ୍ୟେକତ୍ୱେଽପ୍ୟ ୫୦। କ୍ଥତୋଟକେ
ଶ୍ୱେତଂ ପିଚ୍ଛଂ ଗୃହସ୍ଥୂଣଂ ତଗାଟଂ ମର୍ମଯୋଜନମ୍ ।
ରାଜସୂୟଂ ବାଜପେୟଂ ଗଦ୍ୟପଦ୍ୟେ କୃତୌ କବେଃ ।
ମାଣିକ୍ୟଭାଷ୍ୟସିନ୍ଦୂରଂ ଚୀରଂ ଚୀବରପିଞ୍ଜରମ୍ ॥
ଲୋକାୟତଂ ହରିତାଳଂ ବଦଳଂ ସ୍ଥାଳବାହ୍ଲିକମ୍ ।

ପୁଂ ନପୁଂସକ ସଂଗ୍ରହଃ

୫୧ । ପୁନଂପୁଂସଂକଯୋଃ ଶେଷୋଽର୍ଦ୍ଧର୍ଚପିଣ୍ୟାକ କଣ୍ଟକାଃ ॥
ମୋଦକସ୍ତଣ୍ଡକଷ୍ଟଙ୍କଃ ଶାଟକଃ ୧ । କର୍ପଟୋଽର୍ବୁଦଃ ।
ପାତକୋଦ୍ୟୋଗଚରକଂତମାଳାମଳକା ନଡ଼ଃ ॥

୪୯ । କ୍ରିୟା ଅବ୍ୟୟର ବିଶେଷଣ ଶବ୍ଦ ସବୁ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ଓ ଏକବଚନାନ୍ତ ହୁଏ । ଯଥା—ମୃଦୁ ପଚତି, ସ୍ତୋକଂ ପଚତି ଇତ୍ୟାଦି । ଏହି ସବୁ ସ୍ଥଳରେ ମୃଦୁ ଓ ସ୍ତୋକ ଶବ୍ଦ ବିଶେଷଣ ହେବାରୁ ଏକ ବଚନାନ୍ତ ଓ ନପୁଂସକ ଲିଙ୍ଗ ହୋଇଅଛି ।

୫୦ । ଉକ୍ଥ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଉକ୍ଥ, ତୋଟକ, ଶ୍ୱେତ, ପିଚ୍ଛ, ଗୃହ, ସ୍ଥୂଣ, ତଗାଟ, ମର୍ମ, ଯୋଜନ, ରାଜସୂୟ, ବାଜପେୟ, ଗଦ୍ୟ, ପଦ୍ୟ ମାଣିକ, ଭାଷ୍ୟ, ସିନ୍ଦୂର, ଚୀର, ଚୀବର, ପିଞ୍ଜର, ଲୋକାୟତ, ହରିତାଳ, ବିଦଳ, ସ୍ଥାଳ, ବାହ୍ଲିକ ।

୫୧ । ଶେଷ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ଓ ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗ । ଶେଷ, ଅର୍ଦ୍ଧର୍ଚ, ପିଣ୍ୟାକ, କଣ୍ଟକ ମୋଦକ, ତଣ୍ଡକ, ଟଙ୍କ, ଶାଟକ, କର୍ପଟ, ଅର୍ବୁଦ, ପାତକ, ଉଦ୍ୟୋଗ, ଚରକ, ତମାଳ, ଆମଳକ, ନଡ଼, କୁଷ୍ଠ, ମୁଣ୍ଡ, ସୀଧୁ, ବୁସ୍ତ, କ୍ଷ୍ୱେଡ଼ିତ, କ୍ଷେମ, କୁଟ୍ଟିମ, ସଙ୍ଗମ, ଶତମାନ, ଅର୍ମ, ଶମ୍ବଳ, ଅବ୍ୟୟ, ତାଣ୍ଡବ, କବଯ୍, କନ୍ଦ, କାର୍ପସ, ପାରାବାର, ଯୁଗନ୍ଧର, ଯୂପ, ପ୍ରଗ୍ରୀବ, ପାତ୍ରୀବ, ଯୂଷ, ଚମସ, ଚକ୍କସ ।

(୧) ଶାକଟ ଇତି ବା ପାଠ ।

ଲୂଷ୍ଟଂ ମୁଣ୍ଡଂ ସୀଧୁ ବୁସ୍ତଂ କ୍ଷ୍ୱେଡ଼ିତଂ କ୍ଷେମ କୁଟ୍ଟିମମ୍ ।
ସଙ୍ଗମଂ ଶତମାନାର୍ମ ଶମ୍ବଳାବଂସ୍ୟୁଚାଣ୍ଡବମ୍ ॥
କବୟୂଂ କନ୍ଦକାର୍ପସଂ ପାରାବାରଂ ଯୁଗନ୍ଧରମ୍ ।
ଯୂପଂପ୍ରଗ୍ରୀବପାତ୍ରୀବେ ଯୂଷଞ୍ଚମସଚକ୍କସୌ ॥

୫୨ । ଅର୍ଦ୍ଧର୍ଚ୍ଚାଦୌ ଘୃତାଦୀନଂ ପୁସ୍ତ୍ୱାଦ୍ୟଂ ବୈଦିକଂ ଧ୍ରୁବମ୍ ।
ତନ୍ନୋକ୍ତମିହ ଲୋକେଽପି ତଚ୍ଚେଦସ୍ତ୍ୟସ୍ତୁ ଶେଷବତ୍ ॥

ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଂ ସଂଗ୍ରହଃ

୫୩ । ସ୍ତ୍ରୀପୁଂସୟୋରପତ୍ୟାନ୍ତା ୫୪ । ଦ୍ୱିଚତୁଃ ଷଟ୍ପଦୋରଗାଃ ।

---

୫୨ । ପାଣିନି ବ୍ୟାକରଣରେ ଅର୍ଦ୍ଧର୍ଚ୍ଚାଦି ଘୃତ, ଦଧି, କ୍ଷୀର, ତୃଣ ଧନ, ଶରୀର ଓ ମୁଖ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ପୁଂ ଓ ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗ କହି ଅଛନ୍ତି । ତାହା କେବଳ ବେଦ ବିଷୟରେ । ଭାଷାରେ ନପୁଂସକଲିଙ୍ଗ ହେବ, ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ହେତୁରୁ ସେହି ସବୁ ଶବ୍ଦ ପୁଂ ନପୁଂସକ ଲିଙ୍ଗରେ ଗୃହୀତ ହେଲ ନାହିଁ ।

ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଂ ସଂଗ୍ରହଃ

୫୩ । ଅପତ୍ୟାର୍ଥ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁଂ ଉଭୟଲିଙ୍ଗ ହୁଏ ଯଥା— ଗାର୍ଗୀ, ଗାର୍ଗ୍ୟ, ଔପଗବୀ, ଔପଗବ, କାଶ୍ୟପ କାଶ୍ୟପୀ ଇତ୍ୟାଦି ।

୫୪ । ଦ୍ୱିପଦ, ଚତୁଷ୍ପଦ ଓ ଷଟ୍ପଦ ଉରଗବାଚକ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଦ୍ୱିପଦ—ମାନୁଷୀ, ମାନୁଷ, ବିପ୍ରା, ବିପ୍ର, କ୍ଷତ୍ରିୟା, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ଇତ୍ୟାଦି । ଚତୁଷ୍ପଦ—ମୃଗୀ, ମୃଗ, ଶୂକରୀ, ଶୂକର ଇତ୍ୟାଦି । ଷଟ୍ପଦ— ଭ୍ରମରୀ, ଭ୍ରମର ଇତ୍ୟାଦି । ଉରଗବାଚକ—ଉରଗୀ ଉରଗ, ସର୍ପୀ, ସର୍ପ ଇତ୍ୟାଦି ।

୫୫ । ଜାତିଭେଦାଃ ୫୬ । ପୁମାଖ୍ୟାସ୍ତୁ ସ୍ତ୍ରୀଯୋଗୈଃ ୫୭ । ସହମଲ୍ଲକଃ ।
ମୂନବରାଟକଃ ସ୍ୱାଣ୍ଡବର୍ଣ୍ଣକୌ ଝାଟଳମନ୍ଥୁଃ ।
[1]ମୂଷା ସୂପାଟୀ କର୍କନ୍ଧୂଯଷ୍ଟିଃ ଶାଟୀ କଟୀ କୁଟୀ ॥

ସ୍ତ୍ରୀ ନପୁଂସକ ସଂଗ୍ରହଃ

୫୮ । ସ୍ତ୍ରୀନପୁଂସକୟୋର୍ଭାବକ୍ରିୟୟୋଃଷ୍ୟଞ୍ କ୍ୱଚିଚ୍ଚ ବୁଞ୍ ।
ଔଚିତ୍ୟମୌଚିତୀ ମୈତ୍ରୀ ମୈତ୍ର୍ୟଂ ବୁଞ୍ ପ୍ରାଗୁଦାହୃତଃ ॥

---

୫୫ । ଦ୍ୱିପଦାଦି ଭିନ୍ନ ଜାତିବାଚକ ଶବ୍ଦ ପୁଂ ଓ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ, ଯଥା— ମତ୍ସୀ, ମତ୍ସ୍ୟ, ଗଣ୍ଡୂପଦୀ, ଗଣ୍ଡୂପଦ, ସରଘା, ସରଭ ଇତ୍ୟାଦି ।

୫୬ । ପୁଂବାଚକ ଓ ମଲ୍ଲକଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଯୋଗରେ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଏବଂ ପୁଂଯୋଗରେ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ଦେବାଦତ୍ତ, ଦେବଦତ୍ତର ଭାର୍ଯ୍ୟା, ଦେବଦତ୍ତା । ମହାପାତ୍ର, ମହାପାତ୍ରର ଭାର୍ଯ୍ୟା ମହାପାତ୍ରୀ, ଇନ୍ଦ୍ର—ଇନ୍ଦ୍ରାଣୀ ।

୫୭ । ମଲ୍ଲକ ଓ ମୂନ ଓ ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁଂଲିଙ୍ଗ । ମଲ୍ଲକ- ମଲ୍ଲିକା, ମୂନ (ତପସ୍ୱୀ) ମୂନା (ତପସ୍ୱିନୀ); ବରାଟକ, ବରାଟିକା, ସ୍ୱାଣ୍ଡ, ସ୍ୱାଣ୍ଡା, ବର୍ଣ୍ଣକ, ବର୍ଣ୍ଣକା, ଝାଟଳ, ଝାଟଳୀ, ମନ୍ଥୁ, ମନ୍ଥୂ । ମୂଷା, ମୂଷା, ସୂପାଟ, ସୂପାଟୀ, କର୍କନ୍ଧୁ, କର୍କନ୍ଧୂ (ବଦରୀ) ଯଷ୍ଟି, ଯଷ୍ଟୀ (ଦଣ୍ଡ), ଶାଟି, ଶାଟୀ, କଟି, କଟୀ, କୁଟି, କୁଟୀ ।

୫୮ । ଭାବ ଓ କର୍ମ ଅର୍ଥରେ କୃଦନ୍ତ-ଷ୍ୟଞ୍ (ଷଣ ଷ୍ଟ ଓ (ବୁଞ୍) ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । କାହାର ମତରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ, କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ବା ଉଭୟ ଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଉଚିତର ଭାବ ବା କର୍ମ ଔଚିତ୍ୟ, ଔଚିତୀ । ମିତ୍ରର ଭାବ ବା କର୍ମ ମୈତ୍ର, ମୈତ୍ରୀ, ବିଦଗ୍ଧର ଭାବ ବା କର୍ମ ବୈଦଗ୍ଧ ବୈଦଗ୍ଧୀ, ବୁଞ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ— ଵର୍ତ୍ତକ କୌଳକ ଇତ୍ୟାଦି ।

---

[1] ମଷା ବା ପାଠଃ ।

୬୯। ଷଷ୍ଠ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାକ୍‌ପଦାଃ ସେନା ଛାୟା ଶାଲା ସୁରା ନିଶାଃ ।
ସ୍ୟାଦ୍ ବା ନୃସେନଂ ଶ୍ୱନିଶଂ ଗୋଶାଲମିତରେ ଚ ଦିକ୍ ॥
୭୦। ଅବନ୍ତନ୍ତୋତ୍ତରପଦୋ ଦ୍ୱିଗୁଃ ସ୍ତ୍ରୀପୁଂସି ନଷ୍ଟଲୁପ୍ ।
ନିଖଣ୍ଡଂ ଚ ନିଖଣ୍ଡୀ ଚ ନିତକ୍ଷଂ ଚ ନିତକ୍ଷ୍ୟପି ॥

ତ୍ରିଲିଙ୍ଗ ସଂଗ୍ରହଃ

୭୧। ତ୍ରିଷୁ ପାତ୍ରୀ ପୁଟୀ ବାଟୀ ପେଟୀ କୁବଳାଦାଡିମୌ ।

ସମାଧି-ଲିଙ୍ଗବିଧିଃ

୭୨। ପରଂ ଲିଙ୍ଗଂ ସ୍ୱପ୍ରଧାନେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱେ ତତ୍ପୁରୁଷେଽପି ତତ୍ ॥

୬୯। ଷଷ୍ଠ୍ୟନ୍ତ ପଦ ସହିତ ସମାସ ହେଲେ ସେନା, ଛାୟା, ଶାଲା ସୁରା ଓ ନିଶା ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ନୃର ସେନା—ନୃସେନ, ନୃସେନା । ବୃକ୍ଷର ଛାୟା—ବୃକ୍ଷଛାୟ, ବୃକ୍ଷଛାୟା । ଶ୍ୱାର ନିଶ—ଶ୍ୱନିଶଂ ଶ୍ୱନିଶ । ଗୋର ଶାଲ—ଗୋଶାଲ, ଗୋଶାଲା । ଯବରସୁରା - ଯବସୁର ଯବସୁରା ।

୭୦। ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗରେ ବିହିତ ଅପ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଏବଂ ଯାହାର ନ ଲୋପ ହୁଏ, ଏହିପରି ପଦ ଉତ୍ତରପଦରେ ଥାଇ ଯେବେ ଦ୍ୱିଗୁସମାସ ହୁଏ ତେବେ ସେହି ସବୁ ପଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ଓ କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ତିନିଖଣ୍ଡର ସମାହାର ନିଖଣ୍ଡ ନିଖଣ୍ଡୀ । ତିନି ତକ୍ଷାର ସମାହାର—ନିତକ୍ଷ, ନିତକ୍ଷୀ ।

୭୧। ପାତ୍ରୀ, ପୁଟୀ, ବାଟୀ ପେଟୀ କୁବଳ ଓ ଦାଡ଼ିମ ଶବ୍ଦ ତ୍ରିଲିଙ୍ଗ ସଂସ୍କୃତରେ ଏହାର ଉଦାହରଣସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ବୁଝାଯାଏ । ଭାଷାରେ ପୁଂ, କ୍ଲୀବଲିଙ୍ଗ ଏକପରି ଥିବାରୁ ଦୁଇଟି ଲେଖାଏଁ ଉଦାହରଣ ଦିଆଗଲା । ଯଥା—ପାତ୍ର, ପାତ୍ରୀ । ପୁଟ, ପୁଟୀ । ବାଟ, ବାଟୀ । ପେଟ, ପେଟୀ । କୁବଳ, କୁବଳୀ । ଦାଡ଼ିମ ଦାଡ଼ିମୀ ।

୭୨। ଇତରେତର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ତତ୍ପୁରୁଷ ସମାସରେ ପରଲିଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ସମାସକାଳୀନ ପରେ ଯେ ପଦ ଥାଏ ସେହି ପଦ ଯେଉଁଲିଙ୍ଗ ସମସ୍ତପଦସେହି ଲିଙ୍ଗହୁଏ । ଯଥା ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁମାନ୍ ସ୍ତ୍ରୀପୁଂସା ପୁମାନ୍

୭୩ । ଅର୍ଥାନ୍ତାଃ ପ୍ରାଦ୍ୟଲଂ ପ୍ରାପ୍ତାପନ୍ନପୂର୍ବାଃ ପରୋପଗାଃ ।

୭୪ । ତଦ୍ଧିତାର୍ଥୋ ଦ୍ୱିଗୁଃ ୭୫ । ସଂଖ୍ୟା ସର୍ବନାମ ତଦନ୍ତକାଃ ॥

୭୬ । ବହୁବ୍ରୀହିରଦିଙ୍ନାମ୍ନା ମୁକ୍ତମନ୍ୟଂ ତଦୁଦାହୃତମ୍

ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଂ ସ୍ତ୍ରୀ । ସୀତା ଓ ରାମ ସୀତାରାମ ଇତ୍ୟାଦି । ଦ୍ୱିଜର ଭାର୍ଯ୍ୟା ଦ୍ୱିଜଭାର୍ଯ୍ୟା । ଦ୍ୱିଜର କୁଳ ଦ୍ୱିଜକୁଳ ।

୭୩ । ପ୍ରୟୋଜନାର୍ଥକ ଅର୍ଥ ଶବ୍ଦ ପରେ ଏବଂ ପ୍ରାଦିସମର୍ଥାର୍ଥ ଅଳଂପ୍ରାପ୍ତ ଆପନ୍ନ ପଦ ପୂର୍ବରେ ଥାଇ ସମାସ ହେଲେ ସମସ୍ତପଦ ବାଚ୍ୟ—ଲିଙ୍ଗ ଅର୍ଥାତ୍ ବିଶେଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଲିଙ୍ଗ ସେହି ଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ବ୍ରାହ୍ମଣାର୍ଥ ପାୟଃ ବ୍ରାହ୍ମଣାର୍ଥା ସୂପା (୧) ବ୍ରାହ୍ମଣାର୍ଥଂ ପୟଃ । ପ୍ରଗତା ଭାର୍ଯ୍ୟା—ପ୍ରଭାର୍ଯ୍ୟା ପ୍ରଗତା ଲତା—ପ୍ରଲତା, ଅତିକ୍ରାନ୍ତା ଖଟ୍ୱା ଅତିଖଟ୍ୱା, ନଗରରୁ ନିର୍ଗତ ନିର୍ନଗର । 'ଅଳଙ୍କାର୍ଯ୍ୟ ପୁରୁଷ, ଅଳଙ୍କାର୍ଯ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି । ପ୍ରାପ୍ତଜୀବିକ ପୁରୁଷ ପ୍ରାପ୍ତଜୀବିକା ସ୍ତ୍ରୀ । ଆପନ୍ନଜୀବିକ ପୁରୁଷ, ଆପନ୍ନଜୀବିକା ସ୍ତ୍ରୀ ।

୭୪ । ତଦ୍ଧିତାର୍ଥେ ବିହିତ ଦ୍ୱିଗୁ ସମାସ ନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗୀ ହୁଏ । ଯଥା—ପଞ୍ଚକପାଳସଂସ୍କୃତ, ପଞ୍ଚ କପାଳ ସୂପ, ପଞ୍ଚକପାଳ ଭିକ୍ଷା, ପଞ୍ଚକପାଳ ଅନ୍ନ ଇତ୍ୟାଦି ।

୭୫ । ସଂଖ୍ୟା ବାଚକ ଓ ସର୍ବନାମ ଏବଂ ସଂଖ୍ୟା ବାଚକ ଓ ସର୍ବ ନାମାନ୍ତ ପଦ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ଏକପୁରୁଷ,ଏକା ସ୍ତ୍ରୀ, ବହୁ ପୁରୁଷ, ବହ୍ୱୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି, ସର୍ବ ପୁରୁଷ ସର୍ବା ସ୍ତ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦି । ପରମେକ ପୁରୁଷ, ପରମେକା ସ୍ତ୍ରୀ ପରମସର୍ବ ପୁରୁଷ, ପରମସର୍ବା ସ୍ତ୍ରୀ ।

୭୬ । ବହୁବ୍ରୀହି ସମାସରେ ନିଷ୍ପନ୍ନ ପଦ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଦିଗ୍‌ବାଚକ ଶବ୍ଦ ବହୁବ୍ରୀହି ହେଲେ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗ ହୁଏନାହିଁ ଯଥା—ଶୀତଜଳ ଏହାର—ଶୀତଜଳା ନଦୀ ଏବଂ ଶୀତଳ କୂପ, ଇତ୍ୟାଦି ।

୧—ପ୍ରପା ଇତି ବା ପାଠଃ ।

୬୭ । ଗୁଣଦ୍ରବ୍ୟକ୍ରିୟା ଯୋଗୋପାଧିଭିଃ ପରଗାମିନଃ ।
୬୮ । କୃତଃ କର୍ତ୍ତର୍ଯ୍ୟସଂଜ୍ଞାୟାଂ କୃତ୍ୟାଃ କର୍ତ୍ତରି କର୍ମଣି ।
୬୯ । ଅଣାଦ୍ୟନ୍ତାସ୍ତେନ ରକ୍ତାଦ୍ୟର୍ଥେ ୭୦ । ନାନାର୍ଥଭେଦକାଃ ।
୭୧ । ଷଟ୍‌ସଂଜ୍ଞକାସ୍ତ୍ରିଷୁ ସମା ଯୁଷ୍ମଦସ୍ମଦ୍‌ତିଙବ୍ୟୟମ୍ ॥

---

୬୭ । ଗୁଣଦ୍ରବ୍ୟ ଓ କ୍ରିୟାବଶିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା ଗୁଣବଶିଷ୍ଟ—ଶୁକ୍ଳା ବଳା, ଶୁକ୍ଳବକ, ଶୁକ୍ଳ ଜଳ । ଦ୍ରବ୍ୟ ବଶିଷ୍ଟ—ଦଣ୍ଡୀ ପୁରୁଷ, ଦଣ୍ଡିନୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ଦଣ୍ଡି କୁଳ । କ୍ରିୟାବଶିଷ୍ଟ—କୃତଘଟ, କୃତଘଟୀ, କୃତବସ୍ତ୍ର ଇତ୍ୟାଦ ।

୬୮ । ସଂଜ୍ଞାବାଚକଭିନ୍ନ କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ ନିଷ୍ପନ୍ନ କୃଦନ୍ତ ଏବଂ କର୍ତ୍ତୃ ଓ କର୍ମବାଚ୍ୟରେ ନିଷ୍ପନ୍ନକୃତ୍ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ପଦ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା— କର୍ତ୍ତୃବାଚ୍ୟରେ—ପକ୍ତା ପୁରୁଷ, ପକ୍ତ୍ରୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ପକ୍ତୃ କୁଳ, ଭବ୍ୟ ପୁରୁଷ, ଭବ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ, ଭବ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଇତ୍ୟାଦ । କର୍ମବାଚ୍ୟରେ ଦୃଶ୍ୟ ଘଟ, ଦୃଶ୍ୟା ଘଟୀ, ଦୃଶ୍ୟ ଜଳ ଇତ୍ୟାଦ ।

୬୯ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ରକ୍ତ ଇତ୍ୟାଦ ଅର୍ଥରେ ଅଣାଦ ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ପଦ ସବୁ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗ ଯଥା—ହରିଦ୍ରାଦ୍ୱାରା ରକ୍ତ—ହାରିଦ୍ର ପଟ, ହାରିଦ୍ରା ଶାଟୀ, ହାରିଦ୍ର ବସ୍ତ୍ର ଏବଂ କୌସୁମ୍ଭୀ ଶାଟୀ ଇତ୍ୟାଦ । ଶାଳାରେ ଜାତ—ଶାଳୀୟ ଘଟ, ଶାଳୀୟା ଘଟୀ, ଶାଳୀୟ ପୟଃ ଇତ୍ୟାଦ ।

୭୦ । ନାନାର୍ଥ ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ସବୁ ଶବ୍ଦର ବହୁତ ଅର୍ଥ, ସେହି ସବୁ ଶବ୍ଦ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଯଥା—ନଭଃ ଆକାଶ, ନଭାଃ ଶ୍ରାବଣ ସୁମନଃ ପୁଷ୍ପ, ସୁମନାଃ ଦେବ ଇତ୍ୟାଦ ।

୭୧ । ସଂଖ୍ୟାବାଚକ ଷକାରାନ୍ତ ନକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ, କତ, ଅବ୍ୟୟ ଯୁଷ୍ମଦ୍ ଓ ଅସ୍ମଦ୍ ଶବ୍ଦ ତିଲିଙ୍ଗରେ ସମାନ । ଯଥା—ଷକାରାନ୍ତ ଷଟ୍ ପୁରୁଷ, ଷଟ୍ ସ୍ତ୍ରୀ । ନକାରାନ୍ତ ପଞ୍ଚପୁରୁଷ, ପଞ୍ଚ ସ୍ତ୍ରୀ । କତ ପୁରୁଷ କତସ୍ତ୍ରୀ ଇତ୍ୟାଦ । ଅବ୍ୟୟ ଉଚ୍ଚୈଃ ପୁରୁଷ, ଉଚ୍ଚୈଃ ସ୍ତ୍ରୀ, ଉଚ୍ଚୈଃ କୁଳଂ ଇତ୍ୟାଦ ।

୭୨ । ପରଂ ବିରୋଧେ ଶେଷଂ ତୁ ଜ୍ଞେୟଂ ଶିଷ୍ଟପ୍ରୟୋଗତଃ ।
ଇତ୍ୟମରସିଂହକୃତୌ ନାମଲିଙ୍ଗାନୁଶାସନେ ।
ସାମାନ୍ୟସ୍ତୃତୀୟଃ କାଣ୍ଡଃ ସାଙ୍ଗଃ ଏବ ସମର୍ଥିତଃ ॥

ସ ମା ପ୍ତଃ

---

୭୨ । ଯେଉଁ ସ୍ଥଳରେ ଉଭୟଲିଙ୍ଗର ବିରୋଧ ହୁଏ, ସେହି ସ୍ଥଳରେ ପରଲିଙ୍ଗ ହେବ । ଯଥା ଏକସ୍ୱର ଈକାରାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ସ୍ତ୍ରୀଲିଙ୍ଗ ହୁଏ, ଏହିପରି ବିଧାନ କରି ପରେ କଣ୍ଠଫଳବାଚକଭିନ୍ନ କର୍ତ୍ତୃ-ବାଚ୍ୟରେ କୃତ୍ପ୍ରତ୍ୟୟାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ବାଚ୍ୟ ଲିଙ୍ଗ ହୁଏ । ଏପରି ବିଧାନ କରାଯାଇଅଛି । ଅତଏବ ଶବ୍ଦ ଏକସ୍ୱର ଇକାରାନ୍ତ ହେଲେ ପରତ୍ୱନିବନ୍ଧନ ବାଚ୍ୟଲିଙ୍ଗ ହେବ । ଅସ୍‌ଭାଗାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ନପୁଂସକ ଲିଙ୍ଗ ହୁଏ ଏହିପରି ଉକ୍ତି ଅଛି । ଅତଏବ ଶ, ଷ, ସ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ହୁଏ ବୋଲି ବିଧାନ କରିବା ପରେ, ଦ୍ୱିସ୍ୱର ଶସଭାଗାନ୍ତ ଶବ୍ଦ ପୁଂଲିଙ୍ଗ ନ ହୋଇ କ୍ଳୀବଲିଙ୍ଗ ହେଲା । ଗ୍ରନ୍ଥଗୌରବ ଭୟରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଶବ୍ଦର ଲିଙ୍ଗ ନିର୍ଣ୍ଣୀତ ହେଲା ନାହିଁ, ଶିଷ୍ଟ ପ୍ରୟୋଗାନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କର ଲିଙ୍ଗ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଅମରସିଂହ କୃତ ନାମଲିଙ୍ଗଶାସ୍ତ୍ରରେ ସାମାନ୍ୟ ନାମକ ତୃତୀୟ କାଣ୍ଡର ବର୍ଗ ସମୂହ ନିରୂପଣ କରାଗଲା ।

ସ ମା ପ୍ତ

ମୁଦ୍ରାକର—ଶ୍ରୀ କମଳଲୋଚନ ଗଡ଼ନାୟକ, ଶ୍ରୀରାମଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରେସ,
କଟକ—୨